

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՀԱՅՐԵՐ Ը

ՊՈՂՈՍ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԱԴՐԻԱՆՈՒՊՈԼՍԵՅԻ

ՀՐԱՄԱՆԱԻ

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳՆԻ ԵՐԿՐՈՐԴԻ

ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԵՒ ՎԵՀԱՓԱՌ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԹԱՆԳԱՐԱՆ ԽՐԱՏՈՒ
ՅՕՐԻՆԵԱԼ
Ի ՊՕՂՈՍ ՊԱՏՐԻԱՐԹԷ
ԱՆԴՐԻԱՆՈՒՊՕԼՍԵՅԻՑ

Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ
Տ. Տ. ԳԷՈՐԳԱՅ
ՎԵՀԱՓԱՌ ՍՐԲԱԶԱՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ

ՀՐԱՄԱՆԱԻ
ՊԱՏՐԻԱՐԹԻ ՍՐԲՈՅ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ
Տ. ԵՍԱՅԵԱՅ
ՍՐԲԱԶԱՆ ԱՐԹԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

Ի ՊԱՏՐԻԱՐԹՈՒԹԵԱՆ Կ.ՊՕԼՍՈՅ
Տ. ՄԿՐՏՉԻ
ՍՐԲԱԶԱՆ ԱՐԹԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ՅԵՐՈՒՍԱԳԷՄ
Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅ ՅԱԿՈՎԵԱՆՑ

- 1870 -

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՀԱՅՐԵՐ Ը

ՊՈՂՈՍ ՊԱՏՐԻԱՐԿ ԱԴՐԻԱՆՈՒՊՈԼՍԵՑԻ
(18-19-րդ դդ.)

Խ Ր Ա Տ Ի
Թ Ա Ն Գ Ա Ր Ա Ն

Չորրորդ հրատարակություն

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՇՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
Ս. ԷԶՄԻԱՇՆԻՆ - 2009

ՀՏԴ 23/28
ԳՄԴ 86.37
Պ 797

Պողոս Պատրիարք Ադրիանուպոլսեցի

Պ 797 Խրատի թանգարան. - Էջմիածին: Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 2009. - 432 էջ:

Սույն հատորը վերահրատարակությունն է Պողոս պատրիարքի «Խրատի թանգարանի» վերջին՝ երրորդ հրատարակության (Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 2004 թ.):

Նախատեսված է ընթերցողների լայն շրջանակի համար:

ԳՄԴ 86.37

ISBN 99930-75-22-1

© Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 2009 թ.

ԵՐԿՈՒ ԽՈՍՔ

Մարդու կյանքն այս երկրի վրա նման է պատերազմի: Եվ այդ պատերազմը մարմնի ու արյան դեմ չէ, այլ այս խավարի աշխարհակալների և երկնքի տակ գտնվող շատ զորությունների, ինչպես ասում է Պողոս առաքյալը (Եփես. Զ 12): Այդ պատերազմից հաղթող դուրս գալու համար պետք է զինվենք Աստծո սպառազինությամբ, որպեսզի կարողանանք դիմակայել չարին: «Օրհնյալ է Տեր Աստվածն իմ, որ ձեռքս վարժեցրեց պատերազմի և մատներս՝ ճակատամարտի», - երգեց սաղմոսերգուն, երբ հաղթանակած դուրս եկավ Գողիաթի դեմ պատերազմից (Սաղմ. ԳԽԳ 1): Ժամանակներն անցել են, թվում է թե՝ նաև փոխվել, բայց գողիաթները մնացել են նույնը. այսօր էլ նրանք նույն ձևով են պատերազմում Աստծո ժողովրդի՝ Եկեղեցու դեմ, և պետք է, որ մենք վարժվենք հոգևոր պատերազմին՝ անսալով մեր Տիրոջ խրատներին ու չհակառակվելով Նրա կամքին: «Մեղըը քաղցր է, բայց հիվանդոտ մարմնին վնաս է տալիս. խրատն ու կշտամբանքն օգտակար են, բայց անօգուտ են նրա համար, ով դեմքը դեպի հակառակ կողմն է ուղղել» (Եզնիկ):

Ներկա հատորով հայ ընթերցողի սեղանին ենք դնում մեր Եկեղեցու՝ վերջին դարերի հայրերից Պողոս Ադրիանուպոլսեցու «Խրատի թանգարան» գիրք-հանրագիտարանի արդեն չորրորդ հրատարակությունը: Այս հրաշալի «խրատատուն» ամեն մի քրիստոնյայի համար իսկապես սեղանի գիրք է, ուր ընթերցողը կարող է գտնել իրեն հանդիպած ամեն փորձության համար անհրաժեշտ «դեղատոմսը»՝ այն պարսատիկը, որով կկարողանա դեմ կանգնել մեր ժամանակների գողիաթներին:

ՀԱՏՈՐ Ա

ԱՌԱՔԻՆՈՒԹՅԱՆ
ՕԳՈՒՏԸ

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Մարդուն երկու ունակություն է հատուկ՝ իմացական միտքն ու ազատ կամքը, որոնցով է նա մարդ։ Մտքի գործը ճշմարտությունը ճանաչելն է և բարու ու չարի միջև ընտրություն կատարելը, իսկ կամքինը՝ չարից խորշելն ու ազատ բերումով բարին գործելը։

Եվ սրանցով, ասես երկու թևով, մարդը բարձրանում է լինելու Աստծո պատկերն ու նմանությունը, ինչպիսին ստեղծվեց և առաջին մարդ Ադամը՝ ըստ այսմ. «Մա՛րդ ստեղծենք Մեր կերպարանքով ու նմանությամբ» (ԾԱՆԿ. Ա 26)։

Մարդը մեղանչելով կորցրեց Աստծո նմանությունը, բայց ոչ Աստծո պատկեր լինելը։ Որովհետև համարվում է, թե պատկեր լինելն ըստ բնական կարգի է, իսկ նման լինելը՝ ըստ բարոյական կարգի։ Եվ ինչ բնական է, բնությունից է և անեղծ։ Ուստի ինչպես որ նախքան մեղանչելն էր մարդն անձնիշխան, նույնպիսին մնաց և անկումից հետո։

Բնականով ոչ ոք չի կարող ժառանգել Աստծուն. որովհետև բնական գործողությունն ազատ կամքով չի կատարվում, այլ բնության ստիպմունքով, և ինչ որ կատարվում է բնության ստիպմունքով, արժանի չէ վարձի կամ պատժի։ Իսկ բարոյականը, որ ազատ կամքով է կատարվում, արժանի է լինում վարձի կամ պատժի։

Ուրեմն՝ մարդը բարոյական առաքինությամբ պետք է նմանվի Աստծուն, որովհետև սա է, որ մարդուն Աստծուն նման է դարձնում։ Եվ քանի դեռ մարդը չի նմանվել Աստծուն, չի կարող գտնել այն փառքը, որ կորցրեց, երբ Աստծուն նման էր։

Այս նմանությունը հիմնվում է Աստծո կամքի հետ համաձայնություն վրա, ինչի համար Աստված տվեց պատվիրանները և ցույց տվեց իր կամքին հաճելին, որպեսզի մարդ ջանա միայն Նրան հաճոյանալ և միայն Նրան ծառայել: Որովհետև պատվերը ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ պատվիրողի կամքը, և ոչ այլ ինչ է Աստծո կամքին ծառայելը, եթե ոչ հոգար կամքով հնազանդվելն ու այդ պատվերը պահելը: Որովհետև մարդու գործողության նպատակը պիտի լինի Աստծո կամքը՝ ըստ այսմ. «Այն, որ հանգիստն է հոգնածների, և Նրա կամքը՝ արարածների գործը»¹:

Ուստի ով հոգարակամ սիրով պահում է Աստծո պատվիրանները, լինում է Նրա կամքին համաձայն, ինչն էլ ըստ բարոյական կարգի Աստծուն նմանվելն է, որովհետև անհնար է, որ արարածներն էություն մեկն իրենց նմանվեն Աստծուն: Այս մտքով է Սուրբ Գիրքը մեզ ուսուցանում ծառայել Աստծո կամքին, որպեսզի կարողանանք ժառանգել Աստծուն՝ իբրև վերջին նպատակ:

Եվ քանզի Աստված ողորմած է և մարդկանց տկարությունների դիտակ, ուստի կամեցավ մարդկանց բարքի ուղղվելը, որը լինում է միայն առաքինություն:

Իսկ առաքինությունները հիմնեց դյուրին սկզբունքներով, որպեսզի բոլորի համար հեշտընկալ լինեն, և ոչ ոք պատճառ չբռնի իր տկարությունն ու անգործությունը՝ ըստ այսմ. «Նրա պատվիրանները ծանր չեն» (Ա Հովհ. Ե 4), և թե՛ «Իմ լուծը քաղցր է, և իմ բեռը՝ թեթև» (Մատթ. ԺԱ 30):

Քանզի ի՞նչ կա ավելի դյուրին, քան սերը, խոնարհությունը, ժուժկալությունը, հեզությունը, համբերությունը, ներողամտությունը, պահեցողությունը, աղոթասիրությունը, ողորմությունը և այլն, որոնք նաև անաշխատ են արվում, և ամեն ոք կարող է անել:

Իսկ եթե Աստված ամենքից պահանջեր Սամսոնի ուժեղությունը, Ասայելի արագընթացությունը, Հերակլեսի

¹ Տես Շարական, Վաղարշապատ, 1888, էջ 442:

արիությունը, Արիստոտելի իմաստությունը, Վերգիլիոսի բանաստեղծականությունը, այնժամ մարդիկ կարող էին իրենց անպատժապարտ համարել: Բայց այժմ անպատժապարտ մնալ չեն կարող, երբ չեն առաքինանում. առաքինության գործերը դյուրին են և ամեն մեկի համար հնարավոր, քանի որ պահանջում են միայն կամքի հոժարություն, և այն պատրաստ է, եթե կամենում է մարդ:

Տե՛ս Աստծո և մյուս գլխությունը, որ ոչ միայն դյուրին սկզբունքներով կարգեց առաքինությունները, այլև ամենքից միաչափ չպահանջեց, այլ ըստ յուրաքանչյուրի կարողության: Որովհետև ոչ աղքատներից տուրք է պահանջում, ոչ հիվանդներից՝ ծոմապահույթյուն, ոչ տգետներից՝ խրատ: Արդարև, Աստված ինչպես որ ամենքին ըստ յուրաքանչյուր կարգի ու աստիճանի պարգևում է բավական շնորհ, նույնպես և ամենքից պահանջում է, որ բարիք գործեն այդ շնորհով, որ տվեց նրանց ճիշտ բար: Որովհետև շնորհը տրվում է Աստծուց, իսկ գործածությունը պահանջվում է մարդուց: Սա՛ է նշանակում Աստծո շնորհին գործակից լինել՝ Նրան հաճելի լինելու համար:

Բայց Աստծո շնորհի գործածությունը կատարվում է բարոյական առաքինությամբ. ուստի մարդու կյանքում ոչինչ ավելի օգտակար ու հարկավոր չէ, քան բարոյական առաքինություն սովորելը: Իսկ բարոյական առաքինություններն էլ արդյունավորվում են աստվածխոսային առաքինություններից, որոնք են՝ հավատ, հույս և սեր: Հավատը ճանաչել է տալիս Աստծուն, հույսն առաջնորդում է դեպի Աստված, և սերը՝ միավորում Աստծո հետ:

Բարոյական առաքինությունները միջոց են աստվածխոսային առաքինություններն ամբողջական պահելու համար: Ուստի աստվածային ու մարդկային առաքինությունները, միմյանցից անջատ, չափահաս մարդուն չեն հասցնում երանական փառքին՝ Աստծուն ժառանգելուն,

քանի որ հավատն առանց գործերի, և գործերն առանց հավատի մեռած են (տե՛ս Հակոբ Բ 14-26), որովհետև աստվածխոսային առաքինություններն այնպիսին են, ինչպիսին հոգին է, և մարդկայինները, որ նույն ինքն բարոյականներն են, այնպիսին են, ինչպիսին մարմինն է:

Արդարև, միայն առաքինությունը է մարդու կամքն ուղղվում՝ նմանվելու Աստծո կամքին: Իսկ առաքինությունները մեզանում գործվում են ջանք թափելով ու կրթությամբ: Եվ քանի որ մարմինը մարդու միտքը հակում է դեպի հողեղեն հարկերը, և բազում արգելքներ են հանդիպում առաքինիներին այս կյանքի ճանապարհով Աստծո մոտ ելնելիս, ուստի մարդն ունի խրատների ու հորդորների առաջնորդության կարիք: Այս պատճառով սուրբ հայրերը, վարդապետներն ու հավատացյալ հոգիների տեսուչները միշտ հոգացին և հոգում են մարդկանց ուսուցանել և հորդորել Աստծո կամքի համաձայն բարիք գործել, քանզի պարտավորությունից չեն ազատվի, եթե իրենց անձի դյուրություն համար չհոգան խրատելու նրանց, ովքեր կարոտ են խրատների:

Մենք ևս, այս պարտավորությունն ունենալով, Տիրոջ ողորմությամբ այժմ հրաժարված լինելով պատրիարքական գործերից, հաստատված լինելով Սբ. Երուսաղեմի վանքում, որ Խրիստոպոլսում է, չկամենալով թանկարժեք ժամանակն անաշխատ վատնել, որոշ բարոյական մտքերի մի հավաքելով և շատ ուրիշներ էլ դրանց հավելելով, մատուցեցինք իբրև «ԽՐԱՏԻ ԹԱՆԳԱՐԱՆ» լի կյանքին պիտանի ամեն տեսակ նմուշով: Սրանում յուրաքանչյուր փափագող կարող է առձեռն պատրաստ գտնել իր հոգուն ու մարմնին անհրաժեշտ բաները:

Եվ ոչ ոք թող չասի, թե անթիվ են սուրբ հայրերի կամ իմաստասերների խրատական գրքերը, մանավանդ որ Աստվածաշունչ մատյանն ամենուրեք անշեղ ուղեցույց է բարու ճանապարհը ցանկացողներին: Եվ ի՞նչ, մի՞թե անհարկի բան է միևնույն օգտակար դեղը զանազան

եղանակներով մատուցելը տկարներին, ոմանց՝ դառնահամ, և ոմանց՝ քաղցրահամ, որովհետև մեկն այս, իսկ մյուսն այն է ակորթում ստանալ:

Մանավանդ որ ինչ կա այստեղ, գտնվում է, այո՛, բազո՛ւմ գրքերում, բայց ցրիվ կամ մթին ոճով, իսկ այստեղ, որպես վճիտ հայելու մեջ, երևում է միանգամայն պարզ ու հստակ: Եթե առաքինի մեկը նայի սրա մեջ, այստեղ տեսնելով գեղեցկությունն առաքինության, որով ինքը զարդարված է, կուրախանա ու կցնծա հոգով: Իսկ եթե մոլի մեկը լինի, այստեղ դյուրավ կնշմարի իր չարաչար վարքի արատն ու բիծը և անարգը պատվականի հետ բաղդատելով՝ կջանա իրենից մաքրել չարության բծերը:

Արդարև, այս մատյանում կտեսնես, որ միևնույն նյութին վերաբերող խրատական խոսքերը, տրոհված բազում գլուխների, հատված առ հատված ներկայանում են իբրև նախնիների առաձներ, որպեսզի խոսքերի իմաստը պարզ ու հստակ ցույց տրվի և դյուրընկալ լինի ընթերցողների մտքին:

Այսպիսով, Տիրոջ շնորհով հույս ունենք, թե շատերն այս գրքի ընթերցումով իրենց համար օգուտ կքաղեն և առաքինության նազելի գեղեցկության սիրով վառվելով՝ կզարդարվեն բարի գործերով: Որովհետև ինչպես որ մարդն անձնիշխան կամքով Աստծո պատկեր է, նաև բարոյական առաքինությամբ պիտի լինի Աստծո կամքին համաձայն, որով կբարձրանա՝ նմանվելու Աստծուն, ընդունելու առաքինության գործերի արդյունքը՝ երանական փառքը, որ խոստացավ Աստված Իրեն սիրողներին:

Եվ ահա այս մտքով ջանացինք աշխատասիրել այս մատյանը՝ հուսալով Աստծո առատ ողորմությանը, թե մեզ ևս վարձքից անմասն չի թողնի՝ ըստ այսմ. «Ով մեղավորին հետ դարձնի մոլորության ճանապարհից, իր հոգին մահվանից կփրկի և բազում մեղքերը կծածկի»

(հմմտ. Հակոբ Ե 20):

*Արդարեւ մեծ սիրով ու ակնածությամբ եմ իմ հայրենի
ազգին մատուցում այս փոքրիկ նվերը՝ իբրեւ նախընծա
երախայրի, Աստծո փառքի համար:*

*Եւ մեռման ժամանակ իմ 27 տարեկան ,
Լսող Զատանի շատա՛*

Պողոս արքեպիսկոպոս Ադրիանուպոլսեցի՝
Կոստանդնուպոլսի նախկին պատրիարք,
Երուսաղեմի Ս. Աթոռի միաբան

ՕԳՏԱԿԱՐ ԽՐԱՏԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՆԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՅՈՒՐԱՔԱՆՉՅՈՒՐ ԱՆՁԻ ՆԱՄԱՐ

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա

ԱՌԱՋՆՈՐԳ

Ա. Ինչպես ղեկավարն է նավի մեջ, գորապետը՝ գործում, հովիվը՝ հոտում, և աչքը՝ գլխի վրա, այդպես և առաջնորդն է իր քաղաքում ու ազգի մեջ: Եթե ղեկավարը ճարտար է, նավը կարող է անվտանգ հասնել նպատակադրյալ նավահանգիստը: Եթե գորապետը քաջ է, նրա գործը մարտերում հաղթանակներ է տանում թշնամիների դեմ: Եթե հովիվը զգոն է, նրա հոտը, գայլերի շորթումից ազատ, արածելով գիրանում է դալար մարգերում: Եվ եթե աչքը պայծառ է, ամբողջ մարմինը լուսավոր է լինում: Այսպես եթե առաջնորդն արժանավոր է լինում, հասարակությունն ամբողջապես երջանկություն է վայելում:

Բ. Նա է առաջնորդ լինելու արժանի, ով քաջածանոթ է ժողովրդին և հրաժարվում է առաջնորդ լինելուց: Որովհետև ով ինքն է իրեն ներկայացնում և իշխանություն ցանկանում, նա չի իմանում, թե ինչ է նշանակում շատերի առաջնորդ լինել, և չի կարող իր պարտավորությունը կատարել: Բայց ժողովուրդն էլ պետք է ընտրի այնպիսին, որ իմաստուն ու ջանասեր լինի: Որովհետև երկու շնորհ է հարկավոր առաջնորդին. խոհեմություն՝ օգտակար օրենքներ սահմանելու, և ջանք՝ այդ օրենքները գործադրելու համար:

Գ. Կարևոր է, որ առաջնորդը գիտենա լավ ղեկավարելու եղանակը թե՛ խաղաղ ժամանակներում և թե՛ անհանգիստ. որովհետև այլ է ղեկավարելու կերպը խաղաղ ժամանակ, և այլ՝ անհանգիստ: Իսկ եթե առաջնորդը երկու պարագաներում էլ միօրինակ է վարվում, խոհեմ ու կատարյալ չէ:

Դ. Առաջնորդը պետք է զգույշ լինի ամեն ինչում. որովհետև բոլոր մարդիկ անթարթ աչքերով անընդհատ հետևում են, որ դատեն նրան, տեղյակ չեն այն վիճակին, որում նա գտնվում է, և չեն զգում կրած դժվարությունները. այլ ուզում են նրա մեջ տեսնել այն կատարելությունները, որոնք մարդկային կարողությունից վեր են:

Ե. Առաջնորդներն ու իշխանները պետք է ավելի՛ հոգածու լինեն հասարակության կրտսեր անդամների հանդեպ, քան նրանց ծնողները՝ ջանալով քաղաքի կամ ազգի դեռաբույս մանկանց կրթել գիտություն ուսմամբ, բարի վարքով ու անհրաժեշտ արհեստներով: Որովհետև այն երեխաները, որոնք փոքր տարիքում ուսումնաստյաց, անգործ կամ չարաբարո են լինում, տարիքի աճման հետ հույժ դժվար են դառնում ուսումնասեր, ժրաջան ու բարեբարո:

Զ. Առաջնորդները թող ջանան սովորեցնել ժողովրդին արհամարհել տանջանքն ու մահը՝ հանուն ճշմարիտ հավատքի, հեռու մնալ փափկակեցությունից ու ապերախտությունից, աշխատանքում եռանդուն ու անձանձիր լինել, ճանաչել բարերարի երախտիքները և սիրել ազգն ու հայրենիքը:

Է. Այն առաջնորդը, որ սիրում է միայն մեծարանք, օգուտ ու դյուրություն իր անձին, չի կարող սիրելի լինել ժողովրդին. որովհետև ընդհանուրի օգուտը նախադասելի է սեփական անձի օգտից ու դյուրությունից:

Ուստի չեն կարող անբասիր լինել նրանք, ովքեր հանգիստ ու հանգարտ կյանք վարելու համար հրաժարվում են հասարակությանը ղեկավարելու ծանրությունը կրելուց: Անբասիր չեն նաև նրանք, ովքեր ցանկանում են ղեկավարող լինել և հնարներ են բանեցնում հափշտակելու համար այդ քաղցր պատառը:

Առաջնորդը, եթե միայն իր հաճույքի ու օգտի համար է իշխանությունը վարում, անիրավ բռնակալ է: Իսկ եթե իրավունքով ու հասարակության օգտի համար է վարում, գլխած հայր է և առաջնորդ լինելու արժանի:

Ը. Առաջնորդները պետք է որոշակի ժամանակ հատկացնեն լսելու իրենց հպատակներին, ովքեր բողոք ունեն նրանց առաջ կամ կամենում են որևէ լուր հաղորդել: Առաջնորդը պիտի ընդունի նաև եկվորներին ու պանդուխտներին, զրուցի նրանց հետ ու տեղեկանա հեռավոր ազգերի սովորույթներին, ազգերի, որոնցից կարող է սովորել իր ժողովրդին օգտակար որոշ օրենքներ:

Թ. Առաջնորդներն ավելի քան ուրիշներն արժանի են կարեկցանքի՝, քան թե դատումի: Որովհետև օժտված լինելով մարդկային տկարությամբ՝ ընկած են անտանելի ծանրության ներքո: Պարտավորված են ղեկավարել բազմաքանակ ժողովուրդի, նրան բարիք գործել և միշտ հոգալ կարոտյալների պետքերը: Եվ քանի որ պետքերը բազում են, շատ աշխատանք են թափում նրանք, ովքեր կամենում են բարվոք ղեկավարել:

Ժ. Եթե առաջնորդը տեսնում է իր կառավարիչների թերացումն իրենց ծառայության մեջ, պարտավոր է նրանց թերությունները հորդորիչ խոսքերով հայտնել և առանց վրդովման իրավունք պահանջել: Եթե այսպիսով ուղղվեն, կարող է վստահել նրանց հավատարմությանը, իսկ եթե ոչ՝ պետք է զգուշանա նրանցից, որպեսզի վնաս չկրի:

ԺԱ. Առաջնորդը, որքան էլ բարեկարգ լինի, հնարավոր է, որ երբեմն իբրև մարդ սխալվի, և անշուշտ գովեստի է արժանի, եթե ունկնդիր լինելով խրատներին՝ ջանում է իր թերությունը հասկանալ և իրեն ուղղել: Ուղղվելու նշանը սեփական թերությունը խոստովանելն է և իմաստուն բարեկամների ծանր խրատները հանդուրժելը:

ԺԲ. Ով առաջնորդ չէ, տակավին չգիտի, թե ի՛նչ է շատերին առաջնորդելը, ուստի համարձակորեն դատում է առաջնորդին, թե այս և այն բանում սխալվել է. բայց երբ այդպիսին է պատահում հասնել առաջնորդական իշխանության, է՛լ

առավել է սխալներ գործում և դատվում ուրիշների կողմից:

ԺԳ. Հասարակ մարդն իր մասին կարծում է, թե ամենքից ավելի ունի բոլոր պարագաներում ղեկավարելու մեծ հատուկություն, և համարում, թե ինքը չէր սխալվի, եթե ղեկավար լիներ. բայց չգիտի, որ ղեկավարելու իշխանությունը նվաճում է միտքը, և ըստ իշխանություն մեծություն՝ փոքր սխալները ղեկավարի մեջ խիստ մեծ են երևում:

ԺԴ. Չարերը, երբեմն կարծելով, թե չարիք են հասցնում իրենց բարի ղեկավարներին, զրպարտություն մամբաստանում են նրանց և օտարություն մատնում, բայց դրանով մեծ բարիք են գործում նրանց, որովհետև վերջիններս ազատվում են հասարակությունը ղեկավարելու բազմատագնապ հոգսերից և գտնում հանգիստ ու անզբաղ կյանք:

ԺԵ. Առաջնորդները պարտավոր են վեճը երկար հետադոտելով քննել դատարանում և հասու լինել հանգամանքների ճշմարտությանը, որովհետև ամեն ամբաստանյալ չէ, որ հանցավոր է, և ոչ էլ հանցանքի մեջ կասկածը կարող է մեկին դատապարտման արժանի դարձնել ըստ մեղադրողների բողոքի:

ԺԶ. Առաջնորդն օրենքի պահպան է և հասարակության լավ օրինակ: Ուստի դատի է արժանի ժողովրդի մեղքերի համար, եթե զանց է առնում օրենքի հանդեպ հանցավորներին պատժել և կամ իր անիրավությունը, ազահոլությամբ ու սնափառությամբ չար օրինակ դառնում ուրիշներին և գայթակղվելու ու մեղանշելու առիթ տալիս նրանց:

ԺԷ. Որքան նախամեծար է մեկն ուրիշներից, այնքան ուրիշներից առավել բարեկարգ պիտի լինի: Առաջնորդի փոքր հանցանքը ժողովրդի մեջ պատճառ է դառնում մեծ չարիքների, որոնք երբեմն ձգվում են բազում դարեր:

Ժողովուրդն ավելի աչալուրջ է առաջնորդի փոքր թեթուկությունները տեսնելու մեջ, քան նրա մեծամեծ առաքինությունները, և նրանից կրած սակավ վնասն առավել է զգում, քան նրա շնորհիվ ստացած բազում օգուտները:

ԺԸ. Առաջնորդներն արժանի են լինում պատժի, երբ իրենց

ղեկավարութիւնը տալիս են անարժանների ձեռքը, ովքեր հասարակութեանը հարիւր են հասցնում: Որովհետեւ թեւ իրենք անհաղորդ են վնասին, բայց քանի որ չեն ջանում քննել, արժանավորին գտնել ու կառավարչութիւնը նրան հանձնել, այդ պատճառով էլ նրանցից իրավացիորեն է դատաստան պահանջվում: Առաջնորդը, եթե կամենում է մեկին կառավարիչ դարձնել, պետք է նրան նախ ստորին պաշտոնի կարգի, փորձի նրա գործունեութիւնն ու հավատարմութիւնը, զննի նրա առանձնական վարքը, հաճախ զրուցի նրա հետ, ծածուկ հարցնի ու իմանա նրանցից, ովքեր նրա հետ ընտանեբար են վարվում, թե ի՛նչ է ավելի սիրում, ո՛ւմ է ավելի հավանում, ինչե՛ր է բնավորութեամբ սիրում, ինչերի՛ հանդեպ ատելութիւն ունի, և նրա մասին բոլոր հանգամանքներին տեղեկանալուց հետո՝ միայն պետք է կարգի ավելի բարձր աստիճանի պաշտոնի:

ԺԹ. Եթե առաջնորդը ստիպված է լինում չար մեկին որեւէ պաշտոնի կարգելու, նրան միշտ ստորին կարգում պիտի պահի և զգուշ լինի ամեն ինչում, որպեսզի նա ավելի բարձր պաշտոնի չհասնի և գաղտնի ու ներքին մտքերի իրազեկ չդառնա: Առավել ևս պիտի նայի, որ եթե սակավ առ սակավ չուղղվի, որեւէ հնարով նրան գործից ազատի: Բայց պետք է խոհեմութեամբ վարվել, որպեսզի որեւէ աղմուկ չբարձրանա: Որովհետեւ եթե հնարավոր չէ չարն անմիջապես հեռացնել, հարկ է միշտ սպասել ավելի պատեհ առիթի՝ նրան մեջտեղից հանելու համար:

Ի. Առաջնորդները, երբ բարի ու գործունյա մարդուն որեւէ պաշտոնի կամ գործի են կարգում, այնուհետեւ պետք է աներկմիտ սրտով հավատան նրան, որովհետեւ առաքինի մարդիկ ավելի կամենում են ազնվորեն ստանալ բարի համբավ, քան ոսկու գանձեր: Բայց պետք է նրան իր չափի մեջ պահեն և չափից դուրս համարձակութիւն չտան, որովհետեւ այնպիսին, որ կարող էր միշտ առաքինի ու հավատարիմ մնալ, դուցե անսահման իշխանութեամբ խիստ համարձակութիւն ստանալով՝ ուղիղ ճանապարհից շեղվի:

ԻԱ. Փառքն ու խաղաղությունը ազնվության ու հավատարմության անբաժան լծորդ են: Ուստի երբ առաջնորդի ազնվությունը կամ հավատարմությունը պակասում է, ժողովրդի միջից վերանում են փառքն ու խաղաղությունը, և նրանց փոխարինում են անարգությունն ու խռովությունը:

ԻԲ. Շատ հավասարապատիվ մարդիկ չեն կարողանում տնօրինել վաղեմի օրենքները կամ սահմանել նորերը, մինչև նրանց մեջ չի գտնվում գլխավոր մեկը, ով օրենքներ վճռելու և սահմանելու բավարար իշխանություն ունի: Որովհետև համապատիվ անձանցից յուրաքանչյուր ոք պնդում է իր կարծիքը հաստատելու վրա, ինչից հակառակություն ու խռովություն են ծնվում:

ԻԳ. Առաջնորդն առանց ճշգրիտ ու երկար քննության, շտապ կերպով վճիռ պիտի չկայացնի դատի ժամանակ, որովհետև չարերն ամեն տեղ շատ են և խորամանկ հնարներով խաբում են անզգույշ դատավորներին ու մոլորեցնում: Այլ պետք է երկու հակառակ կողմերին էլ ունկնդրի և ապա վճիռ կայացնի: Առաջնորդ կամ իշխան մեկը պետք է լսի ամենքին, բայց հավատա քչերին:

ԻԴ. Առաջնորդը կարգված է կրելու ժողովրդին ղեկավարելու ծանրությունը՝ որպես հոտի հովիվ և ընտանիքի հայր: Եվ սա նրա համար դժբախտություն չէ, այլ երջանկություն: Որովհետև հանձին իրեն ցույց է տալիս Աստծո նմանությունը՝ չարերին պատժելով, բարիներին վարձատրելով և ամենքին հորդորելով կատարելու Աստծո օրենքը: Ուրեմն նրա համար բավական փառք է լինել Աստծո օրենքի պահպան և բավական մխիթարություն՝ հավիտենական կյանքի վարձը, որ Աստծո կողմից պատրաստված է նրա աշխատանքի դիմաց:

ԻԵ. Առաջնորդը, եթե կամենում է իմաստուն ու առաքինի մարդկանց շատացնել, պետք է այդպիսի մարդկանց, որքան էլ քիչ լինեն, պատվի, նրանց օրինակներով շատերին հորդորի դեպի գիտություն ուսումնառումն ու առաքինության կրթությունը, և ովքեր առաջադիմեն դեպի լավն ու իմաստությունը, նրանց հարգի ու որևէ պաշտոնի կարգի, որպեսզի ուրիշ չա-

տեր, նրանց հանդեպ մեծարանքը տեսնելով, նմանվելու ջանք գործադրեն, որպեսզի պատիվ ստանան: Քանզի կան շատեր, ովքեր այժմ գուրկ են գիտությունից ու առաքինությունից, սակայն հնարավոր էր, որ լինեին իմաստուն ու բարի, եթե լինեին պատվի արժանանալու հույսն ու ակնկալությունը:

ԻԶ. Ով հասարակության տեսուչ է կարգված, պետք է լինի համբերող ու երկայնամիտ, որպեսզի լինի իր անձի և ապա ուրիշների տերը: Որովհետև անհամբերությունը ոչ թե հոգու մի գորություն է, որով շտապում են դեպի մի բանի վախճանը, այլ տկարություն է, որովհետև վշտերին տոկալ չեն կարողանում:

Ով սպասել ու համբերել չգիտի, նման է նրան, ով չգիտի լուել ու իր խորհուրդը պահել: Այս երկուսն էլ առաջ են գալիս տկարությունից, որի պատճառով չի կարողանում մեկն իրեն զսպել: Օրինակ՝ ով արշավում է սրընթաց կառքով և բավական զորություն չունի պետք եղած դեպքում կառքը կանգնեցնելու, գահավիժում է վիհերը. այդպես էլ անհամբերը, չկարողանալով կանգ առնել, ընկնում է թշվառության փոսը: Որովհետև երբեք չի սպասում և չգիտի ժամանակը չափել, այլ ձեռք է զարկում ամեն ինչ իր հաճույքին ծառայեցնելու: Կոտրում է ոստերը՝ ժողովելու համար չհասունացած պտուղը, խորտակում դռները՝ չսպասելով, որ բացվեն, կամենում ինքը հնձել, երբ ուրիշները սերմանում են: Ինչ անում է, կարճատևությամբ շտապում է, չգիտի համբերել ու սպասել հարմար ժամանակի, և որքան մեծ է նրա իշխանությունը, այնքան մեծ է լինում և վնասը:

ԻԷ. Որեւէ ազգի առաջնորդ կամ ժողովրդի իշխան, եթե նայի ղեկավարման առթած վշտերին ու մարդկանց ապերախությունները, իր համար դժբախտություն կհամարի առաջնորդ կամ իշխան լինելը: Բայց նա պիտի գիտենա, որ թեև մարդիկ ապերախտ են լինում, սակայն այդ պատճառով պետք է հրաժարվել բարերարելուց: Այլ հարկ է ամեն միջոցով՝ բարի օրինակներով խնամել ու շահել իր ազգն ու ժողովուրդը, ոչ այնքան վերջիններիս, որքան Աստծո սիրո համար: Որովհետև

չի կորչում այն բարերարությունը, որ մեկն ուրիշներին անում է Աստծո փառքի համար:

Նաև՝ եթե ապերախտները բազում լինեն, կգտնվեն նաև երախտագետներ, ովքեր ճանաչում են երախտիքն ու բարերարությունները և սիրում երախտավորին: Եվ թեպետ հասարակությունը փոփոխամիտ է երախտագետ լինելու մեջ, բայց իսպառ երախտամոռ չի մնում, ճշմարիտ առաքինություն համար վաղ թե ուշ դատաստան է անում և բարերարությունը ճանաչում:

Եվ քանի որ ապերախտությունն առավել առաջանում է բարքի վատ լինելուց, այդ պատճառով էլ առաջնորդը կամ իշխանը պիտի ջանա բարեկարգել և ուղղել մարդկանց բարքը և նրանց դարձնել առաքինի, հավատարիմ ու երկյուղած Աստծո հանդեպ, որպեսզի կարողանան ճանաչել իրենց բարերարին ու երախտավորին և սիրեն նրան: Ուստի հասարակությանը կատարյալ բարի դարձնելով՝ առաջնորդն իրեն բազում բարիք է գործում և բնավ չի երկնչում նրանց ապերախտությունից:

Իսկ եթե առաջնորդը կամ իշխանն անիրավ ու անհավատարիմ լինի, զարմանալի ոչինչ չկա, եթե ժողովուրդն էլ ապերախտ լինի: Բայց եթե առաջնորդը կամ իշխանը բարի լինի և աշխատի իր օգտակար խրատներով ու բարի օրինակներով հասարակությանը վարժել բարի սովորությունների և Աստծո օրենքի պահպանությանը, կգտնի ու կվայելի իր աշխատության պտուղը հասարակության առաքինություններում, կամ գոնե կվայելի այն իր մեջ՝ ի՛ր առաքինություններում:

ԻԸ. Երկյուղը հարկավոր է, երբ սերը ժողովրդի մեջ պակասում է: Բայց ղեկավարման մեջ այն պետք է ախմատ մի՛շտ ունենալ՝ որպես առավել ազդու և զորավոր դեղ:

ԻԹ. Առաջնորդներին ամոթ չէ խոնարհվել ու իբրև տկար լինել՝ տկարներին շահելու համար. քանզի վարժապետն էլ մինչև չի իջնում աշակերտի մակարդակին ու ասում «այբ», աշակերտը չի կարողանում սովորել ու ասել «այբ»:

Լ. Ո՛չ բոլոր ձկներն են միատեսակ խրածով որսվում, և ո՛չ բոլոր մարդիկ են միակերպ խրատներով հորդորվում դեպի

բարին: Ուրեմն՝ ըստ մարդկանց այլևայլ վիճակների ու բնավորությա՛ն պետք է խրատական խոսքը հարմարել:

Ա. Տկարամիտ է համարվում այն առաջնորդը, ով տեսնելով ժողովրդի անլուր լինելն իր խրատին՝ հուսահատված հետ է կանգնում նրան խրատելուց: Քանզի իր պաշտոնի համաձայն պարտավոր է սաստել, հանդիմանել ու մխիթարել ամենայն երկայնատուլթյամբ: Իսկ եթե այս ամենից հետո ժողովուրդն անուղղելի մնա, ինքն Աստծուց կառնի իր աշխատանքի վարձը: Բայց չատ անգամ նայելով առաջնորդի ջանքերին՝ Աստված իր շնորհով շարժում է ժողովրդի կամքը՝ անսալու նրա խրատական խոսքերին և ուղղվելու:

Ա. Առաջնորդն ու նրա ժողովուրդն այնպես պետք է սիրեն միմյանց, որ դժվար լինի որոշել, թե ով է առավել սիրում: Քանզի պիտի ջանան սիրով միմյանց հաղթել, առաջնորդը՝ ժողովրդի օգտի համար, և ժողովուրդը՝ առաջնորդի հանգստության ու խաղաղության:

Ա. Անխոհեմ է առաջնորդը, եթե մեկի սիրո համար ամենքին ատելի է դառնում կամ մեկի օգտի համար ամենքին զրկում, կամ մեկի խորհրդին անսալով՝ արհամարհում ամենքի խորհուրդները:

Ա. Մեղանչում է առաջնորդը, եթե պատվում է ոչ օրինապահ հարուստներին ու իշխանավորներին և արհամարհում օրինապահ աղքատներին ու հասարակ մարդկանց կամ պատժում է օրենքին անհնազանդ հասարակ մարդկանց, իսկ օրենքը խախտող հարուստներին ազատ արձակում: Որովհետև արդարության թշնամի է նա, ով անպատիժ է թողնում հանցավորին և անվարձ՝ անմեղին:

Առաջնորդ լինելու արժանի չէ ազահ կամ ոխակալ մեկը. ազահն արդարությունը դրամով վաճառում է, իսկ ոխակալն իրավունքը թյուրում՝ մեկի հանդեպ ունեցած ատելության պատճառով:

Ա. Այն հանցավորին, ով միայն կշտամբանքի ու սաստերի է արժանի, ոխակալության պատճառով մեծապես պատժելը անիրավություն է: Որովհետև պատիժն արդարության սպա-

սավորն է, և պետք է միայն այդ նպատակին ծառայեցնել այն. իսկ եթե մեկը ծառայեցնում է իր կրքերին, անիրավ է:

Սաստիկ բարկացած ժամանակ տեղին չէ պատժել հանցավորին, այլ պետք է թողնել, մինչև որ սրտի բորբոքումն անցնի, որովհետև բարկությունը խանգարում է մարդու ուղեղը և անվայել բաներ խոսել ու անիրավություն գործել տալիս:

19. Առաջնորդը պետք է ամենքի հանդեպ քաղցր լինի. ում կարող է խրատներով շահել առանձին, թող չխրատի հրապարակավ, և ինչ կարող է անել համոզելով, թող չանի սպառնալիքով, և ում կարող է ուղղել սպառնալիքով, թող նրա հանդեպ պատիժ չգործադրի:

Բայց եթե հարկավոր լինի պատժել, պետք է գթություն վարվի և ոչ թե ճշտագույն արդարություն, որպեսզի չլինի թե հանցավորն ուղղվելու փոխարեն հանդգնություն ձեռք բերի. քանզի առաջնորդը հանցավորների դահիճ չէ, այլ ուղղիչ:

15. Առաջնորդը, եթե ղեկավարման բոլոր գործերում ուրիշների խորհրդով է շարժվում, անխոհեմ է և առաջնորդություն անարժան: Իսկ եթե բնավ չի խորհրդակցում ուրիշների հետ, այլ ամեն ինչ գործում է միայն ըստ իր կամքի ու մտքերի, կամակոր է ու հանդուգն: Բայց ով խոհեմ է և ղեկավարելու արժանի, ժողովրդի իմաստունների ու գլխավորների հետ խորհրդակցում է և գործում պատշաճն ու վայելուչը հասարակության օգտի համար:

16. Ժողովրդի տեսուչը, եթե կամենում է որևէ մեկին համոզել գործելու օգտակար որևէ բան, նախ պիտի խորհի, թե ինչ միջոցներով է հնարավոր դեպի իրեն տրամադրել նրա կամքը. որովհետև ամենքը համաբարո չեն և միատեսակ խոսքերով չեն հորդորվում դեպի գործը:

Ոմանք տրամադիր են վայելչականին, ինչպես երիտասարդները, ոմանք՝ օգտակարին, ինչպես հասուն տարիքի հասածները, ոմանք՝ համբավավորին, ինչպես ծերերը, ոմանք՝ մարդկանց շահավետությունը, ինչպես ազահները, ոմանք՝ փառավորին, ինչպես փառասերները, և այլք՝ իրենց բնավորությունը հաճելի մեկ այլ բանի: Ուրեմն՝ առաջնորդի

գործն է յուրաքանչյուրի բնավորությունը ճանաչել, որպեսզի կարողանա որևէ մեկի միտքը հոժարեցնել, և այն մարդու կամքը, ում համոզում է, գործի շարժել: Կարևոր է հաշվի առնել նաև ժամանակի, անձի ու գործողության պարագաները, այլապես գործն ամուլ կամ թերի կմնա, և երբեմն էլ, փոխանակ օգուտի, վնասի առիթ կստեղծվի:

ԼԹ. Մեղրն ընտիր ու քաղցրահամ է, բայց որպես կերակուր հաճախ մատուցվելիս սեղանավորներին ձանձրացնում է: Քարոզչի խոսքերն ինչքան քաղցրալուր ու ընտիր լինեն, եթե նույն ատենաբանության մեջ հաճախ են կրկնվում կամ խոսքերի հաճախությամբ երկարաձգվում, ունկնդիրներին ձանձրույթ են պատճառում: Մանավանդ որ շատ խոսելու դեպքում դժվարին է ակամա վրիպումներ թույլ չտալը կամ անպիտան ու ավելորդ խոսքեր պիտանիներին ու կարևորներին չխառնելը: Ուստի քարոզիչը պիտի զգուշանա երկարաբան ճառերից և չափով ու կշռով խոսի, որպեսզի իր խրատական խոսքերն ախորժելի ու ազդու լինեն ունկնդիրներին, և ինքը պատիվ ու գովեստներ ընդունի:

Շատախոսությունը ոչ թե իմաստության նշան է, այլ տգիտության. որովհետև տգետներն են սովորաբար շատախոս, իսկ իմաստունները՝ սակավախոս: Այս ամենով իմաստունները պատվի ու մեծարանքի են արժանանում, ինչպես որ տգետ շատախոսները՝ արհամարհանքի:

Խ. Աշխարհի իշխանները կառավարիչներ են կարգում, որովհետև անձամբ միայն չեն կարող ժողովրդի հոգսը քաշել, ինչպես որ Մովսեսը, Հոթորի խոհեմ խրատի համաձայն, ղեկավարման մասնավոր գործերի համար կարգեց զորավոր, աստվածապաշտ ու արդարակորով անձանց (տե՛ս Ելք ԺԸ 21): Ուստի առաջնորդները նույնպես իբրև փոխանորդ ու ժողովրդի վերակացու կարգում են քահանաների, որովհետև չեն կարող անձամբ ղեկավարել բազում ժողովրդի, որին Տիրոջ կողմից կարգվել են հովիվ ու դետ: Ուստի ամենայն արթնությամբ պիտի քննեն ու իմանան քահանաների վարքն ու ղեկավարումը, որպեսզի որևէ արատ կամ թերություն չգտնվի նրանց մեջ,

այլ ամեն ինչում լինեն բարեկարգ ու աստվածահաճո, ինչպես պահանջում է քահանայական կարգը, որովհետև առաջնորդի պաշտոնյաները լինելու պատճառով քահանաների ամեն թերություն վերաբերում է առաջնորդին:

«Ուժգին կանչիր և մի՛ խնայիր, շեփորի պես բարձրացրո՛ւ ձայնդ, պապմի՛ր Իմ ժողովրդին իր մեղքերի մասին» (Եսայի ԾԸ 1):

«Նովիվներն իրենք իրենց բրեցին-պարարացրին և Իմ հոտերը չարածեցրին....»: Այսպես է ասում Տեր Աստված. «Ահավասիկ Ես այդ հովիվներին դեմ եմ ու հոտերս վերցնելու եմ դրանց ձեռքից» (Եզեկ. ԼՂ 8-10):

«Զոռ՛ւյշ եղեք ինքների ձեր և ամբողջ հոտի համար, որի վրա Սուրբ Նոգին տեսուչներ կարգեց ձեզ՝ հովվելու համար Տիրոջ ժողովրդին» (Գործ. Ի 28):

«Նա ոմանց առաքյալներ կարգեց, ոմանց՝ մարգարեներ, ոմանց՝ ավետարանիչներ, ոմանց՝ հովիվներ և ուսուցիչներ՝ հասարակելու համար սրբերին ծառայության կարարման մեջ, ի շինություն Քրիստոսի մարմնի» (Եփես. Դ 11-12):

«Օրինա՛կ եղիր հավաքացյալներին խոսքով, վարմունքով, սիրով, հավատով, սրբությամբ» (Ա Տիմ. Դ 12):

«Նիսուս Քրիստոսի մի բարի սպասավոր կլինես՝ սնված հավատի խոսքերով և բարի վարդապետությամբ, որին հետեւեցիր» (Ա Տիմ. Դ 6):

Գ Լ Ո Ւ Խ Բ

ՔԱՎԱՆԱ

Ա. Քանի որ քաճանաներն ամենակալ Տիրոջ հրեշտակ (պատգամաբեր) են կոչվում (տե՛ս Մաթաթ. Բ 7), ուստի ըստ մարդկանց կարողության՝ հրեշտակի վարք պիտի ունենան: Որովհետև եթե Աստծո ծառա ու սպասավոր անվանվելը մեծ պատիվ է, ո՞րչափ առավել բարձր պատիվ է ամենակալ Տիրոջ հրեշտակ կոչվելը, որ ոչ միայն սպասավորությունն է պարփակում իր մեջ, այլև միջնորդության պաշտոնը. որովհետև քաճանան Աստծո և մարդկանց միջև միջնորդ է:

Դարձյալ՝ քաճանան աստվածատեսակ այր է. որովհետև եթե միայն Աստծուն է հատուկ մեղքեր քավելը, նույնն անում է և քաճանան սուրբ կարգի գործությամբ՝ ըստ Տիրոջ խոսքի (տե՛ս Հովհ. Ի 23):

Դարձյալ՝ **ս.** Պատարագի խորհրդի ժամանակ քաճանան ձեռքով շոշափում է Այն, Ինչին հրեշտակներն ահով են սպասավորում: Ուրեմն թող մտածեն, թե ինչպիսի գերագույն պատվի են բարձրացել, և ըստ այդմ ապրեն. որովհետև «ուժ շատ է տրված, նրանից շատ էլ կուզվի, և ուժ շատ է վստահված, նրանից ավելին կպահանջեն» (Դուկ. ԺԲ 48):

Բ. Դարձյալ՝ միջնորդին հատուկ է սիրելի ու հաճելի լինել նրան, ուժ առաջ բարեխոսում է, իսկ սիրելիությունը հիմնվում է համակերպության վրա. և քանի որ քաճանան մարդկանց կողմից միջնորդ է Աստծո առաջ, ապա անհրաժեշտաբար պահանջվում է, որ լինի աստվածատեսակ մարդ, որպեսզի կարողանա լինել Աստծուն սիրելի և մարդկանց համար բարեխոս:

Գ. Ոչ ոք չի կասկածում, որ քաճանան պիտի ոչ միայն տեղյակ լինի Հին և Նոր Կտակարաններին, այլև հմուտ՝ իմաստասիրական գիտություններում. քանզի նրա խնդիրն

է խրատել, ուսուցանել, բարու մեջ համոզել ու չարից հեռու պահել աշխարհիկ մարդկանց, որոնցից շատերն առատամիտ են և ուշիմ, ձեռնարկումների մեջ հանճարեղ և խոսքի կառուցման մեջ զորավոր: Եթե քահանան տկարանա այդպիսիներին զորավոր փաստերով հաղթել, նրա խրատական խոսքերն այլևս չեն ազդի նրանց համառ մտքի վրա, և գուցե հպարտանալով իսպառ արհամարհեն հոգևոր խրատները, և քահանաների տգիտությունը նրանց կործանման առիթ դառնա: Ուստի քահանան ամեն ինչով պիտի գերազանցի ամենքին, ինչպես վարքի սրբությունը, այդպես էլ գիտելիքներով:

Դ. Այն քահանան, որ անարի է իր հոգևոր ծառայության մեջ և անփուլթ կարևոր գիտելիքները ձեռք բերելու գործում, ոչ միայն երկրի վրա անպատիվ է, այլև հանդերձալուծ արժանի է պատժի: Ծուլությունն Աստծո պաշտոնյաների մեջ և տգիտությունն աշխարհականների մեջ չար են ու նախատինքի արժանի, իսկ քահանաների մեջ լինում են ամենաչար ու անհնարին անարգանք:

Ե. Քահանաներն, ինչպես արեգակը, պիտի լույս տան խավարած մտքերին, ջերմացնեն Աստծո սիրուց սառածներին, ուստի Քրիստոսն ասաց առաքյալներին. «Դուք եք աշխարհի լույսը» (Մատթ. Ե 14): Իսկ եթե որևէ թերություն է գտնվում քահանայի խոսքերում ու գործերում, նույնն է, թե արեգակը սառչի ու մթագնի:

Արդարև, երբ երկիրը միգապատ կամ տղմաշաղախ է լինում, ոչ ոք որևէ ուշադրություն չի դարձնում դրա վրա, որովհետև երկիրը մարդկանց ոտքի տակ է: Մինչդեռ երբ արեգակը կամ լուսինը բնական պատճառով խավարում են, ամեն ոք ակնապիչ է լինում, որովհետև բարձրադիր գոյացություններ են՝ զորավոր ու ազդու: Այսպես էլ՝ ժողովրդից մեկի չարաչար անկմանը ոչ ոք չի նայում ու ոչ ոք չի զարմանում, բայց երբ քահանան է փոքր-ինչ սայթաքում, ամենքի աչքերը նրան են նայում ու զարմանում, և շատերն էլ գայթակղվում են:

Զ. Զարմանալի է, թե ինչպես են ոմանք միջնորդ մեջտեղ

զցում, աղաչանքներ մատուցում, կաշառք խոստանում և տե-
սակ-տեսակ հնարներ բանեցնում, որ քահանայական ձեռնադ-
րություն ստանան: Գուցե սրանք չգիտեն, թե ինչ է քահանա
լինելը, կամ չգիտեն իրենց չափը, կամ էլ միայն մարմնավոր
պետքերն են հոգում:

Եթե չգիտեն, թե ինչ է քահանա լինելը, թող իմանան,
որ երկնավոր հրեշտակ, թափանցիկ լույս, ընտիր ոսկի լինել
է: Եթե իրենց չափը չգիտեն, թող փորձեն իրենց, թե ունե՞ն
հրեշտակների վարքը, գիտության լույսը և իբրև ոսկի փորձ-
ված են համբերության բովում, այլապես «մեր Աստվածը
ոչնչացնող կրակ է» (Եբր. ԺԲ 29), այրում է խոտ, փայտ, խռիվ և
ամեն այրվող նյութ (տե՛ս Ա Կոր. Գ- 12): Իսկ եթե միայն այստեղի
կյանքի մասին են խորհում՝ ՀՀոգալով հանդերձալի մասին,
թող մտածեն, որ այս կյանքն անցավոր է ու սնոտի և ասես
առերևույթ ստվեր՝ հավիտենական կյանքի նկատմամբ:

Արդ, ի՞նչ պատասխան են տալու ահավոր ատյանում,
երբ լսեն Տիրոջից. «Ընկե՛ր, որ հարսանիքի զգեստ չունեիր,
ինչպե՞ս այստեղ մտար» (Մատթ. ԻԲ 12): Եվ քանի որ Եկեղեցին
երկնավոր հարսնարանի տիպն ու օրինակն է, ուրեմն այնտեղ
մտնող քահանաները՝ իբրև կոչնականներ, պիտի ունենան
աստվածահաճո առաքինության մաքուր հանդերձը:

«Սա է Իմ պարվերը ձեզ, քահանանե՛ր:
Եթե չսեք և չմարմնեք ձեր սրբում փառք տալ
Իմ անվանը,- ասում է ամենակալ Տերը,-
ձեզ վրա անեծք կուղարկեմ» (Մաղաք. Բ 1-2):

«Ուրեմն՝ աղաչում եմ երեցներին... արածեցրե՛ք Աստծո այդ
հույրը, որ ձեզ է հանձնված՝ վերակացու լինելով ոչ թե ասես
սկսամ, այլ կամովին, ըստ Աստծո» (Ա, Պետ. Ե 1-2):

«Այն երեցները, ովքեր լավ վերակացու են,
կրկնակի պարվի արժանի թող լինեն» (Ա, Տիմ. Ե 17):

Գ Լ ՈՒ Խ Գ

ԻՇԽԱՆ

Ա. Աշխարհի փառքը՝ իբրև հոյակապ նավ, անդադար ծփում է ծովի հորձանքներում, և ով նավի մեջ է, մահվան տագնապ է կրում և ցանկանում է ափ դուրս գալ, իսկ ով ցամաքում է, հեռվից տեսնելով նավի գեղեցկությունը՝ ցանկանում է նրա մեջ մտնել և չի զգում, թե որքա՛ն վտանգ կա առջևում՝ մինչև այնտեղ մտնելը, և որքա՛ն դառը վիշտ պիտի կրի այնտեղ գտնվելիս:

Ձարմանալի է, որ մեկը շտապում է նավից դուրս գալ, իսկ մյուսը՝ ներս մտնել. նման նրան, որ երբ ցանցերում բռնված ձկները խուճապի մեջ գեռում են, դրսում գտնվող ձկները կարծում են, թե ուրախալի տոն է այնտեղ, և ցնծությունից խայտալով՝ շտապում են իրենք ևս ներս մտնել:

Մեկը, փառքի տառապանքների փորձն առած, ջանք է գործադրում հեռանալու, իսկ մյուսը, տակավին անփորձ, ջանում է այդ փառքին հասնել: Երանի՜ նրան, ով մտավ այս նավը և անվնաս ելավ. և առավել երանի նրան, ով երբեք այստեղ չմտավ: Բայց ո՞վ կարող է այս ճշմարտությունը հավաստել նրանց, ովքեր դեռ ցամաքում են, այսինքն՝ դեռ փառքի փորձը չեն առել:

Բ. Երբ մասերը խանգարվում են, խանգարվում է և ամբողջը, ինչպես երբ խախտվում է հիմքը, խախտվում ու փլչում է նրա վրա հաստատված շինվածքը: Եվ արդ, մարդու մարմինը բաղկացած է տարրերից՝ իբրև մասերից, և որքան ժամանակ տարրերը բարեկարգ են, մարմինն այնքան ժամանակ առողջ է, բայց երբ նրանց բարեկարգությունը խախտվում է, մարմինը տկարանում է, հիվանդանում և մեռնում:

Տերություն կամ ազգի մարմինը բաղկացած է օրինապահ իշխանից, աշխատասեր հպատակներից, իրավունքի արդարու-

թյունից և սահմանակից ազգերի հետ խաղաղությունից: Իսկ երբ սրանց բարեխառնությունը խախտվում է, իշխանությունը կամ հասարակությունը թուլանում ու նվաճվում է, կամ լինում կործանման վտանգի մեջ, կամ էլ իսպառ կործանվում: Ուստի իշխանն օրինապահ պիտի լինի, որպեսզի նաև մյուս բոլոր մասերը, որոնցից բաղկանում կամ հաստատվում է հասարակությունը, մնան բարեկարգության մեջ, և տերության կամ ազգի ողջ մարմինը մնա զորավոր ու հաստատ: Կառավարիչների սխալներն աղավաղում են իշխանների ու առաջնորդների բարի համբավը:

Գ. Բարերար իշխանն իբրև լուսավայլ արեգակ է, և ինչպես անուաներն ու մտքով կույրերն ըստ արժանվույն չգիտեն այն առողջարար գորությունն ու հարկավոր օգտակարությունը, որ արեգակը ջերմության ու լույսի միջոցով գործում է այս ընդհանուր աշխարհի ամբողջ բնության մեջ, այդպես էլ ռամիկը, ինչպես պետքն է, չգիտի բովանդակ հասարակության մեջ իշխանի կատարած ազգօգուտ գործերն ու բարերարությունները:

Բայց բարեսիրտ մարդը պիտի ների նրանց տկարամտությունը և չօգոհի. որովհետև եթե նրանց՝ իր երախտիքները չճանաչելու պատճառով դադարի բարին գործելուց, կդառնա իբրև հասարակ մարդկանցից մեկը, և նույնն է, թե արեգակը խավարի:

Այլ ինչպես հայտնի է, որ երբ արեգակը խավարում է, ողջ բազմությունը դրա վրա պչնում է, և շատերը դրանից բազում բաներ են գուշակում, այդպես էլ երբ իշխանը դադարում է բարիք գործելուց, ամենքը վրդովվում են, տարբեր բաներ մտածում և ոչ տեղին կասկածներով շատ բան խեղաթյուրելով խոսում: Եվ ինչպես արեգակը հարկ եղած օրենքով անդադար չարժվում է իր պարտավորությունը կատարելու համար, որն աշխարհի օգուտն է, եթե նույնիսկ աշխարհը չի ճանաչում նրա երախտիքները, այդպես և իշխանը, քանի որ Վերին Նախախնամությամբ բարձրացել է ազգին գլխավորելու պատվին, պարտավորություն ունի բարին անելու և երբեք չդադարելու,

եթե նույնիսկ հասարակությունն ընդունակ չլինի երախտագետ լինելու:

Դ. Վերատեսուչը կամ իշխանը ոչ միայն իր առաքինությունների վարձը պիտի ժառանգի, այլև նրանցը, որոնց բարեգործության պատճառն է եղել խոսքով կամ գործով: Իսկ ով անկարգ ձևով է վարվում, ոչ միայն ի՛ր ապիրատ գործերի պատիժը կընդունի, այլև նրանցը, որոնց համար չար օրինակ եղավ իր զեղծ վարքով կամ որոնց իր անհոգությամբ թույլ տվեց չարիք գործել:

Ե. Ժողովրդի գլխավորների վայրկենական սխալմունքը մեծ վնաս է բերում շատերին և ձգվում բազում դարեր: Ուրեմն իմանալով, որ իրենք մարմնավոր մարդ են՝ վիճակված բազմավրեպ ու դյուրասահ բնության՝ մարդիկ շուտափույթ որոշում պիտի չկայացնեն, այլ արթուն մտքով կշռեն ու քննեն և միայն դրանից հետո վճիռ կայացնեն: Որովհետև եթե դատաստանի մեջ մի անգամ սխալվեն, թեկուզև բազմիցս զղջալու լինեն, նրանց սխալները հետ չեն դառնա:

Զ. Թեպետև հարուստի և հասարակ մարդու բարի ու չար գործերն ըստ էության նույնն են, սակայն ըստ արժեքի նույնը չեն, ուստի հատուցումները ևս համաչափ չեն:

Արդարև, նույն բարիքը, որ գործում են հարուստն ու հասարակ մարդը, օրինակ՝ եթե երկուսն էլ ողորմություն են տալիս հարյուր դահեկան, դրանում հասարակ մարդն արդյունքով գերազանցում է հարուստին, ուստի և նրա վարձն ավելին է: Եվ չարիքը, որ գործում են երկուսն էլ, օրինակ՝ եթե զրկում են որբին և խլում հարյուր դահեկան, դրանում հարուստը հանցավորությամբ գերազանցում է հասարակ մարդուն, ուստի և նրա պատիժն ավելին է: Որովհետև բարի կամ չար գործերի արդյունքը կամ հանցավորությունը չափվում է ոչ միայն գործի էությամբ, այլև գործողի աստիճանով:

Ուրեմն՝ հարուստները միշտ թող զգույշ լինեն ապիրատ գործ չանելու. որովհետև այն անող հասարակ մարդը դառնում է չար, իսկ հարուստը՝ առավել չար, ուստի և առավել ծանր պատժի արժանի:

Է. Ժողովրդի գլխավորներն են ազգի բարեկարգության կամ անկարգության պատճառը. որովհետև նրանց կենցաղավարությունը, շարժմունքը, զգեստներն ու զարդերն օրինակ են ծառայում հասարակությանը. համեստ կամ անհամեստ ինչ որ տեսնում են նրանց մեջ, սովորում են նույնն անել: Ուստի և իշխանավորներն ինչպես որ իրենց ազգի առաքելությանը կամ մոլորությանն են հաղորդակից, այդպես և հատուցվելիք վարձին կամ պատիժներին:

Ը. Ինչպես որ հնարավոր չէ կշռել սեփական ազգի օգտի համար տքնող հայրենասեր իշխանների համաչափ աշխատանքի պատիվը, այդպես էլ հնարավոր չէ կշռել նրանց զանցառության գուգաչափ վնասի պատճառած անարգանքը, երբ կարող են օգուտ բերել, բայց որևէ պատրվակով հետ քաշվելով՝ չեն ջանում դա անել: Քաղաքի կամ ազգի կործանման նշան է, երբ գլխավորները չեն մտածում նրա բարեկարգության մասին, այլ մտածում են միայն իրենց հանգստի մասին:

Թ. Ով կարող էր իր ազգի վնասն ու անարգանքն արգելել, բայց իր զանցառությամբ թողեց, որ նա վնասվի կամ անարգվի, հարկավ իր ազգի հետ ինքն էլ է վնասվում կամ անարգվում. որովհետև երբ ապականվում է ամբողջը, ապականվում է և նրա մի մասը:

Ժ. Եթե ազգի կամ ժողովրդի որևէ ղեկավար ցոփակյաց ու հեշտասեր է, իհարկե նաև զրկող է: Քանի որ քաջ գիտի, թե մեղկ ու հեշտասեր բարքով ատելի է հասարակությանը, զրկելով ջանում է գանձեր մթերել, որպեսզի գոնե նրանցով կարողանա իր իշխանության մեջ մնալ: Բայց սրանով է՛լ առավել է սխալվում, որովհետև տրտունջն ու քրթմնջյունը, որպես փշերի խռիվն ընկած կայծ, գաղտնի վառվում են ժողովրդի մեջ և օրավուր ճարակելով ու տարածվելով՝ ապստամբության հրդեհ բարձրացնում:

Իսկ ով զրկելով հարստություն ժողովեց, բռնողով ցրում է ժողովրդին նվաճելու համար, բայց ոչինչ չի շահում. գանձերը սպառվում են, իսկ ապստամբները՝ շատանում և մի օր գրոհելով՝ իրենց զրկողին իշխանությունից զրկում:

Ուրեմն ղեկավարները թող բարեկարգ լինեն, որպեսզի վայելեն իրենց իշխանությունը. իսկ եթե զրկող լինեն, նրանց դռներին կմերձենան կորուստն ու ապականությունը:

ԺԱ. Իշխանների համար ավելի կարևոր է իրենց որդիներին հարստացնել իմաստությունամբ ու առաքինությունամբ, քան մեծագանձ ճոխությունամբ, քանզի նրանք պատրաստվում են ժողովրդի իշխան ու հրամանատար լինել. իսկ ով չգիտի իր կրթերի վրա իշխել, չի կարող ուրիշներին իշխան լինել:

ԺԲ. Իշխանների որդիներից շատերը մոլի են ու իշխանություն անարժան, որովհետև իրենց հոր կենդանության օրոք մեծացել են փափկության ու ամբարտավանության մեջ, ուստի երբ սկսում են իշխել, համարում են, թե մարդիկ ծնվել են իրենց ծառայելու համար, և իրենք էլ հասարակ մարդկանց կարգից չեն: Ուստի ուրիշ բանով չեն զբաղվում, եթե ոչ գտնելով նորանոր փափկություններ: Վատնում են հորենական գանձերը և տանջում իրենց հպատակներին՝ նրանց ունեցվածքը թալանելիս: Արհամարհում են ծերերի ու իմաստունների խրատները և անսում իրենց հասակակից շոգմոգ երիտասարդներին: Սրան հետևում են ժողովրդի անհնազանդությունն ու իշխանության կործանումը:

Պետք է իսպառ խցանել կամ հրացած շամփուրով բանալ ականջները նրանց, ովքեր չեն լսում իմաստուն խրատատուների հոգեչափ խոսքերը, այլ լսում միայն շահախնդիր շողոթորթների հոգեկորուստ համոզումները:

ԺԳ. Մարմնական հաճույքի հետևից ընկած հարուստը որքան էլ ջանա հեռու լինել տրտմությունից, այնքան առավել սերտ կմոտենա տրտմաբեր կրքերին. որովհետև աշխարհում չկա մարմնական որևէ ուրախություն, որ կարողանա անմասն լինել տրտմությունից:

Իսկ առաքինի մարդը, թեկուզ չունենա էլ մարմին անհրաժեշտը, տակավին հոգում ունի երկնային մի ուրախություն ու քաղցրություն, որով միշտ մխիթարվում ու բերկրում է:

ԺԴ. Եթե հարուստը տգետ է, պատիժ է հասարակությունը. որովհետև տգետը նման է կույրի, և հարստությունը՝ նրա

ձեռքին գտնվող սրի, և ինչպես որ կույրը, սուրը վերցնելով, անխտիր հարվածում է բարեկամներին ու թշնամիներին, այդպես էլ տգետ հարուստը խանգարում է ժողովրդի ամեն բարեկարգություն:

Ուստի եթե Աստված բարկանում է որևէ քաղաքի կամ ազգի վրա, թողնում է, որ իմաստուններն աղքատ լինեն, իսկ տգետները՝ հարուստ: Քանզի եթե տգետը հարուստ է, ձգտում է լինել կամ իշխան, կամ իշխանի խորհրդակից, և ժողովուրդն ի՞նչ օգուտ պիտի ստանա նրանից, ով օգուտն ու վնասը չի ճանաչում:

Ուրեմն պետք է Տիրոջից խնդրել, որ կամ հարուստներն իմաստնանան, կամ իմաստունները հարստանան, որպեսզի ազգի հասարակությունն ունենա երջանիկ կյանք ու բարօրություն:

ԺԵ. Հարուստներն ու աղքատները հավասարապես պիտի պահեն օրենքներն ու սահմանադրությունները, որոնք միապես ուղղված են երկուսին էլ: Իսկ երբ օրենքի պահպանության մեջ տարբերություն է լինում, խաղաղությունն իսկույն խանգարվում է: Որովհետև հարուստը, աղքատի պես չպահելով օրենքը, իրեն մարդուց ավելի բարձր մեկն է համարում և հպարտանալով արհամարհում ուրիշներին, իսկ աղքատը, տեսնելով, որ հարուստն ընդհանուրի օրենքը չի պահում, տրտնջում է ու հոգով վհատվում:

Ուստի եթե հարուստներն ու աղքատներն օրենքը միապես պահում են, երկուսն էլ վարձ են ստանում, իսկ եթե հարուստներն օրենքի ոստայնը քանդում են, մեծ սխալ են գործում և դատաստանին պարտական դառնում, որովհետև լինում են Եկեղեցու ամբոխիչ և այլ չարիքների օրինակ:

ԺԶ. Երբ մեկը ցածր աստիճանից իշխանության ու պատվի է բարձրանում, ազնվականներն արհամարհում են նրան, հավասարները նրա անկումը կամենում և նրանից ցածրերը նախանձաբեկ լինում:

Ուստի ով կամենում է իր իշխանության մեջ անկասկած ու ապահով մնալ, թող ազնվականներին հարգի, հավասար-

ներին սիրի և իրենից ցածրերին խնամակալ լինի:

ԺԷ. Եթե իշխանը կողոպտում ու նեղում է իր հպատակներին և նրանց չի թողնում վայելել իրենց գործերի պտուղները, այդպիսինին արտաքին թշնամի պետք է, որովհետև ինքն իսկ ձեռք զարկելով ջանում է կործանել իր իշխանությունը, որպես լերդացավության հիմանդ՝ օրըստօրե հյուժվելով մաշվում է և ամենավերջում մեջտեղից վերանում: Արագ է կործանվում նրա իշխանությունը, ով ջանում է միայն գանձեր ձեռք բերել և ոչ թե բարի ու իմաստուն խորհրդակիցներ:

ԺԸ. Մեծ հաղթանակ է տանում նա, ով թշնամուն հաղթում է գլխով: Եթե ու թշնամի ու բարերարություն է ոչ թե ուժով ու զենքով: Որովհետև ով նվաճվում է ուժով, իր սիրտն աննվաճ է պահում ու սպասում հարմար պահի՝ վրա հասնելու ու նվաճողի զորությունը խորտակելու: Իսկ ով նվաճվում է մարդասիրության, չի մտածում թշնամություն անել, և պատահում է, որ մտերիմ բարեկամ է դառնում, որովհետև բարերարությունը շատ անգամ թշնամությունը վերածում է հավատարիմ բարեկամության:

ԺԹ. Իմաստուն իշխանը, սահմանակից տերությունների հետ խաղաղության վարվելով, ավելի լավ է պաշտպանում իր տերությունը, քան բազում զորքերով ու ամուր պարիսպներով. քանզի հանկարծազաս պատահարներով զորքերը ցրվում են և ամրոցները՝ կործանվում, բայց հավատարմությանը պահպանված խաղաղությունը հաստատուն է մնում:

Ի. Վարձատրության հույսն ու պատիժների երկյուղը իշխանի ձեռքին արդարության կշեռք են, որով իր ժողովրդին պահում է խաղաղության ու բարօրության մեջ: Քանզի վարձատրության հույսը բարիքներին քաջալերում է անդադար կատարելու ազգօգուտ գործեր ու աշխատանքներ, և պատիժների երկյուղը չարերին սանձահարում՝ վնասակար գործեր կատարելուց դադարելու:

Իսկ եթե իշխանն այս կշեռքը խախտի, այսինքն՝ վարձահատույց չլինի բարիքներին և հպատժի չարերին, ժողովրդի միջից բարեկարգությունն ու խաղաղությունը կվերանան,

և անիրավություն ու աղմուկ կտիրեն. քանզի բարի մարդիկ հոսակտուր եղած կվհատվեն ու կհեռանան, իսկ անպատիժ մնացած չարերը չարագործությունները կշատացնեն:

Իշխանների պարզեներն ու վարձատրության խոստումները նորանոր ձեռնարկումներ են առաջ բերում ժողովրդի օգտի համար:

ԻԱ. Բարեմիտ իշխանը ժողովրդի օգտի համար այս դաշինքով կարող է հանձն առնել այն իշխանությունը, որին ժողովուրդն արժանի համարվեց: Դա այն է, որ եթե ինքն արհամարհի օրենքը և անկարգությամբ շարժվի, իրեն պիտի հանեն իշխանությունից, իսկ եթե օրենքը պահպանի, ինչը պահանջում է իր պաշտոնի պարտավորությունը, ժողովուրդը չլուհնազանդ պիտի լինի նրա ամեն հրահանգի:

Եվ այս պայմանով իշխանը վստահ ու ապահով է դարձնում իր ժողովրդի սիրտը, թե ինքն արդարև կամենում է օրենքը պահպանել ու երբեք չզարտուղել, և պահում է նրանց իր հանդեպ միամիտ հնազանդության մեջ: Այս պատճառով էլ իշխանն ու նրան հնազանդավորները միմյանց հետ սիրով ու օգուտով են մնում:

ԻԲ. Ով կարող է կարոտյալին օգնել գործով, բայց միայն սնոտի խոստմամբ, օդի մեջ ասված խոսքերով է լցնում օգնություն խնդրողի ականջը, կարոտություն ժամանակ ոչ ոքի չի գտնի ձեռք մեկնող ու օգնող, այլ կգտնի միայն լեզվի ունայն կարկաչում. որովհետև ինչ սերմանում է մեկը, նույնն էլ հնձում է:

ԻԳ. Իշխանը, եթե իր ժողովրդին նեղության ժամանակ չի օգնում, իշխանության ձգտել է տալիս մարդկանց: Եվ քանի որ գիտեն, որ իրենց կարգավիճակի բերումով չեն կարող դրան հասնել, հանգեցնում են ձեռնամուխ լինել անարժան ու վնասակար միջոցների, որպեսզի գոնե նրանցով հասնել կարողանան: Սրանից առաջ են գալիս իշխանի անկումն ու ժողովրդի ապստամբությունը, որոնք երկուսն էլ չար են:

Ուստի իշխանը պարտավոր է օգնել ժողովրդին, գուրթ ու խնամք ունենալ, և ժողովուրդը՝ իր վիճակից գոհ լինել և

Հնազանդության ու ակնածության մեջ մնալ:

ԻԴ. Այն իշխանները, ովքեր ռամիկներին պատժում են փոքր հանցանքի համար, որը կարող էին ներել առանց արդարության հանդեպ անիրավելու, արդյոք ի՞նչ պատասխան պիտի տան Աստծուն, Ով ներում է նրանց մեծամեծ հանցանքները, երբ կարող էր արդար իրավունքով նրանց պատժել:

ԻԵ. Իշխանը, եթե կամենում է, որ չարերը պակասեն ու բարիները շատանան, բարեբարոներին պիտի մեծարի և չարերին արհամարհի: Որովհետև մարդիկ, բնությամբ պատվասեր լինելով, միշտ հնարներ են բանեցնում պատիվ ստանալու համար և երբ տեսնում են, որ չարաչար ընթացքով չեն կարողանում ստանալ, ջանում են իրենց ուղղել, որպեսզի այդպիսով կարողանան պատվի հասնել: Ուստի և պատիվն առաքինության խթան է դառնում՝ մոլեկան թմրությունից զարթնելու և բարիք գործելու համար: Քանզի չարերը չեն պակասում, քանի դեռ հարգի են իշխանի աչքին, և բարիները չեն շատանում, քանի դեռ անպատվության մեջ են:

ԻԶ. Իշխանի հոգին իր հետ կապված ունի ժողովրդի անդամների հոգիները, ուստի եթե կամենում է, որ իր ժողովուրդն առաքինի լինի, թող ինքն էլ առաքինի լինի և ահա կգտնի ամբողջ հասարակությանը դեպի լավը փոխված:

ԻԷ. Իշխանն այնքան սիրտ պիտի ունենա, որքան հպատակ ունի: Քանզի յուրաքանչյուր ոք կամենում է, որ իշխանն իր սիրտը նրան տա և միայն նրա մասին հոգա, յուրաքանչյուր ոք իր անձի համար է ճանաչում նրան, թե միայն իր համար է իշխան և միայն իրեն է նայում. որովհետև ամենքն իրենց օգուտն ակնկալում են նրա ձեռքում գտնել և եթե վշտանում են մեկից, նրանից են օգնություն խնդրում: Իսկ իշխանն ամենքին իր մեջ պահում է և ամենքի մասին հոգում:

Տե՛ս, թե որքան դժվարին է հասարակության իշխան լինել, էլ չեմ ասում՝ ծառա. ամբողջ ժողովուրդը ծառայում է մի իշխանի, և միայն մի իշխանը պարտավոր է ծառայել ամենքին:

ԻԸ. Իշխանը հաճախ խաբվում է շահասեր մարդկանցից,

ովքեր իրենց հավատարիմ են ցույց տալիս նրան: Երբեմն իշխանին հասկացնում են որևէ բան, որն իմանալը նրան կարևոր է թվում, նախքան իշխանի հարցնելը նրանցից և սրանով նրա կամքը դեպի իրենց տրամադրելով՝ կարծել են տալիս, թե բարեկամ են: Իսկ ուրիշ անգամ խոսք մեջ գցելով՝ նույն բանից խոսում են կանխապես ասվածից տարբեր կերպով: Եվ եթե առաջին ազդարարություն ժամանակ այդ բանի հետ ծանոթությունը լսողին օգտակար էր թվում, երկրորդի ժամանակ խոսքը փոխվում է հօգուտ ասողի և ի վնաս ուրիշների: Ուրեմն իշխանները թող զգուշ լինեն շահախնդիրներից չխաբվելու, թեպետև դա հույժ դժվարին է, քանի դեռ ապրում են նրանց հետ, որովհետև խիստ սակավ է հանդիպում հավատարիմ մարդ, որ խոսի ուրիշների օգտի և իշխանին ծառայելու համար:

ԻԹ. Ինչո՞ւ է մարդը պարծենում, թե կարող է տիրել երկրին, հրամայել ծովին, բազում ժողովուրդներ նվաճել, հասարակության համար օրենսդիր լինել, ամենքին պարտավորեցնել օրենքի պահպանության, մինչ թույլ է գտնվում իր վրա իշխելու, իր կրքերը նվաճելու և պահելու այն օրենքը, որ Աստծո կողմից տալիս է իր սրտում: Նա՛ է ճշմարիտ տիրող, ով տիրում է իր կամքին ու կրքերին: Հաղթող է ոչ թե նա, ով հաղթում է ուրիշներին, այլ նա, ով հաղթում է ինքն իրեն:

Լ. Իրավամբ են մեղադրվում նրանք, ովքեր քանի դեռ գտնվում են ցածր կամ միջակ վիճակում, բարեկարգ են ու առաքինի, բայց երբ հարստություն ու փառք են ձեռք բերում, սկսում են անկարգ ու մոլի դառնալ, երբ պետք էր, որ նրանք է՛լ առավել բարեկենցաղ լինեին, այնքան, որ ամենքն ականածեին նրանցից:

ԼԱ. Առավել մեծ գործ է ժողովրդի բարքն ուղղելը, քան ավերված քաղաքներ նորոգելը: Ապարդյուն աշխատանք է ավերակներ նորոգելը, եթե բնակիչներն անուղիղ ընթացք ունեն, որովհետև բնակիչների անիրավությունները կարող են արագորեն տապալել քաղաքը, եթե նորակերտ ու ամրակուռ իսկ լինի:

Քաղաքի համար պարծանք է ոչ թե մեծավայելուչ շենքերի շատությունը, այլ աշխատասեր բնակիչների կենսագույտ առաքինությունները:

ԼԲ. Ի՞նչ օգուտ է մեկին լինել ազնվատոհմ, եթե կյանքում ազնվաբարո և մահվան մեջ բարեհամբավ չէ: Ուրեմն մոլորները թող չպարծենան, թե բարեստոհմիկ են, այլ ջանան միշտ բարեկենցաղ լինել, որովհետև տոհմով պատվական ու բարքով անպիտան լինելն ավելի մեծ անարգանք է:

Նախնիների մեծամեծ առաքինություններից ծանրանում են որդիների ապիրատությունները, որովհետև սրանք զուրկ գտնվեցին իրենց նախնիների բարեմասնությունից:

ԼԳ. Իշխանն իշխում է իր հպատակների վրա, բայց օրենքն էլ իշխում է իշխանի վրա: Նա է ճշմարիտ իշխան, ով հնազանդվում է օրենքին, ապա թե ոչ՝ բռնակալ է և ո՛չ թե իշխան:

Նա է օրինավոր իշխան, ով օրենքն է հպատակների վրա իշխել տալիս. որովհետև իշխանը պիտի միաբանվի օրենքի հետ ու իշխի նրա հետ միասին և ո՛չ թե միայն ինքը:

Գովելի է ոչ թե նա, ով օրենքը քաջ գիտի, այլ նա, ով այն գործադրում է:

Իշխանի վարած իշխանությունն իրենը չէ, որովհետև իր փառքի ու հաճույքի համար ոչինչ չի կարող անել: Իշխանությունն օրենքինն է, որի էլ պաշտպանն է ինքը: Ուստի պիտի հնազանդվի օրենքին՝ օրինակ լինելու հպատակներին:

ԼԴ. Իշխանը բարիք գործելու ազատ հնարավորություն ունի, բայց չարիք գործելու ազատություն չունի. քանզի օրենքը ժողովրդին՝ որպես թանկագին ավանդ, նրան է հանձնել, որպեսզի լինի հասարակության խնամածու հայր, իմաստությունամբ ու բարեկարգությամբ ծառայի ամենքի երջանկությանն ու խաղաղությանը, և ոչ թե ամենքը՝ իբրև տառապյալ գերիներ, ծառայեն նրան՝ իրականացնելու նրա սնափառ ու փափկալի բաղձանքները:

ԼԵ. Երկյուղը բավական չէ, որ ժողովուրդն ամուր պահվի իշխանի բոլոր հրահանգներին հնազանդվելու մեջ, սե՛ր է

պետք: Որովհետև նրանք գերի չեն, այլ քաղաքացի, և ինչպես որ լավ է, որ լիովին ազատ լինեն, այդպես էլ լավ է, որ ամբողջովին ծառա լինեն:

ԼԶ. Իշխանները պիտի գուր ռենեան իրենց հպատակների հանդեպ, որովհետև երբ հարկը նրանց կարողությունից առավել են ծանրացնում, ապստամբության խորհուրդը, նրանց մեջ զորանալով, ծնում է ժողովրդին դեպի կործանում տանող ատելություն: Եվ այնժամ կամ իշխանը հպատակներին չարաչար ծառայության տակ է գցում, կամ հպատակներն իսպառ մերժում են նրա իշխանությունը, և մեկ մարմնի մեջ չար մասնատում է լինում:

ԼԵ. Անմիտ է այն իշխանը, ով կարծում է, թե կարող է մեծարվել անիրավ բռնությամբ, գողոգությամբ կամ խստությամբ, որովհետև մեծարելի է նա, ով արդար է, հեզ ու քաղցրաբարո:

Իշխաններն առավել բարեհամբավ ու մեծանուն են լինում իմաստուն ղեկավարմամբ, քան թշնամիների հանդեպ տարած հաղթանակներով:

ԼԸ. Երանելի է այն ժողովուրդը, որի իշխանը նրան կրթում է բարու մեջ, բայց դրանով նաև իշխանն է երանելի դառնում, որ գտնում է իր ժողովրդին դեպի լավ փոխված, որովհետև առաքինությամբ զարգանալով՝ ժողովուրդը նրան ավելի կապվում է ուժգին սիրով, քան երկյուղով: Այնժամ ոչ իշխանը ժողովրդին հնազանդեցնելու համար ջանք թափելու կարիք ունի, որովհետև հոժարությամբ հնազանդվում է նրան, ոչ էլ ժողովուրդն է ցանկանում ըմբոստանալ ու ազատվել նրա իշխանությունից, որովհետև վախենում է նրան կորցնելուց, ուստի իր կյանքը նվիրաբերում է նրան:

Նա է իշխանության արժանի, ում կա՛մ Աստված է հայտնում, կա՛մ ժողովուրդը կամենում. որովհետև բռնությամբ՝ ժողովրդի կամքին ու հաճությանը հակառակ, իշխան դառնալը սեփական անձը թշվառ ու հասարակությունը գերի դարձնել է:

Բռնակալ ու անիրավ իշխանը մարդկային ցեղին հասած

աստվածային ցասում է՝ շատերին կործանելու համար:

ԼԹ. Դժբախտ է ժողովուրդը, որովհետև ղեկավարվում է մի իշխանի կողմից, ով նույնպես սխալական բնույթյան վիճակված մարդ է մյուսների պես. մարդկանց ղեկավարելն ու ուղղելը Աստծո՛ւն էր պատշաճ, որովհետև միայն Նա՛ է անսխալ:

Դժբախտ է և իշխանը, որովհետև ուրիշների նման բազմավրեսպ մարդ է և ստիպված է ղեկավարել անթիվ նենգամիտ մարդկանց ու անբամբաս մնալ:

Լավ իշխանն էլ տակավին մարդ է, ունի իր վրա իշխող կրքեր, բարք ու սովորություններ և պաշարված է իրեն խաբող չահասեր մարդկանցով, ուստի միշտ սխալների մեջ է ընկնում՝ երբեմն ի՛ր ախտերի պատճառով, երբեմն էլ ուրիշների, և երբ իր մեջ մի թերություն ուղղում է, մյուսի մեջ է գահավիժում:

Խ. Աշխարհի իշխանները բոլոր մարդկանցից ավելի արագ են ծերություն հասնում. որովհետև երբ կամենում են իրենց պարտավորությունները կատարել, պատերազմի դժվարություններն ու հասարակության հոգսերը հյուծելով մաշում են նրանց կյանքը, իսկ երբ հոգ չեն տանում իրենց պարտավորության մասին և թողնելով ժողովրդի բարօրության հոգսը՝ իրենց տալիս են մարմնական հաճույքների, առողջությունը կորցնում են ու մահն արագացնում:

Ով իշխանություն է ձգտում, իմաստուն չէ. որովհետև երբ իշխանն արդար իրավունքով է ջանում դատել, դա անհնարին աշխատանք է նրա համար, իսկ եթե անիրավությամբ՝ մարդկանց ատելի է դառնում, նաև արժանի հավիտենական դատապարտության:

Իշխանությունը մի ծպտված ծառայություն է. որովհետև իշխանի փառքն ու հարստությունը կախված են շատերից, որոնց իշխում է, իսկ շատերից կախման մեջ լինելը շատերին ծառայել է:

Հարկավոր է, որ իշխանը բոլոր մարդկանցից առավել ժուժկալ ու փափկակեցության թշնամի լինի. որովհետև Աստված նրան իշխան ու մեծ նրա՛ համար չգարձրեց, այլ ժողովրդի

օգուտի: Ուստի պետք է իր կյանքի ամբողջ ընթացքում ջանքն ու սերը ժողովրդին նվիրաբերի՝ մինչև ինքնամոռացություն ու հասարակության բարիքի համար ինքնագոհողություն:

ԽԱ Իշխաններն առավել պիտի հոգան երկու բանի մասին. առաջին՝ իրենց խորհրդակից ունենալու իմաստուն ու առաքինի մարդկանց, ովքեր կծաղկեցնեն օգտակար արհեստները և իրենց՝ իշխաններին, կառավարիկեն բարին գործել, և երկրորդ՝ երկրագործներին շատացնելու մասին, որպեսզի երկիրը լավ մշակվելով պտղագործի՝ ժողովրդի ապրուստի ու սննդի համար:

Իշխանը չի կարող լավ ճանաչել իր շուրջ գտնվող մարդկանց բնավորությունը. քանզի նրանք, միշտ կերպարանափոխ եղած, իրենց բնավորությունը ծածկում են և պես-պես հնարներով ջանում հաճելի երևալ նրա աչքին ու խաբել նրան: Որքան իշխանը մեծ է և իր իշխանության ներքո բազում ժողովուրդ ունի, այնքան բազում կառավարիչների կարիք ունի, և որքան բազում են կառավարիչները, այնքան բազում են խաբողները: Ուստի հույժ արթնության կարիք ունի, որպեսզի չխաբվի:

ԽԲ Իշխանն իր կառավարիչներին օգտակար մասնագիտությունների մեջ պիտի կրթի, մանավանդ երկրագործականների մեջ, և արգելի անպիտան արհեստները, որոնց նպատակը փափկություններն ու զարդարանքն են, երբեք չների տղամարդկանց ու կանանց պճնասիրությունը և կերակուրների ու ըմպելիքների շռայլությունը, որովհետև չափազանց ճոխություններն ու զեխություններն ապականում են բարքը: Ուստի որպես լավ պարտիզպան՝ անպիտան ճյուղերը պիտի հատի, որպեսզի պտղաբեր ծառերը չչորանան:

ԽԳ Իշխանն իրեն վարանման մեջ է գցում, երբ վստահում է կեղծավորությամբ հավատարիմ ձևացող իր կառավարչին: Քանզի նրա հավատարմությանը կասկածելու դեպքում վախենում է նրան վռնդել իր բոլոր գաղտնիքներին տեղյակ լինելու պատճառով, ջանում է անտեսել նրա խարդախությունները և կամովին ցույց է տալիս, թե խաբված է: Եվ երբ կեղծավորը զգում է, որ իշխանն իրեն կասկածում է, նենգ հնարներ

է խորհում՝ իրեն հավատարիմ ցույց տալու: Ձեռնարկում է իշխանի փառքն ու համբավն ավելացնող նորանոր գործեր, որոնք ի կատար ածելն իր գործին է հարկավոր:

Լեզուն շարժում է իշխանի կամքի համաձայն, որպեսզի նրա մտքից վերացնի գայթակղությունը: Ազնիվ մարդկանց հեռացնում է նրանից, որպեսզի իր խարդախությունները հայտնի չդառնան: Իշխանին հորդորում է հանգստանալ ու փափկություններ վայելել, իսկ ինքը հանձն է առնում նրա կյանքի ու փառքի համար անել ամեն աշխատանք: Այս պատճառով էլ իշխանը միշտ մնում է վարանման մեջ՝ չկարողանալով որոշել, թե նա արդյոք հավատարիմ է, թե նենգավոր ու դավաճան:

ԽԴ. Իշխանները սովորաբար կասկածամիտ ու անզգույշ են: Կասկածամիտ են, որովհետև մարդկանց նենգավոր դավաճանությունը բազմիցս փորձով տեսել են, և անզգույշ են, որովհետև իրենց տալով վայելքներին՝ ղեկավարություն դեկը հանձնել են կառավարիչներին, որոնցից շատերը ազնվությամբ չեն ծառայում նրանց: Ուստի և դառնում են կեղծավորների խաղալիք և բոլոր մարդկանցից առավել թշվառ:

ԽԵ. Իշխանները, մանուկ հասակից հարգական գովեստներով մեծացած ու մանավանդ շողոքորթական խոսքերով ապականված լինելով, հույժ խոժոռվում են, երբ մեկն անհավան է գտնվում իրենց մտքերին ու գործերին և ճիշտն առաջարկում: Սիրում են իրենց կամքին հաճելի խոսքեր և իրենց մտքերի ու գործերի գովաբանություններ: Ուստի մարդահաճոհները սիրելի են իշխաններին՝ իբրև իրավախոհներ ու քաղաքավարներ, իսկ ճշմարտախոսներն՝ ատելի՝ իբրև հանցավորներ ու վայրենաբարոներ:

Բայց հարկավոր է, որ իշխանն իրեն բարեկամ ու խորհրդակից փնտրի ու գտնի այնպիսի մարդու, ով կարողանա ճշմարիտն ասել ու երբեք չշողոքորթել, և այդպիսին գտնելիս չկորցնի ու հոժարակամ անսա նրա խոսքերին:

ԽԶ. Իշխանների կենցաղավարությունը ժողովրդի ջինջ հայելին է, որովհետև ամենքը ցանկանում են ըստ իրենց կա-

րողության նմանվել նրանց: Եթե հարուստն առաքինի կյանք վարի, առաքինիները կշատանան հասարակության մեջ, իսկ եթե մոլեկան վարք ունենա, կշատանան մոլիները:

Ուրեմն վա՛յ մոլի հարուստներին, ովքեր իրենց օրինակով ժողովրդի չարիքների պատճառ են դառնում:

ԽԷ. Իշխանը կամենում է, որ ամենքն իր կամքին հետևեն, և ամենքը կամենում են, որ իշխանը հետևի իրենցից յուրաքանչյուրի կամքին. ահա անվերջ վեճ: Ուրեմն թող իշխանը ժողովրդի բարին կամենա, և այնժամ ամենքը կհետևեն իշխանի կամքին. ահա անվրդուվ խաղաղություն:

ԽԸ. Իշխանավորները պիտի զգուշավոր լինեն իրենց խոսքերում ու գործերում, որովհետև ինչ խոսում են, ամենքը լսում են, և ինչ գործում են, ամենքն՝ իմանում: Քանզի նման են բարձր դիտանոցում կախված ահագին զանգի, որ երբ խփվում է, ամենքը լսում են: Իսկ ռամիկները նման են ծոցակրելի զանգակի, որի ձայնը միայն իրենց է լսելի:

ԽԹ. Իշխանի անիրավությունը խանգարում է երկրի կարգը. հպատակները, նրա անիրավությունից նեղվելով, ջանք են թափում ազատ լինելու, իսկ ազատությունը ստիպում է, որ հրամայող լինեն: Եվ արդ, եթե ամենքը հրամայող լինեն, ո՞վ կլինի հպատակ, կամ ո՞ւմ կհրամայեն. ահա անհաշտ խռովություն ու անվախճան աղմուկ: Ուրեմն թող իշխաններն իրավասեր լինեն, որպեսզի հպատակները հլու-հնազանդ լինեն:

Ծ. Երբ որևէ անկարգություն իշխանի թուլյլտվությամբ մի անգամ տիրում է հպատակների մեջ, օրենքի ուժն ու պատիժների միջոցով վրեժխնդրությունները խիստ դժվարությամբ են կարողանում բարեկարգել կամ բնավ չեն կարողանում: Ուստի անգամ դուլզն-ինչ համարձակություն պետք չէ տալ նրանց, ովքեր կամենում են օրինազանց լինել: Որովհետև ով մեկի փոքր հանցանքն անտեսում է, թույլ է տալիս նրան գործել մեծամեծերը:

ԾԱ. Եթե իշխանն ազահ է, սովոր է իր հպատակների հարստությունները կողոպտել, և քանի որ հասկացել է, որ հպատակները չեն կարողանում տանել իր անիրավ զրկանքնե-

ըր, ցերեկը հանգիստ չունի, իսկ գիշերը՝ քաղցը քուն, հարածամ վախենում է իր ստվերից, և ամեն ինչ նրան վտանգավոր է թվում:

Աստված էլ նրա տանջանքներն ավելացնելու համար նրան բեռնավորում է բազում գանձերով, որոնք չի համարձակվում վայելել: Գանձը, որ մթերում է երջանիկ լինելու համար, նրա երջանկությունն արգելք է, որովհետև գանձը կորցնելու երկյուղը նրան երբեք հանգիստ չի տալիս: Ուրախություն չկա նրա սրտում, այլ անհնարին սարսափ. ամեն շունջից այլայլվում է, և դժնդակ տխրություն է նրա դեմքին նկարվում: Հաճախ լռում է և հառաչում հանկարծ. չի կարողանում թաքցնել սրտի խայթը, որ տոչորում է նրա աղիքները, համեղ կերակուրներն անհամ ու դառն են թվում նրան, և փափուկ գահավորակները՝ գետնախշտի անկողին: Իր որդիներից վախենում է և նրանց թշնամի համարում: Նրա ողջ ունեցվածքն օգուտ չի բերում նրան ու ավազի պես անպիտան է, որովհետև չի կարողանում դրանք վայելել:

Ուրեմն պարզ է, որ ոչ մի բռնակալ չի կարող ապահով լինել, որովհետև որքան անիրավ բաղձանք ունի, այդքան էլ իր համար դահիճ է ձեռք բերել:

ԾԲ. Երբ հարուստը հոժարամիտ է ցածր վիճակ հանձն առնելու, հաջողության երես թեքելուց հետո անվրդով մտքով վայելում է իր հարստությունը. իսկ հակառակ դեպքում միշտ կասկածների մեջ է մնում ու հանգիստ չի ունենում՝ տեսնելով, որ իր վայելած հարստությունն անհաստատ է ու շուտափախուստ:

ԾԳ. Իշխանություն հաստատունությունը հիմնվում է հավատարմության, արդարության ու բարերարության վրա՝ թե՛ հպատակների և թե՛ սահմանակից ժողովուրդների հանդեպ: Ուստի երբ սրանք պակասում են և սրանց փոխարինում են խարդախությունը, անիրավությունն ու անգթությունը, օր օրի տկարանալով՝ իշխանությունը կործանվում է:

ԾԴ. Եթե ժողովրդի կամ ազգի իշխանն ագահ ու հպարտ է, պատերազմի է ելնում իր հանդեպ ակնածություն ու խա-

դադուլթյուն ունեցող սահմանակից իշխանների դեմ, որպեսզի նրանց տիրի և իր գանձն ու համբավն ավելացնի: Բայց այս անիրավ բաղձանքը պատճառ է դառնում նրա չարաչար կործանման. սահմանակից իշխանները, միմյանց հետ դաշինք կնքելով, կռվի են ելնում նրա դեմ, կոտորում նրա ամբարտավանությունն եղջյուրը և հասարակության ապականչին մեջտեղից վերացնում:

ԾԵ. Եթե իշխանը սնափառություն պատճառով անիրավ պատերազմ է բարձրացնում և ասես խաղալով մարդկային բնության հետ՝ իր ախտերին ու կամքին անհամար մարդկանց զոհում, այդպիսին գազաններից էլ չար է. որովհետև գազաններն իրենց ցեղակիցներին չեն հոշոտում, իսկ այս անագորույն սիրտ ունեցողը, մարդասիրությունն ու մարդկությունը գլխովին մոռացած, սնոտի փառքի ու կորստական հարստության համար ձեռքը թաթավում է իր նմանակից եղբոր արյան մեջ:

Աստված երբեմն այսպիսիների վրեժխնդրությունն ուշացնում է, սակայն իսպառ անպատիժ չի թողնում. վերջում արդար իրավունքով փոխարենը հատուցում է:

ԾԶ. Պատերազմն օրինավոր է, եթե հարկավոր է ժողովրդի բարօրության համար, որովհետև վայել է հեղել ժողովրդի արյունը, եթե ոչ՝ նրան ավելի մեծ վտանգից փրկելու համար: Իսկ սնոտի փառքի ու ազահություն համար պատերազմելը իշխանի համար անզգալի թշվառություն է. որովհետև անհարկի իրեն վտանգի մեջ է գցում և անթիվ չարիքներ պատճառում իր ժողովրդին՝ առավել, քան թշնամիներին:

ԾԷ. Թշնամու հանդեպ ավելի մեծ հաղթանակ է նրան բարերարելը, քան վնասելը. որովհետև վնասելը տկարի ու չարաբարոյի գործ է, իսկ բարերարելը՝ վեհանձնի ու բարիի, ով այսպիսով թշնամուն ևս իրեն բարեկամ ու մտերիմ է դարձնում՝ ասես թունավոր օձերից հակաթույն պատրաստելով:

ԾԸ. Թշվառ է այն իշխանը, ով կարծում է, թե իր ժողովրդին զրկելով՝ ինքը երջանիկ է. որովհետև իր չարաչար կրքերից հափշտակված՝ չի կարողանում ճանաչել իր պարտա-

վորութիւնը, որը միայն բարիք գործելն է, և չգիտի վայելել առաքինութեան քաղցրութիւնը:

Իշխանների ծառաներն արժանի են ցավակցութեան, որովհետեւ եթե չար են ու մարդկանց խոշտանգում են, իրենց համար շահում են գեհնի պատիժը: Իսկ եթե բարի են և ջանում են հասարակութեանը բարիք գործել, անդադար նեղութիւններ են կրում չարագործների նենգութիւնից, որովհետեւ չարերը բարիներին միշտ հակառակ են:

ԾԹ. Այն իշխանները, ովքեր չեն մտածում բարերարութեամբ ու սիրով դեպի իրենց տրամադրել հպատակների սիրտը, այլ չափից ավելի նեղելով՝ ջանում են նրանց ահարկու երևալ, խանգարիչ ու պատիժ են մարդկային ցեղի համար: Ամենքի վրա ահ են գցում, բայց ամենքից ատվում են: Ուստի իրենք առավել՝ պիտի երկնչեն հպատակներից, քան վերջիններս՝ իշխաններից:

Ով իր ծառաներին թույլ է տալիս անիրավել ու վնասել ուրիշներին, թող հույս չունենա, թե ազատ կմնա նրանց վնասից. որովհետեւ ովքեր սովորեցին անիրավել ուրիշների հանդեպ, կանիրավեն նաև իրենց տերերի հանդեպ:

Կ. Անիրավ իշխանը ոչ մի բարեկամ չունի. քանզի բարի մարդիկ, նրա անիրավութիւնից վշտացած, օտարանում են նրանից՝ որևէ չար բան չկամենալով նրան, իսկ չարերը, նրա խստութիւնից վախեցած, չարիք են նյութում, որ նրան կյանքից զրկեն, ուստի և միշտ վտանգի մեջ է:

ԿԱ. Ով խղճի խայթ չի գգում, նա առաքինութիւնը չի ճանաչում և կարծում է, թե մեծութիւնն ու իշխանութիւնը ամենքին տիրելն ու շատերին ահարկու երևալն է: Ուստի մտքին դնում է ուրիշներին զրկել և իրեն ծառայեցնել, բայց հույժ խաբվում է, որովհետեւ մեծութիւնն ու իշխանութիւնը բարերար ու հասարակութեանը սիրելի և ոչ թե երկյուղալի լինելն է:

Բարի իշխանն առավել ախորժում է աղքատների ու կարոտյալների աղաղակները լսել՝ նրանց բարիք գործելու համար, քան երգերի ու նվագարանների քաղցրաձայնութիւնը: Իսկ

ով միայն փափկանալ է ուզում զանազան հեշտություններով և բնավ հոգ չի տանում ազգօգուտ գործերի մասին, այդպիսին ազգի խանգարիչ է. որովհետև ոչ միայն ինքը չի օգնում ազգին, այլև իր չար օրինակով արգելք է դառնում շատերին՝ օգտակար գործերից հեռու մնալու և միայն իրենց հաճույքներով զբաղվելու:

«Ձեր միջից առանձնացրե՛ք իմաստուն, խոհեմ ու շրջահայաց մարդկանց՝ ըստ ձեր ցեղերի, որպեսզի նրանց ձեզ վրա իշխաններ կարգեն» (Բ Օրենք Ա, 13):

«Ձեզ են ուղղված Իմ խոսքերը, բռնակալներ, որպեսզի իմաստություն սովորեք և չսխալվեք» (Իմաստ. Զ 10):

«Արդ, եթե իշխանության աթոռներ ու գավազաններ եք տնկում, ժողովուրդների՝ բռնակալներ, ապա պարվեցե՛ք իմաստությունը» (Իմաստ. Զ 22):

«Արդարության սկիզբը խոսքին իշխանություն է տալիս, իսկ հակառակությունը և կոխը տանում են դեպի չքավորություն» (Առակ. ԺԷ 14):

«Իմաստուն դարավորը խրատ է ժողովրդին... քաղաքը կառուցվում է իշխանների իմաստությամբ» (Սիրաք Ժ 1-3):

«Բաղակա՛ն է ձեզ, իշխաններ Բարայելի: Արդ, հեռո՛ւ վանեցեք անիրավությունն ու զրկանքը, օրենքով ու արդարությա՛նք վարվեցեք, հեռո՛ւ տարեք բռնությունն Իմ ժողովրդից»,- ասում է Տեր Աստված» (Եզեկ. ԽԵ 9):

«Այս աշխարհի հարուստներին պարվիրի՛ր, որ չհպարտանան և չապավինեն սնուրի հարստությամբ» (Ա, Տիմ. Զ 17):

«Ձոռ՛ւյշ եղեք, գուցե ձեր այդ իշխանությունը գայթակղություն լինի տկարների համար» (Ա, Կորնթ. Ը 9):

Գ Լ ՈՒԽ Դ

ԺՈՂՈՎՈՒԲԳ

Ա. Ինչպես որ առաջնորդներն ու իշխաններն են սիրում հասարակությունը և պես-պես աշխատանքներ ու նեղություններ միշտ կրում նրա օգտի ու խաղաղության համար, այդպես էլ հասարակությունն ու բոլոր ստորադրյալները պիտի սիրով հնազանդվեն առաջնորդի ու իշխանի հրամաններին և ճանաչեն իրենցից յուրաքանչյուրի օգտի համար նրանց արած բարերարությունները:

Իսկ եթե չեն ճանաչում իրենց բարերարների երախտիքներն ու հարգը և համառելով արհամարհում են նրանց հրամանները, այնժամ Աստված, ժողովրդի ապերախտության վրա բարկանալով, խնամակալ ու բարեջան առաջնորդներին ու իշխաններին վերցնում է և նրանց փոխարեն տալիս զրկողներ ու չարահույզներ: Ուստի աստվածային բարկության ու պատիժների նշան է բարեբարո իշխանների պակասումն ու չարաբարոների հաջորդումը:

Բ. Պետք ու պատշաճ է, որ ժողովրդի բոլոր ներկայացուցիչները՝ նախ՝ բարի համարում ունենան օգտաշահ ամեն խոսք ուսուցանող առաջնորդի մասին և ասողի միտքը չհասկանալու պատճառով թյուր կերպով դատելով՝ սրտում չարհամարհեն նրան ու չօտարանան նրանից: Երկրորդ՝ նրան ճանաչեն իբրև հասարակության օգտախնդիր անձ, հայրենատուր օրենքի վրեժխնդիր և կարգուկանոնի համար նրա՝ ոմանց պատժելու պատճառով միմյանց հետ չչնջան ու չբամբասեն, թե ատելությունից է այդ անում և այլն: Երբ ժողովուրդն այս երկուսը չի ունենում, առաջնորդի բոլոր խոսքերն ու գործերը հակասական ու կասկածելի են իրեն թվում. ուստի վերանում են առաջնորդի հանդեպ ժողովրդի հնազանդությունն ու ժողովրդի հանդեպ առաջնորդի սերը:

Գ. Ազգը բարեբախտ է, եթե ունի խոհեմ ու իմաստուն առաջնորդ, բայց ավելի բախտավոր է, եթե ունի Եկեղեցու առաջնորդներին հնազանդ ժողովուրդ: Քանզի ժողովրդի՝ հոգևոր իշխանավորների խրատական խոսքերին ու պատվերներին հպատակությունն Աստծուն է վերաբերում՝ ըստ այսմ. «Ով ձեզ է լսում, ինձ է լսում» (Ղուկ. Ժ 16):

Բայց կան ոմանք, ովքեր ինչ թերություն որ տեսնում են որևէ եկեղեցականի մեջ, բոլոր եկեղեցականների վրա են տարածում և բոլորին քննադատում ու բամբասում: Նրանք գոնե աստվածային Գրքին թող լսեն. «Քո ժողովրդի իշխանին մի՛ հայհոյիր» (Ելք ԻԲ 28):

Գ. Քաղաքի կամ ազգի իշխանը նման է մարմնի վրա գտնվող գլխի, իսկ ժողովուրդը՝ անդամների՝ ըստ յուրաքանչյուր կարգի ու աստիճանի: Եվ ինչպես որ մարմնի բոլոր անդամները ծառայում են գլխին, որպեսզի որևէ վնաս չհասնի նրան, ինչպես երբ թշնամին սուրը պարզում է մեկի գլուխը հատելու, վերջինիս ձեռքն արագորեն առաջ է գալիս հարվածն իր վրա վերցնելու, կամ երբ մարդ քար է չալրտում մեկի աչքին, բազուկը դեմքը ծածկում է, և թեպետ գլուխը, աչքերն ու ձեռքերը մի մարմնի անդամներ են, սակայն ձեռքն ինքն է որևիցե արկածի դեպքում առաջ գալիս պաշտպանելու գլուխն ու աչքերը, քանզի բնությունն իսկ սովորեցնում է, թե նվաստը պիտի ծառայի պատվականին, այդպես և Եկեղեցու առաջնորդները, ազգասեր իշխաններն ու գլխավորներն իբրև գլուխ ու աչքեր են, իսկ հասարակությունը՝ իբրև ձեռքեր: Ուրեմն հարկ է, որ ժողովուրդն ազգի գլխավորներին պատվական համարի, հոգաչափ ճգնի, որպեսզի որևէ վնաս չհասնի նրանց, ճանաչի, թե նրանք հայրենասեր ու խորագետ են, և նրանց բարեկարգ հրահանգներին ամենայն հոժարությամբ հլու-հպատակ լինի: Քանզի գլխավորների տկարանալու կամ պակասելու դեպքում հասարակությունն անմիջապես հուսալքվելով թուլանում է, նրա վայելչությունը, հարգն ու համբավը վերանում են, և օտար ազգերին ոտնակոխ է լինում:

Ե. Խոհականության մեջ մեղուները բոլոր կենդանիներից

ալելի գերազանց գտնվեցին՝ իրենց հասարակության վրա մի նախագահ ու իշխան կարգելով՝ ամենայն ակնածությունը նրան հնազանդվելու համար: Եթե գլխավոր չունենային նրան հնազանդվելու համար, նրանց միաբանությունը քանդվելով կպառակտվեր, և չէին կարողանա իրենց փեթակները մեղրով լցնել:

Այս օրինակով էլ պատշաճ է իմանալ և բազմաքանակ ժողովրդին, որը եթե առաջնորդ ու իշխան ունի և նրանց հնազանդվում է, լցվում ու հարստանում է հոգու ու մարմնի ամեն բարիքով, իսկ եթե յուրաքանչյուր անհատ ինքն իրեն է գլուխ ճանաչում, ժողովրդի մեջ անկարգություն ու շփոթություն են տիրում, և մարդիկ ամեն բարիքից զրկվում են՝ նմանվելով իշամեղունների, որոնք ո՛չ գլուխ ունեն, ո՛չ կարգ ու ո՛չ միաբանություն, ուստի և չեն կարողանում մեղր պատրաստել, անարգ են և ամենքի կողմից հալածված:

Ուրեմն՝ ժողովուրդը գլխավորներ պիտի ունենա և հոժարակամ սիրով հնազանդվի նրանց, որպեսզի բարեվայելուչ կարգուկանոնով ու շինություններ ազգն օրեցօր պայծառանա, հոգևոր ու մարմնավոր բարեմասնություններ բարգավաճի:

Չ. Խելք ունեցող մարդկանցից ոչ ոք չի կարող երկմտել կամ հակառակել այս հայտնի ճշմարտությանը, թե առանց գլխավորի հնարավոր է հաստատուն լինել որևէ բարեկարգության մեջ: Բայց գլխավորին հատուկ է հպատակներ ունենալ, իսկ հպատակներին էլ՝ միամիտ հնազանդություն իրենց գլխավորի հանդեպ: Ուր այս երկուսից մեկը պակասում է, այնտեղ բարեկարգություն չի գտնվում, և հետևաբար որևէ ազգօգուտ շահեկանություն բնավ չի երևում, որովհետև երբ վերանում է պատճառը, վերանում է և գործը: Իսկ պատճառը բոլոր գործերի, որոնցով ազգը պանծալի է լինում, բարեկարգ սահմանադրությունների հաստատումն է:

Ի. Ի՞նչ օգուտ, որ ազգի մեջ կամ քաղաքում խոհեմ ու ազգասեր իշխան կա, եթե հասարակությունը նրան չի հնազանդվում և նրա օգտակար խոսքերին չի անսում: Եվ ի՞նչ օգուտ է ժողովրդի հնազանդ ու բարեմիտ լինելը, եթե նրա

մեջ արժանավոր իշխան չկա, որ նրան առաջնորդի դեպի բարին ու օգտակարը, հասարակությանը պաշտպանելու համար դիմագրավի վտանգավոր դիպվածներն ու իրեն վտանգի ենթարկի:

Այսուհանդերձ, խոհեմ իշխանն առանց ժողովրդի կարող է, իբրև հասարակ մարդկանցից մեկը, անվրդով ապրել, միայն իր ու իրենների հոգսերը քաշել և իր առանձնություն մեջ երջանիկ լինել, բայց բազմաքանակ ժողովուրդը չի կարող առանց իշխանի ու բարեկարգ սահմանադրության, յուրաքանչյուրն իր անձի օրենսդիրը լինելով, անխռով մնալ ու երջանիկ լինել: Քանզի ժողովրդի ներկայացուցիչներից շատերն աջն ու ձախը չեն ճանաչում, օգտակարն ու վնասակարը տարբերել չեն կարողանում, ուստի շատ անգամ իրենց բարերարին բամբասում ու անիրավ դատումով վշտացնում են, որով մեղանչում են ոչ միայն մեծամեծ բարիքներ գործած իշխանի հանդեպ, այլև նրանց այդպիսի իշխան տված Աստծո. այս պատճառով էլ Աստծուց բազմիցս պատժվում են իրենց ապերախությունը համար:

Ը. Ազգի ողջ հասարակությունը խիստ վայելուչ կերպով նման է ծառի. գլխավորները գրավում են արմատի ու բնի տեղը, իսկ ժողովուրդը՝ ոստերի: Եվ ինչպես որ ծառերի ոստերն են ամեն քամուց շարժվում, և նրանց միջի անգործները, հաճախ չկարողանալով տոկալ քամու գորությունը, կոտրվում են ու բնից հեռու ընկնելով՝ չորանում, այդպես էլ ժողովրդի միջի տկարամիտներն են ամեն շշուռից աղմկելով վրդովվում և իրենց գլխավորների խորհուրդներն ու կամքն արհամարհելով՝ իրենց նրանցից հեռացնում, որով ոչ այլ ինչ են շահում, եթե ոչ իրենց վնասն ու ազգի կործանումը:

Թ. Ազգի փառքը նրա գլխավորներն են. որովհետև գործերով ու խոսքերով որքան մեծաշուք ու զորավոր են գլխավորները, այնքան գովելի է ազգի անունը, և երանելի է համարվում նրա յուրաքանչյուր անհատ, ինչպես որ հարավի դշտն երանում էր Սողոմոնի ծառաներին, որ այնպիսի իմաստուն տիրոջ էին ծառայում (տե՛ս Գ. Թագ. Ժ 8):

Ուրեմն՝ այն ժողովուրդը, որ սիրում ու պատվում է իր գլխավորին, իր փառքը մեծացնում է:

Իսկ գլխավորների փառքն ազգի առանձին-առանձին անհատներն են: Բայց նրանց այս փառքը ոչ թե անհատների շատության մեջ է, այլ օրենքի բարեկարգության և միմյանց հետ միաբանության. որովհետև անխրատ ու խաժամուժ մեծաքանակ ամբոխներն առավել վնաս են գործում, քան օգուտ: Սակայն վայել է, որ բարի իշխանը, բիրտ ու աներես անձանց անշնորհք խոսքերից ու գործերից վշտանալով, ազգօգուտ գործերից հրաժարվի: Քանզի ազգի հասարակության մեջ գտնվում են ո՛չ սակավ ազնվաբարո, խոհեմ ու բարեսեր անձինք, ովքեր քաջ ճանաչում են երախտավորներին ու իշխանների պատիվը: Միայն թե նրանք համազգիներին պիտի հորդորեն հնազանդ լինել երախտագետ ու պատվադիր ազգասեր բարերարներին և նրանց համար աղոթել, որ օրըստօրե չքեղափայլ պայծառանան բարօրության ու հաջողության, հասարակության հանդեպ սիրո ու խնամքի մեջ, ինչով առավել ազգը կփառավորվի նրանց մեջ, իսկ նրանք՝ ազգի մեջ: Քանզի Աստված, երբ տեսնում է գլխավորների ու ժողովրդի ջանքն ու սերը, Ինքն է շտապում ամենքին լցնել հոգևոր ու մարմնավոր բարիքներով՝ ըստ այսմ. «Այնպես կլինի, որ դեռ նրանք ձայն չտված՝ կլսեմ նրանց, դեռ նրանք չխոսած՝ կասեմ՝ ի՞նչ եք ուզում» (Սաայի ԿԵ 24):

«Եղբայրներ, աղաչում ենք ձեզ, որ նսնաչեք ձեր վաստակավորներին, Տիրոջով ձեր վերականգուններին ու խրատողներին և առավել՝ սիրո արժանի համարեք նրանց՝ իրենց աշխատանքի համար» (Ա, ԹԵ. Ե 12-13):

«Լեւ՛ր ձեր առաջնորդներին և հնազանդվե՛ր նրանց, որովհետև նրանք տրնում են ձեր հոգիների համար, քանի որ հաշիվ են տալու ձեր փոխարեն» (Եբր. ԺԳ 17):

«Ամեն մարդ, որ իշխանության տակ է, թող հնազանդվի նրան. քանզի չկա իշխանություն, որ Աստուծոց չլինի» (Հոռմ. ԺԳ 1):

Գ Լ ՈՒԽ Ե

ԱԶԳԱՍԵՐ

Ա. Ինչպես որ մարդու մարմինն է անդամներից՝ իբրև մասերից, բաղկացած մի ամբողջություն, այդպես և ազգի հասարակությունն է մի ամբողջություն, որի մասերը կամ անդամներն ազգի բոլոր անհատներն են: Եվ ինչպես որ մարմնի անդամներից մեկի՝ հիվանդության պատճառով վշտանալու դեպքում մյուս բոլոր անդամները ջանում են դարմանում տալ ու բժշկել նրան, որպեսզի մահաբեր հիվանդությունն ամբողջ մարմինը չապականի, որով իրենք ևս կապականվեն, այդպես և ազգի հասարակության բոլոր անհատները պարտավոր են օգնական ու դարմանիչ լինել ձախողակի պատահարներով վշտացած ընկերոջ տկարությանն ու ցավերին, որպեսզի ախտը հետզհետե չտարածվի հասարակության մյուս բոլոր անդամների վրա. որովհետև ողջ ազգի տկարանալու և կործանվելու դեպքում անշուշտ կկործանվեն և իրենք:

Ուստի ովքեր կարող են, բայց չեն ջանում ցավակից ու օգնական լինել իրենց ազգակիցներին, արժանի են դատաստանի, որովհետև անհոգությանմբ ամբողջ ազգի կործանման պատճառ են դառնում:

Ով իր հաջողության ժամանակ ձեռք չի մեկնում փորձության ենթարկվածներին, իր ձախորդության ժամանակ չի գտնի իրեն ձեռք մեկնող մեկի:

Բ. Աստվածային ամենիմաստ տեսչությունը, որ քաղցրությամբ խնամում է իր արարածներին, բոլոր մարդկանց միօրինակ չստեղծեց, այլ ոմանց՝ հարուստ, ոմանց էլ՝ աղքատ, որպեսզի աղքատների ողորմելի վիճակը հարուստների գուլթը չարժի, հարուստներն իրենց ունեցվածքից հոգան աղքատների կարիքները, և փոխնիփոխ միմյանց բարեգործության պատճառ լինելով՝ ամենքն Աստծուց վարձ ընդունեն: Եթե ամենքն

աղքատ լինեին, ո՞վ կկարողանար ողորմություն տալ, և եթե ամենքը հարուստ լինեին, ո՞վ կխոնարհվեր ողորմություն վերցնելու:

Ուրեմն՝ ովքեր կարող են ողորմել, թող գոհանան Տիրոջից, որ իրենց ունեցվածք տվեց կարոտյալներին օգնելու, որպեսզի իրենց բարերարության դիմաց անեզրական վարձ ընդունեն: Նույնպես և աղքատներն իրենց կարիքները հարուստների տվածով հոգալիս թող գոհությամբ երախտահատույց լինեն Տիրոջը և պարգևողներին, որպեսզի արժանի դառնան Աստծուց վարձ ստանալու:

Նույնիսկ եթե բազմությունը երախտագետ չլինի, հարուստները պիտի չդադարեն բարերարելուց, եթե կամենում են Աստծուն նմանվել: Որովհետև ահա շատերը, Աստծուց բազում բարիքներ ստանալով, չեն ճանաչում Նրա բարերարությունը, սակայն Նա տակավին բարիք է գործում նրանց:

Պ. Ազգասեր մարդուն բավական չէ միայն ժողովրդի օգուտը սիրել ու նրա համար աշխատել, նաև պիտի ատի ու հեռու հալածի նրան, ով ընդգրկմանում է իր բարվոք դիտողությանն ու ջանում վնաս հասցնել հայրենիքին:

Պ. Հայրենասերին վայել չէ իսպառ համակվել տրտմությամբ ու վհատությամբ՝ տեսնելով, որ բազում մարդիկ միմյանց հանդեպ ատելությամբ են լցված, առերես բարեկամ են ձևանում, իսկ իրենց սրտում չարիք խորհում. կեղծում են, իբր միմյանց օգուտն են կամենում, այնինչ գործով չեն դադարում վնասելուց. որոգայթներ են լարում իրենց երախտավորների ոտքերին և դավաճանության հայտնի դառնալու ժամանակ մի կողմ քաշվում ու անմեղ ձևանում. խրատվում են ու չեն զգաստանում, հանդիմանվում են ու չեն ամաչում: Այլ հայրենասերը պետք է քաջալերվի ու մխիթարվի նրանով, որ կան և սակավ մարդիկ, ովքեր ճշմարտապես սիրում են իրենց ընկերներին, ջանում նրանց բարիք գործել, ընդհանուրի օգտի համար իրենց վտանգի են մատնում և սուտ բարեկամների թշնամությունից սրտաբեկ լինելով՝ հետ չեն քաշվում:

Ե. Ով բարերարելու կարողություն ունի, բայց կարիքա-

վոր մեկը չի գտնվում, որ իրենից օգնություն խնդրի, ինքն անարդյուն է մնում, իսկ եթե գտնվում են կարոտյալներ, բայց ինքը նրանց օգնել չի կամենում, պարտապան է մնում: Որովհետև ի՞նչ օգուտ է հարուստ լինել և աղքատներին ձեռք չմեկնել, կամ գիտնական՝ և տգետներին չուսուցանել, կամ խորագետ՝ և փորձանավորներին խորհուրդ չտալ, կամ ուժեղ՝ և տկարներին տկարությունից չազատել: Որովհետև նրա բոլոր բարիքները, որ ընդարձակ աշխարհում որևէ մեկին օգուտ չտվեցին, բնավ օգուտ չեն տա նրան անձուկ գերեզմանում, ավելին՝ պատիժ ու դատապարտություն կդառնան նրա անձին, որովհետև անաչառադատ ատյանում Տիրոջից լսելու է. «Չա՛ր ու վա՛տ ծառա, ինչո՞ւ Իմ դրամը լուծայափոխներին չտվեցիր, որպեսզի Նա գալով տոկոսներով միասին պահանջեի այն» (հմմտ. Մատթ. ԻԵ 26-27):

Զ. Ով որևէ մասնավոր անձի բարերարում է, որպես հատուցում նրանից շնորհակալություն է ստանում, իսկ ընդհանուրի բարերարին ոչ ոք չի համարում հատուկ ի՛ր երախտավորը, որպեսզի գոնե շնորհակալությա՛մբ իր պարտքը հատուցի նրան: Ուստի ընդհանուրի բարերարն իր աշխատանքի հատուցումը ստանում է Տիրոջից, Ով անթերի հատուցում է յուրաքանչյուրին ըստ գործերի:

Է. Ով կարոտյալին կարող է օգնել խոսքով ու գործով, բայց միայն բերանի խոսքով է օգնություն մատուցում և ոչ թե գործով, գործի վարձին պարտապան է դառնում, որովհետև կարող էր, բայց չկամեցավ կատարել. կորցնում է վարձը նաև իր լեզվի, որով աշխատեց նրա համար: Իսկ ով գործով օգնել չի կարող և միայն խոսքով է ջանում նպաստ մատուցել՝ միջնորդությամբ, խրատով կամ մխիթարությունյամբ, հոժարություն համար գործի վարձը ստանում է, որովհետև կամենում էր, բայց ձեռնհաս չէր կատարելու:

Մարդիկ դժոխքում պատժվելու են ոչ միայն գործած չարիքների համար, այլև այն բարիքների, որոնք պարտավոր էին անել, բայց զանց առան:

Ը. Կանացի ու անարի սրտին է հատուկ աշխատանքի ծան-

րուծյունից երկնչելն ու ազգօգուտ գործերից հետ կանգնելը, երբ դժվարությունների հանձնառությամբ կարելի է դրանք կատարել: Այսպիսին ոչ միայն անվարձ է մնում, այլև պարտապան, որովհետև անելուն ձեռնհաս էր, բայց չարեց:

Իշխան լինելը ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ հասարակության բեռը կրելը:

Թ. Ամբողջ աշխարհով տարածված մարդկային ցեղերն իրենց սերնդի սկիզբը մեկից ունեն և միմյանց եղբայրներ են, ուստի պարտավոր են միմյանց սիրել, և ընկերները պիտի օգնեն միմյանց: Իսկ ով վնասում է ընկերոջը, վնասում է իրեն, որովհետև նույն արյունից են շաղախված:

Ժ. Ուրիշներին ծառայեցնող բռնակալը նման է զայրացած գետի, որ փոխանակ հեզիկ ընթացքով երկիրը ոռոգելու, ուժեղին հոսանքով իր հունից դուրս վայթելով՝ ավերում է այն հանդերն ու ծառաստանները, որոնց միջով անցնում է:

ԺԱ. Իշխանների բռնությունները չեն կարող քաղաքում զարգացնել որևէ օգտակար արհեստ. դա կարող են անել արհեստավորների վարձատրությունն ու ժողովրդի օգուտը. որովհետև մարդիկ իրենց օգտի համար են ջանում արհեստներ ստեղծել կամ կատարելագործել:

ԺԲ. Բարերար ու իմաստուն իշխանի կողմից առաջնորդվող մարդիկ երջանիկ ու ամեն բարիքով լի են ապրում, ուստի իշխանին սիրում են իրենց կյանքից առավել և կամենում ամեն բարիք նրան նվիրել, քանի որ ամեն ինչ նրա շնորհիվ ունեն: Բայց իշխաններն էլ պարտավոր են սիրել իրենց հպատակներին իբրև որդիների, որպեսզի իրենք ևս նրանց կողմից սիրվեն իբրև հայր:

ԺԳ. Իր ժողովրդի բարու ու հանգստյան համար աշխատող իշխանին ժողովուրդը նույնպես օգնում է նեղության ժամանակ. նրա համար չի խնայում իր ունեցվածքը, որ նրա ջանքերով է ձեռք բերել: Եվ այսպես հասարակության ունեցվածքն իշխանինն է լինում առանց զրկողության ու հափշտակության. նա հասարակության անդամների համար իբրև բարեգութ հայր է, իսկ նրանք՝ իբրև հավատարիմ որդիներ:

ԺԴ. Բարի ու ազգասեր իշխանը չի հոգում իր կյանքի համար պահպաններ կարգելու մասին, որովհետև հասարակությունը սերը պահպանում է նրա կյանքը. հասարակության անդամները գիտեն, որ նրան կորցնելով՝ կկորցնեն իրենց երջանկությունը, ուստի իրենց նվիրում են նրա պահպանությանը՝ նրա շնորհիվ ձեռք բերած իրենց երջանկությունը պահպանելու համար:

ԺԵ. Ազգի կամ քաղաքի օգտի համար աշխատանքը կարող է լինել երկու տեսակ՝ կա՛մ հայրենիքի սիրո համար անձնավիրություն, առանց վարձատրության ակնկալության, կա՛մ էլ աշխատանքի վաճառմամբ, վարձ ստանալու համար: Արդ, անձի անվարձահատույց նվիրումը հատուկ է ազատաբարոյին, իսկ վարձի ակնկալությունը՝ ծառային, որովհետև այս երկու ծայրերն անմեջ են:

Բայց արդարությունը պահանջում է, որ հասարակությունն անվարձահատույց աշխատող բարերարի երախտիքի չափն իմանա և փոխարենը շնորհակալություն կամ վարձ հատուցի: Միայն թե երախտավորը որևէ ակնկալություն չունենա, որպեսզի ազնվական ազատությունն անարգ ծառայություն չդառնա. որովհետև ծառաներն են աշխատանքի դիմաց վարձ առնում: Անհնար է, որ ընկերոջ օգտի համար բարիք գործողը կորուստ ունենա:

ԺԶ. Ընկերոջ օգտի համար ի սեր Աստծո անվարձահատույց աշխատելն Աստծուն ծառայել է և ընկերոջը բարերարել: Իսկ վարձի ակնկալությամբ ընկերոջ համար աշխատելը մարդկանց ծառայել է և սեփական անձին՝ բարերարել: Ով պատվի ու հարստության ակնկալությամբ է աշխատում հասարակության օգտին, պատվի ու հարստության ծառա է, իսկ ով աշխատում է ազատորեն՝ առաքինության հանդեպ սիրույց միայն, պատվի ու հարստության վրա իշխող է:

ԺԷ. Փառքը բարերարության մեջ է և ոչ թե հարստության: Ուրեմն ով կամենում է փառք ստանալ, թող չզաղարի ուրիշներին բարիք գործելուց: Ոչ ոք չի կարող ճշմարիտ մեծարանք ու փառք ունենալ, եթե բարերարություն չունի:

Հասարակության օգտին պետք է աշխատել սոսկ առաքինության հանդեպ սիրուց և ոչ թե փառքի, գովության ու շահի համար: Որովհետև եթե մեկն իբրև աշխատանքի վարձ ընդունի փառք, գովություն կամ ինչք, կկորցնի առաքինության հարգը և ասես ոսկին կփոխանակի հողով:

Հնում մի օրենսդիր հարուստ իր ազգի համար բազում օգտակար օրենքներ սահմանեց, ժողովրդին երդմեցրեց իր բացակայության ընթացքում այդ օրենքներից ոչ մեկը չխախտել և ապա իր հայրենիքից գաղտնի հեռանալով օտար երկիր՝ այնտեղ իբրև մի աղքատ մարդ մնաց մինչև մահ: Սա արեց ազգի հանդեպ սիրուց, որպեսզի երդման պարտավորության տակ օրենքները հաստատուն ու մշտնջենավոր մնան:

Եգիպտացի Սեքրուպը, որ դարձավ աթենացիների իմաստուն թագավոր, այնքան էր կամենում հասարակության բարին, որ մինչև իսկ չուզեց իր որդուն թագավորության հաջորդ կարգել՝ մտածելով, թե գուցե իր որդուց առավել արժանավոր այլ մեկը գտնվի:

ԺԸ. Բնավ զարմանալի չէ, եթե բարի ու հասարակության հանդեպ երախտավոր իշխանը վարկաբեկվի նրանց կողմից, ում բարիք է գործել: Որովհետև հենց սա՛ է այժմ աշխարհի օրենքը. երախտավորն ամենքից պիտի ատվի: Ուստի և բարերար իշխանը, սա իմանալով, բնավ չի նեղվում ստացած դաժան հատուցումից, այլ մխիթարվում է իր դյուցազնական առաքինություններով, որոնք ի վիճակի են նրա սիրտը սփոփելու, մանավանդ որ համոզված է, թե վայել է, որ բարի իշխանը բազում բարիքներ գործի հասարակության համար՝ գիտենալով հանդերձ, որ ապաշնորհներից իբրև հատուցում բազում չարիքներ պիտի ստանա:

ԺԹ. Ընկերային կենցաղավարությունը, ուր ընկերության անդամները միմյանց հետ հաղորդակցությամբ բարիք են գործում հասարակությանը, նման է անվավոր ժամացույցի. մեկը հողն է մշակում, մյուսը՝ խաչներն արածեցնում, մեկը ոստայնանկությամբ է զբաղվում, մյուսը՝ երկաթ մշակում, մեկն օգտակար օրենքներով հասարակությանն է կառավար-

րում, մյուսը՝ զենքի ուժով հայրենիքը պաշտպանում, մնացած բոլորը նույնպես Աստծուց ստացած պես-պես շնորհներով, աշխատանքի արդյունքներով ծառայում են հասարակությանը:

Եվ օրինակ՝ երբ որևէ անիվ ժամացույցից պակասում կամ խանգարվում է, այնուհետև ժամացույցը չի կարողանում պարտուպատշաճ գործողությունն անվրեպ կատարել, այլ մերթ կաղիկաղ է ընթանում, մերթ էլ արգելակվելով կանգնում, նույն ձևով էլ, եթե հասարակության կարևոր անդամներից մեկը պակասի կամ խանգարվի, ողջ հասարակությունը վտանգի մեջ կհայտնվի կամ իսպառ կկործանվի, օրինակ՝ եթե պակասի մշակը, ոստայնանկը կամ դարբինը, կամ էլ եթե խանգարվի գինվորական բարեկարգությունը կամ օրենքի արդարությունը, օրինակ՝ եթե զինվորը քաջասիրտ ու հայրենասեր լինելու փոխարեն վատասիրտ ու հայրենիքի դավաճան լինի, և իշխանը կամ դատավորն օգտակար ու իմաստուն օրենքների փոխարեն անիրավ ու հասարակությանը վնասակար օրենքներ սահմանի, մանավանդ եթե իր կա՛մքն օրենք դարձնի:

Ուրեմն՝ ազգասերը պիտի փութա այդ անդամների պակասը լրացնել ու խանգարվածին ուղղել: Իսկ եթե վերջինս չկամենա ուղղվել, պատե՛հ է այդպիսինին հասարակության մարմնից կտրել-հեռացնել, որպեսզի մյուս անդամներին էլ չփչացնի: Ահա սրանում են հաստատված ընկերային կենցաղավարության երջանկությունն ու թշվառությունը:

Ի. Ազգի երջանկության համար չորս բան է խիստ անհրաժեշտ. առաջին՝ մեծ ու առաջնային համարել օրենքի պահպանությունը, երկրորդ՝ անհրաժեշտ բաներն ունենալու համար յուրաքանչյուրը պիտի աշխատի, երրորդ՝ նեղության ժամանակ ընկերոջը թիկունք կանգնել, չորրորդ՝ հասարակության օգտի ու բարու համար ջանք թափել:

Երջանիկ է այն ազգը, որի առաջնորդները բարեկարգ են, իշխանները՝ հայրենասեր, քահանաներն՝ իմաստուն, դատավորներն՝ արդար, ուսուցիչներն՝ առաքինի, ծերերը՝ խորհրդատու, երիտասարդները՝ ջանասեր:

ԻԱ. Աստված անում է ոչ թե այնքան, որքան կարող է, այլ որքան կամենում է. իսկ մարդն անում է ոչ թե այնքան, որքան կամենում է, այլ որքան կարող է, Աստված էլ մարդուց այնքան բարիք է պահանջում, որքան մարդը կարող է գործել: Բայց հայրենասեր մարդը պիտի նախընտրի ազգին օգտակար գործերը, քան փառավորները, երբ երկուսը միաժամանակ գործելու հնարավորություն չկա:

ԻԲ. Ով իր սրտում բնակված ունի Աստծո հանդեպ սերը, չի դադարում իր ընկերոջը սիրելուց: Իսկ ընկերոջը սիրելը նրան բարիք գործելն է, որովհետև սերը հիմքն ու արմատն է, իսկ բարեբարությունը՝ ոստն ու բողբոջը, և եթե ոստը դալար է, նշանակում է՝ նրա արմատը կենսունակ է: Իսկ ով ընկերոջ հանդեպ սերը լուի խոսքով է ցուցադրում և որևէ օգտակար գործ նրա համար չի անում, Աստծո հանդեպ սիրո մեջ կատարյալ չէ:

ԻԳ. Ով գուլթն ու մարդասիրությունը կորցնում է, այլևս մարդ չէ, այլ այլանդակ գազան: Ուստի երբ վտանգի մեջ է ընկնում, նրան կարեկից ու օգնական մեկը չի գտնվում, այլ ամենքը հեռու են մնում նրանից՝ իբրև մի ահավոր գազանից: Որովհետև ով ուրիշների հանդեպ անգուլթ է, Աստծո արդարությունը թույլ չի տալիս, որ նա որևէ մեկից գլխություն գտնի: Ուստի թող ոչ ոքի չմեղադրի իր նեղության մեջ, որովհետև իր անգուլթ սրտին արժանի հատուցում է ստանում:

ԻԴ. Ով օգնել կարող է, բայց հանձն չի առնում, անգուլթ է, իսկ ով կարող է ու հանձն է առնում, բայց չի օգնում, անգուլթ ու անիրավ է, որովհետև կարոտյալին ավելի է սրտաբեկում: Բարեգուլթ սրտի նշան է, նեղության մեջ լինելով հանդերձ, ըստ ձեռնհասության նեղյալին օգնել ջանալը:

ԻԵ. Ամենքին ամեն ժամանակ օգնելը գործն է Աստծո, բոլոր խնդիրքները կատարելը՝ ծառայի, որոշ խնդիրքներ կատարելն ու որոշներ զանց առնելը՝ ազատի, խնդրածը չստանալու համար տրտնջալը՝ անիրավի, խնդրածը ստանալով հանդերձ ապերախտ գտնվելը՝ անհավատի, խնդրածը չստանալու համար չտրտմելը՝ բարեբարո անձի:

ԻԶ. Քաջ ու երկայնամիտ մարդը չի հոսաբեկվում, երբ իր օգտի համար արած իր խնդիրքի կատարումը հապաղում է, այլ քաջությամբ համբերում է, մինչև ստանա:

Իսկ ով անարի ու փոքրոգի է, խնդիրքի կատարման հապաղելու պարագային վհատվում է ու հետ կանգնում: Եվ նա, ով մոռանում է մեկից ստացած բարերարությունը և գանգատվում խնդրածը չստանալու համար, անիրավ է ու ապերախտ:

ԻԷ. Հետին անմտություն ու հակաբնական բան է սեփական անձը վատաբանելը: Եվ զարմանալի է, թե ինչպես են ոմանք վատաբանում իրենց ազգը՝ նրանից չարախոսելով, կարծես միայն իրենք են ընտիր ու պատվական, իսկ ամբողջ ազգը՝ անարգ ու վատ: Կրքից կուրացածները չեն տեսնում, որ ամեն մաս ամբողջին է պատկանում ու նրանում պարունակվում, իսկ եթե ամբողջը վատ ու արհամարհելի է, քաջ հայտնի է, որ նրա որեէ մաս և՛ս նրա հետ անարգ ու վատ է:

Արդ, եթե ողջ ազգի հասարակությունն արհամարհելի է ու վատ, ապա իրենք իսկ չարախոսները, որ ազգի ողջ հասարակության անդամ ու մաս են, արհամարհելի են ու վատ: Ուրեմն չարաչար կուրություն է սեփական ազգը վատաբանելը:

ԻԸ. Մոլի մարդը, երբ իր ազգի կողմից հանդիմանվում ու անարգվում է, գնում միանում է այլ ազգի՝ իրականացնելու իր ցանկությունները. որովհետև այլևս հույս չունի իր ազգի ներսում իր չար կամքը կատարելու և կորցրած պատիվը վերագտնելու: Ապա սկսում է չարախոսել իր ազգից՝ վերջինիս վրա առանց խղճմտանքի կոտակելով բյուր բամբասանք՝ իրեն անմեղ և օտարների աչքին հաճելի դարձնելու համար:

Ավա՛ղ մտքի կուրությանն ու մեծ անզգամությունը: Կամենալով հարգանք գտնել՝ առավել է անարգվում, որովհետև նախատելով իր ազգին՝ իրեն է նախատում. քանզի եթե արմատը լավը չէ, ապա ոստը՝ նույնպես: Եվ այսպես չարիքի վրա չարիք է ավելացնում, որովհետև առաջ միայն իր ազգի

ներսում էր չար, իսկ հիմա, եղածին ավելացնելով ազգատեցության անարգ ու տմարդի գործը, դառնում է ամենաչար ու հայրենիքի դավաճան: Ինչով կամենում էր իր չարությունը վարազուրել, դրանով այն առավել հայտնի է դարձնում, որովհետև լսողները, բազմիցս անզգուշ լինելով, հավաստի են համարում նրա զրպարտությունները, բայց սեփական ազգի հանդեպ նրա ապերախտության պատճառով արհամարհում ու մերժում են նրան՝ մտածելով, որ եթե իրենների հանդեպ անհավատարիմ եղավ, օտարների հանդեպ ինչպե՞ս հավատարիմ կլինի:

Ազգատյացը, տեսնելով, որ չարդարացավ իր սին հույսը, որով ակնկալում էր իր ցանկությունները կատարել և միաժամանակ, իբրև ճշմարտասեր, պատիվ գտնել, այնուհետև դեպի հայրենիք դառնալ չի ախորժում, որովհետև չի կամենում իր սխալները ճանաչել: Ուստի իսպառ հուսահատված՝ շատացնում է անհնարին հերյուրանքներ ու ստեր՝ մե՛րթ մի ազգի վրա, մե՛րթ մյուսի, որպեսզի գոնե նրանցից մեկին բարեհաճո երևա, սակայն միշտ անարգ ու վատահամբավ է մնում:

Արդ, այսպիսիների չարության պատճառով շատ ազգերի մատյաններ լի են միմյանց մասին զրպարտություններով, որովհետև հայրենատյացը իր հանցանքները ծածկելու համար առանց խղճմտանքի ստում է, իսկ լսողն՝ առանց քննության հավատում ու դատում, ինչից միշտ անհնարին ատելություն է ծնվել ու ծնվում ազգերի միջև:

Ի՞նչ. Մարդկանցից յուրաքանչյուրի վրա այնքան հարկ կա սիրելու իր հայրենիքն ու ազգը, որ հարկադրաբար վրա հասած բանական պատճառների ստիպմունքով նա պարտավոր է ոչ միայն իր արտաքին բարիքները՝ ունեցվածքն ու ստացվածքը, այլև մարմնի կյանքը նվիրել ի սեր և հօգուտ ընդհանուրի բարու, որովհետև սա՛ է ազգասիրության իրավունքի կշիռը: Քանզի եթե մեկի մարմնի վտանգմամբ կամ մահվամբ շատերը կարող են հոգու կամ կյանքի կորստի վտանգից փրկվել, թող վնասվի այդ մեկը, որ փրկվեն շատերը:

Եվ այդ դեպքում նա ոչ թե մեռած է համարվում, այլ ան-

մահ հիշատակով հավերժացած: Որովհետև միշտ կենդանի է մնում իր ազգի կամ հայրենիքի հետ, որի փրկություն պատճառը դարձավ: Իսկ ավելի ճիշտ՝ ազգն է ապրում նրա մեջ, ով ազգի համար իրեն ու իր ունեցվածքը զոհաբերեց, ըստ այնմ՝ քաղցր է հանուն հայրենիքի մեռնել:

Բայց միշտ պետք է զգուշանալ, որ սեփական հոգու կորստյան վտանգ չլինի, որովհետև ի՞նչ օգուտ ամբողջ աշխարհը շահելուց ու սեփական անձը, այսինքն՝ հոգին, կորցնելուց (տե՛ս Մատթ. ԺԶ 26): Քանզի ամեն մարդ իր հոգու փրկությունը պիտի նախադասի իր ազգից ու հայրենիքից: Ուր հոգին վնասվում է, այնտեղ որևէ օգտակար բան չի գործվում. որովհետև արդարությունն ու աստվածային վճռին դեմ է ուրիշների պատճառով սեփական հոգին կորստյան մատնելը:

Դարձյալ՝ եթե մեկի ունեցվածքի կորստյամբ կամ մարմնի մահվամբ փրկվելու է մյուսի հոգին, առաջինին լավ է, որ իր ինչքը կորսվի և ինքը մարմնով մեռնի, որպեսզի մյուսի հոգին ապրի: Որովհետև մեկի հոգու փրկությունն առավել է, քան մյուսի բոլոր գանձերն ու մարմնական կյանքը. մի հոգու փրկության հետ աշխարհի ոչ մի գանձ և ոչ մի մարմնական կյանք չի կարող փոխանակվել:

Դարձյալ՝ եթե երկու հոգուց մեկին հարկը ստիպի մեռնել միայն մարմնի մահվամբ, յուրաքանչյուրն էլ պիտի ջանա իր կյանքը պահպանել, որովհետև սեփական անձի հանդեպ սերն առաջնային է ընկերոջ հանդեպ սիրո համեմատ: Այս օրինակով նաև պետք է վարվել ունեցվածքի կորստյան դեպքում. ամենքը պիտի պահպանեն նախ իրենցը, հետո նոր՝ ընկերոջինը:

Եվ դարձյալ՝ եթե պատահի, որ մեկը կա՛մ հոգին պիտի կորցնի, կա՛մ ունեցվածքն ու կյանքը, հոգին պիտի պահի, իսկ ունեցվածքն ու մարմնի կյանքը կորցնի. որովհետև ոչ թե հոգին է ունեցվածքի ու մարմնի համար սահմանված Աստծուց, այլ ունեցվածքն ու մարմինը՝ հոգու համար:

Լ Հայտնի է, որ մարդկային մեր ցեղը մեկից սկզբնավորվեց, և ապա մարդիկ, տեղով, լեզվով, կրոնով և քաղաքական կառավարմամբ միմյանցից զանազանվելով, բաժան-բաժան

եղան: Եվ քանի որ մարդու բնություն մեջ արմատացած է ընկերոջը գերազանցելու ձգտումը, ազգերն օրըստօրե ջանացին միմյանցից փոխ առնել ապրելուն անհրաժեշտ բաների մեջ օգտակարն ու ամենադյուրինը, ինչով այժմ պայծառացած՝ ազգ ազգի վրա պանծում է:

Սակայն ազգային գործերն այնժամ են դեպի լավն ընթանում, երբ ազգի անհատ անձինք, մի կամքով գոտեպնդված, ջանում են ստեղծել ընդհանուրի բարին և ինչ մի անգամ ձեռք են բերում, հարատևություն հաստատուն են պահում, որով ողջ ազգը, մարդկությունը պիտանի ամեն ինչից անպակաս, աշխարհում բախտավոր կյանք է վայելում: Բայց հնարավոր չէ, որ այս ազգօգուտ իրողությունը մեկի կամ սակավ մարդկանց կողմից իրականացվի: Որովհետև եթե մեկով կամ մի քանիսով սահմանափակվեր, նրանց պակասելու դեպքում կչքանար նաև այդ օգտաբեր գործը: Ուրեմն պարզ է, որ ամենքի վրա տարածվելով է պահպանվում: Եվ ամենքի մեջ ո՞վ կարող է տիրաբար պարծենալ ինքն իրենով, թե ինքը մի ազգի բարօրության պատճառն է, մինչ նույն այդ մեկը, ով էլ որ լինի, շատերի օգնության կարիքն ունի: Որովհետև Աստծուց բացի չկա մեկը, որ ինքնուրույն ընդունակ լինի անելու այն, ինչ կամենում է:

Ուրեմն՝ որևէ օգտակար բան կատարելը պատշաճում է մարդկանց միությունը և լինում միայն ազգասիրությամբ, որպեսզի միմյանց օգնության կարողանան ունենալ այն, ինչ չունենին, և անկորուստ պահեն մի անգամ ձեռք բերածը:

Երբ տեսնում ես, թե կա մի մեծ ազգ, իմացի՛ր, որ կան նրանում շատեր, ովքեր ազգասեր բարքով, մեղուների նման միաբանված, նախանձախնդիր են իրենց հայրենի ազգի պահպանությանը, այլապես այդ ամբողջ ազգը կանհետանար:

Որովհետև ազգը պահպանվում է սեփական օրենքով, կառավարմամբ, լեզվով ու սովորույթներով: Սրանց եղծվելու և կորչելու դեպքում կորչում է և ազգը, որովհետև այսպիսի տարբերությունների վերանալու դեպքում բոլոր մարդիկ, ինչպես որ նույնն են բնությամբ, նույնը կլինեին և ազգությունը,

և աշխարհը կդառնար մի ընդհանուր բաղնիք, ուր անհանդերձ մարդիկ չեն տարբերվում միմյանցից, թե ո՛ր ազգից են:

Ուստի կրոնը, լեզուն, սովորույթը և այլն ազգի զարդն ու հանդերձն են, որոնք գեղեցկանում են ազգասեր անձանց ամենօրյա աշխատանքով: Ոմանք կրոնն են պահպանում, ոմանք՝ լեզուն կատարելագործում, մի մասը գիտություններն է զարգացնում, մյուսները՝ օգտակար արհեստները, իսկ այլ պիտանի բաներն օտար երկրից են ներմուծում: Եվ սրանք առանց միմյանց չեն լինում, որովհետև մեկի պակասելու դեպքում պակասում կամ թերանում են նաև մյուսները՝ միմյանցից կախում ունենալու պատճառով: Ուրեմն բոլորն էլ պիտանի են ազգի առողջության ու կատարելության համար:

Բայց նրանցից ոչ ոք իր մասին չի կարող ասել, թե միայն ինքն է ազգը պահող-պահպանողը, և ոչ ոք պիտի չուրանա, թե այն պահող-պահպանողը միայն ինքն է: Ուստի ասածիցս պարզ է, որ որևէ ազգի յուրաքանչյուր անհատ այսպե՛ս պիտի ասի ու հավատա, որպես թե ողջ ազգը միայն իր կարիքն ունի, այլև՝ թե եղբայրությանն օգնել է հարկավոր: Որովհետև ոչ թե ինքը, այլ միաբան եղբայրությունն է պահում ազգը, ինչով ազգի հետ ինքն էլ է պահվում: Ուստի ով օգնում է եղբայրությանը, իրեն է օգնում:

ԱԱ. Ազգասիրության հատկություններից է առևտրով կամ արդյունավոր գործով ազգակիցներին օգուտ բերել ջանալը: Որովհետև համարվում է, թե մեկի օգուտը մյուսինն է. եթե այսօր նա է քեզանից օգտվում, վաղը գուցե դո՛ւ ուրիշներից կամ նրանից օգտվես: Արդ, ազգակիցների միջև այնպիսի սերտ միասնություն պիտի լինի, որպես թե ազգի բոլոր անհատները մի անձ ու մի հոգի են: Բայց, ավա՛ղ, այժմ կարծես իսպառ անհետացել է ազգասիրության ոգին մեր ազգի մեջ. որովհետև կամենում են ավելի շատ օտարների, քան համազգիների հետ առևտուր անել և առավել սիրալիր են օտարների, քան յուրայինների հանդեպ:

ԱԲ. Ազգի համար փոքր պարծանք չէ սեփական լեզու, գիր, օրենք ու կրոն ունենալը, և փոքր ազգասիրություն չէ

դրանք հաստատուն պահեն ու օրըստօրե չքեղացնելը, որով ոչ միայն բովանդակ ազգն է փառավոր լինում, այլև նրա յուրաքանչյուր անհատ, որովհետև ազգի փառքը նրա անհատներով է երևում: Ազգասեր այս ջանքը տեսնվում է բոլոր քաղաքակիրթ ազգերի մեջ:

Եվ ինչո՞ւ մեր ազգակիցներից ոմանք առավել ջանասեր են օտար ազգերի լեզուն ու գրականությունը սովորելու մեջ, քան հայերին: Լեզվին տեղյակ շատերն էլ միմյանց հետ այլ լեզվով են խոսում ոչ միայն փողոցներում ու շուկաներում, այլև իրենց տներում: Գուցե դա պարծանք են համարում:

Այս անփույթ ախտով շատերը յոթանասուն, ութսուն ու իննսուն թվականների հայերեն անունները մոռացել են. տասը թվականից մինչև վաթսունը հայերեն են հաշվում, իսկ դրանից հետո թուրքերեն անունները գործածում, առանց մտածելու, որ ամբողջ ազգն այլ ազգերի առաջ նախատելի է դառնում իբրև աղքատալեզու:

Ազգին մեծ անարգանք է սեփական լեզու ու գրականություն չունենալը, որովհետև չի համարվում, թե առանձին ազգ է: Ուստի ավելի մեծ նախատինք է այն ազգին, որ ունի, բայց չգիտի, և էլ ավելի մեծ արհամարհանք կա այն ազգի նկատմամբ, որ գիտի, բայց չի գործածում:

Լեզուներ իմանալը, այո՛, գովելի է ու օգտակար, որովհետև մեկը որքան լեզու գիտի, այնքան մարդ է համարվում: Բայց նախ պետք է սեփական իմանալ և ապա ուրիշներին: Ուստի ով չգիտի իր ազգի լեզուն, գիրն ու գրականությունը, դեմ է դուրս գալիս բնությանը, որը նախ արմատն է առաջ բերում և հետո՝ ոստերը: Ուրեմն ամենքը նախ մայրենի լեզուն, գիրն ու գրականությունը պիտի լավ սովորեն և ապա այլ ազգերի լեզուները:

Այս պատճառով էլ առաջնորդներն ու գլխավորները, որոնց են հանձնված ազգի խնամքն ու տեսչությունը, պարտավոր են ամենայն հոգատարությամբ ջանալ կրթել ազգի մանուկներին մայրենի լեզվով, գիր ու գրականությամբ, մանավանդ այն քաղաքներում, ուր հայերեն բնավ չգիտեն:

Եթե առաջին հոգաբարձուները հոգ տանեին սովորեցնելու նրանց մեր մայրենի լեզուն, նրանք արդեն հայերենախոս կլինեին: Եվ եթե այժմյան տեսուչներն ու խնամածուները տալիս անփուլթ գտնվեն, նրանց հաջորդների օրոք ամենքն այլալեզու կդառնան, որովհետև օրըստօրե բազում վայրերում մեր ազգի մեջ պակասում է հայոց լեզվի գործածությունը:

Շատերն էլ, անտեղյակ լինելով հայոց լեզվի պատվականությունն ու հնությանը, ոչինչ են համարում այն: Բայց մեր լեզուն կատարյալ է և շատ այլ ազգերի, գուցե և բոլորի լեզուներից էլ հին:

Հավաստի է թվում, ինչը նաև կարելի է բազում փաստերով ցույց տալ, թե սա է այն սկզբնական լեզուն, որով խոսում էին Ադամը, նրա որդիներն ու սերունդները մինչև Բաբելոնյան աշտարակաշինությունը: Որովհետև Նոյ նահապետն ու նրա ընտանիքը խոսում էին Ադամի լեզվով, քանի որ մինչև ջրհեղեղը երկրի վրա ուրիշ լեզու չկար: Եվ երբ, ի պատիժ աշտարակաշինության, լեզուները խառնակվեցին, Նոյը կենդանի էր Հայաստանում: Սկզբնական լեզուն նրա տանն անխառն մնաց, և Նախիջևանի ու Այրարատի բնակիչներն այդ լեզվով կրթվեցին: Իսկ երբ Հայկը Բաբելոնի կողմերից վերադարձավ Արարատյան երկիրը, հույժ հավանական է, որ կիրառեց նույն լեզուն, որով խոսում էին տեղի բնակիչները, մանավանդ որ այդ լեզուն Հայկի հենց մայրենի լեզուն էր, որով խոսում էր նախքան լեզուների խառնակվելը: Բայց, ավա՜ղ, կան ոմանք, որ այդ լեզվի հարգը չճանաչելով՝ այն իզուր արհամարհում են, որով անպատիվ են դարձնում ազգը, նրա հետ և իրենց, որ ազգի մասն են:

**«Եղբորից օգնություն ստացած եղբայրը նման է ամուր քաղաքի.
նա հզոր ու բարձր է ինչպես հասարակարան
թագավորություն»** (Առակ. ԺԸ 19):

**«Գուրեպնդվե՛ք, զավակներ՝ս,
հասարա՛ր մնացեք Օրենքի վրա,
որովհետև դրանով եք փառավորվելու»** (Ա. Մակք. Բ 64):

**«Երիտասարդներին բարության ու առաքինության օրինակ
կթողենք, որպեսզի նրանք հոժարությամբ ու քաջությամբ,
կյանքի գնով կարողանան պաշտպանել սուրբ օրենքները»** (Բ
Մակք. Զ 28):

**«Արժանի է նա, ում այս շնորհն անու՛մ ես,
որովհետև նա սիրում է մեր ազգը
և ժողովարանը նա՛ շինեց մեզ համար»** (Ղուկ. Է 4-5):

**«Ինքն իր մեջ բաժանված ամեն թագավորություն
ավերվում է, և ինքն իր մեջ բաժանված ամեն քուն՝
կործանվում»** (Ղուկ. ԺԱ 17):

**«Եվ, ամենազլիսավորը, եղե՛ք համախորհուրդ, կարեկից, եղբայ-
րասեր, ազնվագույթ, խոնարհ»** (Ա. Պետ. Գ 8):

**«Նախընտրեց չարչարվել Ասործո ժողովրդի հետ,
քան մեղքեր վայելել»** (Եբր. ԺԱ 25):

Գ Լ ՈՒԽ Զ

ՈՒՍՈՒՑԻՉ

Ա. Ուսուցիչները պարտավոր են առաքինի լինել, որովհետև աշակերտներն առավել սովորում են այն, ինչ տեսնում են իրենց ուսուցչի մեջ, քան այն, ինչ տեսնում են մյուս բոլոր մարդկանց մեջ: Միայն թե տարբերությունն այն է, որ եթե ուսուցիչը կատարյալ առաքինի է, աշակերտը թեպետև նրան նմանվում է, սակայն հաճախ չի հասնում նրա կատարելության չափին: Իսկ եթե ուսուցիչը մոլի է, աշակերտը նրա հոռություն չափին ոչ միայն հասնում է, այլև շատ բանով գերազանցում ու լինում ավելի հոռի:

Ուսուցչի վարքի միայն լավ օրինակն առավել օգուտ է աշակերտին, քան բազում դասերն առանց լավ օրինակի:

Նախատինքի է արժանի նա, ով ուրիշներին կրթել է ջանում, երբ իր հանդեպ անփույթ է. այսպիսինի համար իրավացի է ասել. «Բժի՛շկ, բժշկի՛ր քո անձը»: Որովհետև նա, ով գիտի ուսուցանել միայն բնական գիտություններ, բայց ոչ՝ բանականությանն արժանի գործեր, տերևախիտ, բայց անպտուղ ծառ է:

Բ. Անկիրթ ու տգետ մանուկը նման է անբան արարածի, որովհետև չգիտի խոսքով ղեկավարվել, որը հատուկ է բանականներին, այլ ղեկավարվում է կրքերով, որը բնորոշ է անբաններին: Իսկ երբ իմաստություն է սովորում, սկսում է կրքերը նվաճել և խոսքով ղեկավարվել՝ վերածվելով բանական մարդու:

Ծնողները զավակներին որպես անբան են ծնում, իսկ ուսուցիչները՝ նրանց բանական դարձնում: Ծնողները զավակներին միայն ապրել են տալիս, իսկ ուսուցիչները՝ լավ ապրել:

Գ. Եթե մանուկները լավ իմանային, թե ինչ է մարմնի

սնունդը և ինչ՝ հոգունը, ուսուցիչներին կկոչեին լավ հայր, իսկ ծնողներին՝ միայն հայր. որովհետև ծնողները կերակրով սնուցում են մարմինները, մինչդեռ ուսուցիչներն իմաստությամբ ու առաքինությամբ՝ հոգիները:

Դ. Մեծ զգուշություն է պետք իշխանների որդիներին դաստիարակելիս՝ ի նկատի ունենալով, որ նրանք պատրաստվում են հասարակութայն ղեկավար դառնալ:

Ե. Եթե արտերը չմշակվեն, լավ բերք չեն տա. մանուկները եթե չդաստիարակվեն, առաքինություն չեն պտղաբերի: Մարդկանց կյանքում չկա մի բան, որ այնպես առաջնորդի դեպի առաքինություն, ինչպես խրատական խոսքերն ու բարի գործերի օրինակները:

Չ. Խրատի ոգին բարին կատարելն ու ուսուցանելն է: Ով խրատ է տալիս, ինքը նույնպես պիտի գործով կատարի այն, այլապես խրատական խոսքերը ոչ մի գորություն չեն ունենա:

Ի. Ով պատրաստվում է ուրիշներին խրատող լինել, նախ ինքը թող խրատ առնի ուրիշներից:

Ը. Թեև իմաստունների խրատները խիստ են թվում, բայց հույժ օգտակար են, ինչպես որ բժիշկների դեղերը թեպես դառն են, բայց առողջարար են հիվանդների համար:

Խրատական գավազան է պետք նրանց, ովքեր չեն զգաստանում խրատական խոսքով. որովհետև ըստ առածի՝ ով խոսքն ականջով չի լսում, լսում է թիկունքով, երբ ծեծ է ուտում:

Թ. Ով կարգված է ուրիշներին ուսուցանելու այն, ինչ չգիտեն, թող ջանա ինքն էլ ուրիշներից սովորել այն, ինչ չգիտի: Իսկ եթե ինքը սովորելու եռանդ չունի, պարզ է, որ ուրիշներին էլ չի ջանում ուսուցանել: Որովհետև ով իր օգուտը չի կամենում, ուրիշների օգուտը բնավ չի կամենա: Մանավանդ որ նրան բավական չէ գիտելիք ունենալը, պետք է և ուսուցանելու կերպն իմանալ, ապա թե ոչ շատ կաշխատի և սակավ կշահի:

Ժ. Եթե ուսուցիչներն իրենց գիտեցածը ժլատությամբ են ուսուցանում աշակերտներին, ժլատներից էլ ավելի են դատ-

վելու: Որովհետև ժլատները վախենում են դրամն ի պետս ծախսել կամ կարոտյալներին մի բան տալ՝ իմանալով, որ ինչքան ուրիշներին տալիս են, այդքան պակասում է իրենց ունեցվածքից, բայց ուսուցիչներն այդպիսի երկյուղ չունեն, որովհետև նման են լուսավոր ճրագի, որից ինչքան էլ ճրագներ վառվեն, նրա լույսը չի պակասի: Մանավանդ որ փորձով գիտեն, որ դասատվությամբ իրենց գիտելիքներն աճում են և ոչ թե նվազում՝ ըստ առածի. «Ով ուսուցանում է, ինքն էլ է սովորում»: Սակայն ուսուցիչները թող զգուշանան մտքով ուշիմ, բայց բարքով հանդուգն աշակերտներին ուսուցանելուց, ինչպես որ լավ չեն անում նրանք, ովքեր սուրը տալիս են չարաբարոնների ձեռքը: Որովհետև բնատուր ուշիմությունը, ձեռքբերովի գիտությամբ զորանալով, նրանց մեջ դառնում է իրենց և ընկերների վնասի պատճառ:

ԺԱ. Բնության պատվական ձիրքերը, ինչպես սրամտությունը, լավ հիշողությունը, լեզվի ճարտարությունը և այլն, որոնք բարեկարգ իմաստունների գովեստի պատճառ են, անզգուշ իմաստունների համար նախատինք են դառնում: Մոլի իմաստունն այլանդակ հրեշ է, որովհետև ունի մարդու գիտելիքներն ու անբանների գործերը: Մարդիկ սոսկում են, երբ արեգակը խավարային մեգ է սփռում, և երբ իմաստունը մոլեկան գործ է անում:

ԺԲ. Բարեսիրտ մարդու համար անհնարին ցավ է տգետներին պատվի բարձրացած և իմաստուններին նվաստացած ու կոխան եղած տեսնելը: Ինչպես որ թանկարժեք ակն է գեղեցկորեն փայլում անարժեք քարերի շարքում, այդպես էլ իմաստուն մարդն է փայլում տգետների մեջ: Չի մեռնում այն իմաստունը, ով երկրում գրային աշխատանքով հիշատակ է թողնում:

**«Բարի խոհեմությունը շնորհ է պարգևում, և օրենքը
ճանաչելը բարի մարքին է հասցուկ»** (Առակ. ԺԳ 15):

**«Եվ ձեր խոսքը թող լինի միշտ Տիրոջ շնորհով լի,
որպես թե աղով համեմված,
որպեսզի դուք խմանաք, թե ինչպե՛ս պետք է
պատասխան տաք յուրաքանչյուրին»** (Կող. Դ 6):

**«Չանա՛ Աստծո առաջ ներկայացնել քեզ փորձված,
որպես մի մշակ, որ ամոթով չի մնում,
մշակարարության խոսքը ուղիղ ներկայացնող»** (Բ Տիմ. Բ 15):

Գ Լ ՈՒԽ Է

ԾՆՈՂ

Ա. Այն հայրը, ով իր կենդանություն օրոք լավ է դաստիարակում իր զավակներին, մահվանից հետո իր հիշատակը հավերժացնում է: Կենդանի զավակի լավ կենցաղավարությունը փառավորում է մեռած հոր անունը:

Բ. Եթե ծնողները մեռնելով իրենց զավակներին թողնում են աղքատ, բայց իմաստուն, ավելի մեծ ունեցվածքի ժառանգորդ են դարձնում նրանց, քան եթե թողնում են հարուստ, բայց տգետ:

Գ. Եթե չես կամենում զավակներիդ պատճառով տրտմել, հանդիմանություն քեզ սաստով տրտմեցրո՛ւ նրանց, երբ մանուկ են: Ոչ այնքան վիշտ է զավակին վաղամեռիկ, որքան չարաբարո տեսնելը:

Դ. Հորն անօգուտ է զավակին լավ վարքով կրթելը, եթե մայրը զավակին թույլ է տալիս չարիք սովորել:

Ե. Ով իր որդուն փափկակեցություն քեզ մեծացնում, կաթի փոխարեն թույն է խմեցնում, որովհետև մանկական փափկակեցությունը տարիքի աճելու հետ թուլանից էլ ավելի է վնասում: Անգուլթ է մայրը, եթե իր զավակին չի սնուցում, բայց առավել անգուլթ է, եթե փափկակեցություն է սնուցում:

Զ. Փափկակեցությունը մանուկների մեջ նման է կակուղ փշի, որը մանկան մեծանալու հետ ինքը ևս կարծրանում է, մինչև որ խայթում է նրանց, ում մոտենում է:

Է. Եթե ծնողներն իրենց զավակների հանդեպ խիստ գթառատ լինեն, զավակները նրանց հանդեպ բոլորովին անգուլթ կլինեն: Հայրական սերը թշնամություն է դառնում, եթե զավակի հանցանքները ներելով՝ նորից մեղանչելու պատճառ է տալիս:

Ը. Իրավամբ խորթ մայր է կոչվում այն ծնողը, ով գիտի

զավակներ ծնել, բայց չգիտի լավ դաստիարակություն մեծացնել: Նա է հարազատ մայր, ով գիտի և՛ ծնել, և՛ համեստ վարքով մեծացնել:

Թ. Մանուկներն առավել սովորում են մայրերից, քան հայրերից, որովհետև մայրական դաստիարակությունն են մինչև հափաՀասություն մեծանում: Ուրեմն մայրերը պիտի լավ կրթեն իրենց մանուկներին, որպեսզի հետո լաց չլինեն կենդանի զավակի վրա առավել, քան մեռածի:

Ժ. Ծնողները պարտավոր են իրենց մանուկներին բարի վարքի մեջ կրթել հոգեշահ խրատներով և իրենց առաքինագործ կենցաղավարության օրինակներով, քանզի թեև մատաղ հասակի մանուկը բնական խառնվածքով բարի է, սակայն չարաբարոների մեջ մեծանալով և իր ծնողների վատ կենցաղավարությունը տեսնելով՝ դառնում է վատ ու մոլի:

ԺԱ. Չարաբարո հոր նախատինքը որդու չարաչար վարքով ծանրանում է, որովհետև որդին հորի՛ց սովորեց չար լինել:

ԺԲ. Ծնողները նախատինքի ու պատիժների են արժանի, եթե իրենց որդիներին թողնում են անգործ թափառել:

ԺԳ. Եթե ծնողներն անփույթ են լինում և իրենց որդիներին չեն տալիս գիտություն ուսման, որպեսզի լավ մարդ դառնան, և ոչ՝ կարևոր արհեստների, որպեսզի նրանք իրենց կարիքները հոգան, արժանի են դատաստանի, որովհետև իրենք են նրանց անկարգ ու անգործ լինելու պատճառը:

ԺԴ. Ձվերը փչանում են, երբ թխսամայրը դրանք անխնամ է թողնում ու չրջում, ինչպես կամենում է: Մանուկներն անպիտան են դառնում, եթե ծնողները նրանց չեն պահում իրենց թևի տակ և հոգ չտանելով նրանց մասին՝ կամենում իրենց անձանց հանգստավետությունը:

ԺԵ. Եթե մեկը կամենում է, որ իր զավակը լավ մարդ դառնա, թող նրան հանձնի այնպիսի դաստիարակի, ով ոչ միայն գիտուն է, այլև առաքինի: Որովհետև մանուկը սովորում է այն, ինչ տեսնում է իր ուսուցչի մեջ. աչքով տեսնելն առավել է արթնացնում դեպի լավը բաղձանքը, քան ականջով լսելը:

ԺԶ. Հայրերի համար փառք չէ իրենց զավակներին միայն գիտուն տեսնելը. վերջիններս նաև բարիք գործող պիտի լինեն, որովհետև գիտելիքներն անհրաժեշտ է ձեռք բերել բարիք գործելու համար:

ԺԷ. Եթե հարուստների զավակներն անդաստիարակ են, վերջում աղքատ են դառնում: Եթե աղքատների զավակները դաստիարակված են, վերջում հարուստ են դառնում:

ԺԸ. Մարդ երիտասարդ ժամանակ լինում է այնպիսին, ինչպիսին դաստիարակվել է մանուկ ժամանակ: Ուստի եթե հարուստը կամենում է, որ իր զավակը լավ երիտասարդ դառնա, թող մանուկ հասակում նրան լավ կրթի:

ԺԹ. Եթե հարուստ մարդու զավակը նախնիներից ժառանգած փառքն ու համբավը բավական է համարում և չի ջանում գիտելիքներով ու առաքինությամբ օրըստօրե ավելացնել, արկածների ժամանակ դրանք կորցնելով՝ անարգություն մեջ է միշտ մնում, որովհետև մանուկ ժամանակ չսովորեց փառք ձեռք բերել:

Ի. Երբ հայրերը տեսնում են իրենց զավակներին վատ բաներ անելիս, պարտավոր են քաղցրությամբ խրատել նրանց. եթե զավակներն անհնազանդ գտնվեն, թող չափավոր սաստումով նրանց ուղղության բերեն: Երիտասարդներին համարձակություն տալը նույնն է, ինչ ամեհի ձիերի սանձը թողնել, կամ բորբոքված կրակի մեջ ձեթ լցնել, և կամ վշի պարկի մեջ կայծ գցել: Գովելի ժլատություն է երիտասարդներին ու դեռահասներին համարձակություն չտալը:

ԻԱ. Չափահաս մարդիկ անպատշաճ բաներ տեսնելիս կամ լսելիս երբեմն հետևում են դրանց, երբեմն էլ խորշում. իսկ մանուկները բնավ չգիտեն խորշել, այլ ինչ լսում ու տեսնում են, անմիջապես կամենում են անել:

ԻԲ. Եթե ծնողներն իրենց զավակներին մեծացնելիս բարվոք վարվեցողություն չունեն, նրանց զավակները լավ ժառանգ չեն կարող դառնալ:

Ծնողական սերը, որ բնությունը տվեց զավակների հանդեպ ունենալու համար, պետք ու պատշաճ է միառժամանակ

սրտում ծածուկ պահել և զավակին հայտնել, երբ հափահաս դառնա և կարողանա ճանաչել ծնողական սիրո հարգն ու իր պարտավորությունը:

Ուստի քանի դեռ զավակը մանուկ է և խոսել չգիտի, ծնողը թող նրան քաղցր կաթով սնի, որևէ կերակրով հագեցնի և անպաճույճ հագուստով ծածկի: Եվ երբ երեխան յոթնամյա դառնա, թող նրան դպրոց տանի, ուր ուսուցիչը նրան կարգալ կսովորեցնի, ապա գրել ու թվերով գործողություններ կատարել, մինչև տասնամյա դառնա: Դրանից հետո նրան անգիր կսովորեցնի ու հասկանալ կտա քրիստոնեական հավատի ու բարոյական առաքինությունների սկզբունքները: Եվ եթե մանուկն ուշիմ, ժրաջան ու եռանդուն է, ուսուցիչը նրան քերականության դասեր կտա, որպեսզի օրըստօրե հասկանա բառերի նշանակությունը, խելամուտ լինի ընթերցանության նյութերի իմաստներին և կարողանա ըստ մեր հայոց լեզվի կանոնների ու սովորության խոսք շարադրել: Եվ թող կրթությունը շարունակի, մինչև հասնի տասներեք կամ տասնչորս տարեկան հասակը:

Այս ամբողջ ժամանակ երեխային հարկավոր են ծնողների ու դաստիարակների սաստն ու խրատը, որպեսզի դեռ թարմ ու մատաղ հասակից սովորի չարից հեռու մնալ և բարուն հետևել:

Այս ամենից հետո երեխան պարտուպատշաճ խնամքի կարիք ունի: Եթե իրենք իսկ ծնողները փափագում են իրենց որդուն արժանի դարձնել սրբազան կարգի ու աստիճանի, և երեխան հոժար է, թող թողնեն նրան ուսումը շարունակել՝ արտաքին ու հոգևոր գիտություններ սովորելու և առաքինության մարգերում կրթվելու այնքան ժամանակ, որքան նրան պետք է: Իսկ եթե ծնողները կամենում են իրենց որդուն աշխարհի կարգի մեջ մտցնել, թող նրան անհրաժեշտ արհեստների ուսման տան, որով կկարողանա ապրուստի միջոցները հոգալ:

Բայց զավակների այս բարեկարգ դաստիարակություն այժմ ծնողների մեջ չի տեսնվում, ուստի հազվադեպ է երևում

նաև զավակների որդիապարտ հնազանդությունն իրենց ծնողների հանդեպ: Քանզի ծնողները զավակի կաթնաբույծ հասակից սկսած մինչև պատանեկան տարիքը նրան զգվում ու փայփայում են, լավ զգեստներով պճնում, նրա երեսին ծիծաղում, խաղահրապարակներում ու զբոսավայրերում շրջեցնում, անհապաղ կատարում նրանց ամեն կամք ու քմահաճույք, և թեպետ երեխա ժամանակ դպրոց ուղարկում են, բայց հասարակ ընթերցանություն ու գրել սովորելուց հետո նրան վաճառանոց են մտցնում:

Իսկ եթե նույնիսկ մանուկն ուշիմ ու եռանդուն է և կամենում է քերականություն և կարևոր գիտություններ սովորել, իսկույն սաստում են նրան՝ ասելով. «Մենք քեզ քահանա կամ վարդապետ չենք դարձնելու», և չգիտեն, որ պարտավոր են նրան բանական մարդ դարձնել և ոչ թե իբրև միայն մարդու կերպարանքով մեկը թողնել:

Ուրեմն թող ծնողները լսեն, թե կարևոր է, որ բոլոր երեխաները, ըստ յուրաքանչյուրի կարողությունից, քերականություն սովորեն, որպեսզի գոնե աստվածաշունչ Հին և Նոր Կտակարանների խոսքերի բացահայտ իմաստները հասկանան, խելամուտ լինեն Աստծո օրենքին, որ պատվիրում է ամբողջ սրտով սիրել Աստծուն և հանուն Աստծո՝ ընկերոջը, հնազանդվել ծնողներին և իրենց ձեռքի աշխատանքով նրանց պատվել:

Վերջապես պիտի ասեմ, որ եթե ծնողներն իրենց զավակներին լավ մեծացնեն ու կրթեն, որդիներն էլ լավ ժառանգ ու իրենց ծնողների փառքը կլինեն: Բայց քանի որ ուսումնասիրյալ բարքը ծնողների մեջ արմատացել է, այդ պատճառով էլ մեր օրերում շատացել է նաև զավակների՝ իրենց ծնողների հանդեպ անհնազանդությունը:

ԻԳ. Քաղաքը կործանված է կամ մոտ է կործանման, եթե ծնողներն անփույթ են իրենց զավակներին գիտություն, առաքինություն ու աշխատանքի մեջ կրթելու գործում, որովհետև տգիտությունը, մոլությունն ու անգործությունը վնասի ու թշվառություն աղբյուր են:

ԻԳ. Մեծ ամոթ է ծնողներին իրենց զավակներին անխրատ թողնելը, մինչև որ վերջիններս ուրիշների խրատի կարիքն են ունենում ուղղության գալու համար: Ծնողների փոքր-ինչ անհոգությունը թողնում է, որ նրանց զավակների մեջ աճեն մեծամեծ մոլություններ, որոնք հետո շատ աշխատանքով հազիվ են ուղղվում կամ իսպառ անուղղելի մնում: Քանզի նավապետի անհոգությունից էլ ջրերը, անցքերի միջով տակավ-տակավ մտնելով նավի մեջ, նավագոգում լճանում են և դուրս թափվելու համար մեծ ջանքեր պահանջում, երբեմն էլ նավը խորտակում:

Ուստի ծնողները պիտի զգուշ լինեն և թույլ չտան, որ իրենց զավակների վարքի մեջ մոլություններ մուտք գործեն, որովհետև այնուհետև դրանցից ազատվելը դժվարին է:

ԻԵ. Անխրատ զավակը սովոր է ստախոս լինել, որովհետև երբ գաղտնի կատարած սխալ արարքի մասին հարցվում է ծնողներից, սուտ պատասխան է տալիս, որպեսզի չհանդիմանվի: Այսպիսի մանկանը ծնողները կրկնակի պատժով պիտի խրատեն, մեկը՝ արարքի, և մյուսը՝ ստախոսության համար, որպեսզի սովորի այնուհետև սխալ արարքներից ու սուտ խոսելուց հեռու մնալ:

ԻԶ. Եթե բարի հայրն ունի բարի զավակ, երկուսն էլ երանելի են: Որովհետև հոր բարի համբավը մեծացնում է զավակի փառքը, և զավակի բարի համբավը՝ աճեցնում հոր հանդեպ մեծարանքը: Ուրեմն թող ծնողները ջանան իրենց զավակներին բարու մեջ կրթել, որովհետև եթե անհոգությամբ նրանց թողնեն չարիք սովորել, նրանց վատանունությունը կաղավաղվի իրենց բարի համբավը, նաև արժանի կղառնան դատաստանի:

ԻԷ. Ողորմելի է այն մանուկը, ում ծնողները չարաբարո են, որոնցից և ինքն է սովորում չար լինել: Եվ երանելի է նա, ում ծնողները բարեբարո են, որոնցից և ինքն է դաստիարակվում լավը լինելու: Իսկ եթե հայրը բարի է և մայրը՝ չար, շատ անգամ մանուկն էլ է չար լինում, որովհետև մանուկներն իրենց մատաղ տարիքում առավել սովորում են մայրերից,

քան հայրերից: Ուստի եթե ծնողները կամենում են, որ իրենց զավակները բարի լինեն, նախ թող իրենք բարի լինեն:

ԻԸ. Բարի հոր բարի զավակն ավելացնում է հոր պատիվը, որովհետև հորից սովորեց բարի լինել: Չարաբարո հոր բարի զավակ լինելը զավակի պատիվն է ավելացնում, որովհետև ինքնուրու՛նյն սովորեց բարի լինել:

ԻԹ. Ծնողներն իրավունք չունեն բնությունից գանգատվելու, թե իրենց չարաբարո զավակ ունենալ տվեց. քանզի զավակներին ոչ թե բնությամբ չար ծնեցին, այլ իրենց անհոգությամբ նրանց չար դարձրին: Քանզի հողն էլ, եթե անդարման է մնում, մոլախոտ ու փշեր է բուսցնում:

Լ. Ծնողները պարտավոր են իրենց զավակներին լավ կրթությամբ զարգացնել, որպեսզի նրանք օգտակար արհեստներով ու գիտություններով զբաղվեն, օրենքի պահպանությանն ուշադիր և Աստծո ու մարդկանց հանդեպ հավատարիմ լինեն:

ԼԱ. Ոչ այնքան ցավալի է ունեցվածքի ու հարստության կորուստը, որքան ամոթխածության ու բարի անվան, քանզի ունեցվածքն ու հարստությունը վերստին ձեռք բերել հնարավոր է, բայց ամոթխածությունն ու բարի անունը՝ ո՛չ բնավ, որովհետև բրուտի մի անգամ փշրված անոթի նման երբեք չեն վերականգնվում:

Ուրեմն՝ ծնողները թող զգույշ լինեն իրենց զավակներին պարկեշտության մեջ պահելու համար: Թող զավակներն էլ զգույշ լինեն անկորուստ պահելու համեստությունն ու բարի անունը: Որովհետև երիտասարդական բորբոքն անցավոր է, հաճույքը՝ վայրկենական, բայց ամոթահարությունն ու ցավն այս կյանքում մշտնջենավոր են, և հանդերձյալում էլ հավիտենական է պատիժը:

ԼԲ. Ի՞նչն է սրանից ավելի աղետալի. մինչ հայրը մեծ տառապանքով փող ու հարստություն է հավաքում, որպեսզի զավակը երջանիկ ապրի, զավակը վատնում է դրանք, որպեսզի թշվառ ապրի: Եվ ի՞նչն է այս թշվառությունների պատճառը, եթե ոչ ծնողական անկարգ խնամքը. որովհետև հայրը ջանում

է իր զավակին հարստացնել բազում գանձերով, բայց ոչ՝ մի փոքր գիտությամբ. կամենում է ժառանգորդ դարձնել ստացվածքների, բայց ոչ՝ առաքինությունների:

19. Եթե իշխանները կամենում են, որ իրենց զավակներն իշխան դառնան, թող նրանց մեծացնեն ոչ թե իբրև որդիների, այլ իբրև ծառաների: Որովհետև ով իր հոր ծառան չի եղել, չի կարող ուրիշների իշխան լինել:

Նա՛ գիտի հրամանատար լինել, ով հրամանակատար է եղել:

19. Աշխարհից ուրախությամբ է հեռանում, ով աշխարհում բարի զավակ է թողնում, և աշխարհին տրամոլթյամբ է հրաժեշտ տալիս, ով իրենից հետո չար զավակ է թողնում:

Ուստի ծնողը ճիշտ է վարվում, եթե մեռնելիս փոքր զավակին հանձնում է բարեկամին՝ խնամելու ու խրատելու համար: Քանզի եթե մանուկը խնամածու չունի, չարերին ընկերակցելով՝ ինքն էլ է չար ու անզգամ դառնում և այնուհետև բարիների խրատներից ոչ մի օգուտ չի ունենում: Որովհետև ըստ ժողովրդական առածի՝ «Խափշիկն օճառ չի ուզում, անմիտն օգտակար խրատ չի առնում»:

16. Ով իր զավակին սիրում է, զգույշ է լինում նրա պահպանության համար, այլապես զավակին չի սիրում: Քանզի զգուշավոր պահպանությունն առաջ է գալիս կորցնելու երկյուղից, իսկ կորցնելու երկյուղը ծնվում է սիրուց, ուստի ուր չկա սիրո գործ, այնտեղ չկա սեր:

19. Մայրերը թող զգույշ լինեն իրենց դուստրերի հանդեպ, որպեսզի նրանց համեստությունը որևէ բանով չարատավորվի: Որովհետև համեստությունը նման է դուրաբեկ ապակու, որը թեթև բախումից փշրվում է, կորցնում իր հարգը, և այն վերականգնել հնարավոր չէ:

15. Այն մայրը, որ դստերը պահում է տանն ինչպես բանտում և թույլ չի տալիս զրուցել ուրիշների հետ, դրանով ոչ թե ցույց է տալիս, թե իր դուստրը չար ու անպատկառ է, այլ զգուշանում է, որ այդպիսին չդառնա:

Որովհետև ամոթխած ու բարի օրիորդը որքան խնամքով

ու զգուշուլթյամբ պահվի, այնքան ավելի պարկեշտ ու լավը կլինի:

ԼԳ. Եթե մանկամարդը համեստ ու անխոս նստի տանը, բոլոր ուրիշները նրա բարեբարոյության մոլեմտիկն ու քարոզողը կդառնան:

ԼԹ. Իր զավակին թշնամու պես է սիրում այն մայրը, ով դստերն ազգականների կամ դրացիների հետ ուղարկում է ինչ-որ բան տեսնելու կամ զբոսնելու և թողնում է, որ նա մի քանի օր նրանց տանը մնա՝ ասելով. «Երկար ժամանակ է, ինչ զավակս տանն արգելափակված է, և սիրտը ծանրացել է. թող փոքր-ինչ դուրս գա, սիրտը բացվի, հովանա: Տեղն օտար չէ, մեզ ազգական ու մերձավոր են»:

Բայց ավա՜ղ նրա մտքի կուրուլթյանն ու անզգայությանը: Հույս ունի և սպասում է, որ բացվի դստեր սիրտը, բայց չուտով նրա աչքերն են բացվում, և իրեն համեստությունից մերկացած է տեսնում:

Տանից դուրս գալով՝ ամոթխածությունը կորցնում է և տուն մտնելով՝ այլևս չի կարողանում գտնել: Զբոսանքի մի քանի օրվա զվարճությունն անփարատելի տրտմության է փոխվում, և ցնծալից բերկրանքը՝ սուգ ու կոծի:

Ուրեմն՝ որդեսեր մայրերը միշտ պիտի հսկեն դուստրերին՝ պահպանելու համար, և չթողնեն հեռանալ իրենց քղանցքից: Որովհետև նրանք նման են հավի ձվերի, որոնց թխսամայրերը պարտավոր են թևերի տակ պահել մինչև նրանց՝ ձվերից դուրս գալը և այնուհետև իրենց հետ շրջեցնել մինչև նրանց մեծանալը: Իսկ եթե ձվերը թևերի տակ չպահեն, ներսից կփտեն, և եթե ձագերին թույլ տան իրենցից հեռանալ, անզղնրից կհափշտակվեն: Այս օրինակով էլ մայրերը պարտավոր են միշտ հոգ տանել դուստրերի մասին, իսկ եթե նրանց հանդեպ անփութ լինեն, նրանց չարության պատճառն իրենք կլինեն և պատժապարտության արժանի կդառնան:

Խ. Եթե մայրը բացահայտ ցույց է տալիս բնական սեռը, որով սիրում է իր դստերը, վերջինիս գաղտնի թշնամի է դառնում: Որովհետև դուստրը, անչափահաս ժամանակ մորից

Համարձակություն ստանալով, որքան տարիքով մեծանում է, այնքան ավելի է Համարձակություն ձեռք բերում՝ մինչև ծնողի խոսքերին չհնազանդվելն ու նրա խրատին հանսալը: Եվ որովհետև մատաղ տարիքից սովորել է, որ իր բոլոր քմահաճությունները պիտի կատարվեն, մեծանալով մորից նույնն է պահանջում, և երբ վերջինս գլանում է կատարել, խոժոռվում ու տրտմում է, երբեմն էլ վիճում ու հակառակում:

Եվ այս ամենի գլխավոր պատճառը ծնողի թուլությունն է, որ սկզբում դստերը Համարձակություն տվեց քմահաճությունները կատարելու: Եվ երբ ծնողը դժվարանում է դստերը զսպել, վշտից մաշվում և իրեն ու դստերն ավաղում է: Արդարև, մեծ ջանք է հարկավոր այդպիսիին զսպելու և նրա բարի անունը չարատավորելու համար: Ուստի ծնողը պետք է սկզբում իր սերը ծածուկ պահի և հայտնի դարձնի դստեր մեծանալու ժամանակ, ինչի շնորհիվ երկուսն էլ բարեփիճակ կլինեն:

ԽԱ. Այն օրիորդների բարի համբավը, որոնց ձայնն ուրիշները չեն լսում, ամենքին հայտնի է դառնում: Այն կույսը, որ մեկի հետ բարձրաձայն է խոսում, ինքն իր ձեռքով իր բարի անունն արատավորում է: Որովհետև եթե օրիորդը վաղ տարիքից սովորում է բարձրաձայն խոսել ծնողների, եղբայրների ու ազգականների հետ, ինչպե՞ս է հնարավոր, որ մեծանալիս իր ձայնը զսպի և զգուշ լինի, որ օտարներից ոչ ոք չլսի: Այն մանկամարդը, որ սովոր է բարձրաբարբառ խոսել, ամենայն հավանականությամբ հանդուգն ու անպատկառ է:

ԽԲ. Լավ կլիներ, եթե այն տունը, ուր աղջիկներ են բնակվում, պատուհան կամ դուռ չունենար՝ փողոցները նայելու: Որովհետև երբ աղջիկները կանգնում և ուղիղ նայում են անցորդների կերպարանքին, նրանց մաքուր միտքն ամբողջվում է՝ նման կրակի կայծի՝ բամբակի խրձի մեջ ընկնելուն, և ժամ առ ժամ բորբոքվելով՝ կիզում ու այրում է նրանց ողջամտությունն ու համեստությունը: Ուստի այն երիտասարդուհին կամ կույսը, որի աչքը պատուհանին է, կամ անամոթ է, կամ սկսել է անամոթանալ: Որովհետև ամեն հրդեհ էլ մի դույզն

կայծից է բորբոքվում, և ամեն մեծ վնաս փոքր վնասից է առաջ գալիս:

ԽԳ. Մայրերը թող հանգիստ թույլ չտան իրենց դուստրերին կենցաղավարել երիտասարդի հետ, եթե նույնիսկ վերջինս մերձավոր կամ ազգական է: Որովհետև մոլեկան ցանկությունը խռովում է միտքը, մինչև մարդ իրեն մոռանում է և անբան կենդանու պես վարվում:

ԽԴ. Թող դուստրերը չտրտմեն, երբ իրենց մայրերի կողմից զգուշություն մեծ պահպանվում են. որովհետև նրանց անկատար հասակը, չհասկանալով պահպանություն տված օգուտը, գուցե տրտմեցնում է նրանց, բայց հետո, երբ դուստրերի մայր դառնան, կհասկանան:

ԽԵ. Եթե հողն ուխտի արգելել ջրերի գոլորշիները, և օդը՝ սաստիկ քամին, ծովը միշտ խաղաղ ու անխռով կմնա: Եթե օրիորդն իր աչքերը պահպանի արատավոր բաների նայելուց և ականջները՝ անպատեհ բաներ լսելուց, հանդարտ ու համեստ կմնա: Իսկ քանի դեռ աչքերը պատուհանին են, և ականջը՝ ուրիշների բերանին, անհնար է, որ տանը համեստ ու ամոթխած մնա:

Ով կույս ժամանակ մնում է տանը որպես բանտում, ամուսնանալիս բարի բախտ կգտնի: Շատաշրջիկ կույսը դեևրի խաղալիք է:

ԽԶ. Կանայք ճիշտ են վարվում, որ իրենց ականակուռ ու ոսկեղեն զարդերի տուփը մեծ աչալը ջուլթյամբ են պահում, և եթե պատահում է, որ գնան իրենց ազգականների տուն, իրենց հետ վերցնելով տանում են ու փականքով ամրացնում, որպեսզի գողերի կողմից չկողոպտվի: Բայց ճիշտ չեն վարվում, որ այնքան ուշադիր չեն լինում իրենց դուստրերի հանդեպ, որքան իրենց զարդերի, և այն բանից հետո, երբ դուստրերը համեստությունը կորցնում են, մայրերը զուր ու ապարդյուն հառաչում են ու կոծում:

Եվ քանի որ բնության օրենքով առավել պիտի սիրեն իրենց զավակներին, քան բոլոր մեծագին զարդերը, ուրեմն թող առավել աչալը ջուլթյամբ պահեն զավակներին, որպեսզի

կորստյան վտանգը նրանց համեստությունը չհասնի, և դրա հետ մեկտեղ չգա ունեցվածքի, զավակի և բարի անվան կոթուստը:

ԽԷ. Քանի դեռ դուստրը փոքր է, մայրն աշխատում է նրան կերակրել ու խնամել, իսկ երբ հափաՀաս է դառնում, մայրը հանգստանում է, և դուստրը՝ աշխատում: Բայց մարմնի այս հանգիստն ավելացնում է ծնողի մտքի աշխատանքը. պարտավոր է շրջահայաց ու զգուշ լինել դստեր պահպանությունը, որովհետև ինչպես ժողովրդական առածն է ասում, որքան զավակը մեծանում է, այնքան մեծանում են և ծնողի ցավերը:

ԽԸ. Ով իր աղջկան որպես փեսացու է ընտրում ազնվական, բայց մոլեկան տղամարդու, իր պատիվն ու հանգիստը կորցնում է:

ԽԹ. Պետք է նայել ոչ թե փեսացուի հարստությանը, այլ նրա խոհեմությանը: Որովհետև ով հարուստ, բայց մոլի փեսա է ընտրում, իր դստերը մշտնջենավոր գերի է դարձնում:

Ծ. Ծնողներն իրենց պարտավորությունը չեն կատարում, եթե մեծ անվան ու համբավի պատճառով չեն հոժարում իրենց դուստրերին տալ համեստ արհեստավորների, եթե վերջիններս մեծ հարստություն չունեն: Եվ երբ նրանց դուստրերն անտեսվում են հարուստներից՝ վերջիններիս հարս դառնալու, տարիքն առնելով՝ իրենց կյանքի բոլոր օրերում իբրև այրի տանն են մնում:

Իսկ այս չարիքի պատճառն այն ծնողների սնափառությունն է, ովքեր հարստություն են փնտրում և ոչ թե համեստություն:

ԾԱ. Ծնողների համար հույժ դժվար է և մեծ զգուշություն կարիք ունի փեսայի ընտրությունը, որովհետև նրանց դստեր երջանկությունը կամ թշվառությունն ամբողջապես սրանից է կախված:

Ուստի թող որևէ երիտասարդի փեսա ընտրեն ոչ թե նրա համար, որ ազնիվ տոհմից է, այլ որ կարող է ազնիվ տոհմի սկիզբ դառնալ: Որովհետև կան շատեր, որ իրենց տոհմի

ազնվությունն իրենցով սպառոււմ են, կան էլ այնպիսիք, որ իրենցից են սկզբնավորում:

ԾԲ. Ոչ թե բարիքներով լեցուն խնջույքն է հարսանիքը վայելուչ դարձնում, այլ փեսայի ու հարսի համապատասխանությունը: Տրտմության տուն է այն հարսնարանը, որի փեսան ու հարսը միմյանց չեն համապատասխանում:

«Պատրվիրե՛ք ձեր որդիներին, որ պահեն ու կատարեն օրենքի բոլոր խոսքերը» (Բմմտ. Բ Օրենք ԼԲ 46):

«Ով չի գործադրում խրատի զավազանը, նա արում է որդուն, իսկ ով սիրում է իր որդուն, նրան խրատում է հոգաժույթյամբ» (Առակ. ԺԳ 24):

«Եթե դուստրեր ունես, զգո՛ւյշ եղիր, մի՛ գզվիր նրանց ու համարձակություն մի՛ րուր. ամուսնացրու նրանց իմաստուն մարդկանց հետ և մեծ գործ արած կլինես» (Սիրաք Է 26-27):

«Ով խրատում է իր որդուն, նրանից օգուտ կրեսնի և բարեկամների մեջ կփառավորվի» (Սիրաք Լ 2):

«Ով ուսուցանում է իր որդուն, թշնամիների նախանձն է շարժում և բարեկամների առջև կցնծա: Երբ նրա հայրը վախճանվի, կարծես թե չի մեռել, որովհետև իրենից հեղու թողնում է իր նմանին» (Սիրաք Լ 3):

«Տայրե՛ր, մի՛ զայրացրեք ձեր որդիներին, այլ մեծացրե՛ք նրանց Տիրոջ խրատով և ուսումով» (Եփես. Զ 4):

«Որդիներ՛ր, ամեն ինչում հնազա՛նդ եղեք ձեր ծնողներին, որովհետև հաճելին այդ է Տիրոջ առաջ» (Կող. Գ 20):

«Ուզում եմ, որ այդ երիտասարդ կանայք ամուսնանան, որդիներ ծնեն, րնաբար լինեն և հակառակորդին առիթ չտան նախատրիքի» (Ա Տիմ. Ե 14):

Գ Լ ՈՒ Խ Ը

ԱՄՈՒՄՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Բարեհաջող է ամուսնությունը, եթե ամուսինները միմյանց հանդեպ հավատարիմ են և միմյանց սիրում են ինչպես սեփական անձը, մինչև որ այր ու կին չեն երևում իբրև երկու տարբեր անձ, այլ մի հոգի՝ բնակված երկու մարմնի մեջ. նաև ողջամիտ են ու աշխատասեր, ուրախ, հանդարտ, ընտանիքի փոխնիփոխ հոգածուններ, տղամարդը՝ դրսի գործերով զբաղված, կինը՝ տան կարգավորությամբ, միմյանց մխիթարող ու օգնող, այնպե՛ս, որ ապրում են ոչ այլ բանի, եթե ոչ միմյանց օգտակարության ու հաճելի լինելու համար:

Բ. Պետք է ոչ թե գեղեցիկ կին փնտրել, այլ բարեբարո: Գեղեցիկ տեսքով, բայց չարաբարո կինը գեղեցկախայտ օձ է:

Ով փափագում է հույժ գեղեցիկին կնություն առնել, վերջիվերջո կամ խելագարվում է, կամ աղքատության մեջ ընկնում:

Գ. Կնոջ գեղեցկությունը նրա կերպարանքի վայելչությունը չէ, որ օր առ օր եղծվում է, այլ համեստությունն ու հնազանդությունը, որոնք մինչև վերջ էլ չգիտեն պակասել:

Դ. Ով ամեն ինչում իր կնոջ կամքին է հետևում, իրեն գերի է դարձնում, իսկ ով միշտ ընդդիմանում է, իրեն թշնամի է դարձնում: Ուստի ամուսնացածը խոհեմության կարիք ավելի ունի, քան ամուրին, որովհետև ամուրին հոգ է տանում միայն իրեն լավ կառավարելու մասին, իսկ ամուսնացածը՝ միաժամանակ իրեն ու իր ամուսնուն:

Տղամարդուն վայել չէ կնոջը որպես անարգ աղախին պահել, ոչ էլ՝ որպես ամուսնուն հրամայող տիկին, այլ չափավորության մեջ պիտի պահի:

Ե. Կինն անզգամ է, եթե իր ամուսնու կամքին հակա-

ռակվում ու կռվում է. ամուսինը խելագար է, եթե նրա հետ հրապարակավ վիճում է:

Չ. Եթե կինը բարի է, պետք է նրան է՛լ առավել խնամել, որ ավելի բարի դառնա. իսկ եթե չար է, պետք է համբերել, որ էլ առավել չար չդառնա:

Է. Իմաստուն զորավարը, որ կարողանում է ղեկավարել մի մեծ բանակ, չի կարողանում կառավարել միայն մի դաժան կնոջ: Որովհետև հնարավոր չէ, որ մարդկային խոհեմությունը կառավարի նրան, ով մարդկությունից դուրս է կենցաղավարում:

Ը. Կնոջ անզգամությունը երկրաշարժից ավելի է կործանում ամուսնու տունը և նրա ամբողջ ունեցվածքը քամուց բորբոքված հրդեհի նման մոխիր դարձնում: Ով կամենում է դժոխքի տանջանքի մասին ինչ-որ բան իմանալ, թող սովորի նրանից, ով անզգամ կին ունի:

Թ. Ավելի մեծ արիություն կարիք կա կանանց անզգամությունը տանելու համար, քան հզոր թշնամիների բռնությունը: Որովհետև անզգամ կանանց բարկությունը գազանական է, նախանձը՝ դիվական, և սերը՝ կեղծավոր:

Ժ. Կանանց ցեղի համար սովորական մոլություն է իրենց ունեցած բարիքը ոչինչ համարել և ցանկանալ այն, ինչ չունեն, եթե նույնիսկ դրա ձեռքբերումն անօգուտ կամ դժվարին է:

ԺԱ. Երբ կանայք մի փոքր համարձակություն են ձեռք բերում, իրենց ամբարտավանությունն անեցնում են: Երբ դուլզն-ինչ անպատվություն են զգում, մեծ խռովություն են բարձրացնում, որովհետև ամեն ինչ խոշորացույցով են տեսնում: Ուստի մեծ զգուշություն է հարկավոր նրանց չափավորության մեջ պահելու համար:

ԺԲ. Թվում է՝ կանայք դժկամ ու անհավան են տղամարդկանց գլխավոր լինելուն՝ մտքում ասելով. «Ինչո՞ւ տղամարդիկ մեզ վրա հրամանատար կարգվեցին, և մենք հրամանակատար եղանք»: Եվ քանի որ բացահայտ ընդդիմանալ չեն կարող՝ գիտենալով, որ դա աստվածային կարգադրություն է, սկսում

են լուելյայն հակառակվել և գանգատվում են տղամարդկանց բարբրից, թե՛ «մեզ տիրողաբար են հրամայում»:

ԺԳ. Իրեն անգերծ ծառայության է վաճառում նա, ով ինքն աղքատ լինելով հարուստ կին է առնում: Եթե կամենում ես իմանալ, թե որ գերին է չափազանց ողորմելի ու դժբախտ, իմացի՛ր, որ նա է, ով իր կնոջ ծառան դառնալով՝ տղամարդու կերպարանքը կորցնում է:

ԺԴ. Իմաստուն չէ այն մարդը, ով կարծում է, թե կնոջ սերը հաստատուն է: Որովհետև նրանք ինչպես որ բարքով են հողդողդուռն, այդպես էլ սիրով: Կինն ինչպես որ առաջինն է իր ամուսնուն սիրողների մեջ, քանի դեռ նա կենդանի է, այդպես էլ առաջինն է նրան մոռացողների մեջ, երբ նրա մահվանից հետո ուրիշի հետ է ամուսնանում:

ԺԵ. Երբ մանկամարդ կինն ամուսնու մեռնելու ժամանակ պատշաճից ավել է ճշում ու լալիս, իր պատիվը կորցնում է: Քանզի շատերը վայել զրպարտությամբ ասում են նրա մասին, թե լալագին կոծով կամենում է կարծել տալ, թե ամուսնուն հավատարիմ է, որպեսզի մեկնումեկը կամենա իրեն կնոթյան առնել:

ԺԶ. Կանայք ոչինչ այնպես չեն փափագում, որքան ուրիշներին տեսնել և ուրիշներից տեսնվել: Ուստի կանանց վրա օրենք դրվեց տանը նստել, որպեսզի ուրիշները նրանց չտեսնեն:

ԺԷ. Տղամարդկանց համար սա՛ է վայելուչ՝ աշխարհում հավերժական հիշատակ թողնել պատերազմական քաջագործություններ, օգտակար մեծագործություններ, իմաստուն գրքեր և նորանոր արհեստների գյուտեր. իսկ կանանց ցեղին վայելուչ է իրենց համեստության համբավը թողնել:

ԺԸ. Բնական է, որ տղամարդիկ սակավախոս են, իսկ կանայք՝ շատախոս. որովհետև տղամարդը երկրի կավից ստեղծվեց, իսկ կինը՝ կողոսկրից: Արդարև, երբ կավը կավի է զարկվում, մեղմ շաչյուն է լսվում, բայց երբ ոսկորը ոսկորի է բախվում, ականջների վրա ազդող ձայն է արձակում:

Ով իր գաղտնիքը կանանց ականջին է պատմում, չուտով

քարոզվելիս է տեսնում տանիքների վրա:

ԺԹ. Եթե կանանց շատախոսություն մեջ բամբասանք չլիներ, ոչ ոք նրանց վրա չէր բարկանա՝ գիտենալով, որ շատախոսությունը նրանց բարքի մեջ բնածին է:

Ով կամենում է դատարկաբանություն լսել, թող կանանց հետ զրուցի:

Ի. Քանի դեռ կանայք մի հոգի ունեն, դժվարությունք են նվաճվում, հապա երբ երկուսն ունեն, այսինքն՝ հղի են, ո՞վ կարող է նրանց հաղթել. իսկույն կորցնում են մեկը, գուցե երկուսն էլ: Ուստի պետք է խոհեմությունք ապրել նրանց հետ, ովքեր բրուտի անոթի պես մի փոքր բախումից փշրվում են:

Բնավ զարմանալի չէ, որ մանուկներն անխրատ են լինում. որովհետև կանանցից են ծնվում և նրանց կաթով սնվում:

«Ժրաջան կինն իր ամուսնու պսակն է. ինչպես փայրի համար վնասակար է որդը, այդպես էլ չարագործ կինը կորսության է մատնում ամուսնուն» (Առակ. ԺԲ 4):

Գ Լ ՈՒՆ Թ

ԵՐԻՏԱՍԱՐԳ

Ա. Երիտասարդները թող այնքան կրթվեն իմաստունների ու առաքինիների մոտ, որ երբ բաժանվեն ու հեռանան նրանցից, կարողանան անկորուստ հիշել նրանց խոսքերը՝ իբրև բարեխրատ ուսուցիչ:

Ով իմաստություն ու սիրալիր քաղաքավարություն ունի, ուր էլ գնա, ինչպիսի ձախորդությունների մեջ էլ ընկնի, փառք ու բարի համբավ կգտնի: Իմաստուն երիտասարդը նման է խորարմատ ծառի, որին փորձությունների քամիները թեպետև շարժում են, բայց կործանել չեն կարող:

Բ. Մեծ տոհմի պատկանող երիտասարդը, մանկությունից զեստության ու զեղծ վարքի սովոր լինելով, վերջում թշվառության մեջ է ընկնում և նախատինքի թիրախ դառնում աշխարհում: Որովհետև տոհմի պայծառության պատճառով առաջ եկած մեծամտությունը նրան չի թողնում խոնարհվել դեպի հափավորություն, և սովորություն դարձած մոլությունն արգելում է լավ վարք ձեռք բերել:

Գ. Ազնվական երիտասարդներից շատերն իրենց հարստության պատճառով բազում մոլություններ են սովորում, բայց հարստությունը կորցնելով՝ մոլությունները չեն կորցնում:

Դ. Զարմանալի է, որ աղքատների զավակները ջանում են դրամ ձեռք բերել, որպեսզի հարուստ դառնան, իսկ հարուստների զավակները դրամը վատնելու հետևից են ընկած, որպեսզի աղքատանան: Եվ շատ են այսպիսիները, որ կորցնելով հայրական հարստությունը՝ չրջում են աղքատ ու կարոտյալ:

Ե. Երիտասարդական հասակը դյուրասահ է դեպի ամեն վայելք: Ուստի եթե նույնիսկ որևէ ախորժեղի բան երիտասարդին անմեղ թվա, տակավին պետք է կասկածի,

իմաստուններից ու փորձառուներից խորհուրդ հարցնի և նրանց խրատի համաձայն վարվի:

Զ. Մարդ չպետք է հավատա սեփական անձին, որպեսզի չլինի թե ինքն իրեն խաբի, և չպետք է մոռանա սեփական կրքերը, որոնցից ինչ-որ ժամանակ խաբվեց, որպեսզի այլևս չխաբվի նրանցից:

Ճանապարհին անծանոթ ուղևորը հետևում է առաջնորդին. բայց զարմանալի է, որ դեպի ծերուկություն ճանապարհորդող երիտասարդը չի հետևում ծերերի առաջնորդությանը:

Է. Կա մարդ, որ սխալվում է, բայց դրանով ճանաչում է իր թերուկությունը, զգաստանում և դրանից օգուտ քաղում: Մարդ էլ կա, որ սխալվում է, բայց դրանով առավել է համառում իր կարծիքին և վնասվում: Որովհետև անգիտություն սխալները դառնում են հանդուգն խելագարություն և չարաչար վնասում: Ուստի ոչ այնքան մեղադրելի է նա, ով սխալվում է, որքան նա, ով չի կամենում իր սխալները ճանաչել և ուղղվել. իսկ ով կամովին չի ուղղվում, ակամա վնասվում է:

Ը. Ուր չկա ապագայի կանխատեսություն, անցյալի փորձառություն ու ներկայի բարեկարգություն, միտքը գահավիժում է դեպի զանցանքներ գործելը: Բայց ով իր սխալը ճանաչում ու խոստովանում է, հանդիմանություն արժանի չէ, քանզի սխալը ճանաչելն ու խոստովանելը նշան է նրա հոգու ազնվության: Եվ եթե այդ սխալով սովորեց զալիք արկածներից զգուշանալ և իր ընթացքը բարեկարգել, որովհետև չկա մի ծայրագույն հանցանք, որ խոնարհ խոստովանությամբ ներելի չլինի, ապա ոչ ոք պիտի չվհատվի, թեկուզև վտանգների մեջ ընկած լինի, այլ անվեհեր սրտով ջանք թափի ազատվելու հնարներ գտնելու համար:

Թ. Այն երիտասարդները, ովքեր պատվում են արգո ծերունիներին, որոնց իմաստուն է դարձրել բազում բաների փորձառությունը, իրենց ծերուկության շրջանում պատիվ ու հարգանք կգտնեն իբրև փորձառու և խոհեմ անձինք. որովհետև ինչ սերմանում է մեկը, նույնն էլ հնձում է:

Ժ. Մարդիկ երջանիկ կլինեն, եթե երիտասարդական հա-

սակում ունենային փորձառու ծերերի խոհեմությունը և ծեր տարիքում՝ առույգ երիտասարդի ուժը:

Երանի՜ թե երիտասարդները ծերերից խոհեմություն փոխ առնեին, և ծերերը երիտասարդներից՝ ուժ. որովհետև ծերը զգում է շատ բան, որ չէր զգում երիտասարդ ժամանակ, և երիտասարդը կարող է անել շատ բան, որ չի կարողանալու անել ծեր ժամանակ:

ԺԱ. Բարեվիճակ է այն մանուկը, որ հասակի զարգանալու և աճելու հետ զարգանում ու հարստանում է գիտելիքներով ու առաքինությամբ: Ծերության հետևանքով մարմնի ուժի պակասելու դեպքում էլ այդպիսինի խոհեմությունն ու առաքինությունը չեն պակասում:

ԺԲ. Երիտասարդները գոռոզ ու ինքնահավան են, որ վստահեցնում են իրենց, թե կարող են ամեն ինչ անել, և համարձակ խուժում են ամեն վտանգի մեջ և որոգայթն ընկնում: Աստված երբեմն երիտասարդներին թույլ է տալիս սխալվել, որպեսզի ճանաչեն մարդկային տկարությունն ու զգաստանան և այլևս սեփական ուժերին չվստահեն:

ԺԳ. Ծերերի սխալները դժվարություններ են ուղղվում, որովհետև նրանց ծանր է թվում խրատներին անսալը, որով նմանվում են հինավուրց ծառի, որի ծուրթյունը ոչ մի հնարով չի ուղղվում: Ծերերն իրենց թերությունը ճանաչելու դեպքում էլ չեն կարողանում զգաստանալ, որովհետև վատ սովորությունը նրանց համար երկրորդ բնություն է դարձել: Նորահասակ երիտասարդները նման են մատաղատունի ծառի և հեշտ են ուղղվում, եթե անսում են բարի խրատների:

ԺԴ. Եռանդուն երիտասարդներն ավելի խրատների կարիք ունեն, քան դրամի: Որովհետև եթե խրատված ու բարեկարգ են, եթե դրամ չունենան իսկ, նրանց համար բնավ դժվար չէ այն ձեռք բերել և օգտակար գործերի համար բանեցնել: Իսկ եթե դրամ ունեն, բայց անխրատ են, հնարավոր է, որ այն վատնեն մոլեկան գործերի վրա և ի վնաս իրենց՝ միշտ աղքատության մեջ մնան:

Իսկ աղքատության մեջ տառապող ծերերն առավել դրամի

կարիք ունեն, քան խրատների, քանզի բազմամյա փորձառու-
թյամբ վաղուց արդեն խրատված են: Նաև պատեհ չէ կարծել,
թե դրամն անվայել գործերում կծառայի նրանց, այլ ավելի
պետք է հուսալ, թե օգտակար գործերում կօգնի: Եվ քանի
որ այլևս աշխատել ու դրամ վաստակել չեն կարող, որ ապա-
հովեն իրենց կյանքը, ուստի վշտանում են, երբ խրատներ են
լսում, և մխիթարվում են, երբ դրամ են ստանում:

ԺԵ. Երիտասարդներն առավել հակամետ են շռայլության,
քան ժլատության, որովհետև հույս ունեն, թե երբ կամենան,
կարող են ունեցվածք ձեռք բերել: Իսկ ծերերը միշտ ավելի
ժլատ են լինում, քան շռայլ, որովհետև հույս չունեն, թե կա-
րող են ունեցվածք ձեռք բերել, երբ կամենան: Ուստի առած
կա, թե ծերի մեջ բոլոր մոլուկությունները ծերանում են, բայց
ազահուկությունը մանկանում է:

ԺԶ. Ծերերի մոլուկությունները նման են հնացած ախտերի,
որոնք խիստ դժվարությամբ են ապաքինվում և կամ բնավ չեն
ապաքինվում: Իսկ երիտասարդների մոլուկությունները նման են
նոր սկիզբ առած հիվանդությունների, որոնք չնչին դարմա-
նումներով կարող են բժշկվել:

ԺԷ. Երբ զգայական բաղձանքը գլուխ բարձրացնելով
տիրում է կամքին, բանականության լույսը մթազնում է, և
դարուփոսերը նրան հարթ ճանապարհներ են թվում: Եվ զար-
մանալի չէ, եթե երիտասարդները, զգայական ցանկությամբ
հափշտակված, գահավիժում են տեսակ-տեսակ անկարգու-
թյունների մեջ. որովհետև նրանց մտքի լույսը մթազնել է՝
մարդկային մեր բնության ուղիղն ու վայելուչը տեսնելու,
նրանցով ընթանալու և դեպի կորուստ կարապետող շա-
վիղներից խոտորվելու համար: Առանց հոգին վշտացնելու
հնարավոր չէ, որ մարդը մարմնական հաճույքներ վայելի:
Ուրեմն՝ ով մարմնի հաճույք է փնտրում, հոգու համար վիշտ
ու տանջանք է փնտրում:

ԺԸ. Եթե երիտասարդական առույգ հասակն իրեն կից
համեստություն չունի, տեղին է այն իր բուն իմաստով
խելագարություն կոչել: Որովհետև իրոք, իբրև խելագար՝

երիտասարդը չի կարողանում բարու ու չարի միջև ընտրություն կատարել և վտանգների մեջ է ընկնում:

ԺԹ. Ով մոլիների հետ է կենցաղավարում, սակավ առ սակավ նրա առաքինական ամրությունը թուլանում է, և որովհետև դժվար է, որ խիստ առաքինի մեկը հաստատուն մնա ու չսայթաքի, ապա է՛լ առավել դժվար է, որ երիտասարդ տարիքն անկործան մնա:

Պետք է փախչել այն երկրից, ուր առաքինություն չի բնակվում:

Ի. Ազնիվ կերակուրը, լցվելով աղտեղի ամանի մեջ, անմաքուր ու նողկալի է դառնում: Առաքինի երիտասարդը, վատհամբավ մարդկանց հետ ընկերանալով, ինքը ևս վատհամբավ ու արհամարհելի է դառնում:

*«Երիտասարդն ինչ միջոցով ուղղի իր ճանապարհը,
եթե ոչ Քո խոսքերը պահելով»* (Սաղմ. ԺԺԸ 9):

*«Ուղիղ են այն երիտասարդի ճանապարհները,
ով մաքրություն է ընթանում»* (Առակ. Ի 11):

Գ Լ ՈՒ Խ Ժ

ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Մարդկային ցեղին հատուկ է ընկերոջը հայտնել սեփական մտածումներն ու զգացումները՝ հաճելի կամ տհաճ: Ուստի յուրաքանչյուր ազգի տրվեցին ձայնային նշաններ կամ բառեր՝ դրանցով արտահայտելու համար մտածումներն ու ներքին խոսքերը, և միայն քաղաքակիրթ ազգերին պարզեցին գրավոր նշաններ կամ գրեր՝ կերպավորելու և ցույց տալու համար բառերը կամ խոսքերը:

Եվ քանզի հնչական բառերն ու խոսքերն առժամայն ու ցնդելի են և օգուտ չունեն հեռավոր տեղերում գտնվող ու ապագայի մարդկանց համար, ուստի Աստծո մասնավոր պարզեց համարվեցին նշանագրերը, որոնք մտքի խոսքը, դրա հետ նաև բանավոր խոսքը հեռավոր տեղերում գտնվող ու ապագայի մարդկանց են հասցնում և անցյալի ու ներկայի գործերը սերնդեսերունդ հավերժացնում:

Հրեշտակները գրի կարիք չունեն, որովհետև խոսելու պետք չունեն, այլ ինչ որ կամենում են հայտնել, այն տպավորում են միմյանց մտքում: Անբան արարածները միտք ու խոսք չունեն, ուստի բանավոր խոսքն ու գիրը նրանց պետք չեն, որովհետև ինչ որ մեկը մյուսին հայտնելու կարիք է ունենում՝ բնության պահպանության համար, անհոգ ու անխոս ձայնային նշանով է կատարում:

Ուրեմն՝ միայն բանական ու քաղաքակիրթ մարդուն գիրը պիտանի եղավ՝ հոգևոր ու մարմնավոր պետքերի մեջ գործածելու համար:

Աստվածային պատվիրանները նույնպես գրով դրոշմվեցին, ավետարանական ու առաքելական պատգամներն էլ գրով ավանդվեցին, և բովանդակ աշխարհի բոլոր օրինադրությունները, կարգերն ու կառավարությունը, ինչպես նաև

մասնավոր անձանց դաշինքները, սակարկություններն ու առևտուրը գրով են իրականացվում:

Ուստի ով գիր ու ընթերցանություն սովորելն անպիտան է համարում, արհամարհում է Աստծո շնորհը, որովհետև գիրն Աստծո շնորհի ազդմամբ է պարգևվել մարդկությանը, նաև հավասարվում անբան արարածներին, որովհետև մտածածը չի կարողանում գրով արտահայտել: Նույնիսկ անբաններից էլ անբան է, որովհետև նրանց գիր պետք է, իսկ սրան պետք է, բայց արհամարհում է ու չի սովորում:

Բ. Ով գիրք է կարդում, խոսում է այն մարդկանց հետ, ովքեր աշխարհի սկզբից մինչև իր օրերն անընդհատ հաջորդությամբ ապրեցին աշխարհում, և լսում նրանցից այն, ինչ որ ժամանակին ասացին կամ արեցին կյանքի ընթացքում: Եվ նրանց խոսքերից ու գործերից խրատվելով՝ սովորում է վնասակար բաներն ատել և օգտակարները սիրել՝ անձը պահպանելու համար, ձախորդությունների մեջ զորանալ և տարադեպ պատահարների մեջ անընկճելի մնալ, իր զգայարանների ու զգացողությունների մոլորություններն ուղղել, հոգու կրքերը, ցանկություններն ու բոլոր շարժումները բարեկարգել, խոկալ, կամենալ ու գործել բարին՝ երջանիկ լինելու համար:

Գ. Ով գիրք է գրում, խոսում է մարդկանց հետ, ովքեր իր օրերից սկսած մինչև աշխարհի վերջը հետզհետե աշխարհ են գալու, և նրանց սովորեցնում այն ամենն, ինչ կարևոր է մտքի լուսավորության ու բարքի ուղղության համար, ճանաչել տալիս մարդկության պարտավորությունն ու հարգը՝ առաքինությունը պատվելն ու մոլություններն ատելը, սեփական կարիքների ու օգտի համար ջանք թափելն ու աշխատելը՝ երջանիկ լինելու համար: Ուստի ամենքին հարկավոր է գոնե գրաճանաչ լինել, որպեսզի իմանան, թե իրենք մարդիկ են:

Ավելի օգտակար զբաղմունք չկա, քան ընթերցանությունը:

Դ. Բնավ մի՛ զարմանա, թե ինչպես է, որ ոմանք գրքերով ուսում չեն փափագում. որովհետև ահա անասուններն էլ մարդկային կերակուր չեն կամենում:

Ե. Եթե մարդուց գիտությունը վերցվի, որևէ զանազանություն չի գտնվի մարդու և անասունի միջև:

Ավելի ցանկալի է լինել աղքատ ու իմաստուն, քան տգետ ու մեծատուն:

Ով հարստանում է ունեցվածքով, բարեկամներին պակասեցնում ու թշնամիներին շատացնում է, իսկ ով իմաստությամբ է հարստանում, բարեկամներին շատացնում ու թշնամիներին պակասեցնում է:

Նա է շատ հարուստ, ով շատ բան գիտի, և նա է շատ աղքատ, ով ոչինչ չգիտի:

Զ. Ով անմահություն է կամենում, թող ջանա լինել մեծագործ իշխան կամ իմաստուն գրող, որովհետև սրանց հիշատակը մահվանից հետո անմահ է մնում:

Է. Մարմնի քաղցը հագեցվում է սակավ կերակրով, իսկ մտքի քաղցը հագեցվում չգիտի, որովհետև որքան ավելի է միտքը սովորում, այնքան մեծանում է նրա քաղցը, և երբ չի գտնում ուսանելի օգտակար բան, դիմում է վնասակար բաների, քանզի հագուրդ չունի:

Ուստի պետք է մտքին անպակաս տալ հոգեշահ կերակուր՝ նրա քաղցը հագեցնելու համար, որպեսզի չլինի թե մարդն ընկնի վնասակար բաների մեջ և հոգևոր կյանքից զրկվի:

Ը. Փոփոխ կերակուրներն ախորժակը գրգռում են ուստի տալու համար, որպեսզի մարդը մարմնով ապրի. պես-պես գիտությունները միտքը դրդում են աշխատելու, որպեսզի մարդը հոգով ապրի, և եթե մեկի միտքը մի բանից ձանձրանա ու տաղտկանա, այլ գիտությունամբ զբաղվի և օգուտ ստանա:

Թ. Իմաստուն է ոչ թե նա, ով գիտի ինչքան պետք է, այլ ով գիտի ինչքան կարելի է իմանալ:

Ժ. Իմաստուններին հատուկ է շատ իմանալ ու սակավ խոսել, ինչպես որ տգետներին հատուկ է շատ խոսել ու սակավ իմանալ կամ ոչինչ չիմանալ:

ԺԱ. Ավելի լավ է աչքի կուրությունը, քան մտքի. աչքով կույրը չի տեսնում արևի լույսը, մտքով կույրը չի ճանաչում իր անձը: Քանզի ամեն ոք պիտի իմանա, թե մարդու կյանքն

ինչ նպատակի է կարգված: Իսկ եթե չգիտի ու չի կամենում իմանալ, ասես խավարում մոլորված շրջում է և իրեն առաջնորդելու համար այլևս ուղեցույց չի փնտրում՝ նմանվելով լայնատարր ծովում գտնվող նավի, որը չունի ճարտար, աստղերի ընթացքին քաջատեղյակ և կղզիներին ու սահմաններին ծանոթ ղեկավար. և ի՞նչ է սպասում նրան, եթե ոչ խորտակում ու կործանում:

ԺԲ. Նախընտրելի է իմաստունների հետ տրտմել, քան անմիտների հետ զվարճանալ. որովհետև իմաստուններից կարելի է սրտի մխիթարություն ստանալ, իսկ անմիտներից՝ միայն մտքի տանջանք:

ԺԳ. Միայն իմաստուններն ունեն երջանիկ կյանք: Որովհետև եթե տգետն ապիկար մեկն է, գուցե ուրիշներին հպատակ դառնա, եթե ազնվական է, գուցե ամբարտապանանա, եթե հարուստ է, գուցե մոլի դառնա մարմնական հաճույքներում, եթե աղքատ է, գուցե աչք դնի օտարների ունեցվածքին, եթե ուժեղ է, գուցե հանդուգն դառնա. քանի որ բանականություն լույսը տգիտության խավարով մթագնել է, արքունական կուռ պողոտան գտնել չի կարողանում, այլ աջ կամ ձախ է խոտորվում: Իսկ իմաստունը, քանի որ իրեն իբրև առաջնորդ ունի բանականությունն ու իբրև նպատակ՝ առաքինությունը, ընթանում է անխոտոր ու անսասան:

ԺԴ. Նույն վիճակը չունեն իմաստունն ու տգետը: Եթե իմաստունը մեծամեծ սխալներ իսկ գործի, տակավին կարող է իրեն ուղղել: Իսկ տգետը, եթե փոքրիկ վրիպում իսկ թույլ տա, անուղղելի կմնա, եթե իմաստուններից մեկը ձեռք չմեկնի նրան, որովհետև տգետը չգիտի, թե ինչպես է պետք գլորված վիճակից կանգնել:

ԺԵ. Տգետներն իմաստունների վրա զարմանում են, թե ինչպես են կարողանում մեծ ու սքանչելի գործ գլուխ բերել, որովհետև կարողություն չունեն նրանց մտքի խորախորհուրդ դիտողականությամբ հասու լինելու՝ գտնելու համար այն նախապայմանները, որոնց դեպքում գրեթե հարկադրաբար է առաջ գալիս այդպիսի գործը:

Իմաստունները տգետների անմիտ գործերի վրա չեն զարմանում. խելամուտ են ու գիտեն, որ տգետներն արագորեն, առանց գործի նախապայմանները քննելու էր, որ գործի կատարմանը ձեռնամուխ եղան:

ԺԶ. Իզուր են մարդիկ տազնապում՝ հաճելով ծովում ու ցամաքում ոսկի ձեռք բերելու համար: Որովհետև եթե ձեռք բերեին իմաստություն ու առաքինություն, որոնք յուրաքանչյուրի դռների մոտ են, կամ ոսկին դյուրավ կստանային, կամ այն նրանց պիտանի չէր լինի, և իզուր չէին աշխատի:

ԺԷ. Եթե իմաստունները շատ լինեին և տգետները՝ սակավ, վաղուց արդեն տգետները հալածված կլինեին. բայց այժմ իմաստուններն են տգետներից հալածվում, որովհետև խիստ սակավաթիվ են:

ԺԸ. Մարդուն մարդ է հարկավոր, որ մարդուն մարդ դարձնի. եթե մարդը մարդ չլինի, մարդուն մարդ չի դարձնի:

ԺԹ. Առաքինություն հատուկ է իր վարձն անկորուստ պահել. եթե նույնիսկ իմաստուն ու առաքինի մեկը ծառայության տարվի, տակավին առաքինության շնորհքը կփայլի նրա դեմքին, սիրելություն ու պատիվ կգտնի իբրև իր առաքինության ու իմաստության վարձ և երջանիկ կլինի:

Ի. Իմաստունների քաղցր ու համոզիչ խոսքերն ավելի են հաղթում թշնամիներին, քան պատերազմողների ահավոր ոռոմբերը:

ԻԱ. Ավելի լավ է սիրելի լինել սակավաթիվ իմաստուններին, քան թե բազում տգետների:

ԻԲ. Թող գիտունը չհպարտանա իր պայծառ մտքով, որովհետև տակավին դյուրասահ մարմնի մեջ է:

ԻԳ. Այս աշխարհն աղտեղի լիճ է, նրանում կա մուտք ու ելք, մարմինդ՝ նավ, և խելքդ՝ թի, վարի՛ր դու թիդ, որ ելնես:

ԻԴ. Մարդիկ սոսկում են, երբ արեգակը փոխում է իր բնությունը, սփռում խավարային մեգ, և երբ իմաստունը, ինքն իրեն դավաճանելով, մոլեկան գործ է անում: Լավ է սովորել լավ գործել, քան լավ խոսել:

ԻԵ. Ո՞վ է, որ չի մեղադրի երկրին, որ համբերում է՝ կրելով մի իմաստունի, ում խոսքերը բարի են, իսկ գործերը՝ հոռի. առաքինություն մասին ճոռոմաբանում է լսողներին զարմացնելու համար և ժողովրդին գայթակղեցնելով՝ մոլորեցնում գործում:

Ցորենը փոխարկվում է որոմի, երբ իմաստունը դառնում է մոլի:

ԻԶ. Գիտություն արդյունքը վարքի ուղղությունն է. ուրեմն եթե որևէ գիտուն բարի վարք չունի, արդյունքից խոտորված է և իրականում գիտուն չէ, որովհետև գործի պսակին ու տեսակավորիչը արդյունքն է:

ԻԷ. Սակավ ամոթ չէ իմաստունին, եթե որևէ անգրագետ նրանից ավելի բարեգործ է: Ճշմարիտ իմաստունը նա չէ, ով բազում գիտություններ է սովորել, այլ նա, ով նաև սովորել է բարիք գործել:

Ձարմանալի է, որ գիտուններից ոմանք խոսելիս ու գիրք գրելիս արթնամիտ ու ուշադիր են, որպեսզի չսխալվեն, բայց բարքի գործերում չեն ջանում զգուշանալ չվրիպելու համար:

Մարդուն ի՞նչ օգուտ է շատ բան գիտենալն ու ինքն իրեն չճանաչելը:

ԻԸ. Իմաստունն իր չարաչար վարքով շատերին ավելի է գայթակղեցնում, քան մի մոլի գռեհիկ: Որովհետև գռեհիկն ամենքի աչքին անարգ է, և ոչ ոք չի կամենում նրան նմանվել, իսկ իմաստունը հայելի է և հասարակության համար նպատակակետ, որին շատերն են նմանվում և նրա մոլորության հետևից ընթանում:

ԻԹ. Շատերը բազում գրքեր գրեցին և տվեցին աշակերտներ՝ նրբամիտ ու գիտուն, այո՛, բայց ո՛չ՝ բարի ու առաքինի: Որովհետև գրքերը գրելիս այն բանի համար չաշխատեցին, որ դրանք ընթերցողները բարիք գործել սովորեն ու բարի լինեն, այլ միայն փառացած մտքով ջանացին իրենց գիտելիքները հայտնել:

Իհարկէ, մարդ պիտի սովորի՝ իմաստասիրական գրքերից՝

ո՛չ այն բանի համար, որ միայն գիտուն հռչակվի, այլ մանավանդ որպեսզի բարի լինի: Քանզի գիտուն ու առաքինի մարդը նման է մաքուր ոսկու՝ թանկարժեք ակով ընդելուզված ու զարդարված: Իսկ եթե մարդ երկուսն էլ միաժամանակ չի կարող ձեռք բերել, նախընտրելի է լինել բարի, քան գիտուն:

Լ. Նա է ճշմարիտ գիտուն, ով յուրաքանչյուրին օգտակարն է սովորեցնում: Իսկ ով գիտի, բայց ափսոսում է սովորեցնել իրենից խնդրողներին, ոչ միայն գիտեցածը կորցնում է, այլև ինքն իր դեմ դուրս գալիս և բոլոր մարդկանց թշնամի դառնում: Որովհետև ոչ ինքն է վայելում ունեցած բարիքը և ոչ ուրիշներին տալիս: Այդպիսինին արժե խելագարների հետ շղթայել՝ որպես սեփական անձն ու հասարակության օգուտը չճանաչողի:

ԱԱ. Ոչ ոք իրեն դժբախտ ու թշվառ չի համարում անծանոթ ու անհաս բարիքների պակասության կամ այնպիսի բարիքի պատճառով, որը կարծում է, թե ունի, բացի նրանից, ով գիտեր որևէ բարեմասնություն, որ կարող էր ձեռք բերել, բայց չջանաց այդ անել, և կամ ուներ և անհոգությամբ կորցրեց:

Ուստի տգետները, ովքեր անհասանելի են համարում առաքինությունն ու շնորհը, որոնք կարող էին ձեռք բերել, և մոլիները, ովքեր իրենց զրկված չեն համարում նախկինում ունեցած, բայց կորցրած հոգևոր բարիքներից, արդարև դժբախտ ու թշվառ են: Եթե սրանք մտածեին, թե առաքինություն գործելն ու շնորհ ստանալն անհնարին չեն, կամ թե հոգևոր որևէ բարեմասնություն կորցնելն այս կյանքի բոլոր բարիքները կորցնելուց ավելի չար է, հիրավի կցանկանային մահու չափ աշխատություն ու վիշտ կրել դրանք ստանալու համար, քան թե մի օր իսկ ապրել առանց դրանց: Ուրեմն՝ ով կամենում է տգետների մեջ առաքինության ու շնորհի հանդեպ սիրո բաղձանք արթնացնել, թող նրանց ծանոթացնի առաքինությանը, վերջինիս հնարավոր լինելը ցույց տա և մոլիներին զգալ տա հարգը բարու, որից զրկվեցին, որպեսզի նրանց ցանկությունն ինքնակամ շարժվի՝ առաքինություն ու

չնորհ ստանալու և կորցրած բարիքները նորից ձեռք բերելու համար:

ԼԲ. Թե Աստված ի՛նչ հայտնեց և որքա՛ն հայտնեց, միայն սա՛ է, որ մարդիկ պարտավոր են իմանալ, իսկ ինչ որ կամեցավ ծածկել, դրանք պետք է՛ քննել: Աստծո գաղտնիքները քննելն անպատիժ չի մնում, որովհետև Աստված շատ բան ծածկում է մարդկանց տկարություն և իր անսահման բարություն ու իմաստություն պատճառով: Մեզ օգտակար է իմանալ այն, ինչը կախում ունի մեր անձնիշխան կամքից, այն է՝ խորհել ու գործել բարին: Իսկ ինչ մեզանից կախված է, դրանց գիտությունն Աստված միայն իրեն պահեց, և ո՛չ պակաս օգուտ է մեզ համար դրանք չիմանալը:

ԼԳ. Մարդկանց գործերի նախապատճառներն են զգայությունը, իմացականությունը, կամքն ու կիրքը: Եթե իմացականությունը գիտություն լույսով պայծառացած չլինի, զգայությունը նրան իր կրքի հետևից կշեղի, վերջինս էլ կշեղի կամքը, որը գործողության դրդիչն ու բուն պատճառն է: Իսկ շեղված կամքի ներգործությունը, մարդուն մարդկային կենցաղավարությունից օտարացնելով, գցում է անբան արարածների կարգը, որովհետև մարդն անբաններից տարբերվում է միայն իմացականության լույսով և ուղիղ կամքով, իսկ բանականության մթազնելու և կամքի շեղվելու դեպքում մարդու և անասունի միջև խտիր չկա:

Փորձով հայտնի է, որ խելագարներն ու մանուկները, որոնցից առաջինների իմացականությունը խանգարված է, իսկ վերջիններինը դեռ չի հասունացած, ինչ որ անում են, զգայության դրդմամբ են անում, ուստի օրենքը նրանց արժանի չի դարձնում պատիժների ու վարձատրության, որովհետև նրանց գործերը ոչ թե մարդկային, այլ մարդու գործեր են, այսինքն՝ դրանք կատարում են ոչ թե գիտակցաբար ու ազատ կամքով, այլ կուրորեն ու ասես բնազդաբար:

Ուրեմն՝ պետք է անհրաժեշտ գիտելիքներով լուսավորել մտքի աչքերը, որպեսզի չլինի թե իբրև կույր մուրացիկ՝ զգայության առաջնորդությամբ հածելով՝ միտքը շրջի հացի

փշրանքների համար, այսինքն՝ մարմնական հեշտանքի համար՝ զգայական կրքերի դռների մոտ, և իսպառ սովալլուկ լինի: Ով գիտության լույսից զուրկ է, մտքով կույր է, շրջում է քաղցած և ապրում անբանի պես:

ԼԳ. Տեսական գիտելիքը մարդուն խոսքի մեջ իմաստուն է դարձնում, իսկ գործնականը՝ ձեռքի գործերում բազմահնար. առաջինը դեգերում է բնականի կամ գերբնականի շուրջ, մինչև երկրային զգայություններից բարձրանում է ճանաչելու իմանալի աշխարհը, իսկ երկրորդը զբաղվում է արհեստներով ու նյութերով, մինչև իր ստեղծածին բնական իրի տեսք է տալիս:

Սակայն ո՛չ տեսականը և ո՛չ էլ գործնականը մարդուն բարի չեն դարձնում, որովհետև հնարավոր է, որ շատերը տեսական ու գործնական գիտություններում քաջավարժ լինեն, բայց վարքով՝ մոլի: Մարդուն բարի է դարձնում բարոյական գիտությունը: Որովհետև մյուս գիտություններն իրենց հերթին միտքը կատարելագործում են դեպի ճշմարիտը, սա էլ իր հերթին կամքն ուղղում է դեպի բարին, և մարդիկ Աստծուց վարձատրվում կամ պատժվում են կամքի և ոչ թե մտքի գործողությունից:

Ուստի պետք է բարոյական գիտելիքներ ձեռք բերել կամքը դեպի բարին ուղղելու համար:

«Խնասարությունն ավելի շատ է օգնում խնասարունին, քան քաղաքում գրնվող տասը իշխան» (Ժող. Է 20):

«Չանց առնելով խնասարությունը՝ նրանք ոչ միայն վնաս կրեցին բարին չճանաչելով, այլև աշխարհում անմարտության հիշարարկ թողեցին» (Իմաստ. Ժ 8):

«Ով թշնամություն է գրգռում, իր նենգությունն է հայրնի դարձնում» (Առակ. ԻԶ 26):

«Խոհականություն ձեռք բերողը սիրում է իր անձը, և խնասարություն պահողը բարիք է պահում» (Առակ. ԺԺ 8):

Գ Լ ՈՒԽ ԺԱ

ԱՅՍ ԿՅԱՆՔԻ ՎԻՃԱԿԸ

Ա. Մարդը երկու վիճակ ունի, մեկը՝ այս կյանքինը, մյուսը՝ հանդերձյալինը: Եվ սրանցում վայելած բարիքները բարերար Աստծո պարգևն են: Որովհետև ինչպես որ Աստված ինքը ստեղծեց մարդուն, այդպես էլ նրան անհրաժեշտ բոլոր բաները չափով, կշռով ու կարգով, իր առատ ունեցվածքից, ինքը շնորհեց և ամեն օր շնորհում է յուրաքանչյուրի օգտի համար. որովհետև ով տալիս է լինելը, տալիս է և լինելուն հետևող բաները:

Այս երկիրն էլ, իբրև բարելից սեղան, զարդարեց մարդկանց վայելքի համար և ընդհանուր բարիքները՝ լույս, օդ և անձրևի ջուր, որոնք խիստ հարկավոր ու կարևոր են, ամենքին միապես տվեց:

Իսկ մասնավոր բարիքները միայն իրեն վերապահեց տալ նրան, ում կամենում է, որքան կամենում է, երբ կամենում է, ինչպես և կամենում է. թե՛ բնական բարիքները, այսինքն՝ մարմնական կյանքի տևողությունը, առողջությունը, ուշիմությունը, ուժեղությունը և այլն, և թե՛ ստացական բարիքները, այսինքն՝ իշխանությունը, փառքը, հարստությունը և այլն: Սրանք պարգև են տրվում ոչ թե մարդկանց կամքով, այլ Աստծո կարգադրությունով՝ ըստ այսմ. «Բարձրյալն է տիրում մարդկանց թագավորությունը և այն պիտի տա, ում որ կամենա» (Դան. Դ 29):

Քանի որ աշխարհի բարիքներն ու վայելքները ներկա են, զգալի ու չափավոր, եթե մեկը կամենում է նրանցից մեկնումեկն ունենալ, ապա այն պետք է ուրիշից վերցվի: Եվ կամ՝ ինչ որ մեկն ունի, ուրիշն այն նույն քանակով չունի, և երբ շատերը ցանկանում են միևնույն բանն ունենալ, իսկույն ծնվում են վեճեր ու խռովություններ, որովհետև ստիպված են

լինում միմյանցից խել ու հափշտակել այն, ինչը կամենում են ունենալ:

Ուստի եթե Աստված մարդու կամքին թողներ աշխարհի բարիքներն ունենալը, ինչպես կամենում են, որքան կամենում են և որտեղ կամենում են, այս աշխարհն ավազակների ու հափշտակողների հրապարակ կլիներ, և ամենքը՝ զրկող ու անիրավ: Ուժեղները տկարներին կհաղթեին, և տկարներն էլ միաբանվելով՝ ընդդեմ ուժեղների կենեին, մինչև որ միմյանց կջնջեին երկրից: Որովհետև զգալի առարկան ներկա դառնալով յուրաքանչյուրի զգայական բաղձանքը շարժում է դեպի իրեն սիրելի ու ձեռք բերելը:

Իսկ հանդերձյալ կյանքի հավիտենական ու երկնային բարիքները, որոնք իմանալի ու անչափ են, Աստված հանձնեց մարդու կամքին, որպեսզի ով կամենա ու խնդրի, նրան տա: Ինչպես երբ Զեբեդեոսի որդիները՝ Հակոբոսն ու Հովհաննեսը, խնդրեցին երկնքի արքայության փառքի մեջ Քրիստոսի աջ ու ձախ կողմերում նստել, Քրիստոսն ասաց. «Ես չէ, որ պիտի տամ, այլ տրվելու է նրանց, որոնց համար պատրաստված է» (Մարկ. Ժ 40): Այդ փառքն ամենքի համար է պատրաստված, բայց Աստված կամենում է, որ ամենքը գան դեպի ճշմարտության գիտությունն ու այն խնդրեն: Եվ քանի որ ամենքը չէ, որ գալիս ու խնդրում են, ուստի տրվում է միայն նրանց, ովքեր խնդրում են: Զեբեդեոսի որդիներն այն խնդրեցին ու Տիրոջից ստացան:

Բայց Աստված Իր կողմից նախ յուրաքանչյուրին ձրի տալիս ու պարգևում է բավական շնորհ, որով զորանալով՝ կարողանան արժանանալ առավելագույն շնորհի, մինչև փառքին հասնելը՝ ըստ այսմ. «Ողորմություն ու ճշմարտություն է սիրում մեր Տեր Աստվածը, շնորհ ու փառք կտա» (Մաղմ. ԶԳ 12): «Եթե մեկը ծարավ է, թող ինձ մոտ գա և խմի» (Հովհ. Է 37): «Եթե կամենում ես կատարյալ լինել, գնա՛, վաճառի՛ր ինչ ունես և աղքատների՛ն տուր» (Մարկ. Ժ 21):

Որովհետև արքայության փառքն այժմ մարդու զգայաբաններին չի ենթարկվում, որ դրանք մարդու ցանկությունը

շարժեն այն խնդրելու համար, այլ միայն ընդունվում է հավատի զորութեամբ և տեսանելի դառնում հոգու աչքով: Ուստի ով ամուր հավատով ու սիրով է այն խնդրում, գտնում է ու վերցնում:

Քանզի եթե այս աշխարհի բարիքների պես հավիտենական բարիքներն էլ Աստված Ինքը բաշխեր նրանց, ովքեր չեն խնդրում Իրենից, ապա ուրեմն ամենքին էլ միապես պիտի տար: Սակայն այդ ժամանակ միմյանցից զատվելով չէին տարբերվի խնդրողներն ու չխնդրողները, բարիներն ու չարերը, հավատացյալներն ու անհավատները, մանավանդ ի դերև կելնեին շնորհի՝ հավատի ու առաքինությունների արդյունքները:

Ուրեմն՝ անարգվածները չեն կարող Աստծուն մեղադրել, թե անարգվեցին. քանզի նրանց անարգությունը պատճառն Աստված է, այլ իրենք, որ չկամեցան և ըստ արժանվույն չխնդրեցին. որովհետև գրված է. «Խնդրեցե՛ք, և կտրվի ձեզ, փնտրեցե՛ք և կգտնեք» (Մատթ. Է 7):

Ուստի Աստված Ինքը, ասես Իր ձեռքով, տեսակ-տեսակ ճանապարհներով առաջնորդեց մարդկային ցեղին դեպի երկնային բարիքները՝ բնական ու գրավոր օրենքներով, տեսիլքներով, հրաշքներով, նահապետների ու մարգարեների օրինակներով ու խրատներով, վերջում էլ՝ մեր Տեր Քրիստոսով, որպեսզի չասեն, թե՝ չգիտեինք:

Այլև մարդու բնություն մեջ դրեց անմահություն, փառքի ու հանգստյան փափագ, որն այս կյանքում մարդն իրականացնել չի կարող. որովհետև ամեն ոք կամենում է ապրել, փառքը շատացնել և անվախճան ժամանակով հանգիստ վայելել: Ահա Աստված խոստացավ դա տալ, որովհետև մարդկանց համար երկնքում պատրաստված են անմահ կենդանություն, անխոնարհելի փառք ու անտրտում հանգիստ, միայն թե կամենան և ըստ արժանվույն խնդրեն դրանք, ինչպես պետք է խնդրել՝ ըստ այսմ. «Ով խնդրում է, ստանում է, և ով փնտրում է, գտնում է» (Մատթ. Է 8):

Արդ, եթե մեկն այս կյանքի վիճակում ապրի ըստ Աստծո

կամքի, ամեն ինչում նրանից գոհանալով, և բավարարվի նրանով, ինչն Աստված կարգեց, չափեց ու տվեց յուրաքանչյուրին նրա օգտի համար, և առաքինական գործերով աշխատելով՝ խնդրի երկնքի արքայությունը, հանդերձյալ կյանքի վիճակում այն աներկբայորեն կգտնի:

Դարձյալ՝ եթե այս կյանքում Աստված աշխարհի բարիքներն ամենքին միօրինակ տար, աշխարհի կարգն ու կառավարությունը կեղծվեին: Եվ եթե բոլոր մարդկանց նույն վիճակում ու կարգում միշտ անփոփոխ պահեր, մարդիկ կկարծեին, թե բնությունից ունեն դրանք՝ իբրև սեփականություն. և այդժամ հարուստներն ու ուժեղները հպարտանալով հանդգնություն ձեռք կբերեին, իսկ տկարները հուսահատվելով կսրտաբեկվեին: Եվ եթե բոլորի խնդրանքները կատարեր, շատերն Աստծուց բազում անարժան բաներ կհայցեին՝ ի վնաս իրենց և ընկերներին:

Իսկ եթե երբեք որևէ մեկի թույլ չտար իր խնդրանքների ու բաղձանքների կատարմանը հասնել, մարդկանց կամքի ազատությունը խափանած կլիներ:

Ուրեմն՝ Աստծո մեծ իմաստությունն ու բարերարության նշան է սա, որ իր կամքին հանձնեց այս կյանքի բարիքները տալը, ում որ կամենում է, որպեսզի մարդիկ միմյանց հետ խաղաղ կյանքով ապրեն: Իսկ երկնային կյանքի բարիքները մարդու կամքին հանձնեց, որպեսզի տա նրանց, ովքեր կխնդրեն դրանք:

Որովհետև երկնքում մարդու կամքը միաբանվում է Աստծո կամքի հետ, և ծայրագույն բարին, որ այնտեղ վայելում են, ոչ ոքից չի պակասում, որովհետև անհուն է և միապես հագեցնում ու բավարարում է ամենքի իղձն ու փափագը: Ինչ որ ունի մեկը, նույնն ունի և մի ուրիշը, և երբ մեկն ունի, ուրիշից չէ, որ վերցվում է, և բոլոր երանելիներն անթերի են վայելում այդ բարին, մինչև այլ բան չկամենալն ու այլ բանի կարիք չունենալը, որովհետև կան բոլոր բարիքները: Ուստի այնտեղ ո՛չ նախանձ կա, ո՛չ ատելություն, ո՛չ զրկանք և ո՛չ հափշտակություն:

Բ. Սրանից ավելի աղետալի ի՞նչ վիճակ կա, որ մեկը ծննդյան օրվանից մինչև մահվան օրը խարդախ դաստիարակի ձեռքում լինի. ահա հենց սա՛ է ամեն մարդու վիճակը: Որովհետև մարդը ծնվում է իբրև մի տխմար մանուկ, և սնուցելու համար շուտով նրան իր գիրկն է առնում այս պատրուղական աշխարհը, որի աչքերը սիրանշմար են, իսկ միտքը՝ չարահնար. շուրթերը քաղցրավենիքի պես անուշակ են, իսկ խոսքերը՝ լեզուց էլ դառը. կերպարանքը նման է սիրելիի, բայց սիրտը՝ մահաբեր թշնամու. ատամներն ախորժելի են, իսկ խածվածքը՝ անբուժելի. նրա ձեռքը նազելի է, բայց ապտակը՝ երկաթյա:

Երբ մատի ծայրով մեկին քաղցրության համը ճաշակել է տալիս, իսկույն նրա կոկորդը լցնում է դառը լեզվով: Ոմանց խեղճությամբ է վտանգում՝ մանուկ հասակում, ոմանց՝ հիվանդությամբ՝ ծաղկուն երիտասարդության շրջանում, ոմանց՝ խելագարության մեջ՝ հասուն տարիքում, ոմանց՝ աղքատության մեջ՝ տկար ծերության օրոք, ուրիշների էլ տառապեցնում է դաժան ծառայության մեջ՝ կյանքի բոլոր օրերին:

Բայց առավել չարն այն է, որ թեև ամենքը փորձով գիտեն նրա դավաճանությունը, սակայն տակավին չեն զգաստանում, ավելին՝ նրա հանդեպ սիրուց նաև իրենց կորստյան են մատնում:

Գ. Հիմար է նա, ով խաբվում է անցավոր բարիքներով: Որովհետև այս կեղծուպատիր աշխարհը թունավոր ժանգն իբրև ոսկի է ցույց տալիս, տրտմական կրքերը՝ իբրև հաճելի, վնասակար գործերն՝ իբրև օգտակար, և ովքեր հավատում ու խաբվում են, նրանց զրկում է հոգևոր բարիքներից: Ուստի պետք է աչալրջությամբ ապրել, որովհետև ովքեր անհոգ ննջում են, արհավիրքով են արթնանում:

Դ. Սա ի՞նչ անմտություն է, որ մարդիկ ծնվում են աշխարհում, բնակվում աշխարհում, սիրում աշխարհը, միշտ կամենում մնալ աշխարհում, սակայն խելամուռ չեն լինում աշխարհի բնությունն ու բարքին, որը եթե իմանային, համբերությամբ կտանեին աշխարհի վտանգավոր արկածներն ու չէին տրտնջա: Քանզի ուրիշ ի՞նչ կարելի է հուսալ աշխարհ-

Հից, եթե ոչ նեղությունն ու վիշտ. որովհետև տալիս է այն, ինչ ունի. իսկ նա նեղությունն ու վշտերն ունի. ուրեմն դրա՛նք են աշխարհից ընդունելու աշխարհի որդիները:

Ե. Մարդիկ լալագին աղաղակով են մտնում աշխարհ, բայց աշխարհից լուռ ու անձայն ելնում: Ասես այն օրից, որ մտան աշխարհ, նրա ցավագին կրքերի փորձն առան, և ամենքը մի ձայնով լաց եղան. բայց աշխարհից ելնելիս ասես փախչելով ազատվում են նրա տառապանքներից, ուստի լուռն են ու ծպտուն չեն հանում՝ փախչողների սովորություն համաձայն: Իսկ աշխարհի բնակիչները, տեսնելով նրանց փախուստը, գոռում-գոչում են, աղաղակ բարձրացնում, որ արգելեն, բայց նրանք, ովքեր իրենց օձիքն աշխարհի ձեռքից ազատեցին, երբեք հետ չեն դառնում՝ նրանից չբռնվելու համար, այլ անդարձ գնում են դեպի այնտեղ, ուր առաջնորդում են իրենց գործերի արդյունքները:

Զ. Ով աշխարհից գանգատվում է, կամ խեղադար է, կամ խեղաբարոյությունից նոր զգաստացած: Որովհետև յուրաքանչյուր ոք իր կրքերից ավելի է վնասվում, քան աշխարհից: Եվ արդյոք ի՞նչ է աշխարհը, եթե ոչ երկնքում ու երկրում գտնվող զգալի գոյությունների պարունակություն: Եվ ահա Աստծո այս բոլոր արարածները բարի են, և նրանց մեջ խոտան չկա (տե՛ս Ա Տիմ. Դ 4):

Որովհետև սկզբնատարրերը՝ հողը, ջուրը, օդն ու կրակը, միմյանց հետ համադրությունմբ ու հատուկ գորությունմբ, որն ակամա առաջ է գալիս նրանց միախառնումից, գոյացնում են մարդու կազմվածքը, և մարմինը բանական հոգով շարժվում է գործելու:

Աստղերը սպասավորում են օրվա ու գիշերվա լուսավորությունը, հողը ծառայում է կենդանիների ու բույսերի սննդին ու աճմանը՝ մարդկանց խնամքի համար, գազաններն ու սողուններն օգնում են մարմնի բժշկությանը և այլ կարիքների: Ուրեմն ո՞ր մեկից մարդը գանգատվի. չէ՞ որ բոլորն էլ օգտակար ու պիտանի են: Ուստի մարդը վնասվում է իր սխալ դատողությունից և անկարգ ցանկություններից:

Ոսկին բարի բան է, քանի դեռ երկրի ընդերքում է, բայց ագահությունը տանջանքի գործիք այն դարձրեց: Գինին անմեղ բան է, քանի դեռ կարասում է, սակայն հարբեցողությունը խելագարության պատճառ այն դարձրեց: Կերակուրը տրվեց մարդկանց սնելու համար, իսկ որկրամոլությունը զելության նյութ այն դարձրեց: Հագուստը մարմինը ծածկելու համար ստեղծվեց, բայց փափկասիրությունը պճնանքի առարկա այն դարձրեց: Տունը համակեցության համար ստեղծվեց, բայց ամբարտապանությունն այն ընդարձակեց մինչև անափառության աճումը: Մարմնական ցանկությունը բնավորվեց տեսակի պահպանման համար, բայց անողջախոհությունն այն վերածեց շնության անկարգ բաղձանքի:

Տեսա՞ր, ո՛վ մարդ, դո՛ւ ես, որ Աստծո բարի ու օգտակար պարգևները չարիք դարձրիր՝ ի վնաս քո անձի: Դու աշխարհի մասն ես և «փոքր աշխարհ» ես կոչվում, բայց քո անկարգությունը մեծ չարիք ես դառնում աշխարհի համար: Աշխարհից իզուր ես գանգատվում, քանի որ դո՛ւ ես, որ տանջում ես քեզ իբրև թշնամի, գուցե թշնամուց էլ ավելի. որովհետև օտար թշնամին չի կարող քեզ չարչարել այնքան, որքան դու ես չարչարում: Ուրեմն զգաստացի՛ր կամավոր խելագարությունիցդ և այսուհետև մի՛ բամբասիր Աստծո անմեղ արարածներին, այլ միայն քե՛զ:

Է. Անմիտն այն չարիքները, որ հարկավոր եղավ կրել իր կրքերի անկարգության պատճառով, վերագրում է երկնքին ու բողոքում նրանից և ուշադրություն չի դարձնում այն բանի վրա, որ կրակի մեջ ընկնողն այրվում է, փշերի մեջ թավալվողը՝ խոցոտվում: Ուստիև ամեն ոք, ում կրքերն անկարգ են, մոլություններ է գործում, իսկ ով մոլություններ է գործում, հարկադրաբար վնասվում է:

Ը. Տանջվող ու տառապող ամեն ոք կա՛մ մեղապարտ է, կա՛մ անմեղ: Եթե մեղապարտ է, պիտի համբերի, որովհետև իր գործած հանցանքների պատիժն իրավացիորեն է կրում: Իսկ եթե անմեղ է, նույնպես պիտի համբերի, որովհետև Տիրոջ նրան հատուցում է սպասվում այն խոշտանգումների դիմաց,

որոնք անարդարացիորեն կրում է մարդկանց անիրավության պատճառով: Ուստի վայել է իրավացիորեն թե հանիրավի տառապողին բնությունից կամ Աստծուց զանգատվել, այլ տառապանքները համբերությամբ պիտի տանի՝ մտածելով, որ այս աշխարհի վշտերն ու տառապանքները փոփոխական ու անցավոր են և մշտնջենավոր հանգստի ու փառքի պատճառ:

Թ. Մարդը հանիրավի է տրտնջում Աստծուց, երբ չքավորում է կամ հիվանդանում և կամ որևէ ձախորդության մեջ ընկնում: Որովհետև ունեցվածքը, առողջությունն ու հաջողությունները Տեր Աստծո կողմից ավանդ են տրված մարդկանց: Ուստի երբ պահանջում ու ստանում է իր ավանդը, ոչ ոք պիտի չտրտմի կամ չտրտնջա, այլ մանավանդ պիտի գոհություն համբերի, որ երկար տարիներ ձրիապես վայելեց Նրա պարգևները: Սրանով նա քաղցրացնում է Տիրոջ կամքը՝ վերցրածը նորից տալու, եթե այն օգուտ է մարդուն:

Ժ. Մարդիկ, որ աշխարհում ունեցվածք ու հարստություն, ստացվածք ու զավակներ ունեն, նրանց տերը չեն, այլ ավանդապահները, որովհետև ամեն ինչ Աստծուն է, Ով բաժանում է յուրաքանչյուրին, ինչպես կամենում է: Ուստի ոչ ոք իրավունք չունի Աստծուց տրտնջալու, երբ Աստված նրանից իր ավանդը վերցնում և ուրիշին է տալիս: Որովհետև երբ Աստված տեսնում է, որ մեկը բարվոք չի գործածում դրանք կամ չի կամենում գործածել, նրանից իր ավանդը վերցնում է և տալիս ընկերոջը: Իսկ եթե նա բարվոք է գործածում, Աստված ուրիշ բարիքներ էլ է ավելացնում, և եթե մեկը սրանք էլ բարվոք չի գործածում, դարձյալ վերցնում է նրանից և տալիս ուրիշի: Ուստի եթե մեկը կամենում է երկար վայելել Աստծո պարգևները, թող դրանք բանեցնի Աստծո կամքի համաձայն: Իսկ եթե չար կերպով բանեցնի կամ վարանի բանեցնել, նորից իրեն ձեռնունայն կտեսնի:

ԺԱ. Ով այս կյանքում սգում ու տառապում է, հանդերձալ կյանքում ուրախանում ու հանգստանում է: Այս պատճառով էլ այս աշխարհում եղած կյանքն Աստծո կողմից չսահմանվեց

երկարատև լինել, որպեսզի մարդիկ երկար ժամանակ վշտեր կրելուց հոսաբեկ չլինեն: Այլ կարճատև ստեղծվեց, որպեսզի առանց տրտուկների կարողանան մինչև վերջ համբերել և նեղությունների սակավօրյա ժուժկալուծությամբ՝ հավիտենական հանգիստ ու խնդուծյուն ժառանգեն:

ԺԲ. Աշխարհի իշխանները, երբ մեղապարտներին պատժում են, նրանց հանցանքը հրապարակում են, որպեսզի մարդիկ չասեն, թե հանիրավի դատապարտեցին: Իսկ Աստված, քանի որ մարդասեր ու ամեն ինչում արդար է, երբ հանցավորին որևէ ձախորդությամբ պատժում է, չի կամենում, որ նրա հանցանքները հայտնի դառնան, որպեսզի հանցավորը չվարկաբեկվի մարդկանց մեջ: Քանզի աշխարհի իշխաններն իրենց անձերն են խնայում, իսկ Աստված՝ մեղապարտին:

ԺԳ. Ով իր վիճակից գոհ չէ, մեղանչում է Աստծո տեսչությունից՝ դեմ, ով ըստ Իր անքնին խորհուրդների՝ քաղցրութամբ խնամում է ամենքին: Ոմանց թույլ է տալիս աղքատանալ, ոմանց էլ՝ ամենքի օգտի համար հարստանալ: Նախ՝ որովհետև ողջ աշխարհի կառավարումը պահանջում է ունենալ առաջնություն ու հետնություն ինչ-որ կարգ՝ ըստ իշխանության, հարստության, խոհեմության, քաջության և ըստ ուրիշ հանգամանքների ևս, որպեսզի փոխադարձաբար օգնելով միմյանց՝ մարդիկ իրենց կյանքը բարվոք խաղաղությամբ վարեն: Եվ ապա՝ որովհետև կարգերի տարբերությունն ու զանազանությունը սակավ չեն օգնում ամեն մարդու՝ արժանանալու համար հավիտենական վարձատրությանը: Որովհետև ավելին ունեցողը, հոգևոր ու մարմնավոր բարիքներով երախտավոր լինելով նվազի հանդեպ, և նվազն էլ, բարերարությունների համար երախտագետ լինելով, երկուսն էլ միասին արժանի են դառնում հավիտենական վարձի:

Ուստի եթե իշխանավորներն իրենց վիճակից դժգոհում են գործերի ու բազմաշխատ կյանքի ծանրության պատճառով, իսկ հպատակներն՝ իրենց աղքատության կամ քրտնաջան աշխատանքի, արդարև մեղանչում են աստվածային նախախնամության ընդհանուր կարգի դեմ:

ԺԴ. Շատ անգամ մարդիկ վախենում են այնպիսի բանից, որից չարժեք վախենալ, և տրտմում մի բանի համար, որի համար պետք էր տրտմել: Որովհետև վախենում են ձախորդություններից, երբ տեսնում են դրանց մոտենալը, և տրտմում, երբ չարիքներ են հասնում: Եվ չեն մտածում այն մասին, որ ձախորդություններն անցավոր ու փոփոխական են, և վայել է մարդուն, ով անմահական հոգի է ժառանգել, վեհերոտ լինել ու ցավերից տրտմել:

ԺԵ. Զարմանալի ոչինչ չկա, որ մարդիկ հաջողության կորստի համար մտահոգվում ու տրտմում են, իսկ անմեղության կորստի համար բնավ չեն մտահոգվում. որովհետև ամբողջովին մարմին դարձած՝ մարմնականն են միայն տեսնում և բնավ չեն հոգում աստվածայինի ու հոգեկորի մասին: Ուստի արժանապես են զրկվում այստեղ մարմնավոր բարիքներից և այնտեղ՝ հոգեկոր փառքից:

ԺԶ. Ով իր հաջողության ժամանակ սրտի միամտությամբ ծառայում է Աստծուն, իր ձախորդության ժամանակ Նրան իրեն ձեռք մեկնող և օգնական է գտնում: Թեպետ մարդիկ Աստծուն բազում անգամ թողնում են, բայց Աստված նրանց ոչ մի անգամ չի թողնում:

Աստված երբեմն թույլ է տալիս, որ մեկն ընկնի ինչ-ինչ վտանգների մեջ, որպեսզի մի փոքր խրատվելով՝ ուղղության գա: Երբ տեսնում է, որ դրանցով չի զգաստանում, թողնում է, որ հանդիպի առավել ծանր ու դժգոհ վշտերի: Եվ եթե սրանցով էլ բնավ չի խրատվում, նրան աչքաթող է անում, և որպես արագընթաց սուրհանգակ՝ նրան հասնում են անհնարին կորուստ ու ապականություն:

ԺԷ. Դժբախտություններն ու վշտերը մարդուն որպես խթան տրվեցին՝ թմրությունից արթնանալու և հասկանալու, որ այս աշխարհը ոչ թե երջանկության վայր է, այլ նեղության ու տառապանքի:

ԺԸ. Ով ապրում է աշխարհում, անհնար է, որ իր վիճակում անփոփոխ մնա, այլապես աշխարհը պիտի փոխի իր բնությունը: Որովհետև շատ անգամ աշխարհը մի ձեռքով տալիս

է, իսկ մյուսով վերցնում, մի աչքով ուրախացնում և մյուսով լացեցնում: Ուստի պետք է փքվել, երբ հաջողություններ է տալիս, և տրտմել, երբ վերցնում է դրանք, որովհետև սա՛ է նրա բնությունը՝ լինել դյուրափոփոխ: Ով հույս ունի միշտ հաջողության մեջ մնալ, թող նախ տիրի բնությանն ու ժամանակին. իսկ քանի որ ընդունակ է դրան, մեկի ունեցած հաջողություններին թող չվստահի:

ԺԹ. Անցած հաջողությունները, ձախորդության ժամանակ հիշվելով, վշտերը բազմապատկում են, և անցած ձախորդությունները, հաջողության ժամանակ հիշվելով, բերկրանքը շատացնում են: Բայց երկուսում էլ պետք է զգաստ լինել, որպեսզի չլինի թե բարեհաջող դիպվածները հանդգնության առիթ դառնան և ձախորդ պատահարները տեղի տան հուսահատության:

Ի. Եթե ձմռանը ձյունն ու անձրևը պակասեն, ամռանը աղբյուրները կցամաքեն: Եթե մարդկանց ձախորդ պատահարներն իսպառ վերանան, հաջողության ժամանակ լեզուները գոհանալուց կդադարեն:

ԻԱ. Չարերի հաջողությունը կարճատև ու անհաստատ է, որովհետև փայլակների կամ ասուականների նման փառքով փոքր-ինչ փայլում են, բայց իսկույն ընկնում ու անհետանում են: Աստված երբեմն չարերին թույլ է տալիս հաջողություններ ունենալ և անիրավություն գործել որևէ բարի նպատակի համար, որպեսզի առաքելիներին սովորեցնի վշտերն արիաբար կրել, ինչով նրանց վարձն ու փառքն աճում են:

ԻԲ. Դժբախտություններն ու անհաջող ելքերը մարդուն հաճախ այնպես անզգա են դարձնում, որ մինչև իսկ թույլ չեն տալիս իր օգուտը ճանաչել: Բայց ով իմաստուն ու նախատես է, իսպառ չի վճատվում, որովհետև գիտի տրտմությունը բարեխառնել և զգաստ ու անընկճելի մնալ: Անհաստատ մտքի նշան է անսպասելի պատահարների ժամանակ վրդովվելը, քանզի հաստատուն միտքը դիպվածների փոփոխության դեպքում անփոփոխ է մնում:

ԻԳ. Այս կյանքի դյուրափոփոխ վիճակի մասին խոսու-

մը բարեբախտությամբ հպարտացածները հանդգնությունը թուլացնում է և դժբախտության պատճառով վհատվածների բեկված սրտերը զորացնում: Որովհետև հիշելով, որ հաջողությունն ու ձախորդությունը, սրընթաց կառքի անիվների պես անդուլ պտտվելով, փոխառփոխ հաջորդում են միմյանց՝ հարուստն իր հաջողության ժամանակ չափավորություն է ձեռք բերում, իսկ նվաստն իր ձախորդության ժամանակ քաջալերվում է, և երկուսն էլ, հրաժարվելով ծայրահեղ խոտորումներից, գալիս են դեպի միջին սահմանը, որտեղ և գտնվում է առաքինությունը:

ԻԴ. Հարուստ կամ փառավոր լինելուց հետո թշվառության մեջ ընկնողին մնում է հանձն առնել այս երկուսից մեկը՝ կամ տրտմությունից մեռնել, կամ տրտմությանը հաղթել: Եվ քանի որ իր մահով չի կարող կորցրած հարստությունը կամ փառքը վերագտնել, ուստի լավ է, որ նա բոլոր վշտերն արհամարհի ու կենդանի մնա, որովհետև այս դեպքում հույս կա առաջին բախտավորությանը նորից հասնելու:

ԻԵ. Ուրախությունն առավել ներգործում է լեզվի, քան սրտի վրա, իսկ տրտմությունը՝ առավել սրտի, քան լեզվի: Որովհետև ուրախը սրտում ունեցած բերկրանքի չափից ավելի է խոսում, իսկ տրտմածը խոսում է սրտում կրած ցավերի համեմատ ավելի պակաս, մանավանդ հույժ տրտմածը հաճախ բնա՛վ չի կարողանում խոսել:

Տրտմածը վշտերից ավելի հանգստանում է իր սրտի ցավերը պատմելով, քան ուրիշներից սփոփանքի խոսքեր լսելով:

ԻԶ. Իմաստուն մարդը դժբախտություններին համբերում է. որովհետև մարդիկ իմաստություն նրա համար են սովորում, որ կարողանան նեղություններին համբերել: Իսկ ով համբերել չգիտի, իմաստուն չէ: Ինչպես ոսկին փորձվում է բովի մեջ, այդպես էլ իմաստունը՝ ձախորդ դիպվածներում:

Աստված իմաստունին երբեմն թույլ է տալիս վտանգների մեջ ընկնել, սակայն թույլ չի տալիս կորչել, այլ վտանգի մեջ գցում է միայն նրա համար, որ նա վտանգի փորձառությամբ առավել իմաստուն ու զգույշ դառնա:

Ով բազում մարդկանց մեջ է ապրում, թող զգուշավոր ու նախատես լինի, որպեսզի անակնկալ դիպվածների ժամանակ ոչ ինքը վրդովվի, ոչ էլ ուրիշին վրդովեցնի:

ԻԷ. Ձախորդությունը մեծ դաստիարակ է: Այն, ինչ մարդիկ չգիտեն բարեբախտության մեջ, այդ ամենը հարկադրաբար սովորում են իրենց նեղության ժամանակ. քանի որ ով ձախորդությունների մեջ չի ընկել, ոչինչ չգիտի, որովհետև չի ճանաչում ո՛չ ուրիշներին, ո՛չ ինքն իրեն, ո՛չ չարերին և ո՛չ բարիներին:

ԻԸ. Բազում անգամ մարդն իր սխալներից ավելի է օգուտ քաղում, քան բարեհաջող գործերից: Որովհետև մեծամեծ գործերից ու հաջողություններից մարդ հպարտանում ու իմաստությունը կորցնում է, իսկ իր սխալներից խոհեմ ու զգուշ դառնում, սովորում իր չափը ճանաչել ու ինքնավստահ չլինել: Բարեբախտ հաջողությունները միտքը հափշտակում են, իսկ ձախող պատահարները՝ զգաստության բերում: Բարի նշան է ցույց տալիս ինքն իրեն ամբաստանողը, որովհետև երևում է, որ իր նախկին անուղիղ ընթացքից զգաստացել է:

ԻԹ. Նախապես ուրիշներին պատահած ձախողակի դիպվածները ոչ սակավ են խրատում մարդկանց ու զգաստացնում, մանավանդ իշխաններին ու ղեկավարներին՝ մտածել տալով, թե այդ դաժան վախճանը կարող է իրենց էլ պատահել, ինչպես պատահեց ուրիշներին:

Լ. Անցած դեպքերի փորձառությունը, որ ներկա գործերի հմտությունն է, տալիս է ապագայի ծանոթություն: Որովհետև ով ձախողակի դիպվածների ու վշտերի փորձն առել է, ավելի լավ գիտի ղեկավարել, քան նա, ով ոչ մի ձախորդություն չկրեց: Ձախորդությունը մեծամեծ մարդկանց փառքն ավելացնում է, որովհետև զրանով կատարյալ ու ամեն ինչում զգուշ են դառնում:

ԼԱ. Աստված երբեմն ձախողակի պատահարներով խրատում է այն մարդուն, ով անկարգ բաղձանքից հաղթված լինելով՝ մոտ է անկման, որպեսզի զգաստանա և այդպիսի ցանկությունից հեռու փախչի:

Ով իր տկարություն ու կրքերի զորություն փորձը չի առել, տակավին իմաստուն չէ, որովհետև իրեն չի ճանաչում և չգիտի իրեն պաշտպանել:

ԼԲ. Ձախորդությունների ժամանակ վհատվելը վտանգի կշիռը ծանրացնում է և նրա ելքը դժվարացնում, իսկ արիությունը վտանգը թեթևացնում է և ելքը գտնել տալիս: Վշտերն ու նեղություններն անհնարին թշվառություն են վերածվում, երբ հույսը հատնում է և համբերությունը՝ վերանում: Ձախորդություններից հաղթվելը պատշաճ է ոչ թե արի սրտին, այլ կնաբարոյին:

ԼԳ. Իրավացի նախատինքից ու վնասից զերծ չի մնում նա, ով վատ երկյուղով կամ ծուլություն մեծ հրաժարվում է այն բանից, ինչը նրա վիճակը պահանջում է անել թե՛ բարեբախտություն և թե՛ դժբախտության ժամանակ:

Քանի դեռ վտանգը հեռվում է, պետք է կանխատես լինել ու երկնչել, իսկ երբ գալիս հասնում է, այդժամ պետք է արի սիրտ ստանալ՝ ավելի մեծ, քան առջևում սպասող վտանգը, և քաջություն մեծ արհամարհել:

ԼԴ. Ձախորդությունները մարդուն սովորեցնում են բարեգութ ու կարեկից լինել վշտացածների հանդեպ, ուստի և ձախորդության դառնությունը դեռ չճաշակած հարուստներն իրենց աստված են կարծում և մարդկանց ոչինչ համարելով՝ կամենում են ամենքին ծառայեցնել իրենց ախտերին: Երբ լսում են աղքատության, օտարության, վշտի մասին, չեն հասկանում, թե ինչ են դրանք, և դրանք երազ են թվում նրանց: Բայց երբ ձախորդության փորձն առնում են, նրանց ապառաժ ու խիստ սրտերը փոխարկվում են մարմնեղեն սրտերի, և հարուստները, զգալով, որ ուրիշներն էլ են իրենց նման մարդ, նրանց հետ գթություն մեծ են վարվում:

ԼԵ. Ձախորդություն ու օտարություն չտեսած մարդը չգիտի փորձանավորներին ու նժդեհներին կարեկից լինել. որովհետև ով որևէ դժբախտություն ճաշակել է, նա՛ գիտի վտանգվածներին օգնել:

ԼԶ. Լավ վիճակում է նա, ով ինչ-որ ժամանակ սխալվել է,

բայց դարձյալ զգաստացել: Որովհետև սխալներով խրատվելով՝ մարդն այնուհետև իրեն ուղղում է և սովորում, թե ինչ է պետք անել և ինչպես վարվել:

Վտանգի փորձառությունը մեղկ ու անզգա մարդկանց համար անօգուտ է, որովհետև դրանով էլ չեն սովորում զգաստանալ:

Ա. Եթե մեկը մտածում է որևէ գործի մասին, միշտ նախապես պիտի հաշվի առնի ձախողակի դիպվածները, որոնք կարող են գործի ընթացքում պատահել: Ծղմարիտ խոհեմությունն ամեն վտանգ նախապես տեսնելն է, և ճշմարիտ արիությունը երևում է դրանց առաջացման դեպքում դրանք արհամարհելու մեջ: Որովհետև ով նախապես չի տեսնում հնարավոր վտանգները, չի կարող դիմադրելու համար բավական վստահություն ունենալ և անվնաս ազատվել:

Ա. Դյուրին է անուղղաներին խրատել կամ բարկացողներին համոզել, կամ վհատվածներին քաջալերել, բայց հույժ դժվարին է խոսքով ասածը գործով կատարել: Որովհետև մարդիկ ուրիշներին սովորեցնել լավ գիտեն, բայց իրենք իրենց սովորեցրածն անել չեն կարողանում: Ահա մեկը կարող է ուրիշների դեմքը տեսնել ու նշմարել նրա վրայի բծերը, իսկ սեփական դեմքը տեսնելու համար հայելու միջնորդություն կարիքն ունի: Արդ, հայելի է այն պես-պես դիպվածների փորձառությունը, որով մարդ սովորում է խրատվել, համոզվել ու քաջալերվել՝ ուրիշներից սովորելու կարիքը չունենալով: Իսկ ով փորձառու է, իմաստունների խրատների կարիքն ունի, որոնց եթե չանսա, մտածումների մեջ կվարանի ու հուսահատված կվտանգվի:

Նա, ով չգիտի ձախորդության ժամանակ իրեն մխիթարել, տառապանքների հոգսերով միշտ տազնապում է և հաճախ ընկնում հուսահատության մեջ, որը բոլոր չարիքների մեջ մեծագույնն է: Քանզի չի հասկանում, որ այս աշխարհի կյանքն անդուլ գլորվում է հաջողության ու ձախորդության միջև և ո՛չ մեկի, ո՛չ էլ մյուսի մեջ դադար չի առնում. որովհետև այս աշխարհը մարդկանց միշտ բարեբախտության մեջ պահելու

երաշխավոր չեղավ և ամենքին հաջողություններ տալ երբեք չխոստացավ:

Եվ քանի որ որևիցե վիճակ, որում մարդիկ գտնվում են, հաստատուն չէ, ուստի պետք չէ ձախորդությունների մեջ հուսահատվել, ոչ էլ հաջողությունների մեջ ապահով ու անհոգ լինել. հարթ դաշտում անվեհեր արշավելիս ձին կարող է գլորվել: Եվ քանի որ սրանցից յուրաքանչյուրը՝ հաջողությունն ու ձախորդությունը, հողդողդուն ու փոփոխական են և հարատև չեն, ուստի մարդուն մնում է հաջողությունների մեջ զգաստ լինել և ձախորդությունների մեջ՝ արի:

ԼԹ. Այս կյանքը պատրողական ու խաբուսիկ է, բարեբախտությունն ու հարստությունն էժան վաճառում է անարժաներին և արժանավորներին զրկում: Անզգուշները, սրանից խաբվելով, հղիանում են մարմնական հեշտանքների ու զվարճալից զբոսանքների մեջ: Բայց երբ բախտի անիվը շրջվում է, քաղցր հեշտանքը դառնություն ու զգվանքի է փոխվում, իսկ ուրախությունը՝ տրտմության: Ուստի պետք է սեփական անձը նախահայաց զգուշությամբ զսպել, որովհետև ծանր է այն տուգանքը, որ պատրաստ սպասում է առօրյա հաճույքների դիմաց:

ԼԽ. Ով ունեցած հաջողությամբ չհագենալով՝ ավելին է տենչում, որևէ ձախորդության պատահելու ժամանակ արագորեն ընկճվում ու հուսահատվում է:

ԼԱՎ. Ապերախտ ու տմարդի է նա, ով շատ տարիներ Աստծո պարգևները վայելած լինելով՝ ձախորդության մեջ ընկնելիս անմիջապես սկսում է Տիրոջից տրտնջալ ու վհատվել:

Ով ձախորդություններին անտրտունջ համբերում է, քաջահույս ու արի է, իսկ ով տրտնջում ու գանգատվում է, երկչոտ ու վեհերոտ է:

ԼԲ. Իմաստուններն առավել վախենում են հաջողությունից, քան ձախորդությունից: Որովհետև հաջողությունը հաճախ մարդուն հանդուգն է դարձնում՝ գահավիժելու վտանգների մեջ, իսկ ձախորդությունը՝ զգուշավոր ու զգաստ, որպեսզի մարդն այլևս դրանց մեջ չընկնի:

Ծխանելիքները, կրակի մեջ գցվելով, իրենց անուշահոտությունն ավելի լավ են արձակում. առաքինիները, նեղությունների մեջ ընկնելով, իրենց առաքինություններն է՛լ ավելի են ցույց տալիս:

ԽԳ. Ով իր օգուտն ու վնասը չի ճանաչում, թշնամի է իրեն: Եվ իրոք, ոմանք, թանձր տգիտությունը անզգայանալով կամ ուժեղ կրքերով հափշտակվելով, իրենց օգուտն ու վնասը չեն ճանաչում և իրենց խոսքով կամ գործով իրենք իրենց գցելով վտանգի մեջ՝ գանգատվում են ուրիշներից՝ ասելով. «Այս կամ այն մարդը մեզ այս թշնամությունն արեց»: Թշվառները չգիտեն, որ ամեն ոք միայն ինքն իրենից է վնասվում: Ուստի թող ոչ ոք չմեղադրի ուրիշի, այլ միայն իրեն: Թող հետամուտ լինի ճանաչելու օգտակարը՝ այն անելու համար, և վնասակարը՝ նրանից խորշելու համար, որպեսզի կարողանա իրեն պահպանել ու ապահով մնալ:

ԽԴ. Քո ցավերն ապաքինելու համար չկա համբերությունից ավելի ճարտար բժիշկ, և ոչ զորավոր ձեռք՝ նեղությունից ազատելու համար, և ոչ առատաձեռն հարուստ՝ քեզ բարիքներով լցնելու համար, և ոչ կարեկից բարեկամ՝ քո տրտմությունները փարատելու համար: Որովհետև համբերությունն ամեն ցավի դեմ դեղուճար է:

Մարդիկ դժբախտությունները որքան ոչ կամովին են կրում, այնքան առավել են դրանք ծանրանում:

ԽԵ. Ամեն վիշտ ու նեղություն, որ Աստծո թողտվությունը գալիս է մարդու վրա, նախապես գործված մեղքերի վրեժխնդրություն է. որովհետև ով կամովին է մեղանչում, պատժվում է ակամա: Բայց ով հոգու խոնարհությունը համբերում է, աստվածային արդար ցասումը քաղցրություն է վերածում և ազատություն գտնում: Վշտերին համբերելն Աստծո շնորհ է:

ԽԶ. Անմիտ է նա, ով իր թշնամուն չի ճանաչում ու բարեկամ է կարծում, քանի դեռ նրանից չի վնասվել: Եվ հերավի, եթե անմիտ չլիներ, գոնե ինչ-ինչ նշաններից ելնելով՝ նախապես կկասկածեր նրան և իր անձի հանդեպ զգույշ կլիներ:

Ստույգ է, որ շատ են աշխարհի չարերը, ովքեր զանազան միջոցներով թշնամություն են նյութում և մարդկանց վտանգների մեջ գցում: Եվ քանի որ անհնար է ամենքին վերացնել կամ ուղղության բերել, ուստի, որքան հնարավոր է, հարկ է զգաստ ու աջալուրջ լինել՝ անվնաս մնալու համար:

Բայց եթե մեկը կարելի զգուշությունից հետո վնասվի, դա պետք է վերագրել բնության ու աշխարհի հարկադիր ու անփոփոխելի օրենքին՝ ըստ Աստծո նախախնամության: Այդտեղ շատ բնական կամ բարոյական իրողություններ, որոնք մեզ պատահական են թվում՝ պատճառներին մեր տեղյակ չլինելու պատճառով, հարկավ պիտի լինեն: Որովհետև այսպես էր պահանջում այն պատճառների համընթացությունը, որոնցից և առաջ են գալիս այդ գործերը՝ օգտակար կամ վնասակար:

ԽԵ. Բախտի հանկարծահաս արկածները տանելն ավելի մեծ քաջություն է, քան թշնամիների հանդուգն հարձակմանը դիմադրելը:

Ձախորդություններից չի պարտվում նա, ով ունի խոնարհություն, համբերություն ու հնազանդություն, որովհետև սրանք երեքն էլ միմյանց անբաժան ընկեր են և իբրև երեքտակ պարան՝ ուժի գործադրումից չեն կտրվում:

ԽԸ. Թեպետ մարդիկ ամեն ժամ նորանոր ձախորդ դիպվածների մեջ են ընկնում, բայց կարծելով, թե բոլոր ձախորդություններն անցան-գնացին և հետագայում միշտ հաջողություններ պիտի հաջորդեն, քաջահույս լինելով՝ ուրախանում են. սակայն երբ ձախորդ դիպվածները դարձյալ վրա են հասնում, իսկույն վհատվում ու տրտմում են: Բայց հաջողության հույսը մարդուն երբեք չի լքում, և ձախորդություններն էլ իսպառ չեն վերջանում: Այս հույսով մարդիկ միշտ խաբվում են և մտադրվում այլևս չխաբվել: Թվում է, թե այս հուսադրությունն Աստծուց է հաստատված մարդու բնության մեջ, ապա թե ոչ՝ իսկույն հուսաբեկ լինելով՝ մարդիկ այլևս չպիտի կարողանային իրենց մխիթարել:

Բայց կատարյալ ու իմաստուն մարդը, գիտենալով, որ նորանոր արկածները չեն պակասում, միշտ իրեն պատրաստում

է մի նոր փորձություն կրելու և վերջինիս գալու ժամանակ անխռով ու անտրտում է մնում: Եվ եթե ձախորդությունը միառժամանակ տեղի է տալիս, և հաջողություն է հաջորդում, տակավին չի ուրախանում, որովհետեւ գիտի, որ հաջողությունը դուրասահ ու անհաստատ է: Ուստի և այդ հաջողության մեջ դարձյալ փորձության է սպասում. ոչ թե որ ցանկանում է այն, այլ որ ստույգ վկայում է, թե հաջողության հետեւից մի նոր ձախորդություն պիտի հասնի: Այդ պատճառով էլ միշտ միօրինակ է ապրում. ոչ հաջողությունների համար ուրախանում է, ոչ էլ ձախորդությունների դեպքում տրտմում՝ ըստ այս առածի, թե՛ «Իմաստուններին դիպված չի պատահում՝ ո՛չ տրտմություն և ո՛չ զարմացում»:

Ոչ միայն կյանքի ընթացքում է պես-պես կրքերում անհողդողդ, այլև մեռնելիս էլ անվրդով է լինում. մահը մտքում միշտ անմոռաց պահելով՝ մեռնելու համար բարեպես ուղղում է իրեն: Ուստի իմաստունները միշտ մեռնում են և երբեք չեն մեռնում. մեռնում են, որովհետեւ մահը միշտ աչքի առաջ ունեն, չեն մեռնում, որովհետեւ բարվոք մեռնելով՝ կենդանի են համարվում: Մահը կատարյալներին ու իմաստուններին չի վնասում, այլ օգնում է, որովհետեւ աշխարհի տառապանքներից ազատելով նրանց՝ հասցնում է հավիտենական հանգիստը:

ԽԹ. Թող ոչ ոք Աստծո նախախնամությունից ու դատաստանից չգայթակղվի, թե Աստված ինչպես է չարաբարոններին թույլ տալիս այս կյանքում ապրել հաջողության մեջ, իսկ բարեբարոններին՝ տառապանքի:

Արդարեւ, որքան էլ մեկը չար լինի, հնարավոր է, որ ժամանակին նաև որևէ բարի գործ արած լինի, բայց ոչ՝ երկնային վարձի արժանի: Նմանապես՝ որքան էլ մեկը բարի լինի, նա ևս կարող է երբեմն չար բան գործել, բայց ոչ՝ դժոխային վրեժի արժանի: Եվ Աստված, քանի որ արդար է, ոչ ոքի անվարձ չի թողնում. այս կյանքում չար մեկի գործած սակավ բարին հատուցում է անցավոր բարիքների հաջողությամբ և թողնում հանդերձյալում պատժվելու նրա բազում չարիք-

ների համաձայն: Այդպես և՛ բարեգործ մեկին այս կյանքում անցավոր տառապանքով է պատժում՝ այս կյանքում մարդկային տկարությունը կամ տգիտությունը նրա գործած փոքր չարի դիմաց, իսկ հանդերձյալում վարձահատույց է լինում այս կյանքի ընթացքում նրա գործած բազում բարիքների փոխարեն՝ իր անսուտ խոստման պատճառով, որն արեց իր բարություն անատությունից: Որովհետև հավիտենական վարձի արժանի բարին, որ մարդ գործում է, մարդու՛ գործությունից է, այլ Աստծո շնորհի, իսկ վարձն Աստված հատուցում է իբրև պարտք՝ իր խոստմանը հավատարիմ լինելու համար՝ ըստ այսմ. «Ձեր վարձը շատ է երկնքում» (Մատթ. Ե 12):

Դարձյալ՝ Աստված երբեմն, երբ չարերը պիտի չդառնան դեպի բարին, ժամանակից շուտ նրանց վերցնում է աշխարհից, որպեսզի նրանց պատիժն ավելի չծանրանա կամ բարիներին չվնասեն: Երբեմն էլ կենդանի է թողնում, որպեսզի զգաստանալով ուղղվեն, կամ բարիները նրանցով կրթվեն: Երբեմն ժամանակից շուտ վերցնում է բարիներին, որպեսզի դեպի մեղքերը չսահեն կամ առավել չտառապեն: Երբեմն էլ նեղություն մեջ է պահում նրանց, որպեսզի առավել մաքրվեն կամ ուրիշներին բարի օրինակ լինեն, և նրանց վարձը շատանա:

Արդարև, այս աշխարհը կառավարվում է Աստծո իմաստությունով, նախախնամվում նրա ողորմությամբ ու արդարությամբ, որ չգիտի վրիպել կամ որևէ մեկին անիրավել: Քանզի վտանգներն էլ՝ երկնքից, երկրից, տարերքներից կամ մարդկանց անիրավությունից եկող, ոչ թե պատահականորեն են հասնում մարդկանց, այլ ըստ Աստծո անքնին դատաստանների՝ ըստ այսմ. «Ո՛չ արեւելքից, ո՛չ արեւմուտքից, ո՛չ էլ լեռների անապատից, այլ Աստված է դատավոր» (Սաղմ. 47-7):

Ուրեմն՝ կարճամիտների լեզուները թող պապանձվեն՝ չխոսելու ընդդեմ Աստծո նախախնամության ու դատաստանի, այլ միայն գոհանան նրանից, որ ամեն ինչ արեց ու միշտ անում է բարվոք կերպով:

**«Ինչ որ աչքու ուզեց, ինձ զրկեցի դրանից, և ոչ մի
ուրախության համար սրտիս համար արգելք չդրի...
սեռ ամեն ինչ ունայնություն է
և հոգու ցանցանք»** (Ժող. Բ 10-11):

**«Մարդը նմանվեց ունայնության,
և նրա օրերը սրվերի պես անցան»** (Սաղմ. ԾԽԳ 4):

**«Մարդու ամբողջ փառքը նման է խորածաղկի: Խոտը չորա-
նում է, նրա ծաղիկը՝ թափվում»** (Եսայի Խ 6-7):

**«Այն ամենն, ինչ աշխարհում կա,
մարմնի ցանկություն է, աչքերի ցանկություն
և այս կյանքի ամբարտապանություն»** (Ա, Հովհ. Բ 16):

**«Ոչ ոք, երբ փորձության մեջ լինի, թող չասի.
«Ասրծուց եմ փորձվում»,
քանի որ Աստված չարից չի փորձվում
և Ինքն էլ չի փորձում ոչ ոքի:
Յուրաքանչյուր ոք փորձվում է հրապուրվելով
ու խաբվելով իր ցանկություններից»** (Հակոբ Ա, 13-14):

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Բ

ԵՐՁԱՆԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Ձկա մեկը, որ երջանկություն չկամենա, բայց չգիտենալով նրա տեղը՝ անընդհատ իզուր տարուբերվում է: Մերթ կարծում է, թե երջանկությունը համադամ խորտիկների մեջ է, և երբ չատ է վայելում, ձանձրանալով սա թողնում է և հարստություն ցանկանում՝ հույս ունենալով, թե երջանկությունը նրա մեջ է: Երբ ճաշակում է աշխատանքը, որը պիտի աներ ունեցվածքի ձեռքբերման ու պահպանության համար, դրան անհավան լինելով՝ ձգտում է իշխանության: Երբ հանգստյան փոխարեն նրանում գտնում է հայտնի թշնամիների վտանգներ ու սուտ բարեկամների որոգայթներ, այն իբրև անտանելի բեռ թողնում է և ուրիշ բան փնտրում:

Եվ ինչպես որ ծովն ընկածն այստեղ-այնտեղ է ձեռքը կարկառում՝ գտնելու մի բան, որով կարողանա փրկվել, այդ ձևով էլ սա է դիմում ամեն բանի, թերևս իր բաղձանքը կատարի: Բայց իզուր է ջանք թափում ու նեղություն քաշում, որովհետև քանի մեկը տգետ ու մոլի է, սիրտը չի կարող հանգիստ գտնել: Քանզի երջանկությունը, որը մտքի ու ցանկությունների հանդարտությունն է, ուրիշ բանի մեջ չի գտնվում, եթե ոչ իմաստության ու առաքինության:

Ուստի յուրաքանչյուր մարդ պիտի փնտրի ու ձեռք բերի իմաստությունն ու առաքինությունն, որոնցով կկարողանա գտնել բնական երջանկությունն այս աշխարհում և գերբնականը՝ հավիտենական կյանքում:

Բ. Մարդու համար բնական է երջանկություն փնտրելը: Այդ պատճառով մանուկներն էլ, երբ սկսում են նոր-նոր քայլել, բնածին մի ախորժանքով ցանկանում են անդադար չընել, որպեսզի կարողանան որևէ տեղ երջանկությունը գտնել: Խաղալիս վեր-վեր են ոստոստում՝ կարծելով, թե այնտեղ է

բնակված: Ձեռքը կարկառում են՝ վերցնելու այն, ինչ տեսնում են՝ համարելով, թե հենց դա է իրենց փնտրածը: Հետամուտ են լինում իմանալու այն, ինչ մարդիկ իրար ականջի խոսում են, որովհետև նրանց թվում է, թե զրուցում են այն բանից, ինչն իրենք փափագում են:

Բայց երբ ծերության են հասնում, այնժամ լավ հասկանում են, որ երջանկությունը չի գտնվում երկրի վրա, ոչ էլ օդի բարձրագիշ մասերում և ոչ այլ բաներում, որոնցում փնտրում էին: Եվ իրենց կարծիքը փոխելով՝ համարում են, թե երկրի ընդերքում է գտնվում, ուստի իրենց գլուխն ու մեջքը երկրին են դիպցնում: Ձեն ցանկանում վեր կենալ և ոչ էլ զնալ ու որևէ տեղ չըջել. իրենց սիրած ամեն ինչից տաղտկացած խորշում են և ձանձրանում են նրա մասին լսելուց, ում առաջ փափագում էին: Եվ հուսաբեկվածի պես վարանած դեգերելով՝ մտածումներով տագնապում են և չգիտեն, թե ինչ անեն: Ամենավերջում, ապավինելով մահվանը, արթուն աչքով սպասում են նրան՝ հաստատ համոզված լինելով, թե միայն նա կարող է երջանկության հասցնել և նրան էին մանուկ տարիքից կաթոգին բաղձանքով փնտրում:

Ով կամենում է բախտավոր լինել, թող ապավինի Աստծուն, սակայն չծուլանա իր պահպանությունից համար անել այն, ինչ կարող է: Որովհետև Աստված կամենում է, որ մարդիկ ինչ որ կարող են, անեն, և ինչ չեն կարող, Իրեն հանձնեն: Բայց մարդ կա, որ կամենում է Աստծուն իր համար իբրև սպասավոր ունենալ, և ինչ պատշաճում է, որ մարդն անի, այն թողնում է, որ Աստված կատարի, և երբ չի կատարում, Աստծուց դժգոհում է՝ չտարբերելով Աստծուն վայել գործերը մարդուն վայել գործերից:

Արդ, դու արա՛ այն, ինչ կամենում ես ու կարող ես անել, և Աստծուն հանձնիր ա՛յն, ինչ կամենում ես, բայց չես կարող անել: Եվ եթե կամեցածդ քեզ օգտակար է, Աստված կկատարի, իսկ ինչ Աստված չի կատարում, իմացի՛ր, որ այն քեզ բնավ օգտակար չէ, որովհետև Աստված քո օգուտն ավելի լավ գիտի, քան դու՝ քո ճանաչելով ու այն կամենալով:

Գ. Մարդու բնությունը միշտ վայելքներ է փափագում՝ նրանցում հավիտյան հանգստանալու համար, և մահվանից փախչում է, ինչն անմահության բաղձանք է: Իսկ բնությունը սրանում չի վրիպում, որովհետև բնության գործն Աստծո գործ է, և ինչ որ բնությունն ունի, Աստծուց ունի: Ուրեմն ինչո՞ւ է օրենքը վայելքներն արգելում մարդկանց և մահը բարի համարում: Արդարև, բնությունը ոչ թե այստեղի վայելքն ու կյանքն է փափագում, այլ հանդերձալիին, հակառակ դեպքում բնությունն ինքն իր հետ կռիվ կտար, քանզի փորձով գիտենք, որ ով իրեն հանձնում է վայելքների, բնությունը նրա մեջ տակավին չի հանդարտվում, այլ նրանում տաղտկանալով՝ զզվում է և ցանկանում ա՛յլ բաղձալի բան: Այսպես էլ, եթե մեկը ծերության կամ փորձության տառապանքներից նեղվում է, մահ է կամենում:

Իսկ եթե մարդու բնությունն ըզձար ա՛յս վայելքը կամ ա՛յս կյանքը, ապա նրանցից չէր ձանձրանա, այլ իսկույն նրանցում, ասես իր կենտրոնում, դադար առնելով՝ հավիտյան կհանգստանար: Ուստի պարզ է, որ նա ուրիշ բան է կամենում՝ այն, ինչ մարդիկ չեն զգում, այդ պատճառով էլ նեղվում ու տազնապում են և բնությանը մեղադրում: Բնությունն արդարև անսխալ է իր բաղձանքներում, և օրենքն իրավամբ է մարդկանց արգելում տրվել այս աշխարհի սնոտի վայելքներին, որպեսզի երջանիկ լինելու համար իրենց կամքն ուղղեն դեպի հավիտենական վայելքներն ու անվախճան կյանքը և չհակառակվեն Աստծուն, Ով բնությունն իբրև ճշմարիտ օրենք հաստատեց:

Դ. Երջանկությունն Աստծուն ամեն ինչից առավել սիրելն է: Որովհետև ինչպես Աստված է մարդուն իր բոլոր արարածներից ավելի սիրում, այդպես էլ կամենում է, որ և ինքը մարդկանցից սիրվի ամեն ինչից ավելի: Ով Աստծուն չի սիրում, ինչպես պետք է սիրել, անհանգիստ վարանում է. որովհետև անհնար է, որ մարդու բաղձանքը հանգստանա այլ բաներով, եթե ոչ՝ միայն Աստծով: Ուստի երբ մարդիկ Աստծուց դուրս մի բան են սիրում, չեն կարող անձանձրույթ հարամնալ նրա-

նում: Որովհետև միայն Աստված է սիրո առարկա, որով կարող է հանգստանալ մարդու բաղձանքը:

Ե. Ամենքը սրտում ավելի զգուշությամբ պիտի պահեն Աստծո երկյուղը, քան բոլոր բարեքները, քանի որ նրանով է հնարավոր ձեռք բերել ճշմարիտ առաքինությունները, որոնք առաջնորդում են դեպի երջանկություն: Ով Աստծո դատաստաններից չի երկնչում, կամ Աստծո կատարյալ սերն ունի, կամ հոգով ամբողջովին մեռած է:

Զ. Ապերջանիկ ու թշվառ է նա, ով ուղիղ հավատք ու առաքինի վարք չունի, որովհետև հոգով կույր է և չի կարողանում տեսնել աստվածային լույսի պայծառությունը: Թեկուզև մեկն իմաստուն լինի և խոստովանի, թե ամեն ինչ գիտի, այնպիսին հպարտացած է և ոչինչ չգիտի. որովհետև չունի ճշմարիտ գիտությունը, որն ուղիղ հավատով Աստծուն ճանաչելն ու բարի գործով Նրան ծառայելն է:

Ավելի լավ է Աստծուն սիրել առանց սիրո գիտական սահմանումն իմանալու, քան սիրո սահմանումն իմանալ առանց Աստծուն սիրելու:

Ճշմարիտ հավատացյալը գործադրում է այն, ինչին հավատում է: Ուստի ով հավատում է, թե բարվոք ապրողի համար երջանիկ վիճակ է պատրաստված, սակայն ինքը չար կերպով է վարվում՝ չհավատացողի պես, թերի հավատ ունի: Որովհետև չար բան գործել չի կամենում նա, ով հավատում է, թե յուրաքանչյուրին ըստ իր գործերի հատուցում է սպասում:

Ոչ ոք չի կարող Աստծո կամքը կատարել հավիտենական կյանքը ժառանգելու համար, եթե Աստծուց չխնդրի և իրեն չտրվի այն՝ ըստ այսմ. «Խնդրեցե՛ք, և կտրվի ձեզ» (Մատթ. Է 7):

Է. Աստծո կողմից մարդն ազատ ու անձնիշխան ստեղծվեց, բայց իր երջանկությունը չիմանալով՝ որպես շղթայակապ գերի ծառայում է մոլություններին: Արդարև նա է ազատ, ով հարկադրանքի տակ չէ և ինքնուրույն է բարիք գործում. որովհետև ունեցվածք, հաջողություններ ու մարմնի ինչ-ինչ անդամներ կորցնելու և մահվան իշխանություն տակ ընկնելու

դեպքում էլ կամքը տակավին ազատ ու բարեհոգար է: Իսկ ով իր անձնիշխանությունը չարաչար է վարում, թեկուզև ազատ ու հրամանատու մեկը լինի, իրեն մոլորությունների ծառա է դարձնում, ինչից առավել անարգ ու հետին ծառայություն չկա:

Ուրեմն՝ մարդիկ, որ ազատ են ծնված, թող ծառա չդարձնեն իրենց: Ճշմարիտ ազատը նա է, ով իր կամքը հաստատել է բարու մեջ և հոգարություն է բարին գործում: Բարի լինելը, այսինքն՝ սակավ բարի գործերով բավարարվելը, բավական չի համարվում, այլ պետք է ջանալ ավելի բարի լինել, այսինքն՝ բարի գործերն օր առ օր շատացնել:

Ով ծառայում է Աստծուն ու հպատակվում նրա օրենքներին, ճշմարիտ ազատ է, ինչ վիճակում էլ որ լինի:

Ը. Երջանիկ է նա, ով իրեն Աստծո առաջ միշտ ներկա է ճանաչում և Աստծուն՝ իր առաջ ներկա, ինչպես որ կա էլ իրականում: Մտածելով, թե Աստված ո՛չ այլ մեկի մասին է հոգում, եթե ոչ իր՝ ինքը նույնպես ո՛չ այլ ինչ է խորհում, եթե ոչ Աստծո կամքը կատարել: Որովհետև Աստված ամեն ինչ ստեղծեց մարդու համար և մարդուն՝ միայն Իր համար, ուստի հարկ է, որ մարդ միայն Աստծուն ծառայի: Իսկ սա այնժամ է լինում, երբ մարդ ինչ որ մտածում, ասում ու կատարում է, այդ ամենն Աստծո փառքին է վերածվում:

Եվ երբ իրեն Աստծո առաջ ներկա է ճանաչում և Աստծուն՝ ամենուրեք ներկա, գործերը տեսնող ու մտածումները քննող, վնասակար զիպվածների պատահման ժամանակ բնավ չի վրդովվում, որովհետև ստույգ գիտի, որ Աստված սիրում է իրեն, միշտ կամենում իր օգուտը և երբ թույլ է տալիս, որ վնաս պատահի, սա նույնպես իր օգտի համար է: Արդ, ով այսպես է մտածում, իսկապես ուրախ ու խաղաղ է իր բովանդակ կյանքում:

Թ. Երջանիկ է նա, ով ոչ ինքն է ուրիշին ծառա և ոչ էլ ուրիշներին է իր կամքին ծառայեցնում:

Ժ. Պատճառն ու գործը, քանի որ առնչակից են, փոխառփոխ միմյանց են նայում ու ցույց տալիս: Արդ, պատճառնե-

ըը հորսն են՝ արարչական, որի կամքով է գործը, նյութական, որից է գործը, տեսական, որով է գործը, և վախճանական, որի համար է գործը:

Եվ քանի որ մարդու արարչական պատճառն Աստված է, նյութականը՝ հողը կամ տարրերը, տեսականը՝ բանական հոգին, և վախճանականը՝ երանական փառքը, ուստի մարդը՝ իբրև Աստծո գործ, առնչություն ունի իր արարչական պատճառի՝ Աստծո հետ ու դեպի Նրան է միտում, որովհետև ցանկանում է ծառայել Նրան: Եթե նույնիսկ չի կարողանում ճանաչել ճշմարիտ Արարչին, իբրև աստծո՝ որևէ արարածի է ծառայում՝ իր կողմից աստված կարծվածին, որովհետև բնությունն ինքն է դրան ձգտում:

Առնչություն ունի և այն նյութի հետ, որից գոյացավ: Այդ պատճառով էլ, քանի որ հողից (կամ տարրերից) է, մարմնով հակվում է դեպի այն, մինչև որ նրա մեջ տարրալուծվում է:

Առնչություն ունի և տեսական պատճառի՝ հոգու հետ, որովհետև չի կամենում նրան թողնել, որպեսզի չապականվի: Ուստի մարդը խորշում է մեռնելուց, որովհետև մեռնելը հոգու բաժանումն է մարմնից: Իսկ հոգին՝ իբրև անմարմին գոյացություն, ինքնաբերաբար միշտ ցանկանում է անմարմինների վիճակն ու մարմնի բանտից ազատում, խիստ սիրում է խոկալ իմանալիների մասին և հոգևոր մխիթարություն է փնտրում: Եվ քանի որ անմահ լինելով՝ միշտ անմահություն է տենչում, տակավին մարմնում բնակված՝ կամենում է ապագայի համար հավիտենական հիշատակ թողնել, ինչը նշան է նրա անմահության:

Առնչություն ունի և վախճանական պատճառի հետ. որովհետև երանությունը, հանգիստ ու բաղձանքների կատարում լինելով, դեպի իրեն է քաշում բոլոր իր համար կարգվածներին: Ուստի ամեն ոք իր հանգիստն է կամենում, ինչպես ճանապարհորդը՝ ժամանած տեղում: Որովհետև քանի դեռ բնությունը չի հասել իր վերջին նպատակին, չի հանգստանում: Սակայն մարդու վերջին նպատակը, ըստ Աստծո սահմանման, այս կյանքում չի տրվում, այլ հանդերձալում. որովհետև երկրի

վրա չկա մի արարած, որ կարողանա բավարարել մարդու փափագը: Այդ պատճառով էլ մարդիկ այս կյանքում միշտ անհանգիստ են, եթե նույնիսկ աշխարհի բոլոր բարիքներով չզփացած լինեն:

Սա հայտնապես ցույց է տրվում առաքինիների մտքի հանդարտությունից և աշխարհասերների ալեծուփ խորհուրդներով: Առաքինի մարդիկ, իրենց շավիղներն ուղղելով դեպի Աստված, զանց են առնում աշխարհի բարիքները և վերջին նպատակին հասնելու համար իբրև միջոց ընտրելով առաքինությունը՝ ամեն ինչում անդորր մտքով նավարկում են՝ ժամանելու վերջնական երջանկության նավահանգիստը՝ բնավ չհոգալով անցավոր իրերի ու աշխարհի փոփոխությունների մասին: Իսկ աշխարհասեր մարդիկ վարանական մտքով անհանգիստ խուճապում են և չեն կարողանում գտնել մի վայրկյան մտքի անդորրություն գտնել, եթե նույնիսկ մեծահարուստ իշխան կամ ինքնակալ կայսր լինեն:

Քանի որ բնությունը բուռն բերմամբ դիմում է դեպի նպատակը, մարմնի դույզն-ինչ հանգստություն գտնելիս զգայական կույր բաղձանքով հարում է նրան՝ իբրև իր նպատակի: Բայց տեսնելով, որ չի կարողանում նրանով հանգստանալ, այն բաց է թողնում և ուրիշը ցանկանում, դրանից էլ զզվում և ուրիշներ փափագում: Եվ այսպես ամենքը, մի հաճույքից դեպի մյուսը ոստնելով, անդադար թափառում են՝ հասնելու իրենց նպատակին, բայց չիմանալով, թե այն ինչ է կամ որտեղ է գտնվում՝ ապարդյուն տագնապում են:

Ուրեմն թող ճանաչեն, որ Աստված է մարդու ստույգ նպատակը, որին հնարավոր է հասնել միայն առաքինության ճանապարհով:

Ուրեմն թող թողնեն աշխարհասիրությունը և առաքինության հետևեն, որպեսզի կարողանան փնտրածը գտնել, այլապես հնարավոր չէ, որ հասնեն իրենց նպատակին ու երջանիկ լինեն:

Բայց կան և աշխարհասերներ, ովքեր այն գտնելու համար աշխարհի իրերում են դեռ դեգերում, սակայն ոչ մարդու

փափազն է դադարում նորանոր վայելքներ փնտրելուց և ոչ վայելքներն են պակասում: Եվ աշխարհի վայելքների հետ մարդու սրտի այս վեճը տևում է մինչև գերեզմանի դուռը, ուր հուսաբեկ եղած՝ մարդը լավ հասկանում է, որ իզուր չար-չարվեց աշխարհի իրերում իր վերջնական երջանկությունը գտնելու. բայց սրանից հետո այն ձեռք բերել անկարելի է, որովհետև սկսում է սերմանել այն ժամանակ, երբ ուրիշները հնձում են:

ԺԱ. Մարդկանց սիրած ո՛չ բոլոր բաներն են սիրո արժանի. որովհետև սիրում են աշխարհն ու նրա վայելքները: Ուստի հաճախ փոխում են իրենց մի տիրոջը մի ուրիշով և ո՛չ մեկի, ո՛չ մյուսի հանդեպ հաստատուն չեն մնում: Ուրեմն եթե կամենում են միշտ սիրո մեջ մնալ, ճշմարիտ Բարին թող սիրեն, որովհետև միայն Նա է սիրո արժանի:

ԺԲ. Եթե մարդը չունենար Աստծուց իրեն խոստացված հանդերձյալ երջանիկ կյանքը, երկրի վրա նրանից ավելի թշվառ մեկը չէր գտնվի. ծնվում է արտասուքով, սովորում աշխատանքով, ապրում տառապանքով ու մեռնում ցավերով: Ուստի ամենքը պիտի ջանան բարի գործերով հասնել խոստացված երանավետ կյանքը ժառանգելուն:

ԺԳ. Բարիներն ու չարերն իրենց Աստծո ծառա են հավասարապես խոստովանում, բայց արդյունքով տարբերվում են: Բարիներն իբրև որդի են ծառայում. աշխատում են միայն Աստծո փառքի ու սիրո համար և իրենց ու յուրայինների խնամքն աստվածային կամքին հանձնում: Ուստի Աստված նրանց մասին հոգ է տանում՝ այնքան ժամանակ, որքան այս երկրում են, և երկնքում էլ հավիտենական փառքը շնորհում: Որովհետև Աստծո մեծությանն այսպե՛ս է վայելում՝ անհուն բարիքով՝ իր հավիտյանի համաձայն վարձահատույց լինել նրան, ով սեփական հավիտյանի համաձայն սիրեց Աստծուն ու հավատարմությամբ ծառայեց նրան: Եվ այս փոխարինությունն ըստ գործի կամ գործողի արժողության չէ, այլ ըստ ընդունող Աստծո բարության ու ողորմության առատության. որովհետև ըստ առաքյալի՝ «Այս ժամանակի չարչարանքներն

արժանի չեն բաղդատվելու գալիք փառքի հետ» (Հռմ. Ը 18):

Իսկ չարերն իբրև վարձկան են ծառայում, որովհետև աշխատում են սեփական փառքի ու սիրո համար, և իրենց ու յուրայիններին Աստծուն չեն հանձնում, որովհետև կամենում են ամեն ինչ իրենց ուզածով անել: Ուստի Աստված էլ չարերին՝ իբրև վարձկանների, միայն ժամանակավոր բարիքներով է վարձատրում (իսկ վարձատրում է, որովհետև իր արարածներն են): Եվ նրանց կյանքի սպառման հետ սպառվում է և նրանց վարձը՝ վարձու մշակների նման, ովքեր օրվա երեկոյանալու ժամանակ, սակարկված դրամն առնելով, գնում են, որովհետև իբրև որդի չծառայեցին, որ որդու ժառանգությունը ստանան: Եվ քանի որ իրենց հավիտյանում արհամարհեցին անհուն բարին, որ խոստացավ Աստված իր հավատարիմ ծառաներին, Աստծո հավիտյանում անհուն բարիքից իրավամբ են զրկվում:

«Երանելի են անբծությամբ մանասյարհ գնացողները, ովքեր ընթանում են Տիրոջ օրենքով» (Սաղմ. ԾԺԸ 1):

«Ես երանի կրամ այն ժողովրդին, որն այս վիճակում է. մանասյանդ երանի՛ այն ժողովրդին, որի Տերն Աստված է» (Սաղմ. ԾԽԳ 15):

«Ինչո՞ւ են ամբարիշտները կենդանի մնում, ծերանում ու հաքսրանում» (Հոբ ԻԱ 7):

«Երանելի՛ են նրանք, որ պահում են Նրա պարավիրանները: Նրանք իրավունք ունեն ուրելու Կյանքի ծաղիկ և մրնևելու քաղաքի դռներով» (Հալտմ. ԻԲ 14):

ԱՌԱՔԻՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Առաքինությունն օգտակար բաների գործադրությունն է և արարքներում ու կրքերում վնասակար բաներից խորշումը՝ երկու մոլեկան ծայրերի միջև հաստատված ուղիղ բանականությունյան առաջնորդությամբ: Դարձյալ՝ առաքինությունը հոգու բարեկարգ ունակություն է, որով մարդն ըստ օրենքի է վարվում մտքերի, խոսքերի ու գործերի մեջ, որոնք վերաբերում են կա՛մ Աստծուն, կա՛մ իրեն, կա՛մ ընկերոջը:

Արդարև, օրինապահ, բարեպաշտ, արդար ու երկյուղած է կոչվում նա, ով անթերի կատարում է Աստծուց կամ բանականության լույսից իր վրա դրված օրենքները և խորշում օրենքով արգելվող ամեն ինչից. սակայն այդպիսին տակավին չէ և չի կոչվում կատարյալ առաքինի: Քանզի երբ մարդ կատարյալ է, պահանջվում է, որ անի մի բան, որ գերազանցում է ընդհանուր կանոնական պատվերներն ու հարկադրությունները: Որովհետև մարդկանց համար օրինադրված աստվածային պատվիրանը ինչ էլ որ լինի, մարդու համար պարտք է համարվում, որը եթե մարդ կատարում է, պարտքից ազատվում է, իսկ եթե չի կատարում, պարտապան է մնում և զրկվում այն վարձից, որ Աստված խոստացավ նրանց, ովքեր Իր բոլոր հրամաններն ամբողջական են պահում:

Իսկ նա, ով Աստծո հանդեպ սիրո առավելությունից կատարում է ընդհանրապես պահանջվածից էլ գերազանց բարի գործեր, կատարյալ առաքինի է կոչվում: Նրա վարձն ուրիշների համեմատ շատանում է այնքան, որքան նա բարի գործերում գերազանցում է նրանց: Քանզի «առաքինություն» բառն «առավելությունից» է առաջ եկել, որպես թե «բարին ուրիշներից առավել արեց»: Ուստի ինչ որ մեզանում առաքինություն է կոչվում, արաբերեն «ֆազելեթ» է կոչվում, որն

առավելությունն է նշանակում: Մանավանդ որ «առաքինի» բառը կազմված է «այր» բառից, որից ածանցվում են նաև «արու» և «արի» բառերը, և ստուգաբանվում է որպես «այրություն կամ արիություն ունեցող», այսինքն՝ ուրիշներից ավելի արքենի, քաջ, վեհանձն, զորավոր: Այս մտքով է Եղիշեն ասում. «Առաքինի այրեր դարձան հոգևոր պատերազմում»¹:

Արդ, օրինապահ են կոչվում նրանք, ովքեր հրամայված բոլոր օրենքները պահում են: Նաև բարեպաշտ կամ բարեգործ են կոչվում, որովհետև Աստծո կամ սուրբ Եկեղեցու սահմանած օրենքները բարի են: Նաև արդար են կոչվում, որովհետև հնազանդվողների՝ Տիրոջ հրամանները կատարելն արդարություն է: Նաև երկյուղած են կոչվում, որովհետև երկնչում են Աստծուց, Ով բարկանում է Իր հրամանները չկատարողների վրա: Ուրեմն՝ որպեսզի մեկը կատարյալ առաքինի լինի, պիտի մյուս մարդկանցից ավելի շատ բարի գործեր անի և չարիքներից խորշի:

Բայց ի՞նչ կարելի է ասել նրանց մասին, ովքեր ոչ միայն թերանում են գերազանց առաքինական գործերում, այլև շատ բաներով թերանում են նրանցում, որոնք բոլորը միօրինակ պարտավոր են պահել. նույնիսկ Աստծո հրամանների ու սուրբ Եկեղեցու օրինադրությունների հակառակն են անում: Ուրեմն ովքեր օրենքները չեն պահում, թող Աստծուց չակնկալեն օրինապահների ու առաքինիների վարձը ստանալ: Հանդդնություն է, մանավանդ հիմարություն, առանց արդյունքի հուսալ ու ակնկալել վարձատրություն:

Բ. Առաքինությունը երկու տեսակ է՝ աստվածխոսային ու բարոյական: Աստվածխոսայինը բաժանվում է երեքի՝ հավատի, հույսի և սիրո: Բարոյականը բաժանվում է չորսի՝ խոհմություն, արդարություն, արիության ու ժուժկալություն², որոնք առանց միմյանց չեն գործում ու որևէ մեկին կատարյալ առաքինի դարձնում. ուր դրանցից մեկն անթերի է կատարվում, մյուսները հարկադրված չղթայաբար հետևում են նրան:

¹ Եղիշե, Վասն Վարդանայ եւ հայոց պատերազմին, Երեսն 1989, էջ 406-407:

² Հաճախ իբրև չորրորդ բարոյական առաքինություն նշվում է ողջախոսությունը:

Քանզի ով կատարյալ հավատ ունի, ուրեմն և աներկմիտ հույս ու անկեղծ սեր ունի: Եվ ի նշան կատարյալ սիրո արդյունքի՝ պահանջվում են բարոյական առաքինությունների գործեր, որոնք կատարվում են խոհեմությամբ, արդարությունությամբ, արիությունությամբ ու ժուժկալությունությամբ: Սրանցով, ասես սանդուղքով, բարձրանում են դեպի կատարյալ առաքինությունը և արժանի դառնում վայելելու ու ժառանգելու երկնային փառքը, որ խոստացավ Աստված Իրեն սիրողներին: Ուստի առաքինությունները միջոցներ ու ճանապարհ են դեպի երկնային փառքը, որին առանց սրանց հասնել երբեք հնարավոր չէ:

Սակայն ճշմարիտ առաքինությունները կախում ունեն Աստծո շնորհից ու նրանով են արդյունավորվում, իսկ Աստծո շնորհը պարգևվում է Քրիստոսի չարչարանքների արդյունքից: Ուստի ճշմարիտ առաքինությունները միայն քրիստոնյաների մեջ են գտնվում, և միայն քրիստոնյաներն են ճշմարիտ առաքինի:

Թեպետև կան քրիստոնեական հավատը չունեցող անձինք, որ բանականության լույսի ու բնական օրենքի ազդմամբ ապրում են խոհեմությամբ, արդարությունությամբ, արիությունությամբ, ժուժկալությունությամբ, նաև ձեռք են բերել ճգնողական, զգաստ, պարկեշտ, խոնարհ, համբերատար վարք, այլև ողորմած ու աղոթասեր են, սակայն իսկական առաքինի չեն համարվում:

Որովհետև առանց Աստծո շնորհի, այսպիսի բարոյական գործերը բնական գործողությունների պես բաներ են համարվում (իսկ բնական ճանապարհով ոչ ոք չի կարող զնալ դեպի գերբնական երժանկությունը), ուստի ապարդյուն են դառնում Ամենասուրբ Երրորդության երանական փառքի ստացման համար:

Աստծուն ժառանգելու համար հարկավոր է շնորհ, որ բխում է Քրիստոսի չարչարանքների արդյունքից: Ուրեմն՝ Սուրբ Երրորդության ու Խոսքի մարդեղություն հավատը չունեցողը ճշմարիտ առաքինի չէ. որովհետև չի կարող ընդունել աստվածային շնորհն ու դրան արժանի լինել, հետևաբար և

Աստծո երանական փառքը ժառանգել: Ուստի ամեն ինչից առաջ պետք է քրիստոնեական ճշմարիտ հավատն ունենալ և ապա առաքինական ունակություններն ու բարի գործերը:

Թեպետ Քրիստոսից առաջ բնական ու զրական օրենքով չատերը հաճոյացան Աստծուն, սակայն ոչ՝ առանց Քրիստոսի շնորհի, որովհետև հավատում էին գալիք Մեսիային՝ ըստ այսմ. «Աբրահամը՝ ձեր հայրը, ցանկացավ իմ օրը տեսնել. տեսավ և ուրախացավ» (Հովհ. Ը 56): Եվ թե՛ «Շատ մարդարեններ ու արդարներ ցանկացան տեսնել, ինչ դուք եք տեսնում, բայց չտեսան, և լսել, ինչ դուք եք լսում, բայց չլսեցին» (Մատթ. ԺԳ. 17):

Գ. Արդ, մարդկանց ամեն ազգ որևէ ճշմարիտ կամ սխալ հավատք ունի՝ իբրև իմացական բնության պարտք, ինչ պատճառով և արաբները հավատը կոչում են «դին» կամ «դեյն», որը նշանակում է պարտք: Քանզի իմացական միտքը ստիպված փնտրում է ապաստանի մի տեղ, որին ապավինի ու հանգիստ գտնի, երբ վարանած տարակուսում ու տանջվում է այն բաների պատճառով, որոնց չի կարող բնականապես հասուլինել և դրանք պարզ ու հստակ ըմբռնել:

Որովհետև իմացականության հատկություն է իմանալ մի բան, որ բնականից վեր է, և սա է, որ հավատքն ուսուցանում է: Ապա թե ոչ՝ մարդը կլինե՞ր ավելի անարգ, քան անբան կենդանիները, որոնք մարդուց ավելի են զգում բնական բաներն ու սրանց ազդեցությունները և գիտեն կառավարվել իրենց բնությունից:

Այս աշխարհն ու նրանում եղածները ստեղծվեցին Աստծո անհուն կարողությամբ, և մարդն իր հունավոր կարողությամբ պատրաստեց արհեստական իրեր՝ իր կարիքները հեշտությամբ հոգալու համար, և ըստ ձեռնհասության՝ աշխատանքով գտավ բնության բազում գաղտնիքներ: Բայց բնականով չէր կարող թևակոխել նրա մեջ, որը բնականից վեր է, այլ գերբնական զորության կարիքն ուներ:

Որովհետև էությունն ու գոյությունն ունեցող ամեն ինչ երեքի է բաժանվում՝ արհեստականի, բնականի ու գերբնա-

կանի: Արհեստականը մարդու մտքից վար է, որովհետև տեսակավորվում է իբրև մտքի ստեղծագործություն, բնականը հավասար է մտքին, իսկ գերբնականը մտքից վեր է, ուստի մարդ գերբնական շնորհի կարիքն ունի, որպեսզի կարողանա իրենից վեր ելող բաներն իմանալ:

Արդ, առաջին մարդ Ադամը գերբնական շնորհ էր ընդունել, որով ճանաչում էր մի ճշմարիտ Աստծո ու ծառայում նրան, ինչը և հետնորդներին ավանդեց: Սակայն ջրհեղեղից հետո, երբ երկրի վրա մարդիկ բազմացան, նրա սերունդները մոռացան ճշմարիտ մի Աստծո հետ ծանոթությունը և անձնատուր եղան տեսակ-տեսակ մոլորությունների: Բայց կրոնասիրությունն իսպառ չանհետացավ մարդկանց մեջ, որովհետև ժողովուրդների յուրաքանչյուր բազմություն հետամուտ եղավ որևէ պաշտելի բան հնարելու:

Քանզի բնական է մարդու համար այս իղձը՝ ունենալ պաշտամունքի առարկա, որն ամեն ինչից վեր համարվի և բոլոր արարածների արարիչ ու խնամող լինի, որը մեր լեզվով կոչվում է «Աստված»: Ըստ նախնի հայրերի՝ այս բառը ստուգաբանվում է «աստ էած» մեզ, այսինքն՝ հաստեց, կամ՝ «ի հաստումն ածող», այսինքն՝ հաստիչ: Սակայն կարող է ստուգաբանվել նաև որպես «ազդված», այսինքն՝ հայտնված կամ հրապարակված և կամ ծանուցված: Քանզի ոչինչ այնքան չի հայտնված ու ծանուցված արարածներին, որքան Աստծո գոյությունը, ինչպես որ ոչինչ այնքան լուռ ու ծածկված չէ, որքան ինչությունն Աստծո, Ով առավել ծանոթ է բացասական անվամբ, քան հաստատական, որովհետև մտքից վեր է: Այս պատճառով էլ պարտավոր ենք միայն Նրա գոյությունը ճանաչել և Նրան ծառայել, ինչին նաև մեր բնությունն է ինքնաբերաբար ձգտում:

Ուստի մարդիկ հեթանոսական այլևայլ կրոններ սահմանեցին՝ թելադրությամբ դեի, որը շեղեց նրանց դեպի բազմաստվածություն և կոռւքների ու արարածների պաշտամունքի զանազան աղանդներ, որպեսզի նրանցով զբաղվելով՝ դադարեն ճշմարիտ աստվածգիտությունը փնտրելուց:

Բայց նրանց մեջ գտնվեցին իմաստասեր մարդիկ, ովքեր բնական լույսով ճանաչեցին, թե սնտոի են կուռքերի պաշտամունքները, և ձգտում էին գտնել բնության հեղինակին՝ մի և միակ ճշմարիտ Աստծուն, մինչև իսկ մտքով բարձրանում էին դեպի աստղերի կամարները: Այդտեղից՝ արարածների շարժումից ու սկզբնավորումից հասկացան, որ կա ինքնագոգերագույն էակ՝ անշարժ ու անսկիզբ. ինչպես որ նրանց միջի վսեմախոհն էր ասում, «կա Մեկը, որ շարժում է և չի շարժվում, ամենագոր է, և հարկ է Նրան ծառայել»:

Թեպետ նրանք ճանաչեցին Աստծուն, բայց ո՛չ այնպես, ինչպես հարկ էր ճանաչել, ոչ էլ կարողացան իբրև աստծո փառավորել կամ Նրանից գոհանալ, ինչպես ցույց է տալիս առաքյալը: Քանզի հնարավոր չէր, որ մարդը բնական գիտությունմբ բարձրանար դեպի գերբնականի հետ ծանոթությունը, որովհետև զգալի կարողությունը չի գուգակչւվում իմանալի առարկայի հետ:

Ուստի գլխով Իր ձեռքի գործերին՝ Աստված Իրեն հայտնեց նահապետներին զանազան տեսիլներով, օրինակներով, խոստմամբ ու գրավոր օրենքով, որոնցով, իբրև նորակիրթ երեխաների, վարժում էր մեր մարդկային բնությունը ճշմարիտ հավատքի ուսման այբբենարանով: Եվ հուսկ հետո Իր Որդի ու մեր Տեր Քրիստոսով հայտնեց ու սովորեցրեց աստվածպաշտության ճշմարիտ ու կատարյալ հավատքը, որ նույն ինքը քրիստոնեական սուրբ և ուղղափառ հավատքն է:

Այո՛, բացի քրիստոնեական սուրբ հավատքից, որքան էլ զանազան աղանդներ կամ կրոններ լինեն, ճշմարիտ հավատք չեն. որովհետև կամ չեն հասել ճշմարիտ աստվածածանոթությանը, ինչպիսին կռապաշտությունն է, կամ թերի են մնացել ճշմարիտ աստվածածանոթության մեջ, ինչպիսին հրեականությունն է, կամ էլ տեսական ու գործնական մոլորություններով խոտորվել են ճշմարիտ հավատքի ուղղությունից, ինչպիսին են հերետիկոսական աղանդները, որոնք թյուր ավանդություն են, անպիտան՝ հավիտենական փառքը ժառանգելուն: Ուրեմն՝ միայն քրիստոնեականն է ճշմարիտ հավատք, միայն որով են

ճանաչում ճշմարիտ Աստծուն՝ իբրև մի էություն երեք Անձով՝ Հորով, Որդով ու Սուրբ Հոգով, և հավատում Աստծո Խոսքի մարդեղությունը, ինչպես և ուսուցանում է սուրբ Եկեղեցին հանգանակի ու դավանություն մեջ:

Դ. Ինչպես որ մեկ է ճշմարիտ Աստվածը, այդպես էլ բոլոր ազգերի մեջ և ուղղափառ քրիստոնյաների լեզուներով ըստ էության մեկ է ճշմարիտ հավատքը, որ առաքյալներից մինչև այժմ՝ անընդհատ հաջորդությամբ, մեկ, սուրբ, ընդհանրական ու առաքելական Եկեղեցու մեջ հաստատուն է մնում ու կմնա հավիտյան: Ուստի ողջ աշխարհի բոլոր ուղղափառ եկեղեցիները, բոլոր ուղղափառ ազգերի հետ միասին, են և կոչվում են Ընդհանրական Եկեղեցի: Այսպիսին է Հայաստանյայց Սուրբ Եկեղեցին՝ հիմնված սուրբ առաքյալների քարոզության, ուղղափառ ժողովների սահմանադրության ու սուրբ հայրերի ողջամիտ վարդապետության վրա: Յուրաքանչյուր քրիստոնյա, ինչ ազգից էլ որ լինի, եթե հավատքի նույն ճշմարտությունն ունի, ուղղափառ է: Եվ եթե ճշմարիտ հավատքն ունենալու հետ նաև ըստ սուրբ Եկեղեցու կանոնների բարի գործեր կատարի և բարի խոստովանությամբ ելնի աշխարհից, Աստծո որդեգիր է ու երկնքի արքայության ժառանգ:

Ե. Շատերը միայն ճանաչում են, թե իրենք քրիստոնյա են, բայց չունեն քրիստոնեական հավատքի և ուղղափառ վարդապետության հարկավոր գիտելիքները: Ուստի հավատքի ու հավատքին վերաբերող բաների մասին խոսք բացվելու ժամանակ ընդգեմ ուղղափառության խոսելով մեղանչում են կամ ականջին տհաճ բաներ խոսելով՝ գայթակղության առիթներ տալիս: Ուրեմն՝ արժան է, որ ամենքը գիտենան հավատքին վերաբերող ու փրկության համար կարևոր բաները:

Զ. Ծնողները, ուսուցիչները, կնքահայրերն ու խոստովանահայրերը պարտավոր են երեխաներին ուսուցանել հավատքի էական մասերը և մեր ուղղափառ վարդապետությունը՝ ըստ սուրբ Եկեղեցու ավանդության, ինչպես նաև բարոյական առաքելությունները: Որովհետև ուղղափառ հավատքն է, որ

Աստծուն ճանաչել է տալիս. նա բոլոր առաքինությունների հիմքն ու խարխախն է: Նրան հարում է հույսը, որը հավատքի ծանուցած խոստացված բարիքները ժառանգելու աներկմիտ ակնկալությունն է: Սրան է հարակցվում և սերը, որը միավորիչն է այն բանի հետ, ինչին մարդ հավատում է և ինչի վրա հույսը դնում: Ուստի հավատքն Աստծուն ճանաչել է տալիս, հույսը՝ հասցնում Նրան, իսկ սերը՝ միավորում Նրա հետ:

Կատարյալ սերը գործելուց դադարել չգիտի: Երբ սիրելուց մի պահ դադարում է, իսկույն իր գորությունը կորցնելով՝ չիջում է և ասես մեռնում: Ուստի Նրան միշտ հարկավոր է սիրո գործեր կատարել, այսինքն՝ ամեն ինչից վեր սիրել Աստծուն, ամեն ինչում գոհանալ Նրանից, օրհնել Նրան, Աստծո սիրո համար չխնայել ո՛չ ունեցվածք, ո՛չ սիրելիներ, ո՛չ մարմին ու ո՛չ կյանք, բոլոր մեղքերից հեռու մնալ, անկեղծ սրտով ծառայել Նրան, կատարել Նրա բոլոր ցանկությունները, ճանաչել Նրա երախտիքները, ամեն ինչում հույսը Նրա վրա դնել և կատարել սիրո ամբողջությունն ու կատարելությունը վերաբերող մյուս բոլոր աստվածահաճո առաքինությունները: Սերը հավատի ու հույսի պսակն է և ըստ առաքյալի՝ «օրենքի լրումը» (տե՛ս Հռմ. ԺԳ. 10), որովհետև սիրո պատվիրանից են կախված ամբողջ Օրենքն ու Մարգարեները:

Ուստի հավատն ասես արմատ է, հույսը՝ ոստ, իսկ սերը՝ պտուղ:

Է. Հավատացած ու հուսացած բաները ժառանգելու դեպքում հավատն ու հույսը գործելուց դադարում են և միայն ունակությունը մնում: Իսկ Աստծո հանդեպ սերը երբեք չգիտի դադարել՝ թե՛ գործունեությամբ և թե՛ ունակությամբ. դեռ ավելին, երբ Սիրելիին փարվում ու Նրա հետ միավորվում է, առավել է աճում ու զորանում: Իսկ Աստծո հանդեպ սիրո նշանն ընկերոջ հանդեպ սերն է. որովհետև Աստծուն պետք է սիրել սեփական անձի համար, իսկ ընկերոջը՝ Աստծո: Եվ ո՞վ կողբա նրանց վիճակը, ովքեր լուկ խոսքով են խոստովանում, թե սեր ունեն, բայց իրականում Աստծո ու մարդկանց հանդեպ սիրո և ոչ մի արդյունք ցույց չեն տալիս:

Ը. Առաքինին իր ողջ կյանքում երկնչում ու դողում է, որ իր առաքինությունն արդյունքները չկորցնի՝ ըստ այսմ. «Ահուգողով գուք ձեր փրկության համար աշխատե՛ք» (Փիլա. Բ 12): Բայց այս երկյուղը նրան տրտմական ու տանջող կրքեր չի պատճառում, այլ միշտ քաղցր բերկրանք է առաջ բերում՝ ըստ այսմ. «Եվ թող սիրտս ուրախանա՝ երկյուղելով Քո անունից» (Սաղմ. 26 11): Այդպիսին որքան բարձր է թռչում դեպի առաքինություն բարձունքը, այնքան նրա մեջ զորանում է անկման երկյուղը. և որքան երկյուղում է անկումից, այնքան վեր է սլանում դեպի առաքինությունների ծայրագույն գագաթը: Ուստի հոգ չի անում ունեցվածքից ու իշխանությունից զրկվելու, հայրենիքից տարագրվելու, առողջությունն ու մարմինը կորցնելու համար, որովհետև քաջ գիտի, որ դրանք անցավոր են ու բնությամբ կորստապան, իսկ առաքինության վարձը, որ արքայության փառքն է, անկողոպտելի է ու հոգու հավիտենական հարստություն: Ուստի աշխարհի պես-պես ձախորդություններից, որ կարող են իրեն պատահել, չի տխրում ու ընկճվելով չի հուսալքվում, այլ խնդամիտ բերկրանքով հրճվում ու զորանում է հոգով, որովհետև աներկբա հույս ունի Տիրոջից ստանալու իր աշխատանքների վարձը հավիտենական կյանքում:

Թ. Առաքինի ու կատարյալ մարդն իր գործած բարին չի մտաբերում ու ցավում է այն բարու համար, որ ծուլության պատճառով չկատարեց: Բարերարի երախտիքը միշտ հիշում է ու մեկից կրած անիրավությունն իսպառ մոռանում: Իր սակավ ունեցվածքը բավական է համարում և ուրիշների շատը՝ ոչինչ: Ընկերակցում է բարի մարդկանց և չարերի հետ հաղորդակցությունից հեռու մնում: Մեծամեծերի առաջ ականածալից ու լուռ է և հավասարների ու փոքրերի հետ քաղցրությամբ է կենցաղավարում:

Հեզ ու խոնարհ բարք ունի, քաղցրախոս ու սակավախոս է և ամենքի հանդեպ՝ հավատարիմ: Հաջողության մեջ չի բարձրամտում և ձախորդության մեջ չի հուսահատվում, բարեկամ է սակավ մարդկանց, բայց թշնամի՝ ո՛չ մեկի: Ամեն-

քին բարիք է գործում, որքան կարողանում է, և ոչ ոքի որևէ չարիք չի պատճառում, թեև կարող է: Իսկ մեր օրերում ոչ ոքի չի վնասում նա՛, ով վնասել չի կարողանում. որովհետև ժամանակի չար լինելու պատճառով որևէ տեղ հազիվ կարելի է գտնել մեկի, որ վնասել կարողանա, բայց չվնասի:

Ժ. Առաքելին նախընտրում է կյանքից զրկվել, քան իր բարի համբավը բծավորել՝ մտածելով, որ այս աշխարհի կյանքը դյուրեղծական ու անցավոր է, իսկ բարի համբավը՝ անմահ ու մշտնջենավոր, և անմտություն է մշտնջենավորն անցավորի հետ փոխանակել: Բայց առաքելուն հատուկ է բարին գործել առանց բարի համբավի ակնկալության, և եթե վատ համբավ էլ տարածեն, դրա համար չտրտմել, այլ ջանալ, որ իրեն որևէ չարիք չպատճառեն:

ԺԱ. Ով ուրախանում է, երբ ուրիշներն իրեն բարեհամբավում են, և տրտմում, երբ իր մասին վատ համբավ են տարածում, ուրիշների կամքին ու լեզվին է ծառայում: Քանզի մարդիկ ճշմարիտին կամ ստին չեն նայում, այլ համբավում են, ինչպես կամենում ու ախորժում են:

ԺԲ. Ամեն մեծագործ շինվածք երկար ժամանակի ընթացքում կարող է անհետանալ, բայց բարի անունը բնավ չի կորչում: Նախընտրելի է մեռնել բարի անվամբ, քան ապրել վատ համբավով: Ով աշխարհում բարի համբավ է թողնում, մահվանից հետո էլ է կենդանի մնում, իսկ վատահամբավը կենդանվույն մեռած է, եթե նույնիսկ երկար տարիներ ապրի:

ԺԳ. Կատարյալն ու պատվելին նա չէ, ով կատարելություն համբավ ու պատիվ ունի, այլ նա, ով ունի իր մեջ կատարելություն ու պատվի արժանավորություն: Որովհետև կան շատեր, որ կատարելության համբավ ու պատիվ ունեն, բայց իրենց մեջ կատարելություն ու պատվի արժանավորություն չունեն: Եվ կան շատեր, որ կատարելության համբավ ու պատիվ չունեն, բայց իրենց մեջ ունեն կատարելություն ու պատվի արժանավորություն: Ավելի լավ է կատարյալ ու պատվելի լինել, քան կատարելության համբավ ու պատիվ ունենալ:

Պատիվը ծխի նման է, և ով նրան հետապնդում է, նրա աչքերից արցունքը չի պակասում:

ԺԴ. Պետք է ջանալ գովեստի արժանի լինել, բայց գովեստ լսելուց պետք է փախչել: Ով ախորժում է իր գովեստը լսել, իսկույն կորցնում է իր արժանավորությունը: Կատարյալ մարդը, երբ իր մասին գովեստ է առերես լսում, սրտում ինքն իրեն արհամարհում է: Սեփական անձի մասին գովեստ լսելու ախորժակը սնափառությունն է:

Ճշմարիտ գովեստը դեմ-հանդիման՝ նման է սուտ մարդահաճություն:

ԺԵ. Շատերն են գովվում, բայց նրանցից սակավն է գովեստի արժանի: Համբավը շատ անգամ չի համապատասխանում նրան, ինչը գովեստով հռչակվում է, որովհետև հասարակությունը սովոր է մի բան հռչակել առանց լավ տեղեկանալու, ճշմարտությունից հեռու կերպով: Համբավն արևի տակ եղող մարմնի ստվերն է, որ մարմնի համեմատ մերթ աճում է ու մերթ նվազում: Ուստի չարժե ամբողջապես հավատ ընծայել համբավին, այլ պետք է ճշմարտությունը փնտրել:

ԺԶ. Իմաստունների ու առաքինիների գովեստալից համբավը, որ հնչում է ռամիկների բերանում, նման է օդի, որ դյուրավ փոխվում է ամեն գույնի: Որովհետև եթե պատշաճ է հավատալ, թե ծովի ջրերը կարող են քամուց անշարժ մնալ, պատշաճ է հավատալ և ռամիկների տարածած համբավին: Սակայն ինչպես որ մեղմ քամուց ջրերը շարժվում են, այդպես էլ մի աննշան կարծիքից փոփոխվում են ռամիկների դատումն ու տարածած համբավը:

Բարեմիտներին է թույլատրելի որևէ մեկի մասնավոր բարիքները գովեստով հռչակել:

ԺԷ. Առաքինի մարդը պիտի ներանձնավոր լինի, որպեսզի մարդկանց հետ սակավ խոսի, իր հետ՝ հաճախ և Աստծո հետ՝ միշտ: Առանձնությունը հոգին բռնադատում է երկինք ելնելու և Աստծո հետ խոսելու, որովհետև Աստված մեկի սրտում խոսում է միայն նրա միայնության մեջ:

Մարդու խոսակցությունն առարկան, ինչպես մարդն ինքը,

երեք բանի է հանգում՝ կա՛մ Աստծո գովաբանությունը, կա՛մ որևէ ճշմարիտ բան ուսանելուն, կա՛մ կարևոր բաներ ուսուցանելուն: Իսկ ով սրանցից օտար մի բան է խոսում, մարդկություն սահմանից խոտորվում է, որովհետև իսկույն ընկնում է կա՛մ Աստծուց տրտնջալու, կա՛մ մոլորություն ուսման, կա՛մ անարժաններին ուսուցման մեջ:

ԺԸ. Առաքինությունն առավել աճում է Աստծո համար նեղություններ կրելիս, և ով գիրկը սիրով հանձնում է խաչին, ոչ մի դժվարություն չի զգում: Որովհետև երբ մեկը մտքում հաստատուն կերպով դնում է վշտեր կրել՝ Աստծո հանդեպ հավատն ու սերը պահպանելու համար, վշտերն իսկույն ավարտվում են: Եվ ով հիշում է մեր Քրիստոս Աստծո չարչարանքները, համբերում է աշխարհի ամեն նեղություն, մանավանդ որ իրեն ավելի դառնագին վշտերի ու նեղության է արժանի համարում:

Փշալից ցանկապատն արգելում է հափշտակողներին այգի մտնել ու նրա պտուղները փչացնել. նեղություններն ու վշտերը հոգիների թշնամուն թույլ չեն տալիս մտնել առաքինու սիրտն ու նրա բարեմտությունը կողոպտել:

Ով կարող է խաչն ուսերին կրել, նրան վայել չէ այն գետնաքարչ անել:

ԺԹ. Բարիք գործո՞ղը չէ, որ արժանի է վարձի, այլ բարու մեջ համբերությամբ հարատևողը. որովհետև իսպառ տևած համբերությունն է բարի գործը պսակողը: Ով հետ է կանգնում բարուց, որ սկսել է գործել, արածը փչացնում է, և հայտնի չէ, թե կկարողանա՞ դրանից ավելի լավն անել:

Ի. Առաքինու վարձն ու պարծանքն աճում են, երբ կարողանում է բարիքների արդյունքը դառը վշտերում շատացնել, որովհետև այդ ժամանակ նմանվում է այն հողին, որը փշերի մեջ շուշաններ է բուսցնում: Քանզի մարդիկ էլ զարմանում ու գովում են, երբ փշահեղձ հողը շահեկան պտուղներով լի են տեսնում:

ԻԱ. Թող առաքինիները չտրամեն՝ տեսնելով ուրիշներին հաջողության մեջ ճոխացած և իրենց՝ անհաջողության մեջ

տկարացած: Այնժամ պիտի տրտմեն, երբ տեսնեն, որ Հարստությամբ Հղիացածներն առաքինությունների Հանդեպ փուլթ չունեն:

ԻԲ. Դժվարին ու ասես անհնարին գործերը դյուրին են նրա համար, ով անձանձիր ջանում է ելք գտնել: Դյուրին գործերը դժվար են նրա համար, ով մեղկությամբ դանդաղում ու հուսահատվում է: Ով կամենում է առաքինի լինել, թող աշխատի իրեն կրթել առաքինության գործերի մեջ: Եվ թեպետ սկզբում նրան կթվա, թե դժվարություն է կրում, բայց հետո անսպասելի մի դյուրություն ու հանգիստ կզգա, ինչպես ճանապարհին հոգնածը՝ իջևան և նավազնացը՝ նպատակադրյալ նավահանգիստը հասնելիս:

ԻԳ. Զինվորի համար քաջություն է ոչ թե պատերազմ մղելը, այլ թշնամուն հաղթելը: Ով խաղաղ ժամանակ իր քաջությամբ պարծենում է, պատերազմի ժամին շուտով փախուստի է դիմում:

Երկրի վրա մարդու կյանքը պատերազմ է, և հաղթողներն են մրցանակին տիրանում: Արդ, կա մարդ, որ իր հետ է մարտնչում, ուրիշը՝ աշխարհի հետ, մի ուրիշն էլ՝ մարդու մեկը հաղթում է, մյուսը՝ պարտվում: Մարդն ինքն իրեն հաղթում է, երբ նվաճում է իր անկարգ բաղձանքները. հաղթում է աշխարհին, երբ արհամարհում է փառքն ու հարստությունը. հաղթում է մարդուն, երբ ամենքին բարիք է գործում և համբերում անիրավ մարդկանցից ընդունած վնասներին:

Իսկ ինքն իրենից պարտվում է, երբ մարմնի ցանկություններն է կատարում. աշխարհից պարտվում է, երբ փառքի ու հարստության է ծառայում. մարդուց պարտվում է, երբ չարը չարով է հատուցում: Ուրեմն՝ ջանանք ամեն ինչում հաղթող լինել, որպեսզի փառքի պսակն ընդունենք:

ԻԴ. Անարի ու վատասիրտ է, ով ունեցվածքի կամ հարստության կորստյան ահից հանձն է առնում անիրավել Աստծո կամ ընկերոջ հանդեպ: Ավելի լավ է քաջությամբ մեռնել, քան հանցավորությամբ ապրել:

ԻԵ. Եթե ձերերը երիտասարդներից ավելի չջանան բարիք

գործել, արդարանալ չեն կարող, որովհետև ծերերի մեջ ախտավոր կրքերի ուժը թուլացած է: Եվ քանի որ մոտ են այս կյանքից հեռանալուն, պարտավոր են հավիտենական ուղու պաշարը միշտ պատրաստ ունենալ:

ԻԶ. Ով երիտասարդ տարիքում, պատճառ բերելով հասակի ու կրքերի եռանդը, առաքինաբար չի ապրում՝ մտքին դնելով առաքինություն գործել ծեր ժամանակ, այդպիսին երբ ծերություն է հասնում ու մահվան դռներին մոտենում, պատճառ է բերում մարմնի տկարությունը: Բայց քանի որ հնարավոր չէ գերեզմանում առաքինություն գործել, ուստի իրավամբ է ժառանգում իր ծուլության պատիժը:

ԻԷ. Մարմնի կյանքը հոգին է, և հոգու կյանքը՝ կենդանի հավատը: Հավատի կյանքը սերն է, և սիրո կյանքը՝ հույսը: Հույսի կյանքն Աստծո խոստումն է, և խոստման կյանքը՝ ճշմարտությունն Աստծո, Ով խոստման մեջ հաստատուն է: Ուրեմն պինդ բռնենք հավատի ճշմարտությունը, որով ճշմարիտ Աստծուն ճանաչում ենք, Նրան սիրում ու ակնկալում Նրա աներևույթ պարգևները, որ խոստացավ չնորհել նրանց, ովքեր հավատով, հույսով ու սիրով ծառայում են Իրեն:

ԻԸ. Այս կյանքի փառքն ու մարմնական վայելքը նախքան ստացվելը քաղցր են թվում, բայց ստացվելուց հետո մարդու ախորժակը դառնացնում են: Իսկ գիտությունն ու առաքինությունը, որոնք մտքի ու հոգու վայելք են, հակառակն են գործում. նախքան ստացվելը դառն ու դժվարին են թվում, բայց ստացվելուց հետո հոգին քաղցրացնում են: Սրա մասին է ասում մարգարեն. «Ճաշակե՛ք և տեսե՛ք, որ քաղցր է Տերը» (Սաղմ. ԼԳ 9):

ԻԹ. Առաքինությունն ինչպես որ գեղեցիկ է, այդպես և փափուկ է, այնքան, որ նույնիսկ դուլզն-ինչ թերութամբ մեծապես արատավորվում է: Որովհետև նման է պարզ հայելու, որ շողիներից աղոտանում է, կամ դուրաբեկ ապակու, որ մի թեթև բախումից փշրվում է: Ուստի առաքինները թող զգուշանան որևէ թերությունից, որպեսզի նրանց առաքինության գեղափայլ դեմքը չտգեղանա:

Լ. Երկրում ապրող ու աշխարհի վայելքներն ունեցող ամեն մեկը չէ, որ աշխարհասեր է համարվում, այլ նա, ով մտքով բևեռված է այս աշխարհի սիրուն ու վայելքին: Քանզի հնարավոր է մարմնով բնակվել երկրում ու հոգով ճեմել երկնքում՝ ըստ այս առածի. «Աշխարհում կա, անապատում չկա»:

Ա. Ինչ որ անում ես քո ընկերոջը, այն անում ես քո Արարչին. Աստված Իրենն է համարում այն, ինչ անում ես ուրիշին, որովհետև նա էլ է Իր արարածը, և հատուցում է քեզ ըստ արածիդ՝ բարի թե չար: Ուրեմն ջանա բարիք գործել քո ընկերոջը, որպեսզի քեզ էլ բարի լինի: Որովհետև ինչ սերմանում ես, նույնն էլ ժողովում ես:

Բ. Մարդիկ հաճախ կռիվ են տալիս իրենք իրենց հետ, երբ կորցնում են այն, ինչ կարծում են, թե ունեն, և բռնվում նրանից, ինչից փախչել են կամենում: Ինչպես որկրամուլը, կամենալով վայելել ու երկար ապրել, որովայնը պես-պես կերակուրներով ու ըմպելիքներով է խճողում, սակայն նրանցով առավել է տանջվում ու իր կյանքը կարճացնում: Հպարտը, ցանկանալով ամենքից փառավորվել, իր մասին մեծ-մեծ բարբառում է, բայց դրանով է՛լ առավել է վարկաբեկվում, որովհետև ամենքը հպարտին արհամարհում են: Գողն անաշխատ կյանքի փափագով ձեռնարկում է ուրիշների ունեցվածքը գողանալու, բայց ի վերջո բռնվելով՝ չարաչար մեռնում է:

Ուրեմն՝ միայն առաքելին է կարող երջանիկ ապրել:

Գ. Կյանքից ավելի պատվական ոչինչ չկա. բայց նրանից ավելի անարգ ոչինչ չկա մոլիների աչքում, որոնք անվայել բաների համար են այն ապարդյուն վատնում:

Քանզի սնափառը կյանքը վտանգում է փառքի համար, ագահը՝ ունեցվածքի, բղձախոհը՝ հեշտանքի, ռիսկալը՝ վրեժխնդրության: Սրանք իրավամբ են կյանքից զրկվում, որովհետև նրա հարգը չեն ճանաչում:

Դ. Չկա մեկը, որ մի բան չսիրի և դրան չհուսա, որպեսզի դրա մեջ իրականան իր բաղձանքները: Քանզի սիրո և հույսի նպատակը բաղձանքների իրականացումն է: Ուստի բարիներն ու չարերն ունեն բաներ, որոնք սիրում են ու որոնց վրա հույ-

սը ղենում և որոնցից են ակնկալում ստանալ իրենց ցանկացած ու հոսացած բաների իրականացումը՝ իբրև իրենց սիրո ու հույսի վարձ ու փոխհատուցում:

Արդ, բարիները սիրում են Աստծուն ու հույսը ղենում նրա վրա, ուստի Աստծուց է պարգևվում նրանց վարձը, որ հավիտենական հանգիստն է: Իսկ չարերը սիրում են այս աշխարհն ու հույսը ղենում աշխարհի իրերի վրա, ուստի աշխարհից զնալիս Աստծուց անվարձ են մնում, որովհետև ինչ որ սիրում էին և ինչի վրա հույսը ղենում, մնաց այնտեղ՝ աշխարհում: Քանզի այս աշխարհը չի կարող իրեն սիրողներին հանդերձյալ կյանքում վարձատրել, սակայն բարիների սիրած Աստվածը, որ երկնքի ու երկրի տերն է, բարիների բաղձանքները կատարում է՝ հենց ինքը դառնալով հանդերձյալի հանդեպ նրանց սիրո ու հույսի վարձը:

Խ. Թեպետև հաստատուն ու խորարմատ ծառերի ոստերն ամեն քամուց շարժվում են, սակայն արմատներն անկործան են մնում: Այս կերպ առաքիլնի մարդը հարմարվում է ժամանակի պտույտների փոփոխմանը՝ իր բարեմտության մեջ անշարժ մնալով: Քանզի եթե ժամերի ու ժամանակների փոփոխման դեպքում մարդն իր բարեմտությունից չեղվի, բացի վնասից, ուրիշ ոչինչ չի շահի: Ժամանակի հարաշարժ դիպվածներում մարդու իմաստությունը սա՛ է՝ բարեմտության մեջ հաստատուն մնալ:

«Ասրծո գթությամբ աղաչում եմ ձեզ, եղբայրներ, պարտաւարե՛ք ձեր մարմինը որպէս կենդանի, սուրբ, Ասրծուն հաճելի զոհ, որը ձեր բանական ծառայութունն է» (Հռոմ. ԺԲ 1):

«Ճշմարիտ է այս խոսքը, և կամենում եմ, որ դու հաւարարուն մնաս սրանում, որպէսզի Ասրծուն հաւարացողները ջանք թափեն բարի գործեր կատարելու, քանի որ դա՛ է բարի և օգտակար մարդկանց» (Տիմ. Գ 8):

Գ Լ ՈՒ Խ Ժ Դ

ԽՈՂԵՄՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Պատվի ու համբավի պահպանը մտքի խոհեմ կշռադատումն ու ընտրողությունն են: Որովհետև ով բարվոք է խորհում, բարվոք էլ կշռադատում է և գործը կատարում համաձայն ժամանակի պարագաների: Ոչ ոք չի կարող որևէ բանում մեղադրել նրան, այլ հակառակը՝ գովեստ ու մեծարանք է նրան մատուցում:

Բ. Ամեն ինչ միայն սեփական դատողությամբ անելն ինքնահավանություն է, և ամեն ինչ միայն ուրիշների դատողությամբ անելը՝ հիմարություն:

Գ. Ծերունին, ով տարիքի մեծության հետ ունի մտքի կատարելություն, գովեստի է արժանի. որովհետև բազմամյա փորձառությամբ սովորել է լավը վատից ու օգտակարը վնասակարից տարբերել: Ուստի երիտասարդները թող դժվարին բաների վճիռը փորձառու ծերերից առաջ չկայացնեն, այլ նախ նրանց հետ խորհրդակցեն և որոշեն նրանց դատման համաձայն վարվել:

Եթե ծերը խոհեմ չէ, ինչպես պահանջում է այդ արգո հասակը, անփորձ երիտասարդ է, և եթե երիտասարդը եռանդուն չէ, ուժաթափ ծեր է:

Դ. Իմաստություն չէ միամիտ սրտով արագորեն համաձայնելը որևէ խորհրդի, եթե նույնիսկ այն օգտակար թվա, քանի դեռ նրա բոլոր պարագաները չեն քննվել. որպեսզի չլինի թե որևէ վնաս պատահի և զղջում ու կսկիծ հետևեն:

Ե. Մտքի խաբեություն է անցած ժամանակներում ստուգելի տեղի ունեցած ամեն անցք երկբայական կարծելը, ապագայում տեղի ունենալիքներին չհավատալը և հավաստի համարելը միայն նրանք, որոնց իրականացումը ներկայումս ակներև է: Որովհետև այսպիսիք ներկայի գործերի միջոցով

անցյալ ու ապագա գործերին խելամուտ չեն լինում բանականների պես, այլ անբանների պես ճանաչում են միայն ներկայի գործը, որին ականատես եղան և որը նույնպես չուտով մոռանում են. կամ ինչ որ պատճառների բերումով է առաջ գալիս, պատահականություն են համարում և չգիտեն, որ իրենց անհավատություն պատիժը սեփական վնասներով պիտի կրեն:

Չ. Մեծ զգուշության կարիք ունի իշխաններին որևէ բան ասելը կամ խորհուրդ տալը՝ նրանց ուղղելու համար: Որովհետև եթե նույնիսկ նրանք ճանաչում են ասված խոսքերի ճշմարտությունն ու իրենց սխալները, գայրանում են, եթե խրատական խոսքերում փոքր-ինչ ծանր ու խիստ բառեր են լինում: Որովհետև շողոքորթների հետ կենցաղավարության մեջ սովորել են շողոքորթվել ու միշտ հաճելի բաներ լսել: Ուստի նրանց խայթելու համար պարզ խոսքերի ճշմարտությունը բավական է, եթե կամենում են ճանաչել իրենց սխալները:

Խ. Խոհեմը մի բան ձեռք բերելու համար շատը կորստյան վտանգի տակ է ի դնում և շատ անհավաստի բաների համար մի հավաստին ձեռքից բաց է թողնում:

Ը. Եթե պատահի կռվել մեկի հետ, մարդ պիտի քննի, թե նախ՝ կռվելու արդար իրավունք ունի^օ, երկրորդ՝ ո՞ւմ հետ պիտի կռվի, կամ նա ի՞նչ գորություն ունի, երրորդ՝ իր կարողությունը բավական է նրան հաղթելու: Առավել հուսալի է հաջողակ ելքի հասնել խոհեմ մտքով, քան գազանական վստահություն:

Թ. Քաջ գորավարին վայել է վախկոտություն մեծ կանգնել պատերազմից, թեկուզ այն վտանգավոր լինի, երբ հայրենիքի օգուտն է ստիպում: Ավելի լավ է, եթե նա փառքով մեռնի, քան անարգանքով ապրի: Բայց և պետք է հանդուգն համարձակություն միավել թշնամու ներսը՝ կորստյան մատնելով սեփական անձը: Խելագարություն է, որևէ տեղից հաղթանակի ակնկալություն չունենալով, սեփական անձը մահվան վտանգի մեջ գցելը:

Ով խոհեմությամբ է վարվում՝ կշռելով իր գորության

չափն ու թշնամու վիճակը, ավելի հանդուգն է, քան արի, և ավելի արժանի է նախատինքի ու պատժի, քան գովեստի ու պսակի: Հաղթանակ ստանալու միջնորդը հարմար առիթի սպասելն է:

Ժ. Եթե մեկը կամենում է ձեռնարկել որևէ մեծ ու դժվարին գործի, պիտի իմաստունների ու առաքինիների հետ խորհրդակցի և նրանց անսա, որպեսզի գործի ձախողման դեպքում ոչ ոք չկարողանա նրան մեղադրել:

ԺԱ. Բնության դեմ մարտ է մղում, ով ձգտում է կատարել գործեր, որոնք իր կարողությունից վեր են:

ԺԲ. Ով ջանում է որևէ գործ կատարել ու չի սպասում հարմար ժամանակի, նման է ծառի, որը ժամանակից շուտ ծաղկում է, բայց ցրտից վնասվելով՝ չի կարողանում պտուղ տալ:

ԺԳ. Եթե մեկը կամենում է մի բան ասել կամ անել, նախապես դրա բոլոր պարագաները պիտի քննի, որպեսզի հետո որևէ վնաս չհասնի ու վերջին զոջումը ոչինչ չարժենա: Խորախորհուրդ քննության կարի՛ք ունի այն գործը, որին արդեն ձեռնարկած լինելով՝ անհնարին է հետ դառնալ:

ԺԴ. Մարդիկ բազմիցս սակավ օգտի համար շատ բաներով վնասվում են. որովհետև նայելով միայն առջևում գտնվող օգտին՝ ուշադրություն չեն դարձնում մեծամեծ վնասների վրա, որոնք կարող են գործին հետևել: Իսկ եթե ուշիուշով գններին, թերևս վնասները զգային ու զգուշանային, ուստի ոչ սակավ օգուտին ձգտեին, ոչ էլ բազում վնասներ կրեին:

ԺԵ. Որևիցե ազգի կամ քաղաքի խորհրդականները պարտավոր են կրքերից, այսինքն՝ սիրուց ու ատելությունից ազատ լինել, որպեսզի հասարակության օգուտը կարողանան տնօրինել:

ԺԶ. Եթե մեկը խորհրդակցության կանչվի, մինչև խոսելու հերթը չհասնի իրեն, թող չշտապի իր կարծիքը հայտնել:

ԺԷ. Երբ բազմամարդ ժողովում խոսք է բացվում որևէ կարևոր խնդրի մասին, պետք է նայել, թե ով է խոսում, այլ թե ի՛նչ է ասում, որովհետև կարող է պատահել, որ հասարակ

մարդկանցից կամ փոքրերից մեկի խոսքն ավելի օգտակար լինի, քան բազում իշխանավորների կշռադատումները: Ուստի վայել է անձի նվաստություն պատճառով մեկի խոսքերն արհամարհելի համարել:

ԺԸ. Լավ խոսել իմանալը բավական է, պետք է գիտենալ և ժամանակի ու տեղի հարմարությունը: Չարաչար է նվազում քնարահարը, որ մեռելատանը հարսանեկան երգեր է գեղգեղում: Եվ ով ուրախ խնջույքի ժամանակ դժբախտությունների ու տրտմալից բաների մասին է խոսում, գեղեցիկ դարնան քաղցր սյուլքը ձմռան ցրտաշունչ քամի է դարձնում:

ԺԹ. Սեփական անձի մասին զգույշ ու չափավոր է պետք խոսել, որպեսզի խոսքերն ինքնագովեստի չվերածվեն. եթե նույնիսկ ստույգ ու հավաստի է ասվածը, տակավին կարող է երկբայական լինել: Ով չսովորեց զգուշությունը խոսել, այնպիսինն վայել է իսպառ լռել:

Ի. Գովեստի արժանի մարդուն պետք է նրա առաքինություն թյան չափի համաձայն գովել և ո՛չ թե ավելի: Իսկ եթե հարկը ստիպի խոսել մեկի թերություն մասին, պետք է զեղչումով խոսել և ո՛չ թե ճշտիվ:

ԻԱ. Մարդուն ավելի ցանկալի է ուրիշներին խրատել, քան սեփական անձը. գուցե համարում է, թե ուրիշների շահն ու վնասն ավելի գիտի, քան իրենը: Ուստի իմաստուն թե տգետ մեկն է, հոժարամիտ կերպով խրատում է ուրիշներին, իսկ իրեն կամ երբեք չի խրատում, կամ էլ հազիվ երբեմն է իրեն խորհրդատու ու խրատիչ դառնում: Սակայն արժե իմանալ, որ ամեն ինչում յուրաքանչյուր ոք առավել պարտավոր է իր մասին հոգալ, քան ուրիշների:

ԻԲ. Մարդ պիտի մտածի, թե ամեն մարդուց էլ կարող է իրեն չարիք հասնել, բայց ինքը ոչ մեկին որևէ չարիք պիտի չպատճառի:

Խոհեմություն է տկար թշնամուն իսպառ հետապնդելը. չլինի թե վերջինս հուսահատվելով դիմադրի ու հարձակվի իր հալածչի վրա:

Բազում բարեկամներ երբեմն չեն կարողանում օգնել, երբ

մեկն ընկնում է տառապանքի մեջ, բայց միայն մի թշնամին կարող է մարդուն վնասել, քանի դեռ սա հաջողություն մեջ է: Ուստի պետք է ջանալ թշնամի բնավ չունենալ:

ԻԳ. Երկու բան է հույժ հարկավոր ազգի կամ քաղաքի երջանկության համար՝ խոհեմություն և զորություն: Խոհեմություն՝ օգտակար օրենքներով ու խոհեմ մտքով ազգը կամ քաղաքը ղեկավարելու համար, զորություն՝ երկիրն արտաքին թշնամիներից քաջությանմբ պաշտպանելու և խաղաղությունն ամբողջել կամեցող ապստամբողներին վտարելու համար:

Հասարակությունը նման է մի մարմնի, որի աչքերը խոհեմությունն են, իսկ ձեռքերը՝ զորությունը: Եվ ինչպես որ ձեռքերն առանց աչքերի պիտանի չեն գործին, դեռ նույնիսկ վնասակար, որովհետև փոխանակ թշնամիներին հարվածելու, անգիտաբար բարեկամներին են հարվածում, այդպես և զորությունն է առանց խոհեմության վնասակար: Ուստի ազգին կամ քաղաքին մեծ վնաս է, երբ խոհեմ ղեկավարները պակասում են:

ԻԴ. Եթե հանճարեղ մարդն իր ճարտարամտությունը հասարակության օգտի համար չի բանեցնում, նման է նրան, ով գեղեցիկ ոտքեր ունի, բայց քայլել չի կարողանում:

ԻԵ. Կան մարդիկ, որ ուրախությամբ են գնում որևէ գործի կամ զբաղմունքի, բայց շատ անգամ տրտմությամբ են վերադառնում կամ բնավ չեն կարողանում վերադառնալ: Քանզի լավ կշռել չգիտեն տեղի, ժամանակի ու ընկերների հետ կապված հանգամանքները, ուստի անզգուշաբար են շարժվում ու չարաչար վնասվում: Մարդուն բավական չէ իր անելիքի մասին մտածել, այլև պետք է մտածի նրա բոլոր պարագաների մասին, որպեսզի վտանգների մեջ չընկնի, կամ եթե ընկնի, դա նախատեսած լինելով, սակավ վնասվի ու ելք գտնի:

ԻԶ. Ավելի զգուշություն է պետք փոքր չարիքների, քան մեծերի հանդեպ: Որովհետև երբ մարդիկ տեսնում են, որ վտանգը մեծ ու մահաբեր է, հնարներ են փնտրում ու վտանգից ազատվում են, իսկ երբ տեսնում են, որ փոքր է, այն չնչին ու անվնաս բան են համարում ու այդ մասին հոգ չեն անում,

այդ պատճառով էլ բռնվում են նրանից ու վնասվում: Ուստի խոհեմ մարդը ոչ լիովին վստահ պիտի լինի, ոչ էլ խիստ կասկածամիտ, այլ պիտի միջին զգուշավոր շավիղն ունենա: Որովհետև վստահը հաճախ վտանգների մեջ է ընկնում, իսկ կասկածամիտը վտանգի երկյուղից միշտ տանջվում է:

ԻԷ. Հնարավոր է, որ մարդն իմանա ծովի խորությունները, բայց ոչ՝ սրտի գաղտնիքները, և իմաստունն չէ նա, ով կարծում է, թե մեկի խոսքերից ու գործերից ճանաչում է նրա մտքերը: Որովհետև շատ անգամ մեկի սիրտն այլ է, իսկ խոսքերն ու գործը՝ այլ, և իմաստունն մեկը որքան էլ համարի, թե նենգավորի մտքերին իրազեկ է, խաբվում է նրանից, որովհետև նենգավոր մարդու սիրտն անհնարին անդունդ է:

ԻԸ. Սիրտը լեզվի հետ է փոխանակում, ով իր սրտի ցավերը պատմում է նրան, ով սովոր է միայն սնոտի խոստմամբ օգնել և մատի ծայրով իսկ գործին հմուտնալ:

Չզուլավոր մարդն իր սրտի ցավերը դեմքի կամ շարժումների արտաքին նշանով չի հայտնում՝ գիտենալով, որ ոչ մի օգուտ դրանից չի ստանա:

ԻԹ. Գիտուն մեկը, որ պատրաստվել է մի երևելի խնդրի մասին խոսել, յուրաքանչյուր բառ պիտի կշռի և պարզ ու հստակ մտքերով բացատրի: Որովհետև թեկուզ իր դիտավորությունն ուղիղ և խոսքերը ողջամիտ լինեն, բայց եթե խոսքերում միջին կամ երկդիմի բան կա, լսողներն այն թյուր մտքով են հասկանում, մանավանդ եթե հակառակասեր ու ճշմարտատյաց են, և դառն թշնամությամբ վատահամբավում են նրան իբրև մոլորամիտի:

Իսկ եթե լսողները մոլորամիտ են, ճիշտը ծեքում, չարաչար են մեկնաբանում, այն իբրև վկայություն վերցնում իրենց խեղաթյուր կարծիքին, ռամիկներին գայթակղեցնում և նրանց մեջ շռուկներ ու խռովություն գցում: Ուստի որևէ բան խոսելիս մեծ զգուշություն է հարկավոր գիտուններին, որպեսզի չարահույզ մտքերը չկարողանան չար բան խոսելու պատճառներ գտնել:

Լ. Խոհեմը ոչ թե բացարձակորեն է դատում, այլ համե-

մատուցյամբ: Քանզի հավասար իշխանություն բարձրացած
ամենքը չէ, որ նաև հավասար փառք ունեն, և հավասար
պատժի ենթարկվող ամենքը չէ, որ նաև հավասար տանջանք
ունեն. որովհետև փառքն ու տանջանքը զանազանվում են ան-
ձերի զանազանությունը համապատասխան: Արդարև առավել
փառավորվում է իշխանական պատվի բարձրացած հասարակ
մեկը, և առավել տանջվում՝ պատիժների ենթարկվող ազնվա-
կան իշխանը: Որովհետև նվաստ սկզբի փառավոր վախճանն
ավելի վսեմ ու պանծալի է երևում, և փառավոր սկզբի թշվառ
վախճանն ավելի դառն ու տանջալի է թվում:

ԱԱ. Կա հիվանդություն, որ դեղով է բուժվում, կա էլ, որ
բուժվում է պահեցողությամբ: Կա բաղձանք, որն իրագործ-
ման համար ջանքի ու աշխատանքի պետք ունի, կա էլ, որ
կարիքն ունի ժամանակի ու համբերության: Ուստի ով չգիտի
սրանք զանազանել ու տեղին գործածել, նրա բաղձանքն ու
ցանկությունը չեն իրականանում, ինչպես որ նպատակադը-
յալ տեղը գնալն ու հասնելը ջանք է պահանջում, և արտում
մանգաղելը՝ ժամանակ, մինչև բերքը հասնի: Բաղձանք էլ կա,
որ միաժամանակ թե՛ ջանքի և թե՛ ժամանակի կարիքն ունի,
ինչպես գիտությունների ու արհեստների բաղձանքը: Ուստի
աշխատանքի կամ համբերության ժամանակն իմանալը բաղ-
ձանքն ու ցանկությունն իրականություն է դարձնում:

ԱԲ. Խոհեմներն ինչ-ինչ արտաքին նշաններից հաճախ
ճանաչում են մարդկանց ներքին հոգարությունը: Ուստի սուտ
չէ, ինչպես նրանք ևս համարում են, թե ով ուրախությամբ
է փոխ առնում, բազմիցս տրտմությամբ է հատուցում, և ով
տրտմությամբ է վերցնում, ուրախությամբ է վերադարձ-
նում:

Որովհետև ով ուրախամիտ է փոխ առնում, երևում է,
թե անիրավ մեկն է ու չի կամենում վերադարձնել, կամ շատ
ուշ: Ուստի երբ բռնադատվում է պարտքը տալու, ասես ոչ
կամովին ու տրտմությամբ է հատուցում: Իսկ ով տրտմու-
թյամբ է վերցնում, երևում է, թե իրավասեղ մեկն է, և որոշել
է պարտքը հատուցել: Քանի որ պարտքը կարիքի ստիպմամբ

է վերցնում՝ ասես ոչ ինքնակամ, ուստի ուրախությամբ է վերադարձնում:

ԼԳ. Քանի դեռ մեկի հետ ընտանեբար ես կենցաղավարում, մտքումդ դի՛ր, թե ժամանակ կգա, երբ նրանից խռովությամբ կբաժանվես: Ուստի զգա՛ստ եղիր ու քո գաղտնիքները մի՛ հայտնիր նրան, որպեսզի հետո չզղջաս:

ԼԴ. Եթե մեկի հաջողությունը տեսնես, մտքումդ մի՛ դիր, թե նույնը քեզ էլ կպատահի: Բայց երբ մեկի ձախորդությունն ես տեսնում, այնպե՛ս հավատա, թե հնարավոր է՝ քեզ էլ պատահի. որովհետեւ վտանգավոր դիպվածները մարդկանց ավելի վաղ են հասնում, քան հաջողությունները:

ԼԵ. Ավելի հարկավոր գիտությունն չկա, քան ինքնաճանաչումը: Ով ճանաչում է իրեն, ճանաչում է Աստծուն, և ով ճանաչում է Աստծուն, նաև սիրում է Նրան ու ցանկանում հաճելի լինել Նրան, որով ժամանում է կատարելության գագաթը:

Ուրեմն՝ մարդը պիտի գիտենա, որ ինքը մի սովորական մարդ է, ում մահկանացու տկար ու վաղանցուկ բնություն է վիճակված, ամեն ինչում ու ամենուրեք միշտ կարոտ է աստվածային օգնականության և ինչ որ ունի՝ թե՛ բնական, թե՛ ստացական, Աստծուց ունի:

ԼԶ. Յուրաքանչյուր մարդ կարող է իր վարքն ուղղել, եթե խորհի, ինչպես և պետք է խորհել, թե արքայության փառքը միայն իր համար է պատրաստված, և միայն ինքն է գնալու արքայություն, եթե Աստծուն ծառայում է: Այդպես և դժոխքն է միայն իր համար, և միայն ինքն է գնալու դժոխք, եթե Աստծուն չծառայի: Կամ թող իր մասին խորհի, թե մարդկանց աշխարհախումբ բազմության մեջ է, որտեղից անաղիկալ ժամի հափշտակելու են իրեն՝ տանելու կա՛մ դեպի հավիտենական փառքը, կա՛մ դեպի տանջանքներ: Արդ, արդյոք այդժամ ի՞նչ պիտի աներ այնտեղ, թող այժմ այստեղ անի, որովհետեւ դա է պատահելու ամեն մարդու:

ԼԷ. Աշխարհում շատ բաներ են տեսնվում, որոնց պատճառները գաղտնի են: Բայց մարդկանցից ոմանք, հետաքրք-

ըրախրութեան ախտից զըրզված, խուզարկում ու քննում են, որ կարողանան պատճառներին հասնել լինել: Սակայն ինչ որ եղել է, լինում է ու լինելու է, կա՛մ Աստծուց է, կա՛մ մարդկանցից և կա՛մ բնութիւնից:

Աստվածային անհաս իմաստութեան գործերի հանդեպ շատերը հանդգնութեամբ մեղանշում են, որովհետև աշխարհի կառավարման, փոփոխութեան, չարերի հաջողութեան ու բարիների դժբախտութեան և այլնի կարգավորութեան պատճառը չկարողանալով իրենց դատողութեան հետ գուգակչուել՝ այլևայլ անտեղի մտածութիւններին ու օտարոտի կարծիքների մեջ են ընկնում, ինչից անթիվ ամբարշտութիւններ են առաջ եկել:

Մարդկանց կատարած գործերի վերաբերյալ թշուր դատողութեամբ վրիպում են, որովհետև գործողի մտքին, որ մինչպատակի է ուղղված, զանազան նպատակներ են վերագրում՝ յուրաքանչյուրն իր կարծիքի համաձայն, որից էլ ոչ սակավ չարիքներ են առաջ գալիս:

Բնութեան գործերի վերաբերյալ մոլորվում են, երբ մի ընդհանուր բան որևէ մասնավոր փորձառութիւնից են հետևեցնում կամ սնոտի կարծիքներով ցնորում, թե գիտեն այն բաների մասին, որոնց պատճառները գաղտնի են: Շատերն էլ բնութեան գաղտնիքները քննելիս, թեև մասամբ կարողացան դրանք իմանալ, բայց շատ բաներում սխալվեցին: Եվ այն պատճառով, որ կամեցան բնութեան գործերը բռնի հետևեցնել իրենց կարծիքներին, անհամար տարածայն կարծիքներ ու վեճեր հուզվեցին բնագետների ու փիլիսոփաների մեջ, ցարդ հուզվում են և երևի թե բնավ վերջ չեն ունենա:

Քանզի այլ բան տեղի չի ունենում բնութեան մեջ, եթե ոչ պատճառների ու գործերի շարունակութիւն: Շատ անգամ պատճառը հայտնի է, իսկ գործը՝ ծածուկ, և ավելի հաճախ գործն է հայտնի, իսկ պատճառը՝ ծածուկ: Ուստի զգուշութիւն է պետք այնպիսի բաներից ճառելիս, որոնց պատճառն ու գիտութիւնը կա՛մ ծածկված են մարդկանցից, կա՛մ էլ չափով հայտնված, որպեսզի Աստծո կամ մարդու հանդեպ

չմեղանչենք կամ սխալվելով չնախատվենք իբրև տգետ կամ հանդուգն:

ԼԳ. Երբ խոհեմ մարդը հասարակության համար մի մեծ գործ է անում, չի պարծենում ու այն հռչակում՝ մարդկանցից գովեստ ստանալու համար, որովհետև չի հիշում, թե ինքն է արել, այլ արածն արդեն մոռանում է և ջանում ավելի մեծ բարիքներ գործել ամենքին: Որովհետև ով իր գործերով պարծենում է, թեև մեծ ու գովեստի արժանի լինի, իր հարգն ու գովեստը կորցնում է: Թեթևամիտ մարդն էլ, նախքան որևէ գործի ձեռնարկելը կամ նախքան այն ավարտելը, մեծապես պարծենում է ու գործը հրապարակում, բայց երբ չի կարողանում գործի ավարտին հասնել, չի ամաչում ասել. «Այսպես չէի կարծում», ուստի և ամենքի առաջ ծաղրի առարկա է դառնում:

ԼԹ. Խոհեմ մարդն իր մասին որևէ բարի բան չի պատմում՝ գովեստ լսելու համար, ոչ էլ չար բան՝ նախատինք ընդունելու: Որովհետև եթե բարին է պատմում, լսողներն արհամարհում են նրան իբրև սնափառի, իսկ եթե չարն է պատմում, լսողներն անարգում են նրան ու գայթակղվում: Ուստի խոհեմություն չէ ասել այն, որը սեփական անձի գովեստի կամ անարգանքի է վերածվում:

Խ. Ո՛չ ամեն ինչ, որ ճշմարտություն կերպարանքն ունի, ճշմարիտ է, և ո՛չ ամեն ինչ, որ ստույթյան կերպարանքն ունի, սուտ է: Քանզի շատ բաներ են իրոք եղել, լինում են ու կլինեն, որ մարդկանց մտքին հակասող են թվում, և շատ բաներ են մարդու մտքին համաձայն պատմվում, որ իրոք չեն եղել և գուցե հավիտյան չլինեն: Ուստի պատշաճ չէ սուտ համարել այն ամենն, ինչ մեզ անհնարին է թվում, և կամ ճշմարիտ համարել այն ամենն, ինչ հնարավոր է թվում: Այլ պետք է խոհեմությամբ գործի էությունն ու պարագաները քննել և հետո՝ հավատ ընծայել կամ չընծայել:

Երբ մարդիկ իմանում են մեկի խոսքերից ու գործերից ինչ-որ բան, որ ճշմարիտ է, դրա վրա հիմնվելով՝ կարծում են, թե գիտեն նրա սրտի բոլոր մյուս գաղտնիքները ևս, և

մի բացահայտ ու հավաստի դրույթյունից իսկույն բազում անծանոթ ու երկբայական հետևություններ են անում՝ իբրև ճշմարտություն, ուստի բազմիցս անպիտան են դարձնում և այն, ինչ ճշմարտությամբ իմացան: Քանզի երբ մի ճշմարիտ բան են իմանում, դրանից չի հետևում, թե գիտեն և այլ բոլոր ճշմարիտ բաները, այլ պետք է նորից խորհել, քննել և ճշտիվ, աստիճան առ աստիճան վերլուծել տվյալ իրողության բոլոր կարելի ու կարծելի պարագաները, մինչև ամեն կողմից ճշմարտության նշույլը փայլի: Ինչպես օրինակ երբ տանը մի բան կորչում է, և այնտեղ է մի մարդ, որ ժամանակին մի բան է գողացել, բոլորը կարծում են, թե նա՝ գողացավ: Այո՛, ճշմարիտ է, որ նա ինչ-որ ժամանակ գողություն է արել, բայց դրանից չի հետևում, թե այժմ նույնպես գողը նա է: Ուստի պետք է զգույշ լինել մի ճշմարիտ բան իմանալու դեպքում անծանոթ ու երկբայական հետևություններ դրանից չանել և իբրև ճշմարտություն չափել:

ԽԱ. Մարդիկ ավելի լավ գիտեն բարվոք խոսել, քան բարվոք գործել: Եթե իմանային այնպես անել, ինչպես ասում են, աշխարհում չարեր կա՞մ բնավ չէին լինի, կա՞մ հույժ սակավ կլինեին:

ԽԲ. Միամտությունն առանց խորագիտության՝ հիմարություն է, և խորագիտությունն առանց միամտության՝ խորամանկություն. միամտությունը խորագիտությամբ և խորագիտությունը միամտությամբ՝ խոհեմություն է: Ինչպես մեր Տերն էլ աղավնու միամտությանը հարեց օձի խորագիտությունը (տե՛ս Մատթ. Ժ 16), որպեսզի մարդկանց սովորեցնի երկու վնասակար ծայրերից խորշել և խոհեմության մեջ հաստատվել:

ԽԳ. Թող իմաստունը չամաչի խոհարհվել և ուրիշներից խորհուրդ հարցնել՝ կարծելով, թե նրանք իր խոհեմության չափին չեն հասնում: Որովհետև ահա ածելին էլ սրվում է վարսավիրի կակուղ կաշվով, և երկաթը պնդանում՝ հեղուկ ջրի մեջ մխվելով:

**«Բարիների խորհուրդները թող քեզ պահպանեն,
և մաքուր միտքը քեզ պահի»** (Առակ. Բ 11):

**«Մի՛ խոտորվիր ո՛չ աջ և ո՛չ ձախ.
ոտքդ հե՛տ դարձրու չար ճանապարհից»** (Առակ. Դ 27):

**«Խոտքերի վախճանը բարի է նրանց սկզբից,
համբերատարը՝ հոգով հպարտացածից»** (Ժող. Է 9):

**«Փառքն ու անարգանքը լեզվի ձեռքին են,
և մարդու կործանումն
իր անարգ լեզվի միջոցով է լինում»** (Սիրաք Ե 15):

**«Որդյա՛կ, բարիքն ընտրության՛ք գործիր մարդուն,
որպեսզի նրանից բարիքների շնորհ գրնես»** (Սիրաք ԺԲ 1):

**«Այսուհետև օձի պես խորագե՛տ եղեք
և աղավնու պես միամիտ»** (Մատթ. Ժ 16):

**«Ձեզանից ո՛վ է, որ կամենալով աշտարակ շինել՝
նախ չի նստի ու հաշվի իր ծախսերը,
թե ավարտելու համար բավական միջոց ունի՞՞»**
(Դուկ. ԺԴ 28):

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Ե

ԳԱՂՏՆԱՊԱՀՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Ոչ այնքան վտանգավոր է չվարժեցված երիվար հեծնելը, որքան անփորձ բարեկամին գաղտնիքներ հայտնելը: Ուստի մարդ որևիցե բարեկամի, առանց խտրության, պիտի չհայտնի իր սրտի գաղտնիքները, այլ միայն նրան, ում փորձով ճանաչում է, թե գաղտնապահ է:

Ջուրը ծակ սափորի մեջ է լցնում, ով հոգու ծածուկ բաները հայտնում է նրան, ով գաղտնիք պահել չգիտի:

Բ. Եթե մեկը կամենում է որևէ գաղտնիք հրապարակել, թող գաղտնապահության դաշինքով այն հայտնի ուամիկին, որովհետև ուամիկն առավել գաղտնիքների մոռնետիկ է, քան գաղտնապահ: Ուստի հուսալի է հավատարիմ գաղտնապահություն գտնել ոչ թե ուամիկների մեջ, այլ իմաստունների, այն էլ՝ ո՛չ ամեն իմաստունի, այլ սակավների, հո՛ւյժ սակավների, որոնց ընտրության համար մեծ զգուշություն է հարկավոր:

Գ. Մե՛ծ բան է խնդրում նա, ով խնդրում է իր հայտնած գաղտնիքը պահել:

Դ. Ով գաղտնապահ է, բերանը սրտում է պահում, և ով գաղտնապահ չէ, սիրտն է բերանում պահում: Բայց կան մարդիկ, որ գաղտնիքը համարում են ծանր բեռ, որն իրենք չկարողանալով տանել՝ կրելու համար տալիս են ուրիշներին՝ որպես բեռնակիրների:

Ե. Հպարտը, սնափառության ախտով հափշտակված, սիրում է իր գաղտնիքները պատմել, ինչն իրեն գովեստներ է բերում, և ինչով իր սրտի գաղտնիքներն ուրիշներին հայտնի է դարձնում:

Զ. Բարկացողը չի կարող իր գաղտնիքը պահել. սաստիկ բարկանալու ժամանակ նրա արյունը եռում է, իրեն չի զսպում, որ չխոսի, և իսկույն իր գաղտնիքները սրտից դուրս է թա-

փուլ, ուստի գաղտնի մտքերը նրանից դյուրին է գողանալ: Բարկացողը նման է թանկարժեք հեղուկով լցված տիկի, որի վրա երբ բռնություն են գործադրում, իսկույն պայթում է և պարունակությունը դուրս թափում:

Է. Գաղտնապահը որևէ գաղտնիք պահելու համար թող սուտ չխոսի և գաղտնիքների հայտնի դառնալու երկյուղից դեմքն այլայլված ցույց չտա: Որովհետև դեմքն ու աչքերը սրտի առաջնորդն ու դեսպանն են, և մարդիկ այսպիսի նշաններից արագորեն կռահում ու իմանում են գաղտնիքները: Ուստի խոսելիս մարդ միայն վնասակար մտքերը պիտի ծածկի՝ ստախոս չլինելու համար, և խոսքերի կարգն անշփոթ պահի՝ դեմքին ցույց չտալու համար նշույլն այն գաղտնիքների, որոնց մասին կամենում էր լռել:

«Առանց խորհրդի շարժվող մարդը նման է կործանված պարիսպներով քաղաքի» (Առակ. ԻԵ 28):

*«Որոյա՛կ, թող քո բարեկամները շատ լինեն,
բայց հազարների մեջ
թող մեկը լինի քեզ խորհրդակից»* (Սիրաք Զ 6):

ԽՂՃՄՏԱՆՔ

Ա. Մարդու բարքը ներքուստ ուղղվում է խղճից և արտաքուստ՝ օրենքից: Որովհետև եթե խիղճը, թյուր կամքից թելադրվելով, կովում է ընդդեմ ուղիղ բանականության, օրենքը հանդիմանելով սանձում է նրան ու հնազանդության բերում: Խիղճը՝ իբրև բնության կողմից հաստատված ներքին արդար դատավոր, և օրենքը՝ իբրև Աստծուց հաստատված արտաքին իրավարար, կշեռքի երկու թաթի նման արդարության մետը կենտրոնում են պահում:

Եթե մարդիկ միայն խղճով ղեկավարվեն, բազում անձնասերներ բնության կողմը կբռնեն, ուղիղը կթյուրեն, և ոչ ոք չէր լինի, որ հանդիմաներ և ուղղեր նրանց: Իսկ եթե միայն օրենքով ղեկավարվեն, շատերն էլ պարզամիտներին որևէ չարակամությանը կխաբեն և անօրեն բաներն իբրև օրենք կառաջադրեն կատարելու: Ուստի երկուսն էլ՝ խիղճն ու օրենքը, կարևոր են՝ մարդկանց առաջնորդելու և հասցնելու համար առաքինության՝ իբրև մոտակա նպատակի, և դրանով էլ՝ երջանկության՝ իբրև վերջնական նպատակի: Որովհետև, ըստ առաժի, «Աստված ու բնությունը երբեք հենց այնպես չեն գործում»:

Բնական օրենքում խիղճը պիտի հետևի ուղիղ բանականությանը՝ ըստ այսմ. «Հեթանոսները, որ Օրենք չունեն, բնությանը են Օրենքի գործերը կատարում» (Հռոմ. Բ 14), իսկ եկեղեցական օրենքում պիտի հետևի աստվածային օրենքին, որովհետև աստվածային օրենքում միայն ուղիղ բանականությունը բավական չէ, այլև Աստծո օրենքի հետ համաձայնություն է պահանջվում:

Բ. Մտքի լույսն Աստծուց մարդու բնության մեջ ներտպված հավիտենական օրենքի մի նշույլ է, որով մարդ գործում

է արժանավորն ու վայելուչը և մերժում ոչ արժանավորն ու անվայելուչը: Աստվածային օրենքն Աստծուց պարգեւեց իբրեւ Նրա կամքի թարգման. որպեսզի նա, ով միայն բնությամբ էր մարդ և ճանաչում էր միայն բնական կանոնները, օրենքով նաեւ բարոյապե՛ս մարդ դառնա և ճանաչի աստվածային կանոնները: Եվ կամ նա, ով նախ բնականից Աստծո պատկեր էր, օրենքի պահպանությամբ նաեւ Աստծո նման լինի՝ աստվածային մարդ: Ուստի ուղիղ բանականությունն ու օրենքը միաբան ուղղում են մարդու բարքը՝ խորհելիս, խոսելիս ու գործելիս խիղճն ուղղության մեջ պահելու համար: Այս պատճառով էլ, ով ուղիղ մտքից ու օրենքի հրամանից խոտորվում է, Աստծուն ու իր բնությանը դեմ է դուրս գալիս:

Պ. Եթե մեկն ամեն ինչում անսում է խղճին՝ իբրեւ խղճահար, է՛լ առավել է սխալվում, ուստի խղճի հետ խոհմությամբ պետք է վարվել: Պետք չէ իսպառ արհամարհել այն կամ լիովին հետեւել նրան, այլ բանականության լույսով ու օրենքով բարեկարգել այն և տարակուսական բաներում, ուր խիղճը տկարանում է որոշում կայացնել, դիմել իմաստուններին ու օրինագետներին և նրանցից սովորել, թե ինչ է պետք անել: Եվ այն բաներում, ուր երկուստեք չեն պակասում որեւէ բան անելու կամ որեւէ բանից խորշելու համար ընդունելի փաստերը կամ պատճառները, ընտրել անկասկածն ու ավելի ապահովը:

Պ. Խղճահարությունը չար բան է, բայց ավելի չար է անխիղճ լինելը: Ուստի պետք է խղճատանավոր լինել, այսինքն՝ իբրեւ փոքրոգի՝ ամեն ինչից չվախենալ և իբրեւ հանդուգն՝ ամեն ինչին չվստահել, այլ իբրեւ արի՝ չվախենալ, ուր պետք չէ, և վախենալ, ուր պետք է:

Ե. Մարդու կամքը հանդուգն է և բանականության սահմանից հաճախ ելնում է, ուստի խիղճը նրան որպես սանձ տրվեց, որպեսզի առանց բանականության առաջնորդության չարշավի: Իսկ եթե մեկը խղճի ազդարարությանը չի անսում, պարտական է դառնում դատաստանի: Բայց քանի որ դատողը մարդ է, տկարանում է արդարությունը որոշել, ուստի դա-

տաստանն իսկույն հանձնում է պարտապանի խղճին,~ որովհետև սա է սրտի գաղտնիքների անխաբ դատավորը,~ որպեսզի պարտապանը սրա՛ն երդում տա. իսկ եթե ընդդեմ խղճի դատման է երդվում, երդումը սուտ է լինում, և այդպիսին Աստծո դատաստանին պարտական է մնում:

Զ. Եթե անասունները մարդկանց հետ խոսելու կարողություն ունենային, արդարև կկշտամբեին նրանց, ովքեր ընդդեմ բանականության ու խղճմտանքի ազդարարության են գործում: Եվ քանի որ անասունները բանականություն չունեն, ուստիև պատիժների պարտավորության տակ չեն ընկնում, և նրանց վրա գործերի դատավոր ու քննիչ չի կարգված: Իսկ մարդիկ, քանի որ որպես առաջնորդ ունեն բանականությունը և որպես ազդարար՝ խիղճը, եթե վերջինիս չեն անսում, դատաստանի տակ են ընկնում: Ուստի մարդուն նախատինք է բանականություն ունենալն ու անբան կենդանու պես վարվելը:

Է. Մարդկանցից շատերն իրենց սրտում քաջ գիտեն, որ ինչ-ինչ գործերում ու խոսքերում սխալվել են, բայց իրենց խղճմտանքի դեմ գործելով՝ ջանում են խոսքով արդարացնել իրենց: Դա է նրանց՝ չարիքների մեջ համառելու նշանը, որովհետև երևում է, որ չեն կամենում ուղղել իրենց սխալները: Մտերմության ու սիրո արժանի չէ նա, ով հայտնի ճշմարտությանը համառելով՝ հակառակում է՝ սխալված չերևալու համար:

Ը. Ով իր խղճմտանքի դեմ է գործում, չի կարող նրա խայթոցից զերծ լինել. խղճի խայթը մահվանից էլ խիստ է. մահը մի անգամ է մեռցնում, իսկ խղճի խայթը՝ ամեն ժամ: Ուստի ով իր խիղճն իբրև իր անձի անխաբ դատավոր ունի և նրա օրենքներին ու հրամաններին հնազանդվում է, սրտի ներքին տանջանքներից ազատ ու խաղաղ է մնում:

Թ. Մարդու խիղճը նման է շան, որն օտարների վրա հաչում ու նրանց հալածում է, իսկ ծանոթներին քծնում ու շողորթում: Որովհետև երբ մեկը որևէ չար բան է խորհում կամ գործում, խիղճը շուտով հաչում ու ջանում է չարը

Հալածել՝ իբրև մարդու բնությանն օտար ու թշնամի մեկի: Իսկ երբ մտքում ելումուտ գործելուն հարը տակավ առ տակավ ընտելանում է, այնուհետև խղճմտանքը նրա հետ իբրև ծանոթի հետ է վարվում ու հանդիմանելուց դադարում, այդ պատճառով էլ մարդը համարձակ գլորվում է ամեն տեսակ մոլորությունների մեջ, որոնցից նախկինում, խղճից տանջվելու պատճառով, խուսափում էր: Ուստի պետք է սկզբից ևեթ ջանալ որևէ հարի տեղի չտալ ու խիղճը միշտ արթուն պահել, որպեսզի մարդը չգահավիժի հարիքների խորխորատները:

**«Երկչորին հալուսի է մի ինչ-որ հարություն,
որն ինքն է դալապարությունը վկայում,
և նա, խղճնարանքից նեղվելով,
միշտ անհնարինն է կանխագույն»** (Իմաստ. ԺԷ 10):

**«Քանզի մեր պարծանքն ա՛յս է՝ մեր խղճնարանքի
վկայությունը. այն, որ սրբությամբ ու Ասրծո
ճշմարտությամբ և ո՛չ մարմնավոր խմսարությամբ, այլ
Ասրծո շնորհով ընթացանք աշխարհում»** (Բ Կորնթ. Ա, 12):

**«Դուք ձեր ներսում խղճից չե՛ք քանջվում և
չար խորհուրդներով դալապոր չե՛ք դառնում»** (Հակոբ. Բ 4):

**«Միբեյինե՛ր, եթե մեր սրբերը մեզ չեն դալապարում,
համարձակություն ունենք Ասրծո առաջ»**
(Ա, Հովն. Գ 21):

Գ Լ ՈՒ Խ Ժ Է

ԱՐԴԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Արդարությունը գանգատվում է, երբ մարդիկ իրենց դատում են ո՛չ այնպես, ինչպես դատում էին ուրիշներին:

Բ. Դատավորը հանցավորին պատիժների պիտի չենթարկի, եթե առանց իրավունքի հանդեպ մեղանչելու կարող է նրան անպատիժ թողնել, որովհետև պատժելով ոչ թե իրավունքը պաշտպանում է, այլ անգութ է դարձնում:

Գ. Կան մարդիկ, որ կամենում են արդար օրենքները ծառայեցնել իրենց կամքին: Սրանք անօրեններն ու կամապաշտներն են, ովքեր չեն հասկանում, որ օրե՛նքը պիտի իշխի մարդու կամքի վրա և ո՛չ թե մարդու կամքը՝ օրենքի: Որովհետև եթե մարդու կամքն օրենք լիներ, կլինեին այնքան օրենքներ, որքան մարդիկ:

Բայց օրենքը նաև իրեն հնազանդվողներ է պահանջում: Եթե ամենքն իրենց կամքն իբրև օրենք ներկայացնեին, ամենքն իշխող կլինեին, և ո՞վ կհնազանդվեր օրենքին, բացի միայն այն դեպքից, եթե միայն մի մարդ մնար աշխարհում: Այդ պատճառով էլ յուրաքանչյուր ազգի նախկին օրենսդիրները բարի օրենքներ սահմանեցին, որպեսզի ամենքը մի կամքով միաբանվեն: Եվ բնության՝ յուրաքանչյուրին տված առանձին կամքը մարդիկ մեկ օրենքի մեջ միավորեցին, ինչի վրա նույնիսկ բնությունը զարմացավ՝ տեսնելով, որ մարդիկ իրենց կամքը կառավարելու հնարներ գտան:

Դ. Չարժե բնակվել այն քաղաքում, ուր օրենք կամ օրինապահ դատավոր չկա. որովհետև ուր օրենք չկա, մարդիկ անօրեն են լինում, և ո՞վ կարող է անօրենների մեջ անվնաս մնալ: Կամ եթե օրենք լինի, բայց դատավորն օրենքի հրամանները չգործադրի, զրկվածն ո՞ւր պիտի դիմի իրավունք փնտրելու. որովհետև այդպիսիք օրենքը ջատագովում են,

բայց իբրև անօրեն վարվում և օրենքը եղծելիս եղծում են քաղաքն ու հասարակությունը:

Հասարակությանը վերաբերող օրենքները կամ բարեկարգությունները ամենքի հավանությամբ պիտի հաստատվեն:

Ե. Երջանիկ է այն քաղաքը, ուր կան իմաստուն ու արդար դատավորներ, ովքեր նույն կերպ են նայում աղքատների ու հարուստների, եկվորների ու բնիկների դատաստանին, կաշառքի կամ վախի, կամ էլ սիրո պատճառով իրավունքը չեն թյուրում:

Զ. Գործի ոչ մի վճիռ չի կարող հաստատուն մնալ, եթե իրավունքի վրա հիմնված չլինի: Ուստի երբ մարդիկ, մի ինչ-որ ժամի միմյանց հետ համաձայնելով, վճռում են իրենց վերաբերող որևէ գործ անել, վերջում տարաձայնում են միմյանց և վճիռն իզուր է դառնում, եթե իրավունքով չի հաստատվել:

Է. Եթե մարդն իր ընկերոջ հետ աննենգ ու խաղաղ ապրեր, դատավոր ու դատաստան ավելորդ կլինեին նրանց: Այդ ժամ ոչ ոքի միջև վեճ չէր ծագի և ոչ ոք դատի գնալու կարիք չէր ունենա, որովհետև դատավորը մարդկանց խարդախության ու անիրավության պատճառով սահմանվեց, որպեսզի եթե մարդիկ միմյանց հանդեպ անիրավ լինեն, դատավորն իրավունք անի: Արդարությունը սոսկում է, երբ դատավորը, որ իրավունքի պահապանն է, իր դատաստանից հալածում է արդարությունը, իսկ զրկվածը նրանից իրավունք է խնդրում: Ով իրավունքն ատում է, ատում է նաև նրանց, ովքեր իրավունքից են խոսում:

Ը. Ով զրկում և ուրիշների ունեցվածքը հափշտակում է, իր ունեցվածքը ժառանգելու իրավունքը կորցնում է, ուստի ով ցանկանում է իր ունեցվածքը խաղաղությամբ վայելել, թող հատուցի նրան, ում զրկեց: Որովհետև ով զրկանքով ուրիշների ունեցվածքն է ժողովում, ասես իր հագուստի մեջ կրակ է ծրարում:

Թ. Սրանից ավելի իրավացի ի՞նչ հատուցում կա, երբ նա, ով իր կյանքի ընթացքում ուրիշների ցավերով ու վնասներով է իր ունեցվածքը ձեռք բերել, թողնի գնա սրտի ցավերով ու

Հոգու վնասներով: Անշուշտ անիրավություն կլինեն, եթե նա, ով զրկանքով էր ունեցվածքը մթերել, հանգիստ սրտով վաճառելիք դրանք: Զրկանքով հավաքված գանձերը պահվում են կասկածներով ու կորչում ցավերով:

Ժ. Օրենքի հանդեպ հանցավոր է, ով իր պարտավորությունը չի կատարում: Արդարև, իշխանավորը վարձահատուցման դաշինքով իր սպասավորին իր մոտ պահում է, որ ծառայի, և սպասավորն էլ ծառայում է, որ վարձ ստանա. եթե իշխանավորը զլանում է սակարկված վարձը տալ կամ սպասավորը հավատարմություն մեկը ծառայում, մեկը զրկող է դառնում, մյուսը՝ գող, և երկուսն էլ, իրենց պարտավորությունները չկատարելով, օրենքի հանդեպ հանցավոր են համարվում:

ԺԱ. Ով առանց իրավունքի՝ շատերի տեր է դառնում, իրավունքը նրան ուրիշների ծառա է դարձնում:

ԺԲ. Արդար հատուցում է լինում, երբ նա, ով վնաս հասցրեց նրան, ումից չարիք չէր տեսել, վնաս է կրում նրանից, ում բարիք էր գործել:

ԺԳ. Ով առաջնորդում է մատնության ու դավաճանության, իր օրինակով սովորեցնում է ուրիշներին նույն կերպ վարվել և ի՛ր հանդեպ:

Մարդուն բնորոշ է բազում բարի օրինակներից սակավ բարիք և սակավ չար օրինակներից բազում չարիք սովորել:

ԺԴ. Աստված յուրաքանչյուրին փոխարենը հատուցում է ըստ նրա հոժարության, բաղձանքի ու ջանքի: Եթե մեկը հոժարում ու ջանում է բարի կամ չար բան կատարել և չի կարողանում գործով գլուխ բերել, միևնույն է՝ վարձի կամ պատժի արժանանում է:

Քանզի գործերը, որ ունեն բարի կամ չար մտադրություն, սրա դիմաց փոխարինության են արժանի, որովհետև կամքի հրամանով են գործում. այլապես կլինեին մարդո՛ւ գործ՝ բնական ու հարկադիր, և ո՛չ թե մարդկային գործ՝ բարոյական ու կամավոր: Եվ քանի որ կամավորությունն է, որ գործը հատուցման արժանի է դարձնում, ուստիև կամքից ելնող բաղձանքը՝ բարի կամ չար բան կատարելու, արժանի է դառ-

նուժ վարձատրութեան կամ պատժի՝ կա՛մ չատ, կա՛մ սակավ, ըստ յուրաքանչյուր մարդու շատ կամ սակավ, հարատե կամ անցողական ըզձանքի ու ջանքի:

ԺԵ. Քրիստոսի ճշմարիտ հավատացյալն իբրեւ Աստծո որդի ու ժառանգ է, իսկ անհավատը՝ իբրեւ ծառա ու վարձկան: Ուստի երբ նրանք հավասար ծանրութեամբ որեւէ չարիք են գործում, արդարութիւնը պահանջում է, որ անհավասար պատիժներ ստանան՝ հավատացյալն ավելի սաստիկ պատժվի, քան անհավատը: Քանզի որդիների ապստամբութիւնն առավել չար է և առավել մեծ պատժի արժանի, քան ծառաների ապստամբութիւնը:

Ուրեմն՝ ճշմարիտ հավատացյալները պարտավոր են բոլոր մարդկանցից առավել՝ ահուդողով աշխատել իրենց անձերի փրկութեան համար (տես Փիլիպ. Բ 12)՝ ըստ այսմ. «Եթե ձեր արդարութիւնն ավելի չլինի, քան օրենսդետներինն ու փարիսեցիներինը, երկնքի արքայութիւնն չեք մտնի» (Մատթ. Ե 20):

*«Արդարի բերանն իմաստութիւնն է պարմում,
իսկ լեզուն արդարութիւնն է խոսում»* (Սաղմ. Լ, 9 30):

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Ը

ՃՇՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Ոչինչ ավելի արժանի չէ պատվի, քան ճմարտությունը, բայց ոչինչ ավելի անարգված չէ, քան նա: Մարդիկ միմյանց հետ խոսելիս նրա փառքը մեծացնում են և իբրև ճմարտություն ջատագով ցույց տալիս իրենց, բայց իրենց գործերում չարունակ արհամարհում են նրան և պատվում ստությունը:

Սակայն ճմարտությունը, իր մարդասիրությունը գործադրելով, երկայնատույժամբ դիմանում է իր անարգանքներին և լիովին չի հեռանում աշխարհից՝ սպասելով նրա դարձին: Կամենում է, որ ինչպես որ խոսելիս են ամենքը ճմարտությանը մոտ, նրան միանան նաև գործելիս: Ուստի ամեն ոք, ով բարիք է գործում, ճմարտությանն է միանում, որովհետև ամեն բարի բան ճմարիտ է, և ամեն ճմարիտ բան՝ բարի: Իսկ ով չարիք է գործում, ճմարտությունից հեռանում է, որովհետև այն բանն է չար, որ ճմարտություն չունի:

Տեսա՞ր ճմարտության ներողամտությունը. իրեն անարգողներին իսկույն վրեժխնդիր չի լինում ու իրավունք պահանջում, այլ ամենքին ընդհուպ մոտենում ու հաճախ օգնում է, որ շահի նրանց, թեպետ ամենքը չէ, որ նրան մոտ են գտնվում ու ընդունում նրա օգնությունը:

Բ. Թող ոչ ոք չհուսա ստախոսից բարի բան ընդունել, քանզի ստախոսը որևէ բարի բան չունի. ով ճմարտությունը կորցնում է, կորցնում է բոլոր բարիքները, որովհետև ճմարտությունն է ամեն բարիք:

Ստախոսը միայն սա՛ է շահում. թեև ճիշտ էլ ասի, ոչ ոք նրան չի հավատա:

Վայել չէ դասվել այն մարդկանց թվում, ովքեր սովոր են սուտ խոսել:

Գ. Չկա ավելի գովելի բան, քան ճշմարտությունը, բայց, ավա՜ղ, այժմ նրանից ատելի ոչինչ չկա: Կան շատեր, որ խոսքով պարծենում են, թե ճշմարտասեր են, բայց սրտով ատում են ճշմարտությունը: Եվ ճշմարտությունը, ճանաչելով մարդու գաղտնիքները, աշխարհում ծպտված է շրջում, որպեսզի խապառ չհալածվի: Բայց նրանք, որ սրտով արդար են, նրան ճանաչում ու պատվում են:

Դ. Ըշմարտությունը, հալածվելով մարդկանցից, որոնց սիրտն ու բերանը տարբերվում են, բնակվում է անմեղ անասունների մեջ, որոնց սիրտն ու բերանը նույնն են:

Ե. Ուր լույս կա ծագած, այնտեղ խավար չի բնակվում. ուր ճշմարտությունն է թագավորում, այնտեղ դեեր չեն գտնվում:

Նա, ում խոսքերում ճշմարտություն կա և գործերում՝ արդարություն, երկինք սլանալու համար կրկնակի թևեր ունի:

Զ. Ուր ճշմարտություն չկա, այնտեղ չկա և բարություն. որովհետև սրանք երկուսն անբաժան ընկերներ են՝ էությունը միմյանց հետ նույնն են և միայն կերպարանքով են տարբերվում: Ուրեմն պարզ է, որ չարերի մեջ չկա ճշմարտություն, որովհետև բարի չեն. իսկ ովքեր ճշմարտություն չունեն, նրանց միտքը խավարած է, որովհետև ճշմարտությունն է մտքի լույսը: Ուստիև չարերը մոլորության բոլոր խորքերն ընկել ու դա չեն հասկանում:

Ուրեմն՝ եթե մեկը կամենում է չար մարդուն բարի դարձնել, նախ պիտի ճշմարտությամբ լուսավորի նրա միտքը, որպեսզի միտքն ի՛նքը հափշտակվի դեպի բարու հանդեպ սերը, ապա թե ոչ՝ խրատիչն իզուր է տքնում, ասես խուլ ականջների է ջանում հայտնի դարձնել երգերի ներդաշնակությունը:

Է. Եթե մարդու լեզուն իր պարտավորությունն ու հափը ճանաչեր, գուցե չարգելափակվեր բերանի ներսում՝ ատամների պարիսպների ու շուրթերի դռների հետևում՝ իբրև բանտախցում: Նրա պարտավորությունը ճշմարիտը խոսելն է, որովհետև լեզուն խորհուրդների ու մտքերի թարգմանն է, և նրա չափը՝ պատշաճը խոսելը: Բայց իր պարտավորությունը

չի ճանաչում, եթե խոսքերում հավատարմություն չի պահում, ասում է իր ըմբռնմանն ու դատողությունը դեմ որևէ բան, և իր չափը չի ճանաչում, եթե պատշաճից ավելի է խոսում: Ուստի իր պարտավորությունն ու չափը չճանաչող լեզուն իրավամբ է պատժվում:

Եվ բնավ զարմանալի չէ, եթե զառամյալ ծերերի ու պառավների լեզուները պատշաճից ավելին են խոսում: Որովհետև նրանց ատամների պարիսպը խրամատված է, և շուրթերի դռները՝ թուլացած:

Ը. Ով շահախնդիր չէ, սովոր է ճշմարտախոս լինել, քանզի շահասերներն են, որ ճշմարիտը չեն ասում և կամ ստում են: Յորենի հետ որոմ է խառնում, ով ճշմարիտին որևէ սուտ է խառնում:

Թ. Վտանգից ազատվելու համար երբեք վայել չէ ստել. եթե մարդկային հնարը չի կարողանում փրկել, պետք է աղոթքով Աստծուն ապավինել, ելքը Նրանից խնդրել և երբեք չվհատվել ու չստել. որովհետև Աստված ամբողջապես ճշմարտություն է և միշտ ճշմարտություն է կամենում: Ուստի ով որևէ ստով աղավաղում է ճշմարտությունը, մեղանչում է ընդդեմ Աստծո և իր խղճի: Աստված լավ գիտի փրկել, եթե օգուտ է, հակառակ դեպքում՝ ավելի լավ է ճշմարտությունը պահելով մեռնել, քան ստության հանցանքով ապրել: Սակայն երբեմն Աստված թույլ է տալիս չարերին սուտ խոսել՝ փրկելու համար բարիներին, ովքեր նախընտրում են կյանքից զրկվել, քան ստել:

Ժ. Կա երեք ճշմարտություն՝ սրտի, բերանի և գործի: Բայց հաճախ մարդկանց աչքին ոչ մի զորություն չունի սրտի ու բերանի ճշմարտությունը, եթե չհետևի գործի ճշմարտությանը, որովհետև առաջին երկուսը կարող են ստել կամ չգործադրվել: Արդ, միայն Աստծուն է հատուկ ճանաչել սրտի ճշմարտությունը, միմյանց հավատարիմ մարդիկ ճանաչում են բերանի ճշմարտությունը, իսկ հասարակությունը՝ գործի ճշմարտությունը:

Ուստի խոհեմ չէ նա, ով մարդկանցից պահանջում է այն,

ինչ հատուկ է Աստծուն, այսինքն՝ երբ մարդկանցից պահանջում է ճանաչել իր սրտի հոժարությունն ու բաղձանքը, թե ստուգապես է կամենում այսինչ բանը. այսպիսին պիտի իր հոժարությունը նաև խոսքով հայտնի: Խոհեմ չէ նա, ով ամենքից պահանջում է այն, ինչ հատուկ է հավատարիմ անձանց, այսինքն՝ հասարակությունից պահանջում է հավատալ իր բերանի խոսքերին. հարկ է, որ այսպիսին իր խոսքերը նաև գործերով ցույց տա:

Սուտն էլ է երեք՝ սրտի, բերանի և գործի: Մարդ կա, որ մի բան մտածում է և այլ բան խոսում, մարդ էլ կա, որ մի բան խոսում է և այլ բան կատարում, և ուր այս երեքից մեկը համաձայն չէ մյուսներին, այնտեղ սուտ կա: Բայց խոհեմ կառավարողին երբեմն պատշաճում է ճշմարտությունը քողարկել, այսինքն՝ սրտում խորհել մի բան և խոսել կամ գործել մի ուրիշը, բայց սա ճշմարտությունն աղավաղել չէ, այլ միայն նրանից խույս տալ ու այն ծածկել: Այսպես է պահանջում հասարակության օգուտը. քանզի երբեմն բարին հաղթում է ճշմարիտին:

ԺԱ. Ով շահասիրության պատճառով մի անգամ իր երդումը կամ դաշինքը դրժում է, իրեն վնասում է, որովհետև ուրիշ անգամ նրան ոչ ոք չի հավատա, թեկուզ երդվի պահել իր խոստումը: Վնասում է նաև հասարակությանը, որովհետև աշխարհից վերցնում է երդմամբ հաստատված հավատարմության հարգը:

ԺԲ. Ավելի լավ է պատերազմում քաջությամբ մեռնել՝ հավատարմության դաշինքը հաստատուն պահելու համար, քան թշնամուն հաղթել ուխտադրուժ երդմնազանցությամբ:

ԺԳ. Վայել չէ վնաս հասցնել նրան, ում թշնամի ես համարում երկբայական կասկածով, որովհետև ավելի լավ է նա՝ չարագործ լինի, քան թե դու:

Նախկին դարերում շատ բաներ գործվեցին, բայց մարդիկ այժմ կամ չեն հավատում դրանց, կամ դժվարությամբ են հավատում: Եվ ներկա ժամանակներում էլ ստույգ գործվում են շատ բաներ, որոնց հետագայում ծնվողները կամ

չեն հավատա, կամ դժվարություն կհավատան: Ուստի մենք պիտի զգուշանանք տեղի ունեցող դեպքերի մասին ստելուց, որպեսզի հետագայում ծնվողներն անստույգ չհամարեն մեր ժամանակներում ճշարտապես գործված իրողությունները: Ով երբեք չի հավատում որևէ մեկի, ոչ ոք չի կարող հավատալ նրան:

ԺԴ. Ո՛չ ամեն հակառակություն է իրավացի. որովհետև կան ոմանք, որ մեկին ինչ-որ հարց տալով՝ ճշմարիտ պատասխան են լսում, բայց ուղիղ միտք չունենալով՝ խոսքը թյուրում են և հանիրավի հակառակում:

Շատերն էլ, որևէ ճշմարիտ բան լսելով, չեն կամենում հավատալ, մինչև չփորձեն, և երբ փորձում են, վկայում են, թե իրենց լսածը ճշմարիտ էր, բայց վնասներ կրելով են դրան հասնում:

ԺԵ. Ինչ որ ասում է մեկը, պիտի ճշմարիտ լինի. բայց ամեն ճշմարիտ բան չէ, որ պետք է ասել:

ԺԶ. Բնական է մարդուն ճշմարիտը փնտրել և բարին ցանկանալ. որովհետև ճշմարիտը մտքի՝ կարողության առարկան է, և բարին՝ կամքի, և ամեն կարողության հատուկ է բնականորեն դիմել դեպի իր առարկան: Բայց շատերը, ճշմարիտի ու բարու կատարյալ ճանաչումը չունենալով, վարանած դեգերում են դրանք փնտրելու և երբ չեն կարողանում ձեռք բերել, անհասանելի են համարում: Բայց եթե ուշիուշով նայեն, կարող են դրանք ճանաչել ու ձեռք բերել, որովհետև անհասանելի չեն մարդկանց:

Արդարև, ճշմարտությունն առարկայի համակերպությունն է իմացությանը, իսկ բարին այն է, ինչը համաձայն է ուղիղ բանականությանը: Ուստի եթե մեկը մտքով հետազոտում է՝ առարկան ըմբռնելու այնպես, ինչպես այն կա, ճշմարտությանը հասու է դառնում. և ով բանականության լույսով առաջնորդվում է դեպի գործերի ընտրությունը, բարին գտնում է, իսկ եթե այլ կերպ է վարվում, ճշմարտությունից ու բարուց վրիպում է և մոլորության ու չարիքների մեջ ընկնում: Ուրեմն՝ պետք է խիստ ուշադիր լինել առարկայի բնությունը

Հետազոտելիս՝ ճշմարիտը ճանաչելու համար, և խոհեմ մտքով վարվել մի գործողություն մյուսից տարբերակելիս՝ բարին գտնելու համար. սա՛ է մարդու կատարելությունը:

Ուստի իմաստունները, որ ճշմարիտը ճանաչում են, և առաքինիները, որ բարին են գործում, զվարթամիտ և ուրախասիրտ են: Իսկ տգետները, որ սուտն են իբրև ճշմարիտ ընդունում, և մոլիները, որ իսկական բարու փոխարեն առերևույթ բարին են սիրում, մտքով ու կամքով միշտ տանջվում են և հանգիստ չունեն. որովհետև միայն ճշմարիտն է մտքի հանգստացուցիչը, ինչպես որ բարին՝ կամքի:

ԺԷ. Բնական բաների ճշմարիտ լինելը փորձերով է հաստատված. որովհետև բնական կամ զգալի գոյացություն չուրջ բոլոր տարակուսանքները կամ դժվարին խնդիրները ոչ թե խոսքով են լուծվում, այլ միայն փորձով: Քանզի խոսքը որքան էլ զորավոր լինի, միայն հավանել է տալիս մտքին, բայց չի կարող նրան հանգստացնել կամ իբրև ապացուցված ճշմարտություն՝ բռնադատել հավատալու, որովհետև քաղցածը խոսքով չի հագեցնում, այլ ուտելու հաց է փնտրում:

ԺԸ. Շարունակ նորանոր բաներ լսել ցանկացող մարդիկ հաճախակի են խաբվում, որովհետև հետամուտ չեն լինում առարկայի ճշմարտությունը քննելուն ու ճանաչելուն:

ԺԹ. Ծշմարտությունն արտասվում է, երբ նենգավորներն ու ստախոսները նրան ասում են. և եթե որևէ տեղ հավատարիմներ ու ուղղախոսներ չգտնվեին՝ նրան մխիթարելու, այս աշխարհից իսպառ կշվեր և կզնար կբնակվեր երկնքում, ուր չկան նենգություն ու ստություն:

«Ամբողջ երկիրն ապավինում է ճշմարտությանը, երկինքն օրհնում է ճշմարտությունը, և բոլոր գործերը սասանվում ու դրոշմվում են նրա առաջ» (Ա, Եզր. Դ 36):

«Մարախոս շուրթերը պիղծ են Տիրոջ առաջ, իսկ հավատքով շարժվողն ընդունելի է Նրան» (Առակ. ԺԲ 22):

ԲԱՐԵԿԱՄ

Ա. Մարդու բնությունը, քաղաքացիական ու ընկերային լինելով, բարեկամություն կարիքն ունի թե՛ ուրախություն, թե՛ տրտմություն մեջ: Իսկ ով մեկի հետ բարեկամական սեր չունի, մարդու բնության սահմանից դուրս է գալիս, որովհետև բարեկամների ընկերակցությամբ ուրախությունը մեծանում է, իսկ տրտմությունը՝ բարեխառնվելով նվազում: Եվ ով չգիտի, թե ինչ է բարեկամությունը, նա չգիտի, թե ինչ է մարդը:

Բ. Կենսօգուտ խորհրդածությունը երկխոսություններով բեղմնավորվում է և ասես կենդանություն առնում ու աճում, որովհետև երկու կարծիքի միմյանց հետ բաղդատմամբ երևում են պատշաճն ու վայելուչը և գաղափարը հարմար ժամանակ դյուրություն բիրագործելու եղանակը: Իսկ երբ գաղափարը մեկի մոտ ծածուկ է մնում, ինքնիրեն բթանում է կամ մոռացվելով կորչում: Ուստի մարդ պիտի խոհեմ ու գաղտնապահ բարեկամ ունենա՝ նրա հետ խորհելու համար: Եթե այն, ինչ կամենում է անել, բարի է, բարեկամի օգնությամբ ավելի բարի կդառնա, իսկ եթե բարի չէ, բարեկամի ազդարարությամբ ինքը դրանից հետ կկանգնի: Որովհետև խորհուրդների ու գործերի օգուտը կամ վնասը ուրիշին ավելի պարզ ու հստակ է երևում, քան իրեն:

Գ. Ծշմարիտ բարեկամությունը հիմնականում գտնվում է իմաստունների, մարդասերների ու առաքինիների մեջ: Ուստի ով մեկի հետ հավատարիմ բարեկամություն ունի, նշան է, թե ունի նաև իմաստություն կամ մարդասեր բարձր ու բարվոք կենցաղավարություն. այսպիսիների հետ են մարդիկ հոժարում ու ջանում բարեկամություն անել: Իսկ նա, ով ոչ մի բարեկամ չունի, նշան է, թե տգետ է կամ մարդատյաց, կամ մոլի, որովհետև այսպիսիներից ամենքը խոստափում են:

Դ. Ծշմարիտ բարեկամությունը բարիների ու չարերի

փոխադարձ հաղորդությունն է. որպեսզի բարիների հաջողություններով չարերի սրտերն ուրախանան, և բարիների՝ չարերի հանդեպ կարեկցությունը չարերի տրտմությունները թեթևանան. այլապես բարեկամությունը փոխարկվում է չահասիրություն:

Ե. Ավելի լավ է իմաստուն բարեկամներ ունենալ, քան բազում գանձեր. որովհետև իմաստուն բարեկամը նեղ օրն օգտակար խրատներով օգնում է, իսկ գանձերն ու հարստությունը՝ բնա՛վ:

Զ. Ճշմարիտ բարեկամներին հատուկ է միմյանց հավատարիմ լինել, իսկ հավատարիմներին հատուկ է միմյանց հետ սերտ բարեկամություն ունենալ:

Բարեկամություն օրենքը հաստատվում ու պահպանվում է հավատարմության մեջ. ուր հավատարմությունն չկա, այնտեղ չկա և բարեկամություն:

Է. Բարեկամից զրկվելն առավել դառն ու ցավալի է, քան ունեցվածքից զրկվելը. որովհետև ունեցվածքը թշնամիներին շատացնում ու իրեն ձեռք բերողի հանգիստը վերացնում է, իսկ բարեկամությունը թշնամիներին նվազեցնում ու բարեկամի անձը հանգստացնում է:

Ը. Ով մեկի հետ արագ է բարեկամանում, արագ էլ քակտում է բարեկամության կապը:

Թ. Կեղծ բարեկամն անձրևային բարակ առու է, և ինչպես որ առուն է անձրևի պակասելու դեպքում ցամաքում, այդպես և կեղծ բարեկամն է հաջողության սպառվելու դեպքում անհետանում:

Ժ. Շահախնդիր ու կեղծավոր բարեկամին հատուկ է իր բարեկամի ձախորդության ժամանակ փախչողների մեջ առաջինը լինել, երբ նրա հաջողության ժամանակ կոչնականներից առաջինն էր հրավիրվում:

Ձախորդությունը բարեկամության փորձաքար է, և ով որևէ ձախորդության մեջ չի ընկել, չի կարող կեղծ բարեկամին ճշմարիտից տարբերել:

ԺԱ. Կեղծ բարեկամը հայտնի թշնամուց առավել չար է.

որովհետև հայտնի թշնամիներից մարդ սովոր է զգուշանալ, իսկ ծածուկ թշնամիներից կասկած չունենալով՝ չարաչար վնասվում է:

ԺԲ. Զարմանքի արժանի է, որ երբ մարդիկ ձի կամ էջ են գնում, նրա բնավորությունն ու բարքը քննում են, իսկ երբ որևէ բարեկամ են ձեռք բերում, միայն նրա արտաքին կերպարանքին են նայում, իսկ նրա բնավորության հանդեպ փուլթ չունեն: Ով իր համար առաքինի ու ճշմարտախոս մարդկանց չի ընտրում իբրև բարեկամ ու խորհրդակից, հարկ է, որ խորամանկ շողոքորթների նենգավոր խոսքերից վնասվի:

ԺԳ. Սրանից ավելի վտանգավոր ի՞նչ հիմարություն կա, որ արատավոր անասուններին մարդիկ առանց դանդաղելու արտաքսում են իրենց տանից, իսկ մոլի բարեկամներին շարունակ իրենց սեղանակից ու խորհրդակից են պահում:

ԺԴ. Ով բարի բարեկամ է ձեռք բերում, գտնում է բոլոր բարիքները, իսկ ով չար բարեկամ է ձեռք բերում, ամեն բարիք կորցնում է: Նախընտրելի է առանց բարեկամի մնալ, քան չարի հետ ընկերանալ: Բարեկամ պետք է ձեռք բերել մանավանդ նրա համար, որ մեկի ունեցած բարին ամբողջական մնա և չունեցածն էլ բարեկամի միջոցով ձեռք բերվի: Իսկ չար բարեկամը մեկի ունեցած բարին վերցնում է նրանից և նրա չունեցածն էլ բնավ չի կարող տալ. որովհետև նրանք, որ չար են, ուրիշին բարիք գործել չեն կարող:

ԺԵ. Եթե կամենում ես, որ մեկը քեզ բարեկամ ու հավատարիմ լինի, նախ դո՛ւ նրան անկեղծ բարեկամ եղիր, որպեսզի քո բարությունն ուրիշներին քեզ բարեկամ դարձնի: Որովհետև եթե դու ուրիշների բարին չես կամենում, մի՛ հուսա, թե ուրիշները քեզ բարիք կկամենան:

ԺԶ. Իմաստունների համար ավելի ուրախալի բան չկա, քան առաքինի բարեկամների հետ կենցաղավարելն ու կարևոր ու օգտակար բաների մասին զրուցելը: Իմաստունների համար ավելի դյուրին է աշխարհի բոլոր վայելքները կորցնել, քան առաքինի բարեկամների ընկերությունից զրկվել:

ԺԷ. Պատշաճ է երկնաքաղաքացի անվանել նրանց, ովքեր

բարեպաշտական գործերով, բարեկամության սերտ սիրով միմյանցից անբաժան են մնում: Սա է երկրում երկնային կյանք վարելը. որովհետև երկնայիններին է հատուկ հաստատուն մնալ Աստծո և ընկերոջ հանդեպ սիրո մեջ: Ուստի ով բարիների հետ բարեկամությամբ ու բարի գործերով է ապրում, նախքան երջանիկների աշխարհը երևելն անշուշտ նրանց կենցաղավարությունն իր մեջ կրում է:

ԺԸ. Զրազը, որքան էլ լուսափայլ լինի, պատրույգի հատման պետքն ունի, իսկ եթե անհարգար մնա, դյուրահալ ու աղոտալույս կդառնա: Այսպես և մարդը, որքան էլ բազմահանճար լինի, բարեկամների խորհրդակցության կարիքն ունի, որպեսզի չլինի թե խորհրդածված որևէ կարևոր գաղափար, ճրագի յուզի պես հալչելով, սպառվի, կամ ավելորդ պարագաներով աուլցվելով՝ իր պայծառությունը թուլացնի:

ԺԹ. Իմաստուն բարեկամների խրատն ավելի լավ է պահպանում իշխանին, քան ահեղ զորքի բազում գնդերը: Վտանգների մեջ են ընկնում, ովքեր իմաստուն բարեկամների խրատն արհամարհում են:

Ի. Զձմարիտ բարեկամության նշաններից մեկն ընկերոջ գաղտնիքները սրտի գաղտնարանում պահելն ու օտարներին չմատնելն է, որովհետև բարեկամության հիմքը գաղտնապահությունն է, և առանց դրա ընկերոջ սերը հաստատուն լինել չի կարող: Զձմարիտ բարեկամ չէ, ով իր բարեկամի հետ գժտվելով՝ հավատարմության կնիքը խափանում ու ընկերոջ գաղտնիքները հրապարակում է:

ԻԱ. Զձմարիտ բարեկամը նման է հայելու, կշեռքի և փորձաքարի: Ինչպես որ հայելու մեջ մեկը տեսնում է իր դեմքի վայելչությունը կամ արատը, կշեռքով իմանում իրի ծանրությունը, չափը և փորձաքարով՝ ոսկու մաքրության աստիճանն ու արժողությունը, այդպես և բարեկամի ազդարարությամբ մեկը կարող է լավ հասկանալ, թե առանձնության մեջ իր մտածածը վայելուչ, կատարյալ ու պատշաճավո՞ր է՝ ըստ ժամանակի, տեղի և ըստ այլ բոլոր պարագաների: Քանզի մարդ բազում անգամ, թեկուզև իմաստուն լինի, առանձին՝

առանց խորհրդակցի, ընկնում է սխալների մեջ կամ ինչ-ինչ բաներում տարակուսում կամ խորհածն անորոշ ու անգործածելի թողնում: Դրա համար էլ մեկ ուրիշի կարիքն ունի, որպեսզի նա սխալներն ուղղի, տարակուսանքները փարատի և մտածվածը, եթե հարկավոր ու օգտակար է, խրախուսի ի գործ դնել: Ուստի ով անկեղծ ու իմաստուն բարեկամ ունի, չի սխալվում, քանզի երկու աչքն ափելի լավ է տեսնում, քան մեկը: Իսկ ով խորհրդակցից բարեկամ չունի այն գործերում, որ պատրաստվել է կատարել, թող զգուշ լինի, որովհետև գուցե կա՛մ վրիպումների մեջ է ընկել, կա՛մ ընկնելուն մոտ է:

ԻԲ. Զննարիտ բարեկամությունը պահանջում է որևէ հավասարություն ունենալ՝ կա՛մ հարստությամբ, կա՛մ պատվով, կա՛մ իմաստությամբ և կա՛մ խոհեմությամբ, այլապես բարեկամության անունը փոխարկվում է կա՛մ շահասիրության, կա՛մ շողոքորթության, կա՛մ դասառության և կա՛մ կույր հավանության: Ուստի անհաստատ է այն բարեկամությունը, ուր որևէ հավասարություն չկա:

ԻԳ. Բարեկամության հոգին անկեղծ սերն է, որովհետև առանց դրա բարեկամությունն անկենդան դի է կամ ինչ-որ պաճուճապատանք, որն արտաքինից մարդու նման է, իսկ իրականում՝ կեղծիք. և ինչպես որ դյուրավ կործանվում է այն շինվածքը, որ հաստատված չէ վեմի վրա, այդպես էլ արագ խափանվում է այն բարեկամությունը, որ հիմնված չէ սիրո վրա:

ԻԴ. Բարեկամությունն ինչպես որ տեսքով գեղեցիկ է, այդպես էլ բնությամբ՝ թուլակազմ: Ուստիև դույզն պակասությունից ծանր հիվանդանում է և փոքր-ինչ անհոգությունից՝ մեծամեծ վերքերով ծածկվում: Քանզի մարդիկ սիրելիների չնչին նետերից ափելի կարեվեր են սրտից խոցվում, քան թշնամիների հրացայտ զնդակներից:

Շատ անգամ բարեկամության սաստիկ սերն անզգուշությամբ պատճառով փոխարկվում է անհնարին ատելության, ուստի միշտ փոխադարձ դարմանման կարիքն ունի, որպեսզի

առավել ու առավել զորանա:

ԻԵ. Բարեկամի մոտ առանց որևէ կարևոր առիթի հաճախելը տաղտկուլթյուն ու անպատվուլթյուն է բերում: Խիստ հազվադեպ և ուշ-ուշ այցելուլթյուններն էլ ջերմ սերը հովացնում են՝ ըստ առածի. «Ով աչքից հեռու է, մտքից էլ է հեռու»: Ուստի ով կամենում է բարեկամի աչքին հարգելի ու սիրելի լինել, թող ոչ հաճախ այցելի, ոչ էլ խիստ ուշ-ուշ, այլ այցելուլթյան ժամանակը մտքի լծակներով կշռի:

ԻԶ. Կատարյալ բարեկամուլթյունն այնժամ է լինում, երբ երկուսը մի սիրտ ու մի հոգի են ունենում. ինչ կամենում է մեկը, կամենում է և մյուսը, և ինչ ասում է մեկը, ասում է և մյուսը. եթե մեկն անում է, մյուսն էլ է անում, և եթե մեկը դադարում է անելուց, դադարում է և մյուսը. այնքան, մինչև որ ոչ թե երկու անձ են երևում, այլ մի հոգի՝ բնակված երկու մարմիններում: Այդժամ է, որ հնարավոր է տեսնել կյանքի անձանձիր քաղցրուլթյունն ու հավերժ ուրախուլթյունը. միասին ապրում են ու միասին մեռնում, դեռ ավելին՝ բնավ էլ չեն մեռնում, որովհետև իրենց հոգիներում ներգոյացած ունեն անմահ ու մշտնջենավոր սերը:

ԻԷ. Կատարյալ բարեկամուլթյան նշան է, եթե մեկն իր օգուտը հանձնի իր բարեկամի կամքին և ասի. «Ա՛յն եմ ինձ օգուտ համարում, ինչ կամենում է ինձ անել իմ բարեկամը»:

ԻԸ. Սիրտ ու բարեկամուլթյան անարժան է նա, ով մոռանում է իր բարեկամի երախտիքը: Կա մարդ, որ շատ անգամ մեծամեծ բարերարուլթյուններ է ընդունել մեկից, բայց երբ մի ուրիշ անգամ ինչ-որ դիպվածով կամեցածը չի գտնում, արագ մոռանում ու ոտքի տակ է տալիս բարեկամի այդ բոլոր երախտիքները, խոժոռվում ու արհամարհում նրան:

ԻԹ. Ճշմարիտ բարեկամ չէ նա, ով իր բարեկամին հորդորում է իրեն գործակցել ի վնաս ուրիշներին: Այսպիսին արտաքուստ բարեկամուլթյան անունն է կրում, բայց իրականում թշնամուլթյուն է նյութում. որովհետև գործակից դարձնելով իր անօրենուլթյանը՝ բարեկամին մեղանչել է տալիս:

Լ. Բարեկամությունը սիրուց է ծնվում. իսկ սիրուն, պարտադիր է, որ սիրեցյալ առարկան մոտ լինի, քանզի կարելի է սիրել և խիստ հեռավորն ու բացական: Ուստի ովքեր տեղի հեռավորություն պատճառով դադարում են իրենց ընկերոջը սիրելուց և չեն ջանում նրան բարիք գործել, սիրո մեջ կատարյալ չեն:

Ա. Սրտի ցավերը սաստկանում են, երբ մեկի վշտի վրա ուրիշներն ուրախանում են: Ցավերը թեթևանում են, երբ վշտացածին ուրիշները կարեկցում են: Ուստի ով սրտում ցավեր է կրում, թող դրանք թաքցնի թշնամուց, որպեսզի վերջինս չուրախանա և ինքն ավելի տրտմի, և թող հայտնի բարեկամին, որպեսզի նրա վշտակցությունը ցավերից թեթևանա ու մխիթարվի:

Բ. Նրանք են ճշմարիտ բարեկամ, ովքեր փոխառփոխ վերցնում են միմյանց ծանրությունն ու ցավերը: Կան և այնպիսիք, ովքեր իրենց ընկերներին խոսքով կոչում են բարեկամ ու սիրելի, բայց սրտում նրանց համարում բեռնակիր գրաստներ. որովհետև իրենց բեռները նրանց ուսերին են միշտ բարձրում, իսկ իրենք նրանց բեռներին երբեք չեն մոտենում: Սրանք կեղծավոր ու սուտ բարեկամներ են:

Գ. Սիրո արժանի է նա, ով ոչ ոքի էի սիրում, ինչպես պետք է սիրել, որովհետև կա՛մ նրա հարգը էի ճանաչում, կա՛մ էլ արհամարհում է նրան: Ծճմարիտ սիրո նշան են ոչ թե խոսքերը, այլ գործով արդյունքները: Ուր կա իմ ու քո, այնտեղ սեր չկա:

Դ. Նրա՛ն է պետք բարեկամ ճանաչել ու նրա հանդեպ սերն ամուր պահել, ով հայտնում է քո սխալներն առանց որևէ շահասիրության: Եթե նույնիսկ խոսքերը խիստ լինեն ու քո կամքին հակառակ, հաճի՛ր ընդունել, որովհետև քո օգտի համար են: Հիմա՛ր է նա, ով իր բարեկամին ատում է նրա կողմից հանդիմանվելու պատճառով:

Ե. Միայն նրա՛ն մի համարիր թշնամի, ով քեզ հարիք է հասցնում, այլև նրան, ով բարեկամ է համարվում, բայց քեզ էի հայտնում քո սխալները և իր շահասիրության պատճառով կեղծուպատիր գովեստով քեզ ներբողում է, որից խաբվելով՝

վտանգի մեջ ես ընկնում ու վատանում դառնում:

ԼԶ. Ճշմարիտ բարեկամությունը բոլորին պարտավորեցնում է ընկերոջը բարիք կամենալ ու գործել. իսկ խոսքով կամ գործով սխալված եղբորը խրատելն ու հանդիմանելն ընկերոջը բարիք կամենալ ու գործել է: Ուստի ով կարող լինելով զանց է առնում ու չի ջանում խրատներով կամ հանդիմանություններով մեղքերից դարձնել, սիրո պատվիրանի դեմ մեղանշում է: Ճշմարիտ բարեկամության օրենքը չի կատարում նա, ով իր բարեկամի որդուն անխրատ է տեսնում և չի խրատում կամ հանդիմանում:

ԼԷ. Բնական ու աստվածային օրենքով պարտավոր ենք ունեցվածքից նպաստներ տալով օգնել ընկերոջը, երբ մարմնավոր կարիքի մեջ է: Ուստի է՛լ առավել պարտավորություն ունենք խրատների ու հանդիմանության նպաստներով օգնել հոգով կարոտյալին: Վարձատրության է արժանի, ով մեկին ուղիղ ճանապարհով է առաջնորդում. նաև պետք է տարակուսել, թե անվարձ կմնա նա, ով արգելում է մեկին ծուռ ճանապարհով գնալ:

ԼԸ. Եղբայրական հանդիմանությունը հավասար ու համապատիվ բարեկամների մեջ է գործադրվում. որովհետև որևէ իշխանավոր կամ դատավոր, եթե հանցավորին հանդիմանում է, դա իշխանությանը կատարված կշտամբանքի սաստ է, իսկ եթե փոքրն է հանդիմանում մեծին, դա հանդգնություն է: Սակայն խոհեմությանը ու զգուշությանը որդին իր հորը, կրտսերն իր երեց եղբորը, կինն իր ամուսնուն կամ հպատակն իր իշխանին կարող է խրատել ու հանդիմանության գործ կատարել, բայց սա ոչ թե հանդիմանություն է կոչվում, այլ ազդարարություն. ասես հուշում է նրան այն խոսքերի կամ գործերի անպատշաճությունը, որոնցից կամենում է նրան հեռացնել:

ԼԹ. Բարեկամության սիրուց առաջ եկած հանդիմանությունը պահանջում է այս պայմաններն ունենալ: Նախ՝ հանցանքը ստույգ պիտի լինի. որովհետև հանցավորության համար հանիրավի հանդիմանությունը սիրտը կարեվեր խոցում է: Երկրորդ՝ հանդիմանությունը հանցանքին համաչափ

պիտի լինի կամ պետք եղածից նվազ. որովհետև ով չափից ավելի է հանդիմանում, փոխանակ վերքը բռնեցուն է՝ առավել է բորբոքում: Երրորդ՝ հանդիմանությունը հարմար ժամանակ և առանձին պիտի լինի. որովհետև բազմություն առջև կատարված հանդիմանությունը ոչ թե զգաստության խրատ է, այլ թշնամանք: Չորրորդ՝ հանդիմանությունը ցավակցաբար պիտի լինի՝ մեղմ ու ազդու խոսքերով. որովհետև ով վրեժխնդրության հոգով ու խիստ խոսքերով է հանդիմանում, հանդգնության առիթ է տալիս: Հինգերորդ՝ ուղղվելու հույս պիտի լինի. որովհետև անուղղելիին հանդիմանելն առավել վտանգավոր է:

Խ. Ով իր բարեկամի թերությունը չի հայտնում ու խրատական խոսքերով չի հանդիմանում՝ բարեկամին չվշտացնելու կամ չխոթոռեցնելու համար, ճշմարիտ բարեկամ չէ, այլ հակառակը՝ թշնամի. որովհետև թշնամության գործ է, կարողություն ունենալով, բարեկամի սխալը հուղղել, որի պատճառով սխալին հետևում են նաև այլ մեծամեծ վնասներ, որոնք եթե դրանից հետո կամենա խափանել, չի կարողանա: Բայց եթե խրատի, իսկ նա չանսա, թող բարեկամներից ոմանց իր հետ վերցնի և նրանց հետ միասին խրատի, որպեսզի թերևս եղբորը շահի: Իսկ եթե նրանց էլ չանսա, թող ասի եկեղեցու առաջնորդին, որով պարտավորությունից կազատվի: Եվ եթե առաջնորդին էլ չլսի, թող իբրև հեթանոս ու մաքսավոր լինի (հմմտ. Մատթ. ԺԸ 15-17):

«Ավելի լավ են բարեկամի հարվածները, քան թշնամու նենգ համբույրները» (Առակ. ԻԷ 6):

«Բացահայտ հանդիմանությունը լավ է կեղծավոր բարեկամությունից» (Առակ. ԻԷ 5):

«Նավարարիմ բարեկամն ամուր աշտարակ է, և ով գրել է նրան, գանձ է գրել» (Սիրաք Զ 14):

«Ընկերոջ աղքատության ժամանակ նրան հավարարի՛մ եղիր, որպեսզի նրա բարիքներով ուրախ լինես» (Սիրաք ԻԲ 28):

Գ Լ ՈՒԽ Ի

ՆՅՈՒՐԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Առաքինություններից մի քանիսն առանձնական են, որոնք իրենց գործողներին են միայն մխիթարում, և այդպիսիք են աղոթքն ու ծնրադրությունը, Աստծո և աստվածայինների մասին բարեպաշտ խոկումը, մեղքերի զղջումը, ծոմապահությունն ու պահեցողությունը և ապաշխարության այլ գործեր: Սրանք կրոնին են վերաբերում: Իսկ մի քանիսն էլ ընկերային են, որոնք միևնույն ժամանակ և՛ իրենց գործողներին են մխիթարում, և՛ ընդունողներին, և այդպիսիք են կարոտյալներին ողորմելը, գերիններին ազատելը, հիվանդներին ծառայելը, տրտմածներին մխիթարելը, բոլորին բարիք գործելը: Սրանք էլ բարոյականությունն են վերաբերում:

Արդարև սրանք երկուսն էլ գովելի են, բարի, աստվածահաճո և վարձի արժանի, բայց եթե ընկերային առաքինություններն առանց սնափառության են գործվում, ավելի գովելի են ու ավելի մեծ վարձի արժանի: Որովհետև ոչ միայն գործողին են օգուտ ու շահ բերում, այլև ընկերոջը, դեռ նույնիսկ իր գործերի օրինակներով գործողը շատերին մղում է ուրիշներին բարերարելու:

Այսպիսին է և հյուրասիրությունը, որ ոչ միայն հյուրընկալին է ուրախացնում, այլև հյուրին, և իր մեջ պարունակում է նաև առաքինության բազում այլ մասեր՝ մարդասիրություն, եղբայրասիրություն, քաղաքավարություն, օտարականի հանդեպ մարդասիրություն, ողորմություն, խոնարհություն, քաղցր բարք և այլն:

Բ. Նա՛ք քաջ գիտի, թե ինչ է հյուրասեր ու օտարասեր լինելը, ով ինչ-որ ժամանակ օտար երկրում նժդեհ ու պանդուխտ է եղել, չքավոր կամ հիվանդ:

Գ. Հյուրասեր է ոչ թե նա, ով սեղանի է կանչում հաց-

կատակների կամ բարեկամների՝ նրանց չնորհ անելու կամ իր փառքի համար, այլ նա, ով աղքատների, անտունների ու նժդեհների է ժողովում իր տանը, կերակրում ու մխրթարում նրանց առանց փոխադարձ ակնկալություն:

Դ. Զվարթուն դեմքն ու քաղցր խոսքերն ավելի են հագեցնում հյուրերին, քան բազմախորտիկ սեղանն ու անուշահամ ըմպելիքները:

Ե. Մոլի ու խելագար է այն հյուրընկալը, ով այն դիտավորությունամբ է օտարականներին հյուրընկալում, որ զան պատիվ ու մեծարանք մատուցեն իրեն:

Զ. Ով հյուրերի առաջ իր մասին մեծաբանում է, ոչ միայն իր վարձը կորցնում է, այլև անարգվում որպես ամբարտապան: Հյուրն էլ մեծաբան տանտիրոջը կա՛մ պիտի գովի ու մարդահաճո դառնա, կա՛մ լուռ մնա ու տմարդի երևա: Ավելի լավ է քաղցրախոս աղքատի սեղանից ցամաք հաց ուտել, քան մեծաբան հարուստի խնջույքում՝ համադամ կերակուր:

*«Քո հացը քաղցածների՛ն բաժանիր
և անօթևան աղքատներին տա՛ր քո տունը.
եթե մերկ մարդ տեսնես, հագցրո՛ւ նրան»* (Եսայի ԾԼ 7):

*«Տաղորդակի՛ց եղեր սրբերի կարիքներին.
հեղաճո՛ւր եղեր հյուրասիրության»* (Հոսմ. ԺԲ 13):

*«Թող եղբայրասիրություն հաստատվի ձեր մեջ:
Մի՛ մոռացեք օտարասիրությունը, որովհետև
դրա շնորհիվ ոմանք հրեշտակներ հյուրընկալեցին
առանց իմանալու»* (Եբր. ԺԳ 1-2):

*«Ամեն ինչից առաջ միմյանց հանդեպ ամուր սե՛ր ունեցեք,
քանի որ սերը ծածկում է մեղքերի բազմությունը:
Տյուրասե՛ր եղեք միմյանց հանդեպ առանց տրտնջալու»*
(Ա. Պետ. Դ 8-9):

Գ Լ Ո Ւ Խ Ի Ա

ՉԱՓԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Երջանիկ է այն քաղաքը, որի բնակիչները ժրաջան են ու վայելում են իրենց աշխատանքի վարձը, ձեռք են բերել միայն ապրելուն անհրաժեշտ բաները և փախչում են ավելորդից ու զվարճություններից. կայքն ու կարասին, հագուստն ու տունը, կերակուրներն ու ըմպելիքները համեստ են ու չափավոր: Այնտեղ կարելի է տեսնել քաղաքացիների միջև խաղաղություն ու ընտանիքի միաբանություն, օրենքին հպատակություն ու մեծերի հանդեպ հնազանդություն, մարդահաճոհների հանդեպ ատելություն, բարեսիրտների հանդեպ սեր և ուրախ ու ազատ կյանք:

Բ. Ով իր ունեցած առաջին անհրաժեշտությունն առարկաները բավական չհամարելով խելքը տալիս է ճոխությունների՝ զարդ ու զվարճության, զրկվում է նաև առաջին անհրաժեշտությունն առարկաներից. և ով իր վիճակից դոհ չէ, ունեցածն էլ է կորցնում և ապա փնտրում է ու չի կարողանում գտնել:

Գ. Սակավապետը հանգիստ ու անտրտունջ է իր կյանքը վարում. որովհետև կարևոր բաները, որոնց կարիքը հարկավ ունի, սակավ են, և դրանք դյուրավ կարող է գտնել: Չի տանջվում սնափառությունը սնուցանող ավելորդությունների ձեռք բերելու համար և դրանք չունենալիս չի տրտնջում, որովհետև դրանց կարիքը չունի:

Ով շատ բանի կարիք ունի, անհանգիստ ջանում է դրանք ձեռք բերել և երբ չի կարողանում, տանջվում ու տրտնջում է: Իսկ տրտունջը ոչ միայն միտքն ամբոխում ու կյանքը մաշում է, այլև ընկերներին ձանձրացնում. ամենքը զգվում, տաղտկանում ու հեռանում են տրտնջացող բերանից, ուստիև ոչ ոք չի կամենում տրտնջացողի հետ կենցաղավարել կամ

նրան բարիք գործել: Որովհետև տրտնջացողի բարքը սա է՝ բարերարից դժգոհ լինել, եթե նույնիսկ շատ երախտիք է ընդունել նրանից, և չափազանց շատ տրտնջալ, եթե մի կարճ ժամանակ նրա բարերարությունը չի արժանացել:

Դ. Համեստը լավ ապրելու համար բավարարվում է կարևոր սակավ բաներով, ուստի միշտ խաղաղ և ուրախ է: Իսկ փառամոլն անդադար ջանում է դրամ ձեռք բերել ճոխությունների համար, ուստի հոգսերից ու զբաղմունքներից հանգիստ չունենալով՝ տառապում է: Էլ չեմ ասում, որ շատ անգամ շահ ունենալու համար անվայել միջոցներ է բանեցնում, որպեսզի իր պատիվը որևէ կերպ չպակասի, այս պատճառով էլ խղճմտանքից չարաչար տանջվում է: Ուստի ավելի լավ է չափավոր ու համեստ լինել և զվարթամիտ ապրել, քան հարուստ, բայց փառամոլ լինել և մտքով ու մարմնով տանջվել:

Ե. Ի՞նչն է ավելի ցանկալի մարդկությունը, քան այն, որն առավել օգտակար է մեր կյանքը երջանկաբար պահպանելու համար: Այդ դեպքում ինչո՞ւ այդքան ցանկալի չէ ապրելուն անհրաժեշտ բաներով բավարարվելը, ինչը մարդու կյանքը զվարթ, առողջ ու երկար է պահում:

Չ. Միջին դասակարգի քաղաքացիական կենցաղավարությունն ավելի ապահով ու հանգիստ է, քան այլ դասակարգերինը: Եթե մեկը խիստ ցածր դասակարգից է, ուրիշներն իշխում են նրա վրա, ուստի միշտ նեղություն ու վշտերի տառապանքի մեջ է: Եթե խիստ բարձր դասակարգից է, ինքն է ուրիշների վրա իշխում, ուստի շարունակ թշնամություն է կրում նախանձողներից: Իսկ ով միջին դասակարգին հատուկ կյանք է վարում, ոչ լիովին ընկճված է մեկի իշխանություն տակ՝ որպես նվաստ մեկը, ոչ էլ նախանձողներից թշնամություն է կրում որպես մի իշխանավոր: Ուստի միշտ խաղաղ ու անվրդով է՝ բավարարվելով չափավորով:

Ի. Սրտի տրտմություն է շատ իղձեր ունենալն ու սակավին հասնելը, և հոգու բերկրանք է սակավ իղձեր ունենալն ու շատին հասնելը: Ուստի թող ոչ ոք շատ ստացվածք չկամենա, որպեսզի չունենալու դեպքում չտրտմի, այլ սակավ ու անհ-

ըաժեշտ բաների մասին մտածի, որոնք ձեռք բերելը դժուրին է: Եվ եթե պատահի, որ շատին հասնի, այնժամ նրա հոգին բերկրանք ապրի, ինչպես հողը պեղելիս գանձ գտնողը:

«Լավ է մի պարստ համով հացը՝ խաղաղությանը, քան միս ու բարիքով լի փունը՝ թշնամությանը» (Առակ. ԺԷ 1):

«Մեծ շահ է աստվածաշնորհությունը՝ զոհության զգացումով հանդերձ» (Ա Տիմ. 2 6):

Գ Լ ՈՒ Խ Ի Ք

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Հողը գլխած մայր է, որ երբեք չի դադարում իր որդիներին բարի պարգևներ բաշխելուց ու հարստացնելուց, և որքան ավելի են ջանք թափում այն մշակելու, այնքան ավելի է շահեկան պտուղներ նրանց մատուցում: Ուստի բնակիչները պարտապան են մնում, եթե հողն անմշակ են թողնում, իսկ իրենց՝ կարիքավոր:

Բ. Պետք է ջանք թափել ու աշխատել այնպիսի արհեստներում, որոնցով մարդու կյանքը սնուցվում ու պահպանվում է. ահա այդպիսին է մշակության արհեստը: Ել չեմ ասում, որ աշխատանքը մարմինն առողջ է պահում ու զորացնում, իսկ ծուլությունը՝ այն հիվանդոտ ու տկար դարձնում:

Գ. Բարեբախտ հարստություն պետք է համարել մշակությունը, որ աննախանձ ընձեռում է մարդկանց կյանքին իսկապես հարկավոր բաները: Իսկ եթե մարդը հողը մշակելով կարող է ստանալ ինչ որ իրեն հարկավոր է, ուրեմն իզուր է երկրի ընդերքը փորելով չարչարվում ոսկի ու արծաթ փնտրելու:

Դ. Մարդկանցից շատերն ամեն օր մահու չափ պատերազմով ու արյան հեղմամբ տառապում են գտնելու երջանիկ հարստությունը, որը հողը մշակելու մեջ է, և չիմանալով, թե որտեղ է, իզուր դեգերում են ամբողջ երկրով մեկ: Խոր անդունդներում չէ թաքցված, այլ պատրաստ՝ նրանց ոտքերի տակ է: Եթե մշակեն այն, ոչ միայն ապրելու միջոցներ կգտնեն, այլև խաղաղություն, առողջություն և երկար կյանք՝ ավելի՛ն, քան իրենց կարծած այլ եղանակով ձեռք բերելիքը:

Ե. Սնափառությունը թշվառության աղբյուր է: Որովհետև շատերը չափազանց ճոխության ձգտելու պատճառով կարևորներից էլ են զրկվում և կարիքի մեջ տառապում: Ուստի

ովքեր կամենում են ամենահարկավոր բաներով բավարարվել, խնդուլթյուն ու խաղաղուլթյուն են գտնում:

Չ. Մարդկանց հանգստին, զարգարանքին ու վայելքներին ծառայող բոլոր արհեստներից առավել պետք է ծաղկեցնել կյանքին հարկավոր արհեստները, ինչպիսիք են երկրագործուլթյունը, հովվուլթյունը, դարբնուլթյունը, ոստայնանկուլթյունը և հյուսնուլթյունը: Այն ժողովուրդները, որ հարկավոր բաներով են բավարարվում և հետամուտ չեն լինում վայելչականներին, անմեղ ու հանգիստ կյանքով են ապրում, անիրավ հափշտակուլթյամբ ու բռնուլթյամբ չեն տանջում ուրիշներին և չարաչար աշխատանքներ չեն կատարում՝ ավելորդ բաներ ստանալու համար, որոնք կյանքի անհրաժեշտուլթյուն չեն, այլ սնոտի վայելչուլթյուն: Բնուլթյունը սովոր է սակավով բավարարվել, իսկ ցանկուլթյունը «բավական է» ասել չգիտի երբեք:

Ի. Եթե ճարտար արվեստագետները սիրո ու հարգանքի են արժանի, որովհետև ստեղծում են բարձրարվեստ գործեր, որոնք թեպետ ուշիմ մտքի արդյունք են, սակայն կյանքի անհրաժեշտուլթյուն չեն, ապա ինչպե՞ս գովելի չէ մշակը, ում գործը կարևոր ու կենսագույն է և արվեստագետների գործերի պես մարդկանց վայելքների համար չի ստեղծված: Որովհետև քրտնաջան աշխատանքի արդյունքով կերակրում է քաջահանճար արվեստագետներին և մարդկանց ամեն դասակարգի:

Մշակուլթյունը պետք չէ արհամարհել, որովհետև առողջ միտք ունեցող ոչ մեկը չի արհամարհում անուս գյուղացու ձեռքով արված որևէ պիտանի գործ, այլ այն հավանում է և իր համար մեծ շնորհ ու երախտիք համարում:

Ը. Աթենքի Հերեկտոն թագավորը, որ արծաթե դրամների կիրառուլթյունը գտավ, հպատակներին օրինադրեց հողը մշակել ու նրա պտուղներով սնվել, անասուններին կերակրել ու նրանց կաթը գործածել իբրև կերակուր ու բուրդը՝ հագուստի հումք, և ասում էր. «Հողն իր պտուղն անպակաս տալիս է իբրև մարդկանց սնունդ, երբ մարդիկ աշխատում են նրա վրա»: Բայց երբ տեսավ, որ դրամի պատճառով մարդիկ երկ-

ըագործությունը թողեցին, իրենց բարքն ապականեցին, և դրամասիրության ախտից չարիքները շատացան երկրի վրա, հույժ զղջաց և սրտի դառնությունից իշխանությունը թողնելով՝ առանձնացավ լեռների անմարդի խորշը և այնտեղ, աղքատ ու թախծալից, մնաց մինչև իր կյանքի վախճանը:

«Ուլ չի ուզում աշխատել, թող չուրի էլ» (Բ ԹՆԱ. Գ. 10):

Գ Լ Ո Ւ Խ Ի Գ

ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Այն ծառան կամ սպասավորը, ով միայն իր հանգիստն է փափագում, լավ չի ծառայում իր տիրոջը. որովհետև բարի ծառան հանձն է առնում նեղություն կրել իր տիրոջ օգտի համար, իսկ վատ ծառան դժվարությունից խույս է տալիս և տիրոջը չի օգնում հարկավորության դեպքում:

Բ. Ի՞նչ օգուտ խոսքով տիրաջան երևալուց և գործով դավաճան լինելուց. որովհետև լեզուն չէ՛, որ տիրասեր է դարձնում, այլ անխարդախ սրտից առաջ եկող գործը:

Շահախնդիր ծառան չի կարող իր տիրոջը հավատարիմ լինել և գործերում՝ բարեջան:

Գ. Այն ծառան, ով նենգում է իր տիրոջը և հարում թշնամուն, արժանի է պատժվելու նրա կողմից, ում թեակից եղավ: Որովհետև ով իր բարերար տիրոջը դավաճանեց, հույս չկա, թե ուրիշ մեկին հավատարիմ կլինի:

Դ. Ծառայի կամքը պիտի լինի այն, ինչն ունի տերը՝ սիրել, ում նա է սիրում, և ատել, ում նա է ատում: Իսկ ով ջանում է տիրոջը դեպի իր կամքը հակել և գործել այնպես, ինչպես ինքն է ուզում, ոչ թե ծառա է, այլ տեր: Ոչ էլ ծառային վայել է քննել գործի պարագաները, ընտրություն կատարել՝ կամենալով հարմարն ու ոչ հարմարը. այլ պետք է միայն ջանալ պատվերը հոժարակամ հնազանդությամբ կատարել:

Ե. Սպասավորի հավատարմությունը երևում է դժվարությունների մեջ. որովհետև նա է հավատարիմ, ով եռանդալիս սիրով ու զվարթությամբ է վշտերը տանում, իսկ ով խոժոժում ու տրտնջում է, արժանի չէ սպասավորության ու վարձատրության:

Մի չնչին ծառայություն՝ արված մեծ սիրով, առավել հաճելի է, քան մի մեծ աշխատանք՝ արված նվազ սիրով:

Զ. Ծառայի հնազանդությունն առաջ է գալիս տիրոջ բարերարությունից, և ուր բարերարությունն առավել է, այնտեղ առավել է հնազանդությունը:

Է. Արդարության դեմ է բազմապատակ սպասավորին նրա ծերության կամ տկարության ժամանակ անխնամ թողնելը. որովհետև նա, ով կարողություն ունեցած ժամանակ հավատարմությամբ ծառայում էր, հարկ է, որ խնամարկվի իր տկարության ժամանակ, ապա թե ոչ՝ հավատարիմ սպասավոր հնարավոր չի լինի երբևէ գտնել:

Ը. Եթե տերերը բարի լինեին, չար ծառա չէր լինի. որովհետև ծառաները ոչ այլ բան են ցանկանում ու ոչ այլ նպատակ հետապնդում, եթե ոչ իրենց տիրոջը նմանվել ու նրանց պատվին հասնել:

Թ. Աստծո հանդեպ կատարյալ ծառայությունն այն է, որն առաջ է գալիս միայն Աստծո հանդեպ սիրուց, իսկ ճշմարտապես սիրողը հանձն է առնում կորցնել ունեցվածք, պատիվ, սիրելիներին և նույնիսկ իրեն՝ չկորցնելու համար Աստծո հանդեպ սերը: Անկատար ծառայությունն է, որ առաջ է գալիս պատիժների հանդեպ երկյուղից. որովհետև ով երկյուղից է ծառայում ու հնազանդվում, առավել սիրում է իրեն, քան Աստծուն:

*«Մի՛զայրացրու ճշմարիտ ծառային,
ով աշխատում է քեզ համար,
և մի՛ չարհարի զսրձկանին,
ով քեզ նվիրված է հոգով»* (Սիրաք Է 22):

*«Մի՛րի՛ր ժիր ծառային
և ազատությունից նրան մի՛ զրկիր»* (Սիրաք Է 23):

*«Ծառանե՛ր, ամեն ինչում հնազա՛նդ եղե՛ր
ձեր տերերին, ո՛չ իբրև մարդասեռներ՝
ցուցադրական ծառայությամբ»* (Կող. Գ. 22):

Գ Լ ՈՒ Խ Ի Դ

ՀՆԱԶԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Խոնարհության գեղեցիկ դուստր է պատշաճ անվանել նազելի Հնազանդությունը, որի բազմապատիկ շնորհները միայն վայելողներն են ճանաչում: Որովհետև բարոյապես ազատ է դարձնում մարդու կամքը, որը բանականության հանդեպ Հնազանդությամբ բնականորեն ազատ լինելով՝ նրա հանդեպ անհնազանդությամբ բարոյապես դարձել է կրքերի ծառա: Եվ այս ազատությունն անաշխատ ստացված թագավորություն է, առանց պատերազմի հաղթություն: Այնտեղ կարելի է տեսնել բոլոր թշնամիների պարտություն, այնտեղ խաղաղության երփներանգ ծաղիկներ են վերընձյուղվում, այնտեղ սիրո ու խնդրության կենսոգուտ պտուղներ են աճում:

Արդարև, մարդկա՛նց որդիներ, որ կամենում եք ձեզ կցորդ ունենալ խոնարհության վայելչագեղ օրիորդին՝ Հնազանդությանը, ինչը և Աստված է կամենում, փութացե՛ք նրան ընդառաջ ելնել ու ողջագուրվել, առնել ու բերել նրան ձեր սրտի սենյակը և իբրև պանծալի դշխոյի՝ բազմեցնել ձեր կամքի ու հոժարության գահին, որպեսզի դուք ևս, ականակուռ թագդնելով ձեր գլխին, փառքով պսակվեք:

Բ. Հնազանդությունը ենթադրում է որևէ դրական գործողություն՝ կա՛մ ներսից, կա՛մ դրսից: Ներսից՝ օրինակ՝ կամքի հնազանդվելը մտքի լավ առաջադրությանը և կամ ինչ-որ բան կամենալն ըստ հրամայողի կամքի: Իսկ դրսից՝ օրինակ՝ աչքերով նայելը, լեզվով խոսելը, ձեռքերով գործելը և այլն: Ուրեմն Հնազանդության ծառայությունը որևէ դրական գործողությունն է, և մտքից կամ հրամայողից առաջադրված վայելուչ, օգտակար ու բարի ամեն ինչի գործադրիչը հնազանդությունն է:

Գ. Հնազանդը սեփական կամք չունի. նրա կամքը հրամայողի կամքն է, և սրանով ոչ թե վերացվում է մարդու անձնիշխանությունը, այլ առավել հաստատվում: Որովհետև մարդու համար մեծ իշխանություն է իր կամքն այնպես կառավարել, որ հնազանդվի մտքի ամեն հրահանգի, որը միտքն իրեն հատուկ ճանաչմամբ օգտակար է համարում և մարդուն առաջադրում կատարել: Ապա թե ոչ մարդն անկարող կլիներ իր կամքը շարժելու, որով իսպառ կվերանար անձնիշխանությունյան ազատությունը, որովհետև կամքը, կույր բաղձանք լինելով, բարին ու չարն ընտրել չէր կարողանա, եթե մտքին չհնազանդվեր:

Ուստի երբ միտքը, տեսնելով իր անձի օգուտը, կամքին հորդորում է ուրիշի կամքին հնազանդվել, արդեն միացել է վերջինիս հետ, և այնուհետև այն ոչ թե ուրիշի կամք է, այլ սեփական, և մարդն ասես ինքն իրեն է ազատաբար հնազանդվում: Եվ ուրեմն՝ ով ազատ կարողությունամբ ենթարկում է իր կամքն ուրիշի կամքին, որն իր սեփական կամքն է դարձրել, ոչ թե իր անձնիշխանությունը կորցնում է, այլ առավել հաստատում:

Գ. Աստծո կամքին հնազանդվելը բնական է բոլոր արարածներին: Քանի որ բնություն հեղինակն Աստված է, ուստի և բոլոր արարածները հնազանդվում են Աստծո հավիտենական, անփոփոխ օրենքին, իսկ Աստծո օրենքին հնազանդվելն աստվածային կամքին հնազանդվելն է, որովհետև օրենքը կամքի կողմից է հաստատված:

Արդ, աստվածային օրենքը, հաստատուն ու անեղծանելի մնալու համար, տպվեց մարդու մտքի մեջ և կոչվում է բնական օրենք, կամ աստվածային հայտնությունամբ զրի առնվեց և կոչվում է գրավոր կամ շնորհական օրենք: Օրինագետ մարդիկ կամ նրանք, ում հանձնված է օրենքի պաշտպանությունը, ջանք են թափում ամեն օր հրապարակել դրանք ամենքին, և լսողները պարտավոր են հնազանդվել ու փութալ դրանք կատարելու:

Կան և եկեղեցական ու հասարակական օրենքներ, որոնք թեպետ հատուկ կերպով չեն հրամայվել Աստծուց, սակայն

նպաստում են Աստծո կամքի կատարմանը. եկեղեցականը վերաբերում է ճշմարիտ կրոնի բարեկարգությանը, իսկ հասարակականը՝ հասարակության բարվոք կառավարմանը: Ուստի ով այս օրենքներին չի հնազանդվում, արժանի է պատիժների՝ իբրև Աստծո կամքին հակառակող:

Ե. Հնազանդությունը հնազանդվողներին ցմահ պարտական է դարձնում: Եթե մեկը մի անգամ անհնազանդ է գտնվում, առաջին վարձն էլ է կորցնում. որովհետև մարդի^ն չափ կստանա օրենքին հնազանդվելուց, եթե վերջում օրինազանց ելնի աշխարհից:

Զ. Մարդիկ ինչ-ինչ գործողություններ, որոնք պիտի անեին, չկատարելու դեպքում ինչ-որ պատճառաբանությամբ կարող են իրենց անբասիր ներկայացնել: Սակայն անկարելի է, որ նրանք անբասիր մնան, եթե անհնազանդ գտնվեն նրանց, ում աստվածային կամ մարդկային օրենքով պարտավոր են հնազանդվել: Ուստի ամեն ոք պարտավոր է պատասպարվել հնազանդության դրոշակի ներքո: Իսկ ով ըմբոստանում է, արժանի է պատժի, որովհետև գրված է. «Անհնազանդ որդին կորստյան պիտի մատնվի» (Առակ. ԺԳ 1):

Է. Ոչ ոք ինքնուրույն ընդունակ չէ կյանքի ընթացքում անվրեպ ընթանալու առանց առաջնորդի: Քանզի ով անձանոթ ճանապարհով է գնում, ուղին ցույց տվող մեկի կարիքն ունի: Մարդիկ աշխարհ գալիս այս կյանքի ճանապարհին անձանոթ են լինում, ուստի կարիքն են ունենում իրենց կյանքում անցնելիք ուղիղ ճանապարհն ուրիշներից սովորելու, որպեսզի մարդկային կենցաղավարության ուղիղ պողոտայից դեպի չար գործերն ու կրքերը չխոտորվեն: Սա տեղի է ունենում գիտակներին հնազանդվելով. որովհետև ով չգիտի դեպի որ կողմ դիմի, պիտի ուրիշներից սովորի, որպեսզի կարողանա տեղ հասնել:

Եթե մարդը հմուտների կողմից չկրթվի խոսքերի, գործերի, վարքի և գիտելիքների մեջ, անբան արարածներից էլ անարգ կլինի: Անբան արարածները կառավարվելիս իբրև դաստիարակ ունեն բնությունը, իսկ մարդիկ կառավարվելու համար միմյանց կարիքն ունեն՝ տգետները՝ գիտուններից սովորելով,

տկարները՝ կարողներից խնամարկվելով: Եվ այս բարեմասնու-
թյունները չեն կարող առաջանալ որևէ այլ կերպ, եթե ոչ ու-
սուցիչները ու խնամակալների հանդեպ հնազանդությամբ:

Նորածին մանուկն անխնամ մնալով կա՛մ մեռնում է, կա՛մ
այլանդակ դառնում. որովհետև եթե նրա փափուկ անդամնե-
րը չեն պնդացնում խանձարուրների մեջ, գորտի պես է քայ-
լում: Ուստի Աստված՝ մարդկանց բնության խնամածուն, մեր
առաջին ծնողներին կատարյալ հասակով ստեղծեց և նրանց
մտքի մեջ տպեց բոլոր հարկավոր գիտելիքները՝ կառավարե-
լու համար մեր մարդկային նորաբույս, մանուկ բնությունը:
Նրանց սերունդները, վարժությամբ սովորելով նրանցից,
հետնորդներին ավանդեցին, և նրանց մեջ եղած խոհմաները
դար առ դար՝ մինչև հիմա, բազում փորձերով շատ կենսագուտ
հարմարություններ ավելացրին մարդկանց կյանքի դյուրու-
թյան համար: Բայց այս ամենը եղավ ու լինում է հնազանդ
հոգով:

Եթե հետինները չանսային ի գործ դնել առաջիններից
լսածն ու տեսածը, այժմ նախնիների ժառանգներին հաջոր-
դությամբ հասած օգտակար ոչինչ չէր լինի:

Ուստի ներկայիս մարդկանց հարկավոր էր կամ ունենալ
այն բոլոր շնորհները, որ ունեն նախկին մարդը, կամ ամեն
բարեմասնությունից զուրկ մնալ, կամ էլ յուրաքանչյուրը
բազում չարչարանք պիտի կրեր՝ նոր-նոր գտնելու համար
կյանքին օգտակար պարագաներ: Արդարև, երեխաները պիտի
հնազանդվեն հմուտներին՝ սովորելու ամեն հարկավոր բան՝
թե՛ արհեստներին վերաբերող, թե՛ գիտություններին, թե՛
մանավանդ բարոյականությանը, որպեսզի կարողանան կյան-
քի ընթացքում անսխալ քայլել և տառապանքի այս հովտից
բարձր կերպով դուրս գալ:

Ը. Աշակերտները պարտավոր են իրենց ուսուցիչներին
հնազանդվել արհեստներ սովորելու մեջ, ինչ արհեստ էլ որ
լինի՝ թե՛ ազատական և թե՛ ծառայական, աշխատանքը կա-
մավոր սիրով հանձն առնել և ըստ կարողության ջանք թափել
մինչև կատարյալ գիտելիքներ ունենալը: Բայց շատերն անհ-
նազանդությամբ, սկզբից ևեթ հետ մնալով, օգտաբեր ուսման

մեջ կաղում են, որով զրկվում են բարեբախտությունից, որը պիտի ձեռք բերեին, եթե հնազանդվելով ի գործ դնեին ուսուցիչները պատվերները:

Բայց ուսուցիչներն էլ պարտավոր են ուսուցանել աննախանձ ու եռանդազին, որպեսզի աշակերտները, ապարդյուն չարչարանքից վհատվելով, չթուլանան, այլապես ուսուցիչները դեմ դուրս կգան Աստծուն, Ով կամենում է, որ մարդիկ բարի ուսումնառություն մեջ միմյանց օգնեն:

Թ. Հնազանդվել Աստծուն, ծնողներին, ուսուցիչներին, իմաստուններին ու ծերերին, այլև բարերարներին, ինչպիսին են թագավորները, իշխանները կամ առաջնորդները, ոչ միայն գրավոր ու շնորհական օրենքն է պահանջում, այլև բնական օրենքը: Որովհետև մարդիկ տգետ ու անգաստիարակ են ծնվում, հետո կարիք ունենում գիտուններից սովորելու և խնամակալներից դաստիարակվելու: Ուրեմն ով սրանց չի հնազանդվում, չարաչար մեղանչում է և արժանի է պատժի:

Արտաքին կերպարանքով ու բերանի խոսքով ոչ ոք իրեն Աստծուն անհնազանդ ցույց չի տալիս, բայց սակավ կարելի է գտնել գործով հնազանդներ: Իսկ Աստված ոչ թե խոսքերին է նայում, այլ գործերին: Ուրեմն՝ ով կամենում է իմանալ՝ հնազանդ է Աստծուն, թե ոչ, թող քննի իր գործերը. եթե աստվածային օրենքին համաձայն են, հնազանդ է, իսկ եթե ուրիշ կերպ են, թող իմանա, որ անհնազանդ է:

Ժ. Հնազանդությունն ուրիշի կամքին անկարգաբար հպատակվելը չէ, այլ ունի չափ, կարգ ու կանոն: Չափը հնազանդվողի կարողությունն է. ոչ ոք պարտավոր չէ իր կարողությունից վեր լուծ վերցնելու: Կարգն արժանապատվությունն է նրանց, ում հնազանդվել է պահանջվում. ինչպես՝ հայրը մորից արժանապատիվ է, երեք եղբայրը՝ կրտսերից, թագավորը՝ իշխաններից, հոգևոր առաջնորդները՝ աշխարհական տերերից, և վայել չէ նվազին առավելից նախամեծար համարել: Եվ կանոնն աստվածային կամքն է. սա է ուղղություն հավիտենական կանոնը՝ տպված մարդկանց մտքում, և ոչ ոք իրավունք չունի նրանից զարտուղելու: Իսկ եթե մարդ ընդդեմ Աստծո կամքի բռնադատում է մեկին որևէ բանում

հնազանդվելու, հնազանդություն կանոնը եղծում է, ուստի ոչ ոք պարտավոր չէ նրան հնազանդվել:

ԺԱ. Մարդիկ հեշտությունը են հնազանդվում նրանց, ում վախենում են, որպեսզի որևէ վնաս չկրեն: Բայց եթե վնասը հոգևոր է, պետք չէ վախից հնազանդվել, որովհետև ավելի լավ է կորցնել ունեցվածք, պատիվ ու մարմնավոր կյանքը, քան հոգին:

ԺԲ. Ոմանք հնազանդություն դիմաց վարձ չեն ստանում Աստծուց, որովհետև հնազանդվում են նրանց, ում համբավն ու մեծությունն աշխարհային փառքով է բարձր և ոչ թե աստվածայինով, և երբ սրանք սնտի հողմածիզ բարձրությունից ընկնում են, կորչում է նաև նրանց հնազանդվողների վարձը: Սա առաքինական հնազանդություն չէ, այլ ծառայական ու մոլի, և այս ախտով այժմ շատերն են հիվանդ: Իսկ եթե առաքինիներին ու իմաստուններին հնազանդվեին, նրանց մեծությունն ու փառքին, որ Աստծո առաջ է բարձր, իրենք էլ հաղորդակից կլինեին:

ԺԳ. Հլու-հնազանդ մարդը թեկուզև մեռնի, նրա համբավն ու փառքը, որ նրա հնազանդության պտուղն են, անմահ կմնան: Որովհետև թեպետ նա այս աշխարհից գնաց, բայց աշխարհում կենդանի թողեց բազում բարի գործեր, որոնք հնազանդությամբ սովորեց կատարել: Մարդու փառքը գործն է, և մարդիկ գործերով են զանազանվում, որովհետև մարդկային բնությունը ամենքն էլ նույնն են:

ԺԴ. Բռնի հնազանդությունն իր հետ կրում է մի գաղտնի ապստամբություն. որովհետև նվաճվածը միշտ հարմար ժամանակ է փնտրում բռնի լծից ազատվելու, և երկուսն էլ մտքով տանջվում են. բռնակալը՝ որպեսզի թույլ չտա ապստամբել, և նվաճվածը՝ թե բռնությունից ինչպես ազատվի: Սա չարաչար հնազանդություն է, որ ավելի անարգ է, քան գերությունը: Ով գերի է, մի անգամ վշտացավ գերի դառնալիս և այնուհետև գիտի, որ գերու վիճակում է, ուստի այնքան էլ չի վշտանում, մանավանդ որ գուցե գերիչը նրան խնայի որպես իր ունեցվածքի և չտառապեցնի: Իսկ ով պատերազմի օրենքով գերի չէ,

իրեն ազատ է ճանաչում, թեկուզև հպատակ կամ հարկատու լինի, ուստի երբ հպատակների կամ հարկատուների օրենքից էլ ավելի է բռնադատվում չարաչար հնազանդություն, մեծապես տառապում է և մտածում ապստամբել: Ուրեմն պետք չէ մեկին հնազանդեցնել բռնի կերպով, այլ քաղցրությամբ ու բարերարությամբ:

ԺԵ. Հավասարապատիվ իշխաններին դժվար է միմյանց հնազանդվել, որովհետև ամեն ազնվական ծանր է համարում իր նմանին հնազանդվելը. սրանից առաջանում են միմյանց հանդեպ անհնարին խռովություն ու հակառակություն և հասարակության համար՝ վիշտ ու վնաս: Ուստի հարկ է Աստծուն աղաչել, որ ազգի կամ քաղաքի գլխավորներին սեր պարգևի, որովհետև սրանք միայն սիրո շաղկապով կարող են միաբանվել ու միմյանց հնազանդվել հօգուտ սեփական անձերի ու հասարակության:

ԺԶ. Հնազանդության վերանալու դեպքում ամեն տեսակ կառավարումից վերանում են բարեկարգությունները: Օրինակ՝ եթե զորապետերը չհնազանդվեին արքային, և զորքերը՝ զորապետերին, թշնամիներին ինչպե՞ս կհաղթեին: Թեպետ պատերազմը քաջություն է մղվում, բայց նաև պահանջում է զորապետի բոլոր հրամաններին հնազանդություն, որով հեղված արյունն անգին է դառնում: Իսկ եթե ինքնարշավ պատերազմեն՝ առանց զորապետի հրամանի, նրանց արյան հեղումը ոչ մի արժեք չի ունենա: Այսպես և աշխարհում բոլոր բարեկարգությունները հնազանդության օրենքի վրա են հիմնված:

ԺԷ. Մանուկները պարտավոր են սիրով ու զվարթությամբ հպատակվել իրենց ծնողների և ուսուցիչների, այլև եղբայրների կամ խնամածոների բոլոր հրահանգներին՝ տեղի չտալով նրանց զայրույթին: Որովհետև չար ու վտանգավոր է նրանց բարին կամեցող ու առաջադրող ծնողների, վարպետների, եղբայրների և կամ այցելուների կամքին հակառակվելը. մանկական տարիքն ընդունակ չէ ինքնուրույն կերպով իր օգուտը խորհելու և կատարելու: Ուստի զավակները թող սովորեն

Հնազանդ լինել իրենց ծնողներին, որպեսզի իրենց որդիներն էլ իրենց Հնազանդվեն, որովհետև ինչ ցանում է մեկը, նույնն էլ հնձում է:

ԺԸ. Հնազանդությունը սեփական կամքն ուրիշի հրամանին ենթարկելն է՝ կա՛մ սիրուց, կա՛մ վարձատրության համար, կա՛մ երկյուղից: Ով սիրուց է հնազանդվում, սիրում է նրան, ում հնազանդվում է: Ով վարձատրության համար է հնազանդվում, սիրում է նրա ունեցվածքը, որն ակնկալում է ստանալ նրանից: Ով երկյուղից է հնազանդվում, ինքն իրեն է սիրում՝ հնազանդվելով չպատժվելու համար:

Արդարև երեքն էլ բարի ու օգտակար են: Բայց առաջինը հույժ գովելի է ու կատարյալ՝ լինելով որդիության կարգում, որովհետև որդիներին է հատուկ սիրուց հնազանդվել ծնողներին: Երկրորդը վարձկանության կարգում է, որովհետև վարձկաններին է հատուկ վարձի համար հնազանդվել վարձատրվելուն: Երրորդը ծառայության կարգում է, որովհետև ծառաներին է հատուկ պատժի երկյուղից տերերին հնազանդվել, ինչն ավելի ծառայություն է, քան հնազանդություն՝ կամավոր չլինելու պատճառով: Իսկ հնազանդությունն ազատ կամքով է լինում, մանավանդ որ ամեն ոք, ով ծառա է, հարկ է, որ նաև հնազանդ լինի, բայց ո՛չ ամեն ոք, որ հնազանդ է, պիտի նաև ծառա լինի:

«Անասյն ավելի լավ է, քան ընտիր գոհր, և հնազանդությունը՝ քան խոյերի ճարպը» (Ա, Թագ. ԺԵ 22):

«Ինչպես մեկ մարդու անհնազանդությամբ շատ մեղավորներ եղան, այդպես և մեկի հնազանդությամբ շատ արդարներ պիտի լինեն» (Հոսմ. Ե 19):

«Տանուն Տիրոջ հնազա՛նդ եղեք մարդկային ամեն իշխանության՝ թե՛ թագավորին՝ որպես առավելություն ունեցող մեկի, թե՛ դատավորներին՝ որպես Նրանից ուղարկվածների՝ չարագործներից վրեժխնդիր լինելու և բարեգործներին գովելու համար» (Ա, Պետ. Բ 13-14):

Գ Լ Ո Ւ Խ Ի Ե

ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Իրենց տեսակակիցների հետ ընկերությունում կենցաղավարելը ցանկալի է բոլոր կենդանիներին, առավել ևս մարդկային ցեղին, որի ներկայացուցիչները շատ բաներում հաճախ փոխառփոխ միմյանց օգնության կարիքն են ունենում՝ ձախորդ պատահարի, հիվանդության, կարևոր բաների պակասության ժամանակ: Եվ քանի որ մարդիկ տգետ ու տկար են ծնվում, բոլոր կենդանիներից էլ ավելի ունեն խնամքի և ուսման կարիք՝ ապրելու և երջանիկ լինելու համար: Բայց սրանք չեն կարող գտնել առանձնակեցության մեջ, այլ միայն ընկերային միջավայրում:

Որ բնական է մարդուն ընկերային կենցաղավարության ձգտելը, հայտնի է փորձով: Որովհետև ահա անմարդի անապատում գտնվելիս մարդ տրտմում ու տառապում է և մարդկանց խուռն բազմություն տեսնելիս ուրախանում ու մխիթարվում: Սակայն պետք է ընտրել այնպիսի ընկեր, որ ուրախության մեջ ուրախակից լինի և տրտմության մեջ՝ կարեկից ու մխիթար: Եվ որքան քաղցր ու ցանկալի է բարի ընկերը, այնքան դառն ու տաղտկալի է չար ընկերը: Առաջինը դժվարին դիպվածներում գիտի ցավերի ծանրությունը վերցնել ու տառապանքը թեթևացնել, իսկ երկրորդն անակնկալ վտանգներ է պատճառում ու վշտի վրա վիշտ ավելացնում:

Բ. Շատ չար մարդիկ կան, ովքեր եթե չար ընկերոջ չպատահեին, չար չէին լինի. և կան բազում բարիներ, ովքեր եթե բարի ընկերոջ հանդիպեին, բարի չէին լինի: Ուրեմն՝ չար կամ բարի լինելու պատճառը հաճախ ընկերությունն է: Երիտասարդները թող զգուշանան չարերի հետ ընկերությունից, եթե չեն կամենում չար ու վատահամբավ լինել. որովհետև

երիտասարդական տարիքը, դեպի մոլուկությունները դյուրասահ լինելով, չար ընկերոջ օրինակով արագորեն չարիք է սովորում: Հիմար է նա, ով անխտիր ամենքի հետ ընկերանում է:

Պ. Զարմանալի ոչինչ չկա, որ բազում բարեբարո մարդիկ հազիվ մի չար մարդու են կարողանում ուղղել, իսկ մի չարը բավական է շատերին մոլորեցնելու համար: Քանզի շատ առողջներ էլ մի բորոտի մաքրել չեն կարողանում, բայց մի բորոտ կարող է խիտահարել շատերին:

Դ. Շատերը, չարերին ընկերակից լինելով, ոչ միայն հետին չքավորության հասան՝ հայրական ժառանգությունը վատնելով, այլև ամոթխածության ու պարկեշտության անգին գանձը կորցրին և անարգ անուն ձեռք բերելով՝ խայտառակվեցին աշխարհում ու կորան հավիտենական կորստով: Ուստի ընկերների ընտրությունը մեծ գզուշության կարիք ունի:

Ե. Զարասեր մարդիկ շողոքորթ ու կեղծ բարքով արտաքուստ բարի են երևում, բայց իբրև գեղեցկամորթ օձ՝ սրտի ներսում մահվան թույն են թաքցրած պահում և անփորձ երիտասարդներին խաբելով՝ գցում պես-պես մոլուկությունների մեջ:

Ուստի եթե երիտասարդը մեկի հետ կենցաղավարել է կամենում, թող քննի նրա ընկերներին. եթե բարեհամբավ են, թող ինքն էլ նրանց ընկերակցի, իսկ եթե վատանուն են, թող այդ մեկից խորշի, որպեսզի ինքն էլ վատանուն չդառնա. որովհետև ըստ առածի՝ «Մարդն իր ընկերոջով է ճանաչվում»:

Չ. Երիտասարդներին դժվար է հեռու մնալ չարաբարո ընկերներին տեսնելուց. որովհետև այդ տարիքը՝ առույգ ու եռանդուն, ցանկանում է գնալ զբոսանքների ու սրճարաններ և շատերին ընկերակից լինել: Բայց պիտի իմանան, որ բարեբարո մարդիկ սակավ, իսկ չարերը հույժ շատ են, ուստի չարաբարո ընկերների չհանդիպելու համար նախընտրելի է սակավ բարիների հետ կենցաղավարել, քան շատերի հետ անխտիր:

Է. Ավելի լավ է բարի ընկերների հետ վշտեր կրել, քան չար ընկերների հետ հեշտալի վայելքներ ըմբոշխնել: Առա-

ջինը մահվանից փրկող է, իսկ երկրորդը՝ մարմնի ու հոգու անողորմ դահիճ:

Ը. Եթե մեկն ընկերանում է չարերի հետ, կա՛մ պիտի համաձայնի նրանց, կա՛մ հակառակի: Եթե համաձայնի, ինքն էլ չար կդառնա, իսկ եթե հակառակի, նրանց թշնամի կդարձնի իրեն: Ուստի մարդ միշտ պիտի զգուշ լինի կենցաղավարության մեջ, որպեսզի չլինի թե ընկերակից լինի չարերին. որովհետև ընկերանալը դյուրին է, բայց հեռանալը՝ դժվարին:

*«Որդյա՛կ իմ, մի՛ նախանձիր չար մարդկանց
և մի՛ ցանկացիր ապրել նրանց հետ»* (Առակ. ԻԴ 1):

*«Ով չար է իր անձի հանդեպ,
ուրիշների հանդեպ բարի չի լինի»* (Սիրաք ԺԳ 5):

*«Իրենց գործերի՛ց կհամաչեք նրանց. մի՛թե
փշերից խաղող և քարաակից թուզ կքաղեն»* (Մատթ. Է 16):

*«Տեսացի՛ր հերձվածող մարդուց՝
մեկ կամ երկու անգամ՝ նրան խրատելուց հետո.
իմացի՛ր, որ շեղված է այդպիսին»* (Տիտ. Գ 10-11):

Գ Լ ՈՒ Խ Ի Ձ

ԽՈՆԱՐՀՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Ինչպես որ Հկա ավելի մեծ չարիք, քան Հպարտությունը, այդպես էլ Հկա ավելի մեծ բարիք, քան խոնարհությունը: Որովհետև առաջինն Աստծո ու մարդկանց առաջ ատելի է դարձնում, իսկ երկրորդը՝ սիրելի ու հաճելի: Առաջինը հանգիստ չտալով տառապեցնում է, երկրորդը՝ անվրդով խաղաղությամբ հանգստացնում:

Եթե մարդ խորհի, թե ինքն ինչ էր առաջ, ինչ է այժմ և ինչ է լինելու ապագայում, բնավ չի կարողանա հպարտանալ: Քանզի սկիզբն անարգ նյութից է, ծնունդը՝ ցավերով, ապրելը՝ տառապանքով, իշխանությունը՝ անօգուտ, փառքը՝ վաղաթառամ, կյանքը՝ կարճատև, մահը՝ հարկադիր, մարմինը՝ ապականացու և որդերի կերակուր: Այս բոլորից և այլ բաներից ևս մարդ դյուրավ կարող է իր բնության թշվառ լինելը հասկանալ և խոնարհ դառնալ:

Բ. Զջմարիտ խոնարհ չէ՛ նա, ով միայն խոսքով է իրեն անպիտան խոստովանում, բայց նույնն ուրիշից լսելով՝ վրդովվում, խոժոռվում ու բարկանում: Այստեղից պարզ է, որ այդպիսին ավելի հպարտ է, քան խոնարհ, քանզի խոնարհ խոստովանությունը կամենում է մարդկանցից գովեստներ ստանալ ու փառք որսալ: Դեռ ավելին՝ ստախոս ու կեղծավոր է, որովհետև լեզվի վրա մի՛ բան ունի, իսկ սրտում ուրիշ բան է խորհում և որպես խարդախ ոսկեգործ՝ ոսկու փոխարեն արույր է ջանում գործածել:

Գ. Խոնարհը բարի ու շատերին օգտակար գործը սովոր է ծածուկ անել՝ գովությունը չհռչակվելու համար, քանզի Տիրոջից է ակնկալում հատուցումը ստանալ: Իսկ հպարտը, մի փոքր բարի գործ որ անում է, ցանկանում է հրապարակել, որպեսզի մարդկանցից գովեստներ ստանա՝ իբրև իր գործե-

րի վարձ, ուստի և Տիրոջից վարձատրություն չի ստանում: Խոնարհը եթե իր մասին գովեստ է լսում մեկից, ամաչում ու տրտմում է, իսկ հպարտը գոռոզանում ու բերկրում է և կամենում է՝ ալելիին լսել:

Դ. Քանի որ խոնարհությունը բարի է, ոչ ոքի միջև խտրություն չի դնում, այլ բոլոր իրեն սիրողներին էլ ընդունում է. որովհետև բարուն է հատուկ սեփական բարությունն ամենքին հաղորդ դարձնել: Խոնարհությունն ասես մաքուր աղամանդ է, որ գիշեր ու ցերեկ փայլում է. իրենց վիճակից գոհ և ամենակարևոր բաներով բավարարվող աղքատների մեջ շողշողում է, բայց աղոտալույս, իսկ ազգագույն գործերով հարստացող ունևորների մեջ, որպես քաջարկեստ ականգործի կողմից բազում անկյուններով տաշված աղամանդ, ցլում է մեծ պայծառությամբ և ամենքի աչքը դեպի իրեն գրավում:

Ե. Կատարյալ խոնարհը, որքան էլ մեծամեծ շնորհներ, ունեցվածք, պատիվ ու մեծություն ունենա, իր մասին նվաստ կարծիք ունի. իր ունեցած առավելությունները չի տեսնում, այլ կամենում է իր թերությունները տեսնել՝ դրանք չտկելու համար, որով է՛լ առավել է արժանանում Աստծո շնորհներին:

Զ. Թող ոչ ոք խոնարհությունը չհամարի հոգու անզորություն, կամ մտքի հիմարություն, կամ կամքի թյուրություն, այլ թող ճշմարտապես իմանա, որ խոնարհությունը ոգու արիություն, մտքի իմաստության ու կամքի ուղիղ լինելու նշան է:

Քանզի անարին, հիմարն ու մոլին երբեք չեն կարող խոնարհվել, որովհետև ամենքը չէ, որ կարող են ունենալ այնքան մեծ զորություն, որ հաղթեն հպարտության ու բարկության անբան կրքերին և հեզ ու խոնարհ դառնան: Ուստի ով ամենքի առաջ կամովին խոնարհվում է, գորեղ, իմաստուն ու բարի է: Եվ ընդհակառակը՝ անզոր, հիմար ու մոլի է, ով խոնարհություն չունի, որովհետև չի կարող իր մոլեկան կրքերը նվաճել և կյանքի պատերազմական դաշտում խոնարհության հաղթանակը շահել:

Է. Կան շատեր, որ մարդկանց առաջ գովում են խոնար-

Հուլիսյան իրենց խոնարհ ցույց տալու համար, իսկ ճշմարիտ՝ Աստծո ուզածի պես խոնարհը, խոնարհուլիսյան գովում է այն պատճառով, որ բարի ու գովուլիսյան արժանի է և ո՛չ թե որ ինքը դրանով խոնարհ կարծի ու փառավորվի, մանավանդ որ ճշմարիտ խոնարհը երբեք չի համարում, թե հասել է կատարյալ խոնարհուլիսյան, այլ միշտ կրթում է իրեն՝ դրան հասնելու համար:

Ը. Նա՛ չէ խոնարհ, ով մեծամեծերի առաջ իրեն նվաստացնում ու խոնարհի կերպարանք է առնում, բայց մտքով իրեն նրանց հավասարապատիվ կամ նրանցից էլ բարձր համարում, այլ նա, ով իրեն բոլորից նվաստ է համարում, թեև մեծ առաքինուլիսյաններ ու այլ ձեռքբերովի բարիքներ նրանցից ավելի ունենա:

Թ. Խոնարհ չէ նա, ով բարի հաջողուլիսյաններ ունենալիս ու մարդկանցից պատիվ ստանալիս հանդարտ ու խոնարհ է երևում, իսկ ձախորդուլիսյան մեջ ընկնելիս ու արհամարհանք կրելիս վրդովվում ու դառնանում: Ծշմարիտ խոնարհուլիսյանը մոլուլիսյանների ծառա չէ, որին իբրև անարգ գերու կամ անբան գրաստի մեկն ըստ իր ուզածի կապի ու արձակի, կամ իբրև ավելորդ զգեստ մեկը հագնի ու հանի-չպրտի, այլ ազատ է ու ինքնիշխան, հոգու անհրաժեշտ զարդ ու մարդկային ցեղի պարծանք:

Ուստի ճշմարիտ խոնարհն ամեն ժամ և ամենուրեք հանդարտ ու անվրդով է մնում. ո՛չ պատիվ ստանալիս ամբարտավանանում է, որովհետև իրեն երբեք պատվի արժանի չի համարում, ո՛չ էլ արհամարհվելիս վշտանում, որովհետև գիտի, որ անարգանքի արժանի թերուլիսյաններ ունի:

Ժ. Իգուր է ջանում խոնարհ երևալ նա, ով փառքի է ձգտում. թեև արտաքուստ խոնարհ կերպարանք ունենա, ներքուստ հպարտուլիսյան հոգին է իր մեջ կրում: Իսկ ճշմարիտ խոնարհը որքան ավելի է շատացնում առաքինուլիսյանները, այնքան առավել է ամաչում և իբրև ծառի բազմապտուղ ոստ՝ որքան ավելի է պտուղներով բեռնավորվում, այնքան ավելի է խոնարհվում: Ուստի իր ունեցած բոլոր բարիքներն Աստծո

չնորհին է վերագրում, Տիրոջից չնորհակալ լինում և միշտ իրեն անարժան համարում՝ երկնչելով, թե միգուցե մեծամտանա. բայց սրանով է՛լ ավելի մեծ պարզենների է արժանանում:

ԺԱ. Խոնարհը ոչ միայն երկարակյաց ու առողջ է լինում, այլև բոլոր ժամանակներում վնասներից ազատ է մնում: Որովհետև ոչ ոքից չի խռովում, չի տրտմում, չի հուսահատվում, չի զայրանում (որովհետև սրանք են զանազան հիվանդությունների ու մահվան պատճառները), մեկի հետ չի թշնամանում, ուստիև ոչ ոք ջանք չի թափում նրան վնասելու, և այսպես խաղաղ ու երջանիկ կյանքով է կնքում իր օրերը:

ԺԲ. Նա է հեզ ու խոնարհ, ով թեպետ կարող է վրեժխնդիր լինել իր դեմ արված անիրավությունների համար, բայց աստվածավախ երկյուղածությունը ներում է: Իսկ հպարտը մի փոքր հանցանքի համար ջանում է վրեժ լուծել, որպեսզի ուժեղ երևա:

ԺԳ. Թող մեծամիտները չխաբեն իրենց, թե անպատիժ կաման թախծազին պաղատանքով ներում հայցող զղջացողի հանցանքը չներելու դեպքում: Թեպետև Աստված երկայնամիտ է և հապաղում է պատժել, որպեսզի թերևս թողնեն իրենց խստասրտությունը, բայց հետո, երբ տեսնում է, որ համառում են, սաստկապես է պատուհասում. որքան մեկն իր ձեռքը հեռու է տարածում, այնքան ուժգին է ապտակ հասցնում: Ոչ մի ներման արժանի չէ նա, ով ներողամիտ չէ:

ԺԴ. Ով կամենում է մեծամտությունից ձերբազատվել, թող աչքերը բարձրացնի ու նայի հոյակապ դամբարաններին. թող մտածի, թե մարդիկ, որ մի ժամանակ մեծաշուք փառքով բարգավաճելով ճոխանում էին երկրի վրա, ինչպես են այժմ, հողի տակ նեխած ու հող դարձած, կոխան լինում ամենքի կողմից:

ԺԵ. Իշխաններն ու մեծատուները դյուրավ կարող են խոնարհություն ձեռք բերել, եթե մտածեն, թե ինչ բարձր աստիճանի են հասել. որովհետև ով բարձր տեղում է բնակվում, անկումից ավելի պիտի վախենա, քան ներքևում գտնվողը:

Ուստի իշխանները, որ շատերից բարձր են կանգնած, թող շատերից ավելի՝ իրենց պահեն խոնարհության մեջ, որ չընկնեն, քանզի աշխարհում եղած մեծությունն ու փառքը որքան ավելի բարձր են, այնքան ավելի վտանգավոր ու երկյուղալի են:

«Դեպի ներքև արմար են արձակելու և դեպի վեր պրուդ փայլու» (Դ. Թագ. ԺԹ 30):

«Նա նայեց խոնարհների աղոթքներին և չարհամարհեց նրանց խնդրանքները» (Սաղմ. ԾԱ 17):

«Տերն ասում է. «Ես ո՛ւմ կնայեմ, եթե ոչ հեզերին, խոնարհներին և Իմ խոսքերից դողացողներին» (Եսայի 42 2):

«Որքան մեծ լինես, այնքան խոնարհեցրո՛ւ քո անձը, որպեսզի շնորհ գրնես Տիրոջ առաջ» (Սիրաք Գ 20):

Գ Լ ՈՒ Խ Ի Է

ՀԱՄԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Համբերությունն արիության այն գործությունն է, որով դիմակայում են անզուսպ կրքերին: Սա ոչինչ չի ավելացնում այն գործողություններին, որոնք կատարում են մարդու ներքին ու արտաքին գործարանները, այլ միայն մի գործություն է, որը բնավորված է զսպելու և արգելելու համար այն ամենը, որը խոհեմությունը չի թույլատրում կատարել: Խոհեմությունը կատարելի ու խորշելի բաներն ընտրելն է, արիությունը՝ ի գործ դնելը, իսկ այն գործությունը, որ դիմադրում ու խանգարում է կատարել խոհեմության կողմից արգելվածը, կոչվում է համբերություն: Ուստի համբերողը բռնուն կրքերի վրա տիրող է, իսկ անհամբերը՝ կրքերից հաղթահարված ու տկար:

Եվ խորհրդաբա՛ր կոչվեց համբերություն, այսինքն՝ համբերողություն: Որովհետև երբ բարկության կիրքը սրում ու տաքացնում է արյունը, նրա քաղցրությունը կծու և դառը համի է փոխարկում, քանզի ինչպես փորձով հայտնի է, երբ քաղցրահամ որևէ բան սաստիկ եռում է, կծու և դառնահամ է դառնում: Իսկ համբերող մարդու կիրքը հանդարտվում է, և արյունը գովանում ու նորից ստանում է առաջին բնական քաղցր համը: Այդ պատճառով էլ այս գործությունը կոչվեց համբերություն, այսինքն՝ համբերողություն:

Բ. Համբերողից բացի ոչ ոք չի կարող հաղթել աշխարհի դժվարություններին, և անժուժկալից տկար ոչ ոք չկա: Որովհետև չկա այնքան ծանր ու դժվարին բան, որին կատարյալ համբերությունը չհաղթի, և ոչ թեթև մի բեռ, որն անհամբերությունը չծանրացնի, որովհետև որևէ դյուրաբառնալի բան համբերության պակասի դեպքում անտանելի է դառնում:

Ուստի անհամբեր մարդն ամեն ինչում տաղտկանում, խռովվում ու հուսահատվում է և ոչ միայն ինքն է տանջվում,

այլև ամենքին տանջանք պատճառում, այդ պատճառով էլ ամեն տեղ անարգ ու թշվառ է:

Գ. Դժվարություն պատահելու ժամանակ արդյոք մեկն ի՞նչ է շահում անհամբերությունից, եթե ոչ ավելի մեծ վշտեր: Եթե դժվարությունը համբերեր, վշտերը կդադարեին վիշտ լինելուց: Քանզի բազում անգամ անհամբերությունը սին պատկերացման միջոցով դժվարություն է երևակերպում այնտեղ, ուր դժվարություն բնավ չկա, կամ սակավը շատացնում ու փոքրը մեծացնում է՝ նմանվելով խոշորացույց ապակու, որ լույս փիղ է ցույց տալիս, կամ մեկամաղձության ախտից տառապողի, ով չհեղածը հեղածի տեղ է դնում: Ուստի շարունակ տանջվում է նա, ով համբերություն չունի:

Դ. Մարդ չի համբերում նրան, ինչ նրա կամքը չի հաճում: Եթե ամեն ինչ մարդու ուզածով լիներ, արդարև նրա կամքը կհաճեր, կհավաներ ու կմիաբաներ դրանց, և այդժամ պետք չէր լինի, որ մարդը համբերության կարողությունն ունենար: Իսկ այժմ կա համբերության կարողությունը՝ ի բնե տաված մարդու կամքի մեջ: Ուստի աշխարհում պիտի լինեն մարդու կամքի հաճությանը ներհակ ինչ-ինչ գործողություններ կամ պատահարներ՝ դրանց համբերելու համար: Եվ քանի որ ամեն կարողություն իր ներգործության առարկան ունի, ապա համբերության կարողությունն էլ իբրև իր ներգործության առարկա ունի մարդու կամքին հակառակը՝ վշտերն ու նեղությունները:

Ուստի ով չի կամենում կրքերին համբերել, թող աշխարհից վերացնի բոլոր հակառակ ներգործություններն ու վշտերը: Իսկ եթե սրա կարողությունը չունի, թող անի այն, ինչ կարող է, այսինքն՝ դժվարություններին համբերի: Իսկ եթե չի ախորժում համբերել, անհամբերն ինքը կվերցվի աշխարհից, որ չի կամենում հնազանդվել տիեզերքի ընդհանուր կարգին, որ բաղկացած լինելով հակընդդեմ էություններից՝ հակընդդեմ ներգործություններ է առաջ բերում:

Ե. Համբերությունն այնտեղ է երևում, ուր մարդուն անցանկալի բաներ են պատահում՝ հիվանդություն, ճախորդու-

թյուն, չքավորություն, անպատվություն, նաև սիրելիների մահ և սրանց նման այլ վշտացուցիչ դեպվածներ: Արդ, սրանց մի մասն աստվածային կարգադրություն է լինում, մի մասը՝ մարդկանց պատճառով, մի մասն էլ մեկի կամքից կամ անդգուշությունից է առաջ գալիս:

Ասա՛, ո՛վ անհամբեր, սրանցից ո՞ւմ վրա է արժան բարկանալ. որովհետև անհամբերությունը բարկությունից է առաջանում: Եթե բարկանում ես բնություն հեղինակի վրա, որն Աստված է, թե ինչու է թույլ տալիս, որ այս դաժան պատահարները գան, հակառակվում ես քո Արարչին: Եթե բարկանում ես քեզ վշտացրած մարդկանց վրա, ուրեմն հարկադրված ես բոլոր մարդկանց դեպի քո կամքը հակել, որ քո կամքին հաճելին անեն, իսկ սա անկարելի է, որովհետև մի հոգին կարողություն չունի շատերի կամքը նվաճելու և հնազանդեցնելու իրեն, մանավանդ որ քե՛զ է պատշաճում նվաճվել նրանց կամքից և հնազանդվել: Իսկ եթե քո անձի վրա ես բարկանում, որ քեզ չարիք հասցրեց, ահա ինքդ քեզ հետ ես ոգորում, և սա անհնարին հիմարություն է: Ուրեմն՝ ինչ որ կամքիդ հակառակ ես կրում, պարտավոր ես կամովին համբերել:

Չ. Անհնար է, որ մարդը վտանգից ամենևին զերծ մնա, քանի դեռ այս կյանքում կենցաղավարում է: Ուստի արկածներ հասնելու ժամանակ պետք է արիաբար տոկալ ու համբերել և իբրև անդրդվելի վե՛մ՝ այս կյանքի ծովի փորձությունների ալիքները փշրել ու հետ դարձնել. որովհետև ավելի լավ է տառապանքներին համբերել ու ապրել, քան անհամբեր բարքով հուսահատվել ու մահվան հանդիպել:

Է. Մարդ պիտի համբերություն ունենա ոչ միայն իր շահի համար, այլև աստվածասիրության, եղբայրասիրության ու ազգասիրության: Քանզի մարդ կա, որ գիտի համբերել միայն իր օգտի համար, իսկ ուր որևէ շահ չունի, թեկուզ շատերին օգտակար լինի, չի կամենում համբերել: Բայց պետք է համբերել աստվածասիրության համար, երբ Աստծո անվան փառավորման հույս կա, եղբայրասիրության համար, երբ դրանով քո

եղբորն օգուտ ես տալիս, և ազգասիրության համար, երբ ողջ ազգը բարեհամբավ է դառնում: Քանզի անհամբերությամբ պատահում է, որ Աստծո փառքն է խափանվում, պատահում է, որ քո եղբայրը սայթաքում կամ կործանվում է, երբեմն էլ ողջ ազգը պախարակվում կամ վնասվում է: Ուստի պետք է ջանալ համբերություն ձեռք բերել՝ վարձատրվելու համար այստեղ և հանդերձյալում:

Ը. Համբերությունն, առանց որևէ սանձի, բարկության անբան կիրքը բանականության հնազանդության տակ է դնում: Նա մի գեղեցիկ օրիորդ է, ով ընդառաջ է ելնում ամենի առյուծին՝ գազանացած բարկությանը, և դեմքի գեղեցկությամբ, կերպարանքի բարեձևությամբ, խոսքերի անուշությամբ ու ձայնի վայելչությամբ հեզ ու հանդարտ դարձնում կարգ չհասկացող գազանին, ավելի լավ, քան երկաթե կապանքներով:

Ո՞վ կարող է համբերության պտուղներն իմանալ, եթե ոչ նա, ով գիտի համբերել: Քանզի ի՞նչ չար առաջ չէր գա բազմահույլ ամենի կրքերից, ասես ծովի միմյանց բախվող ալիքներից, եթե համբերություն իբրև ապառաժ վեճ չխորտակեր նրանց ուժը: Համբերողի այս հաղթանակն ընդդեմ ամեն դժվարության ու կրքի՝ մեծ ու բերկրալի է. որովհետև նա, ով մտաբերում է վտանգը, որից համբերությամբ ազատվեց, ցնծալի տոն է կատարում: Ուստի եղի՛ր համբերության ծառան, որպեսզի բարկության ծառայությունից ազատ լինես. իսկ ով ծառայում է համբերությանը, բոլոր կրքերը ծառայում են նրան:

Թ. Ընդհանուր բնությունը քաջավարժ դաստիարակ է՝ անհամբերին համբերության բերելու և խոսելու ու գործելու ժամանակը խոհեմ խորհրդով ընտրել տալու համար: Ամեն ինչ չէ, որ ամեն ժամի կարող է լինել. մի բան պիտի այստեղ և այժմ լինի, մի ուրիշն էլ՝ մի այլ տեղ և այլ ժամանակ: Ուստի ով խելամուտ չէ սրանց ընտրությանն ու հանգամանքներին, ոչինչ չի կարող կարգին խոսել կամ գործել:

Տե՛ս, թե ծառերն ինչպես գիտեն տերև, ծաղիկ ու պտուղ

տալու ժամանակը, և հավերժ՝ ձու ածելու, թուխս նստելու և ձագեր հանելու: Իսկ եթե սխալ ժամանակ են կատարում այն, ինչին կարգված են բնության կողմից հաստատուն օրենքով, խեղվում ու չքանում են: Արդարև սովորի՛ր համբերել, ո՛վ մարդ, և պահել բանական բնության կարգը, որպեսզի անզգա ու անբան արարածներից ավելի անզգա ու անբան չերևաս:

Ժ. Շատերն օտարների դառը նախատինքներին վախից համբերում են, բայց բարեկամների ծանր թվացող խրատական խոսքերին սիրուց մղված չեն համբերում: Սրանք նման են դիվահարի, ով բանտապետի հանդեպ վախից զգաստանում է, իսկ բարեկամի ցուցաբերած սիրուց կատաղում, երբ պետք էր առավել համբերել սիրելիներին, քան օտարներին:

Եվ թող ոչ ոք չասի, թե կամքին հակառակ՝ ստիպվա՛ծ է օտարին համբերում: Արդարև եթե վայել է օտարին համբերել կամքին հակառակ, ապա առավել ևս վայել է համբերել բարեկամին կամովին, հոժարությամբ: Եթե ոչ կամավորի առաջ գիտես խոնարհվել, ինչո՞ւ ես կամավորից նահանջում: Ուրեմն պարզ է, որ սեր չունես, ուստի բոլոր արարածներից էլ անարգ ես. որովհետև չկա արարած, որ իր նմանի հանդեպ սեր կամ մղում չունենա: Տես ի՛նչ հետին անարգության ես հասել, ո՛վ անհամբեր:

ԺԱ. Այն, ինչ ամենքը գովում են և ունենալիս պարծենում, բարի ու օգտակար է, որովհետև անկարելի է, որ բոլորն էլ խաբվեն ու սխալվեն: Իսկ արդ, համբերությունն ամենքը գովում են և պարծենում, թե ունեն, նույնիսկ անհամբերները. նշանակում է՝ բարի և օգտակար է մարդկանց: Եվ ուրեմն՝ ով չգիտի համբերել այն նեղությունը, որին պետք է համբերել, անխոհեմ է և մեղադրության արժանի. որովհետև անխոհեմություն է բարի ու օգտակար որևէ բան մերժելը, և մեղադրության արժանի՝ սեփական պարտավորությունը չճանաչելը:

ԺԲ. Ծանր-ծանր հիվանդություններ բուժելու համար աշխարհում ոչ մի դեղ այնպես զորավոր չհամարվեց, ինչպես համբերությունը: Որովհետև անպիտան էին դառնում բոլոր դեղերն ու բժիշկների հնարները, եթե հիվանդն անհամբեր էր

լինում բժշկի պատվերները պահելու մեջ: Ուստի համբերությունն է գործի պսակիչը, և ով ձախողակի դիպվածներին համբերում է, վերջում հաջողակ ելք ու հանգիստ է գտնում:

ԺԳ. Իմաստունների քաջահանճար խորհրդածությունները հիմարություն կհամարվեն, եթե նրանց չընկերանար համբերությունը, որպեսզի իմաստուններն իրենց մտածումներն ի գործ դնելին՝ սպասելով հարմար առիթի ու ժամանակի: Ուստի անհամբեր մարդը, թեկուզև նրբամիտ ու խորախորհուրդ լինի, հիմար է և ոչինչ չգիտի, որովհետև չի կարող իրականացնել այն, ինչ նախապես մտածել է:

ԺԴ. Շատերը կարող էին հասնել իրենց բաղձանքներին, եթե իմանային համբերել որքան պետք էր, ինչը որպես լավ ուղեցույց՝ անշեղ ճանապարհներով կառաջնորդեր նրանց դեպի նպատակակետը: Իսկ անհամբեր բարքով, ընթացքի մեջ շտապելով, ճանապարհը կորցրին և ծուռումուռ ու անել չավիղներում դեգերելով՝ չկարողացան հասնել իրենց բաղձանքների նպատակին:

ԺԵ. Ձկա ավելի զորեղ բարեկամ, որ կարող է մեկին նեղությունից ազատել, քան համբերությունը: Շատերը, տառապանքի մեջ ընկնելով, համբերությունն իրենց զորավիգ չունենալով, վհատվելով հուսահատվեցին ու կյանքից զրկվեցին: Եթե սրանք իմանային հույսով համբերել, կարող էին տառապանքից ազատվել և վշտերը մոռանալով՝ կուրախանային կենդանի արարածների հետ, բայց արդեն մեռելների հետ են:

ԺԶ. Աշխարհում շատ բան կա մարդու կյանքը պահպանելու համար, սակայն ոչ բոլորն են նույնքան կարևոր: Կան բաներ, որոնք եթե պակասում են, մարդու կյանքը տակավին պահպանվում է, թեև ո՛չ վայելչաբար, օրինակ՝ աղը, յուղը, միսը, գինին և այլն: Բաներ էլ կան, որոնք եթե պակասում են, պակասում է և մարդու կենդանությունը, դրանցից են, օրինակ, օդը, ջերմությունը, հացը, ջուրը: Այսպես էլ մարդուն պետք են բազում առաքինություններ, որոնցից մի քանիսը եթե պակասում է, մարդը կարող է մարդ լինել, թեև ո՛չ կա-

տարյալ, օրինակ՝ իմաստությունը, արիությունը, առատաձեռնությունը, զվարթախոսությունը և այլն: Բայց առանց համբերության մարդը չի կարող մարդ լինել, որովհետև համբերությունը մարդուն այնպես է պետք մարդավայել ապրելու համար, ինչպես օդը, հացն ու ջուրը՝ կենդանի մնալու համար: Ուստի ով չգիտի համբերել, չգիտի նաև մարդավայել ապրել:

**«Տամբերությանը սպասեցի Տիրոջը, և
Նա նայեց ինձ ու լսեց իմ աղոթքը»** (Սաղմ. ԼԹ 1):

«Վա՛յ նրան, ով կորցրել է համբերությունը» (Սիրաք Բ 16):

«Ու՛ մինչև վերջ համբերի, նա կփրկվի» (Մատթ. Ժ 22):

«Ձեզ համբերություն է պետք, որպեսզի Աստծո կամքը կատարելով՝ հասնեք Նրա խոստմանը» (Եբր. Ժ 36):

Գ Լ ՈՒ Խ Ի Ը

ՄԱՀՎԱՆ ԽՈԿՈՒՄ

Ա. Մարմնավոր կյանքի տևողությունը պատշաճ էր կոչել մահվան անընդհատ հաջորդություն: Եվ քանի որ կյանքն ամեն վայրկյան քայլափոխում է դեպի մահ, նույնն է, թե ամեն վայրկյան մեռնում է, և որքան շատանում են տարիները, այնքան առավել մահեր է կրում: Ուստի հիրավի հիմարություն է սեփական անձն այս կյանքում անմահների կարգում դասել և հոգևորի հանդեպ փուլթ չունենալ: Ընդհակառակը՝ պետք է ամեն կեսում սեփական անձը մեռնելու ենթակա ճանաչել և բարիք գործել, որը հոգու կյանք և երջանկության պատճառ է:

Բ. Թեպետ Աստված մարդկանց օգտի համար նրանցից ծածկեց մահվան ժամանակն իմանալը, բայց կյանքի մեծ տևողությամբ չթողեց մահվան մասին մոռանալ, ինչպես առաջին դարերում, երբ հարյուրավոր տարիներ էին ապրում՝ ինը հարյուրն իսկ անցնելով: Այլ առաջին ժամանակաշրջանի մարդկանց կյանքի հազիվ տասանորդը հետնորդներին թողեց, որովհետև արդեն հազվադեպ է մարդու կյանքը տարուբերվում իննսուն կամ հարյուր տարիների շուրջ, այդ էլ՝ ցավերով ու հեծությամբ:

Աստված սա արեց ոչ միայն մարդկանց չարությունը կարծելու համար, այլև նրանց զգաստացնելու, որպեսզի գոնե այս չափավոր թվով հասկանալով մարդու կյանքի կարճ լինելը՝ ամեն ժամ արթուն ու պատրաստ լինեն իրենց կյանքը բարիք գործելով տնօրինելու: Եվ ոչ միայն սրանով, այլև ինչ-ինչ հայտնի նշաններով ևս ճանաչել տվեց մահվան մերձեցալը՝ մազերի սպիտակությամբ, ծերությամբ, հիվանդությամբ ու մարմնի պես-պես տկարություններով: Ուստի մարդիկ մեղադրանքներից ազատ չեն, եթե սրանց ազդարարությունից դեռ չեն զգում մահվան մերձեցալը:

Գ. Որքան մեկը տարիքով մեծանում է, այնքան գերեզմանին առավել է մոտենում. որովհետև մարդու ապրելը դեպի մահը խոնարհում է, և ծերանալիս մարդ մահվան դռներին է հասնում:

Դ. Ոչինչ այնպես ստույգ չէ, ինչպես մահը, և ոչինչ այնպես անստույգ չէ, ինչպես մահվան օրն ու ժամը: Սակայն խոհեմ մարդն անտեղյակ չէ, քաջ գիտի, որ յուրաքանչյուր վայրկյանն էլ իր մահվան ժամանակն է:

Իսկ արդ, ժամանակը երեքի է բաժանվում՝ անցյալի, ներկայի և ապառնու: Անցյալն ու ապառնին մարդու իշխանություն տակ չեն, որովհետև մեկն անցավ-գնաց, և մյուսը դեռ չի եկել, իսկ ներկան հարահուռ ու անկայուն է, լինելիս իսկույն չքանում ու անցյալի է վերածվում, անուն ունի, բայց իրականում չի երևում, որովհետև անցյալի ու ապառնու միջև մի հարափախուստ սահման է: Ներկա (ներ-կա) կոչվեց, որովհետև իբրև կես՝ անբաժանելի կերպով կանգնած է (կա) երկու ժամանակների մեջտեղում, և ահա միայն ներկա ժամանակն է գործածություն մեջ, և մարդու կյանքը նրա մեջ է հաժողում:

Ժամանակն էլ ստեղծական ու փոփոխական առարկաների փոփոխական տևողություն է և ժամանակ է կոչվում, որովհետև միշտ գալիս-ժամանում է: Սա մեզ համար լինում է արեգակի շարժմամբ, որով չափվում են րոպեն, ժամը, օրը, ամիսն ու տարին: Իսկ տարի է կոչվում, որովհետև միշտ տանում է մեր կյանքի ժամն ու ժամանակը: Տե՛ս, ուրեմն, ինչպիսի՜ անկայուն հատվածի մեջ է զետեղված մարդու կյանքը:

Արդ, ով սա լավ է հասկանում, իրեն մեռնելու ենթակա է ճանաչում ներկա ժամանակի ցանկացած վայրկյանում, որովհետև ամեն վայրկյան էլ հնարավոր է, որ մեռնի: Այս մտածությունը մահը միշտ իր առջև է պահում՝ ըստ այսմ. «Հավատա՛, թե յուրաքանչյուր օր քեզ համար վերջին անգամ է ծագում»: Եվ այսպես գիտի օրհասի ժամանակը, թե այն կեստում, ուր գտնվում է, մեռնելու է, որովհետև չգիտի, թե կարող է կենդանի մնալ հաջորդ վայրկյանին, որ դեռևս ապառնի է:

Ե. Մարդն ապրում է շունչի տուրեւառությամբ, իսկ սա առաջ է գալիս սրտի շարժումից ու բաբախումից: Արդ, եթե սրտի բաբախումը դադարի, մարդն իսկույն կմեռնի. բայց ոչ ոք չգիտի, թե երբ կդադարի, որովհետեւ հնարավոր է, որ այն վայրկյանը, որում մեկը շունչ է առնում, վերջինը լինի: Ուստի ամեն շունչ առնելիս պիտի ասի. «Սա վերջին վայրկյանն է», որով միշտ զգաստ կմնա: Սա նկատումն է սրբերի, որոնք ամեն շունչ առնելիս իրենց մեռնելու ենթակա են ճանաչում. իսկ ով հասկանում է, թե արդեն մեռնում է, չի կարող մեղանչել: Ուրեմն՝ մահվան խոկումը մարդուն մեղքերից ազատ է պահում:

Զ. Մահը մարդկանց վրա Աստծուց կարգված անհրաժեշտ ոստիկան է, որ ծննդյան օրվանից բռնած պահում է յուրաքանչյուր մարդու օձիքը՝ տանելու և կանգնեցնելու Աստծո առաջ: Ուստի խիստ հանդուգն է նա, ով չի զարհուրում՝ գիտենալով, որ ընկել է անխաբ ոստիկանի ձեռքը, ով կարող է քարչ տալով տանել նրան անաչառ արքայի ատյանը՝ դատելու համար: Արդ, ով միշտ մտածում է այս մասին, երբեք չի կարող մեղանչել:

Է. Թվում է, թե երկրի վրա մարդու կյանքը երեք օր է. մի օր՝ ծննդյան, մի օր՝ մահվան, և մի օր էլ՝ նրա կյանքի ամբողջ ժամանակը, լինի երկար, թե կարճ: Բայց ավելի թվում է երեք վայրկյան. մարդը ծնվում է մի վայրկյանում, ապրում մի վայրկյան, մեռնում մի վայրկյանում, որովհետեւ ամեն վայրկյան էլ հնարավոր է, որ մեռնի: Եթե նույնիսկ շատ տարիներ ապրի, դա կհամարվի որպես ժամանակի մի վայրկյան. որովհետեւ տարիները բաղկացած են ամիսներից, ամիսները՝ օրերից, օրերը՝ ժամերից, ժամերը՝ վայրկյաններից, և տարիները ոչ այլ ինչ են, եթե ոչ վայրկյանների բազմապատկություն: Սրանից հետևում է, որ աշխարհում մարդկանց կրած վայելքն ու տանջանքը վայրկենական են: Ուստի մեծ անմտություն է վայրկենական վայելքի կամ տանջանքի համար Աստծո հանդեպ մեղանչել, որովհետեւ երկուսն էլ մի վայրկյան են տևում և իսկույն անցնում:

Ը. Մարդու կյանքը թեկուզ բազում տարիներ տևի, միևնույն է, կարճ է: Կեսը քունն է հափշտակում, մի մասը մանկական տարիքի անզգայությունն է տանում, մի ուրիշ մաս դատարկախոս ընկերներն են գողանում, գուցե մի մաս էլ՝ մարմնի տկարություններն ու ցավերը: Ուստի պետք է ջանալ բարի ու օգտակար բաների համար գործածել այն ժամանակը, որ ձեռքներիս ունենք:

Թ. Մարդկանցից ոչ ոք մինչև հիմա չի կարողացել և երբեք չի կարողանա իսկություն մեկնարագրել մահվան պատկերը, որովհետև այն միայն մեռածները տեսան ու իմացան, բայց նրանցից ոչ ոք չվերադարձավ աշխարհ՝ ապրողներին հայտնելու, թե մահն ինչպիսին է: Ուստի ապրողները որքան էլ զարհուրելի ներկայացնեն այն, տակավին չեն կարող լրիվ հայտնել, որովհետև անծանոթ են նրան: Մահը միշտ անողորմ է գտնվում այս առնչությունում, որովհետև մի անգամ է գալիս ապրողների մոտ և այն էլ՝ վերջին կետում: Թեպետ այնժամ մարդիկ իմանում են, թե ով է, ինչպիսի պատրաստություն է պետք սպասել նրան, ինչպես պետք է ընդունել, արդյոք ինչ է մեզանից պահանջում, սակայն այդ ամբողջ գիտությունն անօգուտ է, որովհետև դրանից հետո ոչ ոք չի կարող այն ի գործ դնել:

Ժ. Մահը մի անգամ է պատահում մարդկանց, բայց նրա երկյուղով պաշարված մարդիկ գրեթե ամեն ժամ կենդանվույն մեռնում են: Սակայն իզուր տանջանք է երկնչելը նրանից, որից ազատվել հնարավոր չէ: Միայն պետք է պատրաստ գտնվել, որպեսզի չլինի թե իբրև չարագուշակ դահիճ՝ մահը քեզ կանչի մահվան գուրը, այլ իբրև ավետաբեր հրավիրակ քեզ կանչի հավիտենական օթեանը:

ԺԱ. Իմաստունը մահվանից չի զարհուրում, որովհետև այն ճանաչում է իբրև մարդկային կազմվածքի բնության անհրաժեշտ պարտք: Առաքելին չի զարհուրում, որովհետև գիտի, որ նա բարեհրավեր առաջնորդ է դեպի Աստված տանող ճանապարհին: Աներկյուղ և ուրախ է մեռնում, ով միշտ մահը մտքում է պահում և սգում իր հանցանքների համար:

Երկյուղով ու տրտմությամբ է մեռնում, ով մահը չի հիշում և մարմնի ու աշխարհի հաճույքների մեջ զվարճանում է:

ԺԲ. Եթե կամենում ես մահվանից չերկնչել, այն միշտ մտքիդ մեջ պահիր, որպեսզի ընտելանաս նրան իբրև բարեկամի և չզարհուրես նրանից, երբ առնի-տանի քեզ այլ աշխարհ: Եթե կամենում ես տեղեկանալ նրա բնությանն ու բարքին, հաճախակի այցելության գնա մահամբժ հիվանդներին և տես, թե ինչպես են նրանք մեռնում: Որովհետև մահվանը հատուկ է նույն կերպ վարվել ամենքի հետ՝ թե՛ մեծատունների, թե՛ աղքատների, քանզի ոչ ոքից չի երկնչում: Եվ սովորելով մեռնել՝ աներկյուղ կլինես մահվանից, որը քո հատուկ պարտավորությունն է՝ բնության կողմից աստվածասահման ու անհեղի Օրենքով քեզ վրա դրված: Թող նա՛ մահվանից երկնչի, ով մահը չի հիշում և նրան ընտել ու բարեկամ չէ, ուստի երբ մահը նրա մոտ է գալիս, երևում է նրան իբրև սոսկալի թշնամի, ով եկել է նրան անգերծ ու դաժան ծառայության վարելու:

Ով միշտ իր մահը մտքում ունի, մեռնելիս չի զարհուրում, որովհետև մահը, իբրև ընտանի մեկը գալով, հրավիրում է սեփական հայրենիքում հանգստանալու: Ով մահվանից միշտ հեռու է փախչում, մահն անհաշտ թշնամի է դարձնում. գալիս է որպես անհղ արքայի զինվոր՝ խստությունամբ տանելու այնտեղ, ուր մարդը գնալ չի կամենում:

ԺԳ. Ի՞նչ օգուտ բարի անվամբ ապրելուց և վատությունամբ մեռնելուց. որովհետև չարաչար մահը եղծում է բարի կյանքը, որն ապրեց մեկը երկար ժամանակ: Իսկ բարի մահն անցած ժամանակների անբարի կյանքը մոռանալ է տալիս: Բայց քանի որ մարդ չգիտի, թե որ օրը պիտի մեռնի, որպեսզի բարի մահվամբ իր կյանքը կնքի, որովհետև մահը որպես գիշերային գող գալիս է մի ժամի, երբ ոչ ոք չի կամենում մեռնել, ուստի մեծ սխալ է գործում նա, ով բարի դառնալու համար վախճանի օրվան է սպասում: Եվ քանի որ ամեն օր էլ կարող է կյանքը վախճան գտնել, ապա ամեն օր էլ մարդ պիտի բարի լինի, որպեսզի բարի մահվամբ կնքի իր վախճանը:

ԺԴ. Այն է բարի մահ, երբ մարդ մեռնում է Աստծո շնորհի մեջ. որովհետև ինչպես որ մարմնի կյանքը հոգին է, այդպես էլ հոգու կյանքն Աստծո շնորհն է: Մարմինը մեռնում է, երբ նրանից բաժանվում է հոգին. հոգին մեռնում է, երբ նրանից բաժանվում է աստվածային շնորհը: Մարդու հոգին բնությամբ անմահ է, բայց աստվածային շնորհից զրկվելիս բարոյապես մեռած է համարվում: Իսկ շնորհը պահպանվում ու աճում է առաքինությունից: Ուստի առաքելների մարդն Աստծո շնորհի մեջ է, և այդ պատճառով առաքելներին մահը բարի է:

ԺԵ. Երեք պատճառով է մահը դառն թվում՝ աշխարհի հանդեպ սիրո, խղճմտանքի և փրկության անստուգություն: Ուստի մի իմաստասեր ասում էր. «Քանի որ չգիտես, թե որտեղ ու երբ է քեզ մահը սպասում, դու նրան ամեն ժամ սպասիր, որպեսզի անպատրաստ չլինես նրա գալստյան ժամանակ»:

ԺԶ. Մարդն ազատություն ունի նմանվելու հրեշտակներին ու անբան արարածներին: Եթե հոգով է շարժվում, նմանվում է հրեշտակներին, իսկ եթե մարմնով, նմանվում է անբան արարածներին: Արդ, քանի դեռ մարդը կենդանի է, թեպետ կարող է կյանքն անցկացնել անբան արարածների նման, բայց չի կարող մահվանից հետո աննորոգելի ու անպատիժ մնալ, ինչպես անբան արարածները. քանզի ունի բանական ու անմահ հոգի՝ հրեշտակների նման, ուստի չար հրեշտակների պես էլ պատժվում է հավիտենապես: Ուրեմն յուրաքանչյուր ոք թող իր վախճանի մասին մտածի և վարվի, ինչպես և կամենում է:

ԺԷ. Բարի ու իմաստուն մարդը քաջառողջ վիճակում մահամերձ հիվանդների միտքն ունի: Այդ ժամանակ հիվանդը ճշմարտապես է զգում շատ բան, որ առողջ ժամանակ չէր զգում, որովհետև այդ ժամանակ լավ է հասկանում առաքինություն օգուտն ու պատվականությունը և աշխարհային վայելքի ու փառքի ոչնչությունն ու վնասը: Մարդիկ առողջ ժամանակ որքան էլ մոլի լինեն, մահվան ժամանակ զգաստանում են և ցանկանում առաքինաբար ապրել. բայց, ավա՜ղ, ոչինչ չեն կարող շահել, որովհետև արեգակը մոտ է մայր մտնելուն:

ԺԸ. Ոչ ոք լավ չի ճանաչում մահվան դառնությունը, բացի նրանից, ով առել է մահվան համը: Բայց ի՞նչ օգուտ է սա իմանալն այն ժամանակ, երբ այլևս չի կարող քաղցրացնել մահվան դառնությունը: Սակայն և այժմ իսպառ անտեղյակ չի մնում նա, ով գլխին աչքեր ունի, որովհետև կարող է փոքր-ինչ իրազեկ դառնալ մահվանը և իր օգուտը տնօրինել: Եթե մեկը, իրեն հոգեվար հիվանդի տեղը դնելով, մտքում նկարի մահվան անհրաժեշտ պատկերը, փոքրիշատե կիմանա այդ ժամի անհնարին տազնապն ու դառնությունը: Ուստիև նա՝ որպես մեռածների մեջ կենդանի մեկը, առողջ ժամանակ հոգում ու պատրաստում է անդառնալի ուղու և հավերժական կյանքի անհրաժեշտ պարագաները, որոնցով դառնությունը քաղցրություն է փոխվում և մահվան տազնապը՝ հանգիստ քնի՝ առաջնորդելով դեպի անվախճան կյանք:

ԺԹ. Բոլոր ազգերի գերեզմանատները խորհրդով սահմանվեցին լինել բազմամբոխ հրապարակներում կամ քաղաքների մոտքի կամ ճանապարհների անցումների մոտ: Որպեսզի քաղաքում գտնվող մարդիկ, մահարձանները տեսնելով, զգաստանան ու հիշեն, որ իրենք էլ են այնտեղ թաղվելու, և քաղաք մտնողները մտքով անցկացնեն, թե քաղաքում էլ են մարդիկ մեռնում: Քանզի մեռյալների անմոռնի խոսքերը մարդկանց ավելի են արթնացնում՝ մահվան օրը հիշելու և զգաստանալու, քան ապրողների մեծաձայն ազդարարությունները:

Ի. Մեռյալների մահարձանների վրա լավ են գրում, թե՛ «Սա հանգստյան տապան է...», որովհետև մարդը մեռնելով՝ հանգստանում է աշխարհի տառապանքներից, քանի որ «փորձություն է մարդկանց կյանքը երկրի վրա» (հմմտ. Հոբ Է 1):

Սակայն եթե մարդիկ կարողանային միմյանցից զատել չարերին ու բարիներին, սա հարմար էր գրել միայն բարիների մահարձաններին, իսկ չարերի մահարձաններին ավելի լավ էր գրողմել՝ «Սա տանջանքների տապան է...»: Քանզի չարերը մեռնելով՝ աշխարհի առօրյա վշտերից անցնում են դեպի հավիտենական տանջանքները, այսինքն՝ մահվանից դեպի մահ,

ինչպես որ բարիները՝ կյանքից դեպի կյանք:

ԻԱ. Եթե մեկը գերեզմանատներն անվանի ստախոսների բնակարան, չի սխալվի. որովհետև այնտեղ թաղվածները կենդանություն ժամանակ շատ բաներ էին ասում ու խոստանում կատարել, այսինքն՝ կառուցել, քանդել, ուտել, խմել, պճնվել, շրջել և այլն, բայց դրժելով իրենց խոստումը՝ գնացին այնտեղ, դադար առան և ոչինչ չեն անում:

ԻԲ. Գերեզմանատունն այնպիսի դպրոց է, որտեղ մեռյալները սովորեցնում են ապրողներին, համբերը՝ խոսողներին: Այբբենարանը կամ ընթերցանություն գիրքը շիրիմների մահարձաններն են, որոնք եթե մեկն ուշիուշով ընթերցի, բազում կենսագույն բաներ իր համար կգանձի: Կհասկանա, թե ովքեր են թաղվածները, ում են սպասում, ինչ խորհում, ինչպես են իրենց ժառանգություններն ու ստացվածքները թողած՝ մերկ ու կողոպտված պառկել այստեղ: Ճոխաբան լեզուները լուռ են, քաջարվեստ մատները՝ անգործ, սիգաճեմ ընթացքը՝ կաշկանդված, ովքեր չէին տեղավորվում հոյակապ ապարանքներում, երկկանգուն տապանի մեջ են ամփոփված: Սրանք և սրանցից էլ ավելի օգտակար խրատներ են սովորում ապրողները մեռյալներից:

ԻԳ. Ովքեր սովոր են իրենց կյանքում հոգալ տների, ապրանքների և առևտրի մասին, իրենց մահվան ժամանակ էլ միայն դրանց մասին են մտածում, դրանք հանձնում հաջորդներին և պատվիրում դրանց համար աշխատել, կարծես թե պիտի վերադառնան աշխարհ: Մտածում են այն բաների մասին, որոնց հրաժեշտ են տալիս, և չեն մտածում նրանց մասին, դեպի որոնք պատրաստվում են գնալ: Խոսում են անցավոր բաներից և ո՛չ թե հավիտենականից: Պատվիրում են ավարտել իրենց հիմք դրած շինությունները, զարդարել իրենց տնկած այգիներն ու բուրաստանները, տոկոսներով բազմապատկել իրենց գանձած մայր դրամը, հոգալ իրենց վարձու տված փողի մասին, արդյունավորել իրենց սկզբնավորած շահավաճառությունը: Սրանից ավելի էլ ի՞նչ անմիտ խորհրդածություն ու ջանք՝ փուլթ չունենալ ճամարիտ ան-

Հրաժեշտությունների հանդեպ և հոգալ այն բաների մասին, որոնք բնավ պետք չեն իրենց:

ԻԴ. Մարդիկ զգուշ են մարմնավոր ունեցվածքի պահպանության մեջ, բայց անհոգ՝ հոգևոր բարիքների պահպանության մեջ: Սակայն ով իմաստուն է, մարմնավոր ստացվածքներից ավելի ջանք է թափում չկորցնել հոգևոր բարիքները:

ԻԵ. Մարդկային գործերն ըստ էության անցավոր ու անկայուն են, բայց ըստ կամքի գործառնության՝ անփոփոխ ու մնայուն, որովհետև ինչին որ մի անգամ կամքը հարում է և ազատ գործառնությանը այն սիրում, ախորժում է հավիտյան նրա մեջ մնալ, եթե հնարավոր է: Ուստի ըստ բաղձանքի և հոժարության է չափվում բարու կամ չարի հավիտենական հատուցումը:

Դարձյալ՝ քանի որ կամքը սիրո աթոռ է, նրա գործելն ու մի բանի հարելը այն սիրել է նշանակում: Երբ բարուն է հարում, Աստծուն է սիրում, Ով հավիտենական է, որովհետև միայն Աստված է իսկապես բարի և բարության աղբյուր՝ ըստ այսմ. «Ոչ ոք բարի չէ, այլ միայն Աստված» (Գալ. ԺԸ 19): Եվ երբ որևէ չարի է հարում, Աստծո սիրուց հեռ է դառնում դեպի արարածների հանդեպ սերը: Այս պատճառով էլ մարդու ժամանակավոր գործերի դիմաց հատուցվում է հավիտենական վարձ կամ պատիժ, որովհետև նրա սիրած կամ ատած առարկան հավիտենական Աստվածն է:

Արդարև, ամեն կետում մարդու կամքը կարող է հարել կամ որևէ բարի բանի, կամ չար՝ ունակաբար կամ գործառնաբար, և մարդ չգիտի, թե մահվան հասնելիս բարի՞ կամքի մեջ է գտնվում, թե՞ չար: Ուրեմն՝ մարդ ամեն ժամ պիտի կամքը հաստատի բարի մտածումների ու աստվածահաճո գործերի մեջ, որպեսզի որպես հավիտենական վարձ ընդունի ամենաբարի Աստծուն: Քանզի յուրաքանչյուրի կամքի գործառնությունից է կախված հատուցումը՝ բարի, թե չար:

ԻԶ. Մահը բարիներին երկու շնորհ է անում. մեկը՝ նրանց ազատում է աշխարհի չարիքներից, որոնցում տառապում էին, և մյուսը՝ նրանց հասցնում իրենց փափագած երկնային

բարիքները ժառանգելուն: Ընդհակառակը՝ չարերին երկու վնաս է տալիս. մեկը՝ նրանց զրկում է աշխարհի վայելքներից, որոնցով զվարճանում էին, և մյուսը՝ նրանց մատնում դժոխքի տանջանքներին, որոնցից երկնչում էին: Ուստի բարիներն ուրախությամբ են մեռնում, իսկ չարերը՝ կսկիծով:

ԻԷ. Մահը ոչ ոքի հետ աչառանքով չի վարվում, ուստի և ոչ ոք նրանից պիտի չգանգատվի: Եթե աշխարհից վերցնեք միայն ծերերին, ո՞վ կարող էր երիտասարդների մոլուկությունները զսպել, եթե երիտասարդներին, ո՞վ կարողություն կունենար ծերերի ազահուկությունը հաղթահարելու: Եթե միայն ցավազարներին կյանքից զրկեք, արդյոք ո՞վ կարող էր ուժեղների հանդգնությունը չափավորել. եթե մարմնով առողջներին, ո՞վ ձեռնհաս կլինեք ցավազարներին ու հիվանդներին խնամելու: Եթե միայն աղքատներին կյանքից հեռացնեք, մի՞թե մեկը կարող էր հարուստների հպարտությունը նվազեցնել, եթե միայն հարուստներին, ո՞վ կարող էր աղքատների թիվը հաշվել: Եթե առաքինիներին վերացնեք, այս աշխարհը դժոխք կդառնար, որովհետև միայն դիվազգի մարդիկ կմնային, եթե չարերին, աշխարհում հույժ սակավ մարդիկ կգտնվեին, որովհետև բարիները սակավաթիվ են: Արդարև, մահն ամենքի հետ միօրինակ է վարվում, որպեսզի ամենքին զգաստ ու անտրտում պահի: Ուստի ոչ ոք իրավունք չունի նրանից տրտնջալու, որովհետև ամեն մարդ էլ կարող է մահվան կողմից հափշտակվել, որ տարիքում էլ որ լինի:

ԻԸ. Հույժ սրտնեղություն ու մտքի տանջանք է մեկի գալստյանը սպասելը, մանավանդ երբ նա ուշանում է: Ուստի ավելի լավ է, որ ուրիշները սպասեն քո այցելության իրենց, քան թե դու սպասես նրանց գալստյանը քեզ մոտ: Անհնարին տանջանք կլինեք ապրողներին, եթե սպասեին իրենց մեռած սիրելիների մյուս անգամ աշխարհ գալուն, բայց այժմ ապրողները չեն տանջվում, որովհետև մեռյալներին չեն սպասում, այլ մեռյալներն են ապրողներին սպասում, որ գան իրենց մոտ:

ԻԹ. Ով հանցանքի պատճառով բանտ է նետվում, ուրիշ ոչինչ չի մտածում, բացի ազատվելուց: Մարդիկ, առաջին

մարդու հանցանքով բռնվելով, ասես նետվեցին բանտ՝ այս բազմավիշտ աշխարհը, ուր ամբողջ կյանքում մնում են որպես արգելարանում և ազատվում մեռնելիս: Ուրեմն մահն է աշխարհի վշտալից բանտից ազատողը: Բայց Աստված՝ ողորմած ու այս աշխարհում մարդկանց կրած ամեն ինչի գիտակ, կարճեց մարդու կյանքի ժամանակը և միայն իրեն պահեց բանալին, այսինքն՝ մահվան վճիռը, որպեսզի ոչ ոք, դառն վշտերից տաղտկանալով, չհամարձակվի մահ կամ ինքնասպանություն փնտրել: Ուստի Աստծո կամքով պատահող մահը ոչ միայն մարդուն ազատում է աշխարհի տառապալից բանտից, այլև հասցնում ավելի լավ կյանքի: Այս պատճառով է, որ մահը կոչվում է ավելի լավ կյանքի դուռ:

Արդարև, որքա՛ն ավելի դառն կլինեք մարդու կյանքը երկրի վրա, եթե մահ չլիներ: Հայտնի է փորձը չարաչար հիվանդների, զառամյալ ծերերի, հետին չքավորների և անզերծ փորձանավորների, որոնց ամենքի մխիթարիչը մահն է:

Ձկա հիվանդի ցավերը բուժելու համար ավելի ճարտար բժիշկ, քան մահվան օրհասը: Որովհետև ուր քաջարվեստ բժիշկների ուժեղ դեղերն ազդեցություն չեն թողնում, սա առանց որևէ դեղի ապաքինել գիտի: Ուստի Աստծուց մեծ ողորմություն է մարդկանց՝ նրանց մահկանացու ստեղծելը, որը փոքր պատիվ չէ մարդուն, քանի որ Աստված միայն իրե՛ն իմանալ ու կամենալ տվեց մահվան օրն ու ժամը: Ուրեմն՝ մահվանից մի՛ երկնչիր, այլ ջա՛նք թափիր, որ բարի մահվամբ ելնես աշխարհից:

Ա՜հ Երանելի է այն մարդը, ով գիտի, թե պանդուխտ է երկրի վրա, ուստի ժամանակ առ ժամանակ իր բռն հայրենիք՝ երկինք է առաքում բարեգործությունների գանձերը, որ ձեռք բերեց իր ողջ կյանքում, և իր կտակագրությամբ պատրաստելով ճանապարհի պարագաները՝ սպասում է մահվան՝ իբրև հմուտ առաջնորդի գալստյանը՝ ճանապարհ ընկնելու երկինք, որպեսզի հավիտյան վայելի իր աշխատանքների արդյունքը:

Բայց մարդ կա, որ գիտի, որ այս երկիրն իր հայրենիքը

չէ, այլ առժամանակյա բնակութեան մի իջևան, որովհետեւ մարդն անբան արարածների նման չի ծնվել երկրի համար, այլ հրեշտակների նման՝ երկնքի, բայց բնավ չի հոգում այդ մասին և չի ջանում այնտեղ ամբարել իր գանձերը՝ անվախճան կյանքով վայելելու համար:

Եվ թեպետ մահվան կարապետ հիվանդութունը շատ անգամ գալով լուր է տալիս նրան, բայց նա տակավին չի զգաստանում պատրաստվելու համար: Եվ երբ մի օր, իբրեւ գիշերային գող հանկարծակի վրա հասնելով, բռնադատում է տանել, այդժամ մարդը զգում է իր արած սխալը, բայց արդեն ուշ է: Որովհետեւ թեպետ ըստ ձեռնհասութեան աճապարում է պատրաստվել, բայց ո՛չ բոլոր անհրաժեշտ պարագաներով, և այլևս չի կարող կտակ կազմել, որպեսզի իր մահվանից հետո ամեն ինչ բարեկարգ ու օրինավոր լինի: Ուստի շատ անգամ խռովութուն է ծագում ժառանգորդների մեջ, և եղբայրներն իրար դեմ դատ վարելով՝ դատական կոիվներում շատ ունեցվածք են վատնում, և եթե հոգևոր հովիվների ու մտերիմ բարեկամների համոզումներով չխաղաղվեն, հայրական ամբողջ ժառանգութունը չի կարող բավականացնել նրանց իզուր կատարված ծախսերին:

Ուրեմն թող ամեն ոք փութա, քանի դեռ ժամանակ ունի, հաստատուն կտակագրութեամբ պատրաստել իր հոգու և մարմնի պետքերը: Այս գովելի սովորութիւնը, որը հաստատուն օրենքով պահում են այլազգի քրիստոնյաները, այժմ նվազած է երևում մեր ազգի մեջ, թերևս առաջնորդների ու իշխանների անհոգութիւնից. այն հույժ արդար, պիտանի ու օգտակար է, մանավանդ քրիստոնյա ու բարեպաշտ մարդու համար:

ԱՊ. Չկա ավելի թշվառ ու ողորմելի մարդ, քան նա, ով մահճում ընկողմանած՝ արտաքուստ տանջվում է մահաբեր ցավերից, իսկ ներքուստ՝ խղճատանքից, մի կողմից տեսնում մահվան ահաբեկումը՝ վարելու նրա հոգին մի անծանոթ աշխարհ, և մյուս կողմից նկատում է ժառանգների՝ իր ունեցվածքը կարգի բերելը՝ իր մարմինը գերեզման տանելու հա-

մար: Գանձերի ու ստացվածքների արկղերը, որ իրար կողքի զետեղված են նրա աչքի առաջ, ավելացնում են նրա տառապանքները, որովհետև հիշեցնում են զրկյալներին, որոնցից հանրապի հափշտակեց, և կարոտյալներին, որոնց զլացավ տալ: Առողջության սին հոշյալ, որ նրան տալիս են մերձավորները, չի կարող նրան մխիթարել, որովհետև իր մարմնի անդամները հյուժված ու թուլացած է տեսնում:

Ուստի ով կամենում է անտրտում մեռնել, ինչից անհնարին է խուսափել, կենդանության օրոք թող կտակագիր անի. եթե մեկին զրկել է, թող հատուցի նրան, եթե զլացել է օգնել եկեղեցիների ու վանքերի կարոտյալներին, թող ըստ արժանվույն տա, և միտքը խոստովանությամբ ու Հաղորդությամբ մաքրելով իր գործած չարիքների պատճառած խղճմտանքից՝ թող հրաժեշտ տա այս կյանքի տառապանքներին՝ երկնքում հանգստանալու համար:

ԼԲ. Մարդ կա, որ հիվանդին խրատում է հաստատուն կտակագրով տնօրինել հոգու և մարմնի բոլոր պետքերը, աղքատներին ողորմությունը, պատարագի, եկեղեցիների ու վանքերի նպաստները և այլ հոգողությունները հօգուտ իր զավակների ու ընտանիքի՝ հուշելով նրան, թե այդ բոլոր պատրաստությունները ոչ թե մահվան գալուստն են մոտեցնում, այլ առողջություն խոստանում. որովհետև միտքը բազմատաղանապ հոգսերից թեթևացնելով և սիրտը գործված չարիքների պատճառած խղճմտանքից մաքրելով՝ հիվանդին նաև ցավերից են թեթևացնում: Մանավանդ որ քանի դեռ կտակագիրը կենդանի է, ոչ ոք իրավունք չունի նրանից ոչինչ պահանջելու, որովհետև կտակը մահվանից հետո է վավերական: Բայց երբ խրատողն է հիվանդանում, չի հիշում ուրիշներին իր տված խրատը, և եթե բարեկամներից մեկն առաջարկում է նրան կտակ կազմել, խոժոռվում ու երես է դարձնում՝ ասելով. «Մի՞թե ամեն ոք, որ հիվանդանում է, մեռնելու է»: Ապա ավելացնում է. «Սրտումս զգում եմ, որ ես այս հիվանդությունմբ չեմ մեռնի: Բայց եթե առիմահ հիվանդանամ, այնժամ որոշել եմ հոգ տանել կտակ կազմելու մասին»: Այս և այսպի-

սի անտեղի խոսքեր է հանդգնում ասել, ինչպես սա՝ «Միայն Աստված է, որ գիտի մահվան օրը»:

Ուստի մարդ լավ կաներ, եթե այն խրատը, որ ուրիշ հիվանդներին էր տալիս, թղթին արձանագրեր և հիվանդանալիս գործով կատարեր: Քանզի մահը ոչ ոքի իբրև խորհրդակից չունի, որպեսզի նրան ազդարարի օրհասական ժամը, ոչ ոքի կողմնապահություն չի անում, որ հապաղի, ոչ ոքից չի երկնչում, որ հեռու մնա, ոչ ոքի կենդանի չի թողնում, որ ինքն էլ նրա հետ անմեռ մնա:

Եվ քանի որ մարդկանց սահմանված է մի անգամ մեռնել, գուցե այս հիվանդության ժամանակ մեռնի, որովհետև ի վերուստ հայտնություն չունի, թե մի ուրիշ անգամ պիտի մեռնի: Ուստի ով ուրիշներին ուսուցանում է, իսկ իրեն՝ ոչ, շատ ծեծի է արժանի, ինչպես այն ծառան, ով իր տիրոջ կամքը գիտի, բայց նրա կամքի համաձայն չի գործում (տե՛ս Դմկ. ԺԲ 47-48):

ԼԳ. Բժիշկը, եթե չգիտի մեկի հիվանդության պատճառը, չի կարող նրան առողջացնել. որովհետև ում օշարակ է պետք, պնդացուցիչ դեղեր է տալիս, և ով խարանների կարիք ունի, նրա երակն է կտրում: Այս պատճառով էլ բազում բժիշկներ շատ անգամ միմյանց հետ խորհրդակցելով իսկ չեն կարողանում հիվանդին բժշկել. որովհետև նրանք, միայն մարմնական հիվանդությունների գիտակ լինելով, անտեղյակ են հոգու հիվանդություններին, և ո՞վ գիտի, գուցե նրա հիվանդությունը, ում ջանում են օգնել, խղճմտանքի արդյունք է:

Ով հոգում վերքեր ունի և շարունակ տազնապում է մտքի խայթից, նա մարմնի մի դուլզն հիվանդությունից տկարանում և ցավերի մահիճն է ընկնում: Այդպիսիին ինչպե՞ս օգնեն բժիշկների հնարները, կամ նրան ի՞նչ օգուտ մարմինը բուժող դեղերից: Այս կերպ շատերն են հիվանդացել, որոնց հնարավոր չէ ճանաչել:

Ուստի հիվանդի մերձավորները պարտավոր են առանց դանդաղելու հոգևոր բժիշկ տանել նրա մոտ, որ ծածուկ խոստովանություն միջոցով իմանա նրա հոգու ցավերը և

օգտակար դարձանը մատուցի նրան, իսկ հիվանդը, հոգով ազատվելով գործած չարիքների պատճառած խղճմտանքից, առողջանա նաև մարմնական հիվանդությունից: Եվ եթե նաև մահ վրա հասնի, բնավ չտագնապի, այլ ասես քաղցր քնի մեջ մտնի, իր հոգու փրկությունը բերկրելով՝ զվարթ դեմքով ճանապարհ ընկնի երկնքի պատրաստ օթևանները և փոխանակ այն սգի ու տրտմություն, որ թողնելու էր իր մերձավորներին, հոգեզվարճ սփոփանք ու մխիթարություն թողնի:

ԼԳ. Նա է ճշմարիտ բարեկամ, ով բարեկամին օգնում է նրա մեծ նեղության մեջ: Իսկ ուրիշ մեծ նեղություն մարդու կյանքում լինել չի կարող, նրա մահվան օրվանից բացի: Ուստի ճշմարիտ բարեկամը, լսելով բարեկամի հիվանդության մասին, գնում և օգտակար խրատներով օգնում է նրան, որպեսզի վերջինս փուլթա ապաշխարություն սուրբ Խորհուրդն առնել և կտակագրություն անել:

Բայց, ավա՜ղ, մեր օրերում շատերին ենք տեսնում, որ պարծենում են, թե հիվանդի բարեկամն են, և նրան այցելություն գնալով՝ զրույց չեն բացում ապաշխարություն ու կտակագրության մասին, այլ նրա հիվանդության ու բժիշկների մասին ավել-պակաս խոսելով՝ դառնում ու հուսադրում են նրան առողջանալ, և իբրև մարգարե կամ մարգարեի որդի՝ նշանակում մահճից ելնելու և վաճառանոց գնալու նրա օրն ու ժամը: Եվ խեղճ հիվանդը, հավատալով նրանց խոսքերին, հապաղում է իր պատրաստությունը տեսնել, և երբ մահվան օրհասը նրան ստիպում է, հազիվ ապաշխարության Խորհուրդն առնելով, ելնում է աշխարհից: Այսպիսիք ճշմարիտ բարեկամ չեն հիվանդին, այլ շողոքորթ, չասեմ թե՛ թշնամի: Որովհետև փոխանակ հիվանդին շտապեցնելու՝ անդառնալի ճանապարհի պատրաստությունը տեսնելու, առողջության սուտ խոստմամբ նրան հապաղեցնում են, փոխանակ նպաստամատույց լինելու, նրա վնասի պատճառն են դառնում:

Արդարև, բոլոր մարմնավոր ծառայությունների ու բարերարությունների դիմաց մարդ կարող է ըստ արժանվույն հատուցել, բայց անհնար է, որ հոգևոր խրատի դիմաց մարդն

արժանի հատուցում մատուցի: Հոգին անգին է, ուստիև խրատը, որ տրվում է հոգու փրկության համար, նույնպես անգին է: Իսկ անգին բանի համար որպես արժանի հատուցում պահանջվում է անգին վարձատրություն, բայց քանի որ անկարելի է, որ մարդիկ այն տան, ուստի հոգևոր անգին խրատների դիմաց Աստված է անգին վարձ տալով հատուցում:

16. Ծնողական սերն այնքան սաստիկ ու զորավոր է, որ որդու մեռնելու դեպքում անմեռ է մնում ծնողի սրտում, մանավանդ եթե որդին բարեբարո է: Բայց հավատացյալին վայել չէ չափից ավել սգալ ու տրտմել. որովհետև եթե որդին բարի էր, չարժե լալ, քանի որ չարերի միջից հեռացավ և գնաց իր բարի գործերի արդյունքները վայելելու. իսկ եթե չար էր, բնավ չարժե լալ, որովհետև կանխահաս մահվամբ չարը մեջտեղից վերցվեց, և որդու պատիժը չավելացավ. իսկ եթե կենդանի մնար, կարող էր ուրիշ չարիքներ էլ գործել՝ ավելացնելով իր պատիժը: Երբեմն էլ Աստված թույլ է տալիս, որ բարի որդին մեռնի, որպեսզի հանկարծ չար չդառնա, և չար որդուն կյանքից զրկում է, որպեսզի ավելի չար չդառնա:

19. Մեռյալի վրա մեծ կոծ անելը և վայերով ու ճիչով ողբալը մարդկային բանականությանը հակասում է և անվայել է քրիստոնեական հույսին ու կրոնին: Եթե մեկն ուղիղ հավատով ու բարի վարքով հրաժեշտ տվեց այս կյանքին, անմահական կյանքում բերկրում է, իսկ դու իբրև անհույս մեկը տրտմությամբ սգում ես, ասես հարուժյուն չի առնելու: Իսկ եթե չարաչար վարքով մեռավ, բավական է նրան այն սուգը, որն ունի ինքն իր վրա, որովհետև եթե նույնիսկ ամբողջ աշխարհը մի վայրում հավաքվի ու կոծի, այս սուգը չի կարող հավասարվել այն սուգին ու տրտմությանը, որ մեռյալն ունի իր կորստյան վրա:

Եթե ասեն՝ բարյացապարտ մեկն էր մեռյալը և շատերի երախտավոր, արդարև արժեք, որ ասողներն իմանային, թե սաստիկ սուգով չեն կարող շնորհապարտ լինել: Եթե ախորժում են, թող իրենց մտքում անմոռաց պահեն նրա

երախտիքները և խոսքով ու գրով հիշատակեն նրա բարու-
թյան համբավն ու նրա աշխատանքների ազդեցութեամբ արդ-
յունքները սերնդեսերունդ՝ հավիտենապես: Մանավանդ նրա
օրինակից հորդորվելով՝ թող յուրաքանչյուրը, ըստ կարողու-
թյան, բարի ու երախտավոր լինի իր հայրենիքին:

Իսկ եթե ասեն՝ բազմորդի ու աղքատ էր մեռյալը և զա-
վակներին ու ընտանիքը որք ու անխնամ թողեց, այդ դեպ-
քում ինչո՞ւ չեն հասկանում, թե սուգն ու տրտմությունը ոչ
մի օգուտ չեն տալիս, որովհետև չեն կարող հոգալ որբերի ու
այրու պետքերը: Այլ թող իրենց սուգը գթության փոխար-
կեն և մարդասեր կամքով խնամածու լինեն որբերին մինչև
չափահաս դառնալը և չթողնեն, որ մատղաշ ու անխնամ որ-
բերն իրենք հոգան իրենց կարիքները, և որ կարիքավոր մնա
հանգուցյալի ընտանիքը:

Եվ եթե ասեն, թե՝ մեռյալը մեզ սիրելի էր ու բարեկամ,
արդ, նրանք բարձրագույն ձայնարձակությամբ իզուր պիտի
չաղաղակեին և սգով ու կոծով չսեւավորվեին, այլ սիրո մեջ
հաստատուն մնային և շտապեին անել այն, ինչ վայել է բարե-
կամությանը՝ մեռյալի համար աղոթել և պատարագի նպաստ
ու ողորմություն տալ, նրա տունը բարեկից ու չեն պահել և
խնամքով աճեցնել նրա զավակներին, ուստրերին գիտության
ու պիտանի արհեստների ուսման տալ, դուստրերին բարե-
կարգությամբ պահել ու ամուսնացնել և բարեկամության
սիրով հոգածու լինել նրա ընտանիքին, այնպես, ասես թե նա
կենդանի է:

Իսկ եթե ասեն, թե ծաղիկ հասակում մեռավ, այդպիսիք
թող իմանան, որ դա էլ էր հարկավոր ու գրեթե բնական՝ հաշվի
առնելով այն պատճառները, որոնցից առաջ եկավ տարածամ
մահը:

Արդարև մարդու մարմինը, ըստ բնության Արարչապետի
անփոփոխելի օրենքի, բաղկացած է այլասեռ տարրերից կամ
նյութերից, որոնք տարբեր հատկություններ, տարբեր շար-
ժումներ ու տարբեր գործառնություններ ունեն:

Հողը հաստատուն է, անթափանցելի և մյուսներից ավելի

ծանր: Զուրը մածուցիկ է և մտնելով մարմնի գործարանների բոլոր կազմությունների մեջ՝ նրանց դյուրաշարժ լինել է տալիս: Օդը հոսանում է և մարմնի մյուս տարրերին միջոց է տալիս՝ հարկավոր գործերի համար շարժվելու: Կրակը միշտ գործուն ու շարժուն է: Ուստի և մարմինը, բաղկացած այս տարրերից կամ նյութերից, ունի նրանց զանազան հատկությունները, այսինքն՝ անթափանցություն, ծանրություն, դանդաղություն, բաժանելիություն, տարածություն և շարժականություն:

Արդ, երբ այս տարրերը հավասարակշիռ են, զորացնում ու պահպանում են մարդու մարմինը, բայց երբ հավասարակշռությունը կորցնում են, մարմինը տկարացնում ու մահ են առաջ բերում, և որոնք պահպանություն ու կյանքի պատճառ էին, դառնում են ապականության ու մահվան պատճառ: Քանզի կրակը շատնալով արագացնում է նյութի մասերի շարժումը և խանգարում մարմնի կազմությունը. ջուրն առատանալով թուլացնում է ջլերն ու նյարդերը. օդը, մարմնի անհարմար մասի մեջ լցվելով, մահաբեր ախտեր է բերում:

Տարրերն իրենց հավասարակշռությունը կորցնում են, երբ բազմամյա աշխատանքից մարմնի գործարանները տկարանում են, և օրըստօրե նվազում է այն տարրերի ձգողական շարժումը, որոնք իրենց էությունը համապատասխան մասերը դեպի իրենց էին ձգում մարմնի սնման, աճման և կյանքի պահպանության համար: Եվ ընդհակառակը՝ տարրերը սկսում են վանողական շարժմամբ հեռացնել իրենց էությունը չնմանվող նյութերը և տկարանում ու քայքայվում են: Սրանցից էլ առաջ է գալիս ծերունական մահը՝ ըստ Աստծո սահմանման:

Տարրերն իրենց հավասարակշռությունը կորցնում են նաև կա՛մ կերակուրներից ու ըմպելիքներից, կա՛մ խառնակեցիկ վարքից, կա՛մ օդի ապականությունից, կա՛մ կրքերի ամբոխումից, կա՛մ էլ այլ բազում ու զանազան պատճառներից, որ կարող են խանգարել մարմնի ու նրա գործարանների կազմությունը: Ուստի և տարրերը վանողական շարժմամբ մերժում են այն նյութերը, որոնք չեն համապատասխանում

իրենց էությունը, և նվազում ու քայքայվում են: Սրանցից էլ առաջ է գալիս տարածամ մահը:

Այս երկուսը, այսինքն՝ ձգողական շարժումը, որով կյանքը պահպանվում է, և վանողական շարժումը, որով կյանքը քայքայվում է, հաստատուն օրենքով Աստված հաստատել է մեր բնություն մեջ մինչև աշխարհի վերջը: Եվ երբ բնության օրենքը փոխարինվի շնորհական օրենքով, և լինեն նոր երկինք ու նոր երկիր, այնժամ կնորոգվի և մեր խոնարհ մարմինն Աստծո Որդու փառավոր մարմնի նմանությունը (տես Փիլիպ. Գ. 21), և յուրաքանչյուրն իր գործերի հատուցումը կստանա:

Եվ արդ, թե՛ ծերունական և թե՛ երիտասարդական մահերը բնական ու հարկավոր են, եթե խելամոռությամբ քննենք այն պատճառները, որոնցից առաջ են գալիս: Ինչ որ կրակի մեջ է ընկնում, հարկավ պրվում է, և ինչ որ գահավիժում է, հարկավ ջախջախվում է: Այսպես էլ ամեն պատճառ հարկավորապես է գործում, ուստի և ամեն գործ հարկավոր ու բնական է, եթե հաշվի ենք առնում այն պատճառները, որոնք զուգընթանում և գործն առաջ են բերում: Ուստի պետք է մեռյալի մահվան համար տրտմություն հուսալքվել, այլ զգաստությամբ պատշաճը տնօրինել և փութալ այն կատարել:

«Եթե մարդը մեռնի, կապրի՞վերջացնելով օրերն իր կյանքի: Կապասեն, մինչև կրկին գոյություն առնեն» (Հոր ԺԳ 14):

«Մակա՛վ լաց եղիր մեռյալի վրա, քանզի նա հանգստացավ» (Սիրաք ԻԲ 11):

«Ո՛վ մահ, որքան դառն է քեզ հիշելը այն մարդու համար, ով խաղաղ ապրում է իր հարստության մեջ» (Սիրաք ԽԱ 1):

«Ո՛վ մահ, որքան գեղեցիկ են քո դարաստրաններն այն մարդու համար, ով կարիքի մեջ է և ուժից ընկած» (Սիրաք ԽԱ 3):

*«Եթե ցորենի հատիկը, հողի մեջ ընկնելով, չմեռնի,
միայն ինքը կմնա, իսկ եթե մեռնի,
բազում արդյունք կրա» (Հովհ. ԺԲ 24):*

*«Քանզի մեղքի վարձը մահն է,
իսկ Աստծո շնորհը՝ հավիտենական կյանք՝
մեր Տեր Քրիստոս Միսուսով» (Հռոմ. Զ 23):*

ՀԱՏՈՐ Բ

ՄՈԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ

ՄԱՍԻՆ

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Ինչպես որ բնական բնությունը չի կարող պահել իր էությունը ու գոյությունը՝ միայն կորզող զորությամբ դեպի իրեն ձգելով նյութի՝ իր գոյությունը հարմար ու օգտակար մասերը, այլև հարկադրված է վանող զորությամբ մերժելու այն մասերը, որ ներհակ ու վնասակար են իր առողջությանը, այդպես և բանական բնությունը չի կարող մարդկության սահմանը պահել առաքինությունների կիրառությամբ, որոնք հարմար ու օգտակար են նրա գոյությանը և երջանիկ են դարձնում, եթե նաև չխուսափի մոլություններից, որոնք մարդկության թշնամի ու ապականիչ են և մարդուն թշվառ են դարձնում:

Ահա և որևէ օգտակար դեղ առողջություն չի պարգևում, եթե չարգելվեն վնասակար կերակուրներն ու ըմպելիքները, և երկիրը պտուղներով չի բարգավաճում, եթե արմատախիլ չլինեն անպիտան փշերն ու խոտերը:

Փանդի մարդն էլ ինչպես որ պահպանվում է առաքինությամբ, այդպես էլ ապականվում է մոլությամբ՝ ոչ միայն բարոյապես, այլև ֆիզիկապես, որովհետև մոլությունները ոչ միայն չար են, որովհետև հակառակվում են ուղիղ բանականությանն ու աստվածային օրենքին, այլ նաև վնասակար, որովհետև խանգարում են կազմվածքն ու մահն արագացնում:

Այս պատճառով էլ Աստծուց երկու տեսակ պատվիրան ավանդվեց. հանձնառական՝ գործելու առաքինություն, որով մարդը պահպանվում և երջանիկ է լինում, և հրաժարական՝ խուսափելու մոլությունից, որով մարդն ապականվում ու թշվառանում է:

Փանի որ այս գրքի առաջին հատորում խոսեցինք որոշ առաքինությունների մասին, որոնք կարևոր են ամեն տարիքի մարդկանց համար (մանավանդ իմ հարազատ ազգի՝ հաշվի

առնելով այն վիճակը, որում այժմ գտնվում է)՝ բավականին բնական խոսքով նրանց հորդորելով հետամուտ լինել առաքինություններին, որոնք մարդուն ոչ միայն բարի են դարձնում և անսահման վարձի ժառանգորդ, այլև անկարոտ, բարեհամբավ ու երկայնակյաց, ուստի այս երկրորդ հատորում կխոսենք նաև մեր մեջ տարածված մոլությունների մասին, որոնք մարդուն ոչ միայն չար են դարձնում և հավիտենական դատապարտություն արժանի, այլև աղքատ, անարդ ու վաղամեռիկ:

ՕԳՏԱԿԱՐ ԽՐԱՏԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՆԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՅՈՒՐԱԲԱՆՉՅՈՒՐ ԱՆՁԻ ՆԱՄԱՐ

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա

ՉԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Յուրաքանչյուր ոք կարող է իր անձի դատավորը լինել, որովհետև բարոյականության մեջ որպես օրենսգիրք ունի ընդության օրենքը և ընկերության մեջ՝ քաղաքական օրենքը: Եթե այս օրենքներին չի հնազանդվում, անիրավ դատավոր է դառնում, և նրանից պետք է երկնչել: Որովհետև ով օրենքն արհամարհում է, ոչ ոքից չի երկնչում և չի թողնում մի չարիք, որ չհամարձակվի գործել: Սրա մասին առած կա. «Ով Աստծուց չի երկնչում, նրանից երկնչի՛ր»: Ուստի բարիները պարտավոր են չարերից զգուշանալ, որովհետև չարերը նպատակ ունեն միշտ վնասելու բարիներին:

Բ. Ով կամենում է վնասել ուրիշներին, նախ իրեն է վնասում. որովհետև անհնար է առանց սեփական վնասի ուրիշներին վնաս հասցնել, քանզի չարը նախ այն խորհողի համար է չար:

Գ. Չարագործներն ատում են հանդիմանողներին և սիրում իրենց նմաններին ու նրան, ով անտեսում է իրենց հանցանքներն ու չի նախատում: Ուստի ով չարերին սիրելի է, կամ չար է, կամ չարերին ներող:

Դ. Չարերը չեն համարձակվում բարիների առաջ երևալ, ինչպես բժականաժ աչք ունեցողները՝ արևի լույսի: Բայց

երբ բարիները պակասում են, չարերը հետզհետե գլուխները բարձրացնում են՝ նմանվելով խավարասեր չղջիկներին, որոնք իրենց բներից ելնում են արեգակի մայր մտնելուց հետո:

Ե. Երկրի համար ավելի թեթև բեռ է իր կրած ծանրությունը, քան չարագործ մարդը:

Զ. Չարերը երբեք չեն կարող միաբանվել բարիների հետ: Որովհետև ինչ սիրում են չարերը, բարիներն ատում են, և ինչ սիրում են բարիները, այն ատում են չարերը, և այս երկուսն էլ միշտ ջանում են միմյանց ընդոտնել. և եթե միմյանցից չխուսափեին, թերևս սպառված կլինեին կա՛մ չարերը, կա՛մ բարիները: Բայց այժմ չարերը շատ են, իսկ բարիները՝ սակավ, և եթե Աստված բարիներին չպահեր, չարերը նրանց կվերացնեին աշխարհից, քանզի միշտ հանդիմանվում են նրանցից: Թեպետ բարիները վշտեր են կրում չարերից, բայց առանց վարձատրության չեն մնում, ինչպես որ չարերը՝ առանց պատիժների: Սակայն պետք է զարմանալ, թե ինչու են առաքինիներն ավելի սակավաթիվ, քան մոլիները: Որովհետև ահա հողը շատ է, բայց շահաբեր հանքերը կամ նրանց մեջ գտնվող մետաղները՝ սակավ:

Է. Մարդիկ ինչո՞ւ են զայրանում, որ չարերն օրըստօրե բազմանում են: Քանզի մանուկների օրենքն է սովորել այն, ինչ լսում են, և անել այն, ինչ տեսնում են: Արդ, եթե մարդիկ, ովքեր ավելի շուտ ծնվեցին, բարի լինեին, նրանցից հետո ծնվածներն էլ բարի կլինեին: Ուստի եթե մարդիկ կամենում են, որ չարերը սակավ լինեն, առաջիները պիտի բարի լինեն, որպեսզի հետիններն էլ նրանցից բարի լինել սովորեն, այլպես հետո ամենքին չար ու առավել՝ չար կտեսնեն: Քանի որ մարդիկ սովոր են ամեն ինչում միմյանց գերազանցել, ուստի չարիքներում ևս հետիններն առաջիներին կհաղթեն, և այնժամ բարի մարդու անունը կարելի կլինի գտնել միայն գրքերում, և ոչ մի բարի մարդ չի մնա աշխարհում:

Ը. Ով վախենում է իր պատիվը կորցնելուց, թող զսպի իրեն անկարգ չլինելու: Իսկ ով մի անգամ պատիվը կորցնում է, համարձակություն է ստանում առանց ամոթի գործելու

բոլոր չարիքները:

Թ. Չարերը միշտ հակառակ են միմյանց, և մեկը մյուսի իշխանությունը չի կամենում, որովհետև միմյանց չարությունները քաջ գիտենալով՝ հնարներ են մտածում իրար կործանելու: Բայց երբ բարիներն են իշխանություն հասնում, չարերը դյուրավ համաձայնում են, որովհետև ակնկալում են բարիներից ներում ստանալ նախկինում իրենց գործած անիրավությունների համար: Ուստի չարագործների մեջ ճշմարիտ սեր ու միաբանություն չկա, որովհետև երբ նրանցից մեկը բռնվում է, իսկույն մատնում է իր խորհրդակցին, սա էլ՝ իր ընկերոջը, և նրանց միաբանությունը դառնում է իրենց ամենքի կորստյան պատճառ:

Ժ. Երբ չարագործները վտանգի մեջ են ընկնում, խելահաս չեն լինում իրենց հանցանքներին, այլ մեղադրում են Աստծուն, թե՝ «Հանիրավի՛ այս չարիքը բերեց մեզ վրա», ինչի համար կրկնակի պատժի են արժանի. մեկը՝ գործած ապիրատությունների համար, իսկ մյուսը՝ Աստծուց անիրավ կերպով դանդաղեցում: Այնինչ նրանք պիտի իմանային, որ ոչ ոք Աստծուց չի պատժվում, եթե նախ չի մեղանչել Աստծու դեմ. որովհետև Աստված իր անբավ զթություն պատճառով սովոր է մեկին արժանիից էլ նվազ պատժել, ուր մնաց թե՝ իզուր տանջել:

ԺԱ. Թեկուզ ժահահոտ առարկաները հողով ծածկվեն, միևնույն է՝ փչում են իրենց գարշահոտությունը: Որքան էլ չարերը ջանան իրենց բաղձանքը թաքցնել, իսկույն հայտնի է դառնում բարիներին, որովհետև չարերի սրտերն ապականված են: Չարերն այնքան են հանդգնում, որ քարեր են նետում բոլոր բարեգործների վրա, բայց բարիների համբերելու դեպքում չարերի քարերն ընկնում են իրենց իսկ գլխին:

ԺԲ. Ապրողների չարաչար ընթացքն անմահացնում է մեռած բարի մարդկանց հիշատակը և ավելացնում նրանց կսկիծը մարդկանց սրտերում, որովհետև բարիներին կորցրին, իսկ չարերին ունեն: Ուստի երբ բարիները մեռնում են, առաքինիները սգում են, ոչ թե որ նրանք մեռան, այլ որովհետև

աշխարհում չարերը մնացին, իսկ բարիները պակասեցին: Չարերն ապրում են, որպեսզի միշտ մեռնեն. բարիները մեռնում են, որպեսզի միշտ ապրեն:

ԺԳ. Եթե տերևները չպահպանեին ծառերի պտուղները, գուցե ծառերը նրանց չկրեին իրենց ոստերի վրա. եթե չարերն առաքինիների կրթիչ չլինեին, թերևս երկիրը չտաներ այդ անպետք բեռները: Եվ արեգակը գուցե զլանար իր լույսը ծագեցնել չարագործների վրա, եթե Աստված չհրամայեր նրան ծագելու բարիների ու չարերի վրա: Չարագործի վերանալու դեպքում ոչ միայն ուրիշներն են ազատվում նրա վնասից, այլև ինքը չարագործն է ազատվում պատժի ծանրությունից, որն օր առ օր ավելանում է նրա վրա, քանի կենդանի է մնում: Ուստի եթե չարերն ապրում են, ապա դա կամ ուրիշներին պատժելու համար է, կամ իրենց՝ չարագործներին:

ԺԴ. Չարերը որքան ավելի են բարձրանում փառքով, այնքան ավելի է մոտենում նրանց անկումը: Որովհետև երևում է, թե Աստծո արդարությունը համբերում է, մինչև նրանց մեղքերի չափը լրանա, որ իսպառ կործանի: Բայց շատ անգամ Աստված չարերին խնայում է տալ ընտրողական աչք՝ ճանաչելու առաքինի բարեկամներին, որովհետև խրատի արժանի չեն նրանք, ովքեր կամենում են խրատը մերժել:

ԺԵ. Բնավ մի՛ գայթակղվիր, երբ տեսնում ես, որ մեկը մեծ ոճիր գործելու դեպքում անպատիժ է մնում, իսկ մի փոքր հանցանքով մեղանչելու դեպքում չարաչար պատժվում: Քանզի սովոր է Աստված համբերել չարագործներին, որ զղջան, բայց երբ նրանք համառում են մեղքերի մեջ, նրանց մի փոքր հանցանքի պատճառով ծանր պատիժ է հասցնում, որով հատուցում է նրանց նախապես գործած մեծամեծ չարիքների պատիժը:

ԺԶ. Անօրենը, երբ անգերծ վտանգների մեջ է ընկնում, այդժամ է ճանաչում, թե Տերն արդար է և չարերից վրեժ է լուծում: Որովհետև նա, ով իր հաջողությունն մեջ աչքերը փակում է, որ չտեսնի ճշմարտությունը, ճախորդություն ու մահվան վտանգի է սպասում՝ աչքերը բարձրացնելու, որ ճանաչի

Աստծո ճշմարտությունն ու իրավունքը, բայց ապարդյուն, որովհետև չի կարող այդժամ փրկություն գտնել:

ԺԷ. Մոլիներն առաքինություն չգործելու պատճառ են բռնում իրենց բնության տկարությունը, բայց իրենք իրենց խաբում են: Որովհետև ոչ թե մոլությունը բնական բան է, և առաքինությունը՝ բնությանն օտար, այլ բնությունն առավել հարմար է առաքինություններ գործելուն, քան մոլություններ. ապա թե ոչ կպարզվեր, որ Աստված անողորմ է մարդկանց հանդեպ, որը մտածելն իսկ ամբարշտություն է: Ուստի թող ոչ ոք չասի. «Բարիք գործել կամենում եմ, բայց չեմ կարողանում». այլ մանավանդ թող ասի. «Կարող եմ, բայց չեմ կամենում»:

ԺԸ. Ինչպես որ մարմնական հիվանդություններն են կարճ ժամանակում մարդուն ախտահարում, բայց երկար տաժանմամբ հազիվ վերանում, այդպես էլ հոգու մոլեկան ախտերն են սակավօրյա գործառնությամբ սովորական դառնում, բայց բազմաժամանակյա ժուժկալությամբ հեռանում:

ԺԹ. Եթե մեկը ժրաջան աշխատի, կարող է ուղղել արհեստի մեջ ունեցած թերությունները: Այդպես մեկը կարող է ազատվել բարբի մոլեկան սովորությունից, որ բնության տկարությունից է արմատացել մարդու մեջ, եթե արի ոգով մշտապես ջանք գործադրի:

Ի. Եթե մարմնի հիվանդությունները դեղերով կամ պահեցողությամբ չբժշկվեն, վերջում մահվամբ կավարտվեն: Իսկ հոգու հիվանդությունները, եթե ուսմամբ ու առաքինական կրթությամբ չբուժվեն, մահվամբ կհավերժանան:

Չար է մարմնի ախտը, որովհետև մարմինը սպանում է, բայց ավելի չար է հոգու ախտը, որովհետև միևնույն ժամանակ մեռցնում է և՛ մարմինը, և՛ հոգին: Ուստի տկարամիտ ենք ու բյուր հանդիմանության արժանի, որ մարմնի հիվանդությունից զարհուրում ու դեղ ենք փնտրում, իսկ հոգու հիվանդությունից բնավ չենք երկնչում ու չենք շտապում բժշկվել:

ԻԱ. Կան մարդիկ, ովքեր այնքան չար ու մոլի են, որ

գեհեների երկյուղից ազատ մնալու և ամեն տեսակ չարիքների մեջ առանց խղճի խայթի արշավելու համար չեն կամենում հավատալ, թե կա մարդկանց գործերի հատուցում: Սակայն նրանց անհավատությունը չի կարող խափանել ճշմարտությունը, որի մասին նաև մարդու խոսքն է վկայում, և խելագարություն է ընդգեմ սեփական ճանաչման մարտնչելը՝ ըստ այսմ. «Մի՞թե նրանց անհավատությունն Աստծո հավատը խափանեց. քա՛վ լիցի» (Հոմ. Գ 3-4):

ԻԲ. Ով մտածի, որ ինչ որ ծածուկ գործում է, մարդկանց հայտնի է դառնալու, կա՛մ իսպառ կխուսափի չար գործերից, կա՛մ գործի կեսից կանգ կառնի:

ԻԳ. Մարդիկ կարճ ժամանակում բազում չարիք են սովորում և երկար ժամանակում՝ հազիվ մի բարի բան: Քանզի բարին ասես թանկարժեք ակն է, իսկ չարը՝ անարգ խիճ, ուստի առաջինը դժվարագյուտ է, իսկ վերջինը՝ ամեն տեղ դյուրապատրաստ: Այլև՝ բարին գոյանում է բոլոր մասերի ամբողջությունից, իսկ չարը՝ որևէ պակասությունից:

ԻԴ. Բարիներն ու չարերն աշխատանքով միաբանվում են, բայց կամքով տարբերվում: Որովհետև բարիները չեն հավանում իրենց գործած բարիքը, ուստի ջանում են է՛լ ավելի բարի գործեր անել, և օրըստօրե առաջ գնալով՝ հասնում բարեգործության գերակատար աստիճանին, իսկ չարերը հավանում են իրենց գործած չարիքը, ուստի նրան հետևում են և օր առ օր ավելի չար դառնում: Քանզի բարին վերջանում է, երբ գործողն այն հավանում ու կանգ է առնում, իսկ չարը վերջանում է, երբ գործողն այն չի հավանում ու գործելուց դադարում է:

ԻԵ. Եթե Աստված միայն լսեր մարդկանց բերանի խոսքերը, ոչ ոքի չէր դատապարտի, որովհետև ամենքը խոսելիս ցույց են տալիս, թե մոլություններն ատում են, բայց գործով շարունակ ավելացնում են դրանք: Սակայն Աստված ոչ թե խոսքերին է նայում, այլ գործերին և ըստ ա՛յդմ դատաստան անում:

ԻԶ. Ապրելու արժանի չէ՛, ով ապրում է անմեղների

կյանքին վնաս հասցնելով: Մեկն ուրիշների կյանքի տերն է դառնում, երբ իր կյանքը նրանց համար զոհում է:

Ի՛նչ. Մարդիկ, եթե քաջ ճանաչեին մարմնի ողորմելի վիճակը, մեռյալներին կերանեին, որովհետև մեռյալները, մարմնից անջատված լինելով, ազատ են այդ թշվառությունից, իսկ ապրողները, տակավին մարմնի մեջ լինելով, տառապում են նրանում: Բայց ապրողներն այժմ լավ չեն ճանաչում մեղքերի տգեղությունն ու մեղավորների պատիժների սաստիկությունը, ուստի անզգուշաբար մեղքերի մեջ են սահում և դատապարտություն տակ ընկնում: Իսկ մեռյալները թեպետև ամեն ինչ ճանաչում են, բայց չեն կարող ապաշխարություն քավել կենդանի ժամանակ գործած մեղքերը, այդ պատճառով էլ դատապարտություն տակ են մնում: Ուստի ապրողները պիտի մեռյալի միտքն ունենան, որպեսզի մեղքերի պատճառով չդատապարտվեն:

«Ինչպես ազոխը վնասակար է արամների, իսկ ծուխը՝ աչքերին, այդպես էլ անօրենությունը վնասակար է նրանց համար, ովքեր առաջնորդվում են նրանով» (Առակ. Ժ 26):

«Տագնապած կիսանեն իրենց կուրակած մեղքերին, և նրանց անօրենությունները դեմ-հանդիման կկշտամբեն նրանց» (Իմաստ. Դ 20):

Գ Լ ՈՒ Խ Բ

ՀՊԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Զջմարիտ փառքն ու պատիվը բովանդակվում են մարդկության վիճակի մեջ և նրանից դուրս չեն գտնվում: Իսկ ով բարձրամտելով իրեն բոլոր մարդկանցից վեր է դասում և իր համար բոլորից ավելի մասնավոր փառք ու պատիվ փնտրում, դուրս է գալիս մարդկության կարգից, ուստի այդպիսին բանական մարդ չէ՝ մարդկության պատիվը չճանաչելու պատճառով, այլ գազան, հրեշ և այլանդակություն:

Բ. Զջմարիտ փառքի ու պատվի արժանի է նա, ով մարդասեր ու բարեբար է և ճանաչում է մարդկության հարգը: Եվ փառքի անարժան է, ով իրեն բոլոր մարդկանցից նախամեծար է համարում և ցանկանում ամենքից փառավորվել: Ուստի հույժ իրավացիորեն է ամենքից արհամարհվում նա, ով բոլորին արհամարհեց:

Գ. Հպարտն ու փառամոլը, մարդահաճոհներից գովեստներ լսելով, փքվելով գոռոզանում է և հիմարաբար ցանկանում, որ բոլոր մյուսներն էլ գովեն իրեն, և չի հասկանում, թե սուտ գոռոզուլթյուն են այն գովեստները, որ մարդահաճոհներն իրեն տալիս են իրենց շահասիրության պատճառով: Առերես ասված գովեստը, թեկուզև ճշմարիտ լինի, սին է և սնապարծուլթյան գրգռիչ:

Դ. Գոռոզները սովոր են ապերախտ լինել, որովհետև երբ իրենց մի բարեկամից ձանձրանում են, չեն հիշում նրա հավատարմությունն ու երախտիքները, այլ իսկույն մերժում են նրան: Որովհետև մտերիմ խորհրդակիցներ ու երախտավորներ կորցնելը բնավ ցավ չէ նրանց, և ով մի անգամ անհաճո է նրանց թվում, այլևս երբեք չեն կամենում նրա հետ տեսակցել:

Ե. Հպարտը նման է ցլաջլից պատրաստված մտրակի, որը

երբ ուժի գործադրության տակ թեքվում է, երկու ծայրերն էլ խոնարհվում ու դեպի միմյանց են գալիս, իսկ երբ ձեռքից բաց է թողնվում, այդ ծայրերը, իսկույն գլուխները բարձրացնելով, առաջին ձևն են ստանում:

Այսպես և հպարտները, երբ նեղությունների մեջ են ընկնում, ակամա կորանում ու խոնարհվում են, բայց երբ ազատվում են, դարձյալ մեծամտում են, ուստի և ատելի են Աստծուն ու մարդկանց:

Զ. Շատերը բարեբախտության են հասնում, բայց չիմանալով նրա հետ բարվոք վարվել՝ արագորեն այն կորցնում են: Այդպես հպարտ իշխանը, թեպետև գիտի իր տկարությունն ու թշնամու գորությունը, բայց իր ամբարտավանության պատճառով չի կամենում խոնարհվել հաշտության պայմանագիր կնքելու, որպեսզի նվաստացած չերևա, որով իսպառ կորցնում է իր պատիվն ու իշխանությունը:

Է. Անմտություն է անկայուն հաջողությանը բարձրամտելով փառք ու համբավ կորցնելը: Հաջողությունները խաբուսիկ են, որովհետև մշտնջենավոր ու անկորուստ են երևում, բայց փոփոխական ու հոսանուտ են:

Ը. Հպարտ մոլիները հաջողությունների մեջ հանդուգն են լինում, իսկ ձախորդությունների մեջ՝ երկչոտ:

Որովհետև ովքեր փոքր-ինչ առաջ ամբարտավանությամբ ուռել էին, իրենց բարեբախտությունը կորցնելով՝ շուտով կորանում ու ընկճվում են և մի վայրկյանում անցնում հակառակ ծայրը:

Թ. Երբեմն սնափառության հանդեպ սերը, գրգռվելով ամբարհավաճությունից, այնքան է կատաղում, որ հարուստին գետնով է տալիս: Ուստի պարզ է, որ ո՛չ ամենքն են պահում ունեցած դիրքի հարգը, այլ մանավանդ շատերն իրենց անարգությունն են այն փոխարկում, որովհետև չգիտեն, թե ինչպես է պետք դիրքը բանեցնել:

Ժ. Ավելորդի ցանկությունը սին փառամոլության պատճառով մարդկանց առավել է տանջում, քան ապրելուն հարկավոր բաների բաղձանքը: Որովհետև եթե մեկը կամենում է

առաջին անհրաժեշտությունն էր բաներով բավարարվել, դյուրավ կարող է դրանք ձեռք բերել ու երջանիկ ապրել:

ԺԱ. Ազնվականները հաճախ են փառամոլ լինում, որովհետև «ազնվական» անունից խաբվելով՝ ամեն տեղ ձգտում են փառք ու պատիվ ստանալ: Այո՛, անմեղադրելի է ըստ արժանիքի փառք փնտրելը, բայց հափավորությունը կորցնելով՝ ազնվականը չար ու մոլեկան է դառնում, մինչև որ կորստյան է մատնում կա՛մ սեփական անձը, կա՛մ պատիվը:

ԺԲ. Ազնվականությունը հոգին մեծագործությունը, իմաստությունն ու առաքինությունն է, այլապես ազնվականությունը մեռած է համարվում: Ուրեմն ազնվականները թող չպարծենան իրենց տոհմի պայծառությունը, եթե չունեն ազնվատոհմությանն արժանի գործ: Որովհետև ինչպես որ յուզի պակասելու դեպքում ճրագը մարում է, այդպես և մեծագործության, իմաստության ու առաքինության պակասելու պարագայում վերանում է ազնվականների տոհմականության հարգը:

ԺԳ. Փառասիրության բաղձանքը մարդուն հաճախ չափից ավել է խոսել տալիս իր արած գործերի կամ իրեն պատահած դեպքերի մասին՝ մտքում կարծիք դնելով, թե դրանով է՛լ ավելի մեծ պատվի արժանի կդառնա, բայց խաբվում է, որովհետև ունեցած պատիվն էլ է կորցնում:

Ուստի պետք է ճշմարտապես եղած բաների մասին չափավորությամբ և ոչ թե չափն անցնելով խոսել, որպեսզի նրանց մեջ սին պարծանքի նշան չերևա, և լսողներն իրե՛նք մղվեն գովելու և պատվելու:

ԺԴ. Ով իր կարողությունից ավելի է ձգտում բարձրագույնին, վերջում ամոթապարտ լինելով՝ խոնարհվում է, և ով ջանում է միշտ իր կամքը կատարել, իրեն անհանգիստ է դարձնում:

ԺԵ. Ի՞նչն է պատճառը, որ խելացի մարդիկ երբեմն չեն տեսնում հայտնի վտանգներն ու նրանց մեջ են ընկնում, իսկ պարզամիտները տեսնում են և զգուշանում. և ինչպե՞ս են տգետները հարստություն ձեռք բերում, իսկ գիտունները

նրանց դռներին դեգերում: Պատճառն այն է, որ խելացիներն ու գիտունները հաճախ ապավինում են իրենց և ոչ թե Աստծուն, ուստի և Աստված նրանց թույլ է տալիս միառժամանակ հեծել ու հոգոց հանել, որպեսզի ճանաչեն իրենց բնությունը տկարությունը, որովհետև նրանք կարծում են, թե մարդու ձեռքում է երջանկաբար ապրելը: Իսկ պարզամիտներն ու տգետները, Աստծուն ապավինելով, վտանգից զերծ են մնում և բարի գործերում հաջողություն գտնում:

ԺԶ. Մարդկանցից ոմանք երբ տեսնում են, որ մեկը մի անգամ հոգու կրքերից հաղթվել է, իսպառ արհամարհում են նրան և իրենցով հպարտանալով՝ պարծենկոտությամբ ասում. «Արդյոք ի՞նչ են կրքերը, եթե ոչ կամքի սպասավորներ, որոնք եթե երբեմն ըմբոստանում են, դյուրին է դրանք նորից հնազանդեցնել: Ուրեմն ինչպե՞ս կարելի է մարդ համարել նրան, ով վատթար մեղկություններ հաղթվում է կրքերից»: Բայց երբ այսպիսի մեծաբանները մյուսներից ոչ պակաս հաղթվում են ատելության կամ սիրո կրքից, խոնարհվում ու խոստովանում են մարդկային բնության տկարությունը և սովորում կարեկից ու ներող լինել:

ԺԷ. Հպարտ ու ամբարհավաճ մարդն ամենքին ատելի է, որովհետև ինչպես որ նա է արհամարհում ամեն մարդու, արժե, որ բոլոր մյուսներն էլ արհամարհեն նրան: Հպարտության այս ախտն առավել տիրում է հարուստների զավակների վրա, որովհետև հարուստներն իրենց զավակներին, գրեթե օրորոցից սկսած, սնուցում են ավելի ամբարտավանությամբ, քան կաթով՝ անթերի կատարելով նրանց քմահաճությունները: Եվ մինչև մարմնի կազմավորումը նրանց մեջ ամբարտավանության ախտն է հաստատվում, ուստի իրենց դյուցազուն են համարում և արհամարհում ամենքին, նաև իրենց ծնողներին:

Որովհետև ինչպես որ մինչ մանուկ էին, ծնողները կատարում էին նրանց քմահաճությունները, այդպես էլ մեծանալով կամենում են, որ իրենց կամքը կատարեն, ուստի և կամապաշտ են դառնում. ոչ միայն նրանով, որ իրենք իրենց կամքին են

ծառայում, այլև որ կամենում են, որ բոլոր մյուսներն էլ ծառայեն, և եթե մեկը մի բանով հակառակվում է իրենց կամքին կամ այն չի կատարում, իսկույն անշիջանելի բարկությունը զայրանում են:

Ուստի մեղավոր են համարվում ծնողները, եթե իրենց զավակներին կամապաշտություն պատճառ են տալիս:

ԺԸ. Հպարտը չի կամենում հնազանդվել մարդկանցից որևէ մեկի, այլ միայն դեերին, որովհետև չի կամենում որևէ մեկին իրենից գերազանց համարել, բացի դեերից, որոնց միշտ հնազանդ է, և եթե իրեն չհանձներ դեերի ծառայության, թե՛րևս մարդկանց հնազանդվեր: Արդարև, նա է ծառա, ով միայն իր տիրոջն է հնազանդվում և ո՛չ ուրիշի. և հպարտը, քանի որ դեերի ծառա է, նրանց է միայն հնազանդվում և ո՛չ բնավ ուրիշի:

ԺԹ. Մնափառները թեև երբեմն բարիք գործում են, բայց դա չեն անում այն մտքով, թե Աստծուն ու մարդկանց բարի ու հաճելի է, այլ որովհետև ծառայում է իրենց ամբարտաժանությունը, քանի որ նրանց համար բարին ու չարը նույնն են: Ուստի բարիքը գործում են, որպեսզի մարդկանց աչքին բարեգործ երևան:

Ի. Մարդկանցից շատերն իրենց գործած բարին Աստծուն չեն վերագրում, այլ իրենց գործությանը, և քանի որ մոռանում են Աստծո պարգևները, որոնցով կարողացան բարիք գործել, ուստի Աստված չի տալիս նրանց վարձը: Ընդարիտ բարեգործությունն այն է, որ կատարվում է Աստծո սիրո ու պատվի համար և վերագրվում Աստծուն՝ իբրև ամեն բարիքի աղբյուրի և տվչի, որովհետև նա է, որ տալիս է, ընդունում և վարձատրում:

ԻԱ. Ով սովոր է խոսքով պարծենալ, գործով անպիտան է. որովհետև գործունյա մարդն ավելի շատ գործով է խոսում, քան խոսքով: Պետք է ձեռքերը հետ պահել, երբ ամբարտաժան լեզուն խոստանում է տալ:

ԻԲ. Չկա աշխարհում մի ամրակուռ շինվածք, որը ժամանակի հնությունից չխաբուրվի, ոչ էլ հզոր իշխանություն,

որը թշնամուց չկործանվի, և ոչ հմուտ արվեստագետ, որին ուրիշները չգերազանցեն: Ուստի թող ոչ ոք չհպարտանա իր կորովամտությամբ, թե ոչ ոք չի կարող իր չափին հասնել, որովհետև գուցե ուրիշներն ավելի լավ կարողանան իմանալ ու գործել:

ԻԳ. Խիստ զարմանալի է, որ մարդկանց մեջ հպարտները շատ են, բայց իրենց հպարտ չեն ճանաչում: Քանի որ հպարտությունը մասնավոր գերազանցության հանդեպ սեր է, չի թողնում սեփական տկարությունը ճանաչել: Այս ախտով հիվանդանում են նաև բարեգործները, որովհետև կամ կարծում են, թե իրենց ունեցած բարին իրենց գործությամբ են ձեռք բերել, և կամ իրենց արժանավորության համար այն Աստծուց է իրենց տրվել:

ԻԴ. Ամեն հպարտ կա՛մ տգետ է, կա՛մ հանդուգն: Տգետ է, որովհետև չունեցած բարին կարծում է, թե ունի, քանզի հպարտներին հատուկ է մտքով կուրանալ, և հանդուգն է, որովհետև ունեցած սակավ բարի բաներով կամենում է ընկերների մեջ առավել բարձր երևալ, որով և արհամարհում է ուրիշներին՝ իբրև բարի բաներից զուրկ մարդկանց: Եվ քանի որ այս ախտն առավել չար ու դաժան է, ուստի մարդն առավել զգուշությամբ կարիք ունի նրանով չհիվանդանալու համար:

ԻԵ. Աշխարհի բարիքներն ու պատիվն այնպես պիտի ունենաս, ասես դրանք երազում ունես. որովհետև երբ կարծում ես, թե իսկապես ունես, իսկույն անհետանում են: Դու հավատում ես, թե քո ձեռքում են, բայց չկան, որովհետև չես կարող արգելել նրանց փախուստը քեզանից: Ուստի անմիտ է, ով այս առօրյա կյանքի ունեցվածքով ու պատվով մեծամտում ու հպարտանում է:

ԻԶ. Մարդկանցից շատերը դյուրավ ամբարտապան են դառնում ու բանականության կարգից ելնում, եթե իրենց ընկերակից ու օգնական ունեն հարստությունը: Ուստի աստվածային տեսչությունը հաճախ նրանց թույլ է տալիս ընկնել աղքատության կարիքի մեջ, որպեսզի իսպառ չխեղագարվեն:

Քանզի մարդկանց կիրքը նման է գազանի, որը եթե մեծ խնամք է գտնում, այսինքն՝ ունեցվածքի ճոխություն, հույժ ամեհի է դառնում, այնքան, որ դժվար է լինում նրան շղթայակապել և հպատակեցնել կամքի բանական հրամանին: Իսկ եթե կեր սակավ է գտնում, տկարանում ու նվաճվում է. որովհետև աղքատությունը կրքի ամբարհաված ցանկություն չղթա է, որ խոնարհեցնում է նրան՝ հնազանդվելու ուղիղ բանականություն կողմից առաջնորդվող կամքի հրահանգին:

ԻԷ. Հպարտը նման է կրակի. ինչպես որ կրակը, ուր էլ լինի, զգացվում է բնական հատկությունից, որովհետև սաստիկ տաք ու այրող է, այդպես էլ հպարտը, ինչ վայրում էլ գտնվի, ճանաչվում է իր հատկությունից՝ ուրիշներին արհամարհող ու նախատող է, որովհետև միայն իրեն է գովում և կամենում է ամենքից գովեստ ընդունել:

Այդ պատճառով էլ հաճախ նախատելի թերությունների մեջ է ընկնում, որպեսզի թերևս խոնարհվի, կամ ձախորդությունների մեջ, որպեսզի ճանաչի, թե ինքն էլ է սխալական մարդ, ապա թե ոչ՝ իրեն մի աստված կհամարեր: Այս պատճառով բոլոր ժամանակներում հպարտները նախատակոծ ու խայտառակ են եղել, միշտ լինում են և կլինեն ապագայում՝ ըստ Աստծո արդար դատաստանի, Ում փորձը չի պակասում, թե նրանք կարող են հասկանալ, թե ինչ էին և ինչ դարձան ամբարտապանների մեծությունն ու փառքը:

ԻԸ. Ամբարտապան մարդը, եթե ինչ-որ պատահականությունով որևէ բարու պատճառ է դառնում, այնքան է մեծատունում ու պարծենում, որ կորցնում է արած բարու հարգն ու ժառանգելիք վարձը և իբրև կշկշան հավ՝ մի ձվի համար ականջ է խլացնում:

Որովհետև չգիտի գործը կշռել ըստ ճշմարտության չափի, այլ կշռում է ըստ իր կրքերի: Ուստի ավելի ու ավելի է բարձրամտում ու հպարտանում և ստացած պատիվներն անբավական համարում՝ շարունակ նորն ըղձալով, մինչև իսկ աստվածային պատիվ ունենալ և նմանվել փառավոր Բարձրյալին: Եվ քանի որ այս ամբողջովին չար ախտը հպարտներն

ընդունեցին Բելիարից¹, ապա նրա հետ ընդունում են և նրա պատիժը, եթե չեն գղջում:

ԻԹ. Հպարտը ոչ ոքի առաջ չի ուզում խոնարհվել: Բայց քանի որ պատվասեր է, հաճախ խոնարհվում է մարդահաճելու՝ հարգանք ստանալու համար: Որովհետև ով մեկից մեծարվել է ցանկանում, հարկադրաբար նրան հաճոյանալ է ջանում, ինչ պատճառով մտքով տանջվում է, թե ինչպես կարող է հաճելի լինել: Ուստի մեծարում է նրանց, ովքեր մեծարանքի արժանի չեն, որպեսզի նրանցից փոխադարձ պատիվ ստանա: Քանզի այսպիսիք սովոր են կեղծիքով ու մարդահաճությամբ միմյանցից առաջ անցնել պատվելու մեջ՝ հպարտությունը սնուցանելու համար և ոչ թե ի փառս Աստծո և ի սեր եղբայրություն, ինչպես հրամայում է օրենքը:

Իսկ երբ մի փոքր վշտանում է իր եղբորից և պատվի հույսն անհետանում է, տե՛ս այդժամ, թե ինչպիսի նախատական նետեր է արձակում նրա վրա: Ում առաջ գտվելով հռչակում էր, հետո անարգելով վատահամբավում է, և ում նախ հարգական անվամբ էր հիշում, այնուհետև նախատական անվամբ ծանակում է, և ում տեսնելիս ծիծաղադեմ փարվում էր, այժմ խոժոռադեմ ու նողկանքով նրանից երես է դարձնում: Ուստի ամբարտավանների խոնարհությունն առերևույթ է և ո՛չ ճշմարիտ:

Լ. Զարմանալի է, որ ամեն ոք, ուր էլ գտնվի, պարսավում է հպարտությունը որպես չար ու վնասակար բան և գովում խոնարհությունը որպես բարի և օգտակար: Հապա ի՞նչն է պատճառը, որ միշտ և ամեն տեղ հպարտները բազում են, իսկ խոնարհները՝ սակավ: Սրանք թերևս չունեն բարու և չարի ճանաչումը: Քանզի մեծ նախատինք է մտավոր բնությունը, բարին ու չարը ճանաչելով, բարին թողնել ու չարիք գործել: Բայց թվում է, թե անպատեհ է կարծել, թե տակավին մարդիկ չեն կարողանում բարին ու չարը ճանաչել՝ անթիվ օրինակներից և Աստվածային Գրքի ու իմաստունների խրատների քննումից հետո, որոնք միաբան ուսուցանում են, թե

¹ Բելիար - սատանային տրվող անուններից մեկը:

Հպարտությունը չար է և խոնարհությունը՝ բարի: Ուրեմն՝ քաջահայտ է, որ մարդիկ կա՛մ բնություն տկարությունից, կա՛մ հոգու զորեղ կրքերից և կա՛մ Բանասարկուի¹ գրգռումով են սահում դեպի Հպարտությունը, կա՛մ էլ գուցե խորշում են խոնարհության անշուք ու ցածուն կերպարանքից, որպեսզի նվաստ չերևան:

Իսկ արդ, բնություն տկարությունից մեկն առավել պիտի խոնարհվի՞, քան Հպարտանա: Տկար եմ ասում նրան, ով չի կարողանում կշռել իր կարողությունը և բարեկարգությամբ վարել մտքի ու կամքի գործառնությունները, մարմնի ուժն ու զորությունը, իշխանությունն ու հարստությունը, քանզի հնարավոր է, որ ուրիշներն իրենից ավելի շատ ունենան բնություն ու բախտի այս բոլոր բարիքները: Իսկ նա, ով գիտի, որ ուրիշները շատ բանով գերազանցում են իրեն, իսկույն սկսում է խոնարհվել իր Հպարտությունից, որովհետև խելագարություն է ընդդեմ սեփական ճանաչման հանդեպն ընդ:

Դարձյալ՝ վայել չէ, որ մեկը չիմանա կրքերի զորության մասին: Որովհետև զգայական բաղձանքի կրքերը շատ անգամ մթազնում են բանականության լույսը, թյուրում ուղիղ կամքը և մոռանալ տալիս անձի տկարությունը: Մանավանդ որ բնական կամ ստացական բարիքները երբեմն Հպարտության պատճառ են դառնում: Ուստի եթե մեկը սրատես աչքով դիտի նախապես իր շուրջ տեղի ունեցած դեպքերն ու այն վիճակը, որում այժմ գտնվում է, և նրանցով գուշակի ապագան, իսկույն կխոնարհվի:

Դարձյալ՝ պետք է մտքում անմոռաց պահել Բանասարկուի չարիմաց հնարները, ով առավել ջանադիր է մարդկանց հորդորելու դեպի Հպարտություն, քան դեպի այլ մոլություններ, և զգուշանալ Հպարտությունից: Որովհետև այս ախտը հեշտությամբ է դեպի ներս՝ հոգու մեջ սպրդում, դժվարությամբ ճանաչվում, շատերի մեջ անբուժելի մնում, և եթե ուրիշ մոլություններ մարդուն մեղավոր են դարձնում, սա ամբողջովին դե է դարձնում: Ուստի մարդ ունի մեծ արթնության կարիք՝

¹ Բանասարկու - սատանայից տրվող անուաններից մեկը:

չհետևելու դեռ թելադրությունը, որովհետև դեռ, բազմաճյուղային խորամանկությունը մարդու ունեցած բարեմասնություններն ուրիշների ունեցածից ավելի մեծ, չքնադ ու շատ ցույց տալով, հպարտանալ է տալիս, այսինքն՝ արհամարհել ուրիշների բարեմասնություններն ու միայն սեփականը սիրել, միայն այն հավանել:

Դարձյալ՝ մարդը պարտավոր է ճանաչել ու իմանալ պանծալի խոնարհությունը պատվի ու փառքի բարձրությունը և խոնարհների նվաստ կերպարանքի պատճառով՝ իբրև արհամարհելի բան չարհամարհել ու չատել նրա չնաշխարհիկ պատվականությունը: Որովհետև թեպետ խոնարհը մոլորների առաջ անշուք ու անմիտ է թվում, բայց առաքելների առաջ փառաշուք ու մեծիմաստ է:

Քանզի մարդու ճշմարիտ փառքն ու իմաստությունը վայելուչն ու օգտակարը ճանաչելն ու դրանք ձեռք բերելն է: Իսկ ի՞նչն է ավելի վայելուչ ու օգտակար մարդուն, քան ամենքին սիրելի լինելն ու ուրախամիտ ապրելը: Եվ ահա խոնարհը բոլոր բարիներին սիրելի է և խաղաղ ու ուրախ կյանք է վարում: Ուստի ով իրեն սիրում է և կամենում է հարգի ու պատվական լինել Աստծո և մարդկանց առաջ, թող խոնարհամիտ լինի:

ԱՊ. Ավելի մեծ մեղք չկա, քան հպարտությունը, որովհետև իր հետ շղթայված ունի բոլոր մեծամեծ մոլությունները¹: Քանի որ հպարտը չի կամենում, որ այլ մեկն իրենից բարձր լինի, այդ պատճառով էլ նախանձոտ է լինում, և չտանելով ուրիշների հաջողությունները՝ բարկություն է վառվում, չկարողանալով նրանց հաջողություններին արգելք լինել՝ հուսալքվում ու ծուլության մեջ է ընկնում: Իսկ քանի որ ծուլյն այլևս չահելու հույս չունի, դառնում է ագահ: Ագահությունը ձեռք բերված դրամը գրգռում է նրան ուտել-խմելու, և նա որևրամուլ է դառնում: Եվ բազում կերակուրներից ու ըմպելիքներից բորբոքվում է ցանկության ախտը, և նա դառնում է բղջախոհ:

¹ Հեղինակը Ակատի ունի յոթ մահացու մեղքերը:

Ուրեմն՝ Հպարտությունն է բոլոր գլխավոր մոլուկությունների մայրն ու դայակը, նրանից են առաջ գալիս մեղքերի անթվելի ծնունդները, որոնցից մեկն իսկ բավական է մարդուն կորստյան հասցնելու: Ուստի պետք է Հպարտությունից ավելի փախչել, քան մահաբեր թույնից:

ԼԲ. Հպարտը ցանկանում է ամենքից պատիվ ստանալ, բայց ամենքից անարգվում է. որովհետև ով ատելի է Աստծուն, ատելի է ամենքին: Հպարտը կամենում է, որ ամեն ոք իրեն ծառայի, իսկ ոչ ոք չի կարող սա տանել, ուստի ամենքն ատում են Հպարտին:

ԼԳ. Հպարտն իրավամբ է կոչվում տգետ ու խելագար, որովհետև տգետ ու խելագար անձանց պես իր չափը չի ճանաչում: Բայց սրանց միջև տարբերությունն այն է, որ խելագարը ոչ միայն անմեղադրելի է, այլև ցավակցության արժանի, տգետը թեպետև մեղադրելի է, որ չջանաց իրեն ճանաչել, բայց ներման տեղ ունի, որովհետև ստույգ չարությամբ չի գործում, այլ անգիտությամբ, իսկ Հպարտը, որ կամովին է տգիտանում ու խելագարվում և ամբարտավան մտքով չի կամենում իր չափը ճանաչել, առավել՝ մեղադրելի է և դատապարտության արժանի:

ԼԴ. Հպարտը, ինչպես նաև ամբարտավանը՝ կազմված «ամբ», «արտ», «վան» բառերից, հարմարապես ստուգաբանվում են «դեպի ամպի կողմը՝ երկրից դուրս (արտաքս) վանված»: Որովհետև ամբարտավանը հավատում է, թե բարձրացել է մինչև ամպերը՝ իր սկզբնահայր Սադայելի¹ օրինակով, ով ասում էր. «Ամպերից էլ վեր կբարձրանամ, կնմանվեմ Բարձրյալին» (Եսայի ԺԳ՝ 13-14): Այդ պատճառով էլ Հպարտների անկումը սոսկալի է: Որովհետև ով սաստիկ մեծ բարձրությունից է ընկնում, խիստ մանր է փչրվում:

Քանի որ այս դաժան ախտը հատուկ է մտքին, և քանի որ միտքը, աննյութ ու հոգեղեն լինելով, նյութական բաներից միշտ օտարանալ է ձգտում, և թեպետ բանական հոգին նյութական մարմնի մեջ է բնակվում, որովհետև մարմինը նրա

¹ Սադայել - սատանային տրվող անուններից մեկը:

գոյացական տեսակն է, բայց միշտ փափագում է գերազանցել մարմնին,~ երբեմն Հպարտներն այնքան են հանդգնում, որ իրենց մարդուց վեր են համարում: Սրանով վաղուց ախտացավ և Սադայելը, մինչև որ իրեն իբրև անմարմին ու իմացական գոյացություն տեսավ:

Սակայն Հպարտները կարող են ամենքից գերազանց լինել և բարձրագույն պատվի հասնել՝ պահելով ճշմարտությունը, այսինքն՝ խոնարհությունը: Որովհետև ճշմարտությունն այն է, որ մեկն իրեն ճանաչում է այնպիսին, ինչպիսին կա, այսինքն՝ արարած է, մահկանացու, տկար, ինքնուրույն կերպով գոյություն ունենալու անընդունակ և իր ապրելուն անհրաժեշտ բաներն ուրիշից ունի:

Արդարև, այս ամենը մտածելով՝ Հպարտը ճանաչում է իրեն, ճանաչում նաև Աստծուն: Ով ճանաչում է Աստծուն, ձգտում է սիրել Նրան, որովհետև սերը ճանաչված առարկայի հետ ծանոթությունից է ծնվում: Ով Աստծուն սիրում է, միանում է Նրա հետ, որովհետև սերը սիրողին սիրելիի հետ միավորողն է: Եվ ով միանում է Աստծո հետ, գերազույն պատվի է բարձրանում: Եվ ահա ով փափագում էր մարդուց ու նյութական գոյացություններից վեր լինել, հոգու խոնարհությամբ հասնում է իր փափագին և Աստծո հրեշտակի պես լինում: Ուրեմն թող Հպարտները փոխեն իրենց կարծիքն ու խոնարհ լինեն, սիրեն Աստծուն և փառավորվեն Նրա կողմից, այլպես դժոխքում պիտի կրեն իրենց սկզբնահոր՝ Սադայելի պատիժը:

16. Հպարտը, ցանկանալով ամենքից փառք ու պատիվ ստանալ, երբ ինչ-որ բարիք է գործում հասարակության օգտին, ջանում է ամենքի առաջ հրապարակել: Եվ երբ ամենքն ակնապիշ նայում են նրան ու գովում, է՛լ ավելի քաջապիղծ արիություն է մղվում օգտակար գործերի, որպեսզի համբավն առավել տարածվի, և ինքը փրվելով մեծամտանա: Իսկ երբ մարդկանց լեզուները նրան գովելուց դադարում են, իսկույն վհատվելով թուլանում է գործի մեջ, որովհետև նրա քաջություն խթանը մարդկանց գովեստներն են: Ուստի երբ

գովեստները դադարում են, դադար է առնում նաև ինքը և այս պատճառով Աստծո առաջ անվարձ մնում:

ԼԶ. Հպարտությունը, դիվական ախտ լինելով, Աստծուն ատելի է և մարդկանց այնքան գարշելի, որ իրենք իսկ Հպարտները հանձն չեն առնում խոստովանել, թե Հպարտ են: Իսկ ինչո՞ւ են Հպարտանում. պարզ է, որ չեն զգում իրենց Հպարտանալը, որովհետև մտքով կույր են: Եթե մտքով կույր չլինեին, չէին կարողանա կամքով Հպարտանալ, որովհետև Հպարտանալը կամքի գործ է, նրանո՞վ, որ մարդ ցանկանում է ավելի բարձր երևալ, քան իր բոլոր վիճակակիցները: Սակայն կամքը պիտի հետևի բանականության լույսին, այսինքն՝ մտքին: Եթե միտքը կույր է և կամքին չի առաջնորդում անխոտոր ընթանալու, կամքն ըստ իր կամենալու սահում է ամեն տեսակ վտանգի մեջ, որովհետև չի կարողանում վայելն ընտրել: Ուստի հոգևոր բժիշկները պարտավոր են նախ լուսավորել Հպարտների միտքը, որպեսզի կարողանան ճանաչել իրենց մոլուկությունները և խորչեն հպարտությունից, այլապես ախտն օրըստօրե կգորանա, մինչև որ Հպարտներն իսպառ կորչեն: Որովհետև Հպարտներին հատուկ է ոչինչ կամ նվազ համարել իրենց ունեցած պատիվը և ցանկանալ ստանալ այն, ինչ չունեն՝ ըստ այսմ. «Քեզ ատողների ամբարտապանությունն անընդհատ պիտի աճի» (Սաղմ. ՀԳ-23):

ԼԵ. Հպարտությունը մի մահաբեր ախտ է, որի հանդեպ գրեթե բնածին հակում ունեն ազնվականներն ու հարուստները: Բայց զարմանալի է, թե ինչու են նրանով անմտաբար հիվանդանում նաև աղքատներն ու նվաստները: Անմիտ սիրամարգը, նայելով իր տգեղ ոտքերին, փքվելուց դադարում է, իսկ սա, մտավոր լինելով, պարզվում է՝ անբան կենդանուց ավելի անմիտ է, որովհետև ամեն օր իր աղքատությունը տեսնելով՝ տակավին Հպարտանում ու բարձրամտում է, որով իբրև մի ծիծաղելի հրեշ՝ ամենքի կողմից ծանակվում է:

ԼԸ. Եթե Հպարտը մտքով երևակայեր, թե աշխարհում միայն Աստվածն ու ինքն են և ուրիշ ոչ ոք, և աշխարհն ու նրանում գտնվող ամեն ինչ Աստված միայն իր՝ մարդու հա-

մար է ստեղծել, միայն իր մասին է հոգում և իր բոլոր մտքերն ու գործերը քննում, բնավ չէր մեծամտանա: Որովհետև այդժամ ո՞ւմ պիտի կարողանար գերազանցել, եթե ոչ Աստծուն, քանի որ այլ մեկը չէր լինի երկրի վրա, որին կարծեր, թե գերազանցում է: Բայց անհնար է, որ միտք ունեցող արարածն այնքան խելագարվի, որ իրեն Աստծուց բարձր համարի: Եվ այսպես ոչ միայն հպարտությունից, այլև բոլոր մոլություններից ու մեղքերից մարդը հեռու կգտնվեր, ոչ ոքի չէր վնասի և ոչ ոքից չէր տրտնջա, որովհետև Աստծուց բացի ոչ ոքի չէր ճանաչի, թե կա աշխարհում:

«Մարդու ամբարտաճանությունն սկիզբը
Տիրոջից հեռանալն է,
քանզի նրա սիրտն Արարչից խուրորվեց» (Սիրաք Ժ 14):

«Ինչ շահ բերեց մեզ հպարտությունը, և ինչ նպաստ բերեց մեզ
ամբարտաճանությունը» (Իմաստ. Ե 8):

Գ Լ ՈՒԽ Գ

ՇՈՒՅԼՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Ծջմարիտ հարստությունը հարկավոր բաներով բավարարվելն է՝ մարմինը սնելու և ծածկելու համար: Շատեր կան, որ անհրաժեշտ բաներով չբավարարվելով՝ իրենց ունեցվածքը վատնում են մեծամեծ ապարանքներ կառուցելու և ընտանիքի ու կահ-կարասու ավելորդ զարդերի վրա, իրենց գանձերը սպառելով անպիտան վայելքների վրա՝ կորցնում նաև պիտանի բաները, որ ունեին կյանքն ապահովելու համար, և ընկնում են հետին չքավորության ու անարգության մեջ:

Բ. Մարդիկ այնժամ են ճանաչում ավելորդը, երբ բավարարվում են անհրաժեշտով, որովհետև ավելորդը ոչ ոքի հարուստ չի դարձնում, այլ սնափառ ու շռայլ: Իսկ իմաստուն մարդը սովոր է բնությունը հարկավոր բաներով բավարարվել, փախչում է ավելորդից, որը մարդկանց սնափառությունը ստեղծեց, միշտ խաղաղ ու անվրդով է և թշնամիներից վախ չունի:

Գ. Զգեստների ու կահ-կարասու թանկարժեք ու ավելորդ զարդերը և կերակուրների ու ըմպելիքների բազմատեսակ պատրաստությունները կործանում են հարուստների տունը և հասարակությանն անթիվ չարիքներ պատճառում: Որովհետև միջակները ցանկանում ու ջանք են գործադրում չքեղությանը նմանվել հարուստներին, իսկ նվաստները՝ միջակներին: Հարուստները, դա տեսնելով, սկսում են էլ ավելի շատացնել իրենց վայելքները և ընկնում են չափազանց ծախսերի մեջ, որպեսզի նրանցից էլ ավելի բարձր երևան:

Միջակներն էլ ջանում են նմանվել նրանց, մի մասը սնափառության ախտից դրդված, մի մասն էլ՝ անարգ ամոթից, և նվաստներն էլ խելագարված ջանում են նրանց ընթացքին հետևել:

Եվ հարուստները, չքեղություններն այսպես ավելացնելով, պակասեցնում են իրենց հարստությունը, միջակները հետզհետե տնանկ դառնում, իսկ նվաստներն իսպառ չքավորում են ու ընկնում հոսսահատություն մեջ: Եվ առհասարակ ամենքը սկսում են անվայել միջոցներով հագեցնել իրենց կարիքները՝ անիրավում են, զրկում, ստում, խաբում և գործում այլ բազում չարիքներ՝ ի վնաս իրենց և ընկերոջ: Եվ այս բոլոր չարիքների ու վնասի աղբյուրը սին փառասիրության բաղձանքն է:

Արդարև, իմաստուններից ու առաքինիներից ոմանք ամեն օր հալումաչ են լինում այդ ամենը տեսնելով և կամենում վերացնել նրանց վնասակար սովորությունները՝ սահմանելով լավ օրենքներ՝ հասարակության յուրաքանչյուր անդամին իր չափի մեջ պահելու համար: Բայց չեն հաջողում, որովհետև չափի մեջ մնալը դեմ է մոլեկան սովորությանը, որ վաղուց արմատացել է նրանցում. քանզի ամենքը բնական մի բերումով ցանկանում են դրամ ձեռք բերել՝ սնափառության անտեղի ծախսերը հոգալու համար, և ուրիշ բան չեն խորհում, եթե ոչ հարստանալ և ուրիշներից ավելի փառավոր երևալ:

Այս ախտն այնքան է բնավորվել նրանց մեջ, որ նույնիսկ նրանք, որ անհրաժեշտ բաներից զուրկ են, ջանք են գործադրում փառաշուք երևալ և դրամ փոխ առնելով՝ ծախսում են ավելորդ զարդերի ու կերակուրների վրա: Իսկ ով ջանում է բարեկարգ կենցաղավարությամբ ուղղել ու չափավորել իր ավելորդ զարդերի կիրառումն ու ծախսերը, ամենքից արհամարհվում է իբրև չքավոր կամ կծծի: Ուստի հասարակության վարքի այս մահաբեր ժանտախտը բուժելու համար պետք է փնտրել ու գտնել մի իմաստուն ու հայրենասեր ղեկավար, ով խոհեմ խրատներով, բարեկարգ կանոնադրությամբ և իր կենցաղավարության օրինակներով կարողանա ուղղել ու բարեկարգել:

Պ. Դժվարին է հաղթել բնության տկարության պատճառով արմատացած չար սովորությանը, բայց այն իսպառ անհաղթելի չէ, մարդ կարող է հաղթել ու վտարել այն, եթե

անսա իմաստունների խրատներին ու արի ոգով շարունակ ջանք գործադրի:

Ե. Հարուստը, եթե ունենում է կյանքի ապահովմանն ու դյուրությանն անհրաժեշտ ամեն ինչ, բայց չի իմանում դրանք բարեկարգությամբ վայելել, այդ բոլոր բարիքները շռայլությամբ պակասում են, և նա նախատելի ու թշվառ է դառնում: Որովհետև նրան ի՞նչ օգուտ է ճոխությունը, եթե ըստ պատշաճի գործածել չգիտի:

Զ. Իշխանի փառքն ու հարստությունը հասարակությանը տված օգուտն է: Բայց կան ոմանք, որ կարծում են, թե դրանք հաստատված են համադամ կերակուրների և տեսակ-տեսակ ըմպելիքների մեծաշուք պատրաստության մեջ, և այլևս չեն զգում, որ դրանով ոչ միայն դյուրապատրաստ են ընկնելու մեղքերի մեջ, այլև կորցնում են մարմնի ուժն ու առողջությունը և արագացնում մահը: Բազմախորտիկ սեղանը հիվանդությունների շտեմարան է և կյանքի թունավորիչ: Պարզ ու չափավոր սեղանը կերակուրը համեղ է դարձնում, մարմինը զորացնում է և միտքը լուսավորում:

Է. Ով կարող է չափավոր աշխատանքով ձեռք բերել հարկավոր բաներն իր գավառում, անմիտ տանջանք է նրա համար դեպի հեռավոր երկրներ ճանապարհ կտրելը՝ ավելորդ բաներ ձեռք բերելու համար, և օտարության մեջ վշտեր կրելը:

Ը. Մարդն ավելի տանջվում է իր կրքերից ու ցանկություններից, քան որևէ բան ձեռք բերելուց: Քանզի մի բան ցանկանալով՝ անհանգիստ տառապում է, մինչև ձեռք է բերում: Դրանից հետո նրա ցանկությունը փոխվում է ուրիշ բան ձեռք բերելու, և երբ մարդ դրան հասնում է, սկսում է մեկ այլ բան ցանկանալ, և մարդու ցանկությունն անդադար փոփոխվում է, մարդ նորանոր բաներ է ցանկանում և այսպես իր կրքերից տանջվում:

Թ. Զջմարիտ փառքն ու հարստությունն առաքինության ու բարերարության մեջ են: Ուստի մեծամեծերը պիտի փախչեն սնապաճույճ շքեղությունից և միայն առաքինություն ու բարերարություն ունենան, որովհետև առաքինի գործերն ու

ազգօգուտ բարերարություններն են իշխանավորի, նրա տան ու տոհմի ճշմարիտ զարգերն ու փառքը: Սա տեսնելով՝ հասարակությունը մղվում է իշխանավորին նմանվելու:

Ժ. Ով կամենում է մեծ տուն կառուցել, թող իր սի՛րտը լայն պահի. որովհետև ում սիրտը լայն է, նեղ բնակարանը նրա համար ընդարձակ է դառնում, իսկ նեղսիրտ մարդուն այս բովանդակ աշխարհն էլ փոքր է թվում:

ԺԱ. Մարդիկ, ովքեր փառասիրությունից ու սին հարստությունից հափշտակված՝ չեն ախորժում խրատ ու հանդիմանություն լսել, մեծ սխալ են գործում, որովհետև կամենալով իրենց ունեցած մի թերությունը ծածկել՝ սահում են շատի մեջ և անուղղելի արարքներ գործում ի վնաս իրենց և ցեղակիցների:

ԺԲ. Շռայլությունը նրանց՝ շռայլներին, բավական պատիժ կլինի, եթե նույնիսկ դրա համար Աստուծոց կամ մարդկանցից պատիժ չտրվեր նրանց, որովհետև մի օրում ինքնըստինքյան կպակասեր նրանց գանձը, կցամաքեր շռայլության աղբյուրը, կդառնային հեգ ու թշվառ և մի պատառ հացի կարոտ:

ԺԳ. Շռայլը որքան առավել է դրամ վատնում, այնքան առավել պատիվ է ստանում դրամը ստացողներից: Բայց երբ դրամը սպառվում է, իսկույն պատիվը չքանում է, և շռայլն ընկնում է անարգ վիճակի մեջ:

ԺԴ. Շռայլությունն աղքատության մայր ու դայակ է և բազմադիմի մոլությունների ու վնասների պատճառ: Շռայլ մեկը, ով իրեն նախատինք է համարում հարկավոր բաներով բավարարվել, արդարև ջանում է հնարներ գտնել դրամ ձեռք բերելու, որպեսզի կարողանա ավելորդ ծախսերով վատնել՝ իր մոլեկան բաղձանքները կատարելու համար, ուստի սկսում է խաբել, կողոպտել, զրկել ու անիրավել:

Ուրեմն՝ շռայլը ոչ միայն իրեն է թշնամի, որ անմտաբար վատնում է իր ժառանգությունն ու ստացվածքը և աղքատության մեջ ընկնում, այլև ուրիշներին. որովհետև խարդախություն հափշտակում է նրանց ունեցվածքն ու դրամը, անտեղի ծախսելով՝ չի կարողանում վերադարձնել և այս կերպ մեծ

վնաս է հասցնում շատերին: Ուստի մեծ բարիք է գործում հասարակությանը, ով չափավորում և ուղղում է շռայլին կամ վտարում մարդկանց միջավայրից:

*«Որդյա՛կ, անձնարուր մի՛ եղիր հեշտասիրությանը.
թշնամիներից ուրնակոխ կլինես:*

*Մի՛ ուրախացիր փափուկ կյանքով և մի՛ կապվիր նրան:
Գրավ դրամ և պարտք վերցրած փողով մի՛ աղքատացիր» (Սի-
րաք ԺԸ 31-33):*

*«Գիրեմ, թե ինչ պեղք է անեմ. կքանդեմ իմ շրեմարանները,
սովելի մեծերը կշինեմ, այնրեղ կհավաքեմ ցորենն
ու իմ բոլոր բարիքները և ինքս ինձ կսսեմ.*

*«Ո՛վ մարդ, երկար տարիների համար հավաքած բազում
բարիքներ ունես. կե՛ր, խմի՛ր և ուրախ եղիր» (Ղուկ. ԺԲ 18):*

ՆԱԽԱՆՁ

Ա. Ինչպես որ ստվերն է առաջ գալիս մարմնի վրա արև ընկնելուց, այդպես և նախանձը ծնվում է առաքինի մարդու բարի գործերի հաջողումից: Ուստի ով կամենում է փչրել նախանձոտ մարդու ատամները և նրան սրտաթափ անել ու մեջքը կոտրել, թող ջանա այլ ավելի մեծ առաքինությունների մեջ թևակոխել և ամենքի մեջ բարի համբավ ձեռք բերել, որովհետև առաքինագործ մարդու բարի համբավը նախանձոտ մարդու կյանքի դահիճն է:

Բ. Նախանձոտ մարդիկ ավելի չար կերպով խածատում են ազգակիցներին ու երախտավորներին, քան օտարներին. որովհետև այլ ազգերի կողմից գովությունամբ հռչակվող բարի մարդիկ իրենց ազգի նախանձոտ մարդկանցից, որոնց մեծամեծ բարիքներ են գործել, առանց պատճառի զուր բամբասվում ու թշնամանվում են:

Գ. Չկա հօգուտ հասարակության արված մի մեծագործություն, որ կարողանա զերծ մնալ նախանձոտ մարդկանց թուլ-նավոր նեւերից: Եթե իշխանի գործը մեծարժեք ու օգտակար է, նախանձը գործողին վատաբանում է՝ ասելով. «Ափսո՛ս, որ սա գործն արեց ոչ թե Աստծո փառքի համար, այլ որպեսզի մարդկանցից փառք որսա»: Իսկ եթե գործը չափավոր է, գործն է արհամարհում՝ ասելով. «Վա՛յ սրան, ում անունն ավելի մեծ է, քան իր գործը. որովհետև եթե սրա տեղն ուրիշը լիներ, ամենայն հավանականությամբ այս գործից ավելի մեծ ու օգտակար գործեր կաներ»:

Իսկ եթե ժամանակի տարադեպ արկածներից կամ թշնամիների թեթևաբանությամբ որևէ վտանգ է հետևում, ո՞ր սանձը կարող է նախանձոտ մարդու ապերասան լեզուն զսպել. պատճառ չեղող բանը պատճառի տեղ դնելով՝ ամբողջ վնասը

թափում է բարեգործի գլխին ու ասում. «Այս բոլոր չարիքների սկիզբն ու պատճառը սա՛հեղավ»:

Դ. Ով բնության բարիքներ ունի՝ գեղեցկություն, խելամտություն, ճարտարախոսություն, կամ բախտի բարիքներ՝ իշխանություն, հարստություն ու համբավ, երբեք չի կարող իրեն զերծ պահել նախանձոտ մարդու հարվածներից և անսպի մնալ նրա թունավոր ժանիքներից: Բայց հնարավոր է նրա ձեռքերը կապել նրան բարիք գործելով և նրա ատամները փշրել՝ բնության ու բախտի բարիքներին ավելացնելով նաև բարոյական առաքինությունների մեծամեծ բարիքները:

Թեպետ այս ամենով նրա ձեռքերը կաշկանդվում են ու ատամները՝ փշրվում, բայց դեռ արձակ է մնում լեզուն, որով չի դադարում չարախոսելուց, գուցե ավելի, քան առաջ, և քանի որ խածատելու համար ատամներ չունի, սրտի զայրույթից չարություններ է խոսում ու վատ համբավ տարածում:

Բայց այդ ամենը վերջում նրա պատիժն է դառնում. նախանձի հուրը կիզում է նրա երիկամներն ու սիրտը, կյանքը կարճանում է, և հավիտենական հուրն էլ անվախճան կյանքով պիտի այրի նրա հոգին ու մարմինը: Ահա սա է նախանձոտ մարդու ջանքերի ու գործերի արժանի հատուցումը. որովհետև ինչով որ մեղանչում է մեկը, նույնով և պատժվում է:

Ե. Նախանձոտ մարդը հաճախ այն աստիճան հոռություն է հասնում, որ բարեգործի հանդեպ ունեցած ատելությունից խափանում է հասարակության բարին: Եվ թեպետ իր դիտավորությունը հասարակության բարին խափանելը չէ, այլ միայն բարերարի համբավը, բայց քանի որ վերացնելով պատճառը՝ վերացնում է և գործը, ապա նախանձոտ մարդը, կամենալով խափանել բարերարի փառքն ու համբավը, խափանում է և բարի գործը: Սրան պատշաճում է Տիրոջ այն խոսքը, թե՛ «Դուք չեք մտնում և մտնողներին էլ արգելում եք» (Լուկ. ԺԱ 52):

Զ. Ի՞նչն է արեգակից ավելի լուսավոր. բայց չեն պակասում ամպերը՝ մթագնելու նրա լույսը: Ի՞նչն է առաքինիից ավելի մեծահարգ. բայց չեն պակասում նախանձները՝ նվա-

զեցնելու նրա հարգը: Ինչպես գնդակը, անկյուն չունենալով, անդադար գլորվում է, այսպես և նախանձոտ մարդը, խիղճ չունենալով, միշտ քննադատում է ուրիշների բարի գործերը:

Է. Ով անհավան է ուրիշների հաջողություններին, երևում է, որ չարաբարո ու կարոտյալ մեկն է: Եվ քանի որ նախանձոտ մարդը չի կամենում, որ որևէ մեկը որևէ բարի բան ունենա, իրավացի է, որ ինքն էլ կարիքավոր ու ամեն բարիքից զուրկ լինի:

Ը. Նախանձոտ մարդն առանց տանջողի տանջվում է, երբ լսում է ուրիշի հաջողությունների մասին: Թեև կրակը երբեմն մոխրով է ծածկվում, սակայն չի դադարում կրակ լինելուց, այլ խառնվելիս արձակում է իր կայծերը:

Նախանձոտ մարդը, թեև երբեմն բարեսրտություն քողի տակ ծածկում է իր ժանտահոտությունը, սակայն ներսում՝ հոգու մեջ, պահում է նախանձի բոցը, քանզի երբ լսում կամ տեսնում է մեկի հաջողությունները, իսկույն մախանքից գրգռվելով շանթահարվում է և անշիջանելի հրով վառվելով՝ տոչորվում:

Թ. Նախանձոտ մարդը գուցե չգիտի, թե որքան չար է ուրիշների բարեբախտությունից իր տրտմելն ու նրանց դժբախտությունների վրա ուրախանալը: Բայց երբ մեկ այլ նախանձոտ մարդ անում է նրան նույնը, ինչ նա արեց ուրիշներին, այնժամ ճանաչում է դառնությունն այն չարիքների, որ սովոր էր անել: Որովհետև ինչ անում է մեկը, նույնն էլ կլրի:

Ժ. Երբ նախանձոտ մարդն ուրախանում է քո ձախորդությունների վրա, դու մի՛ տրտմիր. կգա ժամանակ, երբ դու կուրախանաս, և նա կտրտմի, որովհետև ինչ չափով չափում է մեկը, նույնով կչափվի նրան (տե՛ս Մատթ. Է 2):

ԺԱ. Ով բարիքներից անմասն է, նախանձոտներից ազատ է: Իսկ ով բարիքներ է գործում, պիտի համբերի նրանց չարակնությունը. որովհետև եթե մեկը չի կամենում նախանձողներ ունենալ, պիտի բարի գործեր չկատարի: Բայց նախընտրելի

**է լինել բարի և ունենալ նախանձողներ, քան բարիքներից
զուրկ և նախանձողներից ազատ լինել:**

**«Նախանձը խիստ է դժոխքի նման,
նրա թռիչքը նման է հրի բոցի թռիչքին»** (Երգ Ը 6):

«Մահն աշխարհ մերով Բանաստեղծուի նախանձով»
(Իմաստ. Բ 24):

**«Ինչն է ավելի չար, քան երբ մեկը նախանձում է ինքն իրեն.
վերջում նրա չարությունը հայրնի կդառնա»**
(Սիրաք ԺԴ 6):

Գ Լ ՈՒԽ Ե

ԱՊԵՐԱԽՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Ապերախտությունը մի այլանդակ գազանություն է, որ ոտնակոխ է անում Աստծո և մարդկանց բարերարությունը, և քանի որ ընդունած խնամքը չի ճանաչում, չի կարող որևէ մեկից խնամք գտնել:

Բ. Եթե մեկը, նեղության վտանգից ազատվելով, իր փրկությունն Աստծո բարերարության արդյունք չճանաչի և երախտագետ մտքով շնորհակալ չլինի Նրանից, այլ փրկությունը միայն իր գործությանը վերագրի, անշուշտ կկրի իր ապերախտության պատիժը: Թեպետ Աստված երբեմն այսպիսիներին թույլ է տալիս պատուհասից զերծ մնալ, բայց թող դա չհամարվի նրանց համար բարի բան, որովհետև նրանց համար ավելի ծանր վրեժխնդրություն է պահվում, որն ուրիշ անգամ պիտի կրեն:

Գ. Որքան առավել մեծ է երախտիքը, այնքան առավել ապաշնորհ է երախտամոռը. որովհետև ըստ երախտիքի չափի է կշռվում ապերախտի հանցավորությունը:

Դ. Ով բարերարին երախտահատույց լինել կարող է, բայց գլանում է, անարժան է գթության. որովհետև ով իր պարտքը չի հատուցում, երբ կարող է, արժանի է պատժի, որն ընդունելիս կկամենա պարտքը հատուցել, բայց չի կարողանա:

Ե. Ով չգիտի, թե բարերարությունն ինչ է, չի կարող երախտահատույց լինել, և ով բարերարությունն իր օգտի համար չի գործածում, բարերարի ձեռքերը կապում է:

Զ. Սրանից ավելի մեծ ի՞նչ ապերախտություն կա, որ մարդ շատ տարիներ մեկից բարի պարգևներ ու իր ցանկությունների կատարումն ընդունի և երբ նա մի դուշգն ծառայություն խնդրի, սա տրտնջա և չկամենա դրա կատարումը հոժարությամբ հանձն առնել:

Այսպիսին են նրանք, ովքեր իրենց մանկությունից վայելում են Աստծո պարգևները, Նրա աննախանձ բարերարությունից ընդունել են իրենց պետք եղածը, միևնույն ժամանակ կյանքի ու հաճույքների համար վայելչություններ, բայց երբ Աստված թույլ է տալիս, որ մի փոքր փորձություն հասնի նրանց, զանգատվում են երկնքից ու տարրերից, իբր անգթությունը են իրենց հետ վարվել, և չեն կամենում համբերել ու հոժարություն տանել. ցանկանում են միշտ վայելել իրենց Տիրոջ բազմապատիկ շնորհները և համաձայն չեն գտնե միառժամանակ վշտանալ, երբ Աստված իրենց խրատում է:

Է. Որքան ավելի բարձր պատվի է մեկը հասնում, այնքան ավելի է պարտավորվում երախտահատույց լինել իր բարերար Աստծուն. որովհետև Աստված ըստ պարգևների չափի տոկոսներ է պահանջում՝ ըստ այսմ. «Ում շատ տրվեց, նրանից շատ կպահանջվի» (Լուկ. ԺԲ 48):

Ուստի յուրաքանչյուրը պարտավոր է Աստծուց իր ընդունած պատվի ու հարստության չափի ու աստիճանի համաձայն՝ երախտագետ մտքով բարի գործեր հատուցել Աստծուն կամ այդ պատվից ու հարստությունից հրաժարվել:

*«Հապուցեցին ինձ հար՝ բարու փոխարեն,
և իմ սիրո դիմաց՝ արելություն»* (Սաղմ. ԾԸ 5):

*«Ով բարիքի փոխարեն հարիք է հապուցում,
հարը չի պակասի նրա տնից»* (Առակ. ԺԷ 13):

ԲԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Բարկությունն անվանել բոլոր չարիքների աղբյուր անտեղի չի լինի, որովհետև չկա չարիք, որ բարկությունից առաջ չգա՝ հայհոյանք, հարված, սպանություն, գերություն, ունեցվածքի կորուստ, քաղաքների ավերում, խաղաղության, սիրո և բոլոր բարիքների վերացում. մի խոսքով՝ բարկությունը մարդկային ցեղի ժանտախտ ու դժոխքի դուռ է:

Բ. Բարկությունը հոգու կիրք է, որի պատճառը սրտի շուրջ արյան եռքն է, որի չափը երբ անցնում է, մարդու մեջ մեծամեծ վնասներ են գործվում, մինչև իսկ երակները պայթելու և տարածամ մահվան հասնելու աստիճան: Որովհետև «բարկ» բառը նշանակում է սաստիկ ու ազդու, ուստի առած կա, թե բարկ քացախն իր ամանին վնաս է: Այս պատճառով էլ բժիշկները մարդկանց պատվիրում են սաստիկ բարկությունից զգուշանալ, քանզի դրանից առողջը հիվանդանում է և հիվանդը՝ մեռնում, երբեմն էլ բարկությունը հիվանդանալու ժամանակ ու տեղ չի թողնում, այլ իսկույն նույն տեղում, իբրև անողորմ դահիճ, կյանքից զրկում:

Գ. Բարկացողը ոչ միայն իրեն է վնասում, այլև այն ընկերոջը, ում վրա բարկանում է. որովհետև նման է խախուտ որմի, որը փչելիս ոչ միայն ինքն է փչրվում, այլև խորտակում ու փչրում նրանց, ում վրա ընկնում է: Հաճախ բարկացողն այնքան է խելագարվում, որ ինքն իր վրա է հարձակվում ու իրեն կորստյան մատնում:

Դ. Մոլեկան բարկության տգեղությունը լավ ճանաչում է նա, ով այդ ժամանակ հայելու մեջ նայում է իր դեմքին և կամ մտաբերում սաստիկ բարկացածների կերպարանքը: Այդ ժամ իմանալով, թե որքան տգեղ ու գարշելի է բարկության ախ-

տը՝ զգուշանում է նրան տեղի տալ և ավելի լավ է համարում հեզուլթյամբ մեռնել, քան բարկուլթյամբ ապրել:

Ե. Բարկուլթյունը գինով արբեցուլթյան պես կորցնել է տալիս մարդու բանականուլթյունը, այն աստիճան, որ բարկացողը չի հասկանում, թե ինչ է խոսում կամ լսում, և իբրև դիվահար՝ ոչ ոքից չի ակնածում, վնասից չի խուսափում, իրեն նետում է կրակի մեջ ու սրի վրա և միևնույն ժամանակ կորցնում թե՛ մարմինը, թե՛ հոգին:

Զ. Բարկացողը բարքով բնավ չի տարբերվում կատաղի շնից: Որովհետև ինչպես շունը, թողնելով քարը գցողին, հաչում, գռռում ու խածատում է քարը, այսպես և սա է անտեղի հայհոյում, զայրանում, ամենքի հետ կռվում, որով ամենքի աչքին անարգ ու արհամարհելի է դառնում: Մարդու համար ավելի մեծ նախատինք է սեփական կրքերից պարտվելը, քան բազմաթիվ թշնամիներից, և ավելի մեծ պարծանք է անբան բարկուլթյանը հաղթելը, քան բազում ժողովուրդներին տիրելը: Չկա ավելի ազատ մեկը, քան նա, ով գերծ է մոլեկան կրքերից, և ոչ ավելի մեծ հաղթող, քան նա, ով հաղթում է դրանց: Որովհետև այդպիսին երկրում վարում է երկնային խաղաղ ու անվրդով կյանք:

Է. Բարկուլթյունը թեպետ ամենքի մեջ էլ չար ու դաժան է, բայց իշխանավոր մարդու մեջ ավելի չար ու դաժան է: Որովհետև հասարակ մեկը բարկանալիս ավելի վնասում է իրեն, քան ընկերոջը, իսկ իշխանավորը բարկանալիս մեծամեծ վնաս է հասցնում ամենքին: Ուստի պետք և արժան է, որ իշխանավորները բարկուլթյանը տեղի չտան կամ արագ կերպով հեզուլթյան անցնեն:

Ը. Բարկուլթյունը չար ու զգուշալի ախտ է, որովհետև ոչ միայն տկարամիտներին ու դաժանաբարոններին է ախտահարում, այլև խելացի ու բարի մարդկանց, այն ժամանակ, երբ, ըստ կրոնի պահանջի, ծոմապահուլթյան մեջ են կամ սովոր լինելով գործածել քթախոտ, սուրճ կամ ծխախոտ՝ այլևս չեն գործածում:

Ուստի ամենքը պարտավոր են իրենց կրթել հեզուլթյան

մեջ, որպեսզի անտեղի կամ մեկի փոքր հանցանքի համար չբարկանան: Քանզի մի թերություն, որ ըստինքյան թեթև է կամ անգիտությամբ գործված, ավելի դյուրավ ուղղվում է խրատական փափուկ խոսքերով, քան սաստիկ բարկությամբ:

Թ. Բարկությունը բարկացողի սրտում երբեմն ոխակալությամբ ծածկվում է, ինչպես կրակը՝ մոխրի տակ, որպեսզի հարմար ժամանակ քինախնդիր լինի: Որովհետև կան ոմանք, որ հենց նույն տեղում իրենց բարկությունը հայտնում են և իբրև մի փոքր քամուց շարժված ծով՝ մեծամեծ ալիքներ բարձրացնում, խռովվում ու խռովում ուրիշներին: Այսպիսին են հիմարները, կասկածամիտները, թեթևամիտներն ու տաքարյունները:

Բայց կան և ոմանք, ովքեր երկար ժամանակ բարկությունն անմեռ են պահում սրտում, ուստի ոխակալ են: Սրանցից շատերը, նախքան իրենց ատելիներին բարկության հրով այրելը, իրենք են բոցակեզ լինելով այրվում դժնիկի նման:

Ժ. Բարկությունը վրդովում է բանականությունը, տալիս գործել անվայել բաներ՝ չթողնելով գործել վայելուչը: Ուստի ով կամենում է բարկացածին համոզել, որ հեզ դառնա, թող մի փոքր թողնի, որ սաստիկ զայրացումից հանդարտվի, կամ սկզբում համաձայնի նրան՝ բարկությունն արդարացնելով, իսկ հետո սակավ առ սակավ համոզի նրան ու հանգստացնի: Անհաղթ թշնամիներն ավելի դյուրավ պարտվում են համոզիչ խոսքերով, քան ահավոր ումբարկուների մեծամեծ ուռմբերով:

ԺԱ. Կրակը վառողով է ջանում հանգցնել, ով ջանք է գործադրում բարկացածին բարկությամբ հանդարտեցնել:

ԺԲ. Ոչ մի բարկացող չի կարող իմաստուն լինել, որովհետև բարկությունն իմաստության հետ չի բնակվում: Իսկ Աստծո բարկությունը ոչ միայն անիրավների հանդեպ արդար վրեժխնդրություն է, այլև նրանց բարիքների պատճառ. որովհետև տանջելով՝ շատ անգամ չարերին բարի է դարձնում և անպիտաններին՝ պիտանի:

ԺԳ. Բարկությունը հաճախ տեսնվում է ծերերի ու հիվանդների մեջ, ովքեր ստեպ տրտնջում են ընտանիքի ու սպասավորների ծառայությունից և բարկանում նրանց վրա՝ կարծելով, թե ուրիշներն են բարկանալու առիթ տալիս: Բայց հույժ սխալվում են, որովհետև նրանց շուրջ եղող բոլոր մարդիկ էլ, ներելով նրանց տկարությունը, ցույց են տալիս, թե նրանց բարկությունն արդար է, որպեսզի չլինի թե ծերը հիվանդանա կամ հիվանդը մեռնի:

Արդարև, ծերը, կորցնելով առույգ հասակն ու մարմնի կարողությունը, երբ էի կարողանում վայելել հաճույքները, որ տեսնում է, սրտի ներսում տառապում է, ուստի ինչ որ անում են նրան, անախորժ է նրան թվում, տրտնջում է ու զայրանում: Հիվանդն էլ, ցավերից վշտացած, անտեղի բարկությամբ վշտացնում է նրանց, ովքեր տքնում են իր առողջության համար: Այնինչ այսպիսիք պետք է ավելի բարկանային իրենց բնության վրա, թե ինչու ծերացան կամ հիվանդացան, քան թե ընտանիքի ու սպասավորների: Ո՛չ սակավ վարձ պիտի ստանան Աստծուց նրանք, ովքեր համբերությամբ խնամում են ծերին ու հիվանդին. որովհետև վերջիններս մանուկ են համարվում, ում միտքը տկար է և ընդունակ չէ ճանաչելու մարդու երախտիքն ու շնորհակալ լինելու նրանից:

ԺԴ. Եթե իշխանավորը կամենում է բարկության ախտից զերծ մնալ, թող չծառայի իր քմահաճույքներին. որովհետև բարկությունն ավելի առաջանում է կամապաշտությունից, քան ծառայողների հանցավորությունից:

ԺԵ. Բարկացողն անտանելի վիշտ է իր ընկերակիցների համար, որովհետև ինչ որ ուրիշները խոսում կամ գործում են, իրեն անարգանք է թվում: Ինչպես որ ցուլերն են կատաղում կարմիր գույնից, գազանները խռովվում իրենց ստվերներից և գրաստները խրտնում ճանապարհին ընկած դիակներից, այդպես էլ բարկացողն ունայն ու սին պատճառներից վրդովվում ու աղմուկ է բարձրացնում:

ԺԶ. Բարկությունը մշտնջենավոր տանջանք է բարկացողի համար. որովհետև եթե վերջինս նավաստի է, քամու հետ

է կռվում, եթե ջորեպան՝ գրաստների հետ, եթե երկրագործ՝ եզների հետ, եթե պայտար՝ ձիերի ու էշերի հետ, և հաճախ նախատում է նրանց ու հայհոյում:

Ուրեմն նրանք պիտի անբան ու անզգա արարածներին բանական դարձնեին կամ իրենք անբան ու անզգա լինեին, որպեսզի նրանց հետ նույն բնությունն ու բարքն ունենալով՝ միմյանց հետ խաղաղությամբ վարվեին:

Եվ հիրավի, բարկացողների բնությունը բնավ օտար չէ անբան ու անզգա էակների բնությունից, որովհետև կամենում են, որ անբան ու անզգա արարածները հնազանդվեն իրենց ամեն քմահաճության ու հրամանի:

Բայց կան ոմանք, որ անբան արարածներից ավելի անբան են և անզգաներից ավելի անզգա, որովհետև կռվում են իրենց հանդերձի քղանքի հետ, թե քայլքին խանգարեց, և քարի հետ, թե խոչընդոտ եղավ: Եվ պատահում է, որ իբրև խելացնոր՝ իրենք իրենց հետ են խոսում, իրենց նախատում ու հայհոյում և եթե չհանդարտվեն, գուցե իրենց հարվածներ տան ու մեռցնեն:

ԺԷ. Բարկության ախտի դեմ դյուրապատրաստ դեղ է մարդու բնության տկարությունը ճանաչելը, որն առավել տկար է մանուկների, կանանց, երկչոտների ու թեթևամիտների մեջ, և սպասավորների սխալները ներելը, որ ակամա գործվում են նրանց անգիտությունից կամ տկարությունից. որովհետև եթե նույնիսկ կամենան իրենց պարտավորությունն անթերի կատարել, միևնույն է, հնարավոր է, որ ինչ-ինչ բաներում թերանան:

Ուստի տանուտերը ներողամիտ ու համբերող պիտի լինի և ոչ թե վառուղի պես բոցակիզի նրանց, որպեսզի չլինի թե հուսահատվելով կորցնեն իրենց հավատարմությունը և մտածեն նրան չարիք հասցնել:

ԺԸ. Բարկացող իշխանավորը, սպասավորի մի փոքր թեւության համար մեծապես զայրանալով և անվայել բաներ խոսելով կամ հայհոյելով, հլու սպասավորին հանդուգն է դարձնում և հավատարիմին՝ անհավատարիմ: Իսկ հեղաբարո

իշխանը քաղցր խրատներով ու խելամիտ հանդիմանություններ անկիրթին զգոնության է բերում, անզուսպին՝ հլուության, օտարին որպես հարազատ դարձնում և ազատ սպասավորին՝ հոժարամիտ, արծաթագին ծառա:

ԺԹ. Մարդ կա, որ իրավամբ է բարկանում, սակայն չափի մեջ չմնալով՝ հետզհետե սաստկացնում է սրտնեղությունն ու զայրույթը՝ սուր բարկության գագաթին հասնելու աստիճան: Եվ այդժամ բանականության լույսը խավարում է անմիտ կրքի միզապատ ծխից, և մարդը գահավիժում է հոգու ու մարմնի անհնարին վտանգների մեջ, կորցնում բարկանալու իր իրավունքը և մեղքի տակ ընկնում:

Ուստի ավելի լավ է սկզբում հանցավորին մեղմորեն խրատել ու հանդիմանել, քան թե բարկության կրքին տեղի տալ. բարկանալը դուրին է, բայց առանց վնասի հանդարտվելը՝ դժվարին. որովհետև ըստ առածի՝ ով բարկությամբ է վեր կենում, վնասներով կնստի:

Ի. Բարկությունը մարդու բնության մեջ բնավորված անհրաժեշտ կիրք է և հանրապի հասցված վնասի համար վրեժխնդիր լինելու արդար բաղձանք՝ ըստ այսմ. «Եթե բարկանաք, մի՛ մեղանչեք» (Մաղմ. Գ: 5): Որովհետև չափավոր բարկությունը՝ ըստ տեղի, անձի և ըստ այլ բոլոր պարագաների, արդարությունը վերականգնում է և անխրավությունը վանում: Իսկ երբ իբրև բոց վառվելով ու բորբոքվելով՝ չափն անցնում է կամ կռվում ընդդեմ իրավունքի ու արդարության, այդժամ չար ու անպիտան կիրք է, որ բարկացողություն է կոչվում, և երբ ցրտասառույց թմրությամբ դեմ դուրս չի գալիս անխրավությանը և չարիքների համար վրեժխնդիր չի լինում, այդժամ անզգայություն է: Ուստի պետք է գտնել ուղիղ միջասահման կետը երկու մոլեկան ծայրերի, այսինքն՝ բոցավառ բարկության ու ցրտասառույց անզգայության միջև, իսկ դա հեղուկությունն է, որն այս երկու ծայրահեղ մոլությունների միջին սահմանում գտնվող առաքինություն է: Ուստի բարկանալը նրա վրա, ով Աստծուն ընդդիմանում է, բարի նախանձ կամ նախանձավորություն է կոչվում: Բարկանալը նրա վրա,

ով ընդդիմանում է ուղիղ բանականությունը, սրտմտությունը կամ զայրացում է կոչվում: Մեկի բարկանալը նրա վրա, ով ընդդիմանում է իրեն, ատելություն կամ վրեժխնդրություն է համարվում:

ԻԱ. Բանական բարկությունը, որ մասնավոր անվամբ կոչվում է սրտմտություն, ցասմնական զորություն¹ գործն է և բնությունից մարդուն տրված զենք՝ նրանով արխանալու, իրեն վնասից պաշտպանելու և իր բնության հակառակորդին վանելու համար: Բայց երբ բանականության դեմ ապստամբում է, կոչվում է անբան բարկություն կամ բարկացողություն և պաշտպանելու փոխարեն մարդուն վտանգի մեջ է գցում, և մարդը չի կարողանում բանական արարածի պես խորհել, խոսել ու գործել, այլ ամեն ինչ անկարգաբար է անում՝ ի վնաս իրեն և ընկերոջ:

ԻԲ. Շունը հաչում է դռան բախոցի վրա՝ չիմանալով, թե բախողն ով է՝ ընտանի, թե օտար. բարկացողն ամեն ինչի համար բարկանում է՝ օգտակարն ու վնասակարը չճանաչելով: Բայց սաստիկ բարկությունը իրեն ավելի է վնասում, քան ուրիշին, և պիծակի նման ուրիշներին խայթելով ինքն է մեռնում:

ԻԳ. Բարկացողը խելագարներից ու դիվահարներից անարգ է. որովհետև նրանք իրենց կամքից անկախ են անարգություն հասնում, իսկ սա՝ կամովին: Նրանք շատ անգամ վախենալով զգաստանում են, իսկ սա բնավ չի երկնչում: Ուստի նրանք կարեկցության են արժանի, իսկ սա՝ վրեժների ու պատիժների:

ԻԴ. Վայրի գազանները որքան էլ կատաղեն, իրենցից ծնվածներին վնաս չեն պատճառում, իսկ բարկացողն այլևս չի խնայում գավակներին ու ընտանիքին, ուստի ավելի վատթար է, քան կատաղի գազանները:

ԻԵ. Բարկությունն ավելի տեսնվում է հպարտների մեջ,

¹ Ցասմնական զորություն- մարդու հոգու երեք մասերից (զորություններից) մեկը՝ ըստ հին իմաստասերների: Մյուս երկու զորություններն են՝ բանական և ցանկական:

քան այլ մոլորիկների, որովհետև հպարտը կամենում է, որ ամեն ոք իր կամքին հետևի: Ուստի երբ մեկն իր՝ հպարտի կամքին դեմ բան է անում կամ իրեն անհաճո մի բան խոսում, իսկույն բարկությունից պայթում է, առանց մտածելու, թե գործը կամ խոսքը բարի⁶ է, թե⁶ չար, բավական է, որ ինքը չի հավանում: Եվ եթե չի կարողանում դա խափանել, իր կրքից տանջվում է, մինչև որ նույնիսկ մեռնում է. որովհետև բարկությունը ժանտ ծնունդ է, որն իր ծնողին սպանում է:

Իսկ խոնարհը հանգիստ ու երկար է ապրում. որովհետև եթե բարի է այն, ինչ խոսում կամ գործում են ուրիշները, համաձայնում է նրանց, իսկ եթե չար է, բարկությունից չի բորբոքվում, այլ դրանից հեռու է մնում:

ԻԶ. Բոլոր բարկացողները փոքրագի են: Որովհետև մարդ բարկանում է այն բանի վրա, ինչին անկարող է տոկալ, և այդժամ ցասմանական կիրքը բորբոքում է արյունը սրտի շուրջ, ինչ պատճառով բարկացածը բոցաշնչում ու հառաչում է և սառը ջուր կամենում սրտի տապը զովացնելու համար: Այստեղից խիստ տաք գոլորշիներ, ասես սաստիկ հնոցից, ջրերով ու նյարդերով ելնելով մինչև ուղեղը, մթափնում են բանակա-նություն լույսը և ասես անբան դարձնում՝ բազում անգամ պես-պես ախտերի և երբեմն մահվան պատճառ դառնալով: Այդ պատճառով էլ ում ուռնգները լայն են, նա բարկությունից շուտ է հանդարտվում, որովհետև արյան ծխամած գոլորշի-ները ուռնգների լայնանիստ խողովակներով դյուրավ դուրս են գալիս ուղեղից:

Իսկ ում ուռնգները փոքր ու սուր են, նա դժվարությամբ է հեզ դառնում. որովհետև գոլորշիները, հաջող ելք չունենալով, ուշ են ուղեղից վտարվում: Իսկ արյունը, որ վառվել էր սրտի շուրջ, բարկության կրքի թափից եռալով, տարածվում է երակներով և ողջ մարմինը ջերմացնում. ուստի բարկացածի դեմքն արյան գույն է ներկվում, և կրակի կայծեր են թափվում նրա աչքերից: Եվ սիրտը, արյան պակասելու պատճառով, զրկվում է իր բնական ջերմությունից և սկսում դողալ. ուստի և աշխարհաբար հայերենով բարկանալը կոչվում է սրդո-

ղել, այսինքն՝ սրտդողել, որից առաջանում է նաև ձեռքերի, ոտքերի և ողջ մարմնի դողդոջյուն:

Ուրեմն մեկի բարկությունը պատճառը փոքրագի լինելն է. որովհետև եթե մեծահոգի լիներ, ցասմանական կրքին չէր թողնի ապստամբել բանականության դեմ. քանզի բարկացածը հաճախ անցնում է բանականության սահմանը:

Ուստի ով բարկությունից հաղթվում է, թեկուզև մեծատուն մեկը լինի, մեծահոգի չէ, այլ մանավանդ տկար ու փոքրոգի:

Գեղեցիկ բարկություն է սեփական բարկության վրա բարկանալը:

«Բարկացող մարդը կոխվ է հարուցում, իսկ համբերապարը նույնիսկ պատահելիքն է խախտում»
(Առակ. ԺԵ 18):

«Ընկեր մի՛ լինիր բարկացկոտ մարդուն և մի՛ բնակվիր զայրացկոտ բարեկամի հետ» (Առակ. ԻԲ 24):

«Ամեն մարդ, որ զուր տեղը բարկանում է իր եղբոր վրա, ենթակա կլինի դատաստանի» (Մատթ. Ե 22):

«Թող ամեն մարդ արագ լինի լսելու մեջ և ծանր՝ խոսելու և բարկանալու մեջ, որովհետև մարդու բարկությունն Աստծո արդարությունը չի գործում» (Հակոբ Ա, 19-20):

Գ Լ ՈՒԽ Է

ԱԳԱՀՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Ագահությունը դրամի և ունեցվածքի անկարգ բաղձանք է: Ագահներն իրենց ողջ կյանքում տանջանքով են ապրում, որովհետև միշտ տառապում են գանձեր մթերելու համար, և ցավերով մեռնում, որովհետև գանձերն իրենց կամքին հակառակ են թողնում և գնում են անդառնալի ուղիով: Ագահների զավակները հաճախ չռայլ են լինում, և ինչ որ ծնողները ժողովեցին քառասուն կամ հիսուն տարում, սրանք այն վատնում են նույնքան օրում:

Բ. Ընչասիրուծյան անկարգ բաղձանքն իր հետ ունի գաղտնի դավաճանություն և երբեմն հայտնի զրկանք: Քանի որ շատերը հագիլ են կարողանում իրենց վնասներով լրացնել մի զրկանքի վնասի տեղը, ինչպես երբ ագահ բռնակալն իշխանավորներից մեկին կեղեքում է, իշխանավորն էլ իր ստորադրյալներին է կեղեքում, նրանք էլ ուրիշներին՝ մինչև հետին չքավորները, ուստի ընչասիրուծյան բաղձանքը շատերին վնասելու բաղձանք է:

Գ. Ապրելուն անհրաժեշտ ունեցվածքը հնարավոր է ձեռք բերել, և կյանքը պահելու համար ավելորդ ունեցվածքը պետք է կորցնել: Ուստի որքա՛ն անմիտ են ագահները, որ ունեցվածք ձեռք բերելու կամ պահելու համար կորստյան վտանգի մեջ են գնում իրենց կյանքը:

Դ. Ժլատները, սակավ դրամ խնայելով, կորցնում են իրենց մեծ պատիվը, մինչ պատշաճ էր, որ նրանք ամեն ինչ տային և պահեին պատիվը, որն առավել արժե, քան բոլոր գանձերը:

Ե. Ով կաշառք տալու համար դրամ չունի, թող իրավունք չակրնկալի կաշառակեր դատավորից, որովհետև նա ոչ թե օրենքի իրավունքին է նայում, այլ միայն տրվող կաշառքին:

Ուստի կաշառակեր դատավորի ատյանում անմեղ աղքատները դատապարտվում են, և հանցավոր հարուստներն՝ արդարանում. որովհետև կաշառքը հանցավորությունը փոխակերպում է անմեղություն և անմեղությունը՝ հանցավորություն:

Զ. Ազահը, եթե սրտում գանձեր չունի, նշանակում է գանձերն են իրենց մեջ չղթայել ազահի սիրտը. ուստի երբ գանձերը կորչում են, կորչում է և նրա սիրտը, և անկենդան է մնում, որովհետև ազահների կյանքը նրանց գանձերն են:

Է. Ազահներն ու ընչաքաղցները, որ բանտարգել են անում դրամները, թող գոնե նրանց տեսքին նայեն ու խրատվեն: Քանզի դրամներն ունեն բոլորչի ձև, ուստի նրանց հատուկ է անդադար չըջաններ կազմել՝ հայտնելով, թե պետք է անընդհատ չըջեն մեկից մյուսը և հազեցնեն ամենքի կարիքները:

Ը. Ոսկու դեղնություն պատճառը թերևս մարդկանց հանդեպ երկյուղն է, ովքեր ընկել են ոսկու հետևից՝ բռնելու և փոխանակելու համար անարգ հաճույքների հետ կամ ազահակամ բարքով ամրափակելու բանտում: Այս պատճառով էլ ոսկին զարհուրած թաքուն է չըջում և փախչելու հնարներ մտածում: Որովհետև եթե մարդիկ այն փնտրեին օգտակար ու համեստ նպատակով, անշուշտ նա հայտնի կըջեր, ամենքի հետ կընտանենար և բնավ չէր կամենա խույս տալ, ուստի մարդիկ իրենց պետք եղած ժամանակ անաշխատ կգտնեին այն և անընդհատ չէին տառապի:

Թ. Ընչաքաղցն ամեն տեղ ու ամեն ժամանակ սխալվում ու վնասվում է, բայց այնժամ է ավելի սխալվում ու վնասվում, երբ ամուսնանում է հարուստ, բայց անզգամ կնոջ հետ, ով կարող է բավական պատիժ լինել նրա ազահությանը. որովհետև կորցնում է հանգիստն ու դյուրությունը և ձեռք բերած գանձերը, գուցե և կյանքը, որ կապել է գանձերին:

Ժ. Ազահ վաճառականը խստագույն պատիժների է արժանի. որովհետև իր անհագ բաղձանքը հազեցնելու համար իր կարողությունից ավելիին է ձգտում, ուրիշներից ապառիկ

Համաձայնությունը բազում ապրանք ժողովում, ծովով ու ցամաքով հեռավոր երկրներ ուղարկում և երբ որևէ ձախորդությունը ունեցվածքը կորցնում է, տնանկությունն է ապավինում՝ ոչինչ չհատուցելով, որովհետև ոչինչ չունի: Այս վնասակար ախտով հիվանդանում են ուրիշ նրանից սովորածներ. օտարների ունեցվածքն առնելով վատնում են և կործանում շատերի տունը:

ԺԱ. Ագահ զրկողներն իրավունքը չեն ճանաչում, որովհետև անիրավ զրկողների իրավունքն իրենց զենքերն են: Ուստի անիրավների հետ հարկավոր է կա՛մ զենքով վարվել, կա՛մ ինքնակամորեն նրանց իրավունքին հնազանդվել: Եթե մեկը չի կարող զենքով վարվել, պետք է հնազանդվի նրանց ամեն հրամանի և տա ունեցած ամեն ինչ. որովհետև ավելի լավ է ունեցվածքից զրկվել, քան կյանքից:

ԺԲ. Եթե իշխանների սրտից ագահությունը վերանա, տառապալից դժբախտությունները կտարագրվեն քաղաքներից և թշվառությունները՝ գյուղերից, որովհետև գլխավորների ընչաքաղց բաղձանքն է, որ աշխատասեր հասարակությանը տառապեցնում է քաղցով, մերկությունը, բանտարկությունը ու պանդխտությունը, և նրանց աղաղակը միշտ երկինք է ելնում՝ իջեցնելու աստվածային արդար ցասումը:

ԺԳ. Ագահության ախտը կարճում է կյանքը. որովհետև ագահը մտքով տանջվում է, թե ինչպես ձեռք բերի չունեցածը, ինչպես պահպանի ունեցածը և սրանով միշտ հյուսվում ու մաշվում է: Որովհետև դրամ ձեռք բերելն աշխատանքով է, պահելը՝ երկյուղով, և կորցնելը՝ ցավերով:

ԺԴ. Տոկոսների ցանկությունը հաճախ նաև մայր դրամն է կորցնել տալիս:

ԺԵ. Ագահը թող իրեն ազատ չհամարի, քանզի ոսկի չղթաներով կապված է: Եվ իրոք, մեծ անմտություն է կապվելը նրան, ինչը մարդու կենդանության ժամանակ երկյուղ է ծնում, իսկ մահվան ժամանակ՝ ցավ:

ԺԶ. Ագահը չի ցանկանում երկինք ելնել, որովհետև գիտի,

որ այնտեղ ոսկի չկա. սակայն ցանկանում է իջնել սանդարամետը, որովհետև կարծում է, թե այնտեղ գուցե գտնի ոսկի:

ԺԷ. Պետք է զարմանալ, թե ինչպես են գողերը համարձակվում ագահների ունեցվածքը գողանալ՝ տեսնելով, որ գողերին կախում են: Որովհետև կամենում են շուտով կախաղան ելնել և դժոխք զնալ, ուր ագահները շատ են. թերևս այնտեղ կարողանան գողանալ նրանց ունեցվածքը:

ԺԸ. Հարստությունն ունեցվածքի՝ առատության մեջ է, այլ բաղձանքի: Որովհետև կա մարդ, որ սակավով բավարարվելով՝ շատը չի ցանկանում և հարուստ է համարվում, կա էլ, որ շատն ունի, բայց անհագ բաղձանքի պատճառով, որով տառապում է է՛լ ավելին ձեռք բերելու համար, չքավոր է համարվում. որովհետև ցանկությունը ծնվում է չունեցածի կարիքից:

Եվ քանի որ ագահը հերիք չի համարում այն, ինչը բավականին ունի, այլ չունեցողի պես միշտ ցանկանում է ավելին ձեռք բերել, չքավոր ու կարիքավոր է թվում:

ԺԹ. Ագահը պինդ պահում է այս աշխարհի ունեցվածքը, որ կյանքի ընթացքում ձեռք բերեց, որպեսզի կարողանա անթերի հատուցել աշխարհին այն օրը, երբ նրանից պահանջի:

Ի. Ագահը, չճանաչելով մարդկային բնության տկարությունը, թե շատ տարիներ կենդանի մնալ չի կարող, մթերում-կուտակում է շատ տարիների գանձեր: Թեպետ գանձերը կարող են մնալ երկար ժամանակ, որպեսզի մարդիկ դրանք վայելեն, բայց բնությունը դաշնակից է գանձերին, որ թույլ տա գանձի տիրոջը վայելել, որքան կամենում է. որովհետև մինչ գանձերն ամփոփված պահվում են արկղի մեջ, գանձի տերը, հակառակ իր կամքին, զնում է գերեզմանի մեջ ամփոփվելու: Ուստի թող չխնդա ագահը, թե շատ ունեցվածք ունի, որովհետև իրեն մնում է միայն պատանքի երկկանգուն կտավ:

Ուրեմն՝ ով ճանաչում է իր բնության տկարությունը, թող գանձերից այնքան պահի, որքան իրեն պետք է, իսկ ավելորդ

դով կերակրի կարոտյալներին՝ ասես հավիտենական պաշար ժողովելով. քանզի ամեն ինչ թողնելու է աշխարհում և մերկ գնալու գերեզման: Ով կենդանի ժամանակ ոսկին սիրով է ժողովում, մահվան ժամին առանց ցավերի չի կարող այն թողնել:

**«Անհագ են դժոխքն ու կորուստը.
այդպիսին են նաև ազառ մարդու աչքերը»** (Առակ. ԻԷ 20):

**«Փանձեր մի՛ դիզեր ձեզ համար երկրի վրա,
ուր ցեցն ու ժանգն ապականում են,
և ուր գողերը պարերը ծակում ու գողանում են»** (Մատթ. Զ 19):

Գ Լ ՈՒ Խ Ը

ԱՆԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Ի՞նչ ավելի անզգայական թմրություն կա, քան տանջանքների մեջ գտնվելով՝ իրեն երջանիկ համարելը: Ահա այսպիսին են դատարկաշրջիկները, որ ամեն ինչից ձանձրացած շրջում են՝ գտնելու իրենց բաղձանքի իրականացումը, և ոչ մի տեղ չգտնելով՝ չարաչար տանջվում են ու դա չեն գիտակցում: Սրանք ծնվում են իբրև մարդ և մեռնում անբան արարածներից ավելի վատթար: Որովհետև անբան արարածներն անգործություն չեն ճանաչում, իսկ սրանք գիտեն, ինչպես և պետք է նրանց իմանալ, բայց անզգայացած մտքով հարատևում են նույն վիճակի մեջ:

Թող ոչ ոք չկարծի, թե անասունը կամ գրաստն ախոռում անգործ է կապված. նրա գործն իր տիրոջ կամքին հնազանդվելն է միայն՝ թե՛ գործով, թե՛ անգործությամբ: Թող ոչ ոք անգործ չհամարի նաև վայրի երեներին. նրանց գործը ճարակելն է՝ իրենց քաղցը հագեցնելու համար, և մշտապես հանգիստ են ապրում, որովհետև զբաղվում են այս գործով, որ բնությունից է իրենց հատկացված: Իսկ դատարկաշրջիկ մարդը, ով չի ջանում կատարել իր պարտավորությունը՝ մտքով կամ մարմնով աշխատելը, անբաններից ավելի վատթար է. ձանձրույթից տանջվում է և բնավ հանգիստ չի գտնում:

Բ. Արդյոք ո՞վ է ավելի անմիտ, քան դատարկաշրջիկը, որ չգիտի, թե ուր է գնում. տեղից տեղ է անցնում, որպեսզի օրը սպառվի, և ձանձրացած հառաչում է, թե արեգակը մայր չի մտնում, նեղսրտությամբ տառապում է օր ու գիշեր, հանգիստ փնտրում ու չի գտնում: Բնությունը, որ անգործությունից փախչում է, ներքուստ նրան դրդում է որևէ գործով զբաղվելու, ուստիև նա սկսում է նարդի կամ թուղթ խաղալ: Ողորմելին չգիտի, թե նեղսրտության փարատիչ դեղն օգ-

տակար գործերով զբաղվելն է, և սրտի հանգիստը՝ չափավոր աշխատանքը և ո՛չ թե անպիտան ու վնասակար նարդին կամ թղթախաղը:

Եվ այս օգտակար դեղը գտնելը դժվար է նրան, որովհետև ամեն տեղ պատրաստ սպասում է նրան: Բայց չի փնտրում ձեռք բերելու համար, որովհետև չգիտի, թե ի՛նչ թշվառ վիճակի մեջ է ընկած, իսկ դա չգիտակցելն ավելի չար է, քան հենց թշվառ վիճակի մեջ ընկնելը:

Գ. Մարդ կա, որին ժամանակը չի բավարարում, մարդ էլ կա, ում համար ժամանակն ավելանում է: Քանզի ժրաջանները կամենում են, որ ժամանակը երկարի, որպեսզի աշխատեն օգտակար ու բարի գործերի վրա, և չեն կամենում նույնիսկ մի փոքր վայրկյան կորցնել, որովհետև գիտեն, որ ժամանակն անգին է, և եթե մեկն այն մի անգամ կորցնում է, այլևս չի կարող ձեռք բերել:

Իսկ անգործները ցանկանում են, որ ժամանակը կարճանա, տրտնջում են, թե օրը երկարեց, և չգիտեն, թե ինչպես այն անցկացնեն, որովհետև ժամանակն ավելորդ բան ու ձանձրույթի պատճառ է նրանց թվում:

Դ. Մարդն ավելի մեծ բաղձանք չունի, քան երկար ապրելը, որպեսզի կարողանա բազում բարի գործեր կատարել: Ուստիև բարի մարդիկ ջանում են իզուր չկորցնել ժամանակը, և ուրիշ ոչ մի բանի կորուստն այնքան ցավ է նրանց, որքան ժամանակինը: Ուրեմն որքա՛ն ավաղելի են անգործները, որ անմտորեն այն կորցնում են, և չարերը, որ բարի ժամանակը չարիքների համար են վատնում:

Ե. Եթե մեկն անգործությունը բոլոր չարիքների աղբյուր կոչի, չի սխալվի. որովհետև չկա մի մոլուկություն, որ անգործությունից առաջ չգա: Դեհրն աշխատանքից հանգստանում են և այլևս չեն դրդում մարդկանց մեղք գործելու, երբ շատ են դատարկաշըղիկները, ովքեր դեհերից էլ ավելի են պատճառ դառնում նորանոր չարիքների:

Աշխատանքից փախուստը լեռներում շատացրեց ավազակներին՝ թափելու անմեղ ճանապարհորդների արյունը, սակայն

ավագակների արյունն էլ է վերջում թափվում մահապատժի վայրում: Կախաղաններն անպիտան կլինեին ավագակների համար, եթե նրանց համար պիտանի լիներ արդար վաստակով աշխատանքը:

Չ. Անհնար է, որ մարդու միտքն անգործ ու դատարկ մնա: Ուստի դատարկաշրջիկը նեղսիրտ է, և ջանասերը՝ հանգիստ: Դատարկաշրջիկն արժանի՝ է նեղսրտություն, որովհետև չի փնտրում հանգիստ, որը միայն օգտակար աշխատանքի մեջ է գտնվում:

Ուստիև անգործը, որ օգտակար գործերով չի զբաղվում, ստիպված զբաղվում է վնասակար բաներով, որ ավելի չար է, քան ոչինչ չանելը:

Է. Կարծր կեղևն անվնաս է պահում պտուղները թռչուններից. ժրաջան աշխատանքը մարդու միտքն անմերձենալի է դարձնում դեբրի համար, որովհետև դեբրը չեն կարողանում պարապ ժամանակ գտնել՝ աշխատողին դեպի չարիքները հրապուրելու:

Ը. Մարդիկ, որ բորոտներին քաղաքից վտարում են, որպեսզի առողջներին չվարակեն, լավ կանեին, եթե դատարկաշրջիկներին ևս հեռացնեին, որպեսզի աշխատասերներին էլ ծուլություն ախտի մեջ չներքաշեն: Զազիր գոլորշիներն ապականում են օդը, և վատթար ծուլությունը՝ մարդկանց բարքը:

Թ. Աստված աշխարհն արարեց մարդուն ծառայելու համար, որպեսզի մարդն էլ Աստծուն ծառայի. իսկ ծուլը չի ծառայում Աստծուն, ուստիև անարժանություն է վայելում աշխարհը և նրանում եղած բոլոր բարիքները:

Ժ. Ծուլը հասարակության թշնամի է, որովհետև առանց աշխատելու կամենում է հասարակության բարիքները վայելել, բայց ստույգ օրենք է, որ չաշխատող ձեռքը պիտի չուտի:

ԺԱ. Եթե մեկը միշտ անգործ է չրջում, թող մարդկանց միջից վտարվի իբրև անպիտան ու անարգ, որպեսզի իշամեղվի պես ուրիշների վաստակը չուտի և ուրիշ շատերի համար չար օրինակ չդառնա:

ԺԲ. Ոչ մի թշնամի այնքան զորավոր չէ մի ողջ ազգ կործանելու համար, որքան անգործությունն ու ծուլությունը: Ամուր պարիսպը, որը թշնամիների ուժը չի կարողանում քանդել, բնակիչների անգործությունը հեշտությունը կործանվում է:

ԺԳ. Չար է որևէ մեկի համար, եթե չեղվում է այն նպատակից, որին ի բնե կարգված է: Իսկ մարդը ծնվել է օգտակար աշխատանքի համար: Ուստի եթե անգործ ու դատարկակյաց է, իր նպատակից չեղվում է, և այս չարիքը բոլոր չարիքներից էլ մեծ է:

ԺԴ. Այն մարդը, ով Աստծուն սիրում է և հասարակությունը բարիք գործում, երկնային հրեշտակ է: Ով սրտից հանում է Աստծո սերն ու չարիք հասցնում ուրիշներին, դժոխային դե է: Եվ ով միայն իր մարմինն է պարարում ու նրա ցանկությունը կատարում, երկրային անբան արարած է:

Իսկ արդյոք ո՞ւմ է նման անգործն ու ծուլը. թվում է, թե սրանցից և ո՛չ մեկին, որովհետև մարդկային ցեղի ամեն կարգից էլ դուրս է: Քանզի այլ մարդիկ որևէ բարի կամ չար բան անում են, որոնցով թերևս երևում է, թե կենդանի են, իսկ ծուլները՝ իբրև անզգա արձան, ամբողջ օրը պարապ ու անգործ են, չգիտեն, որ իրենք մարդ են, և չեն ճանաչում մարդու պարտավորությունը, ուստի և բոլորից էլ անարգ են:

ԺԵ. Բնավ անպատշաճ չէ կարծել, թե դեև՝ մարդու մտքի մեջ գցեցին քաղաքներում կառուցել զվարճություն վայրեր, որպեսզի մարդիկ, մարմնի թարմանալու նպատակով գնալով այնտեղ, սովորեն անգործությունն ու ծուլությունը, և իրենք առանց ջանք գործադրելու պահեն նրանց իրենց ծոցում: Քանզի դեերը բնավ չեն աշխատում որսալ դատարկակյաց մարդկանց. վերջիններս ինքնակամ արդեն ընկել են դեերի կորստական ծուղակները:

ԺԶ. Անհրաժեշտ աշխատանքից հանգստանալը և մարմինն առույգ պահելու համար թարմանալն ու զվարճանալը պետք է դեղի գործածություն պես սակավ ու հազվադեպ լինեն. որովհետև ինչպես որ, օրինակ, դեղի հաճախակի կի-

րառությունն առավել վնասում է, քան օգնում, այդպես էլ երկարատև հանգիստը մարմինն ավելի տկարացնում է, քան կազդուրում:

ԺԷ. Մարդ պիտի չուրախանա, թե շատ տարիներ ապրեց, այլ պիտի անդրադառնա, թե ինչպե՛ս ապրեց՝ բարի՞, թե՞ չար կյանքով: Որովհետև ըստ նրան տրված կյանքի օրերի շատության ու սակավության է պահանջվում թե՛ բարի և թե՛ չար գործերի հաշիվը:

ԺԸ. Ժամանակը բողոք է բարձրացնում երկինք և իրավունք պահանջում, երբ տեսնում է, որ մարդիկ սուղ ժամանակում մեծամեծ չարիքները դյուրավ են կարողանում գործել, իսկ փոքր բարիքները երկար ժամանակում ու մեծ դժվարությամբ են գործում:

ԺԹ. Մարդիկ ոչ թե ժամանակն ունեն իրենց ձեռքին, այլ ժամանակի գործածությունը: Ուստի ով գիտի ժամանակը բարվոք գործածել, դյուրավ բազում բարիքներ է գտնում իր ծոցում: Լավ ասաց սա ասողը. «Ձկա վայելուչ ազահություն, բացի ժամանակի ազահությունից»:

Ի. Եթե բնությունն ու ժամանակը մարդկանց իրենց խորհրդակից դարձնեին, ամեն ինչ կհաջողվեր մարդկանց կամքի համաձայն:

ԻԱ. Մարդը երկու գերեզմանների միջև քայլող ճանապարհորդ է. գերեզմանից ելնում է գերեզման գնալու-մտնելու, այսինքն՝ ծնվում է մոր արգանդից և գնում թաղվելու հողի արգանդում:

Ուստի մարդն անմիտ է, եթե կարծում է, թե այն ճանապարհը, որով արագ անցնում է, մշտնջենավոր բնակության վայր է, և եթե թողնում է, որ հարմար ժամանակն իզուր անցնի:

ԻԲ. Մարդկանցից շատերն այնքան անմիտ են, որ չգիտեն մահն ու կյանքն իրարից տարբերել և իրենց գործերը տնօրինել ըստ երկու վիճակներից յուրաքանչյուրի պահանջի: Քանի դեռ կենդանի են, մեռյալի գործն են անում, և երբ մահվանն են մոտենում, ջանում են կենդանի եղողի գործը ցույց տալ:

Քանզի երիտասարդություն տարիներին հոգևոր ու մարմնավոր անհրաժեշտությունների մասին չհոգալով՝ անգործ շրջում են ու չեն աշխատում կարևոր բաներ ձեռք բերելու համար, ավելին՝ հայրական ժառանգությունից ինչ որ ունեն, շուայություն մեծությամբ անմտորեն վատնում են, կարծես թե հասել է նրանց մահվան օրը և պիտի աշխարհն ու նրանում եղած ամեն ինչ թողնեն և մերկ ու կողոպտված գնան:

Իսկ երբ մահվանն են մերձենում և անհրաժեշտ վճռով ստիպված լինում մեկնել աշխարհից, սկսում են հոգալ հոգուն ու մարմնին անհրաժեշտ բաների մասին, կարծես երիտասարդական առույգ հասակի ու անցավ առողջության մեջ են և կարող ու ձեռնհաս են ամեն ինչ պատրաստելու:

Բայց ավա՜ղ նրանց իզուր տառապանքին. մահվան ստվերը, շուտով ընկնելով նրանց բիբերի վրա, չի թողնում իրենց անձերի համար որևէ օգտակար բան գործել:

ԻԳ. Հանգստանալ նշանակում է որևէ բան գործելուց դադարել. իսկ ով որևէ գործով չի զբաղվում, նա չգիտի, թե ինչ է հանգստանալը: Ուստի ով կամենում է հանգստի քաղցրությունը վայելել, թող մարմնով աշխատի:

ԻԴ. Պարապությունն ու ծուլությունն ապականում են բնությունը և այն դարձնում որպես փշալից հող, իսկ չափավոր աշխատանքն այն զորացնում է և դարձնում որպես պտղալից հող:

Մանուկների հոգիների համար ժանտամահ է տասնամյա տարիքից հետո առանց ուսման ու արհեստի մնալն ու պարապ շրջելը:

ԻԵ. Աստված, Ով իր անպարտական բարերարությունը ստեղծեց մարդուն, իր ողորմությունը ձրի տվեց նաև մարդու կյանքին խիստ անհրաժեշտ բաները՝ օդը, արեգակի լույսը և անձրևի ջուրը, բայց մարդուն թողեց ապրել իր աշխատանքով, այսինքն՝ հողը մշակել, որպեսզի այն ցորեն բուսցնի որպես կերակուր:

Եթե Աստված առանց մարդու աշխատանքի ձրիաբար բավական ցորեն աճել տար հողում, մարդն անգործ ու ծուլ

կմնար և կյանքի բազում վտանգներ կկրեր, որոնք առաջանում են ծուլությունից: Որովհետև ծուլությունը մարդու կյանքի թշնամին է: Իսկ երկրագործությունն այնպես սահմանեց Աստված, որ ցանկացած մարդ կարողանա ի գործ դնել՝ չունենալով հնարամտության ու իմաստության կարիք:

Ուստի ծուլերը դատարկաշրջիկ լինելու պատճառ չունեն. ահա պատրաստ է հողը նրանց ոտքի տակ, թող այն մշակեն, ցորենի հաց ուտեն և սառը ջուր ձրի խմեն: Եվ թող վայելեն արեգակի լույսը և Արարչին փառք տան: Ապա թե ոչ՝ արժանի չեն հաց ուտելու, արև տեսնելու և Աստծո պարգևները վայելելու:

ԻԶ. Մի՛ կարծիր, թե պարապությունը մարմնի հանգիստ է, որովհետև այն առավել տանջանք է նրան. սակավ առ սակավ հիվանդացնում է մարմինը, մինչև որ անբուժելի ցավերի մեջ է գցում:

ԻԷ. Պարապ մարդիկ ժամանակն իբրև բեռ են կրում իրենց վրա կամ իրենց համարում ժամանակի ծառա: Սակայն իրենք են անտանելի բեռ ժամանակի վրա, որին՝ իբրև ծառայի, անվայել գործերի համար են բանեցնում: Բայց կզան օրեր, երբ ժամանակը նրանց ձեռքից կազատվի, և այնժամ կճանաչեն նրա հարգը:

Սրանք նման են հագեցած որովայնին, որը մեղրն արհամարհում է, բայց երբ քաղցում է, ցամաք հաց է փափագում, բայց չի գտնում:

ԻԸ. Բնությունը ժլատ չէ ամենքին ժամանակ մատակարարելիս, բայց ծուլերը, ժամանակը շռայլաբար վատնելով, ոչ մի օգուտ չեն ունենում: Մարդու երջանկությունը հաստատված է ժամանակի բարվոք կիրառության մեջ, և թշվառությունը՝ իզուր կամ չարիքների համար այն կորցնելու մեջ:

ԻԹ. Շատերն են ժամանակի կիրառության մասին բարվոք խոսում, բայց սակավ մարդիկ են բարվոք գործածում: Ովքեր ժամանակի հարգը չգիտեն կենդանի ժամանակ, իզուր են հույս տածում իմանալ մեռնելիս. որովհետև քանի դեռ կենդանի են, տրտնջում են, թե ինչպես անցկացնեն ժամանակը, և երբ մահը

գալիս է, գանգատվում են, թե ժամանակը վերցվում է:

Արդ, եթե ժամանակը հարգի և պիտանի է, ինչո՞ւ անգործ վատնեցին այն իբրև ավելորդ բան. իսկ եթե անպիտան է, ինչո՞ւ են ավաղում նրա վերցվելու համար: Ով չի հոժարում իմանալ բարու հարգը, երբ այն ունի, իզուր է իմանալ, երբ այն նրանից վերցվում է:

Լ. Այս աշխարհը դպրատուն է, ուր մարդիկ պարտավոր են սովորել ժամանակի բարվոք գործածությունը միայն: Ով իր կյանքն անգործ է անցկացնում, նրա կյանքը նրան պատիժ է դառնում:

ԼԱ. Ժամանակը՝ իբրև սրընթաց գետ, անդուլ հոսում է՝ իր հետ տանելով նաև մեր կյանքը, և ով մի անգամ գնում է, այլևս չի վերադառնում. սակայն մենք երազ տեսնողի պես քնած գնում ենք դա չիմանալով և կարծում, թե տակավին նույն տեղում ենք:

ԼԲ. Ժամանակի մեծագույն հարգն ու անկշռելի արժողությունը մեռյալներն են քաջ ճանաչում, ովքեր եթե կարողանային մեկ վայրկյան իսկ վերստին ձեռք բերել, անգին գանձ կհամարեին և նրանով բազում օգուտ կստանային իրենց հոգու փրկության համար: Բայց ավա՛ղ, այժմ ապրողները շատ ժամանակ են ապարդյուն վատնում ի վնաս հոգու և թեպետ մահվանից հետո կճանաչեն իրենց սխալները, բայց անօգուտ կլինի, որովհետև ժամանակը՝ որպես աղեղից արձակված նետ, այլևս հետ չի դառնում:

«Մինչև ե՞րբ պիտի զամփած մնաս, ո՛վ ծույլ,
կամ ե՞րբ պիտի զարթնես քնից:
Փոքր-ինչ ննջես, փոքր-ինչ նստես, փոքր-ինչ նիդես,
փոքր-ինչ էլ ձեռքերդ կրծքիդ դնես,
և ահա իբրև չար ուղևոր՝ աղքատությունը կհասնի քեզ,
և իբրև ժիր սուրհանդակ՝ կարիքը:
Ըսկ եթե ծույլ չլինես, քո ամառը
կհասնի աղբյուրի նման,
և կարիքը, ինչպես մի չար մարդ,
ինքնահալած կլինի» (Առակ. 2 9-11):

Գ Լ ՈՒԽ Թ

ՈՐԿՐԱՄՈԼՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Մարդու բոլոր ցանկությունները հաճելի են բարեխառնություն մեջ, և երբ բարեխառնությունը վերանում է, հաճույքն էլ է վերանում և վերափոխվում բնության պատժի: Քանզի ի՞նչ ավելի ախորժեղի բան կա քաղցածի համար, քան որովայնի հագուլդը, և ի՞նչ ավելի վշտագնիչ բան, քան չափն անցները: Կամ ի՞նչ ավելի փափագելի բան կա ծարավ մարդու համար, քան սառը ջուր խմելը, և ի՞նչ ավելի տանջող բան, քան ջրի շատությունից որովայնի պայթելը:

Ուրեմն՝ պետք է բարեխառն ու ժուժկալ լինել բնական հաճույքները վայելելիս, ապա թե ոչ բնության պատժի են վերափոխվում ու մահն արագացնում:

Բ. Բազմատեսակ հիվանդությունները, որոնց պատճառով մարդիկ բազմազան դեղերի կարիքն են ունենում, այն պատճառով են հաճախ պատահում, որ մարդիկ չգիտեն կենցաղավարության ճիշտ եղանակը:

Որովհետև խառնակեցիկ վարքը մահվան թույնի է փոխարկում կերակուրը, որը սահմանված է կյանքը պահպանելու համար, և բազմախորտիկ սեղանը կարճում է կյանքը, որը դեղերը չեն կարողանում երկարացնել:

Գ. Աղքատներն ավելի հազվադեպ են հիվանդանում, քան հարուստները, որովհետև չեն կարողանում գտնել զանազան կերակուրներ: Իսկ հարուստները, ընկնելով տեսակ-տեսակ համադամ խորտիկների հետևից, իրենց ավելի թունավորում են, քան սնում: Նույնիսկ դեղորայքն էլ է իսկական թույն, խանգարում է բնությունը և պիտի գործածվի միայն հարկադիր պարագայում և ոչ թե անխտիր կերպով:

Մարդկանց մեծ ու անվնաս դեղը մարմնի ուտելու և խմելու վայելքներում ժուժկալությունն ու բարեկարգությունն է,

մտքի հանդարտությունը և մարմնի չափավոր աշխատանքը, որով արյունը քաղցրաճարձակ՝ հեռացնում է վնասակար ու ավելորդ նյութերը: Ուստի մեծ ամոթ է մարդկային ցեղին այսօրվա հիվանդություններ ունենալը. որովհետև եթե բարեկարգ կենցաղավարեին, առողջ ու դեղերի անկարոտ կլինեին:

Դ. Մարդկանց մեջ կան և ոմանք, որ այնպիսի մեծաջան խնամքով են մարմնի մասին հոգ տանում՝ ամբողջ օրն այն սնելով ու դարմանելով, որպեսզի վերադարձնեն երիտասարդական առույգ վիճակին կամ գոնե չթողնեն ծերանալ ու տկարանալ, որ մարմինը ծիծաղում է նրանց անմտություն վրա, որովհետև անդադար դիմում է դեպի ծերություն և ամեն քայլափոխի ուժից ընկնում է և մոտենում մահվան ու ապականության:

Իսկ ինչո՞ւ է նա զգում, թե ներհակ տարրերից բաղադրված ցանկացած մարմին ծնվում է շարունակ շարժման ու փոխադարձ առնելության մեջ և ապականվում ըստ իր բնության անփոփոխ ու հարկադիր օրենքի և ոչ թե ըստ մարդկանց քմահաճույքի:

Պատկերացրու, թե մարդու մարմինն իր անձին պիտանի մի երիվար է, որը չափով կերակրվելու դեպքում հեծյալին իր վրա վերցնում ու թեթևություն տանում է նպատակադրյալ վայրը, բայց եթե չափից ավելի է դարմանվում, կատաղաբար աքացի է տալիս, հեծյալին վայր գցում ու վնասում:

Ե. Մարդու մեջ ոչինչ ավելի մեծարված չէ, քան որկորը, բայց նրանից ապերախտ ոչինչ չկա. որովհետև որքան ավելի է պատիվ ստանում, այնքան ավելի անշնորհակալ է դառնում և հանդգնում առավել մեծարանք պահանջել: Եվ այնքան անազորույն է, որ իրեն սիրողին իրեն մշտնջենավոր գերի է դարձնում:

Զ. Հովիվը, եթե իր շանը միշտ ոչխարի մսով է կերակրում, նրան գայլ է դարձնում, և ով իր մարմինը սովորաբար պարարտ կերակրով է սնուցանում, այն գազան է դարձնում, մինչև որ ստամբակելով այլևս չի հնազանդվում հոգու կամքին, այլ կամքը բռնադատում է ծառայելու իր հաճույքներին:

Է. Որկրամոլները տեսակ-տեսակ քաղցրաճաշակ կերակուրներով թմրեցնում են իրենց բնական ախորժակը, բայց քաղցն արթուն է մնում և կերակրի կարիք զգում: Եվ քանի որ ամեն տեսակ կերակուրներից ձանձրացել է, նոր տեսակներ է հնարում, սրանցից էլ հագեցած՝ փնտրում ուրիշը և շարունակ տանջվում նորերը գտնելու համար: Եվ կարելի է ասել, թե որկրամոլները եղան կերակուրների բազմատեսակ լինելու պատճառը, և դրանցից են առաջ գալիս մահն արագացնող բազմօրինակ հիվանդություններ:

Ուստի եթե մեկը կամենում է ախորժանքով ուտել, թող պարզ կերակուր ուտի, և դա՝ չափավոր կամ սակավ և ոչ թե ագահաբար կամ անասնորեն: Եվ եթե կամենում է առողջ ապրել, ժամանակ առ ժամանակ թող ծոմ պահի կամ անոթի մնա, որպեսզի կերակուրների մնացորդները մաքրվեն ստամոքսից: Քանզի անոթությունը դեղ է և առողջության պահապան, եթե պատշաճ ժամանակ կիրառվի, ինչպես և հայտնի է փորձով:

Ը. Կան մարդիկ, որ ուրախանում են տխուր բաների վրա և տրտմում ուրախալի բաներից, և թեպետ այս երկու կրքերը՝ ուրախությունն ու տրտմությունը, բնավորված են հոգում շարժվելու իրենց առարկայից (օրինակ՝ եթե առարկան ցավալի է, հարկավ տրտմություն է պատճառվում), բայց ոմանք, առարկաներն ուղիղ չդատելով, հեշտալին ցավալի են համարում և ցավալին՝ հեշտալի, ուստիև ներհակ կրքերով են շարժվում: Որովհետև մարմնական գեխությունը՝ որկրամոլությունն ու արբեցությունը, հեշտալի առարկա են համարում, և դրանք գործելիս ուրախանում, երբ պետք էր տրտմել, իսկ հոգևոր ճգնությունը՝ պահքն ու ժուժկալությունը, ցավալի առարկա են համարում, և դրանք գործելիս տրտմում, երբ պատշաճ էր ուրախանալ:

Թ. Հնարավոր չէ մարմնի հանգստով ու որկորի հզիուլթյամբ շահել հոգին, որովհետև մարմնի փափկակեցություն մեջ հոգու հանգստություն չկա: Պարարտ կերակուրներով հզիանալը ոչ այնքան մարմնին է վնասակար, որքան հոգուն, որովհետև զգայական կրքերն ապստամբեցնում է բանակա-

նուեթյան դեմ և աղախնին իբրև տիկին դարձնում: Բարվոք
չի ապրում նա, ով իրեն գրգանքով է շրջապատում:

Ժ. Վա՛յ նրան, ով ծառայում ու անվարձ է մնում. բայց էլ
ավելի վա՛յ նրան, ով ծառայությունից տուժում է, ինչպիսին է
մարմնի ու որկորի ծառան: Ով սանձ չի դնում երիվարի բերա-
նին, բնավ չի հոգում, թե կգահավիժի, և ով ժողովալությամբ
չի նվաճում մարմինը, անփուլթ է իր գլորման հանդեպ:

*«Եթե կան մարդիկ, ովքեր իրենց կյանքից վախենալով
կամ որկրամոլությունից դրդված՝ հրաժարվել են
իրենց նախնիների օրենքներից,
արքունի դարարանում հավարարմությամբ
արդարանալ երբեք չեն կարող»* (Գ Մակ. է 7):

*«Ով փախկասուն է լինում մանկուց, ծառա կդառնա
և հեյրո կմորմոքի ինքն իր մեջ»* (Առակ. ԻԹ 21):

ՀԱՐԲԵՑՈՂՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Հարբեցողությունը մարդու բանականությունն ապահանող թույն է. որովհետև եթե նույնիսկ չի սպանում, գոնե մթափնում է մտքի լույսը և մարդուն վերածում անբան անասունի կամ այլանդակ գազանի:

Բ. Էականերն ինչով որ տեսականապես հաստատվում են իրերի բնություն մեջ, նույնով էլ տարբերվում են մյուսներից, և քանի որ մարդու բնությունը տեսականապես հաստատվում է բանականությամբ, ապա դրանով էլ տարբերվում է մյուս բոլոր արարածներից:

Իսկ ինչպե՞ս մարդ կոչվի հարբեցողը, որ զուրկ է բանականությունից. որովհետև պատահում է՝ խելագարի պես ցնորվում է, կամ իբրև դիվահար մղեցնում, կամ գայլի պես դժնի դառնում, կամ էլ մեռյալի պես անզգայանում:

Էլ չեմ ասում, որ կույրի պես չի կարողանում տեսնել բարեկամին ու թշնամուն և խուլի պես չի կարողանում լսել խրատական խոսքերը: Ուստի բոլոր ազգերի մեջ պահվեց այս օրենքը՝ հարբեցողին չխրատել, քանի դեռ չի սթափվել:

Գ. Թեպետ գինին ըստինքյան չար չէ, բայց նրա չարաչար գործածությունը պատճառում է մեծամեծ չարիքներ՝ խռովություն, ծուլություն, հիվանդություն և այլ բազում անկարգություններ: Այդ պատճառով էլ իշխանը պարտավոր է իր ժողովրդին հեռու պահել հարբեցողությունից, որպեսզի այս չարիքները չպատահեն:

Դ. Մարդիկ, Աստծո պարգևները չարաչար գործածելով, բարկացնում են անբարկանալի Բնությանը՝ այլևս չտալու բարի պարգևներ կամ իրենց զրկելու նախկինում տրված բարիքների վայելումից:

Գինին տրվեց որպես ընկերական սիրո միջնորդ ու

տրտմության փարատիչ, իսկ հարբեցողներն այն դարձրին կռվի ու տրտմության նյութ: Բժիշկները կամեցան այն տալ ուժաթափ հիվանդներին որպես զորացուցիչ ու առողջարար դեղ, հարբեցողներն օգտագործեցին՝ նրա միջոցով իրենց առողջությունը կորցնելու և անբժշկելի ցավեր ձեռք բերելու համար: Ծերերը նրա չափավոր կիրառությամբ առույգանում են, երիտասարդները, անկարգաբար օգտագործելով այն, արագացնում են տկար ծերության գալուստը և շատ անգամ վաղ մեռնում: Ով առանց գինու չի պահպանում իր առողջությունը, գինով կկորցնի այն:

Ե. Բարի են Աստծո բոլոր արարածները, բայց ովքեր չարաչար են վարվում նրանց հետ, դրանք նրանց համար տանջանքների են վերածվում, ինչպես որ հարբեցողները, գինին ոչ բարվոք գործածելով, արժանի են նրանից տանջվելու:

Զ. Հարբեցողությունը հույժ վնասակար է. այն մարդուն անխելք, շռայլ ու անարգ է դարձնում: Որովհետև հարբեցողը, խելքը կորցնելով, կորցնում է ունեցվածքն ու պատիվը: Երբեմն ուրախալի խնջույքներում ծոցում ունեցած ամեն ինչ անարժաններին է շռայլաբար պարգևում, երբեմն իր սրտի գաղտնիքներն է հրապարակում՝ իրեն վնաս ու անարգանք պատճառելով: Երբեմն ննջում է, երբեմն կաքավում, երբեմն լալիս է, երբեմն ծիծաղում, երբեմն պապանձվում ու անզգայանում է, երբեմն էլ անընդհատ ավել-պակաս խոսում, հակառակվում ու կռվում, և չկա մի անարգություն, որ հարբեցողը չհամարձակվի անել, որով բոլոր մարդկանցից ավելի անարգ ու նախատելի է դառնում:

Է. Թեպետ բոլոր մոլություններն էլ չար ու վնասակար են, բայց միայն թյուրո՛ւմ են միտքը և ո՛չ թե կորցնել տալիս. ինչպես որ գողը բազում միջոցներ է ի գործ դնում ունեցվածքը գողանալու և մարդկանց ձեռքը չընկնելու համար, շնացողը՝ պես-պես հնարների դիմում, որ չխայտառակվի, և ստախոսն էլ՝ ջանում հարմար պատճառ գտնել, որպեսզի իր սուտը չբացահայտվի:

Այս կերպով նաև մյուս չարագործներն են միտքն ամբողջ

պահում, թեպետ ո՛չ առողջ, գործում են բանավորապես, թեպետ ո՛չ բարեպես, իսկ հարբեցողությունը կորցնել է տալիս մարդու միտքը և մարդուն հեռացնում մարդկային կարգից, որովհետև մարդը մտքո՛վ է մարդ:

Եվ ի՞նչ է արդյոք հարբեցողը: Անզգա գոյացություն է, որովհետև Աստծո հավիտենական օրենքի համաձայն՝ անզգա արարածներն անդադար շարժվում են աշխարհի օգտի համար, ինչպես չորս տարրերն ու նրանցից կազմված անզգա արարածները, իսկ հարբեցողը հարաչար վնասում է իրեն ու ընկերոջը: Անասունն է, որովհետև անասունները հլու հպատակությամբ անխոնջ ծառայում են մարդկանց կարիքների համար, իսկ հարբեցողը ոչ մի բանով պիտանի է: Գազանն է, որովհետև գազանները բնավ չեն մեղանչում նրա հանդեպ, ում հետ ընտել են, իսկ հարբեցողը չի ճանաչում բարեկամներին ու ընտանիքը, տիրոջ ու բարերարի, ամենքին հայհոյում է, ամենքին սպառնում, ամենքի հետ կռվում, որովհետև միտքը կորցրել է և դարձել մի այլանդակ հրեշ: Բայց երանի՜ թե մտքի կորչելու հետ նաև ինքը կորչեր, որովհետև ո՞ր ականջն է հանդուրժում լսել նրա անկարգ խոսքերը, ո՞ր աչքն է հանդուրժում տեսնել նրա անվայել շարժումները, ո՞ր ունչը չի զգվում նրա բերանի գարշահոտությունից:

Ահա քսակում ունեցած դրամը սպառվեց, և ինքը որպես անպիտան աղբ գինետնից դուրս չպրտվեց՝ գլուխը բաց, գոտին արձակ, կոշիկները փողոցում ընկած, և որպես կույր՝ խաբխափանքով դեգերելով, պատեպատ զարնվելով, խոզի պես տղմաշաղախ՝ ուշ գիշերին հասնում է տան դռներին:

Այնտեղ պետք է տեսնել հին հարսանիքի նոր հրավիրվածներին. այնտեղ դեռն են կաքավում, երբ այր ու կին իրար խածատում են: Տունը խավարին է՝ ո՛չ յուղ կա, ո՛չ մոմ, մանուկներն անոթի լալիս են՝ ո՛չ հաց կա, ո՛չ պանիր, կինը խռոված կամ ծեծված՝ սրտի կսկիծից խփում է իր զավակներին, և տունը լցվում է վայերով ու ճիչով: Գինեմոլը՝ իբրև վիրավոր արջ, հայհոյանքով հարձակվում է կնոջ ու զավակների վրա և գլորվում-ընկնում:

Դրացիները, այս թշվառ վիճակը տեսնելով, ցավակցում ու ավաղում են, ոմանք էլ, անտանելի հայհոյանքներից ու անդադար խռովությունից ձանձրացած, բողոք բարձրացնելով առավոտ շուտ դիմում են դեպի պատրիարքարան, և պատրիարքի փոխանորդը գինեմուխն իր մոտ բերել է տալիս, մեկ-երկու անգամ խրատում ու հանգիմանում և գործի ուղարկում: Բայց երբ տեսնում է, որ դրանով չի զգաստանում, ծեծելով բանտ է գցում:

Եվ ի՞նչ այնուհետև. ոչ հացագործը հաց է տալիս, ոչ նպարավաճառը՝ բրինձ, յուղ ու մոմ, դեռ ավելին՝ գալիս ու նեղում է հարբեցողի կնոջը և պահանջում առաջին պարտքը, իսկ կինը ոչ մի դրամ չունի: Հոր տանից բերած օժիտը վաղուց սպառվել է, և պղնձե անոթները հետզհետե պակասել են տանից:

Ուրեմն՝ հարբեցողությունը չար ախտ է, որից՝ իբրև ակունքից, հոսում են ամեն տեսակ թշվառություն ու եղկուլթյուն:

«Գինին անառակ է,
հարբեցությունը՝ թշնամություն գրգռող,
և ով անձնապուր է լինում դրանց, խնայարուն չէ» (Առակ. Ի 1):

«Ո՛ւմ համար է վայր, ո՛ւմ համար է խռովությունը,
ո՛ւմ համար են դադարաւարանները,
ո՛ւմ համար են դաժանություններն ու տարաւուսանքները... Ո՛չ
սարյոք նրանց, ովքեր տարվում են գինով,
ովքեր նայում են, թե որտեղ կա գինարբուր» (Առակ. ԻԳ 29-30):

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Ա

ԲՂՋԱԽՈՂՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Ախտավոր ցանկությունը կիզող հուր է ամեն տարիքի համար: Որովհետև ինչպես որ կրակը բոցակիզում է ոչ միայն չոր փայտն ու խռիվը, այլև նրանց մեջ եղած դալար փայտը, այդպես էլ ցանկությունը ոչ միայն անփորձ երիտասարդներին գիտի այրել, այլև տարիքով ու մտքով կատարյալներին, եթե պատճառին մոտ են: Եվ ինչպես որ կրակը, մոտենալով ոչ կիզանուտ նյութերին, գոնե տաքացնում է դրանք, այդպես էլ ցանկությունը, թեկուզ չկարողանա կիզել կատարյալ մարդկանց, բայց գերծ չի թողնում ծխամահ կրքերից: Ուստի ամեն տարիքի մարդ էլ պիտի փախչի ախտավոր ցանկության պատճառից, որպեսզի կարողանա անվնաս մնալ:

Ինչպես որ բնական էակները միշտ շարժման մեջ են, որի պատճառն իրենց հատկությունը, բաղադրությունն ու գորությունն են, նաև այն էակների գորությունը, որոնցից ազդվում են, եթե մի վայրկյան իսկ դադարեին շարժվելուց, արդարև կդադարեին նաև էակ լինելուց, այդպես և ցանկության կիրքը միշտ գործում է ամենքի մեջ և երբեք չի դադարում: Սակայն երիտասարդների մեջ գորեղ է, իսկ երեխաների ու ծերերի մեջ՝ անգոր ու տկար, բայց իսպառ մեռած չէ, քանի դեռ մարդը կենդանի է: Որովհետև եթե երեխաների ու ծերերի մտքի ու կամքի գործողությունը չի պակասում, ապա չի պակասում և կրքի գործողությունը, որովհետև այս երեքն անբաժան լծորդներ են: Ուրեմն՝ թող յուրաքանչյուրը զգուշ լինի իր հանդեպ, որպեսզի չհաղթվի կրքերից, մանավանդ՝ մարմնի ցանկությունից:

Բ. Երիտասարդները պատերազմական մրցումներով կրթվելուց ավելի պետք է իրենց առաջ նպատակ դնեն առաքինությամբ կրթվել, որով կարող են փառք ձեռք բերել և քա-

ջուլթյամբ հաղթել բոլոր ճախորդուլթյուններին: Քաջուլթյունը ոչ միայն վտանգավոր պատերազմում մահն արհամարհելն է, այլև մարմնի մոլեկան վայելքները ոտնահարելը:

Գ. Մոլեկան սիրով բորբոքվածները կույր ու խուլ են լինում, որովհետև չեն զգում ու չեն տեսնում ուրիշներին, այլ միայն նրան, ում չարաչար կերպով սիրում են. բոլոր բարիքներից հրաժարվում են, որպեսզի չհրաժարվեն նրանից: Ոտնակապ գերի են և իրենց ազատ են համարում, որովհետև առավել հոժար են մեռնել, քան նրանից հեռանալ:

Հնարավոր չէ մոլեկան սիրուն հաղթել ուրիշ կերպ, եթե ոչ փախուստով միայն: Ինչպես որ կրակը, նյութից զրկվելով, չիջում է, այդպես էլ ցանկուլթյունը, պատճառից հեռանալով, հաղթահարվում է: Որովհետև ախտավոր սերը բոլոր չարիքներից մեծ է, և ոչ այնքան պետք է երկնչել ամենհի ալիքներից, որքան նրանից:

Դ. Նավաբեկուլթյունն ու մահը մարմնի հեշտանքից սակավ աղետաբեր են: Առավել պետք է երկնչել հեշտանքից, քան ծովի կարծր ժայռերից: Թող երիտասարդները զգույշ լինեն գեղեցիկ ծաղիկների տակ թունավոր օձի պես սողացող հեշտալի քաղցր խոսքերից, որպեսզի նրանց մահաբեր խայթիչներից անբժշկելի խայթվածներ չստանան: Գարշ հեշտանքի սերը նենգավոր ու դավաճան է, որովհետև քաղցրուլթյան քողի տակ ծածկում է իր դառնուլթյունը:

Ե. Այն երիտասարդը, որ կանանց պես սիրում է պաճուճազարդ երևալ, պատվի ու փառքի անարժան է, որովհետև փառքը նրա վարձն է, ով հաղթում է հեշտալի հաճույքներին:

Զ. Մոլեկան ցանկուլթյունը երբեմն այնքան է կատաղում ու տիրում մարդուն, որ չի թողնում, որ մարդն իրեն ճանաչի: Մոլին կարծում է, թե հանգիստ ու դյուրություն է փնտրում, բայց ամեն ինչում նրան ընդառաջ են ելնում տանջանքն ու մահը: Մարմնական հեշտանքն առավել է մաշում մարդու կյանքը, քան աշխատանքն ու ջանքը:

Է. Շատերը, որ աշխարհում հռչակավոր դարձան թշնամի-

ների դեմ հաղթանակներով, ցանկություն կույր սիրուց հաղթվեցին ու տկարացան: Նա է հաղթող ախոյան, ով հաղթում է հեշտալի սիրուն: Որևէ վտանգի մեջ ընկնելիս հեշտասերներն արագ են հուսալքվում:

Ը. Մարմնական ցանկությունը միշտ մարտնչում է իմաստություն հետ. մեկը մյուսից ավելի է ջանք թափում նվաճելու մարդկանց սիրտը, և մարդիկ անդադար տարուբերվում են երկու հակառակ ուժերի կողմից: Երանելի է նա, ով իմաստությամբ հաղթում է մարմնի ցանկությանը և ոչ թե հաղթվում:

Թ. Երիտասարդական աշխույժ տարիքին հատուկ հեշտանքի ցանկությունը չի թողնում երիտասարդին հավատալ խրատատունների խոսքերին, բայց երբ ձախորդությունների ու վտանգների մեջ է ընկնում, այնժամ փորձով հասկանում է նրանց խոսքերի ճշմարիտ լինելն ու զգաստանում, բայց դա անում է իրեն վնասներ պատճառելով:

Ժ. Գեղեցիկ ու զվարթամիտ երիտասարդը, եթե նաև աշխատասեր ու բարեկարգ է, գովության ու սիրո է արժանի, իսկ ով մատաղ տարիքում մարմնի անգործությանն ու հեշտանքին է ծառայում, վատառողջ ու վատանուն է դառնում աշխարհում:

ԺԱ. Երիտասարդների՝ հեշտանքից առաջ եկած հիմար բերկրանքը թեպետ այդժամ զգայական բաղձանքին զվարճություն է պատճառում, սակայն սիրտը խղճմտանքով չարաչար խայթում է ու անբժշկելի վերք թողնում: Իսկ բանական բերկրանքը, որ ծնվում է ուղիղ մտքից ու բարեգործությունից, հոգին ուրախացնում է և նրանում թողնում մի անտխրական ցնծություն:

ԺԲ. Ոչ մի ուրիշ ցավաբեր ախտ այնքան անողորմաբար չի տանջում երիտասարդներին, որքան մոլեկան սիրո ախտը: Ավելի շատ մեռնում են ցանկական սիրուց, քան երկաթե սրից: Մոլեկան ցանկությունը ոչ միայն միտքն է խանգարում, այլև մաշում ու նիհարեցնում է մարմինը: Վերցրո՛ւ փայտը կրակի միջից, և կրակ այլևս չի մնա. մտքից վերցրո՛ւ ցանկության առարկան, և ցանկություն այլևս չի մնա:

ԺԳ. Խոզերը փախչում են քաղցր հոտից, և բղջախոզները՝ համեստ վարքից: Ով չի ճանաչում առաքինություն հարգը, նրա համար համեստությունն արհամարհելի է:

ԺԴ. Բժիշկներն արտաքին կերպարանքից գուշակում են հիվանդի մարմնի ներքին ախտերը. իմաստունները զգեստներից ու պահվածքից նշմարում են երիտասարդի հոգու մոլեկան կրքերը: Երբ խստաշունչ քամին լուում է, ծովի ալիքները խաղաղվում են. երբ ախտավոր կրքերը դադարում են, սիրտն ամբոխումներից հանդարտվում է:

ԺԵ. Նա՛ չէ գովելի, ով գեղեցիկ մարմին ու մաքուր հանդերձ ունի, այլ ով ախտավոր ցանկություններից ազատ սիրտ ունի: Որովհետև գեղանձն մոլին դամբարանի նման է, որ դրսից վայելուչ է երևում, բայց ներսից լի է նեխություն:

ԺԶ. Թող անբան արարածներից ամաչի նա, ով ընդդեմ բնության օրենքի՝ պղծություն է զբաղվում. որովհետև անբաններն ավելի հոժար են մեռնել, քան բնության կարգը եղծել:

ԺԷ. Բղջախոզը գուցե չի զգում դեերի պատճառած տանջանքները, որովհետև առավել իր ախտավոր կրքից է չարհարվում, քան դեերից: Կրակը կա՛մ ջրով է մարում, կա՛մ հողով, կա՛մ նյութի պակասությամբ. բղջախոզությունը կա՛մ պահեցողությամբ է խափանվում, կա՛մ ծերությամբ, կա՛մ մահվամբ:

ԺԸ. Ուր բղջախոզ կա, թող այնտեղ կույր կամ դիվահար չփնտրվի, որովհետև բղջախոզը և՛ կույր է, և՛ դիվահար:

ԺԹ. Ավելի դյուրավ բուժվում են երկսայրի սրից եղած խոցվածքները, քան ախտավոր սիրո պատճառած վերքերը: Պետք չէ նայել այն բանին, որը չարժե ցանկանալ:

Ի. Ախտավոր ցանկությունը նման է սրտի անոթում ծածկված վառուղի, որը երբեմն հայացքներից կամ խոսակցությունից, ասես կայծից բորբոքվելով, այնպես է հրդեհվում, որ կործանում է երիտասարդին: Ուստի ով կամենում է անվնաս մնալ, թող վնասի պատճառից հեռանա:

ԻԱ. Չարժե, որ երիտասարդը բնակվի այնտեղ, ուր կասկածելի է, թե ցանկության խայթոցից անվնաս կմնա: Եթե

փշերի վրա ընկնելն ու չվիրավորվելն անհնարին չէ, ապա գեթ խիստ դժվարին է: Որովհետև ով արտաքուստ շարժվում է առարկայից և ներքուստ էլ մղվում բնական կրքից, դյուրավ է կործանվում, եթե նույնիսկ հոգևոր մեկն է:

Ուստի մեկը որքան հեռու մնա այնպիսի առարկաներ տեսնելուց, որոնք միտքն ամբոխում ու հոգուն տհաճ բաներ են խորհել տալիս, այնքան ավելի կվայելի խաղաղություն:

ԻԲ. Մարմնական հեշտանքը գիտի, որ ինքն անարժան է մարդկանց սիրուն, ուստի իբրև լկտի կին՝ բյուրատեսակ հնարներով պնդվում է, որպեսզի հիմարների աչքին ցանկալի երևա, ինչպես անպարկեշտ կանայք՝ անխելք երիտասարդների աչքին: Քանզի եթե իսկապես սիրո արժանի լինեք, իմաստուններն ու առաքինիներն անշուշտ կսիրեին նրան: Այդ պատճառով էլ երբ մի հիմարի հափշտակելով իր սիրո մեջ է գցում, չի կամենում երբեք բաց թողնել, և միշտ թաքուն ու գաղտագողի է շրջում, որպեսզի իմաստուններից ու առաքինիներից չհանդիմանվի:

ԻԳ. Մարմնի ցանկությունը ծաղրում է իրեն սիրողներին՝ լկտի կանանց նման, որովհետև հագլիվ մեկին պատրողական սիրով կամենալով՝ իսկույն հեռանում-գնում է ուրիշների մոտ և ինչպես որ առաջինին խաբեց, նույն կերպ կխաբի նաև երկրորդին, նմանապես և՛ ուրիշներին: Եվ խաբուսիկ ու անկայուն լինելով՝ շարունակ մեկից անցնում է ուրիշներին, բայց ոչ ոքի չի հագեցնում, այլ ամենքին ծանակում ու նենգում է, մանավանդ երբ սիրվում է, առավել դառնացնում է, քան հաճույք պատճառում: Ուստի հիմար է նա, ով մոլեգին սիրով հետապնդում է նրան՝ ունենալու համար:

«Ըսկ եթե մեկը շնանում է իսկրի պակասության պարանառով, նա կորսարի է մարնում ինքն իրեն..., և հավիրյան չի ջնջվելու նրա նախարհինքը» (Առակ. Զ 32-33):

«Որոյա՛կ, անձնաբուր մի՛ եղիր հեշտասիրության. թշնամիներից ոտնակոխ կլինես» (Սիրաք ԺԸ 31):

Գ Լ ՈՒՆ Ժ Բ

ԲԱՄԲԱՍԱՆՔ

Ա. Արարածների մեջ ի՞նչն է ավելի ազնիվ ու գերազանց, քան մարդը, ով հրեշտակների նման ունի հոգեղեն կարողություն, կենդանիների նման՝ կենդանական, բույսերի նման՝ տնկական և անզգաների նման՝ անզգայական, որովհետև Աստծո պատկերն ու նմանությունն է և բոլոր արարածների պսակը: Եվ թեպետ հոգին մարմնից պատվով ու գերազանցությունամբ առավել է, բայց մարմինն էլ իսպառ զուրկ չի մնում պատվից:

Ունի գործարաններ՝ ծառայելու հոգու կարողությանն ու գործունեությանը, այսինքն՝ հինգ զգայարանները, որոնք են՝ տեսանելիք, լսելիք, հոտոտելիք, ճաշակելիք և շոշափելիք, որոնցով հոգին՝ իբրև թագավոր, հավատարիմ ծառայողներով ու պաշտոնյաներով կառավարվում ու կառավարում է մարդու բնության քաղաքը:

Նրանց մեջ լսելիքը, որ ականջն է, և ճաշակելիքը, որ բերանն է, մյուսներից առավել կարևոր են: Նրանցից առաջինը, այսինքն՝ ականջը, որպես լրտես, ազդարարող է զրսից դեպի ներս՝ հոգին, որովհետև ինչ որ լսում է, անդանդաղ հասցնում է մտքին, իսկ մյուսը, այսինքն՝ բերանը, որպես ներքին խորհրդակից, դեպի դուրս է ծանուցում ինչ որ հոգին մտքում խորհում ու պատրաստում է:

Եթե ականջը չլիներ, մարդը ոչինչ չէր իմանա, ինչպես հայտնի է խուլերից, և եթե չլիներ բերանը, ոչինչ չէր կարողանա իմացնել ուրիշներին: Ուստի մարդիկ իմանալով ու իմացնելով են հաղորդակցվում միմյանց և առաջ բերում տեսական ու գործնական բազմահնար արհեստներ ու գաղափարներ: Ուստի ականջն ու բերանը մարդու մեջ որպես թռչունի երկու թև են, որոնցով ուր կամենում, թռչում են, և ինչ բաղձում, դրան հասնում են:

Իսկ արդ՝ սրանք մարդու մեջ որքան արժանահարգ ու կարևոր են իրենց պաշտոնները ճիշտ վարելիս, այնքան անարգ ու անպիտան են զարտուղելիս:

Ականջի ուղղությունն ուրիշներից լսածը մտքին հայտնելն է, բերանի ուղղությունը՝ մտքում ունեցածն ուրիշներին ասելը: Իսկ եթե ականջը՝ լսած խոսքը, և բերանը՝ մտքի խոսքը խառնակ կերպով այլափոխում են, մեկն իրեն է խաբուում, մյուսն՝ ուրիշներին, որով և ճամարտությունը վերացվում է. իսկ սրանից ավելի չար ի՞նչ կա աշխարհում:

Բ. Եթե ականջը ներս չի տանում լսածը, բերանը չի կարող դուրս հանել՝ ասելու համար: Եվ սա հավաստի է փորձից, որովհետև բոլոր խուլները նաև համր են: Արդարև, համր չէր գտնվի, եթե խուլ չլինեիր. որովհետև չկա մտքում մի բան, որ նախ չլինի զգայարանների մեջ:

Ուստի երանելի է ականջը, եթե լսում է, և ավելի երանելի, եթե ինչպես որ լսում է, այդպես էլ՝ նույն չափով ու կերպարանքով, հասցնում է մտքին, և է՛լ ավելի երանելի է, եթե միայն բարին է լսում և չարի հանդեպ իր դռները փակում: Նույն երանությունը կընդունի և բերանը, եթե ուղիղն ու բարին միշտ խոսի:

Գ. Ականջներն արդարև խցաններ են, որոնք աստվածային պատվիրանի հանդեպ դժվարալուր ու համրաշարժ են, իսկ բամբասանքի հանդեպ՝ դյուրալուր ու արագաշարժ:

Դ. Բնությունը, որ ոչինչ զուր տեղը չի գործում, մարդուն տվեց երկու ականջ՝ միշտ բաց, և մի բերան՝ հաճախ փակ, որպեսզի մարդ ի բնե սովորի շատ լսել և սակավ խոսել: Եվ մյուս զգայարանները շարժուն ստեղծեց, իսկ ականջը՝ անշարժ, որպեսզի ինչ որ մի անգամ լսում է, անմոռաց ու անշարժ պահի:

Արտաքին դիրքերը, խոռոչներն ու ճանապարհը, որով ձայնը մտնում է, բնությունը դարուփոս ու շրջապտույտ կազմեց, որպեսզի լսած ո՛չ ամեն ձայն ականջը թողնի ներս մտնել, այլ ասես մաղով անցկացնելով՝ բարին ու ազնիվը ներս մտցնի, իսկ խոսքի անարգ թեփը դուրս թափի:

Ե. Կանանց ականջի բլթակից մարդիկ սովորեցին օղ կախել, որը Հին դարերում գերի լինելու նշան էր, բայց այժմ՝ զգաստության նշան, որպեսզի կանայք չմոռանան ականջները փակել՝ վնասակար բաներ չլսելու համար, նաև որպեսզի իրենց հնազանդ ճանաչեն իրենց ամուսիններին:

Այս մտքով էլ մանուկները երբեմն ականջներին օղ են կրում, որպեսզի իրենք էլ, մանկական տարիքի բերումով չուենեալով մտքի կատարելություն, գոնե մի արտաքին ազդարարից խրատվեն լինել զգաստ և իրենց ծնողներին ու դաստիարակներին հնազանդ:

Զ. Այո՛, բամբասողն ամենքի մեջ անարգ է, բայց նրանից ոչ պակաս անարգ ու արհամարհելի է և բամբասանք լսողը: Ուրեմն՝ որքա՛ն անարգ ու վատթար է նա, ով գործը թողած՝ տարբեր տեղեր է շրջում, ուր հաճախ բնակվում են դատարկապորտ, քսուռ ու լկտի անզգամներ՝ նրանցից լսելու որևէ մեկի մասին բամբասանք:

Ականջն ու բերանն Աստծուց տրվեցին որպես առաքինությունների գործիքներ, բայց այսպիսիք դարձնում են դրանք չարիքների ծառաներ: Ի՞նչն է սրանից ավելի չար, երբ մեկը չի հագենում սուտ խոսելուց ու բամբասելուց, իսկ մյուսը չի ասում՝ հերի՛ք է ականջ դնեմ:

Է. Մարդիկ երբեմն բամբասանքի արատի մեջ իրենց անմեղ ցույց տալու համար ասում են. «Ճշմարտությունն ասացիր», ինչպես որ մեղք է, երբ մեկն իր լսածն ուրիշներին է պատմում:

Արդարև, կա բան, որը լսողն ու ասողը չեն մեղանչում, բայց ասելիքն ու լսելիքը ճիշտ ընտրել ամենքը է, որ կարող են: Ուրեմն՝ ավելի լավ է չասել ու չլսել այն բաները, որոնց վնասն ու օգուտը չես կարող լավ ճանաչել, որպեսզի չլինի թե վնասակարն անվնաս համարելով՝ անզգուշ լեզվով խոսես՝ նպաստելով լսողների կործանմանը:

Ը. Եթե չես կամենում բամբասանքի մեղքի մեջ գլորվել, ուրիշների խոսքերին դյուրահավան մի՛ լինիր, երբ մեկին վատահամբավում են: Այլ մտքով կշռիր, թե ո՛վ և ինչպիսի՛

մեկն է, որ պատմում է քեզ ուրիշների մասին. արդյոք առաքինի՞ է, թե՞ մոլի, խոհե՞մ է, թե՞ պարզամիտ, ստախո՞ւ է, թե՞ ճշմարտախոս, դատարկաշրջի՞կ է, թե՞ գործունյա, թշնամի՞ է նրան, ումից խոսում է, թե՞ բարեկամ, շահախնդի՞ր է, թե՞ արդարամիտ, և այսպես բարվոք քննելով՝ կարող ես ճշմարիտը ստից տարբերել:

Քանզի մոլին բամբասում է, որպեսզի ինքը բարի երևա, պարզամիտը բամբասում է, որովհետև խելացի չէ, ստախոսը բամբասում է, որովհետև դա է իր սեփական պաշտոնը, դատարկակյացը բամբասում է, որպեսզի ժամավաճառ լինի, թշնամին բամբասում է, որպեսզի վրեժ առնի, շահախնդիրը բամբասում է, որպեսզի ինչ-որ բան շահի:

Իսկ դու, եթե չես ախտացել այդ մոլությամբ, այդպիսիններից հեռու մնա, որպեսզի ականջներդ չապականվեն, սիրտդ չգայթակղվի, և հանիրավի դատելովդ՝ դու ևս չդատվես Աստծուց ու մարդկանցից:

Թ. Բամբասողն առավել եռանդուն է իր ազգին, ծանոթներին, մերձավորներին ու իրեն հավասարներին բամբասելու մեջ, քան օտարներին:

Քանզի սրանց խոսքերն ու գործերն իրեն ավելի են հայտնի և որևէ կերպ իրեն են վերաբերում, ուստի որպես վրեժխնդիր ու որպես ուղղիչ ելույթ է ունենում՝ դատաստան անելու համար:

Բայց ողորմելին չգիտի, որ այլ է վրեժխնդրության, ճշմարտության ու դատաստանի գործը, և այլ՝ բամբասանքինը: Քանզի նրանք գործում են կամ օրենքի արդարության համար, կամ ընկերոջ սիրո, կամ էլ Աստծո փառքի համար, իսկ սա, այսինքն՝ բամբասանքը, գործում է անիրավության, ատելության ու նախատինքի համար: Նրանք գործում են ինչ-որ ազնիվ նպատակով առաջնորդելով, իսկ սա՝ հանդգնությունով, որովհետև հանդգնություն է մեկին դատելն առանց իրավունքի առաջնորդության: Ուստի բամբասողները հանդուգն են ու արդար օրենքին հակառակող, ընկերությունն ատող և Աստծո փառքն արհամարհող:

Ժ. Իրավացի բամբասանքն այն է, երբ մարդ ինքն իրեն է բամբասում, այսինքն՝ իր թերությունները քննում է և իրեն մեղավոր համարում: Եթե սա անում է, ահա նա է ճշմարտախոս, արդար ու բարեմիտ: Իսկ եթե իր հանցանքները թողած՝ ուրիշների թերությունն է մեջտեղ բերում ու դատում, ստախոս է ու անիրավ, որովհետև կամենում է ուղղել ուրիշների վարքը և ոչ իրենը:

Այն լեզուն, որ ուրիշներին բամբասում է, ուրիշների մեղքերն իրենով մաքրում է, իսկ ով իրեն է բամբասում, իր մեղքերի խոցն է մաքրում ու բուժում:

ԺԱ. Շատ անգամ մարդն անգիտություն է ընկնում բամբասանքի մեջ, երբ պատմում է մեկի գործերի մասին: Եվ թեպետ ասողի միտքն ուղղակի նպատակ չունի ուրիշներին դատելու, այլ միայն պարզաբար ասելու ինչ որ տեսավ կամ լսեց, սակայն խոսքն այնպես է շրջվում, որ լսողն իր հետաքրքրասիրությունից խոսքը բամբասանքի է վերածում:

Որովհետև բազմիցս պատահում է, որ փոփոխվում են գործողի ու գործի դիտավորությունները, այսինքն՝ գործողի դիտավորությունն ուրիշ է, բայց գործի ելքն այդ նպատակից տարբեր է լինում: Ուստի պետք է խիստ զգույշ լինել որևէ մեկի մասին ինչ-որ բան պատմելիս:

ԺԲ. Շատերն էլ, իբրև թե խղճահարությունից, մեկի թերության մասին պատմելիս խոսքն իբրև խոստովանություն են ներկայացնում, կարծես եթե խոստովանություն են անում, դա բամբասանք չէ. սակայն մեծապես խաբվում են: Քանզի ստույգ բամբասող է, ով մեկի թերությունը հայտնում է մյուսին. եթե պետք է խոստովանել, ոչ ոք իրավունք չունի խոստովանելու ուրիշների մեղքերը, այլ իր հանցանքները: Ուստի այսպիսիները, խղճահարությունից սկսելով, անխղճորեն բամբասում են:

ԺԳ. Նրա վրա է մեկը խոժոռվում, նրան բամբասում ու դատում, ում մասին լսում է, թե որևէ բան է խոսել կամ գործել ի վնաս իրեն:

Բայց դո՛ւ, ո՛վ մարդ, արագ մի՛ հավատա ու դատիր, այլ

քննի՛ր ու տես, թե արդյոք նա բարեկա՞մ է քեզ, թե՞ անծանոթ:

Եթե բարեկամ է, սիրով գնա՛ նրա մոտ, հարցրո՛ւ, իմացի՛ր, թե լսածդ ճշմարի՞տ է, թե՞ սուտ. բայց սա արա ո՛չ թե խռովված սրտով ու վրեժխնդրության հոգով, այլ եղբայրական սիրով: Եթե ճշմարիտ է, խրատի՛ր կամ քո իրավացի փաստե՛րը հայտնի, որպեսզի երկուսդ էլ բժշկվեք և դադարեք իրար գաղտնի վշտացնելուց: Իսկ եթե ճշմարիտ չէ, ուրեմն վե՛րջ վեճի՛ն:

Բայց եթե նա անծանոթ է քեզ ու օտար, լսածիդ համար բնավ մի՛ վշտանա և մի՛ բամբասիր նրան, որովհետև իրավունք չունես ամենքին քեզ հնազանդեցնելու և ամենքի լեզուն ու ձեռքերը կապելու ու արձակելու ըստ քո կամքի: Օտարների գործերը քո ի՞նչ հոգան են. օտարը որքան էլ նետահարի, սաստիկ չի վիրավորում, որովհետև հեռվից արձակված նետը տկար է հարված հասցնելու համար: Իսկ եթե այսպես չվարվես, հնարավոր չէ, որ անհավանությունից ու բամբասանքից զերծ մնաս:

ԺԴ. Կասկածամիտները, ինչպիսին են կանայք, դյուրամետ են դեպի բամբասանքը և դժվարությունամբ են ողջամիտ դառնում ու բամբասելուց դադարում, որովհետև ոչ ոքի չեն հավատում, այլ իրենց չար կարծիքի մեջ հաստատուն են մնում: Գուցե իրենց լսածն ու կասկածն անհիմն ու սուտ են. բայց ո՞վ կարող է ուղղել նրանց մտքի թյուր դատողությունը:

Ավելի լավ է ոչ թե խոսքո՛վ ջանալ այդպիսիներին հավանություն բերել, այլ գործերի արդյունքով: Որովհետև ինչ անտեղի կարծիք որ ունենին մեկի մասին, երբ գործով դրա հակառակն են տեսնում, այդժամ ինքնին փոխում են իրենց կարծիքը և ուղղվում: Ինչպես որ բարբարոսները Մելիտիենում, երբ տեսան Պողոսի ձեռքից կախված իժը, ասացին. «Այս մարդը մարդասպան է», բայց երբ տեսան, որ ոչ մի վնաս չեղավ նրան, խոսքը շրջելով ասացին. «Աստված է սա» (տե՛ս Գործ. ԻԸ 3-6):

Իսկ եթե մեկն ուրիշ կերպ վարվի կասկածամիտների հետ,

ոչ մի օգուտ չի ունենա, այլ առավել՝ կգրգռի նրանց անփոփոխ մնալու նրա մեջ, ինչի մեջ մի անգամ մտքով գահավիժեցին:

ԺԵ. Բամբասանքն այլ մոլություններից ավելի հաճախ է հանդիպում մարդկանց մեջ, որովհետև առաջ է գալիս գործի կամ խոսքի որևէ թերությունից: Եվ քանի որ առանց թերության մարդ չկա՝ մեկը գործերի մեջ է սխալվում, մյուսը՝ խոսքի, եթե մեկի բոլոր սխալները մեջտեղ բերելով՝ մարդ բամբասի, հարկ է, որ բոլորի՛ն բամբասի, և այդժամ բամբասողին ո՞վ կդատի, որովհետև նա էլ է սխալական մարդ:

Ուրեմն՝ ների՛ր մարդկանց սխալները, որպեսզի դու էլ ներում գտնես քո հանցանքներին:

ԺԶ. Ավա՛ղ, ինչպիսի՛ աղետներ ու անհնարին դառն կրքեր. հազարավոր երիտասարդներ ու մանուկներ, կույսեր ու մանկամարդներ ավելի շատ մեռան ու մեռնում են քսուկ կանանց, մանավանդ շատաշրջիկ բանսարկու պառավների չարաթուլյն լեզվից, քան այլ պատահարներից:

Քանզի թունավոր օձի պես, մահվան գործիք դարձնելով իրենց լեզուն, հարվածում ու սպանում են բյուրավոր մարդկանց, ովքեր ոչ մի մեղք չգործեցին իրենց հանդեպ: Եվ սրտում ունենալով խռովության դեին, մանավանդ իրենք իսկ մարմնազգեցիկ դե լինելով՝ ստահող բամբասանքով, ասես բրինչներով ու մուրճերով, քանդում-կործանում են սիրո հիմքը, որ դրված էր երկու կողմերի՝ փեսացուի ու հարսնացուի միջև, և անհաշտ թշնամություն գցում նրանց միջև, մինչև որ վերջիններս ուրանում են նշանախոսությունն ու բաժանվում են: Որովհետև բամբասանքի սերմը խոսեցյալների և նրանց ազգականների ու մերձավորների մեջ չարաչար ու դառն ատելություն բուսցրեց:

Եվ ո՞վ կարող է թվել դրանից հետո ի հայտ եկող չարիքները: Երբեմն տղան տարագնաց լինելով հեռանում է հայրենիքից, երբեմն կարեվեր տրտմությունից անբուժելի ցավերով է պատվում, երբեմն հուսահատությունից մոլեգնելով մոլության անվայել ախտերի մեջ ընկնում: Իսկ արդյոք

ի՞նչ վտանգ էի կրում աղջիկը, որի անունը բժավորվեց հանիրավի. ո՞վ կտեսնի նրան մաքուր աչքերով, որ համբավվեց նախատինքով, թեկուզև այն զուր և սուտ լինի. բայց ի՞նչ շահ դրանից, ամեն ոք խորշում է նրանից:

Ավա՛ղ, ինչպիսի՛ թշվառություն: Աղջիկն ամոթից իր մահն է կամենում, արտասուք թափում, չի թողնում տանը խորշ ու անկյուն, ուր թախծոտ սրտով չհառաչի, չի կարողանում չարախոսների սուտը ցույց տալ և իր անմեղությունը հայտնել: Եվ քանի որ կանացի բնությունը տկար է, ցավերով ու հեծությունմբ զարկվում է սրտից, մինչև որ հյուսկան փստով է պաշարվում և տարածամ մեռնում կամ հուսաբեկ լինելով՝ անմիտ բաներ գործում:

Իսկ ի՞նչ է տեղի ունենում նրա ծնողների հետ: Բնական մահն այնքան չի վշտացնում նրանց, որքան բարոյական մահը: Եվ այսքան դառնադեմ ու չարաչար վշտերի պատճառը ոչ այլ ոք է, եթե ոչ բամբասող լեզուները: Ուստի կամ բամբասողները պարտավոր են կանգ առնել ու զղջալ մահառիթ բամբասանքի համար, կամ պիտի չորանա նրանց լեզուն, որպեսզի անմեղներին մահվան չմատնեն:

ԺԷ. Բամբասողները մատնիչներից պակաս չեն մեղանչում, չասեմ թե՛ ավելի: Որովհետև կամ նախանձից են կամենում արատավորել մեկի անունը, կամ իրենց շահի համար են զուր ու սուտ խոսում: Եվ խիստ հաճախ են պատահում նրանց մեջ այս վերջինները, ովքեր չարախոսում են աղջկանից կամ տղայից, որպեսզի նրանք ուրիշների հետ նշանվեն և իրենք էլ սրանցից դրամով կաշառք ստանան կամ մի ուրիշ բան՝ ընծայի անվան տակ: Այսպիսիները դասակից են մեր Տիրոջ մատնիչ Հուդային, որ արծաթի համար մատնեց Տիրոջը:

Չարախոսների մեջ կան և այնպիսիք, որ ունեն չափահաս ուստրեր կամ դուստրեր և սա անում են, որպեսզի ուրիշների նշանը խափանելով իրենց զավակների համար հաստատեն: Բայց ինչպես որ իրենք արեցին ուրիշներին, այդպես էլ իրենց հետ կվարվեն ուրիշները, որովհետև ստույգ վճիռ է, թե ինչով որ մեկը չափում է ուրիշներին, նույնով կչափվի և իրեն:

Արդարեւ, ով այսպիսի անիրավություններ է գործում, իրեն ու իր զավակին մատնում է հոգու և մարմնի վնասի ու դատապարտության:

ԺԸ. Բամբասանք անունը կարող է ստուգաբանվել որպես «բամ ասված բան», այսինքն՝ սին ու դատարկ զրույց: Որովհետեւ «բամ» բառը զուր և ունայն է նշանակում, իսկ ի՞նչ ավելի դատարկ խոսք կա, քան բամբասական խոսքը, որով մեկին ուրիշներին զրպարտում է: Իսկ ըստ հարմարագրության՝ ստուգաբանվում է որպես «բամբ ասված բան», այսինքն՝ դղրդաձայն խոսք:

Որովհետեւ «բամբ» բառը բոմբյուն ու դղրդյուն է նշանակում. քանզի ամեն բամբասող դղրդացնում, խռովում է ուրիշներին և աղմուկ գցում: Կարող է ստուգաբանվել նաև որպես «բան բասրանք», այսինքն՝ մեղադրական ու նախատական խոսք: Որովհետեւ բամբասող լեզուն ուրիշներին որպես հանցավոր դատում է ու մեղադրում:

Բայց քանի որ ստապատիր մեղադրանքով ընդդեմ ճշմարտության է կռվում, աններելի մեղքի մեջ է ընկնում, որովհետեւ նախանձի ու ատելության պատճառով լույսը խավար է կոչում: Ուստի չարախոսները թող դադարեն բամբասելուց և սովորեն բարին խոսել: Որովհետեւ աններելի մեղքին համապատասխան աններելի տանջանք կկրեն:

ԺԹ. Ոմանց առավել քաղցր է թվում եկեղեցականներին բամբասելը, եթե մարդկային սխալմունքների փոքր-ինչ արատ են նշմարում նրանց մեջ. բայց չգիտեն, որ այս դրդումը դիվական է:

Որովհետեւ ով մի անգամ իր կարգավորներից մեկին բամբասում է, պարզ է, որ նրանից գայթակղվում է, որով նրան համարում է անարգ ու փոքր և նրա խոսքը՝ արհամարհելի ու սին: Բայց դրանից հետո ո՞ւմ պիտի հնազանդվի, ո՞ւմ անսա, ումի՞ց խրատվի, ո՞ւմ առաջ մեղքերը խոստովանի:

Եվ ի՞նչ այնուհետեւ. կարգավորներից օտարանալով՝ հեռանում է նաև եկեղեցու սրբարար խորհուրդներից: Այս ախտը հետզհետեւ այնքան է զորանում, որ կարգավորների քարոզած

օրենքն արհամարհել է տալիս, և ահա սա՛ էր չար դեւի նպատակը՝ բամբասողներին գցել կորստյան վիհը:

Ի. Ամեն ընդհանուր բաղկանում է առանձնավորներից. որովհետև բոլոր առանձնավորները, միմյանց համանման լինելով, իրենց տեսակի համաձայն՝ մի ընդհանուր են ստեղծում:

Արդ, ընդհանուրն ազգն է, որի առանձնավորներն անհատներն են: Ուստի եթե այսօր որևէ անհատի տեսնելով ինչ-որ սխալմունքի մեջ՝ բամբասում ես, գուցե վաղն էլ ուրիշին բամբասես, մյուս օրն էլ՝ մեկ ուրիշի: Եվ օր առ օր բամբասանքը շատացնում ես, մինչև այն քեզ համար սովորություն է դառնում, հետզհետե՝ երկրորդ բնություն, և այնուհետև դառնում ես ամեն մարդու դատավոր, ավելին՝ դահիճ, քանզի մարդկանցից ոչ ոք անսխալ չէ:

Եվ բոլոր մասնավորներին դատելով՝ բամբասում ես քո ընդհանուր ազգը, բայց քանի որ դու ևս ազգի նույն ընդհանրության մասն ես, ուստի ինքդ քեզ ես բամբասում, ուրեմն սխալվելով դատում և քեզ: Հետևաբար զգուշացի՛ր քո եղբայրներին բամբասելուց, որպեսզի դու էլ արժանի չդառնաս բամբասանքի:

ԻԱ. Մի բամբասանքից սովորաբար երեք չարիք է ծնվում. առաջին՝ բամբասողը մահու չափ մեղանչում է, երկրորդ՝ լսողը մեղսակից է դառնում, երրորդ՝ բամբասվածն էլ է նույն մեղքով մեղանչում կամ ուրիշ մեղքեր ևս գործում:

Որովհետև բամբասվածը, լսելով, որ մեկի կողմից բամբասվում է, կա՛մ սկսում է իրեն բամբասողին բամբասել, կա՛մ նետահար արժի պես սրտի ցավից կատաղելով՝ նրան մեծամեծ չարիքներ է հասցնում, որ վրեժ առնի, և այսպես միմյանց դատելու չարի հրդեհը օր առ օր բորբոքվում և այրելով տո՜չորում է ամենքին:

Արդարև, չարիքների մեջ բամբասանքից ավելի մեծը չկա և այժմ չկա նրանից ավելի տարածվածը, և թեպետ ամենքը գիտեն, որ ուրիշներին բամբասելը ծանր մեղք է, բայց տա՜կավին շարունակում են նույնը:

ԻԲ. Բամբասանքի թունավոր նետերից մարդկանցից ոչ ոք անխոց չի մնում, բացի մանուկներից, և սրա համար մանուկները երջանիկ են: Իսկ բոլոր չափահաս տղամարդիկ ու կանայք, նրա երեքթեյան նետերով վիրավորվելով հոգուց, գեշի պես թավալվում են միմյանց արյան մեջ, և ոչ միայն այսքան, այլև մեռյալների արյամբ են շաղախվում:

Քանզի կա մարդ, որ մարմնով կենդանի է, բայց հոգով մեռած, և բամբասում է նրան, ով մարմնով մեռած է, բայց հոգով կենդանի:

Ինչպիսի՜ ողբերգություն. եթե միայն կենդանի եղողին բամբասեր, ո՞վ գիտի, գուցե մի օր մտքում գղջալով՝ գնար ու նրանից ներում խնդրեր, իսկ մեռյալին, ում զրպարտություն մատահամբավեց, որտե՞ղ կարող է գտնել: Կգտնի, այո՛, գերեզմանո՛ւմ, երբ ինքն էլ թաղվի նրա մոտ, բայց հանցանքն իր մեջ կմնա, որովհետև հանդերձյալ աշխարհում չկա մեղքերի ու դրանց թողություն առևտրի տոնավաճառ, որովհետև այնտեղ ոչ ոք չի կարող մեղանչել մեկի հանդեպ և ոչ ոք չի կարող ներել մեկի հանցանքները:

ԻԳ. Թերևս մեկը կամենա ասել, թե ինչպե՞ս է, որ բամբասանքը մեղք է համարվում, երբ պատմում եմ այն, ինչ ուրիշներն ասացին կամ արեցին. մի՞թե արգելված է ճշմարիտն ասելը. հապա անցյալ դարերի բազում գրքերում արձանագրված չե՞ն մարդկանց գործերը՝ բարի կամ չար:

Լսի՛ր, ո՛վ դու, որ սա ասում ես: Եթե բարի է այն գործը, որ պատմում ես, դա բամբասանք չէ, այլ գովասանք, պատշաճ է այն հուշակել և ոչ թե թաքցնել, որպեսզի գործողը փառավորվի, և լսողները շահեն: Իսկ եթե չար է, պատշաճ է այն ծածկել, որպեսզի գործողը վատ համբավ չունենա, և լսողները չզայթակդվեն: Որովհետև քո վատաբանելով չարը բարի չի դառնում, այլ է՛լ առավել չար, և դու չարիքների պատճառ ես դառնում:

Իսկ այն գործերը, որ գրքերում են պատմվում, դրանք գրվում են կամ դեպի բարին հորդորելու համար, եթե գործը բարի է, կամ լսողների զգուշության համար, եթե գործը

չար է: Արդ, եթե դու ևս լսողների զգուշության համար ես պատմում, որպեսզի ուրիշները չհետևեն չար օրինակին, սա բամբասանք չի համարվում, այլ զգուշության խրատ՝ չարից խորշելու համար, և այդժամ միայն գործն է արհամարհելի լինում, իսկ գործողը՝ ցավակցության արժանի, որովհետև մարդկորեն սայթաքեց:

ԻԴ. Ձի կարող իրեն արդարացնել, ով առանց քաջատեղյակ լինելու՝ մեկին դատում ու բամբասում է: Ուստի չես կարող անհանցապարտ մնալ, բամբասող, որ չիմանալով գործողի միտքը և չնայելով գործի նպատակին՝ սկսում ես անդուռ բերանով դատել գործն ու գործողին: Քանզի հնարավոր է, որ ում այժմ անգիտությամբդ հանցավոր ես համարում, հետո նրա անմեղության մեջ համոզվելով՝ գիտությամբ գովես նրան, և ում սկզբում հանցագործ էիր կարծում, նա հետո բարերար երևա քեզ:

Բայց այնժամ դու ինչպե՞ս կհամարձակվես բանալ բերանդ՝ գովելու համար նրան, ում ավելի առաջ պախարակեցիր: Ուրեմն պարտավոր ես կա՛մ բերանդ փոխել, կա՛մ միտքդ: Բերանդ փոխել չես կարող, որպեսզի տեսնողների առաջ ծռմուված ու ծաղրելի չլինես, ուրեմն ստիպված ես միտքդ փոխել, որովհետև սա անմարմին է, հակառակ կարծիքի փոխվելիս դեմքդ չի ծռում և քեզ այլանդակ չի դարձնում: Բայց այդ դեպքում դու անխոհեմ ես երևում, որովհետև չկարողացար սկզբից հասու լինել գործի էությանը:

ԻԵ. Մարդ կա, որ բարի մտադրությամբ հասարակական մի գործ է սկսում հօգուտ ազգի կամ քաղաքի, Աստծուն օգնության կանչում, երկար խորհրդածությամբ քննում գործի պարագաները և պատշաճ միջոցներ ընտրում՝ հաջողությամբ հասնելու նպատակադրված գործի վախճանին, բայց քանի որ մարդը միայն որոշում է, իսկ օգնությունը Տեր Աստծուց պիտի լինի, ուստի եթե Աստված ինչ-ինչ գաղտնի պատճառներով չի օգնում, և գործը բարի ելքով չի հաջողվում, իսկույն պիտի տեսնես բամբասողների ծափաձայն ցնծությունը: Բայց ի՞նչ մեղք գործեց նա. կամեցավ հայրենիքին բարիք գործել,

բայց Աստված չկամեցավ այդ գործի հաջողությունը: Ահա այնպիսին են բամբաստողները, որ եթե հնար լինի, Աստծուն էլ կբամբասեն, բայց Նրան չկարողանալով հասնել՝ չարաչար դատում ու վատահամբավում են Աստծո կամքի գործիքին, որ մարդն է:

ԻԶ. Քանի որ կանայք ի բնե չատախոս ու դատարկաբան են, նրանց մոտ սովորական բան է բամբասանքը, և եթե նրանցից ոմանք լռում են, համրի պես են երևում:

Եվ քանի որ կանայք գիտություններից ու գաղափարներից զուրկ են և կարևոր ու օգտակար բաների մասին չգիտեն, սկսում են իրար բամբասել:

Ուստի ով էլ լինի՝ դրացի, խնամի, թե ընտանիքի անդամ, գերծ չի մնում նրանց լեզվից, որովհետև բոլոր ասեղնագործություններից ավելի լավ գիտեն ծաղկեցնել բամբասանքը՝ մեկը հազարով բազմապատկելով, փոքրը մեծացնելով, լուռ փիղ դարձնելով:

Նրանց դատարկաբան լեզուն ամբողջ գիշեր ու ցերեկ անփի պես անդադար պտտվում է բամբասելով և չի ասում՝ բավական է:

Վա՛յ նրան, ով կանանց բերանն ընկավ:

ԻԷ. Հետաքրքրասեր մարդն արագորեն է սահում բամբասական խոսքերի մեջ, որովհետև շարունակ ցանկանում է իմանալ նորանոր բաներ ուրիշների խոսքերի կամ գործերի մասին: Իսկ այդ ամենին վերջակետ ու սահման չկա. որովհետև աշխարհում գտնվող բոլոր մարդկանցից էլ միշտ ծնվում են նորանոր խոսքեր ու գործեր:

Եվ քանի որ հետաքրքրասերը չի կարող այդ բոլորին տեղյակ լինել, ուստի միշտ տանջվում ու տառապում է: Եվ հագուրդ տալու համար իր անհագ բաղձանքին՝ ձգտում է ամեն ժամ ու ամեն տեղ լսել ու իմանալ ուրիշներին վերաբերող բաներ, և ինչ որ կարողանում է իմանալ, անհապաղ ուրիշներին հաղորդել է ջանում, քանզի հետաքրքրասիրության նպատակը սրա՛ն է միտում՝ լսածը պատմել ուրիշներին:

Մանավանդ որ հաճախ մտքում տագնապում է, թե ինչ-

պե՛ս կարողանա խոսքերը սքանչելի կերպով զարդարել, որ ախորժական ու ըղձալի դարձնի ունկնդիրների ականջներին, ասես որպեսզի դրանով հանճարեղ ու լավ ճարտասան երևա: Եվ սա չի հաջողվում այլ բանով, եթե ոչ ստով, շատախոսությամբ, դատարկ շաղակրատությամբ, դերասանությամբ:

Ահա սրանք են, որոնցից վերընձյուղվում են բազմապատիկ դատարկաբանությունները, ժամավաճառություններն ու բամբասանքները, և սրանց բոլորի դայակն ու մայրը հետաքրքրասիրությունն է:

ԻԸ. Սուրբ Գրքի ու գիտությունների մխիթարությունից զրկվածները հաճախ են ընկնում բամբասանքի մեջ, քանզի չիմանալով օգտակար ու հոգևոր թեմաներով մի բան խոսել՝ անխտիր ամենքին բամբասում են, որպեսզի ժամանակն անցկացնեն:

Իսկ եթե նրանց մեջ մի իմաստուն ու գրագետ մարդ է գտնվում և գրքերից մի բան է ասում, շուտով ձանձրանում են և նրան շաղակրատ ու թեթևամիտ համարում, արհամարհում և զրույցի թեման փոխելով՝ նրան լռել տալիս: Մարդիկ էլ կան, որ հանդգնում են ասել՝ բավական է, ինչ որ վարդապետեցիր, մի փոքր կանգնիր, ուրիշներն էլ խոսեն: Եվ բնավ զարմանալի չէ. որովհետև ովքեր սովոր են ըմբոշխնել աղբի գարշ հոտը, տաղտկանում ու խորշում են ծաղիկների անուշաբուրությունից:

ԻԹ. Բամբասողի լեզուն պապանձվում-կարկամում է, երբ բամբասվողը համբերում է: Եթե ասվածը ճիշտ է, անշուշտ առանց վշտանալու պիտի համբերի, որովհետև լսում է այն, ինչ արել է: Իսկ եթե բամբասանքը հանիրավի է, դարձյալ պետք չէ զայրանալ ու ընդդիմաբանել, այլ մանավանդ ծիծաղել կամ քաղցր ու համոզիչ խոսքերով սեփական անմեղությունը ցույց տալ: Իսկ ավելի լավ է աղոթել Աստծուն բամբասողի համար, որովհետև այդժամ Աստված, տեսնելով բամբասվածի բարեմտությունը, կա՛մ Իր շնորհով զգաստացնում է բամբասողին, կա՛մ Իր արդարությամբ պատժում, եթե նույն չարիքի մեջ համառում է:

Լ. Սրանից ավելի իրավացի բամբասանք չկա, եթե մեկը մտքում իրեն բամբասի, որով և զերծ կմնա ընկերոջը չարաչար բամբասելուց: Ով կարողանում է տեսնել իր թերությունները, այդքան չի կարող տեսնել ուրիշներին:

ԱԱ. Գավազանի հարվածն այնքան չի ցավեցնում մարդուն, որքան լեզվի հարվածը. որովհետև թեպետ լեզուն ոսկոր չունի, բայց ոսկոր փշրում է: Ինչպես որ կրակն է լափում փայտը, այդպես էլ բամբասողի լեզուն՝ անմեղի ոսկորները: Ավելի պետք է զգուշ մնալ խածնող շուրթերից, քան կատաղի շների ժանիքներից:

ԼԲ. Լեզուն գուցե այն պատճառով է համարձակվում չար բաներ խոսել, որ չունի աչքեր, որոնցով ամաչի, և չունի ականջ, որով լսի իր խոսքերը, չի տանջվում, որ վախենա, և բերանից գուրս չի գալիս, որ վտարվի: Եթե այսպես չլիներ, գուցե չհանդգներ շատ վնաս գործել:

ԼԳ. Եթե այն ամենը, որ լեզուն խոսում է, ձեռքերը կատարեն, շուտով նրանց մատները կփշրվեն, քանի որ լեզուն, ոսկոր չունենալով, կարող է շատ բան խոսել ու անվնաս մնալ, բայց ձեռքը, ոսկորներից կազմված լինելով, եթե այդ ամենն անի, սաստիկ կերպով կփշրվի:

ԼԴ. Մարդիկ իրավացիորեն են հանդիմանում ու պատժում նրանց, ովքեր միայն լեզվով են անտեղի, թյուր ու վնասակար պատմություններ անում, թեկուզ մտքով չհամաձայնեն իրենց խոսքերին: Քանզի մարդ կարող է միայն արտաքին բաներն իմանալ և ըստ այդմ է դատում, և նրա դատաստանն արդար է: Իսկ ըստ ներքին մտածումների ու կամքի դատելն Աստծուն է հատուկ, Ով գաղտնիքները քննող է: Ուստի ամեն ոք պիտի իր լեզուն զսպի անվայել բաներ խոսելուց, որպեսզի դատաստանի չարժանանա՝ ըստ Տիրոջ վճռի. «Քո խոսքերով պիտի արդարանաս և քո խոսքերով պիտի դատապարտվես» (Մատթ. ԺԲ 37):

**«Արդար շուրթերը լռեցնում են թշնամանքը,
խսկ բամբասանք փարածողներն անզգամ են»**
(Առակ. Ժ 18):

**«Ով զսպում է իր բերանն ու լեզուն,
իր անձը պահպանում է նեղությունից»** (Առակ. ԻԱ, 23):

**«Այսուհետև զգո՛ւյշ եղեք անօգուտ քրթմնջյունից
և բամբասանքներից խնայե՛ք ձեր լեզուն,
որովհետև գաղղրնի շնչյունը զուր չի անցնի,
և սրբախոս բերանը կապանի հոգին»** (Իմաստ. Ա, 11):

**«Շարերն են ընկել սուսերի սայրից, բայց ո՛չ նրանց չափ, ովքեր
ընկել են լեզվի երեսից»** (Սիրաք ԻԸ 22):

**«Լեզուն մի փոքր անդամ է,
բայց մեծամեծ բաներ է բարբառում:
Ահա մի փոքր կրակ
ինչպիսի՝ անարառներ է հրդեհում»** (Հակոբ Գ 5):

**«Եղբայրներ, միմյանց մի՛ բամբասեք.
ով բամբասում կամ դատում է իր եղբորը,
չարախոսում է օրենքի մասին
և դատում է օրենքը»** (Հակոբ Դ 11):

**«Եթե միմյանց խաժապում ու հոշոտում եք, զգո՛ւյշ եղեք,
զուցե միմյանցից ոչնչացվեք»** (Գաղատ. Ե 15):

ԴԱՏՈՒՄ

Ա. Մարդկանց վնասող բազմապատիկ չարիքներ սովորաբար առաջ են գալիս թյուր կասկածներից: Իսկ արդ՝ կասկածը մտքի երկբայական դատումն է անորոշ ու ներընդունական իրողությունների ու խոսքերի վերաբերյալ, որոնք ոչ աներկբա ճշմարիտ են, ոչ էլ լիովին սուտ, որովհետև ինչ որ միտքն ընդունում է, այն դատում է ըստ իր կարողության: Եթե միտքը պայծառացած է գիտության ու խոհեմության լույսով, ազատ է կանխակալությունից և զերծ՝ կրքերի ամբոխումից, չի սխալվում որևէ բան դատելիս. որովհետև չի հետևում երկբայական կասկածին, որ շատ անգամ սուտ է լինում, այլ հետևում է իր ստույգ ու բացահայտ ճանաչողությանը և ըստ տեղի, ժամանակի ու անձի պարագաների պահանջի արդարորեն է դատում: Իսկ եթե միտքը գուրկ է գիտության ու խոհեմության լույսից կամ պաշարված է կանխակալությամբ, կամ վարակված ինչ-ինչ մոլեկան կրքերով, այնժամ կասկածն ընդունվում է որպես աներկբա ճշմարտություն, դրան հակվում է նաև միտքը դատելիս, ինչին հետևում է և կամքը՝ սիրելիս կամ ատելիս:

Բ. Անենգ ու պարզամիտ մարդիկ մեկի մասին դատելիս իրենց կասկածն ավելի շրջում են դեպի բարի կողմը, իսկ նենգավորներն ու խորամանկները՝ դեպի չարը: Որովհետև մարդկանց հատուկ է իրենց նման ճանաչել ու համարել ուրիշներին և ըստ այդմ դատել նրանց խոսքերի ու գործերի մասին:

Ուստի պարզամիտներն արագ են խաբվում, որովհետև ամենքին հավատում են՝ կարծելով, թե ամենքը պարզամիտ են, իսկ խորամանկները ոչ ոքի չեն հավատում, և այս երկու ծայրերն էլ մոլեկան են: Որովհետև ինչպես որ պատշաճ չէ

ամենքին հավատալ, այդպես և պետք է ամենքին նենգավոր կարծել, այլ պետք է իրերի մասին արդարությունը դատել, առանց աջ կամ ձախ խոտորվելու:

Պ. Ոմանք դատելիս տգիտության պատճառով են սխալվում և թերևս արժանի են ներման. բայց շատ են նրանք, ովքեր ատելությունից են չարաչար դատում ուրիշներին: Չեն նայում գործողի մտադրությանը և ոչ էլ գործի էությունը, այլ կրքից մոլեգնելով՝ չար կասկածներ են ծնում, որոնցից առաջ են գալիս անխիղճ դատումներ: Սրանք չեղածն էլ են իբրև եղած տեսնում, սակավը շատացնում, փոքրը մեծացնում, խաղաղությունը խռովության փոխարկում, սերն ատելություն դարձնում:

Ուրիշների արած բոլոր բարիքները մարդիկ չար կասկածներով կարող են թյուրել, որով ոչ միայն ուրիշներին են խռովում, այլև իրենք են շարունակ խռովված աղմկում: Եթե սրանք իրենց կասկածն ուղղեին դեպի բարի կողմը, կարող էին հասկանալ գործի էությունը կամ գործողի մտադրությունը, չէին հանդգնի անտեղի, մոլորաբար դատել, և չէր լինի այդքան գժտություն ու երկպառակություն սիրելիների կամ ազգատոհմի և կամ ընտանիքի մեջ:

Որովհետև ահա ամեն օր տեսնում ենք, որ ունայն ու սխալ կասկածների պատճառով ամուսինն իր կնոջից, կինն ամուսնուց, եղբայրը եղբորից, բարեկամը բարեկամից բողոքում են դատելով: Սրանցից ոմանք, անցնելով մարդկայնության սահմանը, անագորոշյն մտքով միմյանց մատնում են հոգու ու մարմնի զանազան վնասների:

Պ. Սխալ կասկածից ծնված չարաչար դատումը եղավ ու միշտ կլինի քաղաքների կործանման, անմեղ արյան հեղման, հանիրավի տարաբերության, անհաշտ խռովության և այլ բազում վնասների ու թշվառությունների պատճառ: Վերջապես ասեմ, որ աշխարհում չկան այնպիսի մեծամեծ չարիքներ, որ առաջ չգան երկբայական ու չար կասկածներից:

Ո՛վ չար ու սխալ կասկած, մարդկային կյանքի խոշտանգիչ ու խաղաղության թշնամի, որ քողարկվում ու թաքնվում ես

բոլոր մոլուկթյունների մեջ և չարաչար տանջում մարդկային ցեղը:

Ե. Հպարտը, լսելով կամ տեսնելով ուրիշների գործերը, չի խոնարհվում քննելու ստույգը, այլ համարում է այնպես, ինչպես կամենում է, և այսպես ընկնում չար կասկածների ու դատումների մեջ և արհամարհում ուրիշներին:

Զ. Նախանձողը, տեսնելով ուրիշների բարիքները, նախանձի կրքով բորբոքվելով, հնոցի պես վառվում ու չարաչար կասկածներով դատում է, թե՝ «Անարժա՛ն են նրանք այն բարիքներին, որ վայելում են»:

Է. Բարկացողը, սրտմտովյան կրքից կուրացած, չի կարողանում շրջահայաց լինել և լսածն ու տեսածը ճշտել, այլ արագորեն կասկածում է, թե այդ ամենն իրեն հակառակ ու վնասակար է:

Ը. Ծուլը, աշխատել չկամենալով, կարծում է, թե աշխատանքը տկարացնում է իրեն, գուցե և վաղաժամ մահ պատճառում:

Թ. Ագահն իր ունեցածն իր կարիքներին բավական չի համարում և ջանում է ավելին ժողովել, ասես պատրաստվում է հավիտենապես ապրել:

Ժ. Որկրամուր կարծում է, թե մարդիկ ապրում են, որ ուտեն, և ոչ թե ուտում, որ ապրեն. ժուժկալելիս նեղվում է, որովհետև համարում է, թե իր կյանքը կապված է որկորի զեխության հետ, և թե կարագացնի իր մահվան օրհասը, եթե սակավ կամ պարզ կերակուր ուտի:

ԺԱ. Բղջախոհը կարծում է, թե հանգիստ կգտնի մարմնի դարչ հեշտանքի մեջ. թշվառը չգիտի, որ ինչքան շատացնում է մարմնի ցանկությունները, այնքան առավել է տառապում նրանից:

ԺԲ. Կան նաև այնքան անվճռական ու մտախաբ մարդիկ, որ ժամ առ ժամ փոխում են իրենց կարծիքը, ինչի հետևանքով միշտ վարանելով տանջվում են մտքով: Արդ, եթե բազում տգետներ ու կրքերով պաշարվածներ, միասին հավաքվելով, իրենց կարծիքներն առաջ բերեն, ինչ թվով մարդիկ որ լինեն,

այնքան տարաձայն կարծիքներ երևան կգան: Մեկն ասում է խուժ, մյուսը՝ դուժ, և մեկը մյուսի կարծիքը չի հավանում:

Եվ այս խառնախորթ կարծիքներից ինչպիսի՞ հրեշավոր չարիքներ առաջ չեն գալիս ի վնաս նրանց կամ հասարակության. փորձը ոչ մի տեղ պակաս չէ, միտք ունեցող ամեն ոք կարող է տեսնել:

ԺԳ. Կասկածամիտը տանջվում է առանց տանջողի և փախչում առանց հալածչի: Որովհետև ինչ որ չի ասել մեկը, կարծում է, թե ասել է, և ինչ չի արել, կարծում է, թե արել է, ուստի միշտ հոգ է անում, տառապում ու հանգիստ չունի: Ամենքին իրեն ատող է համարում, ամենքին՝ թշնամի, ամենքին՝ բամբասող, բայց եթե իր ունայն կասկածը սրտից հաներ, կտեսներ, որ շատերն են իրեն սիրող, բարեկամ ու գովիչ:

ԺԴ. Հանդուգն չարություն է եղբորը դատելն այն հանցանքի համար, որից ինքը դատողն էլ գերծ չէ. արդյոք ի՞նչ կշահի, եթե ոչ իրեն կրկնապատիկ ու եռապատիկ հանցանքներով բեռնավորելը:

Առաջին՝ որ հանիրավի դատեց իր եղբորը, երբ ինքն իրավունք չուներ դատելու:

Երկրորդ՝ որ իրեն արդարացրեց՝ ստելով իր խղճի դեմ, ինչը ճմարտությանը հակառակել է նշանակում: Որովհետև անստելի ճմարտություն պետք է համարել խղճատանքով դատաստանը, իսկ ով իր խղճի դեմ է խոսում ու գործում, ընդդեմ ճմարտության է գինվում ու մաքառում:

Երրորդ՝ լսողին խաբում է և դառնում խարդախ, կեղծավոր ու գայթակղեցնող, որովհետև լսողը, գուցե տեղյակ լինելով երկուսի էլ՝ բամբասողի ու բամբասվողի գործերին, մտքում գայթակղվում ու դատում է, թե սա, նույնպիսին լինելով, ինչպես է ուրիշներին բամբասում:

Արդարև, եթե այդպիսին կամենում էր անհանցապարտ երևալ, պետք և արժան էր նախ հանցանքը գործողին արդարացնել, թե ակամա գլորվեց, և ցավակցություն ցույց տալ, թե սխալական մարդ է: Երկրորդ՝ խոստովանել, թե ինքն էլ է ժամանակին այդպիսի մի հանցանք գործել ու զղջացել:

Սրանով իսկ և իսկ կշահեր լսողին և իր մասին բարի կարծիք կստեղծեր՝ սրանով արդարև արժանի դառնալով գովուլթյան ու բարի վարձքի:

ԺԵ. Սերն ու ատելուլթյունը կուրացնում են հոգու աչքերը և նրան չեն թողնում տեսնել արդարն ու իրավացին և ճշտորեն դատաստան անել: Որովհետև սիրողը սիրելի անձի մեջ որևէ արատ կամ թերուլթյուն չի տեսնում, այլ մտածում է, թե նրա մեջ եղած ամեն ինչ բարի ու վայելուչ է, իսկ ատողն ատելի անձի մեջ որևէ բարի բան չի նշմարում, այլ մտածում է, թե նրա մեջ եղած ամեն ինչ չար ու թյուր է:

ԺԶ. Ատելուլթյունը թյուրում է մարդու ուղիղ դատողուլթյունը. որովհետև սխալ կասկածի պատճառով մարդկանցից ատվող որևէ գլխավոր մարդ, եթե իր խոհանուլթյամբ ու ջանասիրուլթյամբ որևէ բարիք է գործում հասարակուլթյանը, ասում են. «Աստվա՛ծ արեց մեզ այդ բարիքը և ո՛չ թե նա»:

Իսկ եթե բարուն հանկարծական դիպվածով հետևում է որևէ վնաս, անմիջապես աղաղակ են բարձրացնում, թե՛ «Նա իր անզգուշուլթյամբ կամ կամակորուլթյամբ եղավ այս չարիքի պատճառը», և բնավ չեն հոժարում ասել, թե՛ «Աստված ըստ Իր անքնին խորհուրդների թույլ տվեց, որ այս վնասը պատահեր մեզ, որպեսզի զգաստանանք»:

ԺԷ. Եթե մարդիկ թյուր կասկածը վերացնեին իրենց մտքից, թշնամուլթյունն իսպառ բնաջինջ կլիներ կամ հույժ սակավ կգտնվեր: Քանզի մարդկանցից շատերը անիրավ դատումով միմյանց վրա թշնամուլթյուն են գցում կամ անճիշտ կասկածով աճեցնում: Հանդգնուլթյուն ու տմարդուլթյուն է առանց քաջատեղյակ լինելու ուրիշներին դատելն ու վատահամբավ դարձնելը:

ԺԸ. Բանական՝ մտածելու և կշռադատելու ընդունակ մարդ չէ, այլ չար ու դժան գազան, ով սին կասկածով չարաչար դատում է ընկերոջը, ատում և ջանում ու հնարներ է մտածում չարիք հասցնելու նրան, գուցե տանջելու և մահվան մատնելու: Նրա կյանքն իր համար տանջանք է համարում, իսկ նրա տառապանքը՝ հանգիստ ու դյուրուլթյուն: Ծիծաղում

է, երբ տեսնում է նրան լաց լինելիս, և սուգով համակվում, երբ նա ուրախանում է: Երբ նա մեռնում ու հող է դառնում, իր սրտում ունեցած թշնամությունը չի մեռնում, որովհետև երբեք չի դադարում նրա մասին չարախոսելուց: Այս գործը դեերին է հատուկ, և ով սա անում է, մարդակերպ դե է, նույնիսկ դեերից էլ դաժան, որովհետև նրանք այնքան թշնամություն չունեն իրենց ընկերների հանդեպ, որքան սա՝ իր եղբոր ու ազգակցի:

ԺԹ. Սրանից ավելի ի՞նչ անիրավ դատաստան, քան որ մարդ ինչ-որ հանցանքի պատճառով դատում ու բամբասում է ընկերոջը՝ ինքը ևս ունենալով նույն հանցանքը, գուցե ավելի մեծը: Թող լսի Տիրոջը, Ով ասում է. «Կեղծավո՛ր, նախ քո աչքից գերանը հանիր և ապա կտեսնես՝ քո եղբոր աչքից շյուղը հանելու համար» (Մատթ. Է 5):

«Մի՛ դարեր, որ չդարպեր, որովհետև ինչ դատաստանով որ դատում եք, նրանով եք դարպելու» (Մատթ. Է 1):

«Դու ո՞վ ես, որ դատում ես ուրիշի ծառային. կանգնած թե ընկած՝ իր Տիրոջ համար է» (Հոռմ. ԺԳ 4):

«Մեկը բռնված է հակառակության խոսքեր ու խնդիրներ առաջացնելու հիվանդությամբ, որոնցից առաջ են գալիս նախանձ, կոխիվ, հայհոյություններ, չար կասկածներ...» (Ա Տիմ. Զ 4):

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Դ

ՄԱՐԳԱՆԱՃՈ

Ա. Կասկածելի է բարեհաջող նավարկությունը, երբ օդը պարզ է երևում. վտանգավոր է հիվանդությունը, երբ անվնաս է կարծվում. մահաբեր է դառնում թույնը, երբ իբրև դեղ է մատուցվում:

Ուստի միշտ վնասակար ու զգուշալի է այն թշնամին, ով բարեկամի կերպարանք է առնում և մարդագող շողոքորթությամբ որսում սրտի գաղտնիքները:

Եթե հայտնի թշնամի լիներ, հնարավոր էր դիմադրել ու հետ մղել կամ խույս տալ ու ազատվել: Բայց քանի որ իր թշնամությունը ծածկել է բարեկամության քողով, հաճախ մեկին անպատրաստ գտնելով՝ որոգայթի ու ապականության մեջ է գցում:

Ուստի կարևոր է, որ ամենքն անմոռաց պահեն այս զգուշալից պատվերը, թե՛ ամեն հոգու մի՛ հավատաք:

Բ. Հարուստը, որքան էլ իմաստուն ու բարեկարգ լինի, տակավին որևէ թերություն կունենա. որովհետև սխալական մարդ է՝ ընկած իրեն շրջապատող մարդահաճոհների անթիվ խաբեությունների մեջ, մանավանդ եթե դաստիարակվել է սնափառության ու ազատականության մեջ:

Գ. Մարդահաճո հացկատակները, կամենալով մեծամեծերին հաճոյանալով խոսել, ստում ու ճշմարտությունն աղավաղում են, և սա կրկնապատիկ չար է, որովհետև դրանով ոչ միայն իրենց են վնասում, այլև նրանց, ում հաճոյանալ են կամենում:

Դ. Դժբախտ է այն իշխանը, ով անկարող է անձամբ հասու լինել հպատակների հակառակություններին ու հարթել նրանց վեճերը: Հավատում է այն օգտախնդիր շողոքորթների ստերին, ովքեր իրենց թույնը հավատարմության կերպարանքով ծած-

կելով՝ արտաքուստ ցույց են տալիս, թե սիրում են իշխանին ու ճամարիտն են խոսում, բայց իրականում նրան ատում են և հեռու են ճամարտությունից: Որովհետև այդ շողոքորթները ոչ թե իշխանին են սիրում, այլ այն օգուտը, որն ակնկալում են ստանալ նրա շնորհիվ:

Ե. Թշվառ է իշխանի վիճակը, երբ թունավորվում է մարդահաճոնների պատիր խոսքերից, ում հետ կենցաղավարում է, և նրա կողքին չի գտնվում առաքինի մարդ, որ նրան ճամարիտը հայտնի: Քանզի արի ու իրավախոս մարդիկ չահախնդիր համոզիչների նենգավոր դավաճանությունք ընկել են վշտերի մեջ ու օտարացել նրանից:

Զ. Մարդահաճոններն ավելի շատ խաբում ու վտանգի մեջ են գցում այն իշխանին, ով հպարտ է, որովհետև իրերի մասին խոսում են ո՛չ այնպես, ինչպես իրենք գիտեն, այլ ինչպես հաճելի է իշխանի կամքին: Ուստի միշտ փոխում ու աղավաղում են ճամարիտը, մանավանդ այն, որ վերաբերում է նույն իրեն իշխանին:

Է. Շահախնդիր մարդահաճոնները շատ անգամ խաբում են նաև իմաստուն իշխանին, որովհետև շարունակ չընդատելով նրան՝ իրենց չահասիրություն պատճառով շողոքորթում են, իսկ բարեխոհները հեռու կանգնած սպասում են կանչվելու: Եվ իշխաններն առավել հաճում են կենցաղավարել մարդահաճոնների հետ, քան բարեմիտների, որովհետև մարդահաճոններն արագ են ուրիշների ցանկությունները սովորում և շուտ են համոզում գործի մեջ, եթե նույնիսկ այն լինի ընդդեմ խղճի ու արդարություն:

Ուստի անմիտ է նա, ով հավատում է շողոքորթներին: Նրանք հաճախ առերես գովում են մեկին, բայց ոչ թե որ իրենք հավատում են իրենց գովեստներին, այլ որպեսզի գողանան նրա սրտի գաղտնիքները և խաբեն հօգուտ իրենց: Իսկ մեկին առերես գովելը նրան ծաղրել է նշանակում, և հիրավի արժանի է ծաղր ու ծանակի, ով հաճում է ընդունել այն գովությունը, որ տալիս են նրան հացկատակները:

Ը. Շողոքորթները ոչ այնքան հասարակ մարդկանց, որ-

քան իշխանավորներին են որսում իրենց ցանցերի մեջ, և եթե իշխանը չհեռացնի նրանց ու չսիրի ճշմարտախոսին, իր կորուստն իր ձեռքով կպատրաստի:

Թ. Մարդահաճոնները գողերից էլ անգուլթ են, որովհետև վերջիններս միայն արտաքին ունեցվածքն են գողանում, իսկ սրանք՝ սրտի ներքին խորհուրդները:

Ժ. Կեղծավորներն ավելի են արժանի ծանր պատժի, քան չարագործները. որովհետև հայտնի չարագործներից մարդիկ խուսափում են, իսկ կեղծավորները չար լինելով բարի են ձևանում և դրանով խաբում մարդկանց: Այս պատճառով ճշմարիտ առաքինիները նույնպես երկբայելի են դառնում:

ԺԱ. Ով նախկինից ավելի է պատվում մեկին, կա՛մ խաբել է նրան, կա՛մ կամենում է խաբել:

ԺԲ. Մարդահաճոնները սովոր են ավելի շատ գովել չարերին, քան բարիներին, քանզի գիտեն, որ պետք է ավելի երկնչել չարերից, քան բարիներից:

ԺԳ. Շատ նենգավորներ շողոքորթ քաղցրաբանությամբ սիրելի են դառնում իբրև բարեբարոյներ, և շատ առաքինիներ իրենց խիստ ու անաչառ խոսքերով ատելի են դառնում իբրև դաժանաբարոյներ ու անկենցաղավարելիներ:

ԺԴ. Ով ցանկանում է ամենքին սիրելի լինել, չի կարող մնալ առանց մոլուկյունների, որովհետև ով կամենում է ամենքին հաճոյանալ, ստիպված է իր ընթացքը նրանց ճանապարհին հարմարեցնել, և քանի որ մոլիները բազում են, ուստի ինքը ևս նմանվում է նրանց, որպեսզի սիրվի նրանցից:

ԺԵ. Շահասիրությունը խիստ վտանգավոր է, և ամենքը պետք է զգոն ու զգույշ լինեն, որ հանկարծ չդավաճանվեն նրա կողմից: Որովհետև շահասիրությունն ընտանի թշնամի է, մտնում է մարդու ներքին խորհուրդների մեջ, և եթե մեկն անսում է նրան, նենգում ու որոգայթի մեջ է գցում:

ԺԶ. Պետք է ավելի երկնչել թշնամու խորամանկությունից, քան նրա ուժից, որովհետև ուժն առանց խորամանկ հնարների դժվարանում է հաղթել:

«Աստված ցրելու է մարդահաճոճների ոսկորները»
(Սաղմ. ԾԲ 6):

**«Նրանց նենգավոր լեզուները խոցոտող նեղ են:
Նրանց բերանի խոտքերն ընկերոջ հեղ
խաղաղության մասին են խոսում,
իսկ նրանք իրենց սրտում թշնամություն ունեն»**
(Երեմ. Թ 8):

**«Ծառայել ո՛չ թե արարքունար՝
որպես մարդահաճոճներ, այլ որպես Քրիստոսի ծառաներ՝ կա-
տարելու համար Աստծո կամքը»** (Եփես. Զ 6):

**«Արդ, մարդկանց հաճելի լինեմ, թե Աստծուն,
կամ ջանամ մարդկանց հաճոյանայ.
Եթե տակավին մարդկանց հաճոյանայի,
ապա Քրիստոսի ծառա չէի լինի»** (Գաղատ. Ա, 10):

ՀԱՅՀՈՅՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Ի՞նչ պետք է ասել լեզվի ու բերանի հանդգնություն մասին, որոնք հաստատվեցին մարդու այս բնություն մեջ որպես մտքի թարգման ընկերոջը. մտքի թարգման, որովհետև ինչ որ միտքը խորհում է, նույնը պիտի խոսեն լեզուն ու բերանը, որոնք թեպետ տարբեր են, բայց նույն պաշտոնին են կարգված:

Արդարև հույժ բարի ու պիտանի են սրանք, երբ պատշաճն են խոսում, այսինքն՝ ընկերոջը խրատում են, տգետին ուսուցանում, տրտմածին մխիթարում կամ Աստծուն աղոթում, Նրան օրհնում ու Նրանից շնորհակալ լինում: Իսկ եթե անվայելն ու անպատեհն են բարբառում, խիստ վնասակար ու չար են դառնում:

Բ. Բոլոր արարածները զարհուրում են, երբ մտավոր ու իմացական բնությունից, ինչպիսին է մարդը, լսվում են հայհոյություն կամ անիծաբանություն, կամ նզովք, կամ հիշոց՝ թե իր անձի և թե ուրիշների հասցեին: Սա դեմ է ոչ միայն Աստծուն, այլև բանական բնությանը. որովհետև բնությունն իսկ խորշում է բերանի անկարգաբար խոսելուց ու բնության օրենքը կորցնելուց:

Իսկ արդ՞ ինչպիսի՜ սարսափ ու դող չի պաշարում բարկասիրտ հայհոյողին. նրա ձեռքերը դողդոջում են, ծնկները՝ իրար զարնվում, սիրտն ուժգին տրոփում է, աչքը՝ շրջվում, երեսը՝ գունաթափվում, բերանը՝ փրփրում, լեզուն՝ կապվում, և նա, մարդկային սահմանից լիովին օտարացած, գիշակեր գազանի է կերպարանափոխվում: Եվ ո՞ր կիրքն է սրանից ավելի թշվառ, որով վարակվում են բարկասիրտ հայհոյողները:

Այդժամ կարելի է տեսնել մի այլանդակ հրեշի կամ անդ-

գամ ու անբան մեկի, որովհետև բարկասիրտ Հայհոյողն խապառ կորցնում է բարին ու չարն ընտրելու ընդունակությունը: Ո՛չ ծնողներին է ճանաչում, ո՛չ որդուն խնայում, ո՛չ սիրելիներին ու բարեկամներին տարբերում, այլ առհասարակ ամենքին անարգում է ու Հայհոյում, մինչև որ խիստ բորբոքվածությունից, բերանը երկրի վրա ունենալով, լեզվով երկնքին է հասնում, խելագարված՝ հանդգնություն է գործում հոգևորի, չասեմ թե՛ Աստծո հանդեպ:

Վա՛յ այս դժբախտություններին. նրանց լեզուները երկսայրի սրի պես մտնում են իրենց սիրտը և մահացու վերք բացում իրենց հոգում, բայց հիմարները կարծում են, թե ուրիշներին են վիրավորում: Ուստի խիստ զգուշալի է այս չար ախտը, որովհետև ատելի է դարձնում Աստծո և մարդկանց առաջ:

Պ. Հայհոյությունն անարգական ու անեծքի խոսք է՝ ասված ընդդեմ Աստծո և աստվածայինների: Այս մեծ չարիքը երբեմն առաջ է գալիս անհավատությունից, որովհետև անհավատները, չհնազանդվելով Աստծո օրենքին ու կարգադրությունը և սուրբ Եկեղեցու ու սուրբ Հայրերի կանոններին, ընդդեմ նրանց զինվում ու մտքով մաքառում են կամ հայտնապես հանդգնում հայհոյել:

Դ. Հայհոյությունը երբեմն առաջ է գալիս հպարտությունից. որովհետև հպարտը, ուրիշներին անհավան լինելով, խելագարված մոլեգնում է անհավան լինելու նաև աստվածայինների հանդեպ և սկսում է հետաքրքրվել աստվածային բաներով, թե Սուրբ Երրորդությունն ինչպես է մի Աստված և երեք անձ, և թե ինչպես ստեղծեց այս աշխարհն ու նրանում գտնվող բաները, կամ ինչ կար արարչագործությունից առաջ և ինչ պիտի լինի հետո և այլն:

Ե. Հայհոյությունը երբեմն առաջ է գալիս հանդգնությունից. որովհետև մարդու սահմանափակ իմացողությունը, քննելով մտքին անհասանելին, տարուբերվելով սահում է դեպի թերահավատություն: Եվ քանի որ տատանվում է ամենքին սա հայտնի դարձնել, որպեսզի չհանդիմանվի կամ չպատժվի,

և հանձն չի առնում խոնարհությունը հնազանդվել Աստծո օրենքին, մտածումներով վարանում է: Ահա երկսայրի սուր, որ շարունակ տանջում է նրան անողորմ դահիճից առավել, և դրանից հետո նա սկսում է մոլորաբար խոսել Աստծո կամ աստվածայինների մասին: Թեև սրանով դրականապես չի դառնում հայհոյիչ, այսինքն՝ որևէ նախատական բան չի ասում Աստծո և աստվածայինների վերաբերյալ, սակայն բացասաբար է դառնում հայհոյիչ, երբ անհավան լինելով այն բաներին, որ Աստված հայտնեց ու սուրբ եկեղեցին կանոնադրեց՝ դրանք խեղաթյուրում ու եղծում է: Այս ախտով շատերն են հիվանդացել ու հիվանդանում հպարտության ու հետաքրքրասիրության պատճառով:

Ձ. Հայհոյությունը երբեմն առաջ է գալիս տգիտությունից. որովհետև անտեղյակ լինելով աստվածային օրենքին ու սահմանումներին՝ մարդը տգիտաբար հանդգնում է իր կարծիքը պնդել, թե ճշմարիտ է, և հակառակը խոսելով կամ հավատալով՝ հայհոյիչ է դառնում:

Ի. Հայհոյությունը երբեմն առաջանում է հեշտասիրությունից. որովհետև աստվածային օրենքն արգելում է մարմնական հաճույքների մեջ անասնաբար թավալվել, իսկ հեշտասերը կամենում է համարձակ մոլագարել դրանց մեջ:

Ուստի բարի օրենքը վերացնում ու իր մտքի մեջ հաստատում է օրենքին հակառակը և հանդգնում հայհոյել, թե չկա մարդկանց գործերի գիտակ ու քննիչ, դատաստան ու հատուցում, և սա անում է, որպեսզի անխիղճ մտքով հարատևի գարշ ու մոլեկան հաճույքների մեջ:

Ը. Հայհոյությունը երբեմն առաջ է գալիս տրտմությունից: Որովհետև տրտմական կրքով պաշարվելով ու չկարողանալով մխիթարություն գտնել՝ մարդը մտքով վարանում է: Եվ քանի որ տրտմության ախտը թուլացնող ու դանդաղաշարժ է, մտքի թանձրության պատճառ է դառնում, մանավանդ եթե ախտակիրը չի ճաշակել Սուրբ Գրքի մտքերը: Որովհետև եթե իմաստուն մեկը լիներ, ինչպիսի վշտերի մեջ էլ ընկներ, անմխիթար չէր մնա: Ուստի ասես անել չավղի մեջ արգելա-

փակվելով՝ սկսում է հուսահատվել, և սրանից ճանապարհ է ընկնում դեպի հայհոյությունը՝ ասելով, թե՝ ինչո՞ւ Աստված այս չարիքներն ինձ վրա բերեց:

Թ. Երբեմն էլ հայհոյությունն առաջ է գալիս սաստիկ կսկիծից՝ սիրելիների մահվան պատճառով, լինի զավակի, թե ամուսնու, եղբոր, թե ծնողի: Որովհետև հայհոյում է, թե ինչո՞ւ Աստված չպահեց նրան մահվանից, արդյոք չտեսա՞վ մեռնելու արժանի մեկ ուրիշի և այլն: Այս մոլորության մեջ հաճախ անմիտ կանայք են գահավիժում, մանավանդ եթե մեռածն առույգ տարիքի միամոր որդի է:

Պետք է զսպել այս անբան կիրքը: Որովհետև ուր ձեռքներին ազատության ճար չկա, այնտեղ հրամայողի կամքին հնազանդվելն է փրկության ելքը: Եվ արդարև չկա սրտի ցավերը բշկելու այլ դեղ, բացի համբերությունից ու աստվածային կամքին հնազանդվելուց:

Քանզի հայհոյող լեզուն այդժամ ի՞նչ է շահում, եթե ոչ ցավերի վրա ցավեր ավելացնելը: Կյանքի և մահվան տերն Աստված է. երբ կամեցավ, տվեց, երբ կամեցավ, վերցրեց: Դո՛ւ, ո՞վ սգացող և ընդդեմ Աստծո կամքի բարբառող, ի՞նչ կորցրիր: Ինչ որ քեզանից վերցվեց, քոնը չէր, այլ Տիրոջը: Եթե Տերն Իրենն առավ, ինչո՞ւ ես տրտնջում ու հայհոյում, չէ՞ որ երբ կամենա, կարող է և քե՛զ կյանքից զրկել:

Արդարև, բնավ պետք չէ մեռյալների վրա անհուսաբար սգալ ու կոծել հեթանոսների պես և Աստծուն բարկացնել հայհոյության անվայել խոսքերով:

Ժ. Երբեմն էլ հայհոյությունն առաջ է գալիս կամակորությունից: Սա ավելի չար է, որովհետև կամակորությունը ծնվում է հպարտությունից ու տգիտությունից, իսկ երկու չար ծնողներից ծնված զուստրն ավելի չար է: Որովհետև կամակորներին հատուկ է հնահանջել նրանից, ինչ մի անգամ բանավոր կամ գրավոր խոսքով ուսուցանում են, այլ սին փաստերով համառել դրա մեջ:

Ուստի շատերն ընկան աղտեղի խոսքերի ու մոլորությունների մեջ, մանավանդ Աստծո՝ և Սուրբ Եկեղեցու կանոնների

դեմ հայհոյությունների մեջ: Եթե սրանք վերացնեին կամակորուլթյան ախտը, արագ կճանաչեին ուղիղ ու ողջամիտ ճշմարտությունը:

ԺԱ. Պատահում էլ է, որ հայհոյությունն առաջ է գալիս բարկությունից. որովհետև երբեմն բարկացածն այնքան է կատաղում խելացնոր մոլեգնությունը, որ ընկնում է հայհոյությունների մեջ և անգամ իր մտքին անվայել ու տհաճ բաներ բարբառում:

Թեպետ այսպիսիք բարկության բոցի անցնելուց հետո ճանաչում են իրենց թույլ տված վրիպումը և զղջում, սակայն հայհոյիչ են անվանվում, որովհետև մեծապես մեղանչեցին մարդկանց ու Աստծո հանդեպ:

ԺԲ. Ինչպիսի և որքան անմխիթար ողբի են արժանի նրանք, ովքեր գարշելի են դարձնում իրենց բերանները հիշոց կոչվող հայհոյությամբ, որ արժանի չէ հիշվելու: Զարմանալի է, որ այդպիսի աղտեղություններ լսելիս մարդիկ հեռու են փախչում, բայց խոսելիս նույնն անում: Ավա՛ղ, ինչպիսի՜ ապուշություն ունի այն մարդկանց միտքը, որոնց բերանները լի են հիշոցներով:

ԺԳ. Մարդիկ ինչ որ ուտում ու խմում են, լավ ընտրում են դրանք, իսկ ինչ որ խոսում են, ինչո՞ւ չեն կամենում ընտրել. որովհետև սա՛ է մարդավայել, որ մարդու խոսածը լինի բարի, ընտիր, օգտակար և մեր մարդկությունն արժանի: Իսկ կերակուրների ընտրությունը ոչ այնքան բանականության գործն է, որքան զգայականի. անգամ անասունները, թռչուններն ու զազաններն ունեն կերակուրների խտրություն, նույնիսկ առավե՛լ, քան մարդիկ: Որովհետև երբեմն մարդիկ ակամա հակվում են ամեն ինչ ուտելու, իսկ անբանները բնավ չեն ուտում այն սնունդը, դեպի որը բնությունը չառաջնորդեց նրանց:

Ուրեմն, ով անվայել բաներ է բարբառում, ինչպիսին հիշոցն է, եղծում է մարդկության օրենքը և անբաններից էլ անարգ գտնվում, մանավանդ որ կամովին է դա կատարում: Ուստի ամեն ինչում վատ ու անարգ են հիշոց տվողները, որոնցից պետք է հեռու մնալ, ինչպես թունավոր քարերից:

ԺԴ. Հայհոյողներն ու հիշոց տվողներն արդյոք ի՞նչ են շահում անվայել բաներ խոսելուց. սա պետք է ուրիշներից սովորել, այլ հենց նրանցից՝ հայհոյողներից: Որովհետև այլ մոլուկթյունները թեպետ գարշ, չար ու ատելի են, բայց նրանց մեջ կա մոլուկթյուն, որ հաճույք է պատճառում, կա, որով մարդ որևէ բան է ավելացնում իր համար, կա, որով մի բան վերցնում է ուրիշից և դրանով վրեժ լուծում, իսկ հայհոյանքը սրանցից ոչ մեկը չունի: Որովհետև հայհոյելով մարդ հաճույք է ստանում, որևէ բան ձեռք է բերում և ոչ էլ ուրիշից մի բան վերցնում, այլ հակառակը՝ ինքն իրեն տանջում է. որքան կիրքը բորբոքվում է, այնքան հայհոյանքը սաստկանում է, և որքան հայհոյանքը սաստկանում է, այնքան կիրքը՝ բորբոքվում:

Ուրեմն որտե՞ղ են սրանք կանգ առնում կամ ե՞րբ դադարում: Գուցե երբ օրը երեկոյանո՞ւմ է, կամ գիշերն առավոտա՞փոխվում, և կամ երբ իրենց սրտերը թալկանում ու նվաղո՞ւմ են:

ԺԵ. Երբ մեկը սկսեր հայհոյել, երանի թե նրա ականջն իսկույն կտրելով բերանին կարեին, որ լսեր, թե ինչ է խոսում: Արդարև, եթե հայհոյողն ինքը լսեր իր հայհոյանքը, իսկույն ամոթից կխփեր իր բերանին: Ավելի լավ է համր ու մաքուր բերանը, քան խոսողն ու անմաքուրը:

ԺԶ. Ով շատ է կատարում մի գործ կամ ասում մի խոսք, դա դառնում է սովորություն, և սովորությունն էլ վերածվում է երկրորդ բնության:

Ուստի ով սովորում է հայհոյելուն, չի կարողանում դրանից հետ կանգնել, այլ ինչ խոսում է, դրան խառնում է աղտեղի խոսքեր կամ անպարկեշտ ու անվայել պատմություններ, որոնք ըստինքյան հայհոյանք են:

Ուստի բանական մարդն այդպիսի չար սովորությունը տակավ առ տակավ պիտի մոռանա և բառերն ու խոսքերը զգաստ մտքով կշռի, որպեսզի նույն չարիքի մեջ վերստին չընկնի:

ԺԷ. Հայհոյանքների կարգին է պատկանում և այն, որ քաղաքական կենցաղավարության մեջ անպարկեշտ բաներ

են խոսում, և թեպետ սրանց նպատակը որևէ հայհոյանք տալը չէ, այլ իբրև թե զվարճախոսություն անելը, բայց անխոհեմությունը դառնում են հայհոյող: Եվ սա փոքր չարիք չէ, որովհետև աղտեղի բաներ հիշելով՝ արատավորվում է նաև միտքը՝ թե՛ խոսողի և թե՛ լսողի:

Ուստի մարդիկ հեռու պիտի մնան այսպիսի անհամեստ խոսակցություններից, որպեսզի անզգուշաբար չսահեն հիշոցատվության մեջ:

ԺԷ. Ծնողները, ցանկացած արհեստի վարպետները և ուսուցիչները պարտավոր են նորահաս երեխաներին խրատել ու զսպել, որ չընտելանան հայհոյանքներ տալուն կամ լսելուն: Որովհետև նրանց թարմ հասակը հեշտությունը է սայթաքում այս ախտի մեջ, և մանկական տարիքում սրան ընտելանալով՝ կամ երբեք չեն մոռանում, կամ շատ դժվարություններ են մոռանում:

Ուստի ոչ միայն վարձի արժանի գործ է այսպիսիներին խրատելն ու հանդիմանելը, այլև մեծ պարտավորություն. և եթե մեկը կարող լինելով զանց է առնում սա անել, նրանց մեղսակից է դառնում:

ԺԹ. Ինչպիսի՜ ապուշություն ունի որոշ ծնողների միտքը, որ խոսել նոր սկսած իրենց զավակներին, երբ դեռ հազիվ են կարողանում թոթովախոս լեզվով ինչ-ինչ բառեր ասել, սովորեցնում են հայհոյանք տալ: Անմեղ մանուկը բարին ու չարն ընտրելու կարողություն չունի, ինչ լսում է, այն էլ սովորում է, և երբ աղտեղի բառեր է արտաբերում, անմիտ ծնողը բերանը բացած ծիծաղում է և հորդորում նույնը երկրորդել: Ինչպիսի՜ թշվառություն. մանուկը դեռ կաթնակեր է, իսկ ծնողները նրան դարձնում են գիշակեր գազան: Հապավերջում ի՞նչ պիտի դառնա այդպիսի ողորմելի մանուկը, եթե ոչ հայհոյիչ:

Ուստի խնայեցե՛ք, ո՛վ ծնողներ, ձեզ և ձեր զավակներին և մանկությունից սովորեցրեք նրանց բարի բաներ խոսել, որպեսզի բարի մարդիկ դառնան:

Ի. Ամեն մարդ, մանավանդ զավակների տեր հայրը, պարտավոր է լեզուն գոլսպ պահել և որևէ անպատեհ պատմու-

Թյուն չպատմել կամ հայհոյանք չտալ նորափթիթ երեխաների ու երիտասարդների առաջ: Որովհետև նրանց տարիքի բերումները կապկանման են. մեծերից ինչ լսում ու նրանց մոտ տեսնում են, սովորում են և ջանում համապատասխանել դրան:

Սա մարդու օրենք է, որ հետինները ցանկանում են նմանվել առաջիններին, նույնիսկ գերազանցել նրանց: Ուստի երբ փոքրերն անպարկեշտ բաներ են լսում մեծերից կամ տեսնում նրանցում, հարկավ սովորում են դրանք և իրենք էլ եղածի վրա ավելացնում:

Եվ եթե հայրը մտքով հակվեց չարին առանց առաջնորդի, ապա որդին, դեպի նույն չարն առաջնորդվելով հորից, անկարգություն ի՞նչ աստիճանի չի բարձրանա: Արդարև, դրանից հետո հույս չկա, թե կարգի կգա: Քանզի ինչպե՞ս կարող է նա բարիք գործել, որ մանուկ տարիքում չարիքներ է սովորել՝ ըստ այսմ. «Թե որ հնդիկը փոխի իր մաշկը, ընձառյուծը՝ իր խայտուցները, դուք էլ կկարողանաք բարիք գործել, դուք, որ սովորել եք չարիք գործել» (Երեմ. ԺԳ. 23):

Եվ այս չարիքի պատճառը մեծերի մոլեկան վարքն ու անխոհեմ վարմունքն են:

ԻԱ. Նորահաս երեխաները հասակակիցներից էլ են չար բաներ ու հայհոյանքներ սովորում, երբ տանը կամ փողոցներում ի մի հավաքված՝ մանկական խաղերով են զբաղվում: Ուստի ով կամենում է իր զավակին բարիք անել, թող չթողնի նրան խոսել կամ խաղալ չարերի հետ և թող առանձին չողակի նրան ամեն տեղ, որպեսզի նրա մաքուր միտքը չարատավորվի: Որովհետև մանկական տարիքը նման է սպիտակ թղթի, որի վրա մի անգամ դրոշմվածն անջնջելի է մնում:

Սակայն հույժ վայել է նաև, որ դեռահաս երեխաները հլու-հպատակ լինեն իրենց ծնողներին, վարժապետներին ու ուսուցիչներին և անզգամություն բնավ չլրբանան ընդդեմ նրանց խրատների, ապա թե ոչ իրենց արյանն իրենք պարտական կդառնան:

ԻԲ. Ո՞վ պիտի ողբա այնպիսի ծնողների գլուխը, ովքեր բերանի խոսքով անեծք են թափում իրենց որդիների գլխին:

Բարկուլթյամբ բորբոքվելիս ի՛նչ չարիք չեն մաղթում, որ Աստծուց հասնի իրենց զավակներին: Կան այնպիսիք, ովքեր սրտի հառաչմամբ խնդրում են, որ զավակները զրկվեն աչքի լուսից, կան էլ, որ մաղթում են, որ չորանան նրանց ձեռքերը, ոտքերը կամ բերանը: Գտնվում են և ոմանք, որ նաև այլ մեծամեծ չարիքներ են հայցում, մինչև իսկ փափագում իրենց որդիների մահը: Սրանից ավելի ի՞նչ չար բան կա. արդյոք սա ինքն իրեն անիծել չէ՞:

Գազանները, անասունները, թռչունները սրանց համեմատությամբ ավելի գթած են իրենց ծնունդների հանդեպ և ձագերի հանդեպ գորովի պատճառով շատ անգամ մահվան են մատնվում: Իսկ անագորույն մարդիկ նրան, ում երկունքով ծնեցին ու աշխատանքով սնեցին, կամենում են ժամանակի մի վայրկյանում կորցնել:

Այո՛, անհնազանդ որդիները բարկացնում են ծնողներին, սակայն անհնազանդներն անեծքով ու չարամաղթությամբ չէ, որ ուղղվում են, այլ օրհնությամբ ու բարեմաղթությամբ, խրատներով ու հորդորներով: Քանզի անհնազանդ ու կամակոր որդին չար է, իսկ դու, որ ծնող ես, մի չարիքի վրա մեկ ուրիշ չարիք ես մաղթում, ուստի կամենում ես նրան ամենաչար դարձնել: Արդ, Աստծուց շնորհ ու ողորմություն խնդրիր որդուդ համար, որով չարը կփոխարկվի բարու:

ԻԳ. Եթե Աստված բարկացող մայրերի բոլոր խնդրանքները կատարեր, նրանցից շատերը նույն օրն իսկ անզավակ կդառնային, որովհետև զավակների որևիցե անկարգության վրա բարկանալիս իսկույն աղաղակ են բարձրացնում և դառն անեծքով մահ խնդրում նրանց համար: Կան և այնպիսիք, որ ժանտախտից են բողբոջում, թե անտեսում է զավակներին, և կան այնպիսիք, որ մահաբեր հրեշտակից են գանգատվում, թե չի առնում նրանց հոգիները:

Թեպետ Աստված Իր անբավ գթության պատճառով չի լսում նրանց ձայնը և չի կատարում այդպիսի անշնորհք ու անվայել խնդրանքները, բայց երբ շատ են նույնը կրկնում, զավակներին բազմիցս վերցնում է աշխարհից որպես պատիժ նրանց ծնողներին:

Եվ թեպետ ծնողներն այնժամ զղջում են, լալիս, կոծում ու սգում, բայց ի՞նչ շահ այդ ողբից, եթե նրանց որդին անդարձ գնաց իր հավիտենական տունը:

Կան և անմիտ ծնողներ, ովքեր հանդգնում են նաև տրտնջալ Աստծուց, որ իրենց որդիներին կյանքից զրկեց: Ինչպիսի՜ հայհոյական խոսքեր ու անհնարին անզգամություն. մարդիկ իրենց կամքը փոխելիս կամենում են նաև Աստծո կամքը փոխել, այսինքն՝ Աստծուն դեպի իրենց կամքը խոնարհել:

Ծնողները կարգված են զավակներին պահպանելու համար միայն՝ նրանց բարի մարդ դարձնելու, և ոչ թե ըստ իրենց կամքի սպանելու կամ ապրեցնելու համար, որովհետև մահն ու կյանքն Աստծո ձեռքում են: Ուստի մեծապես մեղանշում են այն մարդիկ, ովքեր մահ են խնդրում նրանց համար, որոնց տերը Հին:

Ուրեմն, ո՛վ ծնող, եթե զավակդ անառակ է, արտասովորից աչքերով աղոթի՛ր Աստծուն, որ նրան շնորհ ու զգաստություն տա, և ինչ վայել է, որ մարդկորեն անես, լինի սաստ, թե խրատ, անձանձիր արա՛, որ շահես նրան: Իսկ եթե Հի շահվում ու Հի զգաստանում, սրտառուչ պաղատանքով հանձնիր Աստծուն՝ անելու այն, ինչ կամենում է. գուցե քեզ իբրև պատիժ է տրվել, որին պարտավոր ես համբերել, որպեսզի Աստված, զթալով քո տառապանքներին, մի օր կատարի սրտիդ խնդրանքները և Իր գործուն շնորհով նրան զգաստություն տա:

**«Քեզանից հեռո՛ւ վանիր ծուռ բերանը
և անիրավ շուրթերը հեռացրո՛ւ քեզանից»** (Առաք. Դ 24):

**«Իր լեզուն զսպողը պահպանում է իր հոգին, իսկ ով հանդուգն
շուրթեր ունի, խռովում է իր հոգին»** (Առաք. ԺԳ 3):

**«Մարդու համար փառք է հեռու մնալ հայհոյանքներից, իսկ
ամեն անզգամ խառնվում է այդպիսի բաների»** (Առաք. Ի 3):

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Զ

ՄԱՏՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Մատնությունն ամենազարհուրելի չարիք անվանելն անպատեհ է, որովհետև բոլոր սարսուզողու չարիքների ամբողջացումն է: Քանզի նրա մեջ գտնվում են ստախոսություն, սուտ վկայություն, նախանձ, բարկություն, ռիսակալություն, թշնամություն, ատելություն, քինախնդրություն, նաև ազահություն:

Եվ ահա չարիքների այսքան դուստրերը ծնվում են հպարտություն թունալից մորից: Որովհետև եթե մարդը հպարտ չլիներ, թեկուզ որևէ կերպ վշտանար իր եղբորից, միևնույն է՝ խոնարհ հոգով կներեր նրան և այսպիսի չարիքների չէր ձեռնարկի: Արդ, մատնիչն ի՞նչ է շահում, եթե ոչ հոգով ու մարմնով իր տուժելը. իսկ թե ինչպե՞ս, լսի՛ր ներքոգրյալը:

Բ. Սևամաղձությամբ վարակվածը, ախտի բորբոքման ժամանակ կարծելով, թե ուրիշներին է սպանում, իրեն է մեռցնում: Այս կերպ նաև դառն նախանձով ախտահարվածն է կարծում, թե ուրիշներին տույժի, տանջանքի կամ մահվան է մատնում, բայց մատնվածը, տառապանքներին համբերելով, իր հոգին ապրեցնում է, իսկ մատնիչն իսկույն կորստյան է մատնվում: Մանավանդ որ ով մեկին ինչ-որ չարիքի է մատնում, նույն չարիքի մեջ և ինքն է ընկնում՝ ըստ այսմ. «Փոս փորողն իր փորած փոսի մեջ կընկնի» (հմմտ. Մաղմ. Է 16):

Գ. Ով ռիսակալությունից է մատնում, որպեսզի վրեժ առնի նրանից, ումից ինչ-ինչ վշտեր կամ վնաս է կրել, Աստծո դատաստանը դեպի իրեն է ուղղում և կամ նրա տեսչությունը վերացնում աշխարհից: Քանզի գրված է. «Իմն է վրեժխնդրությունը» (Բ Օրենք ԼԲ 35, Հոմ. ԺԲ 19), և թե՛ «Ամեն դատաստան տվել է Իր Որդուն» (Հովհ. Ե 22):

Ուրեմն, ո՛վ մարդ, եթե քո դատաստանը բռնակալների

ձեռքով ես տեսնում, Աստծուն ոչինչ չի մնում, որ դատի քո հանդեպ մեղանշածին, և Նա քե՛զ է դատում, որ անհամբեր եղար և խնդրի լուծումը չհանձնեցիր Աստծո դատաստանին կամ չվստահեցիր Աստծո տեսչությանը: Որովհետև եթե հավատալիր, թե Աստված գիտի ու դատում է մարդկանց գործերը և յուրաքանչյուրին հատուցում ըստ մտածումների, խոսքերի ու գործերի՝ այստեղ և հանդերձյալում, վրեժ չէիր փնտրի, ընկերոջդ չէիր մատնի անհագ բռնակալների ձեռքը և տույժի չէիր ենթարկի, այլ կհանձնեիր Աստծուն, որ դատեր, ինչպես և կամենում է:

Դ. Ով իրավացիորեն մեկին տանում է դատարան՝ արդար վճիռ պահանջելու երկրավոր դատավորից կամ իշխանից, որոնց է հանձնված արդարության կշեռքը երկրի վրա՝ ըստ Աստծո կարգադրության, և եթե այնտեղ զրպարտում է դատավորին՝ չեղածն իբրև եղած բարուրելով, այնժամ մատնություն է գործում: Որովհետև արդարությունը պահանջում է միայն տեղի ունեցածի համաձայն ճշմարտությանը խոսել և դատարանի վճռին հնազանդվել:

Իսկ եթե մեկն իր իրավացի փաստերին սուտ է խառնում, որպեսզի իսպա՛ռ հաղթի հակառակորդին, շատ անգամ կորցնում է իր իրավունքը և հանցապարտ դառնում:

Ե. Ով դատարկաշրջիկ ու ծուլ է, տարօրինակ չէ, որ նաև մատնիչ լինի. քանի որ վաստակելու համար որևէ աշխատանք չի կատարում, անմեղներին մատնում է, որ դրամ ստանա:

Սա բանական մարդ չէ, այլ արյունարբու գազան, որ լեզվով սպանում է իր եղբորը, որպեսզի նրա արյունը խմի: Մատնվածը մեծ գումար է կորցնում, իսկ մատնիչը շահում է հազիվ տասանորդը, շատ անգամ էլ անարգվելով ձեռնունայն արձակվում, բայց դառնում է մատնվածի ողջ տույժի պարտապանը: Իսկ առածը չի կարողանում իր կարիքների համար գործածել, այլ անառակություններով վատնում է, որով նրա չարությունը հանցապարտությունը կրկնապատկվում է. առաջին՝ որ դրամի համար իր եղբորը մատնեց, երկրորդ՝ որ ստացած դրամով չարիքներ գործեց:

Զ. Մատնիչներն ավելի հաճախ մատնում են դրացիներին ու ծանոթներին, քան օտարներին, քանի որ առաջիկաների խոսքերն ու գործերը ծանոթ են իրենց: Ինչպիսի՞ դժբախտություն. վայրի գազաններն իսկ չգիտեն վնասել նրանց, ում ընտելանում են՝ ըստ այս առածի, թե՛ «Գայլն իր հարևանին չի ուտում»:

Հապա ո՞ւմ շարքն է դասվում նա, ով իր հավատակից ու ազգակից եղբորը կամ սուրբ Եկեղեցին մատնում է բռնակալներին: Պարզ է, որ Հուդայի բաժինն ունի: Որովհետև ինչպես որ նա Եկեղեցու Գլխին՝ Տիրոջը, մատնեց, այդպես էլ սա մատնում է Եկեղեցին ու քրիստոնյաներին, որով նաև Քրիստոսին:

Իսկ ի՞նչ շահեց Հուդան, եթե ոչ հավիտենական կորուստը. արծաթից օգուտ չունեցավ, կյանքից էլ զրկվեց: Այսպես է լինում և կաշառակեր մատնիչը, որովհետև կորստական դրամի հետ կորցնում է նաև իր հոգին:

Է. Դատարկաբան շաղակրատն անգիտությունմբ դառնում է նաև մատնիչ, որովհետև խոսելիս աջ ու ձախ չնայելով հայտնում է մեկի գաղտնիքը, որն ընկնում է բռնակալների ականջը, և նրան բանտ են գցում ու պատժի ենթարկում: Ահա հիմար շատախոսն իր անզգուշությունմբ պարտապան դարձավ մատնվածի կրած վնասին: Ուստի բանական մարդը պետք է խոսելիս զգուշ լինի, որպեսզի որևէ մեկին որևէ չարիք չհասնի:

Ը. Մատնություն է նաև, երբ մեկը հանիրավի վատահամբավում է նրա անունը, ում ատում է, որպեսզի վերջինս նախատվի, իշխանությունից զրկվի կամ որևէ վնաս կրի: Այս գործը մի բարոյական սպանություն է, քանզի այն անողը նախ իր սրտում սպանում է ատելի մարդու անձը և ապա վատահամբավում նրա անունը: Այս սպանությունն ավելի փոքր չարիք չէ Աստծո և մարդկանց առաջ, քան իրական սպանությունը:

Թ. Կան և այնպիսիք, որ իշխանության համար են մատնում անմեղին, որպեսզի նրա իշխանությունն իրենց ձեռքն

առնեն, սակայն մեծ սխալ են գործում, որովհետև կամ չեն հասնում այն իշխանությունը, որ ցանկանում էին, կամ իրենց հափշտակած իշխանությունը խաղաղության մեջ չեն վայելում:

Ժ. Էլ ավելի չար մատնություն է, երբ մարդ մեկի գաղտնի մտքերը, որ իրեն վստահվել են իբրև հավատարիմ գաղտնապահի, հայտնում է ուրիշներին, որով ոչ սակավ վնաս ու շատերի կործանում են միշտ առաջ եկել ու առաջ գալիս:

ԺԱ. Մատնիչները ոչ միայն մատնվածների աչքին են վատ ու անարգ, այլև նրանց, ում առաջ մատնում են: Եվ թեպետ բռնակալներն առերես չողոքորթում ու գովում են մատնիչներին, բայց մտքում անարգ ու վատն են համարում, ինչպես և կան իսկ: Որովհետև ով ուրիշներին չարիք է կամենում, բարի մարդ չէ: Ուստի նաև բռնակալներն իրենք են զգուշանում մատնիչ մարդուց, որպեսզի իրենց ևս չմատնի ուրիշներին:

ԺԲ. Մատնիչ է համարվում նաև նա, ով երբ տեսնում է իր եղբորն ինչ-որ հանցանքի մեջ, անխոհեմաբար հրապարակում է այն և գցում ժողովրդի բերանը: Իսկ եթե կամենում է նրան ազատել մեղքի որոգայթից, բայց անկարող է այդ անել, ծածուկ թող հայտնի դարձնի հոգևոր առաջնորդին կամ խոստովանահորը և կամ խոհեմ ու գաղտնապահ բարեկամներից մեկին, որպեսզի հանցավորը նրանցից խրատվելով կամ հանդիմանվելով զգաստանա, իսկ ինքը վարձատրություն արժանի դառնա: Որովհետև ով մեկին հետ է բերում չար ճանապարհից, իր հոգին փրկում է մահվանից (տե՛ս Հակոբ Ե 20):

*«Սրախոս վկան առանց պարտի չի մնա,
և չի փրկվի նա, ով զուր տեղին է մեղադրում»* (Առակ. ԺԹ 5):

*«Կրակարանը շիկանում է ածուխից, փայլը բորբոքում է կրակը,
բանասարկուն էլ հրահրում է կոթիվ»* (Առակ. ԻԶ 21):

*«Դե՛ն զցեք սրախոսությունը. յուրաքանչյուրը թող իր ընկերոջն
ասի ճշմարտությունը»* (Եփես. Դ 25):

Գ Լ ՈՒ Խ Ժ Է

ԽՈՈՎՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Չարաբարոնների կողմից բազում վնասակար չարիքներ են գործվում, որոնց վրեժխնդիր են լինում ոչ միայն դատավորներն ու բռնակալները, այլև դրանց մասին լսողները. այդպիսի չարիք են շնությունը, գողությունը, սպանությունը և այլն: Բայց կա մարդկանց մեջ տարածված մի հույժ վնասակար չարիք ազգի, քաղաքի ու ժողովրդի, մեծերի ու փոքրերի, տղամարդկանց ու կանանց համար, որին ոչ ոք վրեժխնդիր չի լինում: Արդարև այս ախտը նման է պալարախտին, որ ներսից հյուծելով մաշում է, բայց ոչ ոք մոտիկից չի հասկանում նրա վնասի չափը:

Արդյոք ի՞նչն է դա: Դա մարդկանց՝ միմյանցից զուր խռովելն է, և քանի որ արդեն շատերի մեջ խիստ տարածված է իբրև մի հասարակ սովորություն, ոչ ոք հոգ չի տանում այն վերացնելու մասին:

Փանզի հագիվ կարելի է գտնել մարդ, գուցե բնավ հնարավոր չէ գտնել, որ որևէ մեկից խռոված չլինի: Ինչպիսի՜ թշվառություն: Մինչև ե՞րբ պիտի խռովեք և խռովեցնեք ուրիշներին, «ինչո՞ւ եք սիրում նանրությունն ու սուտ փնտրում» ի վնաս ձեր անձերի (տե՛ս Սաղմ. Դ-3):

Բ. Սովորաբար միմյանցից ավելի խռովում են սիրելիներն ու ծանոթները, քան ատելիներն ու անծանոթները: Որովհետև երբ ատելի ու անծանոթ մեկը որևէ չարիք է գործում, թեպետ լսողներն ատում են նրան ու նրա գործերը, բայց խռովվածությամբ ո՞րքան չեն պահում նրա հանդեպ, որովհետև այդ չարիքն իրենց չի վերաբերում. միայն ճանաչում են այդպիսինին և զգուշանում նրանից:

Իսկ սիրելիներն ու ծանոթներն այն պատճառով են խռովում միմյանցից, որ մեկի խոսքերը կամ գործերը հակառակ

են լինում մյուսի կամքին՝ ըստ այսմ. «Եթե թշնամին լիներ ինձ նախատողը, կհամբերեի, կամ իմ ատելին լիներ իմ դեմ մեծախոսողը, կթաքնվեի նրանից: Այլ դու, մա՛րդ, իմ հավասարն ես, իմ առաջնորդն ու ծանոթը» (Սաղմ. ԾԳ. 13-14): Ահա այս աղբյուրից է բխում խռովվածությունը:

Պետք է քննել խռովվածության պատճառը, թե այն արդյոք իրավացիորե՞ն է, թե՞ հանիրավի: Արդ, եթե մեկը մյուսի հանդեպ իրավունք ունի, վայել է, որ խռովի, այլ պիտի արդար դատաստան պահանջի, և այդժամ սա խռովվածություն է՝ կոչվի, այլ արդարություն: Իսկ եթե իրավունք չունի, ուրեմն անտեղի է խռովում և իզուր տանջվում:

Գ. Եթե մարդիկ հասկանային, որ մարդու բնությունը սխալական ու դուրսառհճ վիճակով է հաստատված, երբեք չէին խռովի միմյանցից, այլ կներեին միմյանց: Որովհետև իրենք էլ նույն բնությունից լինելով՝ հարկավ երբեմն սխալվում են, չասեմ թե՛ շատ անգամ:

Բայց զարմանալին այն է, որ ամենքը կամենում են, որ ուրիշները կատարյալ լինեն, իսկ իրենք չեն հոգում իրենց կատարելության մասին: Արդ, եթե լավ է կատարյալ ու անսխալ մարդ լինելը, ինչո՞ւ դու չես ջանում այդպիսին լինել. ուրեմն պարզ է, որ ոչ թե նա անկատար գտնվեց, այլ դու ինքդ:

Որովհետև եթե նա որևէ սխալ գործեց, և դու դա հասկացար, մի՛ խռովիր, այլ քո կատարելությամբ ուղղի՛ր նրա թերությունները կամ անխռով մնալով հաղթի՛ր նրան, ինչը եթե կամենաս, կարող ես անել: Ուրեմն անտեղի ես թե դու խռովում և թե խռովեցնում ընկերոջդ:

Դ. Պատահում է նաև, որ մի ավելի մեծ վնասից ազատվելու համար մեկը ստիպված է լինում ինչ-որ չափով վնասակար մի բան կատարելու, որի պատճառով բարեկամը խռովում է: Բայց նա, ով դա արեց, էջը կարող չանել՝ հաշվի առնելով այն ավելի մեծ վնասը, որ հարկադրաբար պիտի առաջ գար դրանից: Ուստի խոհեմ բարեկամը պիտի ցավակցեր նրան և ո՛չ թե անտեղի խռովեր:

Ե. Հպարտներն արագ են խռովում, որովհետև եղածը չեն

Հավանում և հանձն չեն առնում համբերել, որի պատճառով խռովության աղմուկ բարձրացնելով՝ վրդովվում են ու շատերին վրդովում:

Չ. Կան և այնպիսիք, որ ինքնախաբի նման իրենք իրենցից են խռովում, երբ հանկարծակի պատահած վնասի մասին վախենում են հայտնել մեկին կամ չեն կարողանում դրանից նահանջել:

Ի. Խռովվածությունը լինում է հավասարների միջև, իսկ մեծը փոքրից և փոքրը մեծից իրականում չեն խռովում, որովհետև խռովվածության նյութը գտնվում է միմյանց փոխառփոխ դիմադարձելու կարողություն ունեցող կամքերի հակառակության մեջ:

Արդ, եթե մեծը հակառակում է և փոքրի հանդեպ անարդար է, սա կոչվում է բռնություն կամ զրկողություն, և եթե փոքրն է անում նույնը, սա կոչվում է հանդգնություն կամ խարդախություն: Ուստի միայն հավասարների դեպքում է լինում խռովվածություն:

Ը. Խռովելու պատճառը տկարությունն ու փոքրոգությունն են: Որովհետև ուժեղը բացեիքաց վիճում է, իր կամքն առաջ տանում ու հաղթում հակառակորդին թե՛ իրավամբ և թե՛ անիրավ կերպով, իսկ տկարը, գործնականորեն դիմադրել չկարողանալով, մտքով խռովում է, ամեն տեղ տրտնջում, ամենքին գանգատվում, և սա առաջանում է փոքրոգի լինելուց:

Թ. Խորախորհուրդ մարդը երբեմն անհրաժեշտ է համարում անխռով մտքով հեռանալ մեկի սիրուց, երբ զգում է, որ այդ սիրո մեջ կարող է գոյանալ չար բան կամ պատվի արատ: Սա իրականում ատելություն կամ խռովվածություն չէ, այլ զգուշություն:

Բարեսեր մարդիկ այս մտքով են հրաժարվում չարերի հետ հաղորդակցությունից և չեն ախորժում նրանց հետ խոսակից ու սեղանակից լինել, ոչ թե որ նրանց անձերն են ատում, այլ նրանց գործերը: Եվ այսպիսի դեպքերում համարվում է, թե խռովվածությունը ոչ թե մարդու հանդեպ է, այլ գործերի:

Քանզի չար գործի պատճառով արհամարհվում է գործողը, ով ըստինքյան բարի էր: Մարդն իր բնությամբ բարի է և արժանի է սիրո, սակայն չարը թյուր կամքով գործելիս ինքն էլ է չար դառնում, և այդպիսինից պետք է խուսափել ու հեռու մնալ որպես չարիքների պատճառից:

Ժ. Խիստ մեծ խռովվածությունները շատ անգամ առաջանում են չնչին բաներից, ինչպես մեծամեծ հրդեհները՝ մի փոքրիկ կայծից: Ուստի ով կամենում է ամենքի հետ հաշտ ու անխռով մնալ, թող նրբանկատ լինի մինչև մանրուքները, որպեսզի իր և որևէ մեկի միջև խռովվածություն չծագի:

ԺԱ. Կա՞ արդյոք այնպիսի անագորույն ու խստասիրտ մեկը, ով մի անգամ մեկից խռովելով՝ երբեք չկամենա ներել ու հաշտվել, մանավանդ նրա հետ, ով խոնարհված աղաչում է, միջնորդ մեջտեղ գցում և խաղաղություն խնդրում: Արդարև, ով էլ որ լինի նա՝ հաշտվել չկամեցողը, կորցնում է իր հարգն ու պատիվը, է՛լ ավելին՝ հոգին: Որովհետև բարկացնում է Աստծուն, Ով կամենում է ամենքի խաղաղությունը:

Իսկ եթե այդպիսին պնդի, թե իր անձի ու կամքի տերն է, այնժամ առավել ևս պիտի արագ ողջունեն հաշտությունը, որպեսզի իբրև քաջ մարդ՝ վարձատրությունը հաղթանակի պսակի արժանանար: Բայց հաշտվել չկամենալով՝ ցույց է տալիս, թե իր անձի տերը չէ, այլ տկար ու անզոր՝ նվաճելու իր կրքերը:

ԺԲ. Կան դաժան, ոխակալ մարդիկ, ովքեր մեկից խռովելիս այնքան են համառում, որ պատեհ ժամանակ են փնտրում վրեժ լուծելու: Սա դիվական ախտ է, և սրանով հիվանդացածները խիստ անողորմ են և անարժան աստվածային ողորմությունը, որովհետև անողորմների հանդեպ անողորմ դատաստան է լինելու (տե՛ս Հակոբ. Բ 13): Որքան էլ մարդ հանիրավի վշտացած լինի մեկից, պետք է նրա հանդեպ ողորմած լինի, ների իբրև մարդկային տկար բնության վիճակվածի և խռովվածությունը երկար չպահի մտքում:

Ոխակալը նման է կրակից այրվածքներ ստացածի. որովհետև ինչպես որ վերջինս այրվածքի նշանը չի կորցնում,

այդպես էլ ռխակալն ատելության նյութը սրտից չի հանում, որով ասես անշիջանելի հրով տոչորվում է և տոչորում նրան, ում հանդեպ ռխ ունի: Ուստի ռխակալը միշտ անհանգիստ ու խռովված է:

ԺԳ. Ընդունած անիրավությունները ներելը արի ոգու նշան է: Եթե մարդ խռովում է մեկից, անշուշտ նշանակում է, թե նրանից հանրավի ընդունել է որևէ վնաս: Իսկ ով այն անտեսում է և ներում, իրեն ուժեղ ու արի է ցույց տալիս, որ կարողացավ հաղթել վնասին և մնաց անդորրամիտ ու անխռով:

ԺԴ. Խռովասեր քրիստոնյան, ով քենը սրտում ծրարած ատում է իր եղբորը, իրեն դատապարտում է, երբ Տերունական աղոթքն է ասում: Հարկ է, որ կամ սիրենք մեր եղբայրներին, կամ ատենք մեր անձը: Պատշաճ չէ ատել որևէ մեկին, բացի դեերից. միայն դատապարտյալներին է հատուկ միմյանց ատել:

ԺԵ. Աստված մեզ ներում է, եթե ներում ենք ուրիշներին: Չկա դատապարտություն այնպիսի հայտնի նշան, ինչպիսին չներելն է՝ ըստ այսմ. «Եթե դուք մարդկանց չներեք իրենց հանցանքները, ձեր Հայրն էլ ձե՛զ չի ների ձեր հանցանքները» (Մատթ. Զ 15):

«Ով կռիվ է հրահրում բարեկամի դեմ,
թակարդ է լարում իր ոտքերի համար» (Առակ. ԻԹ 5):

«Եթե սեղանի վրա քո ընծան մատուցելու լինես
և այնպեղ հիշես, որ քո եղբայրը քո դեմ ոխ ունի,
քո ընծան թո՛ղ սեղանի առաջ և զնա,
նախ հաշտվի՛ր քո եղբոր հետ և ապա ե՛կ,
քո ընծան մատուցիր» (Մատթ. Ե 23-24):

«Ոչ ոքի չհայհոյել, չլինել կռվարար, այլ հեզ,
և բոլոր մարդկանց հանդեպ խոնարհություն ցուցաբերել»
(Տիտ. Գ 2):

Գ Լ ՈՒԽ Ժ Ը

ՍՈՒՏ

Ա. Սուտը բոլոր չարիքների աղբյուր կոչելն անպատեհ է, որովհետև վերացնում է ճշմարտությունը, որ բոլոր բարիքների աղբյուրն է: Եվ թեպետ սուտն էություն չունի, որովհետև ճշմարտության բացակայությունն է, բայց մարդուն, ով բնականապես էություն ունի, բարոյապես անէություն է փոխարկում, քանզի ամեն ոք ստախոսին ոչինչ է համարում:

Ով մտքում ունեցածից տարբեր բան է խոսում, խաբեբա, դավաճան ու կեղծավոր է, որովհետև սուտն իբրև ճշմարիտ է կեղծում, որպեսզի խաբի ու դավաճանի: Ուստի կորցնում է իր հարգն ու պատիվը և անարգ ու արհամարհելի դառնում բոլորի աչքին:

Բ. Մարդկությունը դեմ է սուտ խոսելը, որովհետև սուտը հակառակվում է խոսողի մտքի ճանաչողությանը: Ով ճիշտը գիտի և ստով աղավաղում է, կեղծում է իր ըմբռնումը և իրեն խաբում, ուստի ինքն իր հետ մաքառում է և կռվում ընդդեմ ճշմարիտ մտքի:

Եվ իրոք, չկա ավելի չար բան, քան սա, բայց և չկա մարդկանց մեջ ավելի տարածված բան, քան սա:

Գ. Թեպետ ստախոսներն ամեն ինչում արժանի են անարգանքի, բայց երբ դատավորները, գիտունները, հարուստներն ու իշխաններն են ստում, նրանց անարգանքն այնքան է մեծանում, որ դառնում են մի այլանդակ ու զարհուրելի հրեշ և աշխարհի մեջ՝ վտանգի տալենապ, նման արեգակի՝ խավարով պատվելուն:

Փանզի երբ հասարակությունը տառապում է ստախոս խարդավանողներից, դիմում է դատավորներին, գիտուններին, իշխաններին ու հարուստներին՝ ճշմարիտ արդարությունը նրանց մեջ գտնելու. իսկ եթե նրանք ստի սպասավոր լինեն,

զրկյալներն արդյոք ո՞ւմ պիտի բողոքեն՝ իրավունք ու դատաստան պահանջելու:

Ուստի բարեմիտ իմաստունները խիստ իրավացիորեն՝ ատելի համարեցին ստախոս մեծատունին: Որովհետև աղքատը գուցե ակամա և տգետն անգիտությունից է մտածում ստել, իսկ հարուստն ու գիտունն ինչի՞ց են ստիպվում ձեռնարկելու մարդկային ցեղին անախորժ բաներին:

Ուստի ամենքը պարտավոր են հեռու մնալ ստից, մանավանդ իշխանները, դատավորներն ու գիտունները, որպեսզի նրանց հարգն ու պատիվը նախատինքի ու խայտառակությունից չենթարկվի:

Դ. Ով չի կամենում ստի մեջ ընկնել, թող սակավախոս լինի, որովհետև ճշմարտությունը մեկն է, իսկ սուտը՝ բազում: Ուստի շատախոս մարդը չի կարող ստից զերծ մնալ:

Ե. Կա մարդ, ով իմաստություն ու պարծանք է համարում բազմություն անառջ ստերով ճողոմաբանելը, բայց չգիտի, որ դրանով առավել պարսավվում է, քան գովվում խոհեմագոյն ու իմաստուն անձանցից: Ուստի ավելի լավ է ճշմարտությունը ներկայացնել սակավ ու պարզ խոսքերով, քան ունայնաբանությունամբ շատախոսել և ստախոս երևալով՝ պարսավվել:

Զ. Պարզամիտներին առևտրի մեջ կեղծուպատիր ստով խաբելն առավել չար է, քան հայտնի ավազակությունը: Որովհետև ամեն ոք զգուշանում է ավազակներից, իսկ ստախոսը, չարությունը թաքցնելով ճշմարտության կերպարանքի տակ, անկասկածելի է երևում և ավազակից էլ ավելի է կողոպտում ու մերկացնում ձեռքն ընկած մարդուն:

Մանավանդ քանի որ գողերի ու ավազակների պատիժն ամենքին հայտնի է, շատերը հետ կանգնեցին այսպիսի չարիք գործելուց, բայց քանի որ ստախոսը, պատիր խոսքերով իրեն արդարացնելով, շատ անգամ ժամանակին անպատիժ է մնում, ուստի և բազմաթիվ մարդիկ նույնը շատ են գործում և համարձակ հանդգնում ստել:

Բայց ամեն ստախոս, ըստ աստվածային արդար իրավունքի, վերջում կրում է իր պատճառած վնասի պատիժը, թեպետ

դա ամենքին բացահայտ չի երևում, ինչ պատճառով շատերը չեն զգում, թե պատժի պատճառը սուտն է:

Ուրեմն՝ այդպիսիները թող լավ իմանան, որ չկա չարիք, որ իր հետ չունենա վրեժխնդրություն ու պատժի կշիռը թե՛ մարդկանցից և թե՛ Աստծուց: Որովհետև պատիժը հանցանքի ծանրությունն է, և ինչպես որ չկա մարմին առանց ծանրություն, այդպես էլ չկա որևէ չարիք, որ անպատիժ մնա:

Է. Ծնողներն իրենց զավակներին և ուսուցիչներն իրենց աշակերտներին պարտավոր են մանկությունից հաստատել ճշմարտության մեջ և նրանց ատելի ցույց տալ սուտը: Որովհետև ով մանկական մատաղ հասակում սովորում է ստել, անկասկած մեծ տարիքում ծայրագույն ստախոս ու ծայրագույն չար է դառնում: Որովհետև արմատացած սովորությունը դառնում է երկրորդ բնություն, և հասակի անհերք հետ անում են նաև ունակությունները՝ թե՛ բարի և թե՛ չար: Ուրեմն՝ ինչով որ զարգանում է մատաղ մանուկը, նրանով էլ զբաղվում է մեծանալիս:

Ը. Մարդ կա, որ ստում է ոչ թե որ ունեցվածք ձեռք բերի, այլ որպեսզի ունենդիրներից պատիվ ու համբավ որսա: Սա լուսատու որդ է, որ գիշերն ուր որ սողում է, իր թողած հետքերն արծաթի հեղանյութի պես փայլեցնում է:

Արդ, մարդկանցից ո՞վ է այնքան կարճամիտ, որ այդ փայլուն գիծը հեղուկ արծաթ կարծի: Ուրեմն դու, ո՛վ ստախոս ու սնապարծ, մի՛ կարծիր, թե մարդիկ քո սուտը չեն հասկանում, շատ լավ գիտեն տարբերել ուղղախոսին ստախոսից:

Այս պատճառով էլ պատվի ու համբավի փոխարեն, որը կամենում էիր, ստանում ես անարգանք ու անպատվություն, որը չես կամենում. գուցե եթե ինչ-որ պատիվ ունես, դա ևս կորցնում ես:

Ուրեմն՝ ով ճշմարիտ պատիվ ու բարի համբավ է ցանկանում, թող ամեն ինչում ուղղախոս լինի: Քանզի ճշմարտախոսների համար արդեն իսկ ճշմարտությունը փառք, պատիվ ու անկողողպտելի զարդ է:

Թ. Մնապարծը միշտ և ամեն ինչում խաբվում է, բայց

առավել այնժամ, երբ լսողները նրան հաճոյանալու համար լռում են ու չեն հակառակում նրա զրախոսություններին, երբ բազմության առաջ մեծ-մեծ բարբառում է իր մասին: Սակայն նրանց լռությունը ստախոսին է՛լ ավելի է առիթ տալիս անվեհեր արչավելու սուտ ու անսահման պարծենկոտության ասպարեզը, մինչև որ գլորվում է խայտառակության վիհը, որովհետև նրա շատախոսության մեջ հայտնի են դառնում նրա ստերը: Քանզի ով սկզբում խիստ խրոխտ է ճամարտակում, մեջտեղում թուլանում է և վերջում իսպառ նվաղում:

Ուստի պետք է միշտ ճշմարտախոս լինել, առավել ևս բազմության առաջ, և խոսքն էլ պիտի լինի կարճ ու հակիրճ, որպեսզի լսողները չձանձրանան:

Ժ. Սուտն առավել թագավորում է տգետների ու մոլիների մեջ: Տգետը ստում է, որպեսզի իր տգիտության տգեղությունը ծածկի և դրանով իմաստունի համբավ ձեռք բերի, իսկ սա նշանակում է հողը տիղմով գեղերեսել, և մոլին ստում ու ճոխաբանում է, որպեսզի բարի մեկը թվա: Բայց նրանք պետք է հասկանային իմաստուն այն առածը, թե՝ «Պերճախոսներն առաքինությունից զուրկ են»:

Ահա սրանք և սրանց նմանները, կամենալով իրենց տգեղությունները ծածկել ստով, իրենց է՛լ ավելի գարշելի են դարձնում: Ուստի ամեն ինչում ամեն կերպ պետք է խուսափել ստից:

ԺԱ. Ով խոսելիս մի անգամ ստում է, ստիպված է լինում միշտ ստելու, որով իսպառ օտարանում է ճշմարտությունից և դառնում ստի շտեմարան: Քանզի նախորդ սուտը ծածկելու համար ջանում է ուրիշ սուտ հորինել, որպեսզի չխայտառակվի, երկրորդը քողարկելիս սուտը երրորդում է, դարձյալ աշխատում այլ ստերով քողարկել նաև դա և շարունակ մի ստից մյուսին է դիմում, մինչև կատարյալ ստախոս է դառնում: Ուրեմն՝ պետք է ջանալ հենց սկզբից երբեք չստել:

ԺԲ. Ստախոսը հետին անարգության մեջ է ընկնում, երբ ստում է այն մասին, ինչի իսկությունն ունկնդիրն ուրիշ տեղից լսել է, սակայն բնավ չզգացնելով՝ սպասում է ուրիշ բա-

ներ էլ լսելու նրանից, որպեսզի լավ հասու լինի նրա ստին: Ուստի պարզամիտ ձևանալով՝ սկսում է խոսակցություն մի այլ առարկա առաջարկել, որպեսզի որսա նրա սրտի ամբողջ տարազը:

Իսկ հիմարացած ստախոսը մտքում խնդում է, թե խաբեց, ուստի ջանում է ստի վրա սուտ ավելացնել՝ իր խոսքը հավաստի դարձնելու համար:

Ջարմանալի՝ են թշվառ ստախոսի խայտառակությունն ու նրբամիտ ունկնդրի քողարկված հնարները: Մեկն անգիտություն մը գողանալ տվեց գողունին և կարծում է, թե դեռ իր մոտ է, իսկ մյուսը նրա գաղտնիքը գողացավ, բայց հայտնի է, որ գող է:

Այստեղ պետք է տեսնել այս երկուսի՝ միմյանց վրա նետվող զարմանալի հայացքներն ու կեղծուպատիր խնդամտությունները: Մեկը հաղթվելով ջախջախվեց, բայց չզգաց իր անկումն ու պարտությունը, իսկ մյուսը հաղթեց ու հաղթանակն առավ, բայց տակավին ցույց է տալիս, թե հաղթված ու ճնշված է:

Սրանից ավելի ի՞նչ թշնամություն կա սեփական անձի հանդեպ, որ նյութեց ստախոսը, որովհետև ահա նրա հանդեպ վստահությունը վերացավ, այլևս ո՞վ կհավատա նրա խոսքերին: Ուստի լավ ասաց նա, ով ասաց. «Ստախոսը միայն այն է շահում, որ երբ ճշմարիտն է ասում, ոչ ոք նրան չի հավատում»:

ԺԳ. Մարդու համար լավ է, որ հենց սկզբում խոստովանություններ կայացնի իր կարիքը նրան, ումից կամենում է ինչ-որ բան վերցնել, քան իր կարիքը քողարկի ու ստի, իսկ հետո ամաչեցվի ու նախատվի: Արդարև, չար է այս սովորությունը, և անհնար է, որ չարից որևէ բարի բան առաջ գա:

Արդ, համարենք, թե ստով մեկից օգնություն գտար կամ շահեցիր ինչ-որ բան. բայց դա շահ է, այլ մեծ վնաս: Որովհետև մի օր սուտը հարկավորաբար կբացահայտվի, և դու ատելի կդառնաս և այնուհետև չես կարողանա օգնություն գտնել մարդկանցից:

Ուրեմն՝ լավ է ճիշտը խոսել և մարդկանց քո հանդեպ կարեկցություն չարժեք, քան ստելով ատելի դառնալ ամենքին: Որովհետև մարդկանց սա է հատուկ՝ ուղղախոսին օգնել, իսկ ստախոսին ձեռնունայն արձակել:

ԺԴ. Վայել է և առևտրին սուտ խառնել: Որովհետև ստելու պատճառով արդար շահը փոխվում է անիրավ խաբեություն, և ով անիրավություն է ունեցվածք հավաքում, դրանից ոչ այլ ինչ է շահում, եթե ոչ անիրավ լինելը, իսկ անիրավություն էր ժողովված ունեցվածքը փորձություն քամիով ոչնչանում է, ինչպես կարելի է տեսնել շատերի մոտ:

Ուրեմն՝ եթե մեկն ասի, թե անհնար է առանց ստելու առևտուր անել, հույժ սխալվում է. որովհետև դրանով կամենում է բոլորին ստի ծառա համարել և ճշմարտությունն աշխարհից տարազրել: Սակայն առևտուրն ուղղախոսությամբ առավել արդյունավոր ու հաջող է, քան ստով ու խաբեությամբ: Որովհետև ով մի անգամ ճշմարտախոսի համբավ է ձեռք բերում, ամենքը ցանկանում են նրա հետ առևտուր անել, որով առավել է շահում ու հարստանում, և նրա ունեցվածքը մնում է նրա հետնորդներին որպես անկորուստ ժառանգություն: Սրա փորձը լավ գիտեն արդարախոս վաճառականներն ու արհեստավորները:

Մանավանդ որ իրենք իսկ ստախոսները, վտանգի մեջ ընկնելիս, խղճմտանքից տանջվելով, անշուշտ վկայում են. «Այն պատճառով հասանք այս հետին չքավորությունը» և կամ՝ «դառը տազնապը մեզ պաշարեց, որովհետև ունեցվածքը ստով ժողովեցինք, և ահա ունեցվածքը կորավ, իսկ մենք մնացինք Աստծո ու մարդկանց առաջ հատուցման պարտապան»:

Արդարև, եթե մեկը կամենում է հարատևել բարօրության մեջ և տեսնել աշխատանքի հաջողություն, գնելիս ու վաճառելիս թող երբեք սուտ չխոսի, այլ նրա խոսքը լինի՝ այոն՝ այո, և ոչը՝ ոչ՝ ըստ Տիրոջ պատվիրանի (հմմտ. Մատթ. Ե 37): Արդարև, սա դյուրավ կկատարվեր, եթե ամենքն այս մտքով հաստատված լինեին:

ՓԵ. Երբ ստախոսը մարդկանցից անպատիժ է մնում, այնժամ առավել թող վախենա, որովհետև պիտի պատժվի Աստծուց. սուտը ճշմարտության դեմ է, իսկ ով դեմ է ճշմարտությանը, դեմ է Աստծուն, որովհետև Աստված ճշմարտություն է:

Ուրեմն՝ ստախոսները թող իմանան, թե սուտը որքա՛ն չար է, և զգաստանան:

*«Սրախոս շուրթերը պիղծ են Տիրոջ առջև,
իսկ հավարարիւմ բերանը
հաճելի է Նրան»* (Առակ. ԺԲ 22):

*«Մարդու մեջ չար բիծ է սուրբ:
Այլ բան է գողությունը, և այլ բան՝ սրությունը,
սակայն երկուսն էլ կորուստ կժառանգեն»*
(Սիրաք Ի 26-27):

*«Նա (սաքանան) ի սկզբանե մարդասպան էր
և ճշմարտության մեջ չմնաց,
որովհետև նրա մեջ ճշմարտություն չկա:
Երբ նա սուր է խոսում, ինքն իրենից է խոսում,
քանի որ սուր է և սրի հայր»* (Հովհ. Ը 44):

ՍՈՒՏ ՎԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Կա չարիք, որ միայն գործողի համար է չար, ինչպիսին են տրտմությունը, տրտունջը, հուսահատությունը, ձանձրույթը, ծուլությունը, պարապությունը և այլն: Որովհետև սրանք ցեցի նման գոյանում են մարդու մեջ ու ապականում նրան տեսակ-տեսակ վնասներով, իսկ եթե անցնում են ուրիշներին վնասելու, ապա դա լինում է պատահաբար և անուղղակի. օրինակ երբ մեկը տրտմությունից մեռնում է, ինչ-որ կերպ վնասվում է նաև նրա ընտանիքը՝ մնալով անխնամ:

Եվ կա չարիք, որ ոչ միայն գործողի համար է չար, այլ նաև ուրիշների, որովհետև նրա չարությունն անբարեկամությունն ուղղակիորեն հասնում է ուրիշներին: Այդպիսին են սպանությունը, գողությունը, շնությունը, խաբեությունը և այլն: Սրանց չարքում է և սուտ վկայությունը. որովհետև ոչ միայն սուտ վկան է վնասվում, այլև նա, ում մասին է վկայությունը՝ նրա:

Այսպիսի մարդկանց մեջ ոճրագործության չարիքը կրկնապատկվում է, որովհետև սուտ վկան իրեն կամովին մատնում է չարիքի և ուրիշներին բռնի քաջում վնասի մեջ: Ուստի կրկնակի պատժի է արժանի, մեկը՝ իր անձի համար, և մյուսը՝ նրանց, որոնց վնասեց: Դեռ ավելին, անպատեհ չի լինի, եթե նաև բազմապատիկ պատիժներ ստանա, որովհետև իր օրինակով առաջնորդ եղավ ուրիշներին՝ հանդգնելու նույն մեծադեմ չարիքը՝ սուտ վկայությունն անելու:

Բ. Սուտ վկան, եթե նույնիսկ ուրիշներին չի վնասում, բավական է նրան այն վնասը, որն իր համար է ընդունում, որովհետև դառնում է անարգ ու ատելի: Իսկ եթե սուտ վկայությամբ վնասում է ուրիշներին՝ ընկերոջը մատնելով տույժի, տանջանքի կամ մահվան, և կամ մեկի մասին չար համբավ է

Հանիրավի տարածում, ո՞վ կարող է չարիքների մեծությունը չափել, եթե ոչ՝ միայն ինքը՝ սուտ վկան, երբ կրի պատիժն այստեղ և հանդերձյալում՝ համաձայն Աստծո արդար դատաստանի:

Գ. Վկայությունը սահմանվեց արդարություն համար: Որովհետև երբ դատավորը, լսելով երկու կողմերին՝ մեղադրողին ու մեղադրյալին, ովքեր միապես պնդում են, թե հավաստի են իրենց փաստերը, տարակուսանքով է պաշարվում՝ որոշելու արդարն ու իրավացին, վստահում է վկանների ազնվությունը: Ահա արդարության կշեռքն անցավ վկանների ձեռքը:

Արդ, եթե վկանները ծուում են կշեռքի մետը և դատի ժամանակ սուտ վկայում, հանցանք են գործում արդարության օրենքի դեմ և պարտապան դառնում: Ուստի սուտ վկային էլի վրա, երեսը թիկունքին դարձրած, խայտառակելով պտտեցնում են հրապարակներում. և խիստ իրավացիորեն, որովհետև ով երեսը չըջեց ճշմարտությունից, արժանի է, որ նրա երեսը չըջվի թիկունքի կողմը:

Դ. Ով կաշառքի համար սուտ վկայում է, ոչ միայն իրավունքը դրամի հետ է փոխանակում, այլև արդարությունը մատնում է մարդկանց ծառայության:

Եվ քանի որ դատավորները դատում են ըստ վկանների խոսքերի, ուստի եթե վկան սուտ է, դատարանի վճիռն անիրավի ու զրկող է լինում: Իսկ ով դատվելիս զրկվում է իր իրավունքներից, դուրս գալով գանգատվում է եղած դատից, թե՛ «Ինչպիսի՝ արդարություն է սա, որ ինձ զրկեց իմ իրավունքներից»: Դատավորից չի տրտնջում, որովհետև նա ճիշտ վճռեց. քանզի ըստ օրենքի նա պարտավոր էր լսել վկային. իսկ արդ, ինչպես վկան վկայեց, այդպես էլ նա դատեց:

Արդարությունը, որ անմեղ է և լավ գիտի յուրաքանչյուրին իրենը բաշխել, սուտ վկայի ձեռքով մատնվեց ու ծառայության տակ ընկավ: Որ ամենուր պարզերես փայլում էր, այստեղ ամոթի ենթարկվեց, որովհետև դատվում է նրա կողմից, ում հանդեպ չմեղանչեց:

Արդյոք տեսա՞ր, թե արդարություն ինչպիսի մատնիչ են

սուտ վկաները: Բայց թող չականկալեն անպատիժ մնալ և խաբել բոլոր դատավորներին, որովհետև ստեղծական դատավորների կողմից ճնշվելով՝ արդարությունը դիմում է անստեղծ դատավոր Աստծուն՝ իրավունք պահանջելու: Այնժամ Աստված, Ով վկանների կարիք չունի, ուղղապես դատում է և սուտ վկային չարաչար պատժում, իսկ զրկվածն իր իրավունքի տերն է դառնում: Արդարև, սուտ վկանները թող վախենան Աստծուց և դառնա՛ն անիրավությունից:

Ե. Ով բարեկամություն սիրուց սուտ վկա է դառնում, եղծում է բնության օրենքը և գործում աստվածային օրենքի դեմ: Որովհետև բնության օրենքն ուսուցանում է նախ սեփական անձը պահպանել չարից, ապա ըստ ձեռնհասության ջանալ նաև ընկերոջը պահպանել, և աստվածային օրենքը պատվիրում է. «Պիտի սիրես քո ընկերոջը քո անձի պես» (Լևտ. ԺԹ 19, Մատթ. ԺԹ 18): Իսկ ով ընկերոջ սիրո համար գալիս է դատի ժամանակ սուտ վկայելու, իրեն մեծ չարիքի է մատնում, որով ցույց է տալիս, թե իր ընկերոջն ավելի է սիրում, քան իրեն, իսկ սա դեմ է բնության ու Աստծո օրենքներին:

Արդարև, պետք է սիրել ընկերոջը և նրան բարիք կամենալ ու գործով կատարել, բայց այն պայմանով, որ սեփական հոգին չտուժի կամ ընդդեմ Աստծո որևէ բան չգործի: Ահա սեփական անձի թշնամի ու Աստծուն հակառակ են նրանք, ովքեր մարդու սիրո համար սուտ վկա դառնալով՝ չարաչար մեղանշում են:

Զ. Ով ինչ-որ թշնամության պատճառով սուտ վկայում է մեկի մասին՝ վնասելու և հաղթելու նրան, նրա փոխարեն ինքն է վնասվում ու հաղթվում: Քանզի թվում է, թե թշնամուն զրկեց իրավունքից կամ նեղությունների ու տույժերի մեջ գցեց, սակայն այս բոլոր մարմնավոր ու առօրեական կրքերն ու վնասները սակավ են վշտացնում տուժածին, որովհետև կամ ժամանակի անցմամբ մոռացվում են, կամ մահվամբ վերջանում: Իսկ սուտ վկայի վնասը դառն ու դաժան է, որովհետև հոգևոր է ու հավերժական:

Արդարև դո՛ւ, ո՛վ սուտ վկա, քանի որ վնաս պատճառե-

ցիր ավելի քեզ, քան թշնամուդ, ուստի հաղթվեցիր և ո՛չ թե հաղթեցիր: Ուրեմն դադարի՛ր չարիք գործելուցդ, որպեսզի Աստծո և մարդկանց առաջ հավիտյան պատժապարտ չլինես:

Է. Ո՛չ սակավ խելքի ու նրբամտության կարիքն ունի սուտ վկայության գնալը. որովհետև տգետների ու հիմարների գործ է հատավորի բոլոր հարցումներին պատշաճ պատասխան գտնելը: Բայց ճշմարտության հաղթվելով՝ շատերն ամեն օր պատժվում են թիավարությանը, աքսորով, ծեծով կամ այլ պատիժներով և տակավին չեն զգաստանում:

Վա՛յ նրանց կամակորությանն ու անզգամ լրբությանը: Որովհետև եթե ապուշ լինեին, չէին հանդգնի այս ոճիւրը գործել, իսկ սրանք ճարպիկ ու գործունյա մարդիկ են, ինչպե՞ս է, որ բնության այդ պանծալի ձիրքերը բարի գործի համար չեն բանեցնում և իրենց ձեռքով չեն վաստակում, որպեսզի իրենց արդար վաստակն ուտեն զվարթերես ու առանց մեղքի:

Ո՛վ թշվառականներ, մինչև ե՞րբ պիտի դեզերեք դատավորների դռներին տնավերության համար. խնայեցե՛ք ձեզ և հե՛տ դարձեք ձեր չարիքներից, որովհետև ոչ մի չարակամ անպատիժ չի մնում:

«Ականջ մի՛ դիր սուր լուրերին:
Տանձն մի՛ առ հոգուր անիրավի
անիրավ վկա լինել» (Ելք ԻԳ 1):

«Անիրավ վկան բորբոքում է սպուրթյունը
և գրգռություն է գցում եղբայրների միջև» (Առակ. Զ 19):

«Սրախոս վկան առանց պարծի չի մնա,
և ով ընկերների հանդեպ թշնամանք է բորբոքում,
ով չարություն է գրգռում, պիտի կործանվի» (Առակ. ԺԹ 9):

Գ Լ ՈՒ Խ Ի

ՍՈՒՏ ԵՐԳՈՒՄ

Ա. Ամեն ստախոս անիրավ է, իսկ ով սուտ երգվում է, անիրավ ու ամբարիշտ է: Որովհետև երբ տեսնում է, որ ստախոսությունը չի օգնում, ավելացնում է նաև երգումը, որպեսզի մարդիկ, լսելով Աստծո անվամբ երգումը, հավատան ասված խոսքերին:

Ինչպիսի՜ անտանելի դժբախտություն. ստախոսությունն ըստինքյան չար է, իսկ երբ իր վրա կրում է Աստծո ամենասուրբ անունը, նրա չարությունը ծանրանում է, և այն դառնում է ամենաչար: Եվ սա ոչ թե Աստծո անունից է, այլ սուտ երգվողի՝ անխաբ ճշմարտության սքանչելի անունն իր վրա կրելու անարժանությունից, ինչպես որ ճպոտ աչքը նեղվելով տանջվում է պայծառ լույսից:

Այո՛, Աստծո անունը ստին վկա կանչելը մեծ ամբարշտություն է: Ուստի ով սուտ է երգվում, անիրավ լինելուց բացի նաև ամբարիշտ է դառնում:

Բ. Երբ մարդիկ չեն կարողանում որևէ ճշմարիտ բան հավաստի դարձնել լսողներին, դիմում են Աստծուն, Ով առաջին ճշմարտությունն ու ճշմարտության աղբյուրն է, որպեսզի նրա միջոցով ապացուցեն: Ուստի ով Աստծո անունով է երգվում, Աստծուն վկա է կանչում ճշմարիտ բանին, իսկ ով Աստծո անունով սուտ է երգվում, ճշմարտության հեղինակ Աստծուն ստի վկա է դարձնում, և սրանից մեծ ի՞նչ ամբարշտություն:

Գ. Ծնողները, ուսուցիչներն ու բոլոր արհեստների վարպետները պարտավոր են մատաղ երեխաներին ու երիտասարդներին հեռու պահել ստախոսությունից, մանավանդ սուտ երգումից: Որովհետև ով մանկական տարիքում որևէ չար ախտի է սովորում, մեծանալիս շատ աշխատանքով

Հագիլվ է դրանից ազատվում: Եվ ստախոսուծթյունից ու երգ-վելուց կարող է հույժ դժվարությամբ ազատվել, որովհետև որպես գործիք ունի լեզուն, որը դյուրաշարժ է և ամեն տեղ պատրաստական: Այս պատճառով նորափթիթ մանուկների ծնողներն ու դաստիարակները պարտավոր են մեծ արթնությամբ զգուշ լինել, որ նրանք ստել ու երգվել չսովորեն:

Երբ մեկը չնչին բաների համար վկայության է կանչում երկրավոր թագավորներին, արժանի է դառնում դատաստանի, ապա որքան առավել դատաստանի է արժանի նա, ով երկնավոր Թագավորին է անտեղի կանչում ի վկայություն իր խոսքերի, որովհետև երգվող ամեն ոք Աստծուն վկայության է կանչում:

Դ. Ավա՛ղ, ինչպիսի՛ թշվառություն. կան մարդիկ, որ երդումն այնքան են սիրում, որ միմյանց հետ խոսելիս համարձակ հիշատակում են Աստծո անունը: Եվ սա անում են ոչ թե անհրաժեշտության բերումով, այլ չար սովորությամբ: Որովհետև ով սովոր է երգվել, ում հետ էլ խոսում է, ինչ էլ խոսում է, առանց երդման չի խոսում:

Այս վնասակար սովորությունը խիստ տարածված է ռամիկների ու տգետների մեջ, ինչի համար անարգ ու արհամարհելի են իմաստունների ու բարեմիտների աչքին, որովհետև ոչ ոք չի հավատում նրանց:

Ե. Կան մարդիկ, որ անտեղի երգվում են խաղերի, ծաղրաբանությունների ու գինարբուքների մեջ՝ անխիղճ մտքով հիշատակելով Աստծո ահարկու անունը:

Արդարև չարաչար խոցոտվում են հոգով և չեն հասկանում, շնորհից մերկանում են և չեն տրտմում, դեբրի հետ են ընկերանում և չեն զարհուրում: Վա՛յ երգվելու սովոր մարդկանց անզգայական հիմարությանը, որովհետև կորչում են և չեն զգում:

Զ. Կան մարդիկ, որ սովոր են երգվել հավատալիքներով, ինչպես օրինակ՝ սրբությամբ, խաչով, եկեղեցիով ու սրբերի անուններով, և կամ չարիքներ մաղթելով՝ նզովք են կարդում իրենց անձերին, կամ էլ վկա կանչում ինչ-ինչ արարածների,

որոնք Աստված պարգևեց մարդկանց վայելքի համար: Եվ ահա սրանք և սրանց կարգին դասվող երգումները մեղք ու անօրենսություն են: Բայց զարմանալին սա է, թե մարդիկ ինչպե՞ս է, որ չեն հանդիմանում այսպիսիներին:

Միգուցե բոլորի մոտ այս անկարգությունները սովորական լինելու պատճառով է, որ չեն համարձակվում սաստել միմյանց, որպեսզի չլինի թե իրենք էլ հանդիմանություն արժանի համարվեն կամ իրենք իրենց դատապարտեն: Եվ իրո՞ք այդպես է. որովհետև արդեն հազիվ կարելի է գտնել մարդու, ով ազատ լինի այսպիսի բաներից: Իսկ ի՞նչն է սրա դարմանը, եթե ոչ միմյանց խրատելն ու սեփական անձի հանդեպ զգուշ լինելը՝ այսպիսի վտանգների մեջ չսայթաքելու համար:

Է. Կարելի՞ է գտնել ավելի անմիտ մարդու, քան նա, ով բարկանալիս կամ ինչ-որ խաղերի մեջ, անխոհեմ խոստումով երգվում է Աստծով կամ աստվածայիններով և իրեն չարիք մաղթում, եթե այսինչ բանը չկատարի:

Ինչպիսի՞ հիմարություն. ինքն իր համար դահիճ է դառնում ու չի հասկանում: Իսկ եթե մեկը խրատում է նրան չեղյալ համարել իր խոստումը՝ հայտնելով դրանից առաջ եկող վնասը, նույն տեղն իսկույն երգում է առաջարկում:

Սրանից ավելի ի՞նչ խելագարություն. ամեն ոք, քանի դեռ նեղություն մեջ է, խոստում ու երգում է տալիս, որ ազատվի, իսկ սա խոստում ու երգում է տալիս, որ վտանգվի: Իր երգումները կատարելու համար ձեռք է զարկում այնպիսի գործերի, որոնց կատարումն իր ձեռքում չէ, և նրանց ելքն անհայտ է:

Ուստի մարդ պարտավոր է զգուշանալ երգվելուց, որպեսզի դրան սովորելով՝ անխոհեմությամբ չերգվի կատարելու այն, ինչից վնաս պիտի կրի հոգով ու մարմնով:

«Իմ անունով սուր երդում մի՛ պվեք
և ներ Տեր Աստծո անունը մի՛ պղծեք»

(Ղևտ. ԺԹ 12):

**«Ձեզանից ոչ ոք թող իր ընկերոջ հանդեպ
չարք չխորհի իր սրտում և սուր երդումը չսիրի,
որովհետև Ես արեցի այդ բոլորը»,-
ասում է ամենակալ Տերը»** (Զաքար. Ը 17):

**«Մի՛ ընդելացրու քո բերանը երդումի,
որովհետև դրանից մեծ կործանում է լինում:
Եվ սուրբ անվամբ երդվել մի՛ սովորիր,
քանզի ով համախ է երդվում, մեղքերից չի ազատվում»**
(Սիրաք Ի Գ 9-12):

Գ Լ ՈՒԽ Ի Ա

ԿԱԽԱՐԳՆԵՐ

Ա. Աստվածապաշտությունն Աստծուն հավատարմությամբ, հոժար կամքով ծառայելն է, և այս ծառայությունը կատարվում է հնազանդությամբ աստվածային պատվիրաններին, որոնք Սուրբ Գրքում դրոշմվելով՝ Սուրբ Հոգով ավանդվեցին:

Ուստի ով Սուրբ Գրքին հակառակն է անում, հակառակվում է աստվածային պատվիրաններին, իսկ ով հակառակվում է աստվածային պատվիրաններին, աստվածապաշտությունը կորցնում է, և ով աստվածապաշտությունը կորցնում է, հարկավ դրանից հետո անաստված է դառնում: Իսկ Սուրբ Գիրքն ամբողջապես արգելում է կախարդությունը. ուրեմն կախարդները, ընդդեմ Սուրբ Գրքի գործելով, ոտնատակ են անում աստվածային պատվիրանը, ինչ պատճառով անաստված են դառնում:

Բ. Թեպետ կռապաշտներն անաստված են, որովհետև ճշմարիտ Աստծուն չեն ճանաչում, սակայն դեերին էլ չեն ծառայում, քանի որ դե են: Ուստի կախարդները կռապաշտներից վատ են, որովհետև Աստծուն գիտեն, բայց խնկարկում ու ծառայում են դեերին, կանչում ու ապավինում նրանց և ոչ թե Աստծուն:

Գ. Ով բարեկամանում է մեկին ատելի անձանց հետ, նրան ատելի է դառնում, իսկ կախարդները բարեկամանում են Աստծո ատելիների հետ, որ դեերն են, ուրեմն կախարդներն ատելի են Աստծուն:

Հետևաբար կախարդների մոտ գնացողներն Աստծուն ատելի են դառնում, որովհետև ակնկալում են ինչ-որ բարեկամություն գտնել կախարդական դիվագործությունից, այլապես երբեք չէին գնա կախարդի մոտ:

Դ. Դեերն առավել արագաշարժ են մարդկանց գցելու

կախարդական գործերի մեջ, քան այլ չարիքների, որովհետև թեպետ մյուս բոլոր չար գործերում դեի կամքն է կատարվում, բայց նրան չեն ծառայում, իսկ կախարդության մեջ դեին որպես գործի հեղինակի ծառայում են: Ուստի մյուս մեղքերը մարդուն չարագործ են դարձնում, իսկ սա՝ դիվապաշտ:

Արդարև, կախարդն ու նրան հետևողն ըստ ամենայնի արժանի են դատապարտության:

Ե. Դեերը սովոր են կախարդների միջոցով խաբել հիմարներին՝ իբրև թե գաղտնիքներ հայտնելով: Բայց ոչ թե անհայտը ճշմարտապես ցույց տալ են կարողանում, այլ խաբեությանը տարակուսանքների մեջ են գցում մարդկանց, որպեսզի առավել մտատանջեն ու չարհարեն:

Քանզի ով ի բնե չար է ու մարդկանց թշնամի, ինչպե՞ս կարելի է նրանից որևէ բարիք հուսալ: Եվ ով ի սկզբանե ստախոս է, ինչպե՞ս է հնարավոր, որ ճիշտը խոսի: Ուրեմն՝ կախարդներն ինչ որ գուշակում են՝ դեերից սովորելով, կեղծիք է, սուտ և խարդախությանը լի:

Զ. Ոմանք հիմարաբար կարծում են, թե դեերն են մարդկանց պատճառում որոշ հիվանդություններ, որոնք կոչում են «դրսևե»: Ավա՛ղ, ինչպիսի՜ կուրություն ունեն նրանց սրտերը: Դեերն առանց Աստծո թույլտվության չեն կարող ցավերով տանջել որևէ մեկին: Ցավերն ու հիվանդությունները բազում պատճառներով են առաջ գալիս և բժիշկների դեղերի ու օգնության կարիքն ունենում: Իսկ եթե որևէ ախտ դիվական է, այդժամ պետք է Աստծուն աղաչել ու սրբերին բարեխոս դարձնել բուժվելու համար:

Եվ քանի որ մեր փրկիչ Քրիստոսը կապեց դեերի զորությունը, ուստի դեը չի կարող մարդկանց վնասել այնքան, որքան կամենում է, այլ որքան Աստված թույլ է տալիս: Եվ սա՝ մարդու որևէ հանցանքի կամ մեղանից թաքցված ու անգիտելի պատճառներով, այլապես դեերը բոլոր մարդկանց չարաչար կտանջին:

Իսկ այն քրիստոնյային, ով շնորհի մեջ է, դեը երբեք չի համարձակվում մոտենալ՝ ըստ այսմ. «Ահա ձեզ իշխանություն

տվեցի կոխոտելու օձերը, կարիճները և թշնամու ամբողջ զորու թյունը» (Լուկ. Ժ 19):

Է. Շատ անգամ հիվանդությունը պատահում է արյան ապականությունից, մաղասներից, մաղձերից կամ սևամաղձությունից, այլև ուրիշ բազմադիմի պատճառներից: Ուստիև կան հիվանդներ, ովքեր իբրև դիվալլուկներ փրփուր են թափում բերանից, սարսափում, ճչում, գետնին թավալվում, ծամածռվում, պապանձվում և այլն:

Բնության ու խառնվածքի այս և սրանց նման ախտերն ու տկարությունները կարիքն ունեն բժշկական դեղորայքի, երակահատուծյան, օդափոխության ու պահեցողության: Բայց անգետներն ու թերահավատներն այսպիսի ախտերի պատահման դեպքում դիմում են կախարդական հնարների. իրենց հիվանդներին իզուր տանջում են, շատ դրամ իզուր մսխում և ոչինչ չեն շահում, բացի դատապարտությունից:

Ը. Հիվանդությունը պատահում է կամ Աստծուց՝ ի պատիժ մեղքերի, կամ հենց իրենից՝ մարդուց, իր բնության տկարության կամ իր անզգուշության պատճառով: Երկուսն էլ կարիքն ունեն նախ աստվածային օգնության, ապա բժշկական դեղորայքի: Ուստի նախ պետք է ջերմեռանդ ազդեցներով ու ողորմութամբ դիմել Աստծուն և հետո՝ բժիշկներին: Կանաև ասես բնական հիվանդություն, որ դեպի բնական մահն է առաջնորդում: Դեհն այսպիսի հիվանդություններին անհաղորդ են, որևէ օգուտ կամ վնաս տալ չեն կարող:

Սակայն որոշ տկարամիտներ, այս ամենը դեերի զորությունը վերագրելով, թողնելով բնական դեղերը, որոնց Աստված ախտերը բուժելու զորություն տվեց, և սուրբ Ավետարանն ու հոգևորականներին, գնում են այլևայլ ազգերի խոջաների մոտ՝ օգնություն հայցելու:

Արդարև, սա մահացու մեղք ու անաստվածություն է. որովհետև մոռանալով կյանքի աղբյուր Աստծուն և Աստծո կողմից կարգվածներին՝ դիմում են Աստծուն ատելիներին՝ դեերին ու նրանց դիվազգի սպասավորներին:

Թ. Կան և ոմանք, որ ասում են. «Ահա ոչ բժշկական դե-

դերով և ոչ սուրբ Ավետարանով չբուժվեց մեր հիվանդը: Ի՞նչ անենք, նրան անխնամ թողնենք. ծովն ընկածն օձերից է կառչում»:

Ո՛վ հիմար, հարկ է, որ միայն աղաչես Աստծուն նրան առողջություն տալու: Իսկ եթե Աստված կամեցել է, որ նա չարունակի մնալ նույն հիվանդության մեջ, իզուր է քո տառապելը և իզուր՝ կախարդների մոտ գնալով մեղանչելը: Գուցե Աստծուն քո բարկացնելու պատճառով հիվանդությունը կա՛մ երկարատև դառնա, կա՛մ մահաբեր:

Ժ. Կախարդների հետ դատապարտվում են նաև նրանք, ովքեր պարզամիտներին խաբում են այլևայլ դյուլթական գործողություններով՝ բակլայի, գարու կամ այլ միջոցներով, որոնցով իբր ծածուկ բաներ են իմանում: Այս բոլոր դյուլթական հմայությունները դեերի պատրողական գիտությունն են, որով մարդկանց մոլորեցնում են:

Այսպիսին են չար պառավներից շատերը, ովքեր դեերի բնակարան դառնալով՝ դիվական աղանդներն ուրիշներին են սովորեցնում և դառնում բազում չարիքների պատճառ: Ոչ թե որովհետև կարողանում են չարիք կամ բարիք պատճառել մեկին, այլ որովհետև մարդկանց մեջ խռովության պատճառ են դառնում և անմեղներին իրենց հետ դեպի դատապարտություն տանում: Ուստի ով հավատում է նրանց խոսքերին և ընդունում դյուլթական խաբեությունները, նրանց հետ մատնվում է հավիտենական կորստյան:

ԺԱ. Դյուլթական միջոց է և նուսխան, որ կոչում են նաև հմայիլ, ուստի եթե մեկն այն իր վրա է կրում, ինչ նշանագրով էլ որ գրված լինի, կախարդական փաթեթ է համարվում, և մեղանչում են գրողն ու պահողը: Որովհետև այդպիսի դյուլթական հուռուլթքները մեր սուրբ հավատքին հակառակ են:

«Վեուկներին մի՛ հեղիսեր և ոգեհանների հեղի մի՛ առնչվեր, որպեսզի նրանցով չսլոծվեր» (Ղևտ. ԺԹ 31):

«Դու արեցիր նաև Քո սուրբ երկրի հին բնակիչներին իրենց կայսրաւած գարշելի գործերի, կախարդությունների և անսուրբ ընծաների համար» (Իմաստ. ԺԲ 3-4):

ՀՈՒՍԱՀԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Ինչպես խարիսխն է ալեկոծության ժամանակ նավը փրկում խորտակումից, այդպես էլ հույսն է նեղության ժամանակ մարդուն փրկում վտանգից: Իսկ երբ հույսի պարանը կտրվում է, մարդն իսկույն ընկնում է հուսահատության հորձանքը. որովհետև ինչ որ նավի մեջ խարիսխն է, նույնը մարդու մեջ հույսն է: Ուստի պետք է ջանալ բոլոր նեղություններում, որ կարող են կյանքի ընթացքում պատահել, աներկմիտ հույս ունենալ, որովհետև միայն նրանով է հնարավոր դիմակայել վրա հասած բոլոր դժվարություններին:

Բ. Աստված մարդու կարողությունից վեր փորձությունն չի տալիս (տե՛ս Ա Կոր. Ժ 13), իսկ հուսահատը մեղադրում է Աստծուն, թե թույլ տվեց, որ իր կարողությունից վեր փորձությունն գա, և սրանով չարաչար մեղանչում է:

Գ. Հուսահատությունն առաջ է գալիս Աստծո գթության մասին չիմանալուց. որովհետև հուսահատն Աստծուն ներող ու ողորմած չի ճանաչում, կամ Աստծո ողորմությունն իր հանցանքից պակաս է համարում, ինչպես Կայենը՝ ըստ այսմ. «Գործած մեղքս մեծ է թողության արժանի լինելու համար» (Շննդ. Դ 13), ինչ պատճառով հուսահատվածն անարժան է լինում ներման:

Դ. Տգեսներն արագ են հուսահատվում, որովհետև նեղությունների մեջ չեն կարողանում ազատության ելք կամ հուսադրական որևէ մխիթարություն գտնել:

Ե. Կարճամիտները, երբ որևիցե դժվարություն է պատահում, անմիջապես հուսահատվում են, որով առավել են ծանրացնում այն վտանգի կշիռը, որ կրում են: Եթե Աստծուն հուսալով համբերեին, կամ վիշտը թեթև կթվար նրանց, կամ վշտերից շուտ կազատվեին:

Չ. Մարմնապաշտներն ու հեշտասերները, երբ դառն վշտերի են հանդիպում, իսկույն հոսահատություն մեջ են ընկնում, որովհետև սովորած լինելով ամեն ինչում հանգիստ ու հաճույքներ վայելելու՝ դույզն վշտերից կոտրում են հույսի աղեղը և կամ ճանապարհին անընտել երիվարի նման՝ մի փոքր դժվարությունից վազքն իսկույն դադարեցնում:

Ի. Հպարտները չարաչար են հոսահատվում, երբ իրենց պատվին ու կարծիքին հակառակ որևէ վտանգ է իրենց պատահում: Քանզի չեն կամենում խոնարհվել աստվածային կարգադրության առաջ, որ արդարության արժանի չափով է պատրաստում ու կատարում յուրաքանչյուրի գործերի հատուցումը:

Ը. Բարկացողները դյուրամետ են դեպի հոսահատությունը, որովհետև կրքից հափշտակվելով՝ չեն տեսնում գործի վախճանը, ուստի երբ պատահում է կրել որևէ տառապանք, իսկույն գլորվում են հոսահատության անդունդը:

Թ. Հոսահատության դեմ պատրաստ դեղ է մտքում հաստատելը, թե աշխարհի օրենքը սա՛ է. ոչ ոք անվիշտ չի մնում: Կամ՝ շատերն ավելի դաժան վշտերի մեջ ընկան, բայց արիաբար համբերեցին: Կամ՝ սա արդարացիորեն՝ պատահեց իրեն՝ ըստ իր գործերի: Կամ՝ այս պատիժները սակավ են՝ հատուցելու կյանքում իր գործած չարիքները: Կամ՝ մեծ վարձքի է արժանի դառնում, եթե սիրով տանում ու համբերում է նեղությանը: Կամ՝ այս փորձությունը կամ ցավն Աստծուց է եկել, և պետք է համբերել: Կամ՝ իր համբերությունից շատերը բարի օրինակ են վերցնում, և իր վարձքն ավելանում է, իսկ հոսահատվելուց չարաչար գայթակղվում են, և իր պատիժներն են ավելանում: Կամ՝ հնարավոր է, որ առավել՝ ծանր վշտեր լինեն: Եվ մանավանդ ինչ վիշտ էլ որ պատահում է, պիտի աղոթքով դիմի Աստծուն, որ վշտից ազատվի կամ կարողանա համբերել: Ահա այսպիսի բարի մտքերով հոսադրվելով՝ վտանգվածը հոսահատության մեջ չի ընկնում:

Ժ. Եթե հոսահատվել չես կամենում, սրտիդ ցավը մի՛ հայտնիր նրան, ով վշտեր կրելիս անհամբեր է կամ վախկոտ,

կամ այս դյուրափոփոխ կյանքի հանգամանքներին անտեղ-
յակ, կամ տառապանքի մեջ բնավ չի ընկել:

Քանզի այսպիսիք, փորձանավորների ու ցավագնաձների
որպիսուլթյունը չիմանալով ու փորձած չլինելով, մի բանի
տեղ մի ուրիշ բան են խոսում և հուսահատական խոսքերով
առավել բորբոքում վերքերը, քան բժշկում. որովհետև չգիտեն
մարդուն համոզել համբերելու կամ հուսադրական քաջալե-
րությամբ թեթևացնել ծանր կրքերը կամ ցավերը: Ուստի ու-
քեր նեղության ու վշտերի փորձը չեն առել, ինչպե՞ս կարող
են փորձանավորներին օգնել:

ԺԱ. Այլև՝ պետք է հուսալ մխիթարիչ խոսքեր լսել նրա-
նից, ով կարճամիտ է կամ զայրացկոտ, կամ բազմազբաղ,
կամ անձնասեր, կամ ինչ-որ ախտերի կրքերով պաշարված,
կամ մարդատյաց: Որովհետև կարճամիտն ինքն է հուսահա-
տության մեջ գլորվում, զայրացկոտը չի կարող չըջահայաց
լինել, մտազբաղը չի կարող պարզ ու հստակ տեսնել խնդրի
բոլոր հանգամանքները, անձնասերը միայն իր օգուտի մասին
է մտածում, կրքերով պաշարվածը, մտքով մթագնած լինե-
լով, անկարող է լինում օգտակարն ընտրելու, մարդատյացը
չի մտահոգվում ուրիշների գործերով և ավելի կամենում է
նրանց վնասը, քան օգուտը:

Այսպիսիք և սրանց նմաններն ավելի կարող են մեկին
հուսաբեկ անել, քան մխիթարել, ուստի պատշաճ է, որ նեղ-
յալներն իրենց ցավերը հայտնեն նրանց:

ԺԲ. Հուսահատների առաջնորդը Սադայելն է, ով ջանում
է մարդկանց հուսահատության մեջ գցել, որպեսզի նրանց
մատնի հավիտենական անգտանելի կորստյան:

Քանզի եթե մեկն ուրիշ մեղքերի մեջ է ընկնում, հնարավոր
է, որ զղջմամբ հետ դառնա և ներում գտնի՝ հուսալով Աստծո
ողորմությանը: Իսկ ով հուսահատվում է, աստվածային ողոր-
մության դեմ է կռվում, ինչ պատճառով միշտ անզղջության
մեջ է մնում, ինչպես դեերը: Ուստի երբ դեռ մեկին ինչ-ինչ
նեղությունների մեջ է տեսնում, իսկույն նրա մտքի մեջ գցում
է տեսակ-տեսակ հուսահատական մտածումներ, որոնք իրա-

կանում չեն եղել ու չեն էլ կարող լինել. որովհետև այն, ինչ հնարավոր ու կարելի է, ծանր ու անհնարին է կարծել տալիս՝ փորձանավորների միտքը բեռնավորելու և ընկճելու համար, որպեսզի նրանց հուսաբեկ անի:

Ուրեմն աշխարհում կենցաղավարող բոլոր մարդիկ պիտի արթուն ու զգաստ մնան և դեի թելադրությունը չանսան, այլ ապավինեն Աստծուն և նեղություններին արիաբար տոկան:

ԺԳ. Կան և ոմանք, ովքեր վշտացածին մխիթարելու փոխարեն դժվարությունների մասին անհեթեթ խոսքերով նրան տարակուսանքների մեջ են գցում, մինչև որ հուսակտուր են անում: Այսպիսի թշվառ մարդիկ կամ տգետ են, կամ թշնամի, կամ չարախնդաց և կամ շարժված են դեերից:

Որովհետև տգետը, չկարողանալով մխիթարական խոսքեր ասել, հակառակն է խոսում, թշնամին ջանում է վշտերի հանգամանքները ծանրացնել, որպեսզի առավել վտանգի, չարախնդացը կամենում է, որ ուրիշները հուսահատվելով կորստյան մատնվեն և ինքն ուրախանա, իսկ դեերից շարժվածը բյուրատեսակ դժվարությունների մասին մտածումներով է պաշարում վտանգվածի միտքը, որպեսզի ընկճելով ամուր հույսից զրկի նրան:

Ուստի պետք է ցավերն ամեն մեկին ասել, որովհետև շատերը մեղանչական բժիշկ են: Տարակուսանքները կամ վշտերը պետք է հայտնել այնպիսինին, ով խոհեմ է, բարեկամ, բարեմիտ ու Աստծո հանդեպ երկյուղած, որպեսզի կարելի լինի նրանից քաջալերություն ու սփոփանք գտնել:

ԺԴ. Եթե պատահի, որ մեկին ինչ-որ բան հարցնես, նախ խորհիր, որ խոսքդ նրան չվերաբերի, որովհետև չես կարող նրանից ճիշտ պատասխան ստանալ քո տարակուսանքները ցրելու համար. յուրաքանչյուր ոք իր շահի մասին ավելի է մտածում, քան ուրիշների: Ուստի խոսքերդ թյուր կողմը չըջելով՝ անհնարին դժվարություններով հուսաբեկ կանի քեզ: Հարցրու նրան, ում որևէ կերպ չի վերաբերում այն, ինչի մասին հարցնում ես, որպեսզի ճիշտ պատասխան ստանաս:

ԺԵ. Ով չի կարողանում իրեն կառավարել, ինչ վիճակում

և ինչ պարագաներում էլ որ լինի, ծածուկ խելագար է: Քանզի նա է խոհեմ ու կատարյալ, ով այս կյանքի բոլոր շրջագարձներում ու փոփոխություններում հնարներ է գտնում իրեն կառավարելու և երբեք հուսահատվելով չի ընկճվում ու վհատվում:

*«Երկյուղածներ՝ Տիրոջ,
սկնկալե՛ք Նրա ողորմությունը և
մի՛ խոտորվեք, որպեսզի չկործանվեք»* (Սիրաք Բ 7):

*«Թող օրհնյալ լինի այն մարդը, ով հույսը Տիրոջ վրա է դրել, և
Տերը նրա հույսը կդառնա»* (Երեմ. ԺԷ 7):

*«Հույսը երբեք չի ամաչեցնում,
որովհետև Աստուծո սերը սփռված է մեր սրտերում
Սուրբ Հոգու միջոցով, որ արվեց մեզ»* (Հռոմ. Ե 5):

ՃՇՄԱՐԻՏ ՔՐԻՍՏՈՆՅԱՅԻ ՓՐԿՈՒԹՅԱՆՆ ԱՆՆՐԱԺԵՇՏ ՄԻՋՈՅՆԵՐԸ

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա

ԱՊԱՇԽԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Մարդը սահմանված է ոչ միայն բնական կոչումով, այլև գերբնական: Բնական կոչումից պարտավորվում է ուղղել միտքն ու կամքը և բարեկարգել զգայական կրքերի ներքին ցանկություններն ու կրքերից առաջ եկող արտաքին գործողությունները՝ մարմնով երջանիկ ապրելու նպատակով: Սա կատարվում է չորս բարոյական առաքինություններով, այսինքն՝ արիություն, արդարություն, խոհեմություն ու ժոժկալություն: Գերբնական կոչումից պարտավորվում է ուղղել միտքը, կամքն ու դրանց գործառնությունները՝ հոգով հավիտենական երջանկություն վայելելու նպատակով: Սա էլ կատարվում է երեք աստվածխոսային առաքինություններով, այսինքն՝ հավատով, հույսով և սիրով:

Բայց քանի որ անկյալ բնություն վիճակում գտնվող մարդը դյուրասահ է դեպի մոլորություններն ու անկարգությունները, որով նախ իր բնական կոչումից և ապա գերբնականից է խոտորվում, ինչը չարիքների մեջ ծայրագույնն է, ուստի մեր Տերը սահմանեց Ապաշխարության սուրբ խորհուրդը, որպեսզի մեղքերի մեջ ընկածները սրանով ոտքի կանգնեն և Քրիստոսի շնորհի օգնությամբ հասնեն հավիտենական կյանքի երջանկությանն ու փառքին:

Այս պատճառով պատշաճ համարեցինք այստեղ փոքր-ինչ խոսել ապաշխարության մասին, այսինքն՝ զղման, խոստովա-

նույն ժամանակ, որպեսզի մեղանշած հավատացյալներին ոչ ոք, վհատվելով, թե հոգու փրկության հնարներ չկան, անհույս չկորչի, այլ անսխալ ու առողջարար սպեղանիներ ստանա ու բժշկվի:

Բ. Արդ, մեղանշելը միտքն ու կամքը Ծայրագույն Բարուց դեպի արարածները դարձնելն է, որը նշանակում է ատել ու արհամարհել Աստծուն և սիրել արարածներին: Որովհետև եթե մեկը նախ մտքից չի հանում Աստծո հանդեպ սերը և կամքով չի հարում արարածների հանդեպ սիրուն, չի կարող մահու չափ մեղանշել:

Իսկ ապաշխարելն է լալ, ողբալ ու աշխարել այն մեղքերի համար, որ մարդ գործեց մոլոր մտքով ու թյուր կամքով: Ուստի ապաշխարողը նախ պետք է մտքով վերստին շրջվի դեպի Աստված, ապա կամքով հարի Աստծո հանդեպ սիրուն: Սա կորած սերը կրկին գտնելն է, ինչը նախ զղմամբ է լինում:

Քանզի զղջումը ատելն ու նահանջելն է նրանից, որին մարդու միտքն ու կամքը հոժարությամբ ու սիրով նախապես միացել էին: Ուստի զղջումը, որ մարմնական բոլոր ցավերից վեր պիտի լինի, ապաշխարության առաջին աստիճանն է, որով մեկն ատում է մեղքերը՝ այն հաստատուն մտադրությամբ, թե այլևս պիտի չմեղանշի, այլև հոժար կամքով հանձն առնում պատիժներ կրել՝ հատուցելու այն անարգանքի դիմաց, որով անարգեց ու վշտացրեց Աստծուն, միայն թե Աստված հաշտվի իր հետ:

Պ. Քանի որ մեղանշողը, որ Աստծուն արհամարհեց ու արարածներին սիրեց, Աստծուն պարտապան է դառնում, իսկ Աստված իրավունքի տերն է, ուստի խոստովանահայրը խիստ վայելչաբար սահմանվեց դատավոր նրանց միջև, որպեսզի Եկեղեցու գլխավորությամբ հարթի Աստծո և մեղավորի միջև ծագած վեճը՝ ըստ այսմ. «Հուդայի երկրի մարդի՛կ (խոստովանահայրե՛ր), Իմ ու Իմ այգու դա՛տն արեք» (տե՛ս Եսայի Ե 3):

Պ. Այսպիսով զղջացողը, խղճից՝ որպես արդարության ոստիկանից կամ սպասավորից տանջվելով, բերվում է խոստովանության ատյան, ուր որպես Աստծո կողմից մեղադրող՝

աստվածային օրենքն ամբաստանում է մեղավորին և դատավորից իրավունք պահանջում:

Եվ դատավորը, այսինքն՝ խոստովանահայրը, ով քաջատեղյակ է արդարություն օրենքին, ըստ հանցանքների չափի՝ վճարում¹ է դնում իր մեղքերը զղջալով խոստովանող պարտապանի վրա, ով ճանաչելով իր պարտքը՝ հոժար կամքով հանձն է առնում կատարել խոստովանահոր պատվերները, որպեսզի ազատվի մեղքի պարտապանությունից և հաշտվի Աստծո հետ: Եվ քանի որ Աստված դատը հանձնեց խոստովանահորը, ուստի երբ վերջինս երկրի վրա ազատում է պարտապանին մեղքերի կապանքներից՝ ըստ սուրբ Եկեղեցու կանոնների, ինքն Աստված երկնքում նույնպես արձակում է պարտապանի կապանքներն ու ներում նրան՝ ըստ այսմ. «Եթե մեկի մեղքերը ներեք, նրան ներված կլինեն, և եթե մեկի մեղքերը չներեք, ներված չեն լինի» (Հովհ. Ի 23):

Ե. Ուստի ով գաղտնի խոստովանություն ատյանում կատարյալ զղջմամբ դանդաղում է իրենից ու ամբաստանում իրեն, մտադրվում այլևս չմեղանչել, հանձն առնում վճարումը կատարել, արձակվում է մեղքերի կապանքներից, ազատվում հավիտենական պատիժների պարտապանությունից և պարտապան դառնում միայն ժամանակավոր պատիժների վճարմանը՝ իբրև մի հիվանդ, ով մահվան վտանգից ազատվելով՝ միայն զգուշություն, պահեցողություն ու զորացուցիչ դեղերի կարիքն է ունենում, որպեսզի հասնի կատարյալ առողջ վիճակի:

Ուրեմն՝ մարդուն ամեն ինչում պետք են վճարման սպեղանիներ՝ վճարելու նաև մեղքերի դիմաց պատժի ժամանակավոր պարտքը, որպեսզի կարողանա հարատևել Աստծո արդարացուցիչ շնորհի մեջ, որը կորցրել էր և գտավ: Որովհետև Աստված մեղավորից՝ որպես անարժան մեկից, վերցնում է իր շնորհը՝ ըստ այսմ. «Իմ Հոգին հավիտյան թող չմնա այդ մարդկանց մեջ, որովհետև նրանք մարմին են» (Մկն. 23): Եվ դարձյալ շնորհը տալիս է, երբ մարդն ապաշխարում է՝ ըստ այսմ. «Նրանց վրա փչեց և ասաց. «Առե՛ք Սուրբ Հոգին: Եթե

¹ վճարում - հատուցում, պատիժ

մեկի մեղքերը ներեք, նրան ներված կլինեն» (Հովհ. Ի 22-23):

Զ. Քաղաքացիական օրենքով դատի և եկեղեցական օրենքով դատի միջև տարբերությունը սա է. քաղաքացիական օրենքով, երբ հանցավորն իր հանցանքը խոստովանում է, չի ազատվում գոնե մարմնավոր պատժից, իսկ եկեղեցական օրենքով, երբ խոստովանահոր առաջ գաղտնաբար խոստովանում է, ազատվում է հավիտենական պատիժներից:

Է. Դարձյալ՝ քաղաքացիական օրենքով, եթե հանցավորն իր արածը չի խոստովանում և հանցանքը վկաների միջոցով չի ապացուցվում, հանցավորը դատապարտությունից ազատվում է: Իսկ եկեղեցական օրենքով, որն աստվածային ատյան է, եթե հանցավորն իր արածը չի խոստովանում, միևնույն է, հանցանքը հայտնի է Աստծուն, որովհետև ամենատես է, և վկա պետք չէ, որովհետև հանցավորի խղճի խայթը բավական է: Ուստի այդպիսին հոգով հավիտենապես է մեռնում, շատ անգամ մեռնում է նաև մարմնով, որովհետև այս աշխարհում անպակաս են Աստծուց տրվող մահվամբ պատիժները, որոնք ստանում են չարիքների մեջ համառոտները:

Ը. Արդարեւ, առանց Ապաշխարության խորհրդի ոչ մի չափահաս հավատացյալ չի կարող մկրտությունից հետո գործած մեղքերի ներումը ստանալ: Այսպես է վկայում ճշմարիտ հավատքը, այսպես է ընդունում նաև Քրիստոսի ընդհանրական եկեղեցին:

Բայց դեերից կամ դիվաբնակ աղանդավորներից խաբված կամ մարդկային ամոթով պաշարված որոշ մարդիկ կամ երկար ժամանակով անտեսում են խոստովանությունը, կամ մեղքերն ամբողջապես չեն խոստովանում և կամ մեղքերի կարևոր ու էական հանգամանքները թաքցնում են:

Գուցե կան այնպիսիք, որ սրտի զղջումը բավական են համարում փրկության համար, սակայն գաղտնի խոստովանությունյան արհամարհությամբ՝ լուկ զղջումը ոչ մի փրկություն չի գործում մահու հափ մեղանշաններին, որովհետև մարգարեն ասում է. «Նախ դու խոստովանի՛ր քո անօրենությունները, որ արդարացվես» (Եսայի ԽԳ 26):

Արդ, զղջումը, որով մեկն իրեն պարտապան է համարում միայն, տեսական ճանաչում է: Սակայն լոկ ճանաչմամբ ապաշխարություն չի լինում, պետք է նաև գործնական մի բան. իսկ դա լեզվով խոստովանելն է նրան, ով ունի դատ անելու՝ Եկեղեցուց տրված իրավունք, և կրելն այն վճարումը, որ նա դնում է մեղանշածի վրա՝ մեղքերի հատուցման համար:

Թ. Քանզի Ապաշխարության խորհուրդը պահանջում է, որ վճարումը սահմանվի խոստովանահոր կողմից: Ուստի առանց խոստովանահոր կարգադրության կատարված առաքինական մեծամեծ գործերը վճարում կամ բավարարում չեն համարվում և Ապաշխարության խորհրդին չեն վերաբերում: Որովհետև նրանց մեջ ո՛չ Եկեղեցու առաջնորդություն ու իշխանություն է երևում, ո՛չ էլ հպատակների հնազանդության նշան:

Այս իշխանությունը դատ անողի հրամանն է հնազանդավորներին, և հնազանդավորները, ենթարկվելով Քրիստոսի հիմնած Եկեղեցու կանոններին, կատարում են այն ամենը, որ Եկեղեցին հրամայում է իր սպասավորի միջոցով: Եվ այսպիսով հնազանդավորների մեջ կատարվում է Ապաշխարության խորհուրդը, որի միջոցով են լինում մեղքերի թողությունն ու հոգիների փրկությունը:

Ժ. Արդ, եթե խոստովանությունը վերանա, կվերանա նաև Եկեղեցու՝ դատ անելու իշխանությունը, այլև հնազանդության գործը, ուստի այլևս չի լինի ոչ Ապաշխարության խորհուրդ, հետևաբար և ոչ մեղքերի թողություն: Արդարև, երբ մի ամբողջության էական մասը վերանում է, ամբողջությունը եղծվում է: Իսկ խոստովանությունն Ապաշխարության խորհրդի էական մասն է: Ուստի երբ խոստովանությունը վերանում է, Ապաշխարության խորհրդի էությունը եղծվում է: Արդ, Ապաշխարության խորհուրդը սահմանվեց Քրիստոսի կողմից. ուրեմն ով այն եղծում է, Քրիստոսին հակառակ է և դժոխքի ժառանգ:

ԺԱ. Եթե նույնիսկ վճարումը կամավորաբար է կատարվում, պետք է կատարողին հաճելի չլինի, որովհետև մեղ-

քերի պատիժ է: Այստեղից էլ հետևում է, որ ուրիշից պիտի սահմանվի: Այն, ինչ մեկն ինքն իսկ և իր ցանկությամբ է կամենում անել ու կրել, իրեն հաճելի է թվում, ուստի վճարում է ի համարվում: Ուրեմն՝ ապաշխարության վճարում է այն, ինչը գաղտնի խոստովանության ժամանակ պատվիրում է խոստովանահայրը:

ԺԲ. Դարձյալ՝ ոչ ոք չի կարող իր բժիշկն ու դատավորը լինել: Իսկ եթե մեղավորն ինքն է իր համար վճարման կանոն սահմանում, ինքն իր բժիշկն ու դատավորն է դառնում, որը հակառակ է բնությանը:

ԺԳ. Դարձյալ՝ վճարումն արդարության գործ է. ուստի որքան մեկը մեղքերով վշտացրեց Աստծուն, այդքան սիրո գործեր պիտի կատարի, որպեսզի Աստված հաշտվի:

Բայց եթե մեկն ինքն իր որոշմամբ է սիրո գործը կատարում, տակավին երկբայության մեջ է մնում. չի կարողանում որոշել, թե արդյոք բավականաչափ հատուցե՞ց իր պարտքը, թե ոչ, և սրանով ընկնում է կա՛մ հոսահատության մեջ, կա՛մ անհոգության:

ԺԴ. Դարձյալ՝ հնարավոր չէ, որ որևէ իրի մեծությունը կամ ծանրությունն իրենով չափվի կամ կշռվի, այլ պիտի չափվի կամ կշռվի մեկ ուրիշ իրի հետ բաղդատությամբ: Որովհետև ինչպես որ միևնույն իրը չի կարող ինքն իրեն նման կամ ոչ նման համարվել, այլ կարող է նման կամ տարբեր լինել ուրիշ իրերի հետ համեմատվելով, այդպես և նույն իրն առանց այլ իրի հետ բաղդատվելու մեծ չափ կամ ծանր կշիռ ունենալ չի կարող:

Իսկ ով ինքն է իր համար սահմանում բավարարման կամ վճարման կանոն, ինքն իրեն է չափում ու պարտապան կամ անպարտ համարում, որը հակառակ է բնությանը:

Ուրեմն՝ ըստ Եկեղեցու կանոնների՝ մեղքերը պետք է խոստովանել քահանային, ով իբրև խոհեմ դատավոր՝ պիտի որոշի պատիժը ոչ թե թվաբանական, այլ երկրաչափական արդարությամբ՝ տնօրինելով ըստ անձի, տեղի և ժամանակի որպիսության:

ԺԵ. Կան մեղքեր, որ քաղաքացիական օրենքին են դեմ, կան մեղքեր էլ, որ դեմ են աստվածային օրենքին: Թագավորներն ու իշխանները պատժում են քաղաքացիական օրենքի դեմ մեղանշածին, եթե նրա մեղքը բացահայտվում ու ապացուցվում է: Այդպիսի մեղքեր են սպանությունը, գողությունը, շնուկությունը, սուտ վկայությունը և այլն: Թեպետ այս մեղքերը դեմ են նաև աստվածային օրենքին, բայց քանի որ հասարակության վնասին են վերաբերում, աշխարհի իշխաններն են դրանք դատում: Իսկ այն մեղքերը, որ դեմ են աստվածային օրենքին և վնասում են միայն մեղանշած անձին և ո՛չ որևէ կերպ՝ հասարակության բարուն, եթե նույնիսկ հայտնի ու հանրաժանոթ են, թագավորներն ու իշխանները, դրանք անտեսելով, մեղանշածին անպատիժ ու անդատապարտ են թողնում: Այդպիսի մեղք է հակառակվելը Եկեղեցու խորհուրդներին, այսինքն՝ Ապաշխարության, Հաղորդության սրբարարությունը, նաև մեղքերի քավությանն ու շնորհի ներգործությանը և այլն: Այդպիսի մեղքերը կրոնին են վերաբերում և պիտի դատվեն կամ պատժվեն Եկեղեցու իշխանությամբ:

Իսկ եթե Եկեղեցին թողնում է, որ դրանք անպատիժ մնան, Աստված Ինքն է վրեժխնդիր լինում, որովհետև ամեն չարիք վաղ թե ուշ պատժվում է: Այս պատճառով էլ չեն պակասում տեսակ-տեսակ պատիժները մեղքերի վրեժի լուծման համար:

Եթե ամեն ոք իր մեղքերը խոստովաներ և հանձն առներ կրել այն պատիժը, որ քահանան իբրև դատավոր սահմանում էր վճարել Աստծո դեմ անիրավության դիմաց, պատիժները երկրի վրա չէին շատանա՝ ըստ այսմ. «Քո ապստամբությունը քեզ կխրատի, և քո չարիքները կկշտամբեն քեզ: Կհասկանաս ու կտեսնես, որ քեզ համար չար և դառն է Ինձ լքելը» (Երեմ. Բ 19): Եվ դարձյալ՝ «Եթե չկամենաք Ինձ լսել, սո՛ւրբ կուտի ձեզ» (Եսայի Ա 20):

Ուրեմն՝ հարկ է զղջալ, խոստովանել ու վճարում կատարել, որով ոչ միայն պատժից ազատ կլինենք, այլև երանական փառքը կժառանգենք:

ԺԶ. *Եթե մեկն ասի. «Եթե Աստված չարիքների պատճառը չէ, հապա ինչո՞ւ է պատիժ տալիս, ինչը չար բան է», պատասխանը սա է. չարիքը երկու տեսակ է լինում՝ մեղքի և պատժի: Արդ, Աստված պատճառը չէ մեղքի չարիքի, որն ըստինքյան չար է՝ Աստծո օրենքին դեմ ու մարդկանց վնասակար լինելու պատճառով, բայց պատճառն է պատժի չարիքի, որը բարի է, որովհետև արդարություն գործ է և մարդկանց օգուտ: Պատժի չարիքի մասին Աստված ասում է. «Ես եմ, որ խաղաղություն եմ անում և հաստատում չարը» (Եսայի ԽԵ 7), իսկ Ամոսն ասում է. «Քաղաքում չարիք կպատահի՞, որ Տերը չի արել այն» (Ամոս Գ. 6): Քանի որ մարդիկ, Աստծո դեմ մեղանչելով, մեղքի չարիքն են իրագործում, դրա համար էլ Աստված արդար իրավունքով տալիս է պատժի չարիքը՝ իբրև բժիշկ, ով հիվանդին դառը դեղ է մատուցում նրա առողջության համար:*

Ուրեմն՝ եթե մարդիկ բնավ չմեղանչեին կամ մեղանչելու դեպքում իսկույն զղջալով խոստովանեին իրենց հանցանքն ու ապաշխարեին, պատժի չարիքը չէին կրի: Որովհետև Աստված ատելությունից չէ, որ այս կյանքում պատժում է մարդկանց, այլ սիրուց ու ողորմությունից, որպեսզի զգաստանալով հետ դառնան մեղքերից և ապրեն:

Ուստի եթե այստեղ ժամանակավոր պատիժներով վրեժխնդիր չլինի մեղավորներին, անշուշտ ուրեմն վրեժխնդիր կլինի հանդերձալում՝ հավիտենական պատիժներով, ըստ աստվածային արդար դատաստանի պահանջի: Քանզի եթե մեկն այս կյանքում արհամարհում է Աստծո ողորմությունը, պարզ է, որ Աստծո արդարությունից չի երկնչում: Այդպիսին հանդերձալում նրա ողորմությունից զրկվում է և նրա արդարության կողմից պատժվում:

Բայց Աստված, քանի որ ողորմած է, մարդկանց շարունակ հրավիրում է դեպի ճշմարտության գիտությունը և այն դեպքի համար, երբ մարդկային տկարությունը սխալվելով՝ մեղքի մեջ են ընկնում, կարգել է Ապաշխարության խորհուրդը՝ դեպի մեղքերը գլորումից նրա միջոցով բարձրանալուն՝ ըստ այսմ.

«Անօրենը եթե հետ կանգնի իր գործած անօրենություններից ու պահի իմ բոլոր պատվիրանները, արդարություն գործի ու ողորմածություն անի, ապրելով ապրելու է ու չի մեռնելու» (Եզեկ. ԺԸ 21):

ԺԷ. Հապա ինչո՞ւ են ոմանք խույս տալիս խոստովանության խորհրդից: Պարզ է ուրեմն, որ կամ չեն կամենում մեղքերից ազատվել ու արդարացվել, կամ չեն հավատում խորհրդի ներգործությանը: Արդ, եթե արդարացվել չեն կամենում, խելագար են, որովհետև իրենց շահն ու վնասը չգիտեն, ինչը հատուկ է խելագարներին: Իսկ եթե չեն հավատում, անհավատ են, որովհետև անհավատներին է հատուկ չհավատալ այն խորհուրդների սրբարարությանը, որոնք անմիջաբար կամ միջնորդաբար կարգվել են Աստծուց:

«Այն արդամարդը կամ կինը,
որ մարդկային որևէ մեղք է գործում...
թող խոստովանի իր մեղքը և լռիվ հապուցի նրան,
ուժ վնաս է պարճառել» (Բմմտ. Թվեր Ե 6-7):

«Ասացի, թե կխոստովանեմ մեղքերն իմ,
և Դու թողություն կրաս
իմ մեղքերի ամբողջ ամբարշտությանը» (Սաղմ. ԼԱ 5):

«Ձեր մեղքերը միմյանց խոստովանե՛ք և միմյանց համար
աղո՛թք արե՛ք, որպեսզի բժշկվե՛ք» (Հակոբ Ե 16):

Գ Լ ՈՒ Խ Բ

ԱՂՈԹՔ

Ա. Քանի որ Ապաշխարության խորհուրդն ունի երեք մաս՝ գղջումն ու խոստովանությունը՝ որպես խորհրդի հաստատիչ, և վճարումը՝ որպես ամբողջացուցիչ, ուստի մենք պարտք ենք համարում այստեղ կարճիկարճո խոսել նրա ամբողջացուցիչ մասից, որն է՝ աղոթք, պահք և ողորմություն: Սրանց մեջ կարող են պարունակվել նաև մյուս գրեթե բոլոր բարեգործությունները, որոնցով մեղքերի արատից մաքրվելով՝ ապաշխարողն այս կյանքում արժանի է դառնում Աստծո շնորհին, իսկ շնորհի մեջ արդեն գտնվողի շնորհն աճում է, և նա հանդերձյալում հասնում է երանական փառքին:

Բ. Երբ մարդը, վրիպելով ուղիղ բանականության լույսից, թողնում է իր ճշմարիտ բարին, որն Աստված է, և շրջվում դեպի արարածները, սա մեղանչում է համարվում, ինչը նշանակում է իրեն վտանգել, Աստծուն կորցնել, սեփական հարգն ու պատիվը չճանաչել, մեծ չարիքի պատահել: Իսկ այս բոլոր չարիքները մարդ գործում է կամ հոգու գորությամբ, կամ մարմնի դրդմամբ և կամ ունեցվածքի պատճառով:

Գ. Արդ, հոգին ասես մի ներքին բարիք է, մարմինը՝ միջին, և ունեցվածքը՝ արտաքին, որովհետև հոգին մարմնից է առավել, և մարմինը՝ ունեցվածքից: Ուստի ով այս բարիքների հետ չարաչար է վարվում ու Աստծո դեմ մեղանչում, սրանցով էլ պարտավոր է ապաշխարել ու Աստծո հետ հաշտվել: Եվ այն բոլոր առաքինությունները, որ մարդիկ կարողանում են գործել, արդյունքն են այս բարիքների, այսինքն՝ հոգու, մարմնի և ունեցվածքի: Որովհետև կա՛մ հոգուն են վերաբերում, ինչպիսին է աղոթքը, կա՛մ մարմնին, ինչպիսին է պահքը, և կա՛մ ունեցվածքին, ինչպիսին է ողորմությունը: Սրանք

են կազմում ապաշխարության վճարումը, կամ որ նույնն է՝ բավարարումը:

Մարդն աղոթքով ընծայում է Աստծուն հոգու բարիքները, պահքով՝ մարմնինը, և ողորմությամբ՝ արտաքին բարիքները: Առաջինով հաղթում է սատանային, երկրորդով՝ մարմնին, երրորդով՝ աշխարհին, որովհետև ըստ սուրբ Հովհաննեսի՝ «Այն ամենը, ինչ աշխարհի մեջ կա, մարմնի ցանկությունն է, աչքերի ցանկություն և այս կյանքի ամբարտավանությունն» (Ա Հովհ. Բ 16):

Եվ այս երեք չարիքներն են, որ մարդուն օտարացնում են Աստծուց՝ ամբարտավան բաղձանքը կամ կամապաշտությունը, զգայական հաճույքի անկարգ ցանկությունը և ունեցվածքի հանդեպ անհագ սերը:

Առաջինի դեղն աղոթքն է, որով իր միտքն ու կամքն ուղղելով՝ մարդը հպատակվում է աստվածային օրենքին, և սրանով էլ կոտրվում է ամբարտավանության ու կամապաշտության եղջյուրը:

Երկրորդի դեղը պահքն է, որով մարդ ճնշում է իր մարմինն ու սանձահարում կատաղի զգայական կիրքն ու ցանկությունը:

Երրորդի դեղը ողորմությունն է, որով մարդ հաղթում է հարստության, ունեցվածքի և այս աշխարհի բոլոր բաների հանդեպ սիրուն:

Պ. Ուրեմն՝ նախ խոսենք աղոթքի մասին, որը հոգու պտուղն ու նվերն է Աստծուն: Այն խոնարհամիտ երկյուղածությամբ մատուցելով Աստծուն՝ ցույց ենք տալիս մեզ վրա ունեցած Նրա գերազույն իշխանությունը: Որովհետև ինչով որ մեկը գերազանցություն ունի, նախ նրանով պիտի ծառայի Աստծուն՝ իբրև բնության արարչապետի: Իսկ մարդը հոգով է, որ գերազանցություն ունի, որովհետև հոգին ունի իմացական միտք ու անձնիշխան կամք, որոնցով տարբերվում է զգայական արարածներից և նմանվում Աստծուն: Ուրեմն՝ պետք է նախ հոգով ծառայել Աստծուն, այսինքն՝ աղոթանվեր մաղթանքներով:

Քանի որ մարդու էությունը պահանջում է ունենալ մարդուն հատուկ ինչ-որ շարժում կամ գործունեություն, ուստի այն բոլոր գործերը, ուր միտքն ու կամքն ընթացակից չեն լինում, բանական մարդու գործ չեն համարվում, այլ լոկ կենդանու, այդ պատճառով և արժանի չեն վարձատրության կամ պատիժների:

Ուստի ով փափագում է Աստծուց վարձ ընդունել, պարտավոր է մտքով ու կամքով ջանք գործադրել Նրան հաճելի լինելու և վարձատրության արժանի կդառնա:

Ե. Մտքի գործերին են պատկանում Աստծուն խոկալը, Նրա հետ խոսակցելը, Նրան փառավորելը, գովելն ու օրհնելը, Նրանից բարիք խնդրելն ու Նրա վրա հույսը դնելը: Կամքի գործերին են պատկանում Աստծուն սիրելը և ի նշան սիրո՝ սիրո արդյունքներ ցույց տալը:

Միտքը, ճանաչելով ճշմարիտ սիրելի Աստծուն, կամքին կարգադրում է սիրել Նրան, և երկուսը միասին, ըստ իրենց հատկությունների, սիրո գործեր են նվիրում Աստծուն: Նախ նվիրում են փառաբանական աղոթք՝ որպես ներքին բարիքի պտուղ, որովհետև միայն դրանով կարող են Աստծո հանդեպ ջերմեռանդ բաղձանքը ցույց տալ, և ապա համարձակվում մատուցել բարեպաշտական այլ գործեր:

Զ. Հետևաբար աղոթքն աստվածսիրության առաջին պտուղն ու անդրանիկ ծնունդն է, և որքան մեկի սերը զորավոր ու բարձրաթուիչ է, այնքան նրա աղոթքի արդյունքները վեր են սլանում և մոտենում Աստծուն:

Եվ թեպետ բոլոր առաքինական գործերի աղբյուրն ու արմատը սերն է, սակայն աղոթքը նրանց մեջ որպես սկզբնական անխառն ծորում ու երախայրի պտուղ է:

Արդարև, ոչ ոք չի կարող իրեն անբասիր ներկայացնել, եթե աղոթքն անտեսում է: Որովհետև ամեն ժամ ու ամենուր, ինչ վիճակում էլ մեկը լինի՝ թե՛ առողջ և թե՛ հիվանդ, կարող է Աստծուն մտքում ունենալ, Նրան փառավորել, գովել ու օրհնել. հենց սա՛ է աղոթելը:

Է. Աղոթքն իբրև մի ամբողջություն կարող է մասերի

բաժանվել, դրանք են՝ փառատրություն, գովություն, օրհնություն, գոհություն և խնդրանքներ:

Փառատրություն կամ փառաբանություն է Աստծուն փառք տալը, որովհետև միայն Նա է գորությունների տեր, փառքի թագավոր և ամեն փառաբանության արժանի, որովհետև անհուն կարողություն է, անհաս իմաստություն, անչափ մեծություն, ամենաբարի և բոլոր կատարելությունների ամբողջացում:

Գովությունը Աստծո մեծությունն ու բարերարությունը հռչակելն է, որովհետև արժանի է ամեն գովեստի, և իրակա՜նում ոչ մի արարած չի կարող ըստ արժանվույն գովել Աստծուն, այլ միայն իր իղձի եռանդն է ցույց տալիս, երբ ջանում է Նրան գովել:

Օրհնությունը ուրիշների առաջ հռչակելն է Աստծո անչափ սերը, անհուն ողորմությունը, անբավ բարերարությունը, որոնք միշտ ձրի ցույց տվեց և ցույց է տալիս մեր հանդեպ, որովհետև օրհնելը հայտնել ու հռչակել պետք է հասկանալ: Ուստի մեր կողմից Աստծո օրհնությունը Նրա գովաբանությունն է:

Գոհությունը շնորհակալ ու գոհացող լինելն է այն բարերարությունների համար, որոնք ընդունել ենք Աստծուց, Նրա պարգևները պատվելը և երախտագետ մտքով ճանաչելը Նրա ողորմության ու մարդասիրության մեծությունը, որ իր առատաձեռնությամբ միշտ հոգում է մեր կարիքները:

Իսկ խնդրանքը, պաղատանքը, աղաչանքն ու հայցվածքն ուղղվում են Աստծուն կամ մեղքերի թողության համար, կամ որևէ այլ խնդիրքի, որը մեզ օգտակար է և Աստծո համար վայելուչ, որ տա:

Ուստի Սուրբ Գրքում լայնորեն կիրառվող աղոթք անունը բազում իմաստներ է պարունակում, և աղոթքի ոճի սահման չկա, որովհետև ամեն ոք թե՛ մտքում և թե՛ բանավոր կերպով կարող է աղոթական խոսքեր հարմարել, միայն թե անկանոն ու դատարկ չլինեն:

Ը. Ուրեմն՝ աղոթելիս նախ պետք է մտաբերել Աստծո

մեծությունն ու փառքը, փառավորել, գովել ու օրհնել Աստծուն, գոհանալ ու շնորհակալ լինել մեր հանդեպ գործած Նրա անբավ երախտիքների ու բարերարության համար:

Երկրորդ՝ ճանաչել մեր նվաստությունն ու պարտակալությունը, թե պարտավոր ենք միշտ խոնարհ հոգով, զգաստությամբ ու երկյուղով ծառայել Աստծուն, որովհետև մեր արարիչն ու բարերարն է:

Երրորդ՝ մտածել մեր ապերախտության ու մեղքերի մասին, որոնցով մեղանչեցինք Նրա մեծության դեմ:

Չորրորդ՝ խորհել Նրա երկայնատության ու գթության մասին, որովհետև ըստ մեր հանցանքների մեզ չի պատժում, այլ խրատում է, որպեսզի դառնանք դեպի Իրեն, իսկ եթե մեզ պատժում է, Նրա դատաստանն արդար է:

Հինգերորդ՝ սրտանց զղջալ, մտադրվել այլևս չմեղանչել, ապաշխարության լուծը կրել, մեղքերի քավություն ու շնորհ խնդրել, ցույց տալ, թե միշտ կարոտ ենք Նրա ողորմությանն ու օգնությանը, որոնց թեպետ անարժան ենք, բայց թող կամենա մեզ շնորհել ըստ Իր մեծ ողորմության ու մարդասիրության: Նաև՝ Նրա հանդեպ մեր հույսն աներկմիտ է, և Նրանից բացի հույս ու ապավեն չունենք:

Թ. Աղոթքի սկզբում պետք է միտքն իր մեջ ամփոփել, զգայարանների դռներն արտաքին առարկաների առաջ փակել և մտքում հայցման որևէ նպատակ ունենալ, որովհետև երբ որևէ խնդրանք նպատակ չունի, միտքն աղոթելիս տարտամորեն հաժուժ է:

Ժ. Ամեն ինչից առաջ պետք է Աստծուց ողորմություն խնդրել, որպեսզի մեղքերի թողություն ստանանք և երկնային փառքը ժառանգենք: Սա է նախ Աստծո արքայությունը խնդրելն ըստ Տիրոջ խոսքի (տե՛ս Մատթ. Զ 33): Որովհետև ուր կա Աստծո ողորմությունը, այնտեղ կան մեղքերի թողություն ու երկնքի արքայություն:

ԺԱ. Աղոթքների մեջ չկա ավելի մեծ աղոթք, քան Տերուհականը, այսինքն՝ «Հայր մեր»-ը, որը նույն ինքը մեր Տեր Քրիստոսը սովորեցրեց: Սրան հետևում են սաղմոսները,

որոնք Դավիթ մարգարեն Սուրբ Հոգու ազդմամբ գրեց, ապա եկեղեցական աղոթքներն ու երգերը, որոնք սուրբ հայրերը Սուրբ Հոգու շնորհով խորհրդաբար կարգեցին:

Թեպետ աղոթքները հույժ բազում են, սակայն նրանցում արեգակի պես փայլում է մեր ազգի մեջ սուրբ Գրիգոր Նարեկացու աղոթական մատյանը:

Ազդու և պարզ է սուրբ Ներսես Շնորհալու ստեղծած «Հավատով խոստովանիմ»-ը, որը թե՛ այր և թե՛ կին պարտավոր են սովորել և ամեն օր նրանով աղոթել Աստծուն, ուր էլ գտնվեն:

Իսկ եթե մեկը չի կարողանում հասու լինել աղոթքի խոսքերի ու բառերի իմաստներին, թող չվհատվի, այլ հավատով, հույսով ու սիրով աղոթի. որովհետև Աստված, Ով գիտի մարդկանց մտածումները, հասկանում ու ընդունում է աղոթքը և ըստ ջերմեռանդության ու բաղձանքի չափի՝ յուրաքանչյուրին շնորհ է տալիս և խնդրանքները կատարում:

ԺԲ. Առանձնական աղոթքը, երբ էլ որ արվում է, Աստված ընդունում է, սակայն նախընտրելի է գիշերային կամ առավոտյան ժամանակը: Որովհետև վաղ առավոտյան, երբ մարդ քնից զարթնում է, պիտի աղոթի Աստծուն, շնորհակալ լինի Նրա բարերարությունից, որ խաղաղություն է հասցրեց առավոտյան ժամին, և Նրա առատ մարդասիրությունից հայցի շնորհել առաջիկա օրն առանց մեղքերի, անփորձանք ու խաղաղ անցկացնել:

Այդպես և երեկոյան է պետք աղոթել Աստծուն և սուրբ խաչի նշանով երեսը տյառնագրել, ս. Աստվածածնին, պահապան հրեշտակներին ու սրբերին բարեխոսություն կանչել և հետո քնել:

Ուրեմն՝ ծնողները, խոստովանահայրերն ու ուսուցիչները պարտավոր են մանուկներին կրթել, որ վերջիններս դեռ մանուկ հասակից սովորեն ոչ միայն աղոթքներ, այլև աղոթելու կարգը, ժամն ու բարեձևությունը:

ԺԳ. Քանի որ աղոթքը մտքի բարձրացումն է դեպի Աստված, ուստի աղոթելիս միտքը պիտի զերծ լինի աշխարհային

բոլոր անվայել մտածումներին, և կամքը բարի կամեցողության մեջ լինի:

ԺԴ. Եթե մտքի ղիտավորությունն աղոթքին չի ընկերանում, լեզուն ու շուրթերն ապարդյուն են շարժվում, որովհետև առանց մտադրության աղոթելն անպտուղ աշխատանք է:

ԺԵ. Մարմնական տրտմությունն ու այս կյանքի հոգսերը խափանում են աղոթքի զորությունն ու աղոթքն անպտուղ դարձնում, իսկ տրտմությունը, որ զղջացած սրտից բխում է մեղքերի համար, որպես ապաշխարության կանոնի կատարում, օգնում է, որ աղոթքը զորավոր լինի, և անեցնում շնորհի պարգևները:

ԺԶ. Աղոթքը որպես մարդկանց դեսպան կամ աղաչավոր պատգամավոր ու միջնորդ է Աստծո առաջ, որը հույժ ընդունելի ու զորավոր է, երբ առաքվում է ընդհանուր եկեղեցու կողմից:

Ուստի այն աղոթքը, որն արվում է եկեղեցում բազում ժողովրդի կողմից, առանձնական աղոթքից նախապատիվ է և հույժ օգտակար, որովհետև աղոթքի համար նախատեսված տեղը եկեղեցին է, ուր երբ ամենքի սիրտն ու կամքը միանում են Աստծուն փառաբանելու, աղոթողները նմանվում են երկնային փառաբանիչներին:

Ուրեմն՝ հավատացյալները պարտավոր են անխափան զնալ եկեղեցի՝ մասնակցելու հասարակաց ժամերգությանը, ոչ միայն տերունական ու հանդիսավոր օրերին, այլև եթե հնարավորություն կա, ամեն օր:

Այս պատճառով էլ եկեղեցի զնալիս կանոնադրված ժամանակից առանց լուրջ պատճառի ուշանալն առանց մեղքի չի մնում, մանավանդ երբ սուրբ Պատարագի ահեղ խորհուրդն է մատուցվում:

ԺԷ. Առանձնական աղոթքը հույժ օգտակար է: Բայց հարկ է նախ հասարակաց աղոթքը կատարել եկեղեցում և հետո առանձնականը: Իսկ եթե մեկը ծուլության պատճառով չի գնում եկեղեցի և համարում է, թե առանձնական աղոթքով ազատվում է պարտքից, մեծապես խաբվում է: Քանզի եթե

եկեղեցի կա և ինքը կարող է գնալ այնտեղ, զանց առնելով մեղանչում է:

ԺԸ. Կերակուրը մարմնի սնունդն է, իսկ աղոթքը՝ հոգու: Ուստի մարմնի պես պետք է ամեն օր սնել նաև հոգին, այլապես կնվաղի, կհիվանդանա կամ կմեռնի: Որովհետև առանց աղոթքի հոգին չի կարող ապրել Աստծո շնորհի մեջ, և Աստծո շնորհն առանց աղոթքի չի մնում հոգու մեջ:

Ուստի մարդիկ որքան օտարանում են աղոթքից, այնքան Աստծո շնորհը հեռանում է նրանցից, մինչև որ մեծամեծ մեղքերի մեջ են ընկնում, ինչը հոգու մահ է:

ԺԹ. Մարդու միտքը հարկավ պահանջն ունի ինչ-որ բան խոկալու, լինի աստվածային ու բարի, թե աշխարհային ու չար: Հետևաբար մարդ միտքն ու խորհուրդները պիտի ուղղի դեպի Աստված, որպեսզի աստվածայինը շարունակ խոկա և բարու մեջ հարատևի: Այսպիսի մտածական աղոթքը մարդուն երկնաքաղաքացի ու հրեշտակներին նմանակից է դարձնում. բացի այդ, Աստված առավել լսում է միտքը, քան ձայնը:

Ի. Աղոթողը պարտավոր է ճանաչել, թե Աստծո առաջ է, և անվայելը խորհելուց ու խոսելուց զգուշանալ: Որովհետև աղոթելիս որևէ չար բան խորհելը համարվում է աղոթքի աղտեղումթյուն, աշխարհային հոգսերն ու զբաղմունքները հիշելը՝ խանգարում, մտքի ցնդումն ու անզգայանալը՝ գողումթյուն, անօգուտ և ունայն բան մտածելը՝ արատավորումթյուն:

ԻԱ. Զերմեռանդ սրտով, խոնարհ հոգով ու մաքուր մտքով արված աղոթքը ոչ միայն այս կյանքի զանազան փորձանքներից է ազատում, այլև Աստծո շնորհը մարդու հոգու մեջ աճեցնում, որով մարդը կարողանում է օրըստօրե արիանալ առաքելական գործերում և հասնել կատարելության:

ԻԲ. Աղոթքը փրկություն համար այնքան է հարկավոր, որ առանց աղոթքի ոչ մի չափահաս չի կարող փրկվել: Որովհետև մեր բոլոր բարեգործություններն Աստծո շնորհով են մեզ արժանացնում փրկությանն ու հավիտենական կյանքին, իսկ Աստծո շնորհը տրվում է միմիայն աղոթքով ու խնդրանքներով՝ ըստ այսմ. «Խնդրեցե՛ք Աստծուց, և Նա կտա ձեզ, փնտրեցե՛ք

և կգտնեք» (Մատթ. Է 7): Այդ պատճառով էլ մեր Տերն Աստծո Սուրբ Հոգին ընդունեց աղոթքով՝ ըստ այսմ. «Երբ աղոթքի կանգնեց, երկինքը բացվեց, և Սուրբ Հոգին... իջավ Նրա վրա» (Գլուկ. Գ 21-22): Սա արեց, ոչ թե որովհետև Իրեն պետք էր, քանի որ դեռ մոր որովայնում լցված էր Սուրբ Հոգով, այլ արեց մեզ համար և մեզ իբրև օրինակ, որպեսզի ստեպ աղոթենք, որով Աստծո Սուրբ Հոգին մեր ներսը կընդունենք և հավիտենական կյանքը կժառանգենք:

ԻԳ. Աղոթելիս նախ պետք է խնդրել Աստծո արքայությունը միայն իր համար, իսկ այլ բաները՝ արքայության համար: Որովհետև այն, ինչ կարգված է երկնքի արքայությունը ստանալու համար կամ նրան չի վերաբերում, վայել է Աստծուց հայցել:

Ուստի եթե մեկը խնդրում է կյանք, իմաստություն, զավակ կամ ունեցվածք, մտքում պիտի դնի դրանցով ծառայել Աստծուն. այսինքն՝ կյանք է խնդրում, որ ապաշխարի, իմաստություն, որ սխալվելով մեղքի մեջ չընկնի, զավակ, որ նրան Աստծո ծառա դարձնի, ունեցվածք, որ աղքատներին ու կարոտյալներին բաշխի:

Սակայն մենք պիտի խնդրենք Աստծո արքայությունն ու Նրա արդարությունը, և այլ բոլոր բաները, որոնց կարիքն ունենք, քանի դեռ մարմնի մեջ ենք, Աստված Ինքը մեզ կտա, որովհետև գիտի մեր պետքերն ու կարիքներն ավելի լավ, քան մենք խնդրում ենք ու գիտենք (տե՛ս Մատթ. Զ 33, Եփես. Գ 20):

ԻԴ. Աղոթելիս պետք է խնդրել, որ Աստծո կամքը կատարվի մեր մեջ և ոչ թե մերը՝ ըստ այսմ. «...ոչ թե ինչպես ես եմ կամենում, այլ ինչպես Դու ես կամենում» (Մարկ. ԺԳ 36): Սրանում են հաստատված աղոթքի կատարելությունն ու մարդու երջանկությունը, որովհետև նրա համար ենք աղոթում, որ հաճելի լինենք Աստծուն, իսկ այն ժամանակ ենք հաճելի լինում, երբ Աստծո կամքն է մեր մեջ կատարվում, և ուր Աստծո կամքն է կատարվում, այնտեղ են բոլոր բարիքների լրումն ու երջանկությունը:

ԻԵ. Աղոթելիս պետք է խնդրել, որ Աստված մեզ տա ջերմե-

ռանդուլթյան շնորհ, որովհետև ինչպես խոնկն առանց կրակի չի բուրում, այդպես էլ աղոթքն առանց ջերմեռանդուլթյան արդյունք չի տալիս:

Ոչ թե խոսքի երկարությունն է աղոթքն ընդունելի դարձնում, այլ սրտի ջերմեռանդուլթյունը, որովհետև Աստված ոչ թե աղոթքի քանակին է նայում, այլ որակին:

Ծնողները, տեսնելով, որ զավակները ջանում են հրամանին հնազանդվել, բայց անգոր են կատարելու, օգնում են, որ նրանք սրտապնդվեն: Նմանապես և Աստված, տեսնելով մեր սրտի ջերմեռանդուլթյունը, իր շնորհով օգնում է մեզ՝ տկարներին:

ԻԶ. Աղոթքը պահանջում է նախ հավատ և հույս. որովհետև եթե մեկը չհավատար, թե Աստծո խոստումը՝ խնդրողներին տալ երկնքի արքայությունը, ճշմարիտ է, այլևս հույսով չէր ակնկալի աղոթքի հայցմամբ ստանալ այն Նրանից:

Պահանջվում է նաև սեր. որովհետև եթե մարդ չսիրեր Աստծուն իբրև ծայրագույն բարու և իր բաղձանքները կատարողի, չէր ցանկանա Աստծո հետ միանալ: Քանզի աղոթքի վերջնական նպատակն Աստծուն ժառանգելն է, իսկ դա ճշմարիտ սիրով է լինում, որովհետև սերն է միավորիչ կապը: Եվ քանի որ մահացու մեղքը սերը վերացնում է և մեզ Աստծուց բաժանում՝ ըստ այսմ. «Ձեր մեղքերն են պատնեշ դարձել ձեր և Աստծո միջև, ձեր անօրենությունների պատճառով է նա իր երեսը շրջել ձեզնից, որ չգթա» (Եսայի ԾԹ 2), ուստի աղոթելիս մեղքերի թողություն պիտի խնդրենք, որպեսզի Աստծո սերը նորոգվի մեր մեջ:

Դարձյալ՝ աղոթքը պահանջում է խոնարհություն. որովհետև ով աղոթում է, պիտի ճանաչի բարիքներ գործելու իր անգործությունն առանց աստվածային շնորհի օգնության:

ԻԷ. Քանի որ աղոթքը մտքի խոսք է, մարդուն բարձրացնում է հրեշտակներին նման լինելու, որովհետև ինչպես որ հրեշտակներն են Աստծո հետ մտքով խոսում, այդպես էլ՝ աղոթողները:

Պարարտ կերակուրներից իրեն պահելը և կարոտյալներին

ողորմություն տալը, այո՛, աստվածահաճո բարեգործություն են, բայց մարդուն պատշաճում են, որովհետև նյութական մարմին ունի, իսկ աղոթքը մարդուն պատշաճում է, որովհետև մարդը, հրեշտակների նման, աննյութ հոգի ունի:

Ի՞նչ. Աստծուն աղոթելը կարևոր է բոլորի և առանձին յուրաքանչյուր մարդու համար. որովհետև բոլոր մարդիկ, կարիքների մեջ ընկած լինելով, չեն կարողանում բոլոր վշտերի մեջ օգնել միմյանց, ուստի ամենակարող Աջի օգնության կարիքն ունեն և այն որպես օգնական կարող են ունենալ աղոթքի միջնորդությամբ:

Անզգա առարկաներին աղոթելն անօգուտ է, որովհետև ո՛չ աչք ունեն, որ մեր թշվառությունը տեսնեն, ո՛չ ականջ, որ մեր աղաղակը լսեն, և ո՛չ որևէ զորություն, որ մեզ օգնեն:

Դեռերին դիմելը խելագարություն է, ավելին՝ մեծ ամբարշտություն, որովհետև դեերը մարդկանց թշնամի են և Աստծուն ատելի:

Իսկ հրեշտակներին կամ սրբերին ձայնելը թեև կարևոր է, բայց ո՛չ հարկավոր, որովհետև նրանք ևս առանց Աստծո հրամանի չեն կարող օգնել:

Հետևաբար, ամեն պարագայում պետք է Աստծուն աղոթել, մեր ցավերն ու կարիքները Նրա առաջ սփռել, որովհետև Նա է մեզ համար բարերար ու խնամածու՝ հորից ու մորից առավել:

Ուրեմն ով չի աղոթում, Աստծո օգնությունից ու խնամքից զուրկ է մնում: Եթե արդար մեկն է, իր արդարությունը կորցնում է, որովհետև աղոթքն է, որ մարդուն Աստծո շնորհի մեջ է պահում: Իսկ եթե մեղավոր մեկն է, չի կարող մեղքի վիճից ելնել ու արդարացվել, որովհետև զղջման շնորհն աղոթքով է պարգևավում:

Աստծո պարգևները նման են աշխարհի վրա ծագած արեգակի լույսին: Սակայն ինչպես որ լույսը վայելելու համար աչք է հարկավոր, այդպես էլ Աստծո պարգևներն ընդունելու և վայելելու համար աղոթք է պետք. որովհետև աղոթքն է մտքի ու հոգու աչքը:

ԻԹ. Երբ անբան արարածները տառապանքի մեջ հեծում ու գոռում են, հավանական է, որ դեպի բնության Ստեղծիչն են աղաղակում ու Նրա օգնությունը խնդրում. որովհետև բնությունը հարկավորաբար դիմում է Արարչին՝ իբրև իր ապավենի: Այլապես իզուր է նրանց աղաղակը, որ բնությունից ունեն, իսկ բնությունն ունայն բանի չի ձգտում: Սաղմոսներգուն էլ ասում է, թե Աստված լսում է անբանների աղաղակը և քաղցրությամբ խնամում նրանց՝ ըստ այսմ. «Նա ուտելիք է տալիս անասուններին ու ագռավի ձագերին, որոնք դիմում են Իրեն» (Սաղմ. ԾԽԶ 9):

Ուստի ով Աստծուն չի աղոթում, անբաններից էլ անբան է, Աստծո խնամքին անարժան, իր բարերարի հանդեպ ապերախտ ու ապաշնորհ, որովհետև բարիքներն առնում ու վայելում է, իսկ բարիքները տվողին չի ճանաչում ու չի փառավորում:

Լ. Միտքը կույր է, եթե չի խոկում Աստծուն, համր է, եթե չի աղոթում, խուլ է, եթե Աստծո պատվիրանները չի լսում, մեռած է, եթե Աստծուն չի սիրում, Աստծուն թշնամի է, եթե սիրում է այն, ինչ ատում է Աստված: Ամբարշտություն է խնդրել Աստծուց այն, ինչ Աստված չի կամենում:

ԱՊ. Սուրբ հայրերն աղոթքը նմանեցնում են երկնքից երկիր կախված ոսկե շղթայի, որն աղոթասերները ջանալով ձեռքով դեպի իրենց քաշել՝ հոգով երկինք են ելնում:

ԼԲ. Թեպետ Աստված չնորհում է այն բոլորը, ինչի կարիքն ունենք, սակայն կամենում է, որ մենք աղոթքով խնդրենք դրանք, որպեսզի ճանաչվեն Աստծո մեծությունն ու մեր հանդեպ բարերարությունը և Նրա հանդեպ մեր կարիքավորությունը:

ԼԳ. Աղոթելիս պետք է բառերն ուշադիր արտաբերել, խոսքերի իմաստը հասկանալ և միտքն առ Աստված ուղղել՝ հայցելով խնդիրքի կատարումը՝ ըստ այսմ. «Պիտի աղոթեմ հոգով, պիտի աղոթեմ նաև մտքով» (Ա Կորնթ. ԺԳ- 15):

ԼԴ. Աղոթքն անպարտելի զենք է դեերի դեմ պատերազմներում, և քանի որ դեերը գիտեն, որ աղոթքով հաղթվում են մարդկանցից, այդ պատճառով առավել ջանում են խափանել

մարդկանց աղոթքը, քան այլ բարեգործություններ: Ուստի ձանձրույթ, նեղություն ու ծանրություն են պատճառում սրտին և տեսակ-տեսակ չար մտածումներ միտքը գցում, որ-պեսզի աղոթքը խափանեն կամ անպտուղ դարձնեն:

Հետևաբար, ով աղոթելիս ձանձրույթ ու ինչ-որ նեղու-թյուն է գգում, թող իմանա, որ դա դեերի որոգայթ է, և երբեք չթուլանա աղոթելիս, այլ ջանքերով առավել զորանա՝ Տիրոջ օգնություն հայցելով: Եվ Աստված, Ով մոտ է նրանց, ովքեր փշրված սրտով փնտրում են Իրեն, իսկույն օգնության է հաս-նում, և դեերն անմիջապես հալածվում ու չքանում են:

16. Աղոթելիս պետք է կրոնասիրությամբ ցույց տալ հար-գանքի ու պատկառանքի արտաքին նշան՝ հայտնելու հոգու խոնարհությունն ու սրտի երկյուղը: Այդպիսի նշան են դեմքը դեպի արևելք ուղղելը, բազուկները տարածելը, ոտքի վրա կանգնելը, ծնրադրելը, արտասուք թափելը, երեսը գետնին դնելը, քանզի աղոթելը միևնույն ժամանակ նաև երկրպագել է:

17. Շատ անգամ Աստված մեր խնդրանքը չկատարելով առավել է ողորմում, քան կատարելով: Քանզի երբ անգիտու-թյամբ որևէ վնասակար բան ենք խնդրում՝ կարծելով, թե լավ բան է, Աստված չտալով մեծ ողորմություն է մեզ անում:

Ուստի վայել է տրամել ու Աստծուց տրտնջալ, թե մեր խնդրանքը չկատարեց, այլ պետք է ուրախ սրտով ապավինել Աստծո կամքին, որ անի, ինչպես կամենում է: Քանզի միշտ մեր օգուտն է կամենում ու Իր բարերարությամբ այն տալիս:

18. Աստված երբեմն ուշացնում է տալ մարդկանց խնդրա-ծը, որպեսզի պարզենք Հարգը լավ իմանան և ինչ որ առնում են, չկորցնեն, քանզի մարդիկ սովոր են անաշխատ ստացած բարիքներն անհոգությամբ կորցնել:

Երբեմն էլ ուշացնում է, որպեսզի խնդրողներին առավել արիացնի աղոթքի ջանքերի մեջ և գերազույն պարզենք արժանացնի: Իսկ երբեմն արագորեն շնորհում է, որպեսզի կարճատևությամբ վհատվելով՝ չհուսալքվեն:

19. Իմաստունների ու կատարյալների աղոթքը նման

է չափահաս երեխաների աղաչանքի, իսկ ռամիկներինն ու տկարներինը՝ մանկիկների լացի: Եվ ինչպես որ ծնողները չափահաս զավակների խնդրանքները երբեմն անտեսում են կամ ուշ կատարում, որովհետև փորձով գիտեն նրանց հոգու արիություն չափն ու համբերելու քաջությունը, իսկ փոքրիկ զավակների խնդրանքն արագ կատարում են, որովհետև գիտեն նրանց անհամբեր բարքը, որ երբ խնդրածն արագ չեն ստանում, աղաղակ են բարձրացնում, լալիս, ողբում ու հուսալքվում, այդպես էլ Աստված Իր ծառաների խնդրանքները երբեմն շուտ և երբեմն ուշ է կատարում, որովհետև քաջ գիտի պատշաճն ու վայելուչը տալ և գիտի այն ժամանակը, երբ Իրենից խնդրածը պիտի տա մարդկանց:

ԼԹ. Պետք է բոլոր պարագաներում աղոթել. ձախորդություն մեջ, որպեսզի նեղությունից ազատվենք, հաջողություն մեջ, որպեսզի փորձություն վտանգների մեջ չընկնենք: Հաջողության ժամանակ արված աղոթքը նման է նախապահպանիչ դեղի, իսկ ձախորդության ժամանակվանը՝ առողջացուցիչ: Ուստի աղոթելու մեջ պիտի հարատևենք, որպեսզի մեր կյանքը խաղաղություն մեջ անցկացնենք:

ԼԽ. Աղոթք անելիս պետք է Աստծուն աղաչել, որ չթողնի մեզ մեր կամքով ընթանալ, այլ Իր շնորհով մեզ պահի մեղքերից, տա մեզ մարմնով մեռնել, քան մահու չափ մեղանչել:

Քանզի ավելի լավ է համարվում մեռնել, քան Աստծուն մեղքերով բարկացնել ու հավիտենապես դժոխքի դատապարտվել: Սա ոչ թե սեփական մահը խնդրել է նշանակում, այլ սրտի եռանդը ցույց տալ, թե մարդն առավել հոգար է մարմնով մեռնել, քան մեղքի մեջ ընկնել:

Այսպիսի խնդրանքը ծնվում է Աստծո հանդեպ սիրո սաստիկ ջերմությունից, որ հաղթում է մահվանը՝ ըստ այսմ. «Հզոր է սերը մահվան պես» (Երգ Ը 6): Եվ այսպիսի մաղթանքներով Աստված առավել է գուլթով լցվում ողորմելու և օգնելու մեզ՝ տկարներին:

ԼԽԱ. Բոլոր խնդրանքների կատարման համար աղոթք է հարկավոր, Աստծուց խնդրածը հոգևոր բարիք լինի, թե

մարմնավոր: Սակայն ինչ որ վայել է նաև մարդուն՝ ջանքն ու աշխատանքը, այդ բարիքի կատարման համար, պետք չէ զանց առնել: Ուստի ով աղոթում ու Աստծուց ինչ-որ բան է խնդրում, հարկ է, որ ինքն էլ ջանք թափի, որքան կարող է, ստանալու իր խնդրանքի կատարումը:

ԽԲ. Աղոթքը հույժ կարևոր է նրա համար, որ աստվածային շնորհն ընդունվի և խնդրանքները կատարվեն: Եվ պատահում է, որ մարդ միևնույն ժամանակ ստանում է և՛ շնորհ, և՛ իր խնդրածը, երբ աղոթքն ըստ պատշաճի է, և խնդրանքը՝ աստվածային կամքին համաձայն:

Երբեմն էլ շնորհը ստանում է, իսկ խնդրածը՝ ոչ, երբ աղոթքն ըստ պատշաճի է, բայց խնդրանքն՝ անընդունելի: Եվ երբեմն էլ, թեև աղոթողի խնդրանքը վայելուչ է, ոչ շնորհն է ստանում և ոչ խնդրածը, երբ մահացու մեղքի մեջ է. որովհետև խնդրողի անարժանությունն արգելում է, որ խնդրանքը կատարվի:

Պատահում է նաև, որ խնդրածը ստանում է, իսկ շնորհը՝ ոչ, քանզի թախանձանքով խնդրում է Աստծո կամքին հակառակ բան և իր օգուտը չի հանձնում Աստծո կամքին: Ուստի Աստված բարկանալով կատարում է խնդրանքը, որ խնդրողը դրանով պատժվի ու զգաստանա: Ինչպես իսրայելացիներն անապատում միա խնդրեցին, և Աստված լորամարգի տվեց, բայց կերակուրը դեռ բերաններում՝ Աստծո բարկությունը թափվեց նրանց վրա (տե՛ս Թվեր ԺԱ 33): Նաև թագավոր խնդրեցին, և Աստված Սավուղին տվեց, բայց նա նրանց համար պատիժ դարձավ (տե՛ս Ա Թագ. Ը-ԺԵ): Ուրեմն՝ այն, ինչ մեզ օգտակար է թվում, մենք աղոթքով պիտի խնդրենք Աստծուց, իսկ խնդիրքի կատարումը հանձնենք Աստծո բարեհոգարությունը:

ԽԳ. Այդպես է նաև սուրբ Պատարագի աղոթքների ժամանակ: Պատահում է, որ մարդն ընդունում է և՛ Խորհուրդը, և՛ Խորհրդի շնորհը, երբ արժանապես է հաղորդվում:

Պատահում է, որ Խորհուրդն ընդունում է, բայց Խորհրդի շնորհը՝ ոչ, երբ անարժանությամբ է հաղորդվում, և սա նրա

Համար որպես պատիժ է լինում:

Երբեմն էլ Խորհուրդը չի ընդունում, բայց շնորհն ընդունում է, երբ Պատարագի արարողությունն արժանապես է մասնակցում:

Եվ երբեմն էլ ո՛չ Խորհուրդն է ընդունում, ո՛չ էլ շնորհը, երբ Պատարագի արարողությունն անարժանություն է մասնակցում:

ԽԴ. Պետք է առանձնական աղոթքի մեջ Աստծուն աղաչել քրիստոնեական մեր սուրբ Հավատի պայծառության, Եկեղեցու Հաստատունության, ազգի ու Համայն աշխարհի խաղաղության, մեղավորների դարձի ու զղջման Համար, որպեսզի նրանց հոգիները Հավիտենական կորստյան չմատնվեն, այլև շնորհի մեջ ննջածների հոգիների փրկության Համար: Այս օրենքը պահում է Ընդհանրական Սուրբ Եկեղեցին, որին պարտավոր ենք հետևել որպես ամբողջության անդամներ:

Յուրաքանչյուր Հավատացյալ պարտավոր է Աստծուն աղաչել ընկերոջ և ողջ Հասարակության Համար. պատահում է, որ մեկն է աղոթում ամենքի Համար, պատահում էլ է, որ ամենքն են աղոթում մեկի Համար, և այսպես բոլորը միմյանց աղոթքներից օգուտ են ստանում:

Աղոթելիս կարևոր ու օգտակար է Աստծո սրբերին, մանավանդ սուրբ Աստվածածնին խնդրել, որ բարեխոսեն Աստծո առաջ: Ուստի սուրբ Եկեղեցին իր բոլոր արարողություններում կարգեց սուրբ Աստվածածնին ուղղված արժանավոր մաղթանքներ՝ ապավինելով նրա անդառնալի բարեխոսությանը:

ԽԵ. Աստծուն Հասցեագրված բարի գործերն աղոթք են համարվում: Բայց պետք չէ, նրանց վրա հույսը դնելով, հետ մնալ Հասարակաց կամ առանձնական աղոթքից, որովհետև բարեգործություններն աղոթքով են արդյունք տալիս:

ԽԶ. Եթե մեկը Հաջողության ժամանակ լսում է Աստծո պատվիրաններին, Աստված էլ նրա նեղության ժամանակ նրան է լսում: Իսկ ով Հաջողության մեջ, ականջները փակելով, չի հնազանդվում Աստծո պատվիրանին, խիստ իրավացիորեն

Աստված չի լսում նրան, երբ նեղույթյան ու տառապանքի վտանգի ժամանակ աղաղակում է իրեն:

ԽԵ. Ամեն դժվարին ու օգտակար գործի սկզբում պետք է աղոթքով հայցել Աստծուց գործի լրմանը հաջողությամբ հասնել: Եվ գործը կատարելուց հետո պետք է անտեսել աղոթքը, այլ է՛լ առավել հարատևել աղոթքի մեջ ու գոհանալ Աստծուց: Քանզի մարդ ավելի շատ աշխատանքի կարիք ունի ունեցածը պահելու համար, քան չունեցածը ստանալու:

ԽԸ. Բազում պատճառներ կան, որ աղոթքի գորույթյունը խափանում են և խնդրանքի կատարմանն ընդդիմանում: Դրանք են մեղքը, չար մտածումը, երկբայությունը, անվայել խնդրանքը, խնդրողի խստասրտությունը՝ ուրիշների հանցանքները ներելու մեջ, անգթությունը, անհամբերությունը, որոնց մասին է ասում սուրբ առաքյալ Հակոբոսը. «Խնդրում եք ու չեք ստանում, որովհետև չարամտորեն եք խնդրում» (Հակոբ Դ: 3): Ուստի ով խնդրում է բարիքներ ստանալ Աստծուց, թող վերացնի արգելիչ պատճառները, իսկ եթե չի վերացնում, և խնդրանքը չի կատարվում, թող Աստծուն չբամբասի, որ իր աղոթքը չլսեց, այլ իրե՛ն մեղադրի, որ չարամտորեն խնդրեց:

ԽԹ. Բոլոր աղոթքները երկու բանի են հանգում: Դրանք են խնդրանքն այն բարիքների համար, որոնց կարիքն ունենք, և ազատումն այն չարիքներից, որոնցից տառապում ենք:

Արդ՝ սկզբնական բարին Աստված է. ուստի ով գտնում է Աստծուն, գտնում է ամեն բարիք: Իսկ սկզբնական չարը մեղքն է. ուստի ով մեղքից հեռանում է, բոլոր չարիքներից ազատվում է:

Ծ. Աստված երբեմն մեզ ցույց է տալիս բարին ընդհանրապես, բայց թողնում է, որ աղոթքով իրենից խնդրենք այն բարին, որ մասնավորապես պարտավոր ենք անել, և կամ որ մարդկանցից սովորենք դրա գործադրության եղանակն ու կերպը, թե ուր, երբ և ինչպես է հարկ անել:

Այդ պատճառով նախ պետք է աղաչել Աստծուն, որ Ինքն առաջնորդի մեզ, ինչպես և կամենում է՝ ըստ այսմ. «Սովո-

րեցրո՛ւ ինձ Քո կամքը կատարել, քանզի Դու ես Աստվածն իմ» (Սաղմ. ԾԽԲ 10), և թե՛ «Ցո՛ւյց տուր ինձ այն ճանապարհը, որով պիտի գնամ» (Սաղմ. ԾԽԲ 8): Եվ երկրորդ՝ պետք է դիմել իմաստուն քահանաներին ու խոստովանահայրերին, որոնք աստվածային կամքի թարգման են համարվում, նրանցից խորհուրդ հարցնել և սովորել բարու կիրառության եղանակը, ինչպես Պողոսին ասվեց. «Այդ քաղաքը մտի՛ր, և քեզ կասվի, թե ինչ պիտի անես» (Գործ. Թ 6): Որովհետև թեպետ Աստված Պողոսին ցույց տվեց բարին ընդհանրապես, բայց թողեց, որ Անանիա առաքյալից մասնավորապես սովորի դրա գործադրությունը (տե՛ս Գործ. Թ 10-19):

Ուրեմն՝ ով էլ լինի, արժանահայց աղոթքների և առաքիլի մարդկանց խորհուրդների ու խրատների օգնությամբ կարիքն ունի, որպեսզի կարողանա անսայթաք գնալ բարու ճանապարհով, որն Աստված ցույց է տվել վաղնջական ժամանակներից: Որովհետև ըստ աստվածաբանների՝ նախասահմանությունը կատարվում է աղոթքներով՝ ըստ Աստծո նախորոշման:

Աստված շատ բան այնպես է կամենում ու սահմանում, որ աղոթքով ու մեկի միջնորդությամբ տա մեզ, ինչպես որ Աստծո հրեշտակի հայտնությամբ Պողոսը նախ ասաց, թե ոչ ոքին վնաս չի լինի (տե՛ս Գործ. ԻԷ 22), իսկ երբ նավավարները կամենում էին փախչել, հարյուրապետին ու զինվորներին ասաց. «Եթե դրանք նավի մեջ չմնան, դուք ազատվել չեք կարող» (Գործ. ԻԷ 31): Տեսիլքի պատճառով սուրբ առաքյալը չերկմտեց սրա վրա, սակայն այն հաստատեց իրերի կարգի գործադրությամբ. որովհետև թեպետ Աստված Պողոսին շնորհեց նավում գտնվող բոլոր անձանց, սակայն ո՛չ առանց նավաստիների օգնության:

ԾԱ. Բոլոր ստեղծական բնություններն այս երեք բառերն են քարոզում մարդկանց՝ ընդունի՛ր, հատուցի՛ր և վախեցի՛ր: Այսինքն՝ Աստծուց բարիքնե՛ր ընդունիր, գոհությամբ պա՛րտքը հատուցիր և քո ապերախությունից վախեցի՛ր:

Իսկ ով, հոգու ականջները բնության ձայների հանդեպ փակելով, Աստծուց աղոթքով չի խնդրում բարիքներ կամ ըն-

դունած բարիքների համար շնորհակալ չի լինում և կամ չի վախենում Աստծո արդարությունից, որն անշնորհակալներին դատում է, որպես չար ու վատ ծառա՝ Աստծուց արժանապես պատժվում է:

**«Նեղությանս մեջ ես Տիրոջը դիմեցի
և իմ Աստծուն աղաղակեցի. Նա լսեց ինձ
և իմ աղոթքի ձայնն Իր սուրբ տաճարից, Նրան ուղղված աղա-
ղակս Նրա ականջին է հասնելու»** (Սաղմ. ԺԷ 7):

**«Օրական երեք անգամ նա ծնրադրում էր
և աղոթում»** (Դան. 2 10):

**«Եվ ամեն ինչ, որ ուզեք աղոթքի մեջ հաղապրով,
կատարանք»** (Մատթ. ԻԱ, 22):

«Ինչ էլ խնդրենք ըստ Նրա կամքի, Նա մեզ կլսի» (Ա, Հովհ. Ե 14):

**«Երբ տեղ հասավ, ասաց նրանց.
«Աղոթքի՝ կանգնեք, որ փորձության մեջ չընկնեք»**
(Դուկ. ԻԲ 40):

**«Տույսով ուրախացե՛ք, նեղության համբերե՛ք,
հաճախակի աղոթե՛ք»** (Հռոմ. ԺԲ 12):

**«Նա էր, որ մարմնի մեջ եղած Իր օրերում
ուժգին գոչումով և արտասուքով
աղոթքներ ու պաղապանքներ էր
մատուցում Նրան,
Ով կարող էր փրկել Իրեն մահվանից:
Եվ լսելի եղավ Իր բարեպաշտության համար»**
(Եբր. Ե 7):

Գ Լ ՈՒԽ Գ

ՊԱՇՔ

Ա. Աղոթքի մասին մեր խոսելուց հետո խոսքիս կարգը պահանջում է ինչ-որ բան ասել և պահքի մասին, որի համար հարկավոր է միջին բարիքը՝ մարմնի առողջությունն ու զորությունը, որոնցով են լինում ծոմապահությունն ու պահեցողությունը: Ով առողջ և ուժեղ է, կարող է իրեն պահել պարարտ ու ախորժելի կերակուրներից ու ըմպելիքներից կամ կերակուրների մեջ ժուժկալել՝ ճնշելու մարմինն ու մեռցնելու զգայական բաղձանքների ախտավոր կրքերն ու անկարգ ցանկությունները, որպեսզի կարողանա իր մարմնի անդամները ծառայեցնել Աստծուն: Այդպիսի ծառայություններ են հիվանդներին խնամելը, բանտարկյալներին այցելելը, անտեր մեռելներին թաղելը, սրբատեղիներ ուխտ գնալը, այլև վշտերի ու նեղությունների համբերելը, մինչև իսկ Աստծո սիրո համար մարմինը ծեծի, բանտարկության կամ մահվան ենթարկելը: Սրանցով և սրանց նման գործերով է մարմինը նվաճվելով հնազանդվում հոգու կամքին: Որովհետև ինչպես որ երբ մարմինը կերակուրներով զորանում է, հոգին տկարանում է, այդպես էլ երբ մարմինը պահեցողությամբ տկարանում է, հոգին զորանում է՝ ըստ այսմ. «Երբ տկար եմ, այն ժամանակ եմ զորավոր» (Բ Կորնթ. ԺԲ 10):

Ուրեմն՝ պետք է ծոմով, պահեցողությամբ ու ժուժկալությամբ ճնշել մարմինը, որպեսզի հլու հպատակությամբ մինչև վերջ ծառայի Աստծուն:

Բ. Ամենքի վրա պարտավորություն է դրված ամբողջապես պահել սուրբ Եկեղեցու կարգած կանոնական պահեցողությունները: Իսկ եթե մեկը, պահքն ավելորդ ու անօգուտ նեղություն համարելով, գայթակղվում և ուրիշներին էլ գայթակղեցնում է, մեծապես մեղանջում է, որովհետև դատում է

այն սուրբ հայրերին, ովքեր Սուրբ Հոգով սահմանեցին Եկեղեցու կանոնները:

Գ. Մարդը պահեցողությամբ է հատուցում իր մարմնի պարտքն Աստծո հանդեպ և արդարության գործ կատարում: Քանզի Աստված՝ որպես գերագույն Տեր, ինչ բարիքներ որ տվել է մեզ, դրանցից տասանորդներ է պահանջում, ինչը Նրա իշխանության նշան է, որովհետև երկրի տերերն իրենց հպատակներից իրավունքով պահանջում են հասույթներ կամ հարկ, և ովքեր զլանում են տալ, ապստամբ են համարվում:

Այդ պատճառով էլ պետք է մարմնի հասույթը կամ հարկը, որ պահեցողությունն է, մատուցել Աստծուն, Ով մեր Տերն ու Բարերարն է՝ ըստ այսմ. «Ի՞նչ ունես, որ ստացած չլինես, և եթե ստացել ես, ինչո՞ւ ես պարծենում չստացողի պես» (Ա Կորնթ. Դ 7):

Դ. Պահեցողությամբ նաև սիրո գործ է կատարվում. երբ մեկը կամավոր հոժարությամբ ճնշում է մարմինը, իր մեջ ցույց է տալիս Աստծո հանդեպ կատարյալ սերը: Իսկ սա լինում է նախ պահքով, ապա մարմնի այլ ծառայություններով:

Ե. Պահքը վերաբերում է ոչ միայն ճաշակելիքին, այսինքն՝ բերանին՝ հեռու մնալու պարարտ կերակուրներից, այլև բոլոր զգայարաններին: Քանզի պահքի նպատակը մտքի մաքրությունն ու սրտի սրբությունն է, որոնց կարող են արատավորել նաև աչքերով նայելը, ականջներով լսելը, ունզներով հոտոտելն ու շոշափելիքներով զգալը, ուստի հարկ է պահքի օրենքը նրանց վրա ևս կարգել՝ ըստ յուրաքանչյուր աստիճանի: Որովհետև անօգուտ է միայն բերանով պահք պահել և մյուս զգայարաններով չզգուշանալ մեղքի պատճառից: Ուրեմն՝ մարդ պետք է իրեն պահի ոչ միայն պարարտ կերակուրներից, այլև մեղքի ամեն պատճառից:

Զ. Կան և մարդիկ, ովքեր պահք պահում են, բայց արդյունքում անվարձ են մնում, ինչպես օրինակ, երբ ժլատը պահում է, որ դրամը չծախսվի, կեղծավորը պահում է, որ գովեստներ ընդունի, տկարը պահում է, որ մարմինը չվտանգվի, աղքատը պահում է, որովհետև կերակուր չունի: Այսպիսիք

պահքը պահում են իրենց և ոչ թե Աստծո համար: Սակայն իրականում պահքը պիտի լինի միայն Աստծո փառքի համար:

Է. Պահեցողությունը ոչ միայն հոգուն է հարկավոր, այլև մարմնին է օգտակար ու պիտանի, ինչ պատճառով նաև բժիշկներն են մարմնի առողջության համար պատվիրում պահք պահել: Ուստի ով տրտնջում է սուրբ Եկեղեցու կանոնական պահքից և զեխության անձնատուր լինում կերակուրներ ու ըմպելիքներ ըմբռնելուն, ոչ միայն հոգուն է վնասում՝ հպատակեցնելով զորավոր կրքերին, այլև մարմնին՝ ենթարկելով զանազան ախտերի ու հիվանդությունների: Տե՛ս նաև որկրամոլության վերաբերյալ ասվածները (հատոր Բ, գլուխ Թ):

*«Երբ ինձ նեղում էին, քուրձ էի հագնում,
պահքով խոնարհեցնում ինձ,
և իմ աղոթքներն ինձ կվերադառնան»* (Սաղմ. ԼԴ 13):

*«Եվ արդ,- ասում է ձեր Տեր Աստվածը,- դարձե՛ք Ինձ
ձեր ամբողջ սրտով, պահքով,
լալով ու կոծելով»* (Հովել Բ 12):

*«Երբ պահք պահեք, տրտնջում մի՛ լինեք կեղծավորների նման,
ովքեր իրենց երեսն այլափոխում են, որպեսզի մարդկանց իրրև
պահեցող երևան»* (Մատթ. 23 16):

Գ Լ ՈՒԽ Դ

ՈՂՈՐՄՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Աղոթքից ու պահքից հետո պետք է խոսել և ողորմության գործի մասին, որ կատարվում է արտաքին ու ձեռքբերովի բարիքով, այսինքն՝ ունեցվածքով: Ողորմության գործեր են քաղցածներին կերակրելը, մերկ մարդկանց հագցնելը, օտարներին հյուրընկալելը, գերիներին ազատելը, կարոտյալների կարիքները հոգալը, որոնցով մարդ հատուցում է Աստծո հանդեպ իր ունեցվածքի պարտքը:

Բ. Թեպետ ողորմության գործը կարոտյալ մարդու համար է կատարվում, սակայն երբ ողորմություն գործողի վերջնական նպատակն Աստծուն է ուղղված, Աստված համարում է, թե ողորմությունն իր համար է արված, քանի որ վերջնական նպատակը գործի պատճառների մեջ առաջինն է՝ ըստ այսմ. «Քանի որ իմ այս փոքր եղբայրներից մեկին արեցիք, ի՛նձ համար արեցիք» (Մատթ. ԻԵ 40):

Գ. Մարդիկ ավելի հեշտությամբ ողորմության գործ են կատարում, քան աղոթում ու պահք պահում: Քանզի ճիշդ ու ջանք է պետք աղոթելիս ձանձրույթն ու տաղտուկը վանելու և պահք պահելիս համադամ կերակուրների ցանկությունը զսպելու համար, իսկ ողորմությունը ջանք չի պահանջում, այլ միայն պահանջում է ընկերոջ կարիքը հոգալու կամեցողություն:

Մանավանդ որ աղոթքն ու պահքը նվեր են հոգու և մարմնի կողմից, որոնք մարդու բուն ու էական մասերն են, իսկ ողորմությունը նվեր է ունեցվածքից, որը մարդու մասը չէ: Սակայն ողորմած մարդն արտաքին ունեցվածքի հետ նաև իր սիրտն ու կամքը պիտի մատուցի, որովհետև ողորմությունն այնժամ է ընդունելի, երբ սրտի ձեռքով է բաշխվում: Քանզի Աստված ողորմությունը չի հավանում, եթե ձեռքը տալիս է,

իսկ սիրտն՝ ամոսոսում. Աստված ոչ թե տվածին է նայում, այլ տվողի սրտին:

Ուստի ողորմությունն այնքան է բարձրագլուխ պարծենում դատաստանի ժամանակ (տես Հակոբ. Բ 13), երբ նրան հարակից են զվարթ միտքն ու հոգար կամքը՝ ըստ այսմ. «Աստված սիրում է զվարթառատ տուրքը» (Բ Կորնթ. Թ 7):

Դ. Մարդը ողորմություն գործելու է մղվում ոչ միայն Աստծո հանդեպ սիրուց, այլև իր բնությունից: Որովհետև մարդը, ում խառնվածքը բարեկարգ է, բնական կերպով մղվում է ընկերոջը գլխու: Իսկ աղոթելուն ու պահք պահելուն ամենքը մղվում են միայն Աստծո հանդեպ սիրուց և ոչ երբեք բնությունից: Քանզի ամեն ոք իր բնությունից սիրում ու փնտրում է իր հանգիստն ու հարմարավետությունը, բայց բնությունամբ չի դրդվում աղոթելու և հաճելի կերակուրներից հրաժարվելու:

Ուրեմն միայն Աստծո հանդեպ սիրուց է մարդը մղվում աղոթքով ու պահքով իրեն նեղելու:

Ե. Այն տուրքն է վայել ողորմություն կոչել, որ Աստծո հանդեպ սիրո համար կարոտյալներին մատուցվում է արդար վաստակից՝ ըստ տվողի կարողության չափի, զվարթազին, անտրտունջ, առանց հապաղման ու ծածուկ:

Զ. Գլխության գործը գործողի իղձով ու կարողությամբ է չափվում: Եթե մեկը շատ ունեցվածք չունի՝ կարոտյալների տուրքը լիաձեռն մատուցելու, թող այնքան տա, որքան կարող է: Ուստի մեր Տերն ասաց. «Ով այս փոքրիկներից մեկին միայն մի բաժակ սառը ջուր կտա խմելու իբրև աշակերտի, ճշմարիտ եմ ասում ձեզ, իր վարձը չի կորցնի» (Մատթ. Ժ 42):

Է. Քաղաքացիական ատյանում դատավորները պատժում են գողերին ու հափշտակողներին, բայց ո՛չ ազահներին ու անգուլթներին: Իսկ Աստված ոչ միայն գողերին ու հափշտակողներին է պատժում, այլև ազահներին ու անգուլթներին:

Ազահը, ժողովրդի բարիքներն անկարգ բաղձանքով հավաքելով, իր սրտի հետ միասին ամուր պահում է, և անգուլթը, ողորմությունն աշխարհից տարագրելով, կարիքի մեջ

մարդկանց սպանում է: Ուստի սրանք վաղ թե ուշ իրավամբ են չարաչար պատժվում աստվածային արդարությունից:

Ը. Դատաստաններից չեն ազատվում և նրանք, ովքեր թեպետ աղքատների հանդեպ ողորմած են, սակայն գինարբուքների ու խնջուկների ժամանակ բռնորով լի արծաթ ու ոսկի են մատուցում երգողներին ու պարողներին: Քանզի մարմնավոր բարիքները, որ Աստծուց նրանց պարգևվել են բարեկարգ մատակարարությամբ ձեռք բերելու հոգևորը, անպիտան ու վնասակար բաների համար են չարաչար գործածվում՝ ըստ այսմ. «Լավ չէ մանուկների հացն առնել ու չներին գցել» (Մատթ. ԺԵ 26):

Ուստի է՛լ ավելի պատիժների են արժանի համարվում, ովքեր աղքատների հանդեպ անողորմ են, իսկ սատանայական խաղերում ու զեխություններում՝ առատաձեռն:

Թ. Չարիքների մեջ անզեղջ մարդիկ թող չհուսան փրկության հասնել լուկ ողորմությամբ ու տուրքերով: Քանզի հանդգնություն է, ողորմության արդյունքի վրա հույսը դնելով, առանց խղճի խայթի մեղանչելը կամ մեղքերից հետ չդառնալը. ողորմությունն իրավունքը թյուրող կամ Աստծո արդարությունը խափանող կաշառք է:

Այո՛, ողորմությունը մեղքերը քափում ու Աստծո ցասումը մեղմացնում է, սակայն պահանջում է ունենալ կատարյալ զղջում ու խոստովանություն, ինչպես նաև աղոթք ու պահեցողություն: Որովհետև Աստված ոչ միայն ողորմած է, այլև արդար: Նա, Ով ասաց, թե՛ «Ողորմությո՛ւն տվեք, և ահա ձեր ամեն ինչը մաքուր կլինի» (Դուկ. ԺԱ 41), և թե՛ «Ողորմություն եմ կամենում և ոչ թե զոհ» (Օսեե 2 6, Մատթ. Թ 13), Նույնն ասաց. «Եթե չապաշխարեք, ամենքդ էլ այդպես կկորչեք» (Դուկ. ԺԳ 3):

Ուրեմն՝ պետք է կարոտյալներին ողորմություն տալ, բայց երբեք զանց չառնել կատարյալ զղջումն ու խոստովանությունը, աղոթքն ու պահեցողությունը:

Թեպետ միայն մի չարիքը բավական է մարդու հոգին հավիտենապես կորստյան մատնելու, բայց միայն մի բարե-

գործությունը բավական չէ նրան փրկության հասցնելու, որովհետև ըստ իմաստասերների ասույթի՝ բարին գոյանում է պատճառների ամբողջությունից, իսկ չարը՝ որևէ պակասությունից: Ուստի կենդանի արարածը ծնվում է բազում գույքներից պատճառներով, բայց կարող է մեռնել մի՛ պատճառից:

Ժ. Ողորմության ներգործության մասին ճիշագույնս ճառելն ավելորդ է թվում. որովհետև յուրաքանչյուր ոք կարող է նրա օգուտն իր վրա փորձել:

Անգամ բազում մեղավորներ աղքատներին ու Աստծո տան սպասավորներին տված ողորմությունների պատճառով արժանացան աստվածային ողորմության ու շնորհների, իրենց մեղքերից հեռացան ու արդարացան: Շատերն էլ տուրքերով ու ողորմությամբ ազատվեցին տառապանքներից ու վշտերից. հիվանդներն առողջություն գտան, փորձանավորները՝ փորձությունից ելք, ճախորդության մեջ ընկածները՝ բարեհաջողություն: Եվ ոչ միայն այսքանը. այլև մեռյալները կենդանություն ստացան, ինչպես որ բարեպաշտուհի Տաբիթան, այն այրիների աղաչանքով, որոնց ողորմություն էր անում, մեռած վիճակից սուրբ Պետրոսի ձեռքով կենդանության եկավ (տե՛ս Գործ. Թ՝ 36-42):

**«Քո մեղքերը քալի՛ր ողորմությանը
և քո անօրենությունները՝ աղքատներին գթալով»**
(Դաւ. Դ՝ 24):

«Գթասի՛րը եղեք, ինչպես ձեր Տայրն է գթասիրտ»
(Ղուկ. Զ՝ 36):

**«Որովհետև քաղցած էի, և Ինձ ուրելիք տվեցիք,
ծարավ էի, և Ինձ ջուր տվեցիք խմելու.
օտար էի, և Ինձ ձեր մեջ առաք»** (Մատթ. ԻԵ՝ 35):

Գ Լ Ո Ւ Խ Ե

ԱՂՈԹՔ, ՊԱՀՔ ԵՎ ՈՂՈՐՄՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Երեք տեսակ բարի գործ կա, որ կարևոր է քրիստոնյային մեղքերից մաքրվելու և հավիտենական կյանքին հասնելու համար: Դրանք են աղոթքը, պահքը և ողորմությունը:

Երեք տեսակ են նաև թշնամիները, որոնք ջանում են արգելք լինել բարի գործերին և զրկել հավերժական կենդանությունից: Դրանք են սատանան, մարմինն ու աշխարհը:

Սատանան ներքին թշնամի է, որ բազմատեսակ խաբեական հնարներով զրդում է մարդկանց դադարեցնելու աղոթքը: Աղոթողի մտքի մեջ աղտեղի մտածումներ, սնափառություն, աշխարհային հոգսեր է գցում և կամ միտքը ցրում ու պղտորում սին մտածումներով, տրտմությունք կամ թերահավատությունք՝ այլ չարիքներով հանդերձ:

Մարմինը լծակից թշնամի է, որ հոգուն անդադար ստիպում է կատարել իր քմահաճույքները և ոչ թե Աստծո կամքը, պահքից խորչել տալիս՝ պատճառ բերելով իր տկարությունը, և հոգուն իրեն կամակից դարձնում՝ որովայնն ամեն օր ախորժելի կերակուրներով խճողելու:

Աշխարհն արտաքին թշնամի է, որ իր սին վայելչությունք հրապուրում է միայն երկրավոր բաների մասին մտածելու. առաջարկում է հարստություն, փառք, փափկակեցություն, ջանում ողորմածների ձեռքերն աղքատներից ու կարոտյալներից պահել, որպեսզի այս կյանքը ճոխ ունեցվածքով վայելեն ու ոչնչի պակասություն չունենան:

Այս մշտամարտ թշնամիներից ամենքից առավել վնասվում են նրանք, ովքեր բարի գործերի ճանապարհին նորաքայլ ու հողդողդուն են:

Իսկ երբ բարի գործերի մեջ հարատևում են, ազատաքայլ ու անսայթաք են դառնում և որպես քաջ զինվոր ոտնատակ

տալով զորեղ թշնամուն՝ իրենց քաջության հաղթանակը տանում:

Եվ քանի որ ամեն ինչ անկատարությունից դեպի կատարելություն է դիմում և ամեն գործ սկզբում դժվար է թվում, բայց հետզհետե վայելչաբար ու դյուրավ կատարվում, ուստի բարի գործեր կատարելու մեջ չհմտացածները թող չվհատվեն, երբ բարիք գործելու ժամանակ որևէ դժվարություն կամ թերություն է առաջ գալիս, այլ ջանան գործի մեջ հարատեկ, մինչև այն իրենց համար սովորություն դառնա:

Նույնը կարելի է տեսնել և արհեստավորների մեջ: Սկզբում անփորձները շատ դժվարություններ են կրում ու շատ սխալներ գործում, բայց երբ անձանձիր աշխատասիրությունամբ հմտանում են արհեստին, այդուհետե դյուրավ ու անսխալ են աշխատում:

Բ. Աստված երբեմն մարդու կամքի հոժարությունը, որ հաստատել է բարին գործելու համար, գործի տեղ է ընդունում, ինչպես որ Աբրահամի հոժարությունն իբրև կատարված գործ ընդունեց, երբ զոհում էր իր Իսահակ որդուն (տե՛ս Ծննդ. ԻԲ), ինչպես նաև իբրև ավարտված գործ ընդունեց Տեր Հիսուսի մարմինն օծելու գնացող յուզաբեր կանանց հոժարությունը:

Այսպես էլ Աստված որպես գործ է ընդունում եկեղեցում աղոթել փափագող հիվանդների, կարոտյալներին ողորմություն տալ կամեցող չքավորների ու պահք պահել բաղձացող տկարների հոժարությունը:

Բայց երբեմն էլ կամքի հոժարության հետ նաև գործն է պահանջում, ինչպես որ Տերը բավական չհամարեց Զբեդեբոսի որդիներին՝ մահվան բաժակից խմելու հաստատուն փափագը (տե՛ս Մատթ. Ի 22-23), այլ կամեցավ, որ իրականում էլ խմեն, ինչպես և եղավ. մեկը վկայական արյամբ և մյուսը մշտաչարճար ձգնությունամբ լեցուն բաժակից խմեցին¹:

¹ Հեղինակը նկատի ունի այն, որ ս. Հակոբոս առաքյալն արյամբ մահատալություն ընդունեց՝ սպանվեց, իսկ մյուս եղբայր ս. Հովհաննես Ավետարանիչ առաքյալը թեև չսպանվեց Քրիստոսի համար, սակայն մյուս մշտաչարճար կյանքը կենդանի մահատալություն եղավ:

Ուրեմն՝ ով կարող է գործով կատարել աղոթք, երկրպագություն, պահք ու ողորմություն, թող դրանք զանց չառնի՝ հույս ունենալով, թե միայն կամքի հոժարությունը բավական կլինի: Իսկ նա, ով գործով կատարել չի կարողանում, թող չվհատվի, թե վարձատրությունից զրկվեց, որովհետև Աստված երբեմն որպես վարձատրության արժանի գործ է ընդունում բարեմիտ կամքի պատրաստությունն ու հոժարությունը, երբ կամքը հաստատուն է:

Պ. Մարդու կատարելությունն Աստծուն սիրելու մեջ է, իսկ Աստծո հանդեպ սիրո նշան են այն բարի գործերը, որ վերաբերում են կա՛մ Աստծուն, կա՛մ իրեն՝ գործողին, կա՛մ ընկերոջը:

Աստծուն վերաբերում է աղոթքը, որովհետև աղոթքի առարկան Աստված է, իրեն վերաբերում է պահքը, որովհետև պահքի առարկան իր մարմինն է, և ընկերոջը վերաբերում է ողորմությունը, որովհետև սրա առարկան մարդուն ողորմելն է:

Բայց քանի որ աղոթքը, պահքն ու ողորմությունը՝ որպես Ապաշխարության խորհրդի մասեր, կրոնական առաքինություններ են, երեքն էլ վերջին հաշվով վերաբերում են Աստծուն և իրենց գորությունն աստվածային շնորհի ներգործությունից ունեն:

Արդար մարդը մեղքի արատից զգուշանում է, որպեսզի չաղտեղանա ու շնորհից չզրկվի, իսկ մեղքերով արատավորվածն ապաշխարում է, որպեսզի մաքրվելով արդարացվի ու շնորհ ընդունի: Առաջինը գործում է ասես պաշտպանական զենքերով, իսկ մյուսը՝ վանողական:

Այս զենքերն աղոթքի, պահքի ու ողորմության գործողություններն են, որոնցով Աստծո շնորհը, եթե մեկի մեջ կա, չի կորչում, իսկ եթե կորել է, վերագտնվում է:

Թեպետ այս երեքը մի ակունքից՝ Աստծո հանդեպ սիրուց են բխում, ինչպես ջերմությունը, լույսն ու ստվերը՝ մի արեգակից, սակայն միմյանցից զանազանվում են, որովհետև ներգործության տարբեր առարկաներ ունեն: Եվ չնայած սրան՝

երեքը միասին երանության մի պսակ են հյուսում իրենց գործողի գլխի համար:

Արդ, ով աղոթում է Աստծուն, գիտի, որ ինքն Աստծո առաջ է և Աստված՝ իր, ուստի չի կարող չար բան գործելու մասին մտածել, այլ հակառակը՝ ցանկանում է Նրան հաճելի լինել, իրեն ու իրեն վերաբերող ամեն ինչ հանձնում է Աստծո կամքին, ամեն ինչում ամենուրեք Աստծո փառքը փնտրում և խոնարհ մտքով հնազանդվում Նրա հրամաններին: Այս բոլորն ու սրանց կարգը դասվողները համարվում են աղոթքի գործեր, որոնք սկիզբ են առնում մտքից, բայց կատարվում մարմնի սպասավորությամբ:

Հարկավորաբար սրանց հետևում են մարմինը պահքով ճնշելը, զգայարանները զսպելը, մարմնավոր հաճույքի ախտավոր բաղձանքի անկարգ կիրքը մեռցնելը, բոլոր վշտերին ու ձախողակի պատահարներին համբերելը, մինչև մարմինը կորցնելը, ինչի մեջ է գտնվում հոգու ճշմարիտ կյանքը՝ ըստ այսմ. «Ով կամենա իր անձն ապրեցնել, այն կկորցնի» (Մատթ. ԺԶ 25):

Սրանք և առաքինական սրանց նման այլ գործեր վերաբերում են պահեցողությանը, որովհետև մարմնի մեջ ու մարմնով են կատարվում, սակայն ո՛չ առանց հոգու ու մտքի սատարության:

Սրանց հետևում են նաև ողորմության գործերը, այսինքն՝ կարոտյալի կարիքն ամբողջովին կամ մասամբ հոգալու համար ունեցվածքից մատուցելը, ինչի համար հարկավոր են մարմնի՝ ունեցվածք ձեռք բերելու համար ջանքն ու աշխատանքը և հոգուն՝ սեփական կարողությունն ու կարոտյալի կարիքը կշռելու խոհեմ խորհրդածությունը, որպեսզի տալն արժանապես ու վայելչաբար լինի: Ողորմության գործերի թվին են պատկանում ներումը, խրատը, ուսուցանումը, կարեկցանքը, մխիթարությունը և սրանց նմանները:

Սրանցով են կատարվում գղջումից ու գաղտնի խոստովանությունից հետո մեղքերի վճարման գործերը, որոնք խոստովանահայրը սահմանում է ըստ անձի ու ժամանակի որպիսի

սուլթան՝ որպես հոգու բոլոր հիվանդությունների ու վերքերի դեղ ու սպեղանի: Սրանք, իրենց ներգործությունը Քրիստոսի չարչարանքների զորությունից ունենալով, արդյունքում այս կյանքում շնորհներ են բերում և հանդերձալուծ՝ փառք:

Դ. Սրանցում են ամփոփված ավետարանական ինը երանիները: Որովհետև հոգով աղքատ, հեզ ու սրտով սուրբ են աղոթասերները, սգավոր, քաղցած, ծարավ, արդարություն համար հալածված ու նախատված են պահեցողները, ողորմած ու խաղաղարար են ունեցվածքով կամ խոսքով օգնություն մատուցողները:

Արդ, ովքեր սրանք կատարում են Աստծո հանդեպ սիրով, նրանցն է երկնքի արքայությունը, նրանք են մխիթարվում, երկիրը ժառանգում, հազենում, ողորմություն գտնում, նրանք են Աստծուն տեսնում, Աստծո որդի կոչվում, երկնքում ցնծում և ուրախանում, որովհետև նրանց վարձը շատ է այս կյանքում ու հանդերձալուծ՝ ըստ մեր Քրիստոս Աստծո անսուտ խոստման (տե՛ս Մատթ. Ե 3-12):

Ե. Աղոթքի, պահքի ու ողորմության գերազանցության ու հարկավորության մասին ոչ միայն նախկին իմաստասերները, հայրերն ու վարդապետներն են գրում ու մարդկանց հորդորում դրանք կատարելու, այլև Հին ու Նոր Կտակարանների աստվածաշունչ գրքերն են ամենուր ասես փողի ձայնով հռչակում:

Ուստի թող բավարար համարվեն այստեղ սակավ-ինչ ասածներս, այլ բազում հոգեչափ խրատաբանությունների հետ միասին, որոնք ասես հոգու և մարմնի կարևոր զարդ են՝ իբրև մի սուրբ կույս ու գեղափայլ պճնված անարատ հարս համարձակ մտնելու համար երկնավոր Փեսայի լուսո առագաստը՝ վայելելու անվախճան փառքը:

**«Բարի են աղոթքները՝ պահեցողություններով,
ողորմություններով և արդարություններով»** (Տոբիթ ԺԲ 8):

**«Այս տեսակ դին այլ կերպ դուրս չի ելնում,
եթե ոչ աղոթքով ու պահքով»** (Մատթ. ԺԷ 20):

**«Չէր հեռանում քամարից, այլ պահքով ու
աղոթքով գիշեր-ցերեկ ծառայում էր Աստծուն»** (Ղուկ. Բ 37):

**«Քո աղոթքներն ու ողորմությունները
հիշատակվելով՝ Աստծո առաջ ելան»** (Գործ. Ժ 4):

Գ Լ ՈՒԽ Զ

ԱՄՏԾՈ ԸՆՏՐՅԱԼՆԵՐԻ, ՈՎՔԵՐ ՓՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆ ԵՆ ԺԱՌԱՆԳԵԼՈՒ, ՎԱՎԱՆԱԿԱՆ ՈՐՈՇ ՆՇԱՆՆԵՐ ԿԱՄ ՎԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ա. Այս կյանքում ոչ ոք չի կարող համոզված լինել իր փրկության մեջ, առանց Աստծո մասնավոր հայտնության. բայց և ոչ ոք հույսը պիտի չկտրի իր փրկությունից, այլ մեծ հույսով ու երկյուղով ջանա հասնել փրկությանը՝ ըստ այսմ. «Ահուգողով դուք ձեր փրկության համար աշխատե՛ք» (Փիլպ. Բ 12):

Այսպես են սովորեցնում Աստվածաշունչ մատյանը, սուրբ հայրերն ու աստվածաբանները: Սուրբ Գիրքը նաև ցույց է տալիս ողորմության անոթների, այսինքն՝ Աստծո ընտրյալների որոշ նշաններ, որոնցով նրանք տարբերվում են բարկության անոթներից, այսինքն՝ անարգվածներից (տե՛ս Հռոմ. Թ 22-23):

Ստույգ է, որ նա է փրկվում, ով գնում է փրկության ճանապարհով: Ուստի ամեն ոք, ով միտք ունի, կարող է հավանական համարել, թե ընտրյալների դասում է, եթե ուշադրություն դարձնի այն ճանապարհին, որում գտնվում է:

Եվ այս համարումը պիտի լինի ոչ այնքան մարդկային զգացումով, որքան Քրիստոսի Հոգու ազդմամբ, ինչի մասին ասում է առաքյալը. «Նույն Ինքը Հոգին վկայում է մեր հոգուն, թե Աստծո որդիներ ենք» (Հռոմ. Ը 16):

**ԸՆՏՐՑԱԼՆԵՐԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ՆՇԱՆՆԵՐԸ,
ՈՐ ԱՍՏՎԱԾԱԲԱՆՆԵՐԸ
ՎԵՐՑՆՈՒՄ ԵՆ ՍՈՒՐԲ ԳՐՔԻՑ,
ՎԵՏԵՎՅԱԼ ՏԱՄՆ ԵՆ**

Ա. Ով ուղիղ հավատ ու աներկբա հույս ունի, սիրում է Աստծուն ու ընկերոջը, Աստծուց երկնչում է և պահում Նրա բոլոր պատվիրանները, նախանձավոր է լինում Աստծո փառքին ու ջանք թափում ընկերոջ փրկության համար:

Բ. Ով բոլոր գործերում որպես իր վերջին նպատակ ունի Աստծո արքայությունը, չունի հարստության, փառքի, պատվի և աշխարհի բոլոր բաների անկարգ բաղձանք:

Գ. Ով հանուն Քրիստոսի անտրտունջ համբերում է բոլոր վշտերին ու փորձություններին, իրեն ու իրեն վերաբերող ամեն ինչ հանձնում է աստվածային տեսչությանը և ամեն ինչնում համաձայնում Աստծո կամքին:

Դ. Ով հեզ ու խոնարհամիտ է, ամենքին բարիք է կամենում և ոչ ոքի չարիք գործել չի խորհում, թշնամիներին ներում է և նրանց փրկության համար աղոթում:

Ե. Ով ամեն ժամանակ իր կարողության չափով ողորմություն է տալիս կարոտյալներին, խնամում հիվանդներին, օգնում փորձանավորներին, ուսուցանում տգետներին ու խրատում անխրատներին:

Չ. Ով իրեն բոլոր մարդկանցից մեղավոր է համարում, հոգու խոնարհությանը զղջում մեղքերի համար, հաճախ խոստովանում ու ապաշխարում և արժանապես մոտենում հաղորդվելու Տիրոջ մարմնի ու արյան կենարար խորհրդին:

Ի. Ով ըստ ամենայնի զգուշանում է մահացու մեղքերից և, որքան հնարավոր է, ներելի հանցանքներից, հեռանում է մեղքի պատճառից և իր զգայարաններն ամեն անվայել բանից հեռու պահում, մարմնավոր հաճույքներից ու փափկությունից փախչում և մարմինը պահքով ու ժուժկալությամբ ճնշում:

Ը. Ով հոժարամտությամբ ունկնդրում է հոգեչահ խրատներ և Աստծո պատգամները սրտի ուրախությամբ լսում ու ջանում է կատարել:

Թ. Ով ջերմեռանդությամբ մասնակցում է սուրբ Պատարագին, անձանձիր կատարում իր ամենօրյա աղոթքները, ապավինում սուրբ Աստվածածնին և նրան խնդրում բարեխոսել Աստծո առաջ:

Ժ. Ով միշտ խոկում է իր մահվան ու Աստծո դատաստանի, արքայության փառքի ու դժոխքի տանջանքների մասին:

ԲԱՌԱՅԱՆԿ

Ագահակամ - ագահի կամք ունեցող, անհագ
Ամբարհավան - ամբարտավան, ինքնահավան
Ամբոխիչ - խռովություն գցող, խռովարար
Անագորույն - անգութ, անողորմ
Անաշխատ - առանց աշխատանքի, առանց մեծ ջանք թափելու,
հեշտությամբ
Անաշատադատ - անկողմնապահ, անաշատ դատող
Անգեղջ - չգղջացող, առանց գղջման
Անիրավել - անիրավություն գործել
Անլուր լինել - չլսել, չանսալ
Անխաբ - չխաբվող
Անկարոտ - անկարիք
Անկենցաղավարելի - ում հետ դժվար է կենցաղավարել՝ հարաբերվել
Անհանցապարտ - հանցանքի պարտք չունեցող, ամենեղ
Անհեղի - անփոփոխելի, հաստատուն, անշարժ
Անձանձիր - անձանձրույթ
Անմեջ - մեջտեղ չունեցող
Անպատժապարտ - պատժի անենթակա
Անուղղա - անուղղելի
Աշխարել - գղջալ, ապաշխարել
Աչառանք - կողմնապահություն, երեսպաշտություն
Ապերասան - անսանձ, անգուսպ
Առժամայն - 1. իսկույն, ամփիջապես. 2. ժամանակավոր, անցավոր
Առիմառ - մահամերձ, միևնչիմահ
Աստվածասահման - Աստծուց սահմանված
Աստվածատեսակ - աստվածաման, աստվածակերպ
Ավաղել - ավաղ ասել
Ավաղելի - թշվառ, ողորմելի
Արժանահայց - արժանաբար հայցող՝ խնդրող, ընդունելի (աղոթք)
Արույր - ոսկեպղինձ, դեղին պղինձ
Արքենի - հարզի, ազնիվ, պատվական
Բազմավրեպ - շատ վրիպող, սխալվող, սխալաշատ
Բասրանք - մեղադրանք, բամբասանք
Բարեբարո - բարի բարք ունեցող, առաքինի
Բարելից - բարիքներով լեցուն
Բարեջան - ջանասեր, ժրաջան

Բարձրամտել - մեծամտանալ
 Բարյացապարտ - բարեգործ, երախտավոր
 Բժական - բժշով պատված, ճպրոտ
 Բղջախոհ - ցանկասիրական մտքեր ունեցող, ցանկասեր
 Բղջախոհություն - յոթ մահացու մեղքերից մեկը. բղջախոհ լինելը
 Բոցաշեն - բոց արձակել, կրակ արտաշնչել
 Գեղանձն - գեղեցկատես
 Գետնախշտի - մերկ գետնին գցված (անկողին)
 Դասառություն - դաս առնելը. այստեղ՝ կույր հպատակություն մեկի
     կարծիքին (նրանից դաս առնելը)
 Դատարկակյաց - դատարկ՝ անգործ, պարապ ապրող
 Դատարկաշրջիկ - դատարկ՝ անգործ, պարապ շրջող, թափառող
 Դեռաբույս - դեռ մոր բուսած, մորածիլ
 Դես - դիտող, տեսուչ, հսկիչ
 Դժնիկ - փուշ
 Դժվարագյուտ - հազվագյուտ, դժվար գտնվող
 Դժվարալուր - դժվար լսող
 Դիվագործություն - դևերի գործածը, սատանայություն
 Դիվագզի - դևերի ցեղից, դևի մման
 Դյուրաբառնալի - հեշտությամբ տանելի՝ կրելի
 Դյուրալուր - հեշտ լսող
 Դյուրապատրաստ - հեշտ պատրաստվող, պատրաստ
 Դյուրեղծական - հեշտ եղծվող, ավերվող, փչացող
 Եղծվել - փչանալ, ապականվել
 Եղկություն - թշվառություն
 Երախտավոր լինել - երախտիք՝ բարիք գործել, բարերարել
 Երանել - երանի տալ
 Երկայնմտություն - համբերություն, մերողամտություն,
     լայնախոհություն
 Երևակերպել - երևակայել, պատկերացնել
 Զարտուղել - ուղուց դուրս գալ, շեղվել ճանապարհից
 Զգալի - մլութական. հականիշը՝ իմանալի
 Զեռալ - շարժվել, վխտալ
 Զրախոսություն - գուր՝ անտեղի, անպատշաճ խոսքերի արտաբերում,
     դատարկախոսություն
 Ըղձանք - իղձ, բաղձանք, ցանկություն
 Ընդոտնել - ոտքի տակ տալ, ոտնակոխ անել
 Թյուրել - ծռել, շեղել, աղավաղել
 Թյուրություն - թյուր լինելը, ծոություն, շեղում
 Ժահահոտ - զարշահոտ

Ժուժկալ - բնական պահանջների բավարարման մեջ չափավոր,
համեստ. համբերող

Ժուժկալել - ժուժկալ լինել, համբերել

Ժուժկալություն - չափավորություն

Իմանալի - ոչ նյութական, հոգևոր, իմացական. հականիշը՝ զգալի

Ի պետս (գործածել) - պետքների՝ կարիքների համար (գործածել)

Խառնակեցիկ - խառնակ՝ անկարգ կյանք վարող, անժուժկալ

Ծափաձայն - ծափի ձայնով, ծափ տալով

Ծեքել - ծռել, թեքել, թյուրել

Ծխանելիք - ծխելիք, ինչ նյութ որ ծխում են

Կամապաշտ - իր կամքը պաշտող, իր կամքին ծառայող

Կարապետել - առաջնորդել

Կարճիկարճո - սեղմ, կարճ, համառոտ

Կարճամիտ - 1. անհամբեր, 2. անխելք

Կարճմտություն - 1. անհամբերություն, 2. անխելքություն,
տկարամտություն

Կեղծուպատիր - խաբեական, կեղծ ու պատրողական

Կենսօգուտ - կյանքին օգուտ բերող՝ տվող

Կենցաղավարել - կյանք վարել, ապրել, (մարդկանց հետ) հարաբերվել

Կիզանուտ - ալրվող, դյուրավատ

Կոչնական - կոչված, կոչումքի հրավիրված, հյուր

Կորովամիտ - հույժ խելացի, զորավոր միտք ունեցող

Հածել - թափառել, այս ու այն կողմ ընկնել

Հակել - թեքել, ծռել, դեպի մի կողմ քաշել

Հակընդդեմ - իրար հակառակ

Հաճել - կամենալ, հավանել

Համաբարո - միևնույն բարքը՝ բնավորությունն ունեցող

Համապատիվ - միևնույն պատիվն ունեցող

Հաստել - հաստատել, ստեղծել

Հաստիչ - հաստատող, ստեղծող

Հավիտյան - կյանքի տևողությունը՝ ժամանակամիջոցը. ժամանակ,
կյանք

Հարահոս - մշտահոս, անդադար՝ մշտապես հոսող

Հարափախուստ - մշտապես զնացող, փախչող, միշտ փախուստ տվող

Հացկատակ - ճաշկերույթների ժամանակ կատակող, ուրիշի տամը
փորը կշտացնող

Հեծել - ախուլախ անել, հառաչել

Հեշտալի - հաճելի, ուրախալի

Հեշտասեր - հաճուքասեր

Հեշտություն - հաճուք, զվարճություն

Հիշոցատվություն - հիշոց տալը, հայհոյելը
 Հոգեզվարճ - հոգին ուրախացնող
 Հոժարամտություն - հոժարամիտ լինելը, համաձայնելը
 Հողմաձիգ - քամու գցած՝ ստեղծած, անհրական, թվացյալ
 Հոռություն - հոռի՝ վատ լինելը
 Հոսանուտ - հոսող, անցնող, անցողիկ
 Հունավոր - հուն ունեցող, սահմանավոր
 Հուռուրթ - կախարդություն, վիկություն
 Ծշմարտատյաց - ճշմարտությունն ասող
 Մախանք - չար մախանձ
 Մաղաս - սպիտակ և մածուցիկ, ձգվող նյութ՝ արտադրված լորձաթաղանթից
 Մատաղատունկ - մորատունկ
 Մարմնազգեցիկ - մարմին հագած, մարմնացած
 Մեծաբան - մեծ-մեծ խոսող, պոռոտախոս, մեծախոս
 Մեղկություն - թուլամորթություն
 Մեռ - կշեռքի սլաքը
 Մշտամարտ - միշտ մարտնչող՝ կռվող
 Մոլեկան - ախտավոր, մեղավոր, մեղսալից, չար
 Մոլի - մոլություն ունեցող, չար բարքի տեր. տե՛ս մոլություն
 Մոլություն - հոգևոր ախտ, մեղք. հականիշը՝ առաքինություն
 Նախանձաբեկ - մախանձից բեկված, ինքն իրեն ուտող
 Նախատակոծ - սաստիկ մախտաված, խալտառակված
 Նանրություն - ունայնություն, դատարկություն
 Ներընդունական - հմարավոր, կարելի
 Շահավաճառություն - առևտուր
 Շատաշրջիկ - շատ շրջող՝ թափառող
 Շոգմոգ - քուռ, բամբասող, խոսք տանող-բերող
 Ոգորել - կռիվ տալ, մենամարտել
 Ոստայնանկ - ոստայն գործող, ջուլհակ
 Որկրամոլ - մոլության չափ անձնատուր որկորին՝ ուտել-խմելուն
 Չարամաղթություն - մեկին չարիք մաղթելը, չարիք ցանկանալը
 Չարահույզ - չարիք հուզող՝ ստեղծող, փնտրող
 Չարիմաց - չարախորհուրդ, մեղգավոր
 Պաճուճապատանք - խրտվիլակ, տիկնիկ, խամաճիկ
 Պատժապարտություն - պատժապարտ՝ պատժի ենթակա լինելը
 Պատիր - խաբեական, սուտ
 Պատրողական - պատրանք պարունակող, խաբեական
 Պարարել - գիրացնել, պարարտացնել. գիրանալ
 Պշնել - ապշած՝ անթարթ նայել, սառած աչքերով նայել

Սակավապետ - քչով բավարարվող, համեստ՝ ժուժկալ կյանք վարող
 Սնապաճույճ - դատարկությամբ պաճուճված
 Սնոտի - սիճ, ունայճ, դատարկ
 Ստամբակել - ապստամբել, գլուխ բարձրացնել
 Ստապատիր - խաբեբայական, սուտ և պատրողական
 Ստացական - ինչ որ ստացվում է, ձեռքբերովի, ոչ բնական
 Սրբարար - սրբագործող, մաքրագործող
 Սրտաթափ անել - սրտաբեկել, վհատեցնել
 Սրտմտություն - սաստիկ բարկություն, զայրույթ
 Վայթել - դուրս թափվել
 Վատասիրտ - վախկոտ, երկչոտ
 Տարադեպ - ոչ տեղիճ, անհարկի
 Տիրաջան - տիրոջ համար ջանացող, տիրոջը ջանասիրությամբ ծառայող
 Յոփակյաց - անառակ՝ ցոփ ու շվալտ կյանք վարող
 Ունակաբար - բնությանը հատուկ՝ բնական կերպով
 Ունայնաբանություն - դատարկախոսություն
 Ուսումնատյաց - ուսումն ատող, անուսումնասեր
 Փափկալի - փափկությամբ լի, հանգստավետ, հաճելի
 Քաջահանճար - շատ հաճնարեղ
 Քսու - քսությամբ՝ չարախոսությամբ ու բամբասանքներով զբաղվող
 Օգտախնդիր - իր կամ մեկի օգուտը՝ շահը փնտրող

Ա ՆՎՏՈՐԻ ԳԼՈՒԽՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

ԱՌԱՋԱԲԱՆ	7
Ա. ԱՌԱՋՆՈՐԴ	13
Բ. ՔԱՅԱՆԱ	25
Գ. ԻՇԽԱՆ	28
Դ. ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ	48
Ե. ԱԶԳԱՍԵՐ	53
Զ. ՈՒՍՈՒՑԻՉ	69
Է. ԾՆՈՂ	73
Ը. ԱՍՈՒՄՆՈՒԹՅՈՒՆ	86
Թ. ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ	90
Ժ. ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ	94
ԺԱ. ԱՅՍ ԿՅԱՆՔԻ ՎԻՃԱԿԸ	104
ԺԲ. ԵՐԶԱՆԿՈՒԹՅՈՒՆ	125
ԺԳ. ԱՌԱՔԻՆՈՒԹՅՈՒՆ	134
ԺԴ. ԽՈՂԵՍՈՒԹՅՈՒՆ	150
ԺԵ. ԳԱՂՏՆԱՊԱՅՈՒԹՅՈՒՆ	162
ԺԶ. ԽՂՃՄՏԱՆՔ	164
ԺԷ. ԱՐԴԱՐՈՒԹՅՈՒՆ	168
ԺԸ. ՃՇՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆ	172
ԺԹ. ԲԱՐԵԿԱՄ	178
Ի. ՀՅՈՒՐԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ	187
ԻԱ. ՉԱՓԱԿՈՐՈՒԹՅՈՒՆ	189
ԻԲ. ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆ	192
ԻԳ. ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆ	195
ԻԴ. ՀՆԱԶԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆ	197
ԻԵ. ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ	205
ԻԶ. ԽՈՆԱՐՀՈՒԹՅՈՒՆ	208
ԻԷ. ՀԱՄԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆ	213
ԻԸ. ՄԱՅԿԱՆ ԽՈԿՈՒՄ	220

Բ ՆԱՏՈՐԻ ԳԼՈՒԽՆԵՐԻ ՅԱՆԿ

ԱՌԱՋԱԲԱՆ	241
Ա. ԶԱՐՈՒԹՅՈՒՆ	243
Բ. ԶՊԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆ	250
Գ. ՇՈԱՅԼՈՒԹՅՈՒՆ	264
Դ. ՆԱԽԱՆՁ	269
Ե. ԱՊԵՐԱԽՏՈՒԹՅՈՒՆ	273
Զ. ԲԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ	275
Է. ԱԳԱՅՈՒԹՅՈՒՆ	284
Ը. ԱՆԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆ	289
Թ. ՈՐԿՐԱՄՈԼՈՒԹՅՈՒՆ	297
Ժ. ՀԱՐԲԵՑՈՂՈՒԹՅՈՒՆ	301
ԺԱ. ԲԴՋԱԽՈՂՈՒԹՅՈՒՆ	305
ԺԲ. ԲԱՄԲԱՍԱՆՔ	310
ԺԳ. ԴԱՏՈՒՄ	326
ԺԴ. ՄԱՐԴԱՀԱՃՈ	332
ԺԵ. ՀԱՅՐՈՅՈՒԹՅՈՒՆ	336
ԺԶ. ՄԱՏՆՈՒԹՅՈՒՆ	346
ԺԷ. ԽՈՌԿԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	350
ԺԸ. ՍՈՒՏ	355
ԺԹ. ՍՈՒՏ ՎԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆ	362
Ի. ՍՈՒՏ ԵՐԴՈՒՄ	366
ԻԱ. ԿԱԽԱՐԴՆԵՐ	370
ԻԲ. ՀՈՒՍԱՀԱՏՈՒԹՅՈՒՆ	371

ՃՇՄԱՐԻՏ ՔՐԻՍՏՈՆՅԱՅԻ

ՓՐԿՈՒԹՅԱՆՆ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Ա. ԱՊԱՇԽԱՐՈՒԹՅՈՒՆ	379
Բ. ԱՂՈԹՔ	388

Գ.	ՊԱՅՔ	407
Դ.	ՈՂՈՐՄՈՒԹՅՈՒՆ	410
Ե.	ԱՂՈԹՔ, ՊԱՅՔ ԵՎ ՈՂՈՐՄՈՒԹՅՈՒՆ	414
Զ.	ԱՍՏԾՈ ԸՆՏՐՅԱԼՆԵՐԻ ՀԱՎԱՆԱԿԱՆ ՆՇԱՆՆԵՐԸ	420
	ԲԱՌԱՑԱՆԿ	423

Պողոս պապրիարք Ադրիանուպոլսեցի

ԽՐԱՏԻ

ԹԱՆԳԱՐԱՆ

Չորրորդ հրապարակություն

Գրաբարից թարգմանությունը՝
Ս. Սյամբուլցյանի

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ Ս. ԷԶՄԻԱՇՆԻ ՆՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

2009

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՇՆԻ ՏՊԱՐԱՆ